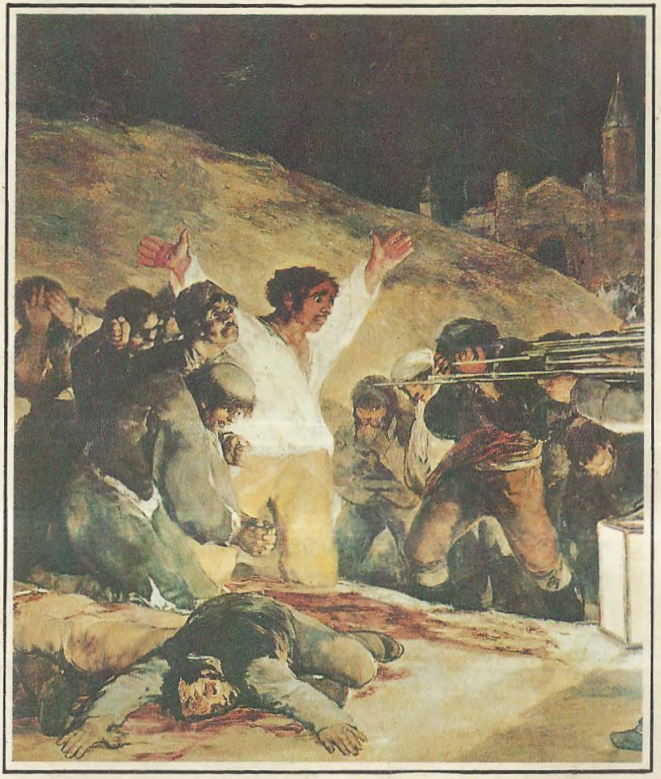
SOSYALİZMİN VE SOSYAL MÜCADELELERİN GENEL TARİHİ Max Beer

Max Beer

SOSYALİZMİN VE SOSYAL MÜCADELELERİN GENEL TARİHİ

Türkçesi
GALİP ÜSTÜN

CAN

Max Beer

SOSYALİZMİN VE SOSYAL MÜCADELELERİN GENEL TARİHİ

CAN

GENEL KONULAR

1. basım: 1965, Akşam
2. basım: 1968, May
3. basım: 1989, Can

© Çevirinin yayın hakları, sayın Galip Üstün'den Can Yayınları'nca alınmıştır. (1988)

Max Beer

SOSYALİZMİN VE SOSYAL MÜCADELELERİN GENEL TARİHİ

CAN YAYINLARI LTD. ŞTİ.
Babıali Caddesi No: 19, Kat 2, Cağaloğlu, İstanbul
Telefon: 528 61 13, 513 51 88

Özgün adı
L'Histoire Génèrale du Socialisme
et des Luttes Sociales

İÇİNDEKİLER

Önsöz (Mahmut Esat Bozkurt) 7

İLKÇAĞ

Giriş 13
1. *Filistin* 20
2. *Yunanistan* 40
3. *Isparta'da Komünizm* 47
4. *Atina'da Komünist Teoriler* 60
5. *Roma* 89
6. *Roma'da Toplumsal Eleştiri* 114
7. *İlkel Hıristiyanlık* 123

ORTAÇAĞ

1. *Ortaçağda Toplumcu Düşünce* 143
2. *Göçler ve Avrupa'nın Yeniden Düzenlenmesi* 170
3. *Komünizm'den Özel Mülkiyete* 191
4. *Sapkınlık Hareketi* 209
5. *Sapkınlık Hareketinin Yayılması ve Bastırılması* 223

YENİÇAĞ

1. *Ortaçağın Sonu* 259
2. *Köylü Ayaklanmaları* 266
3. *İngiltere'de Köylü Ayaklanmaları* 274
4. *Hus'çu Hareket* 290

5. *Almanya'da Toplumsal Ayaklanmalar* 303
6. *Ütopyalar Çağı* 331
7. *İngiliz Ütopyaları* 338
8. *İtalyan Ütopyası* 358
9. *Fransa'da Toplumsal Eleştiri* 366
Ek. Amerika'da Dinci Topluluklar 381

YAKINÇAĞ

1. *İngiltere'de Endüstri Devrimi* 387
2. *İngiltere'de Toplumcu Eleştiri* 395
3. *Fransa'da Ekonomik Dönüşüm* 405
4. *Fransız Devrimi* 409
5. *Eşitlerin Devlete Karşı Gizli Birleşmeleri* ... 418
6. *Fransız Devriminin Almanya'da Yansıması* 422
7. *Napolyon Dönemi ve Restorasyon* 428
8. *İngiliz İşçi Hareketinin Başlangıcı* 457
9. *İngiltere'de İlk Devrimci İşçi Hareketleri* ... 479
10. *1830'dan 1848'e Kadar Fransa* 486

19. VE 20. YÜZYILLAR

1. *1800'den 1840'a Almanya* 505
2. *Yabancı Ülkelerde Devrimci Alman Dernekleri* 515
3. *1840'tan 1848'e Almanya* 524
4. *Karl Marks* 530
5. *Alman Tutucu Sosyalistleri* 548
6. *1848-1849 Alman Devrimi* 556
7. *1850'den 1880'e Politik ve Ekonomik İlerleme* 563
8. *Birinci Enternasyonal Dönemi* 567
9. *Emperyalist Dönem (1880-1914)* 576
10. *İkinci Enternasyonal (1889-1914)* 581
11. *Dünya Savaşı ve Devrim* 606
12. *Sosyalist Hareketin Dünyadaki Gelişmeleri* 617

MAHMUT ESAT BOZKURT'UN ÖNSÖZÜ

Türkiye Cumhurbaşkanlığı Özel Kalemi'nden *Zühtü Uray, Max Beer*'in nefis eserini; *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Umumi Tarihi*'ni güzel Türkçemize çevirmiş bulunmaktadır.

Durmadan çalışan *Zühtü Uray*'ın bilimsel alanda ülkemize hizmetlerin en büyüklerinden birini başarmakta olduğunda kuşku yoktur.

Bence, bizim bugün en büyük ve çok acele ihtiyaçlarımızın başında, Batı eserlerini dilimize aktarmak ve bu yoldan ulusal kitaplığımızı zenginleştirmek gelir. Bu suretledir ki Atatürk Devriminin temel ilkesi olan yurdumuzu ve ulusumuzu Batılaştırmak ödevini en doğru ve kısa yoldan başarabiliriz.

Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Umumi Tarihi, bizi, bir ölçüde yeni bir akımın ta temellerine, başlangıç nedenlerine kadar götürecek ve bize bugünkü komünizm halindeki gelişme aşamasını gösterecektir. Bundan başka doğru ya da eğri üç bin yıldır insanlığın geleceği konusunda söz söyleyen bir akımın ne olduğunu, ne istediğini, en kısa ve aydınlık bir yoldan anlatacaktır.

Bilgin, yazar ve profesör *Pareto*'nun Bay *Hüseyin Cahit Yalçın* tarafından dilimize çevrilen *Sosyalist Meslekler*'i, pek bilimsel bir eser olmakla birlikte, herkesin bu akım hakkındaki ihtiyacını, yine çok bilimsel olmasından dolayı karşılayamıyordu. *Pareto*'

yu anlamak herkesin harcı değildir. Onu anlamak için Sosyalistlikle ilgili oldukça ekonomik bilgiye sahip olmak gerekir.

Oysa pek güzel çevrilen ve çevirmeni tarafından kitapta geçen kişiler ve sorunlar hakkında açıklamalar yapılarak da aydınlatılan bu eser, herkesçe kolaylıkla anlaşılabilecek bir nitelik kazanmıştır.

Doğru ya da eğri, ama bugün bütün devlet yetkililerini düşündürmekte olan Sosyalistlik hareketlerine karşı, ne istediklerini bilmeyen, anlamayan bazı türedilerin sabotajlarına, bulanık suda balık avlamalarına meydan verilmesi hiç de doğru bir şey değildir.

Buna meydan vermemek, bu gibi hareketleri önlemek, Sosyalistlik adı verilen akım hakkında bilgi sahibi olmakla mümkündür.

Hemen her ülkede, hatta Yunanistan ve Bulgaristan gibi komşu ülkelerde bile sayısız çevirileri ve yorumları yapılmış olan *Karl Marks*'ın *Kapital*'inin bizde anlaşılmaz bir iki broşüründen başka bir şey yoktur.

Nerede kaldı ki, Anayasamızla devletçiliği kendimize maletmiş bulunmaktayız. Bunun anlamı, devlet sosyalistliğini kendimize maletmiş olmaklığımızdır. Şu halde kısmen olsun *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Umumi Tarihi*, yeni Türk Devlet İlkelerinin nedenlerini ve edebiyatını oluşturuyor. Bu ihtiyacı, çevirdiği *Max Beer*'in güzel eseriyle karşılayan ve gideren *Zühtü Uray*'ı kutlamayı kendime bir borç saydım.

Düşüncenin en tehlikelisi, gizli kalanıdır. Herhangi bir düşünceyi açıkça ortaya koymak ve eleştirmek, eğer zararlı ise onu önleyecek çarelerin başında, en başında gelir.

Bu düşünceyi yenmek için alınacak önlem, işkence değildir. Düşünceler, işkenceyle yok edilemezler. Yok etmek için tek çare, herhangi bir düşüncenin

karşısına daha güçlü düşüncelerle çıkmaktır. Tarih böyle diyor.

'Maarif Vekâleti'nin *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Umumi Tarihi*'ni dilimize çevirtmesi, bu gerçekleri görüp bildiğinin en açık belgesidir.

Klemanso, 'Dokuz Konferans'ında der ki:

«Cumhuriyetçi ve demokrat doğdum ve öyle öleceğim. Ama itiraf etmeliyim ki, demokrasinin haykıran acılarını *Marks*'ı okuduktan sonra duyabildim.»

Klemanso gibi milliyetçilikle gururlanan ve onurlanan bir adam böyle düşünmektedir. Ve Demokrasi'yi yaşatmak için çareleri az çok Sosyalizm'de bulmaktadır.

Zühtü Uray, çevirilerinde olağanüstü başarılı olduğu gibi, çevrilecek kitapları seçmekte de gerçekten başarılıdır.

Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Umumi Tarihi'nin çevrilmesiyle ulusal kitaplığımız değeri yüksek bir eser kazanmış oluyor.

Başarısından dolayı *Zühtü Uray*'ı kutlarım.

MAHMUT ESAT BOZKURT

Ankara, 10 Nisan 1941

BİRİNCİ KİTAP

İlkçağ

GİRİŞ

İlkçağ Sözünden Ne Anlaşılır?

Tarih, zaman sırasına uygun olarak genellikle dört ayrı bölüme ayrılır:

İlkçağ,
Ortaçağ,
Yakınçağ
Ve içinde bulunduğumuz zamanlar.

Biraz incelenecek olursa bu çeşit bir ayırmanın yetersiz olduğu sonucuna varılır.

İlkçağ dediğimiz zaman akla Mezopotamya İmparatorlukları, Mısır, İbraniler, Eski Yunan ve Romalılar gelir. Oysa Keltler, Cermenler ve Slavlar da ilkçağlarını yaşamamışlar mıdır? Tarih, göçlere kadar İlkçağını yaşamış ve sonra sırasıyla Ortaçağ, Yakınçağ ve çağımıza kadar gelmiş olan İnsanlığı bir bütün olarak ele alıp incelemiş değildir. Bunun yerine devletler, imparatorluklar ve değişik zamanlarda çeşitli biçimlerde gelişmiş olan ırklar, insan toplulukları, tarihin inceleme konusu olmuşlardır. Sözgelimi, İlkçağda nasıl olup da modern diyebileceğimiz düşüncelerin bulunduğu, Avrupa'da Rönesans'ın eski Yunan gelenekleriyle nasıl kaynaştığı ve çoğu kere bugün ikibin yıl önce yaşamış olan kimselerin anlayışlarından nasıl yararlanmak zorunda kaldığımız açık seçik bir biçimde anlatılmamıştır.

İkibin yıl önce yaşamış olan insanlar zaman ve mekânın dışında yaşamakta olan kimseler miydiler? Bilgilerini esin yoluyla mı ediniyorlardı?

İlkçağların, tarihsel ve zihinsel bir düşünce birliğine varmamış olduğunu düşünecek olursak gerçeğe daha yaklaşmış oluruz. Eski İbraniler, Helenler ve Romalılar da kendi İlkçağ'larını, Ortaçağ'larını Yakın ve Yeniçağ'larını yaşamışlardır. Aradaki fark

onların, Cermenler ve Slavlardan daha önce tarih sahnesine çıkmış olmalarından başka bir şey değildir. Yoksa Cermenler ve Slavlar da bütün öbür topluluklar gibi değişik dönemler geçirmiş ve bugün Yeni zamanlara gelmiş olan toplulukların geçmiş oldukları evrelerden geçmişlerdir. XV. ve XVI. yüzyıllarda Romalılar ve Cermenler, İsa'dan önce V. ve VI. yüzyıllarda yaşamış olan Yunanlıların anlayışına bazı bakımlardan bağlanmışlarsa bunun nedeni Yunanlıların o dönemde İlk ve Ortaçağ'larını yaşamış olmalarından başka bir şey değildir. Onlardan daha önce gelişmiş olan Yunanlılar, o sırada Yakın Çağlarını yaşıyor ve bu çağa uygun düşünce yapıtları yaratıyorlardı.

Geçirilen bu dönemlerin her birinin kendine özgü toplumsal, ekonomik ve düşünsel nitelikleri vardır. İlkçağ'larda, ya da daha doğrusu insanlığın çocukluk döneminde, insanlar, boylar ve klanlar biçiminde örgütlenmişlerdi. Eşitlik temeli üzerine bir yaşama biçimi geçerliydi. Özel mülkiyet tek eşli evlilik bilinmiyordu. Kentler yoktu. Düşünce hayatı pek ilkeldi. Günlük yaşayışı gelenekler ve alışkanlıklar düzenliyordu. Bu yaşama biçimi belli bir yere özgü olmaktan çok, insanların göçebe olarak yaşadıkları dönem boyunca değişik yerlerde görülmüştür. Bu dönem içinde halk, 'asker başbuğ'lar ya da 'kral'lar tarafından yönetiliyordu.

Yazı henüz bilinmiyordu. Bu yüzden de o dönemde yaşamış olan boylar, nasıl örgütlenmiş olduklarını, toplumsal kuruluşlarını bize kendileri aktaramamışlardır. Tarihin bu dönemi üstünde bildiklerimiz, ya daha gelişmiş topluluklardan bazı gezginlerin bu boyların yaşama biçimleri üstünde dikkatlerini çekmiş olan konularda yazdıklarından edindiğimiz bilgiler, ya da yazılı tarih dönemine kadar gelmiş olan söylentilerin yorumlanmasıyla, anlatılan masalların anlamlandırılmasıyla vardığımız sonuçlardır. İnsan topluluklarının gelişmesinde görmüş olduğumuz düzenliliğe dayanarak da bütün toplulukların İlkçağ'larda özel mülkiyet tanımadıkları ve boylar biçiminde örgütlenmiş olarak her şeyde tam bir eşitlik temeli üstünde yaşamış olduklarını söylemekte kendimizi haklı buluyoruz.

İlkel dönem, boyların gezgincilikten çıkmaları ve yerleşik bir yaşama biçimine geçişleriyle son bulur. Artık yerleşik bir düzen kurulmuş; kasabalar, kentler kurulmaya başlanmış, yeni düzeni kurulmuş olan bölgeler ve devletler tarımcılığa başlamıştır. Toprağı işleyenler, başka bir düzen bilmedikleri için eski toplum düzenini sürdürmeye çalışırlar. Ama yeni ekonomik koşullar, yeni bir toplum düzeni gerektirmektedir. Bu yüzden eski toplum

düzeni yavaş yavaş çözülmeye başlamış, o zamana kadar birlik halinde bulunan toplum, sınıflara ayrılmaya yüztutmuştur. Kentlerin kurulmaya başlamasını ticaretin gelişmesi izler, özel mülkiyet, kolektif mülkiyetin yerini alır.

Ne var ki bu yeni durum kolayca ortaya çıkamaz. Yoksul tabakalar, yok olmaya yüztutmuş bulunan eski kolektif mülkiyet düzenine ve bu düzenin kendilerine sağlamış olduğu eşitliğe dört elle sarılırlar. Tevrat'taki ilk Yeryüzü Cenneti tasviri ve insanın cennetten kovuluşunun öyküsü; Eski Yunan ozanı Hesiodos'un şiirlerinde anlattığı Altınçağ ve bu çağın yok oluşu hep bu düşüncenin ve yitirilen bolluk karşısında duyulan üzüntünün belirtileridir. Değişikliklerle birlikte ilk iç çatışmalar da başlamıştı. Boy ve oymakların beyleri —krallar ya da İbranilerde onun yerini tutan 'yargıç'lar— yerlerini soylu kişiler sınıfına bırakarak yok olurlar. Böylece Ortaçağ'a gelmiş oluruz. Gelişmenin ancak bu aşamasındadır ki yazı ve dini doğmalar ortaya çıkar. Bir mitoloji ya da teoloji ve bunun yanısıra yasalar gelişmeye başlamıştır. Yahudilerde 'On Tanrı Buyruğu' Eski Yunan'da 'Drakon Yasası' ve Roma'da da 'Oniki Levha Yasası' bu yasaların en belirgin örnekleridir.

Yahudilerde ise Ortaçağ, İsa'nın doğumundan önce X. yüzyılda başlamıştır. Bu dönemde İsraillilerin başında bir kral bulunuyordu ama gerçekte, her şey yönetici sınıfın elindeydi. Bu durumun, yalnız Süleyman ve Davut zamanında değişik olduğu söylenebilir. Yunanlılarda Ortaçağ 1.000 yılına doğru, Romalılarda ise İsa'dan önce VIII. yüzyılda başlamıştır.

Ortaçağ'da kent burjuvazisi tarafından temsil edilen zanaat ve ticaret gelişmişti. Bu sınıf yeterli bir gelişme düzeyine vardıktan sonra da Ortaçağ son buldu. Soylular sınıfı burjuvalaşmaya başladı ya da yok oldu. Eski mitoloji dogmaları ya da dinbilimsel dogmalar sarsılmış ve onların yerlerini artık yeni dinsel ve felsefî anlayışlar almaya başlamıştır. Doğa bilimleri gelişmektedir. Sanat daha bağımsız ve daha değişik olmaya başlar. Ortaçağ grupları çeşitli öğelerine ayrılarak erimeye başlamışlardır. Bütün bu belirtiler Yakınçağ'ın başlangıcını haber verir.

Yakınçağ, Yunan'da VI. ve Roma'da II. yüzyılda başlamıştır. İsraillilerde ise bu ekonomik ve toplumsal gelişme, ulusal bir yıkım yüzünden bir süre gecikti. Çünkü 722 yılında İsrail Krallığı,* Asurlulara yenildikten sonra yıkıldı. 586 yılında ise Yahu-

* Başkenti Somaria kenti olan Kuzey İbrani Krallığı.

da Krallığı* da Babilliler tarafından yok edildi. Ama dinsel gelişme durmadı, tam tersine hızlandı. Yakınçağ'ların anlayışına uygun olarak Yahudiler, böylece tek tanrılı din ahlâkı anlayışına ulaşmış oldular. Yunanlılar da ahlâk felsefesine, yöneticiler zümresi içinde tek tanrılı dine ve toplumsal ahlâka ulaşıyorlardı (Platonculuk ve Stoacı okul). Ortaçağ'da başlamış olan toplumsal kavgalar daha da sertleşti. İsraillilerde, Yunanlılarda halk yığınları tefecilerle, kamulaştırma gerekçesiyle mallarını ellerinden almak isteyenlerle savaşıyor; daha sonraları emekçiler sermaye ile Roma'da soylu yurttaşlar, halktan yana olan Pleb'lerle çatışıyor; yoksullar zenginlerle, köleler efendileriyle çekişiyordu. Başlıca istekler şunlardı: Borçların ertelenmesi ve toprakların paylaşılması. Bunun üzerine geniş toplumsal reformlara girişildi. Isparta'da VII. yüzyıl başlarında, yaklaşık olarak 621'de Yahuda Krallığında, 594'te Atina'da (Solon'un Atina Yasasını değiştirerek yoksul yurttaşlara kolaylık sağlayan kararları), 367 ve 133 yıllarında da Roma'da reformlar yapıldı. Bu durumun sonucu olarak Isparta'da sınıf kavgaları birkaç yüzyıl için durdurulabildi. Oysa Atina'da çatışmalar ortalığı kasıp kavuruyordu. Bu çatışmalar da İlkçağ'ın en büyük toplumcu düşünürü Platon'un (427—347) ortaya çıkmasına yol açtı. Atina'da ayrıca ilk olarak bir komünizm teorisi ve doğal haklar teorisi de hazırlandı. Roma'da, toplumsal kavgalar düşünce hayatını pek etkilemiyordu. Böyle olmasında şaşılacak bir yan yoktur, çünkü Romalılar düşünce bakımından verimli bir topluluk değildiler. Bundan ötürü, dinin, felsefenin ve toplumsal düşüncenin gelişmesi için hiçbir şey yapmadılar. Gerçekten Roma'nın düşünce hayatı, Yunanlıların düşünce hayatının zayıf bir yansımasından başka bir şey değildi. Öyle anlaşılıyor ki Romalılar bütün güçlerini ve yeteneklerini savaşa, yabancı halklara boyun eğdirmeye ve özel hukukun geliştirilmesi konusundaki çalışmalara ayırmaktaydılar. İnsanlığın düşünce bakımından gelişmesi konusunda Romalılar (hukuk tarihi bir yana bırakılacak olursa) pek önemsenmeyecek kadar sınırlı bir yer tutarlar.

İlkçağ'ın siyasal ve ekonomik hayatına şöyle bir göz atmak, o dönemle bugün arasındaki ayrımı görmek için yeter. İlkçağ'ın incelenmesinde ilk olarak göze çarpan, yetkin iş araçları ve makinelerin yokluğudur. Bunların yerine pek çok sayıda bir köle yığını görülür. Bunlar başlangıçta, borçlarını ödeyememiş oldukları için köle yapılmış olan yurttaşlardı. Sonraları ise onların ye-

* Başkenti Kudüs kenti olan Kuzey İbrani Krallığı.

rini savaş tutsakları, başeğdirilerek ya da çalınarak ele geçirilmiş olanlar ve en ağır biçimde sömürülenler aldı. Yahudilerde pek az sayıda köle vardı. Bunun gibi, siyasî hayatları da Yunanlılardan ve Romalılardan başkaydı. Yüzyıllar boyunca devlet, kentlerin dışına kadar uzanan, sözünü kentin dolaylarında geçiren bir devlet olmadı. Bu kentlerin başlıcaları Atina, Isparta ve Roma'ydı. Buralarda yaşamakta olan bağımsız yurttaşların sayıları da 30.000 ile 40.000 kişiyi geçmiyordu. Kent devletlerinin sayıları Yunanistan ve İtalya'da oldukça çoktu. Ama gerek savaşlar sonucu gerekse anlaşma ve birleşmelerle gitgide azalarak bir tek devlet olmaya doğru gittiler. Bağımsız her yurttaş aynı zamanda da bir askerdi. Beden çalışması gerektiren işler kölelerin üstüne atılmıştı. İlk olarak Romalılar, üstün sınıflar ve ezilen halklardan kurulu bir imparatorluk kurdular. Daha sonraları ise kölelerin çalışmasının çok verimli ve siyasal bakımdan da elverişli olmadığını görerek derebeylik ve toprağa bağlı kölelik yöntemlerini değiştirenler de yine onlar oldu.

İlkçağ Komünizmi Teorisi: Doğal Haklar

Yukarıda, yoksul halk tabakalarının Ortaçağ'ın başlangıcında eskiden artakalan eşitliğe sarıldıklarını ve yok olmak üzere bulunan geçmişi ülküleştirdiklerini görmüştük. Uygarlık öncesi ya da ilkel yaşama biçimi onlar için geri dönerek yeniden kavuşmakla mutlu olacakları bir ideal olmuştu. Platon, 'Yasalar' adındaki kitabında ilkel toplum insanları üstüne şunları söylemektedir.

«Koşulları, onları ticarî çalışmalara girişmek zorunda bırakacak kadar kötü değildi. Çünkü çok yoksul değildiler. Ama o çağda zengin de olamazlardı. Çünkü ne altın ne de gümüş edinebilirlerdi. Bu durumda bir toplumda, ne zenginlik ne de yoksulluk yoksa, ilk akla gelen, orada en soylu törelerin varlığının bulunabilmesidir. Çünkü böyle bir toplumda ne kendini büyük görme, ne haksızlık ne de kıskançlık ve çekememezlik vardır. Dolayısıyla denebilir ki —yaşama koşullarının yalınlığı, özentisizliği de gözönünde tutulacak olursa— bu çağın insanları çok iyi kimselerdi. Bu biçimde yaşamakta olan insanlar elbette bugünkü kuşaklara göre az görgülü ve becerikli, her türlü sanat ve zanaat çalışmalarına da daha az yatkındırlar. Buna karşılık o dönemlerde herkes daha iyi, daha açık sözlü, daha yumuşak ve daha doğruydu. Bu insanlar hayata geleneksel alışkılarla yöneliyorlardı.»

Uygarlık öncesi insan durumunun bu öğretisi eşitlik temeline

oturtulmuştu ve sonraları daha da olgunlaştı. Platon'un öğretisine bağlı olan Aristoteles ile onun yetiştirdiği Büyük İskender'in dönemlerinde «Efendinin kölesi üstündeki yetkilerinin doğaya aykırı olduğu, bağımsız insanla köle arasındaki ayırımın doğa'nın değil, insanın yasalarından geldiği, dolayısıyla böyle davranmanın, doğanın düzenini değiştirmeye kalkarak haksızlık yapmak olacağı» düşünülüyordu.*

Platon'dan ve Aristoteles'ten aldığımız ve sözler doğal hukukun önemli bir bölümünü içerir. Bu teorinin yayılması ve gelişmesi ancak Stoacılar döneminde** olmuştur. Stoa öğretisinin okulunu ilk kuran, 300 yılı sıralarında verdiği derslerle öğrencilerini aydınlatan kimse Zenon olmuştur. Bu okulun öğretileri, İsa'dan önce II. yüzyıldan başlayarak Eski Yunan'ın aydın çevrelerini, Roma İmparatorluğunun düşünürlerini ve günümüze kadar gelen bütün Hıristiyan Avrupa'yı etkilemiştir. Ütopyacı sosyalistlerin ve çağımızın anarşist sosyalistlerinin oluşumunda bu düşüncelerin payı büyüktür.

Doğal Hukuk Teorisi, özel mülkiyet üstüne kurulmuş olan her türlü yurttaşlık kuruluşlarına karşı bir protesto hareketidir. Demokratik eşitlik ve ilkel komünizm çağının ülküleştirilmesidir. Doğaya dönüş çağrısı, uygarlığa hüküm giydirilmesi, günün düzeninin değiştirilmesi ya da dünün toplum düzenine dönülmesi isteğidir. Yeniçağ, kentlerin, ticaretin, zanaatın, sanayiin gelişmesi ve toprağın kolektif mülkiyetinin son kalıntılarının da ortadan kaldırılmasıyla doğa dışına bir sapma, ilkel yalınlıktan uzaklaşma, değişik ve çok sayıda uğraşla lükse dalarak daracık bir kurallar, dış sınırlamalar içinde bir yasalar çıkmazı görünümü veriyor. Oysa uygarlık öncesi insan durumunda ne yasa, ne devlet, ne de dış baskı organları vardı. İçine tanrısal gücü sindirmiş olan doğa, tanrının kendisine çizmiş olduğu yoldan ilerleyerek gidişini düzenler, iyi ve kötüyü kendi düzeninin sırasına sokar, doğanın yasası iyi bir yasadır. Aklın yasası odur. İnsanın yasalarının üstündedir. Bütün insanlar için geçerlidir. Herkes doğa yasası içinde alabildiğine eşit ve bağımsızdır. Uygarlık öncesi insan çağında, insanlığın bu altın çağında, bütün insanların Adem'in kişiliğinde işlemiş oldukları günahtan önceki dönemde doğal tanrısal yasa geçerliydi. İnsanlar devlet olmaksızın, dış baskılara katlanmadan, hiçbir sınırlamaya uymak zorunda kal-

---

* *Aristoteles:* 'Politika'.

** İsa'dan önce III. yüzyıl.

mayarak yaşıyorlardı. İyi ile kötünün doğal buyruklarından başka bir şeye uymak zorunda değildiler. Ne var ki, sonradan gelen kuşaklar bozuldular. Açgözlülük, hoşnutsuzluk, iç çatışmalar belirdi ve insan, devleti yarattı, özel mülkiyeti, sayıları pek kabarık yasaları yarattı. Ama bunlar hiçbir şeye yaramadı, çünkü insan eski mutluluğunu artık bulamıyordu. Bunun için artık tek çare kalmış bulunuyor: Yapma kuruluşları bir yana bırakmak ve doğal kuruluşlara yönelmek; doğa ile uyumlu bir biçimde yaşamak.

Stoacılar, uluslararası birlikten yana çıkan anarşist - komünistlerdi. Bu bakımdan, Yahudi peygamberlerine benziyorlardı. Yalnız arada şu fark vardı: Yahudiler kurtuluşlarını Tevrat'taki adı Yahova olan Tanrıya bağlamışlardı. Oysa Stoacıların kurtuluşu, kendi inançlarına göre her yanı Tanrı'nın zerrecikleriyle dolu olan doğaydı. Bu iki akım Hıristiyanlığın içinde kaynaştı.

FİLİSTİN

Toplumsal Düzen

İsa'dan önce XII. yüzyılda İbraniler, gezici topluluklar halinde, Arabistan'ın kuzeyindeki çöllerden ve Mısır'ın doğusundaki çölden gelerek, Kenan ülkesine girdiler. Başbuğlarının yönetiminde ve birbirlerinin kızlarıyla evlenerek aralarında akrabalık kurmuş olan boylar halinde, yeni topraklar ele geçirmek ve orada yerleşmek amacını güdüyorlardı.

Öfkeli ve inatçı bir yaratılışa sahip olan bu insanlar, çöl hayatının verdiği sertliğin yanısıra boyların katı düzeniyle de daha bir katılaşmışlardı. Uzun süren çekişmeler sonunda Kenan yerlilerinin karşıkoyma güçlerini yok ettiler ve onların yurdunu ele geçirdiler. Oysa, Kenanlılar bilgi ve kültür bakımından onlardan çok üstündüler. Ülkede böylece sözlerini geçirdikten sonra da boyları arasındaki ailelerin her birine düşen toprağı kura çekerek belirlediler. Toprak mülkiyeti nedir bilmedikleri için boyların her biri, bölünerek işletmelerine bırakılmış olan toprak parçalarının kendi öz malları olduğunu anlayamamışlardı. Özel topraklarını boyun malı sayıyorlardı. Gerçekten, İbranicede 'özmal' karşılığı bir terim bile yoktur. Bu konuda anlama en yakın düşen 'naşlah' sözüdür ki o da miras yoluyla düşen pay demektir. Bundan başka bir de mülk sahibi, ya da kısaca sahip demek olan 'baal' sözü vardır. İbranicede bu söz senyör, koca, yaradan demektir. Ancak, bir yandan toprağa sahip olmanın verdiği ve topraklarını istedikleri gibi işlemenin sağladığı özgürlük; bir yandan da Kenan-

lılarla sürekli kültür alışverişi yüzünden onların anlayışının etkisi altında kalmaları sonundadır ki İbrani aileleri, mal sahibi olmanın bilincine vardılar; bunun ellerinden alınmaz bir hak olduğu kanısı onların da sarsılmaz bir inancı oldu. Zaman geçtikçe, toprak satışları, rehin işlemleri sonucu eski ekonomik eşitlik anlayışları köreldi ve birleşik toplum düzenleri yerini yavaş yavaş sınıflara bölünmüş bir topluma bıraktı.

Kenan ülkesine ilk geldikleri zaman inanmakta oldukları Tanrı 'Yahve' ya da 'Yahova'ydı. Bu Tanrı dış görünüşüyle bir çöl tanrısıydı, kasırgalar yaratan, ateşiyle korkutan, boraları yapan güçtü. Ama özünde boy'un kusursuz, dürüst, düzenli yaşamasını isteyen bir düzenleyiciydi.

İbranilere göre 'Yahova', çöldeki her şeyin mülkiyetinin, toplumsal hayatın, ahlak değerlerinin ve bütün mânevî değerlerin, tek simgesiydi. Bunun karşılığında onlardan istedikleri de pek azdı: Biraz un ve kuzu. Çölde yaşayan bir göçebe bundan başka ne kurban edebilirdi ki? Taptıkları ve korkusunu duydukları Tanrı da iç de yaşadıkları sert, kuru doğa gibiydi. Çok şey istemiyordu. Böylece İbraniler kendilerine, çevrelerinin verdiğine ve örgütlenme biçimlerine uygun bir Tanrı yaratmışlardı.

Kenanlıların Tanrısı Baal ise çok değişikti. O Yunan Tanrısı Dionizos* gibi doğanın kaynayan güçlerinin, bal ve sütün pek bol bulunduğu, şarap ve zeytinyağı ülkesinin Tanrısıydı. İnsanlara, hayvanlara, bitkilere o verimlilik sağlıyordu. Evrenin yaratılmasının sırrı onda saklıydı. Kutsal tepeleri, tapınaklarındaki sunakları büyük, gürültülü içki ve zevk âlemi yerleriydi. Onun kutsal korularında en çılgınca sevişmeler için tatlı gölgeli yerler vardı. Baal'ın yeryüzündeki sözcülüğünü yapan peygamberlerinin gözünde, onu kutsamak iç yapılan törenler birer zevk, eğlence ve

* Romalılarda 'Baküs'.

sefahat vesilesiydi. Toplumsal bakımdan ise inançlarını Tanrı Baal'a bağlamış olan Kenanlılar, boylar biçiminde örgütlenme dönemini aşmış bulunuyorlardı. Toplumları sitelere ayrılmıştı ve her çeşit eşyanın özel mülkiyetinin tanınmış olduğu bu sitelerde ticaret ve elsanatları üretimi yapılıyordu.

Yeni bir çevreye gelmiş olan İbraniler'in (ya da İsraillilerin) buraya yerleştiklerinden bir süre sonra toplumlarının temeli tarım oldu. Dolayısıyla, Kenan uygarlığının etkisi altına girmiş oldular. Göçebe yaşama biçiminin gerekleri bu durumda artık yetersiz kalıyordu. Yahova tarlaları, bağ bahçeleri yeşertmez, ürününü arttıramazdı. Çünkü o sadece bir çöl tanrısıydı. Ayrıca yeni sosyal düzen de Yahova'nın emirleriyle yürütülemiyordu. Hayat düşünceden baskın çıkmıştı. Böylece bir yandan Yahova'ya yeni ve günün gereklerine uygun özellikler verilerek, öte yandan da Tanrı Baal'den alınan bu özelliklerin etkisiyle ona tapma biçimine dönülmeye başlanarak Tanrı, değişen şartlara uydurulmaya başlandı. Sonunda, IX. yüzyıldan başlayarak kopan bir dinî kavga, halkı altüst etti.

Kavga, Yahova ile Baal'in taraftarları arasında çıkmıştı. Çöldeki bedeviler gibi giyinmiş olan peygamberler, Yahova taraftarlarının başına geçtiler. Bunlar ilkin, geleneksel dinsel ögelere bağlı İlyas ve İlyaşa adlı peygamberlerdir. Sonraları Amos, Yuşa, Ermiya gibi güçlü vaizler onların yerini alarak güçsüz, yeteneksiz sınıfların savaşını sürdürdüler. Evrenin Tanrısı, Yeryüzünün yargıcı Yahova adına sosyal adalet istiyorlardı. Çünkü İsrail'in ekonomik gelişmesi ve bu durumun sonucu olarak toplumun sınıflara bölünmesi toplumun alt katlarındaki sınıfların gücünü iyice yitirmiş ve zihinlerde Tanrı Yahova'nın kişiliği din alanında yeni bir devrim getirecek özellikler kazandırmaya başlamıştı.

Ülkenin savunması ya da genişlemesi için yapı-

lan savaşlar, ilkel düzenin parçalanmasını ve yeni bir düzene yer açmasını daha da çabuklaştırmıştı. Bu savaşlar süresince, tarımla uğraşan boylar ülkenin sınırlarını koruyacak ve kendilerine yapılacak saldırılara karşı koyabilecek güçlü bir baş, bir kral yokluğunu duymaya başlamışlardı. Merkezî bir yönetim isteği kendini açıkça belli etti. Bu amaca uygun olarak kurulan düzen yaşamayı başaracak gibi görünüyordu. Çünkü o güne kadar kendilerini koruma gücünü bulamayan İsrail boyları bu yeni düzen içine geçtikten sonra saygın bir topluluk oldular. Komşuları artık onlara saldırmayı göze alamıyordu. Rahatlıklarının uzun bir süre böyle gideceğine inanmaya başlamışlardı. Devşirdikleri ganimetlerin içinde değerli madenler önemli bir yer tutuyordu. Tarımsal çalışmaları daha da gelişti, İsrailliler, ülkeye Kenanlıları ezerek girmiş oldukları için onların elinden kervan yollarının denetimini de almışlardı. Öte yandan deniz kenarına ulaşmaları, denizci ve tacir Fenikelilerle alışveriş olanakları da açmış bulunuyordu. Böylece ticarî çalışmalar ülkeye yeni ve hiç de azımsanmayacak bir güç kazandırdı. IX. ve VIII. yüzyıllarda Edom'la yapılan savaşların nedenleri yalnız ticaridir. Çünkü Ofir'den altın getirebilmek ve Hindistan'dan gelen baharatı alabilmek için Kızıldeniz üzerindeki Eilat limanının ele geçirilmesi gerekiyordu. Yuda Kralı Yehoşafat, Yoram, Amasias ve Osias bunun için savaştılar. Akaba Körfezini ellerine geçirebilirlerse tasarıları gerçekleşecekti. Ama Suriye Kralı Rezin, Eilat limanını ele geçirerek Yahudileri oradan kovdu. Kuzeyde ise Sidon yakınlarında, Zebulun boyu kıyıya yerleşmişti. İsrailliler böylece uzun çalışmalar sonunda o bölgeye geldikleri zaman Kenanlıların varmış oldukları ilerilik derecesine yetişmeye çalıştılar. Kültür ve ticarette bu yolda ilerledikleri sırada da halk Kenanlıların tanrısı Baal'e tapmaya ve kural gereğince 'Altın Buzağı'nın çevresinde dansetmeye başla-

mış bulunuyordu.

Sınıfların Çatışması ve Geleceği Okumak

İsrail'in bağlar ve zeytinlikler arasında, dirlik düzenlik içinde geçen bağımsızlık dönemi artık geri dönmemek üzere gitmişti. Ekonomik eşitsizlik gitgide arttı. Onunla birlikte de sınıflar arasındaki çatışmalar şiddetlendi: Zenginlerle yoksullar; güçlü, sömüren sınıflarla sömürülen sınıflar karşı karşıya gelmişlerdi. Zenginler, bolluk, neşe ve kazanç tanrısı Baal'e tapıyorlardı. Yoksullar ise, boylarının bağışlayıcı iyilik tanrısı Yahova'ya sadık kaldılar. Boyların çölde yaşadıkları dönemde İsrail'in ne kadar güzel olduğunu düşünüyorlardı. Çadırları o zaman ne güzeldi. O zamanlar İsrail, Yahova'yı severdi, Yahova da İsrail'i. Yoksullara; geçmiş göçebelik döneminde ve boylar halinde yaşamakta oldukları zamanlar, bir altın çağı gibi geliyordu. İsrail'in ilk dönemlerinden sözeden peygamberlerinin ağzında bile bunları söyledikleri zaman sözler nasıl da tatlılaşıyordu.

Görüldüğü gibi, Yahova ve Baal arasındaki anlaşmazlık gerçekte ülkenin ekonomik hayatının değişmesi sonucu ortaya çıkan durumun bir yansımasından başka bir şey değildi.

Yoksullaşmış olanlar, kaygılarını Yahova'ya ve onun peygamberlerine açıyorlardı: İlyas peygamberin yanına gitmiş olan bir kadın sızlanıyordu: «Senin kölen olan kocam öldü. Onun Yahova'dan nasıl korktuğunu bilirsin. Kocamın ölümünün ardından, alacaklılarından biri geldi ve iki çocuğumu alarak kölesi yapmaya kalktı.» Samilerin sermayesi Kenan elinde Arî sermayesinin Yunan ülkesinde ve Roma'da davrandığı gibi sert davranıyordu. İbranicede 'neşeş' denilen tefecilik sözcüğünün İsraillilerin üzerinde yarattığı iğrenme işte bundan ötürüdür. Sözcüğün İbranice anlamı ise aslında 'ısırmak'tı, ama sonraları,

sermayeye karşı duyulan tiksintinin etkisiyle gerçek anlamını yitirerek yalnız tefeciliği anlatmak için kullanılmaya başlandı. Para ekonomisinin uygulanmaya başlamasından ve özel mülkiyetin gelişmesinden sonra ise eski gelenekler ve eski düzen de değişti. Zenginlerin lüksü ve bolluğu arttıkça yoksullara yapılan baskı artıyor; borçlanmaları hızlanıyordu. Sonuç, Yunan'da ve Roma'daki gibi başkaldırmalar biçiminde ortaya çıkmadı ama bu sınıf çatışması toplumsal hayatı temellerine kadar sarstı. Ayaklanmalarla içini dökemeyen halk da etkilerini peygamberlerinin sözlerinde bulduğumuz bir dinsel ve toplumsal boşalmaya yönelmek zorunda kaldı. Bu dinî dönüşün sonunda Yahova artık yörerel, ulusal bir tanrı olmaktan çıkarak adaletin evrensel tanrısı haline gelmişti. Onun sözlerini halka ulaştıran peygamberleri de Filistin'in kendine özgü coğrafî ve politik durumu sonucu ülkeyi uluslararası politika olaylarının kasırgasına atacak olan davranışlarla, birer ulusal yönetmen olmaktan çıkarak dünya politikasında rol oynayan politikacılar haline geldiler. Gerçekten Filistin, toprağının yeri ve biçimi dolayısıyla, Önasya ile Mısır ve Avrupa'nın imparatorlukları arasında, çıkacak bir savaşta, bir köprü gibi, yapılacak akınlara her bakımdan açıktı. Bu yüzden halk sürekli bir uyanıklık içindeydi. Halkın yol göstericileri olan peygamberler, bakışlarını yeryüzünde söz geçirmek için birbirleriyle çekişmekte olan imparatorluklardan yana çevirdiler. Olayları ve insanları, imparatorlukları ve devletleri sosyal adalet terazisine vurdular. Asur, Babil, Mısır, İran, Tanrı'nın basit birer aracı olmuşlardı. Bu araçların yardımıyla yeryüzü yavaş yavaş Tanrı iradesi altına girmeye başladı. Yeryüzünde eşi benzeri görülmemiş bu akımın sonucunda önüne gelen, bütün maddî mânevî engelleri ezerek aşan yeni ve güçlü bir tanrısal düzen kuruldu. Bu düzenin merkezinde İsrail ve Yahuda Krallıklarını, insanoğlunun

savaşlar ve toplumsal çalkantılarla, iç ve dış savaşlarla yaratmış olduğu tehlikeli duruma karşı uyardılar ve Yahova'nın Yahudiler aracılığıyla yeryüzünde ruhun zaferini, hak ve adalet düzenini yerleştirmeye kararlı olduğunu bildirdiler. Ezilenler adına başlamış olan yöresel çekişme böylece İsrail'in kendini yetkili kıldığı dinsel bir görev olarak ortaya çıkmıştı.

Sosyal Adalet İçin

Tekoa'lı Çoban Amos, sesini bütün Suriye ve Filistin halklarına karşı yükselterek onlara, günahlarından ötürü kendilerini beklemekte olan felaketi şu sözlerle anlatıyordu: «Asdod ve Mısır ülkelerindeki saraylara seslenerek seslerinizi duyurun ve onlara şöyle deyin: Samaria dağlarının üstünde toplanın ve ne gibi baskılar ve karışıklıklar içinde bulunduğumuzu görün. Tanrı, 'Onlar doğru olanı bilmiyorlar' buyuruyor. 'Nasıl bir belirsizlik, karışıklık var aralarında'. Yaralılarla, bana adaklarla, sungularla Tanrı iradesine karşı üstünüze düşeni yaptığınızı sanıyorsunuz. Ama Yahova diyor ki: 'Şenliklerinizden nefret ediyorum, tiksiniyorum. Gösterişli törenlerinizden hiç de hoşlanmıyorum. Bana bundan sonra adak, kurban sunacak olursanız, mutluluğunuzun ürünü olan bu adaklarınıza, kurbanlarınıza dönüp bakmayacağım bile. İlâhilerinizin sesini benden artık uzak tutun. Çalgılarınızın sesini duymak istemiyorum. Tanrısal yargı ve adalet, önüne geçilmez bir su gibi akacak. Adalet selinin önüne hiçbir şey geçemeyecek. Kırk yıl boyunca, çölde bana hiç adakta, kurbanda bulundunuz mu ey İsrailliler?'»

Görüldüğü gibi, Yahova'nın istediği ne yakarı, ne kurban ne de adaktı. Yahova adalet ve hukuk istiyordu. Yargıçlar kararlarını hep zenginlerin, varlıklıların lehinde vermemeliydiler. Varlıklılar, yoksulla-

ra sertlik göstermemeli, eza ve cefa etmemeliydiler. Zahire tacirleri aç insanları aldatmaktan kaçınmalıydılar. Amos, prensleri, güçlüleri, varlıklı kimseleri, yeni zenginleri, taştan yapılmış sarayların içinde fildişi kakmalı yataklarına uzanan ve en semiz kuzuları, en iyi yiyecekleri gövdelerine indirmekten başka bir şey düşünmeyen bu bencilleri en ağır biçimde suçluyordu. «Çalgı çalıyor ve şarkı söylüyorlar. Kocaman kapların içinden şarap içmeye doyamıyorlar; en iyi kokuları sürüyorlar ve buna karşılık halkın yoksulluğu onları tasalandırmıyor bile.» İşte bunun için günahlarının cezası gecikmeyecektir. «Kral Yéroboam kılıç altında canverecek ve İsrail yurdundan koparılarak uzaklara, çok uzaklara götürülecek. İşte bunun için kötüyü değil iyiyi arayınız. Yaşayabilmek için bunu yapmak zorundasınız. Kötüden iğrenin, iyiyi sevin. Öğütlerinizde, sözlerinizde, dileklerinizde iyi olun. Art düşünceleriniz olmasın. Ancak o zaman Yahova, halkına acıyacaktır.»

On iki İbrani peygamberinden biri olan Hoşea da Yahova'nın onlardan hoşnut olmamakla gerçekten haklı bulunduğunu söyleyerek İsraillileri uyardı. «Ülkede artık ne iyilik, ne doğruluk ne de Tanrı korkusu kalmıştı. Göze çarpan sadece yalan, fitne, fesat, hırsızlık ve günahkârlıktır. Zorbalık geçer oldu. Cinayetler birbirini kovalıyor.» İsrail varlıklarıyla sarhoş olmuştu. «Tacir elinde hileli bir terazi tutuyor ve bunu kullanmaktan hoşlanıyor.»

İsrail, dış politikasında da Yahova'nın öğütlerinden ayrılmıştı. Yönünü yitirmiş bir güvercin gibi oradan oraya koşuyor, düşmanlarının saldırılarına ya Asur'la ya Mısır'la birleşerek karşıkoymaya çalışıyordu. Bu yüzden de bütün ülke acı içindeydi. Halk günden güne yoksullaşıyordu. Baal'a tapmadığı, gençlik çağındayken, çölde yaşadığı günlerde İsrail ne mutluydu! Oysa şimdi besinini adaletsizlikten alıyor, yalan ürünleriyle besleniyordu. İşte bu yüzden ce-

zalandırılacaktı. Ülke baştanbaşa yıkılacak ve İsrail halkı tutsak olarak sürgüne gidecekti. «İşte bunun için adalet ekiniz ve onun ürünü olan acımayı, bağışlamayı alınız. Yahova'yı bir an aklınızdan çıkarmayınız.» Ancak o zaman Yahova onları bağışlayacak ve halk ile Tanrı arasında, hak, adalet, sevgi ve iyilikseverlik üstüne kurulu bir birleşme ortaya çıkacaktı.

Peygamber Miha'nın kutsal öfkesi ülkesinin büyükleri, güçlüleri ve zenginlerine çevriliyor ve Miha onlara şöyle söylüyordu: «Sözlerimi iyi dinleyin. Yakup'un evinin sahipleri ve İsrail'in yargıçları. Doğrudan kaçıyorsunuz. Sion tepesini kan içinde bırakıyor ve Kudüs'ü cinayetlerle dolduruyorsunuz. Oranın yargıçları adaletin gerektirdiğini yalnız rüşvet karşılığında yerine getiriyorlar; papazları, dini para karşılığı öğretiyorlar, peygamberleri, kulları tanrıyla para karşılığında uzlaştırıyorlar. Bundan ötürü sizin yüzünüzden, Sion tepesi sabanlarla tarla yapılacak; Kudüs yıkılacak ve tapınağın bulunduğu dağ da tepelerindeki ağaçlar kuruyarak çıplak bir tepe olacak», «Güvensizlikleri, düşünce ayrılıkları ve herkesin herkesle kavgası halkı böler. Kurbanlarla, adaklarla, Yahova ile barışılamaz. Yahova'nın binlerce koçun kendisine kurban edilmesinden, nehirler gibi zeytinyağı akıtılmasından hoşlanacağını mı sanıyorsunuz? Ey insan, sana Yahova'nın senden ne istediği söylenmedi mi? Onun istediği yalnızca hakkı gözetmek ve iyiliği severek alçakgönüllülükle Tanrının önüne gitmekten başka bir şey değildir.»

İlk dört büyük Yahudi peygamberinden biri olan Yuşa acı konuşan biriydi ve Filistin'in bütün toplum düzenini eleştirerek iyi olan bir tek yanı bulunmadığını söylemişti. Hak ve adalet yok olmuştu. Yalın gelenekler yerlerini gösterişe bırakmıştı. Herkes zenginlik, şan, şöhret peşindeydi. Yoksullar, yetimler, baskı altında ezilmekte olanlar büyük toprak sahipleri

için yerlerinden atılmış olan küçük toprak sahipleri kan ağlıyordu: «Evinin yanına ev, toprağına toprak katanlar, ülkeyi kimseye yer bırakmaksızın zaptetmek isteyenler kahrolsun.»

Peygamber, bu duruma sebep olanların ve bu gidişi onaylayanların karşısında haykırıyordu: «Dulları ve yetimleri; haklarını çalarak yokluk içinde bırakanlar, haksız yasalar çıkaranlar kahrolsunlar. Halkımın mutluluğunu çalanlara lanet ediyorum.» Bunlar yapılmadıkça da Yahova bu haksızlıklara karşı İsrail'in adaklarından, sunaklarından, yakarılarından yüzçeviriyordu: «Bana artık birtakım gereksiz adaklar, kurbanlar sunmayın. Yakarılarınız bana gerekli değil. Yeterinden çok övgü ve yakarıya sahip bulunuyorum. Neomenia bayramınızı, Şabbat'ınızı ve bütün öbür törenlerinizi artık çekemiyorum. Topluluğunuzdan, büyük haksızlıklar tütüyor. Ellerinizi bana doğru uzattığınız zaman, gözlerimi sizden başka yana çevireceğim. Siz yakarılarınızı arttırdıkça da ben sizi ısrarla, dirençle dinlemeyeceğim. Çünkü elleriniz kanlı.» Tanrının halkına giydirdiği bu hüküm, toplumun üstündeki çevrelere, onları kendine getirmek ve boş kanılarla avunmalarını önlemek için bıkmadan tekrarlandı. Lübnan servilerinin, Basan çınarlarının üstünde, tapınaklarda, halkın ve özellikle üsttekilerin bulunduğu yerlerde dolaşan bu sesin yapacağı umulan uyarıcı etkiye güveniliyordu. Yahova, «Sion tepesinde kızların kafalarını kel edecek; süslerini koparacak, bileziklerini, kolyelerini, küpelerini, başlarındaki süsleri, kurdelelerini, mantolarını, aynalarını, koku kutularını yok edecek. Kahramanların savaş alanında, erkeklerin kılıçları altında canverecek İsrail! Sonra da İsrail köle olacak. Büyüklerinin yüzleri susuzluktan buruşacak. Soylular aşağılanacaklar. O zaman, yoksullar mutluluğu yine Tanrı'da bulacaklar ve kutsal İsrail yine bir neşe kaynağı olacak. Çünkü zorbalar yok olacak ve katı yürekliler ceza-

larını bulacaklar.»

Ama her şeye rağmen çok geç kalınmış değildi. Çünkü İsrail yeniden Yahova'ya dönecek ve onun buyruklarına başeğecek olursa kurtulabilirdi: «Yıkanın, temizlenin, arının, gözlerinin önünden düşüncelerinizin kötülüklerini kaldırın ve kötülük yapmayı bırakın. İyilik etmeyi, adaleti her zaman yeğ tutun. Yetimin hakkını, dul kadına yardımınızı esirgemeyin.»

İnsan olarak olduğu kadar peygamber olarak da büyük Ermiya, Yakup'un çocuklarına ve İsrail ailelerine çölde yaşadıkları dönemi anarak şöyle söylüyordu: «Ekin ekilmeyen bir ülkede peşimsıra, erdemli ve güzel bir şekilde geldiğin günleri hatırlıyorum. Meyvelerini, en iyi ürünlerini yemeniz için sizi bereketli topraklar üstüne getirdim. Ama oraya geldikten sonra Baal'e taparak, talancılık yaparak; baskılar, ayrılıklar, uyuşmazlıklar, yalancılıklarla sizde benden kalanı kirlettiniz.» Yüreklere işleyen, amansız bir deyişle de Yahuda'nın tutsaklığını ve Kudüs'ün yıkılacağını haber veriyordu.

Buna karşılık Yahova'nın karşısında Yahuda'nın savunmasını üstüne almaktan kaçınıyor da değildi. İnsan, davranışlarında bağımsız değildi. Seçme özgürlüğü yoktu; «Biliyorum ey Yahova; yolunu seçmek insanın elinde değil. Kimse kendiliğinden yürüyemez ve yönelemez.» Ama sosyal adalet, toplumların hayatlarının anlamıdır. Ahlâkî düzen er ya da geç kazanmalıdır. Yahudiler, Yahova'dan yüzçevirmiş oldukları için acı çekmeli ve tarihî görevlerine hazırlanmalıdır. Ermiya ile aynı dönemde yaşamış olan Safenya da bütün savaşı birkaç bölümde anlatarak Yahova'nın Yahuda'yı cezalandıracağı günün yaklaştığını haber vermekteydi: «Ve o gün 'Balıklar Kapısı'ndan sesler yükselecek ve tepelerden haykırışlar gelecek, yeni kentin oralardan iniltiler duyulacak. Maclesch halkı inleyiniz; çünkü para biriktirenlerin topu birden ve bütün tüccar topluluğu yok edilmiş-

tir. O gün ne paraları ne de altınları onları Yahova'nın gazabından kurtaramayacaktır artık. Yahova'nın hıncının ateşiyle toprak yok ediliverecektir.»

Hazkiyal ise sorunu daha derinliğine, ama daha az bir peygamberce güçle ele alıyordu: «Sürüyü otlatmak varken kendilerini gözetenlere lânet olsun. En iyi yağları yiyorsunuz, yünle giyiniyorsunuz, besiye çekilmiş sığırlar sizin için. Ama koyunları otlatmak istemiyorsunuz. Yaralıların yaralarını tımar etmiyorsunuz, yolunu şaşırmış olanları doğru yola yöneltmiyorsunuz. Onların üstünde saltanat sürmekten başka bir şey yaptığınız yok. Yahova da buna karşılık, siz benim sürülerime ne söylüyor dinleyin: 'Koçlarla tekeler, yağlı koyunlarla cılızları arasında bir yargılama yapmak istiyorum. Çünkü zayıf olanları ayaklarınızın altına alıyorsunuz. Onları iteleyerek kendinizden uzaklaştırıyorsunuz. Bunun için de ben sürünün yardımına koşacağım. Onu sizin kurbanınız yapmamaya kararlıyım.' Herkes davranışlarından sorumludur. İyilik ya da kötülük etmek herkesin kendi kararına bağlıdır. İşte bunun için İsrail, Yahova'nın buyurduklarına uymalıdır. İnsanları kınamak ve gelecek felâketlerin haber verilmesi bütün peygamberlerde, İsrail'in kurtuluşu konusundaki bir bildiri ve insanlığın tam kurtuluşunun gerçekleşeceği kanısının açıklanmasıyla birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Bütün bu peygamberlerin davranışları Yuşa ile peygamberliğin en üst ucuna ulaşmıştır. Ona göre, Yahudiler, Tanrı tarafından, adalet çağının gerçekleştirilmesi için seçilmiş olan biricik topluluktur: «Yahova'nın ruhu ve düşüncesi benim üzerimdedir. O beni kutsallaştırdı ve yoksullara bir mutluluk mesajı göndermek, kırık kalblerini umutla doldurmak; mahpuslara özgürlüklerine kavuşacakları yakın günlerin müjdesini vermek; mutsuzlara, yoksullara kurtuluşlarını bildirmek için görevlendirdi.» Kendisine verilmiş olan kutsal görevi kabul ederse bu halk, insanlı-

ğın merkezi olacaktır. Uzun bir zamandır küçük görüldükten, aşağılandıktan sonra artık sonunda insanlığın özeni, süsü olmak hakkı ona verilecektir.

«Uyan, artık ışıyabilirsin. Çünkü Yahova'nın göz kamaştırıcı ışığı senin üstüne yükseliyor. Sen de ışık ol. Zira toprağı ve halkları koyu bir karanlık örtmüş bulunuyor. Buna karşılık senin üstünde Yahova'nın gözalıcı parlaklığı var. Ve puta tapanlar senin ışığında yürüyecekler, krallar senin üstünde yükselen nurla aydınlanarak yollarını bulacaklar. Papazların barış için çalışmalı, adaletten yana olmalıdırlar. Halkının bütün insanları doğru olmalı ve toprağı ancak sonsuz hayat için işlemelidir.»

Çağdaşı Hazkiyal da insanların ve malların eşitliğini öngören tanrısal bir Yahudi devleti anlatıyordu.

«Ve toprağı herkesle eşit olarak bölüşeceksiniz... Ve ülkeyi aranızda bölüştükten sonra, sizinle birlikte yaşayacak olan yabancıları da İsrail çocuklarıyla bir tutacaksınız. Onlar da kabul edilmiş oldukları boy içinde paylarına düşen toprağı almalıdırlar.»

Sonsuz barış ideali, hak ve adalet idealine sıkıca bağlıydı. «Kurtlar kuzuların, leopar, tekelerin yanında yaşayacak. Küçük bir çocuk danaları, aslan yavrularını ve sığırlarını otlatmaya birlikte götürecek. Keskin kılıçlarınız saban demiri; mızraklarınız orak olacak. Çünkü hiçbir halk artık bir ötekine kılıç çekmeyecek; dolayısıyla da savaşmasını öğrenmeyecek, Zekeriya, Yahova'nın savaş arabalarını ortadan kaldıracağı dönemin gelişini görüyordu. Kudüs'ün savaş atları, savaş mızrakları hep yok olacaktı. Yahova bütün halklara sonsuz bir barış devri açacaktı. Sözü denizleri aşarak dünyanın öbür ucuna ulaşacaktı. Tanrının krallığı sertlik ve savaşla değil, ruhların üstünde kurulacaktı. Ve on iki küçük peygamberden biri olan Malaki ise insanlığa şu soruyu soruyordu: «Hepimizin babası bir değil mi? Bizi aynı Tanrı ya-

ratmadı mı? Öyleyse birbirimizi niçin küçük görüyoruz.?»

Reform Çabaları

VII. yüzyılın son yirmi beş yılında (tam olarak, İsa'dan önce 621 yılında) yolsuzlukları önlemek için bir reform denemesine girişildi. Bu reform denemeleri Musa'nın 3. ve 5. kitaplarında anlatılmaktadır. Genel olarak, İlkçağ'ın bütün yoksul insanlarının isteklerini (Yunanlıların ve Latinlerinkiler de içinde olmak üzere) dile getiriyordu. İstekler özetle şunlardı: Toprağın Yahova'ya ait olduğu, dolayısıyla da halkın kolektif malı gibi kullanılması gerektiği söyleniyordu. «Bunun için, toprağı başkasına veremezsiniz.» (Toprağı kimseye onun kendi malı olarak veremezsiniz, denilmek isteniyordu.) Her elli yılda bir özgürlük ve eşitliğe bir yeniden dönüş olacaktı: «Ellinci yılı kutlayacak ve hepiniz kendi evinize ve ırkınıza döneceksiniz.» Bu arada da borçları yüzünden tutsak olmaya mahkûm edilmiş olanların durumunu da yumuşatmak gerekirdi: Kardeşin yoksullaştı ve kendini sana sattıysa onu bir tutsak gibi değil; bir işçi bir konuk gibi görmelisin. Böylece o da sana yedi yıl hizmet edecektir. Sonra gidecek, karısı ve çocuklarıyla kendi evine dönecektir. Her yedi yılda bir, bu çeşit yedinci yıl dönemi olacaktır. Herkes de böylelikle borçlarından kurtulacaktır. (Birine para vermiş olan kimse parasını geri istememelidir. Çünkü nasıl olsa yedi yıl içinde yeni bir borçları ödeme yılı gelecektir. Komşusuna para vermiş olan bu kimsenin Yahova'nın istediği yedi yılı beklemesi gerekir. Kardeşlerinden biri yoksulsa, yüreğin taş kesilmemeli. Yoksul kardeşini kendinden uzak tutmamalısın. İçinden de şöyle demelisin: «Yedi yıl içinde bir borç silme dönemi olacak (ve paramı geri alamayacağım.)» Elini yoksul kardeşine uzatmalısın. Kardeşin kendini sana satmak isterse ye-

di yıl sana hizmet edecektir. Yedinci yılın sonunda da onu serbest bırakacaksın. «Rehin hakkı da kısıtlıdır. Kardeşine borç para verdinse onun evine giderek vermiş olduğun paranın karşılığında rehin eşya almamalısın. Evine gider ve kapının dışında beklersin. Sana rehin olacak eşyayı o kendisi getirir. Ama borçlun yoksul bir insansa ve sana paltosunu rehin vermişse o gün gece basmadan, aldığın rehini ona geri götürürsün. O da abasını sırtına çekerek uykusunu uyur.» Dullardan ve yetimlerden ise bu çeşit bir güvence istenmemeliydi. Ücretlerin de her gün ödenmesi gerekirdi. Toprağın kolektif mülkiyetinin başlıca özelliklerinden biri de yıllardan artakalmış olan bir geleneğin yaşamakta olmasıydı: Komşunun toprağının üstünde kalmış başakların toplanması için izin verilir. Başak koparılmasına ses çıkarılmaz ve tarlanın bir köşesindeki ürünün yoksullara bırakılması zorunlu sayılırdı.

Bazı kaynaklardan edinilen bilgilerden anlaşılıyor ki, girişilmesine başlanan bu reformlar tam olarak uygulanamamıştır. Elli yılda bir yapılacak olan borçları silme işi hiçbir zaman uygulanamadı. Borçların ödenmesi için konulan kural ise, sürgüne çıkışı izleyen dönem sırasında, ticaretin gelişmesiyle birlikte yürürlükten kaldırıldı. Dört büyük Yahudi peygamberinden biri olan Ermiya bu yasaların uygulanmamasından yakınmaktaydı. Nehemya'da da bizzat Yahudiler tarafından yapılmakta olan tefecilik, borcunu ödememiş olmaktan ötürü insanların köleleştirilmesi, tarlaların borç yüzünden rehin alınması gibi yakınmaları buluyoruz. (İsa'dan önce 500 yılına doğru). Özel girişimin ve ticaret çalışmalarının hukuksal bir temeli sayılabilecek olan Talmud adlı kitapta da borçların ödenmesi kuralının uygulanmayacağı özel durumlar açıklanmaktadır. Kuralın uygulanmamasının nedenleri yalnızca ekonomikti. Talmud'da bu konuda şunlar yazılıdır: «Borçların ödenmesi zorun-

luğu yasası yürürlükte tutulmuş olsaydı borç para veren kimselerin olanakları bütün bütüne kısılmış olacaktı.» Talmud'da ayrıca, bu kural konulduğu zaman, hiç kimsenin yüreğinde «borçların silineceği yılın yaklaşmakta olmasının borç para vermeyi reddetmek için bir bahane nedeni olmaması» gerektiğinin de buyurulmuş olduğu hatırlatılmaktaydı. Öyle anlaşılıyor ki din adamları herkesin yüreğinde böyle bir düşüncenin yerleşmesini denetlemenin hiçbir zaman başarılamayacağını düşünerek kuralı tümüyle kaldırmayı daha doğru bulmuşlardır. Başka bir deyişle, bu durum da göstermektedir ki ekonomik gelişme, toplumsal gelişmeye göre daha hızlı olmuştur.

Dolayısıyla bu toplumsal gelişmeden ancak bazı ahlak öğütleri kalabilmiştir. Sözgelimi, yoksullara karşı acıma duyulması gerektiği ve onlara yardım etmeyi zorunlu kılan yarıbuyruk biçimindeki öğütler bu kalıntıların başlıcalarındandır.

Buna karşılık ilkel insan topluluklarının gelenekleri toplumun alt tabakalarında daha bir süre tutunabilmişlerdir. İsa zamanında, Yahudiler arasında mülkiyet konusunda düşünülenleri gösteren şu çok ilginç yargıya rastlıyoruz: «Dört çeşit insan vardır. Birtakım insanlar, senin olan senin, benim olan da benimdir derler. Bunu söyleyenler orta sınıftan olan, ya da bazılarının dediği gibi, Sodom'dan olanlardır. Kimileri de benim olan senin, senin olan da benimdir derler. Bunu söyleyenler halktan olanlardır. Bazıları da benim olan senin, senin olan da yine senindir, derler. Bunu söyleyenler ise dindarlardır. Bir de senin olan benim, benim olan ise yine benimdir diyenler vardır ki, bunlar kötü yürekli kimselerdir.» Filistin'de, bir zamanlar rastlandığını anlattıkları bu dört çeşit insan konusunda söylenenler çok ilgi çekicidir. Çünkü bu değişik insan çeşitleri içinde ilkin, tam kendine özgü mülkiyet anlamıyla burjuvaziyi görüyoruz. Halk arasında o zaman söylenmekte olan

bu öyküyü bize aktaran kaynaktan öğreniyoruz ki bu biçimde davranmakta olan kimseler Sodom'lulardı. Onların ardında da ne 'benim' ne de 'senin' tanımayan komünistler geliyor.

Öyküde bunlar halkın adına davrananlar olarak nitelendirilmektedirler. Üçüncü olarak ise her türlü mülkiyet anlayışını reddeden, daha sonraları İsa'nın on iki çömezinde görülecek olan anlayışa uygun biçimde davranan dindarlar gelmektedir ki bu anlayışa uygun davranışlarla İsa'nın çömezleri XII., XIII. ve XIV. yüzyılların ilkel Hıristiyanlığı sırasında büyük ve önemli roller oynamışlardır. Dördüncü türde anlatılan insanlar için ise öyle sanıyoruz ki hiçbir özel açıklama gerekli değildir: Bunlar düpedüz emek sömürücüleri, hırsızlar ve katillerdir.

Yahudi Komünistler: Essenliler (ya da Doğrular)

Özel mülkiyete karşı olan yalnız halk değildi. Filistin'in en soylu insanlarından binlerce kimse komünizmi günlük hayata sokmak için çalışmalarda bulundular. Bunlar, Essenliler denilen ve 'Doğrular' olarak da anılan birkaç bin kişilik bir topluluktu. İsa'dan sonra II. yüzyılda ortaya çıkmışlardı ve kendine özgü anlayışta bir topluluktular. Zamanlarında yaşamış olan bütün yazarlarca sözleri edilmiştir. Bu kimseler sözü geçen yazarlar üzerinde saygı ve hayranlık uyandırmışlardı.

Yunan felsefesiyle yakından ilgilenmiş olan ve genellikle bütün Roma'nın düşünce hayatıyla ilgilenen kimseler olarak bilinen zamanın Yahudi aydınlarının en önemlilerinden Philon ve Flavius Josephus gibi kimseler malların kolektifliğinden en belirgin erdemin simgesi olarak sözetmektedirler. Josephus kardeşini öldüren Kabil'in toprak özel mülkiyetinin kurucusu olduğunu önesürmektedir. Kabil'in bir kent kuran ilk insan olması da oldukça ilgi çekicidir. Phi-

lon Filistin'de gerçekten erdemli 4.000 kişinin yaşamakta olduğunu ve Essenliler adıyla anılan bu kimselerin, kent hayatını çok başıbozuk, dürüstlükten uzak buldukları için kasabalarda yaşadıklarını anlatır. Bu adamların bir kısmı tarımla, bir kısmı da balıkçılıkla uğraşıyordu. Ne altın de de gümüş biriktiriyorlar, kazanç için en küçük bir toprak parçasına bile sahip olmayı istemiyorlar, yalnız kendilerine geçimleri için gerekli olanla yetiniyorlardı. Talihleri yaver gitmemiş olduğu için değil de doğrudan doğruya kendileri öyle olmasını istedikleri için mal ve mülk edinmeyen insanlar yalnız bu kimselerdir.

Ayrıca şunu eklemek gerekir ki, bu kimseler aslında malı olanlardan çok daha zengindirler. Çünkü onlar için, ihtiyaç yokluğu en büyük zenginlikti. Bu kimselerin topluluğunda mızrak, kılıç, zırh, kalkan yapan kimse yoktu. Savaş için kullanılacak bir şey yapmayı hiç kimse bilmezdi. Bundan başka, alışverişle de uğraşmazlardı. Çünkü bu işlerin kendilerinde kazanç hırsı yaratacağını düşünüyorlardı.

Köleleri yoktu. Herkes özgürdü ve herkes ötekilerle birlikte herkes için çalışırdı. Başkaları üstünde egemenliği reddederlerdi. Bunun eşitliğe aykırı olduğunu düşündükleri için değil, doğa'nın kendilerine ve bütün insanlara bir ana gibi vermiş olduğu yararlanma düzenini ortadan kaldırarak bu düzeni bozmaya kendilerini yetkili bulmadıkları için böyle davranıyorlardı. Essenliler, ev ve topluluk ekonomisinde, iyi ve kötüyü birbirinden ayırdetmek konusunda acıma duygusundan, adalet ilkesinden ve iyi dileklilik temelinden kalkarak ahlaklı kimseler olmaya çalışırlardı. Bu amaca varmaları da başlıca üç ilkeye dayanmalarına bağlıydı: Tanrı sevgisi, erdemlilik ve insan sevgisi. Onlara göre, insanlık sevgisi, iyi dileklilik, eşitlik ve özellikle her işlerinde her şeyden kolektif yararlanmanın sonucudur.

Essenliler'den hiç kimsenin, topluluğun öteki üye-

lerinin dışında yalnız kendisinin olan bir evi yoktu. Hepsinin birarada oturmalarından başka, bir yerden gelen arkadaşlarına da bütün evler açıktı. Bunun gibi bütün dükkânlar da içindekilerle birlikte herkesin kolektif malıydı. Giyecekleri ve yemeklerini hepbirlikte yemeyenler için yiyecekler de ortada, kimsenin malı olmaksızın dururdu. Konut ve yemek ortaklığı, kısaca hayat ortaklığı başka hiçbir yerde burada olduğundan çok geliştirilmiş değildir. Bütün kazançları ortaya konur, topluluk adına birarada saklanırdı. Hastalar ise kendilerine ayrılmış olan evlerde büyük bir özenle bakılırdı.

Philon'un anlattıklarına göre Essenliler, çevrelerinde her yerde büyük saygı görürler, değerli tutulurlardı. En katı yürekli sert Roma prokonsülleri bile onlarda beğenilmeyen hiçbir yan bulamamışlardı. Tam tersine, onların bu erdemli yaşama biçimini gördükten sonra kendi yasalarını kendilerinin yapmalarının doğru olduğunu düşünerek işlerine karışmamayı, bağımsızlıklarına dokunmamayı kendileri için bir borç bildiler. Hepbirlikte yemek yemeleri, aralarında her şeyin kolektif kullanılması onları tanımış olan bu yabancıların hayranlığını uyandırmıştı.

Tarihçi Josephus da Essenliler'e karşı büyük bir saygı besliyordu: «Zenginliği küçük görüyorlar, insanı hayran bırakacak kadar tam, eksiksiz bir hayat sürüyorlar. Aralarında, zengin olarak ötekilerin üstünde olmak isteyen bir tek kişi bile yok. Çünkü bu topluluğa girenlerin bütün varlıklarını topluluğun yararına kullanmaları bir yasadır. Topluluklarında ne yoksulluk, ne zenginlik, ne bolluk, ne de kıtlık görülür. Çünkü her şeylerini kardeşçe bölüşüyorlar. Aralarından topluluğun servetiyle ilgilenecek olan bir kimse seçiyorlar, sonra da herkes, ama herkes her şeyini topluluğun yararına bırakıyor.»

Cinsel bağlantılara gelince, bazı tanıklıklardan edindiğimiz bilgiye göre Essenliler birbirleriyle ev-

lenmeyi doğru bulmuyorlardı. Bazı başka kaynaklara göre ise evleniyorlardı. Öyle anlaşılıyor ki onlar da evlenmemeyi daha doğru bulan, ama evlenenleri de suçlamayan Hıristiyan azizi Paulus gibi düşünüyorlardı. Yukarıdaki bu açıklamalarımızdan sonra şimdi artık ilkel Hıristiyanlığın mânevi alanına giriyoruz.

Essenliler'de dikkati çeken bir başka özellik de devlete karşı duydukları soğukluk ve ahlâkî ya da ekonomik etkenlere verdikleri önemdir. Bu özelliği Filistin'de İsrail'in bütün geçmişinde buluruz. Anayasa sorunlarına büyük bir önem veren, durmaksızın birbirinden değişik devlet biçimleri deneyen Yunanlıların tersine Yahudiler, İsa'dan önce 1.000 yılına doğru, boylar biçimindeki toplum düzeninden tek bir merkeze bağlı yeni düzene geçerek krallık kurdukları sırada yalnız bir tek politik kriz geçirmişlerdir. Bundan sonra da Yahudiler'de yavaş yavaş, devlet baskısını uygulayan bütün organlara karşı bir davranış gelişmeye başladı. Bu karşı tutum ilk olarak, Samuel'in birinci ve kökü bakımından daha sonraya dayanan kitabıyla belirmektedir. İsrail'i baskıları altında tutmuş olan ve bütün İlkçağ boyunca etkilerini göstermiş olan İmparatorlukların davranış biçimleri gerçeği söylemek gerekirse, İsrail halkı gibi ağırbaşlı ve adalete susamış bir topluma politikayı sevdirecek türden değildi. Talmud kitabının aşağıdaki yargısı, Yahudilerin devlet karşısındaki düşüncelerine çok belirleyici bir ışık tutmaktadır: «Yukarıda (göklerde) eğlenceye düşkün bir kepaze olarak içyüzü anlaşılmamış hiç kimse, yeryüzünde devlet görevini üstüne alamaz. Tanrı biricik efendidir. Onun buyrukları insanların davranışlarının tek temelidir.

YUNANİSTAN

Ekonomik ve Toplumsal Gelişme

Dor, İyon ve Eolya boyları, kuzeyden gelerek Balkan Yarımadasının güneyine indiler ve buraları ele geçirdiler. Adları daha sonraları Helenler ve Grekler diye ün saldı. Çünkü akrabalıklarına göre ikiye ayrılmışlardı. Aralarında, bir zaman sonra gerek askerlik alanındaki başarıları, gerekse felsefe, güzel sanatlar ve politikada gösterdikleri gelişmeden ötürü, Isparta'yı ele geçiren Dor'larla Atik Yarımadasında Atina'yı ellerine geçiren İyon'lar sivrildi. Bu iki topluluk, sosyalizmin tarihinde çok büyük bir yer tutarlar. Ispartalılar ve özellikle Ispartalılar içindeki Dorlar komünizmin ve toplumsal eşitlik yanlısı ekonomik düzenin uygulayıcıları, Atinalılar ve özellikle Atinalılar arasındaki İyonyalılar da teoricileri olarak tanınırlar.

Helenler ilkin hayvan yetiştirmeye, tarımsal çalışmalar yapmaya başladılar. Bu süre içinde özel mülkiyet ve kent hayatını bilmediler. Bu durum ne kadar sürdü, nasıl son buldu, bilemiyoruz. Bildiğimiz, VI. yüzyılın ikinci yarısında en eski Helen destanları *'İlyada'* ile *'Odysseia'** yazılması bittiği zaman bu toplumun sınıflara bölünmüş olduğudur. Yunan ülkesinde oturanlar o çağda derebeylik dönemine girmişlerdi. Platon 'Yasalar' adındaki kitabında Homeros'un anlattığı 'Truva Savaşı'nın yapıldığı sırada bu ülke-

* *Homeros*'un ünlü iki destanı. (Azra Erhat ve A. Kadir'in Türkçesiyle Can Yayınları'nda. (Yayıncı).

de birçok site bulunduğunu ve ülkenin yerlilerinin soylu yurttaşlara karşı çeşitli ayaklanmalarını anlatır. Her yanda savaşlar, sürgünler ve cinayetlere rastlanıyordu.

Yunan ülkesinde ilkel duruma; savaş, ticaret ve denizciliğin son vermiş olması akla yakındır. Bu ülkede savaş, balıkçılık ve avcılık gibi özel bir varolma biçimiydi. Bunun için de her zaman gözdeydi. En büyük Yunan filozofları, bu arada en başta Platon ve Aristoteles de sürekli bir barış dönemi düşünemiyorlardı. Dorlar Girit'te, Rodos'ta, Kos'ta (İstanköy), Knidos'ta, (bugünkü Datça ve çevresi) ve Halikarnas'ta (bugünkü Bodrum) yerleştiler. Helenlerin sömürge kurma çalışmaları 750 ile 600 yılları arasında aralıksız sürdü. Karadeniz kıyılarında, Sicilya'da, Güney Italya'da ve Kuzey Afrika'da İyon sömürgeleri kuruluyordu. Bu çalışmaların sonucu olarak, ortaya çıkan gelişme, ticaret ve zanaatın gelişmesine de yol açmıştı. İyonlar toprak kaplar, lüks eşya, şarap, kumaş ve silah satıyorlar; buna karşılık da Lidya, Kıbrıs ve İspanya'da çıkarılan değerli madenleri alıyorlardı. Zamanla, mübadele temeli üstüne kurulu bu ticaret çalışmaları, para ekonomisine bağlı olarak gelişti. Homeros'un zamanında öküz, hâlâ bir değer ölçüsü ve mübadele malı olarak kullanılmaktaydı. Daha sonraları, bakır ve demirden para yapılmaya başlandı. III. yüzyılda ise altın ve gümüşten yapılmış ilk paralar kullanılmaya başlandı. Daha Homeros'un zamanında başlayan —Odysseus,* bütün yolculukları boyunca değerli şeyler topluyordu— servet avcılığı böylece zaman ilerledikçe varlıklı kimselerin baş tutkusu oldu. Bu durumun ilk kurbanları da satın alma yoluyla topraksız kalan ya da topraklarından kovulan köylülerdi.

---

* *Homeros,* Odysseia adlı destanında kral Odisseus'un serüven dolu yolculuklarını anlatır. (Yayıncı.)

V. yüzyılda demek ki 'İlyada' ve 'Odysseia'nın yazılmalarından bir yüzyıl kadar sonra, ilk bireyci ozan Hesiodos'un sesini duyuyoruz. Boiotia yakınlarında bulunan Askra'lı olduğu söylenen Hesiodos, güçsüz insanlara, alt tabakaya yapılan baskılardan, gittikçe artan adaletsizlikten; zenginlerin yüksekliğinden şikâyetçidir. Duygulu sözlerle «dertsiz, tasasız, rahatça, mutlulukla çalışılan» altın çağının yok olduğundan yakınır ve onun ardından gelen üzüntülü, sıkıntılı kölelik döneminin acılarını anlatır:

Heyhat, demek gökyüzündeki bu sertliğin beni
Alçakça yaşanan bu kederli zamana
Atması gerekiyormuş...

Bu dönem daha önce ya da daha sonraya gelemez miydi?
Oysa bugün yeryüzünden betbereketin kalktığı
Acı ve kederli bir yokluk dönemi yaşıyoruz:
Zeus tarafından görevlendirilmiş, gece ve gündüz
Çalışan insanlar türlü sıkıntılar içinde çabalıyor
Üzüntülerine ancak bir damla sevinç karıştırabiliyorlar.
Ama yakında Zeus insanın beşikten çıktığı an
Yaşlandığı bu dönemi mezara sokacaktır.
Bu dönem ki evlatları babadan,
Babaları evlattan uzaklaştıran

Kimsenin kimseye saygı duymadığı,
Görevlerin unutulmuş olduğu
Kimsenin dostunun ve konuğunun bulunmadığı
Bu dönem son bulacak.
Amansız galipler antları hiçe sayacak,
Hakkaniyete karşı
Alay ederek bir tek canlı bırakmayacaklar.
...İşte o zaman gökkubbeye doğru birlikte,
Utanç ve Nemesis, bedenleri parlak giysilerle süslü,

Uçacaklar
İnsanın onları sürdürdüğü uzak yerlere gidecekler,
Tanrıların göstereceksleri yere yerleşecekler.
Yırtıcı kuşlar gibi, güçlüler zayıflara saldıracak.
*Biz ise burada, acılar içinde çaresiz kalacağız.**

Hesiodos, bundan sonra da atmacayla bülbül masalını hatırlayarak anlatısını sürdürür:

Bir gün, havayı hızla yararak ilerleyen bir atmaca
Sıkılmış pençelerinde bir bülbül taşıyordu.
Yaralı ve titreyen zavallı bir bülbül.
Tatlı sesli bülbül öfkeyle sızlandı:
'Alçak, beni bıraksana...'

Gücüyle sarhoş olan zorba ise aldırmadı bile.
'Kes sesini,' dedi, 'senden güçlü birinin elindesin.
'İradenin değil, keyfimin istediği olacaktır.
'Bu akşamdan tezi yok, ya benim avım olarak öleceksin,
'Ya da özgür kalmanın kıvancını tadacaksın,
'Tehlikeyi görmeden, kendinden güçlü olana
'Karşı gelmeye kalkışan delidir.
'Ne kazanır? Utanç. Sonu ne olur? Hiç.'
Atmaca avını götürürken işte böyle söyledi.

Ne var ki Hesiodos, her şeye başkaldıran bir kimse de değildir. Halkına, dürüst çalışmaya dönmesini ve böylelikle rahata ermesini öğütler:

Neşeni ve başarını çalışmakta ara.
Çalışmak bizi ölümlülere de tanrılara da beğendirir.
Ama iğrenç bir tembellikle, onların gözünden düşeriz.
Hiçbir şey yapmayana lânet olsun,
Çalışanlara da selâm!

---

* *Hesiodos.* 'Çalışmalar ve Günler' adlı yapıtından.

Bu sözleri söyleyen, görüldüğü gibi, bir kötü haberci, felâketler müjdecisi değil; Süleyman gibi, tatlılıkla öğüt veren bir kimsedir.

Ekonomik Uyuşmazlıklar

Öğütler ve vaazlar, parçalanmayı önleyemiyordu. Para ekonomisi, ticaret ve zanaat Helen toplumunu bölmeye devam etti: Zenginler ve yoksullar olarak kesinlikle bölünmüşlerdi artık. Küçük tarımcılar borç altındaydılar. Faizler çok yüksek, faizciler acımasız, yasalar sertti. Çünkü yasalar, sınıflara bölünmüş bütün insan topluluklarında olduğu gibi, varlıklı sınıfın çıkarları gözetilerek yapılmıştı. Platon'un 'Yasalar' adlı kitabında bu konuda şu açıklamayı buluyoruz: «İşte yeniden, hak ve adaletin amacı konusuna döndük. Çünkü, denildiğine göre, yasaların amacı ne savaş ne de dürüstlük yolunda yürümektir. Amaç yalnız rejimin çıkarını gözetmekten başka bir şey değildir. Yasaların amacı budur. Bu yasaları toplumun sınıfları yapmışlardır. Demek oluyor ki, kuralları bozanlar, o kuralları kendi çıkarlarını düşünerek koymuş olanlar tarafından suçlu görülerek cezalandırılırlar.»

Sınıf devletlerinin savunucularının söyledikleri budur.

Platon şöyle sürdürüyor: «Ama biz, toplumun genel çıkarını gözetmeyen, savunmayan yasaların doğru ve haklı yasalar olmadıklarını düşünüyoruz.» Platon'un yaşadığı çağda, sınıf devleti kurulmuştu. Borçlarını ödemeyenler, aileleriyle birlikte köle yapılıyorlardı; küçük esnaf ve zanaatkârlar bağımsızlıklarını günden güne yitiriyorlardı. Toprak mülkiyetini elinde tutan 'soylular sınıfı'nın yanısıra yavaş yavaş zenginleşen bir 'burjuva sınıfı' kuruldu ve bu iki sınıf birleşerek kısa zamanda, yeni ve güçlü bir yöneticiler sınıfı oluşturdular. «Soylu kişiler alçaklara, alçaklar da soylulara bağlanıyorlar.» Şair, zenginlikle-

rin aileleri karıştırdığından şikâyetçidir. «Varlıklıların gücü, hakkı ve yönetimi eline aldı.» VI. yüzyılın sonunda Yunan ülkesi artık modern çağını yaşamaya başlamıştır. Megara'lı Theognis, ezilen sınıfı olduğu kadar varlıklılar sınıfını da küçümseyen bu parasız soylu, zamanının canlı bir tablosunu çizmektedir. VI. yüzyılın sonuna doğru, Korent ile Atina arasındaki bir vadide bulunan Megare şehrinde 640 yılına doğru, haksızlıklara başkaldıran halk yığınlarının zenginlerin sürülerine saldırdıklarını ve hayvanlarını öldürdüklerini onun yazdıklarından öğreniyoruz. Gerçekten, ticari amaçla hayvan sürüleri yetiştirilmesi ve yün ticareti, daha sonraları İngiltere'de Thomas Moore'un yaşadığı dönemde olduğu gibi, köylülerin topraklarının ellerinden alınması sonucunu doğurmuştu. Theognis, 'Elejiler'inde bu durumdan şöyle yakınıyor: «Pluton* ölümlülerden boş yere hoşnut değildir. Çünkü, ölümlüler ona geldikten sonra kötüler iyi olurlar. Gerçekten zenginliklerin iyilere verilmesi ve kötülerin yoksulluktan kıvranması gerekir... İnsanların büyük çoğunluğu için bir tek erdem vardır: Zenginlik. Bütün değerler ondan sonra gelir. Herkesin şunu çok iyi bilmesi gerekir ki zenginlik en büyük güçtür.»

İşte bir ozan sesi daha: VI. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan, açık saçık şiirleriyle tanınmış Anakreon:

Akıl, şeref, erdem ve soyluluktan sözetmek
Neye yarar bugün
Aşk bütün bunlara ilgisizdir.
Onun gözünü kamaştıran yalnız paradır.
Yüreğinde bu susuzluğu duyanlar utansınlar.
Para sözkonusu olunca,
Yerin dibine batası bir maden parçası yüzünden.

---

* *Pluton:* Cehennemin kralı ve ölülerin Tanrısı.

Ana baba, dost, arkadaş bir yana bırakılıyor.
Yeryüzü bir baştan bir başa kana bulanıyor.
Savaşlar, cinayetler onun uğruna işleniyor.
Para bunların daha da kötüsünü yaptı,
Aşkı da öldürdü.

VIII. yüzyılın sonuna doğru başlayan toplumsal kaynaşma gitgide arttı. Yunanlıların 'demos' adını verdiği köylüler, küçük zanaatkârlar, dükkâncılar ve gemicilerden kurulu halk topluluğu, ozanların 'Altın Çağ' olarak andıkları geçmiş eşitlik dönemini unutmamıştı. Yoksulluk dönemlerinde bu topluluklar sürekli olarak, toprak sahibi soylulara, paralı soylulara başkaldırmaktaydı. Devlet yöneticilerini ve İyon, Dor düşünürlerini bir tutku gibi saran sınıf ve parti kavgaları patlak vermişti. Bu duruma karşı Atina'da, başlangıçta durmaksızın tartışılarak işi büyütmeyecek reformlar yapılması tasarlanırken Ispartalılar hiç vakit geçirmeksizin işe koyulmuş ve bir komünist devrim yapmışlardı.

ISPARTA'DA KOMÜNİZM

Lykurgos Yasaları

Dor'larda, uygarlık öncesi dönemin eşitlik düzeni İyonlara oranla daha uzun bir süre unutulmamış, toplumun bilincini daha çok etkilemişti. Bu durumun nedeni, Dor'ların kurmuş oldukları sömürgelerin tarımsal yanı ağır basan bir özellikte olmaları ve bu topluluğun ticaret, gemicilik gibi işlerle daha az uğraşmasıydı. İşte bu yüzden, bu toplulukta, ilkel çağın düzeninin parçalanmasını gerektirecek başlıca iki önemli etken varlıklarını güçlü bir biçimde duyuramayarak parçalanmayı hızlandıramadı. Yeryüzünde ilk komünist devrimini gerçekleştirmiş kimsenin, Lykurgos olduğu söylenir. Musa'nın İbrânîler için bir efsane kahramanı olması gibi Lykurgos da, adı ölümlü insanların üstünde tutulan bir kimsedir. Plutarkhos* Yunan ve Roma tarihinin kaynaklarını en iyi bilen bir kimse olarak bu konuda şunları söylemektedir: «Yasa koyucu Lykurgos için kesinlikle söylenecek çok şey yoktur. Çünkü nasıl yaşamış olduğu, ölüm tarihi, nasıl ölmüş olduğu, yaptığı yolculuklar ve özellikle yapmış olduğu Anayasa ile bu Anayasanın getirdiği yasalar, tarihçilerin üzerinde bir türlü anlaşmaya varamadıkları bir konudur. Yaşamış olduğu tarih üstünde birbirinden çok değişik tanıklıklar vardır.» Ispartalılar için ise Lykurgos, yalnız politik bir reform yapmış olan değil, ekonomik ilişkileri büsbütün yeni temellere dayamış olan, dolayısıyla toplumu

* *Plutarkhos.* (Doğumu İ.Ö. 50).

baştan aşağı yeni bir düzene sokan, adı saygıyla anılacak bir yasa koyucudur. Plutarkhos'a göre, «Lykurgos'un belki de en yüreklice davranışı, toprak dağıtımıyla ilgili olarak koyduğu yasaydı. Çünkü o çağda Isparta'da, görülmemiş bir eşitsizlik vardı. Devletin istediği gibi yönettiği yoksul bir insan yığınının yanısıra, birkaç ailelik küçük bir toplulukta da görülmemiş zenginlikler birikiyordu. Devletin de yurttaşlar kadar sıkıntısını çektiği bu eşitsizlik düzeninin yerine daha adaletli bir düzen getirerek hem devleti bu yoksulların yükünden kurtarmak, hem de varlıklılarla yoksullar arasında her an çıkabilecek olan bir çatışmayı önlemek gerekiyordu. Lykurgos, yurttaşlarını topraklarını birleştirerek topluluğun malı haline getirmeye ve sonra da aralarında eşit olarak bölmeye, böylece de tam bir mal ve hak eşitliği içinde yaşamayı kabul etmeye çağırdı. Aralarında artık en küçük bir eşitsizlik kalmayacaktı. Sadece iyi davranışlar konusunda yarışacaklar ve kötü davranışları olanları da hep birlikte, oybirliğiyle cezalandıracaklardı.»

Toprak sahiplerinin, Lykurgos tarafından inandırılmış oldukları için bu işe razı olduklarını söylemek, inanılması güç bir şeydir. Bunun yanısıra, Isparta'da o çağda büyük bir eşitsizlik olduğunu, küçük bir varlıklı sınıfın, sayıları kabarık ve Ispartalılar gibi iyi savaşçı bir yoksullar topluluğu karşısında bu durumu kabul etmek zorunda kalmış olmaları daha akla yakındır.

Dolayısıyla, nedeni ne olursa olsun, varlıklılar toprakların paylaşılmasına seslerini çıkarmadılar. Topraklar, yurttaş sayısına göre Isparta'da 30.000, Isparta kenti dolaylarında da 9.000 eşit parçaya bölündü. Bu konuda, Lykurgos'un birgün kırda dolaşırken, çevresindekilere tarlalardaki eşit boyda buğday yığınlarını göstererek ülkenin kardeşler arasında pay edilmiş büyük bir tarlayı andırdığını söylediği anlatılır. Toprakların paylaşılmasından sonra da tarım araç-

larının paylaşılmasını düşünmüş ve bu yolda bir deneme yapmıştı. Ama istediğini kabul ettiremedi. Bunun üzerine başka bir yol buldu ve yurttaşların birbirini çekememezliğini politik yollarla önlemeyi denedi. Geçerli olan bütün altın ve gümüş paraları yürürlükten kaldırarak yerlerine her birinin değeri çok küçük, ama boy ve ağırlık bakımından çok büyük demir paralar koydu. Bu paraların geçerli olmalarından kısa bir süre sonra da cinayetlerde büyük bir azalma başladı. Artık kim, kaçıramayacağı ve saklayamayacağı bir şey için tehlikeleri göze alarak hırsızlık yapmaya, ya da adam öldürmeye kalkışabilirdi? Çünkü çok büyük bir değeri olmayan bir parayı bile bir yere koymak için ilkin iki atlı bir arabayla eve kadar taşımak; sonra da evin içinde kocaman bir odada saklamak gerekiyordu. Bütün ticari çalışmalar ve gemicilik birden durmuştur. Isparta'da yemekler hepbirlikte yeniliyordu. Genellikle ekmek, peynir, şarap, incir ve sebze yenilirdi. Bundan başka Lykurgos, günlük hayatta gerekli olmayan şeyleri yaparken zanaatçıların yaptıkları işe de son verdi ve onları ya başka iş yapmak, ya da kentten ayrılmak zorunda bıraktı.

Arada bir av etleri ve başka etlerin de topluca yenildiği yemeklerin birlikte yenmesi bütün yurttaşlar için bir zorunluktu. Çocuklar da, büyüklerin konuşmalarını dinleyerek bilgilerini arttırmaları, hayatta kendilerine gerekli olacak bilgileri edinmeleri için yemeklere alınıyordu. Gençliğin eğitimi, en çok önem verilen konulardan biriydi. Plutarkhos'tan öğrendiğimize göre, «çocukların eğitimi, evlenme ve doğum konularında konulmuş olan yasalarla uzaktan denetleniyordu. Koşu, güreş, disk ve mızrak atma gibi sporlarla genç kız bedenlerinin eğitilmesine çalışıldı. Genç kızların gevşek ve sıkılgan olmalarını önlemek için din törenlerine, ülkenin genç erkekleri gibi çıplak olarak katılmaları sağlandı. Genç kızların çıplak görünmelerinin hiç de kötü bir etkisi olmuyor; tam ter-

sine biçimlerine özen vermelerine ve giyimsiz de erdemli kalabildiklerini görerek kendilerine olan güvenlerinin artmasına yol açıyordu.

Lykurgos ayrıca, birleşmelerin biraz utanma duygusuyla yapılması konusunda bazı önlemler almasına karşın gereksiz ve daha çok kadınca bir şey olan kıskançlığı ortadan kaldırmak yolunda da çalıştı. Tabii ki evlilik düzeninin bozulmasını önlemek gerektiğini doğru, ama yurttaşların çocuk yapmak için devletten izin almalarını gereksiz buluyordu. «Yalnız sağlam olan çocuklar yaşatılıyor, öbürleri ortadan kaldırılıyordu. Eğitim ise, yurt için güçlü savaşçılar yetiştirilmesini, gençlerde birlik düşüncesinin geliştirilmesini ve gevezelik eden değil de gerçekten iş gören kimselere gerekli bilgilerin verilmesini öngörüyordu. Lykurgos, Ispartalılara, özel hayatlarında alışmadıkları bir çok zorunluk koydu, ama onları bir kovanın arıları gibi uyumlu bir çalışma düzeni içinde, yurt sevgisiyle çalışan kimseler yapmasını da bildi.»

Ispartalılara, Peloponez'de üstünlüklerini sürdürmeyi sağlayan ve daha sonra da (İsa'dan önce 404 yılında) Atinalıları yenerek boyundurukları altına aldıran gücü, Isparta'nın bu yarı askeri, yarı komünist anayasası vermişti. Eski Yunan'ın en güçlü kafaları olan Sokrates ve Antisthenes için Isparta anlaşılmaz bir şey gibiydi. Yunan ülkesindeki karışıklıkların yanında Isparta'nın düzenliliğini yadırgıyorlardı. Sokrates'in çömezlerinden biri olan Antisthenes, bu konuda şöyle düşünüyordu. «Isparta, öteki kent devletlerinin hepsinden üstündür. Atina ile karşılaştırılacak olursa Isparta, bir kadın topluluğu yanındaki düzenli bir erkek topluluğunu andırıyor.»

Lykurgos'un Anayasası, Yunan uygarlığının erişmiş olduğu sınırlar içinde büyük bir ün kazanmış bir çok düşünürün ülküsü olmuştu. Daha sonraki yıllarda Roma'daki köle ayaklanmalarında bu Anayasanın etkisi olduğunu söylemek hiç de yanlış olmasa gerek-

tir.

Gerçekte ise Lykurgos'un kurduğu devlet, soyluların yönetiminde savaşçı bir devlettı. Bütün gücünü, 'heilos' adı verilen ve devletin üretim aracı olarak iş gören kölelerin sağladıkları emeğin ürünlerinden alıyordu. Ispartalılar bu düzeni kurmakla insan gelişmesinin en kusursuz araçlarından birini, yani üretici insan emeğini kullanmış oluyorlardı. Isparta komünizmi gerçekte, bir topluluğun yararlanma ve tüketim komünizmiydi yoksa üretimde komünizm değildi.

Eğitimleri de, gerçekte bir eğitim olmaktan çok, egemenlikleri altında tutabilmek için öbür topluluklara karşı bilgili, döğüşken bir topluluk yetiştirmek amacıyla yapılmış bir yetiştirmeydi. Demokrasi yokluğu, onları engelleyebilecek olan bir etkeni ortadan kaldırmış, sanat, kültür ve felsefeyle ilgilenmek konusunda ihmalci davranmaları, spora ve bedenlerinin gelişmesine verdikleri önem bu döğüşken ve aman vermez topluluğu komşuları için korkulan, saldırgan bir devlet ve yönetimine aldığı kimseler için de acımayan, sert bir efendi haline getirmişti. Bir ayaklanmaya yer vermemek amacıyla Ispartalılar, zaman zaman aralarındaki en akıllı ve cesur olanları eleyerek temizlik yapmaktaydılar. İsa'dan önce 464 yılında patlak veren bir köle ayaklanması onlara bu tür bir önleme yolu buldurmuştu. Lykurgos'un yurttaşlarına verdiği ahlak anlayışı, bölgesel politik düzenin korunmasından başka amacı olmayan, bireysel ve insancıl olmaktan uzak bir anlayıştı. Yoksa yurttaşlarına verdiği güçlü insanlar olmak ve bedenlerini eğitmek kolaylıklarının yanısıra onların düşünce bakımından da gelişmelerini sağlayacak bir eğitimi başarabilseydi, Ispartalılar, bedenlerini eğiterek örnek savaşçı insanlar topluluğu olmanın yanısıra değerli düşünce ürünleri veren, insanlığa çok daha yararlı bir topluluk olabileceklerdi. Bu eksiklik daha

sonraları kendini gösterdi ve İyon düşüncesinin etkisinde kalan ve Stoacıların ahlak felsefesini benimseyen bazı Ispartalı soylu kişiler ancak o zaman birer kahraman olarak ortaya çıkabildiler. Komünizmin ilk kurbanı da bir Ispartalı oldu.

Komünizmin İlk Kurbanı: Agis

Savaşlar ve toplanan savaş ganimetleri, zamanla, Isparta komünizminin gücünü azaltan etkenler oldular. İyonyalıların İranlılara karşı kurtuluş savaşına Ispartalıların katılarak yaptıkları yardımlar (492-479); ondan kırk yıl kadar sonra da Yunanistan'da egemenlik kurmak amacıyla yapılmış olan ve 371 yılına kadar süren savaşlar, Ispartalılara kazandıkları büyük başarıların yanısıra savaşlarla gelen zenginliklerden başka Ispartalılar için büyük bir yıkımın nedenlerini de birlikte getirdi ve Lykurgos'un koyduğu yasaları, kurduğu düzeni temellerine kadar sarstı. Plutarkhos'tan bu konuda şunları öğreniyoruz: «Isparta devletinin çöküşünün başlangıcı, Atinalılara karşı kazandıkları ve ülkelerine önemli zenginlikler getirmiş olan başarılarla aynı zamana rastlar. Ülkeye giren altın ve başka zenginlikler önemli bir gevşekliğe ve zevk alemlerinin yaygınlaşmasına yolaçmıştı. Ispartalılar devleti, böylece kendi öz niteliklerini yitirmeye başladı.»

Savaşlar boyunca yurttaşlar arasındaki eski eşitlik kayboldu. Plutarkhos, bu konuda şu açıklamalarda bulunuyor: «Zenginler ve soylular, ailelerini, paylarına düşen miraslardan yoksun kılarak büyük zenginlikler elde ediyorlardı. Böylece zenginlikler, belli sayıda ailenin elinde toplanmış oldu. Buna karşılık da kentte yoksulluk yayılmaya başlamıştı. Gerçek Ispartalı olarak ancak 700 kişi kadar kalmıştı. Toprak sahibi olanların sayıları ise yüzü geçmiyordu. Bun-

ların dışında kalan halk, artık savaşlara katılmaya istekli görünmüyor ve ilk fırsatta ayaklanarak kurulu düzenin değiştirilmesini bekliyordu.»

Agis, saraya yakın ailelerden birinden geliyordu ve ailesi Isparta'nın en zenginlerindendi. Bilgisi bakımından üstünlüğü göze çarpıyordu. Stoacı felsefeyi iyi biliyordu ve duygularının inceliğiyle, daha genç yaşlarda çevresinin ilgisini çekmişti. Annesi Agistrata ile büyük annesi Arkhidamia, onu pek nazlı ve elüstünde büyütmüşlerdi. Oysa o, hiçbir şeyin eksikliğini duymaması için kendine sağlanmış olan bolluk içindeki bu yaşayışı bırakarak, kendi isteğiyle eski Isparta sadeliğine, ya da Stoacıların deyimiyle 'doğaya' döndü. «Krallığın onurunun, eski yasaları yeniden yürürlüğe koymadığı sürece umurunda olmadığını» ve bu düzene saygısının ancak krallığın üstüne düşen görevleri yerine getirmesine bağlı olduğunu söylüyordu.

Ülkesinin gençleri onun bu sözlerini coşkunlukla karşıladılar. Yaşlılar ve kadınlar ise, sözlerinden ötürü onu suçluyorlardı. Kendi ailesi bile düşüncelerine karşıydı. Ama Agis, annesine, tasarladığı reformların gerçekleştirilebileceğini ve bunun devletin yararına olduğunu söyleyerek onu tasarılarının doğruluğuna inandırmakta güçlük çekmedi. «Zenginlik bakımından, öbür krallarla boy ölçüşemem,» diyordu. «Ama duygularımın yalınlığı ve özentisizliği bakımından onların üstünde kalmayı başarır ve yurttaşlarımı eski eşitlik düzenine, malların ve zenginliklerin ortaklaşa kullanıldığı yaşama biçimine geri döndürebilirsem gerçek bir kralın, yurttaşlarını düşünen iyi bir önderin görevini yerine getirmiş olacağım ve o zaman bu büyüklük benim olacaktır.» Böylece, annesi ve anneannesi de onun düşüncelerine katıldılar. Bundan sonra da Agis, tasarladığı reformu gerçekleştirme çabasına girişti. Isparta Anayasasına göre ülke,

adına 'Ephoros'lar' denilen, seçkin aileler arasından seçilmiş ve görevleri, kralların denetimini yapmak olan beş kişinin yardımcılığıyla, iki ayrı kral tarafından yönetiliyordu. İki kral arasında herhangi bir görüş ayrılığı çıkacak olursa, karar vermek, bu beş kişinin yetkisindeydi. Yasa tasarıları ilkin Senatoya, daha sonra da son sözü söyleyecek olan Halk Meclisine sunuluyordu. Agis de buna uygun olarak tasarısını önce Senatoya sundu: Bütün borçlar bağışlanacaktı. Ondan sonra da ülke yeniden 19.500 eşit parçaya bölünecekti. Parçaların 4.500'ü gerçek Ispartalıların; 15.000'i ise Dorların ülkeyi ele geçirmelerinden önce burada oturmakta olan ve adlarına 'Perioikoi'ler denilen kimselerle yoksullaşmış olan Ispartalıların olacaktı. Bu 15.000 paylık bölümden bir de gerek gövdelerinin gerekse kafalarının gücü bakımından Ispartalı olarak kabul edilmelerine karar verilmiş olan yabancılar yararlanacaklardı. Yurttaşların her biri kendilerine ayrılmış olan sofralarda birlikte yemek yiyecekler, Ispartanın eski görenekleri, yaşama biçimi, yeniden geçerli olacaktı.

Bu tasarının görüşülmesi sırasında Senato bir karara varamadı. Bunun üzerine, tasarıyı doğru bulan Ephoros'lardan biri işi Halk Meclisine getirdi ve tasarının geçmesine karşı olan Senatörlerin aleyhinde konuştu. Bundan sonra Agis de söz alarak halkın sözcülerine, tasarının kabulü için kendisinin de elinden geleni yapmaya hazır olduğunu bildirerek şöyle söyledi: «İlk olarak çayır ya da tarla, bütün topraklarımı bağışlıyorum. Ayrıca 600 talanton* değerinde de gümüş bağışlıyorum. Ülkenin en zenginlerinden olan annem, anneannem ve bütün dostlarım da böyle yapacaklardır.» Halk Meclisinin oturuma katılmış olan

* *Talanton:* Eski Yunan'da geçerli, yaklaşık 26 kg.lık bir ağırlık ölçüsü.

bütün üyeleri bu öneriyi sevinçle kabul ettiler. Ama, Leonidas tasarıya karşı olduğunu ve özellikle, borçların silinmesi ve bir de yabancıların Siteye alınmasıyla ilgili kararlara karşı olduğunu bildirdi. Agis ona yanıt verdikten sonra da oylamaya geçildi.

Meclisin üyeleri olan halk sözcüleri tasarının lehinde oy verdiler. Hakem durumunda olan Ephoros'lar ise Leonidas'ın güçlü bir yönetici olduğunu ve sırasını beklemeyi bildiğini görerek onu desteklediler. Agis bu durumda, kendini gelebilecek olan saldırılardan korumak amacıyla Poseidon tapınağına sığındı. Oradan yalnızca yıkanmak için dışarı çıkıyordu. Her yere peşinde silahlı adamlarıyla giden Leonidas, Agis'e karşı silahlı bir saldırı hazırladı. Adamları birgün, Agis tapınağın dışına çıkmış olduğu sırada onun üstüne saldırdılar ve götürerek hapsettiler. Leonidas da bu arada peşinde silahlı adamlariyle birlikte, Agis'in hapsedildiği yere gitmişti. Daha sonra Ephoros ve bazı Senato üyeleri de Agis'in hapsedildiği yere geldiler ve bir yargı kurulu yetkisiyle Agis'in tasarısından geri döndürmek için ona türlü yollardan baskı yapmaya başladılar. Agis ise kararının yerinde olduğunu ve Lykurgos Yasalarının en iyi yasalar olduğunu düşündüğü için davranışını değiştirmeyi aklından geçirmediğini söyledi. Bunun üzerine, orada kurulmuş olan yargı kurulu, onu, boğazı sıkılarak ölüme mahkûm etti. Annesi ile anneannesinin, Agis'in herkese açık bir yargı kurulu önünde yeniden yargılanması yolunda yaptıkları başvurular ise Ephoros'ler tarafından reddedildi. Çünkü Ephoros'lar, Agis'in halk tarafından sevilen bir kimse olduğunu pek iyi biliyorlardı. Bunun için de yargı kurulunun kararının bir an önce yürürlüğe konmasını sağlamak amacıyla Agis'i hemen işkencenin yapılacağı yere getirdiler. Agis orada, kendisine bakarak ağlamakta olan adamlarından birini görerek ona şöyle söyledi: «Ağlamayı bırak, dostum. Doğru olma-

yan bir yargı sonunda ölüyorum. Bunun için de katillerimden daha iyi bir insanım.» Bu sözleri söylerken boynunu cellâdın ellerine uzatıyordu. Ondan sonra da anneannesi ve annesi Agistrata öldürüldüler. Annesi öldürülmek üzere getirildiği sırada, kendi annesinin bir ipin ucunda sallanan cansız gövdesini görerek yanındaki uşağının yardımıyla onu yere indirmiş ve ondan sonra, öldürülerek yere uzatılmış olan Agis'in yanına onun cansız gövdesini de boylu boyunca uzatmıştı. Oğlunun üstüne eğildi ve onu şu sözlerle son olarak kucakladı: «Yumuşak bir insan olman ve insanları sevmen hepimizi felâkete sürükledi.» Bunun ardından da kendini celladın eline bırakırken son dileği şu oldu: «Ölümümüzün Isparta'nın kurtuluşuna yararlı olmasını dilerim.»

Bu olay İsa'dan önce 240 yılında geçti.

Kleomenes'in Reform Çabaları

Agis'in öldürülmesinden beş yıl sonra, Leonidas'ın oğlu Kleomenes başa geçti. Kleomenes, Agis'in karısıyla evlenmiş ve onun yapmak istediği reformun ne olduğunu iyi kavramış ve başarmayı kafasına koymuştu. Agis gibi yumuşakbaşlı biri değildi. Bütün Ispartalılar gibi, amacına varmak için insanın tutması gerekli en sağlam yolun silahların gücünden ve askeri başarılardan geçtiğini düşünüyordu. Reforma karşı olanları ancak güçlü bir asker kişiliği kazanarak yıldırabileceğine karar vermişti. Bu amaçla, komşu ülkelerle savaşa tutuşmak için bir fırsat çıkmasını bekledi ve bazı başarılar kazandı. Ama böylece de birbiri ardınca bir çok savaşa girmek zorunda kalmıştı. Savaşlarda kazandığı ilk başarılardan sonra Isparta Anayasasını değiştirerek Ephoros'ların görevine son verdi. Bunlardan sonra reformlara karşı olan 80 kişiyi ülkeden sürdü. Halktan bir Genel Kurul top-

layarak onlara, davranışlarının nedenlerini açıkladı. Ephoros'ların güçlerini gitgide arttırarak, Lykurgos'un halkın yararına olan Anayasasının temel ilkelerini uygulama çabası gösteren kralları ortadan kaldırmaktan çekinmeyecek kadar kötü kişiler olmaya başladıklarını ve gerek halktan gerekse krallardan bağımsız bir güç haline gelen bu kimselerin, ülkenin yararından çok kendilerini düşündüklerini gözönünde tutarak onların görevlerine son vermiş olduğunu bildirdi. «Lakonia'nın başkenti Lakedemon'dan, şehvet düşkünlüğü, lüks, tefecilik gibi yoksulluk ya da zenginlikten beter birtakım kötülükleri kan dökmeden söküp atabildimse kendimi gerçekten kralların en mutlusu sayacağım. Elimdeki baskı araçlarını, bugüne kadar hep büyük bir sorumluluk duygusuyla kullanmaya çalıştım. Halkın yararına yaptığım iyi davranışlarımın karşısına çıkmaya kalkışanları sadece yolumun üstünden uzaklaştırmak ve sürgüne göndermekle yetindim. Şimdi de bütün toprakları yurttaşlar arasında eşit olarak pay etmek; borçluların borçlarını sildirmek ve gerek kollarının, gerek kafalarının gücü bakımından yurttaşlığa almamızı doğru bulacağım yabancıları aramıza katmak, böylece Sitenin savunmasının daha da güçlendirilmesini sağlayarak Isparta'nın Illirya'lılar karşısında savunma gücünü artırmasını sağlamak istiyorum.»

Bundan sonra da varını yoğunu, bütün mallarını ve parasını halkın emrine verdi. Onu, ailesi ve dostları izlediler ve onlar da her şeylerini halka bağışladılar. Ülkeden daha önceden sürülmüş olanlar için de paylar ayrıldı. Kleomenes, ortalık yatıştığı zaman, sürgüne gönderdiği kimseleri geri çağıracağına söz verdi. Isparta, artık eski sadeliğine, özentisizliğine geri dönmüştü. Kleomenes yurttaşlarına bu konuda da örnek oldu.

Kleomenes'in dış politikası barışçı bir politika olsaydı, Isparta bütün öteki Yunan devletleri için ye-

niden örnek olacaktı. Ama güttüğü savaşçı politika bütün komşularının düşmanlık duyguları beslemesine yol açtı. Reform sonrasının Isparta'sı komşuları için bir güvensizlik ve korku kaynağı olmuştu. Ispartalıların sürekli saldırıları karşısında komşu ülkeler, kendilerini koruyabilmek amacıyla Makedonyalıları yardıma çağırdılar. Kleomenes, güçlü ve kendisine bağlı kalan ordusunun başında düşmanlarına göz açtırmadı. Ama sonunda yenilmekten de kurtulamadı. Plutarkhos bu olayların gelişimini şöyle anlatıyor: 'Kleomenes, yalnız askerlerine cesaret ve inanç aşılayan bir başbuğ değil, aynı zamanda da iyi bir strateji uzmanıydı. Bunu bütün düşmanları kabul ediyordu. Çünkü, bir tek sitenin ordusuyla Makedonya ordusuna ve Peloponez'in bütün öteki sitelerinin ordularına karşı durmak; bunun yanısıra bütün Lakonia topraklarını savunmak, düşman topraklarına saldırarak kentlerini yıkmak ve ele geçirmek hiç de kolay bir iş değildi ve bunda ordusunun savaş oyununu iyi bilmesinin rolü büyüktü. Ancak bu, döğüşkenliğiyle açıklanamazdı. Bu işte başbuğun zekâsını da unutmamak gerekir. Her işin başının para olduğunu söyleyen kimse, gerçekte bu sözü ilk olarak savaşı düşündüğü için söylemiştir. Ellerinde savaşı uzun zaman sürdürebilecek her türlü araç ve gereç bulunan Makedonyalıların, askerlerinin paralarını ödemek ve kentin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için büyük güçlükler içinde çabalayan Kleomenes'in üstesinden gelecekleri pek belliydi.»

Gerçekten de öyle oldu ve Kleomenes, artık kesin olarak yenilince, yurttaşlarına, kentin kapılarını Makedonya Kralı Antigonos'a açmalarını öğütledi. Makedonya Kralı, Ispartalılara gerçekten çok iyi davrandı. Onlarla alay etmeyi, onurlarını kırmayı denemedi bile. Uygulamaları için ülkenin yasalarını yeniden yürürlüğe koydu. Böylece de Agis ve Kleomenes'ten önceki yasalar yeniden gelmiş oluyordu.

Diodoros adlı bir Yunan tarihçisinin dediğine göre, Lidya krallarının boyunduruğuna dayanamayan bir takım Rodoslular ve Knidos kentinde oturmakta olan bazı kimseler yurtlarından ayrılmaya karar verdiler. Deniz yoluyla, doğuya doğru yola çıktılar. Sicilya'nın kuzeyindeki Lipara Adasına vardıklarında, bu adada oturanlarla anlaşarak tek bir topluluk halinde yaşamaya karar verdiler. Aradan bir zaman geçtikten sonra, Tirren Denizi korsanlarının saldırıları karşısında kendilerini savunmak zorunda kaldıkları için aralarında bir işbölümü yaparak bir kısmı adalarda tarımla uğraşırken ötekiler de kurdukları donanmayla ülkelerini korsanlara karşı korumaya başladılar. Bütün malların kolektif mülkiyeti ilkesini kabul etmişler ve yemeklerini de hep birarada yemeye başlamışlardı. Bu düzeni bir süre uyguladıktan sonra, Lipara Adasının topraklarını aralarında bölüştüler. Tarım çalışmaları yaptıkları öbür adaların topraklarını da, yirmi yıl sonra yeni bir bölüşme yapmak kararıyla aralarında paylaştılar.

Birlikte yemek düzeni Girit Adasında da uygulanıyordu. Bütün yurttaşların katıldıkları bu ortak yemekler, topluluğun kolektif servetinden karşılanıyordu. Platon'a göre bu ortak yemek geleneği yurttaşları savaşa hazır bir anlayış içinde tutmak ve yokluklara karşı örgütlenmeye alışmalarını sağlamak düşüncesinden geliyordu. Onun düşüncesine göre bu davranışın kökleri tanrısal zorunluğa dayanıyordu ve ideal devlet anlayışının gerektirdiği bir kuruluştu.

ATİNA'DA KOMÜNİST TEORİLER

Solon'un Reformları

Ispartalıların komünist bir devlet kurdukları tarihte Atina'da ülkeyi soylular sınıfı yönetiyordu. Bu sınıf, tefecilik yaparak yavaş yavaş köylülerin mallarını ellerinden almayı başardı. Din adamlarıyla yargıçlar da soylular arasından seçiliyordu. Bu durum, halkın hoşnutsuzluğuyla sonuçlandı. Kanlı bir biçimde bastırılabilen birtakım başkaldırmalar ortaya çıktı. Halkın artan isteklerine karşılık vermek amacıyla soylular, düzenlediği yasalarla tanınmış olan Drakon'u bu işle görevlendirdiler. Hazırlayan kimsenin adını o çağdan beri bir atasözü gibi andıran bu yasalar öylesine yapılmıştı ki o zamandan beri 'Drakon Yasaları' sözü halka karşı yasaları belirlemek için bir terim olarak kullanılmaktadır. Tabii ki bu yasalar, düzeni yerine oturtmak bakımından hiçbir işe yaramadı. Halk her gün biraz daha büyük bir güçle, borçların ertelenmesini ya da silinmesini ve toprakların bölüşülmesini istiyordu. Sonunda, halkın gitgide artan baskısının zoruyla soylular sınıfı, İsa'dan önce 594 yılında, halk için çalışan bir kimse olarak tanınan Solon'u «halk ile soylular sınıfı arasında barışı sağlamak ve bu amaçla gerekli değişiklikleri yapmakla» görevlendirdi. Solon da toplumsal ve ekonomik bir reformlar dizisini uygulamaya girişti. Toprak borçlarıyla ilgili bütün rehin işlemlerini geçersiz kıldı. Borç yüzünden köleliği kaldırdı. Ülkenin politik düzeni, yalnızca varlıklıların çıkarına işleyen bir düzendi. Yurttaşlar bu düzende, topraklarından sağ-

ladıkları gelirlere göre dört ayrı bölüme ayrılıyorlardı. Büyük toprak sahipleri, Şövalyeler, küçük toprak sahipleri ve gündelikçiler. Devletin en üst görevlerine yalnız birinci bölümden olan kimseler alınırlardı, ikinci ve üçüncü bölümlerden olanlar ise daha alt görevlere alınabiliyorlardı. Dördüncü bölümde olanlar da sadece halk temsilcilerinin oturumlarına katılmak hakkına sahiptiler ve yalnız jüri üyesi olabilirlerdi. Ama vergi vermek zorunluğunda değildiler.

Solon'un reformları, ne soyluları, ne de halkı hoşnut etti. Değişiklikler, soylular için çok aşırıydı, ötekiler için ise yeterli değildi. Uzun süren çekişmelerden sonra, politik eşitlik —Demokrasi— VI. yüzyılın sonunda, 509 yılında Kleisthenes tarafından kuruldu. Ayrıca şunu da eklemek gerekir ki, bu yeni düzen de kölelik üstüne temellendirilmişti; dolayısıyla bir halk yönetimi, yani bütün yurttaşların yasalar önünde eşit oldukları bir düzen sözkonusu değildi. Bir süre sonra ise Atina, İran Savaşları dönemine girdi (500-431). Bu süre içinde Atina, büyük bir deniz gücüne sahip oldu ve önemli ekonomik gelişmeler gösterdi. Isparta ordularının da yardımıyla İranlıları yendi; gerek ticaret gerekse denizcilik bakımından önemli bir ülke haline geldi. Sanat ve bilim bakımından da gözle görülür derecede gelişmişti. Ama sonraları, bu olumlu gelişmeyi Helen dünyasındaki hegemonya kurma çabaları izledi ve eski Yunan dünyasını egemenlik altına alma çabalarıyla gelişen olaylar bir parçalanmayla son buldu.

Kapitalizm ve Parçalanma

Yeni Atike devleti, denizcilik alanındaki gücü, gelişen dış ticareti ve giriştiği büyük sanayi çalışmalarıyla 'Solon Yasası'nın yapılmış olduğu eski küçük Atike devletinden büsbütün başkaydı. VI. yüzyılın ba-

şında ülkede yaşayanları doyurmaya yetmemiş olan tarım, yeni temeller üstüne kurulmuş bulunuyordu. Zeytin ağaçları yetiştirmek amacıyla yapılan çalışmalar için büyük toprak parçaları ayrıldı. Çünkü zeytinyağı ihracı artık en çok para getiren bir konu olmuştu. Halkın buğday ihtiyacı, gemilerin Karadenizin kuzey kıyılarından taşıdığı buğdayla karşılanabiliyordu. Ülkede yaşayanlar yabancı buğdayın tutsağı olmuşlardı. Yine aynı yerlerden, Atik limanlarına ve özellikle Pire'ye getirilen buğday gibi sığır, kendir, balık, yulaf, kereste ve tuz da getiriliyordu. Küçük elsanatlarıyla uğraşan kimseler, ihraç malları yapımına başladılar ve dolayısıyla ticari sermayenin buyruğu altına girdiler. Üretilen emtianın satış alanı ülkeden uzaklaştıkça da küçük dükkâncılar, zanaatkârlar, deniz ticaretiyle uğraşan kimselerin boyunduruğu altına giriyorlardı. Bu arada ticari sermaye, en büyük kazanç payını kendisine ayırıyordu. «Bu yüzden de soylular çalışmalarını daha çok ticarete yönelttiler ve deniz ticaretiyle uğraşmaya başlayarak armatör oldular. Büyük toprak sahipleri de onların ardından ticarî çalışmalara giriştiler ve topraklarının geliriyle, toprakları üzerindeki işlerin yönetimini kölelerinin başına getirdikleri adamlarına bırakarak yaşamaya başladılar.»* Bu durumda işçiler, bir yandan sermayenin sömürüsüne, bir yandan da köle işçilerin rekabetine karşı savaşmak zorunda kalmışlardı. Orta sınıflar ise gitgide büyük sermayenin egemenliği altına giriyorlardı. Bu yüzden halk, zenginlere karşı sert bir savaşa girişti. Atike ülkesinin iç dengesi belirli bir biçimde sarsılmıştı. Devlet adamları ülkenin geleceğini pek kötümser bir gözle görüyorlardı. 431 yılında çıkan Peloponez Savaşları bu durumu daha da kötüleştirdi. Savaş, Atina ile Korent arasında denizcilik bakımından doğan rekabet

---

* *Ed. Mayer.* 'Histoire de l'Antiquité'.

sebebiyle çıkmış ve Atina ile Isparta arasında, ülkede sözünü geçirmek amacıyla sürüp giden çarpışmalar Atina'nın kesin bir yenilgisiyle sonuçlanmıştı.

Platon

Platon, örnek bir devlet teorisi hazırlamak amaciyle işe koyulduğu zaman gözönünde tuttuğu noktalar genellikle yukarıda sözünü ettiğimiz durumla ilgiliydi. Peloponez Savaşının başlamasından üç yıl sonra doğmuş olan Platon, Atina'nın en tanınmış ailelerinden birinden geliyordu. Annesi yönünden Solon'la akrabaydı. Sokrates'in yanında felsefe öğrendikten sonra öğrenimini sürdürmek amacıyla Mısır ve İtalya'ya gitmişti. Politikayla ilgilenmeyi düşünüyordu. Ayrıca yaradılışı da buna elverişliydi. Ne var ki, dönem, onun gibi düşünen kimselerin politikayla uğraşmasında güçlükler çıkartacak kadar kötüydü. Bu yüzden kendini felsefe konusundaki çalışmalara vermeyi düşündü ve Helen dünyasının olduğu gibi yeryüzünün de gelmiş geçmiş en büyük düşünürlerinden biri oldu.

Platon, demokrasiden yana bir kimse değildi. Tepeden tırnağa aristokrat bir aydındı ve zenginlere karşı duyduğu küçümsemeyi onların elinde oyuncak gibi kullanılmakta olan halk yığınlarına karşı da duyuyordu.

Başlıca sosyoloji yapıtları: 'Devlet' ya da 'Cumhuriyet' ve 'Yasalar'dır. Bunlardan birincisi, iddiaları bakımından daha hayalî ve ikincisine göre daha az yoğun ve daha az düzenlidir. Her iki yapıt da karşılıklı konuşmalar biçiminde yazılmıştır.

'Devlet' ütopik bir tasvir değildir. Bu yapıtta geleceğin 'Devlet'i konusunda bir belirleme, ya da sosyalist bir toplumun temelleri konusunda tanımlama yapılmaz. Eser daha çok, adalet kavramını ve o dönemin anayasalarının kusurlarını ele alan ve bu ko-

nuda yapılması gerekli olan değişiklikleri araştıran bir incelemedir. Bu arada şunu belirtmek gerekir ki Platon'un adalet anlayışının Yahudi peygamberlerinin bu konuda düşündükleriyle ilgisi yoktur. Helen*, ölçülü ve ılımlı, aydın bir devlet adamıdır. Amacı, yoksullara ve yoksunlara adalet dağıtmak, onları kalkındırarak varlıklıların gelirlerini azaltmak değildir. Onda, ne tür olursa olsun bir küçümseme ve peygamberlere özgü uluslararası düşüncelerin izine rastlanmaz. İstediği, hasta yatanı iyileştirmek ve herkesin, komşusunun işiyle ilgilenmeksizin görevini yapacağı bir devlet ortaya koymaktır.

Böyle düşünerek Platon, sanki kafasındaki ideal devlet gerçekten bir zaman var olmuş gibi davranmaktadır. Bunun için de Hesiodos'un sözlerine dayanmakta ve insanların gitgide daha kötü olduklarını, aralarına anlaşmazlıklar girmeye başladığını; bencilliğin ve kazanç tutkusunun öne geçtiğini söylemektedir. Sonunda bu durum büyük bir savaşa, herkesin herkese karşı savaşmasına yol açmış ve evler, topraklar bölünerek özel mülkiyet düzeni uygulanmış, halk, efendiler ve köleler olarak ayrılmıştı. Platon ayrıca psikolojik yöntemle, devletin ortaya çıkışını açıklamaya çalışıyor; devleti insanların ihtiyaçlarının doğurmuş olduğunu sanıyordu. İnsan ihtiyaçlarını karşılayabilmek için başkalarının yardımına muhtaçtı. İnsanların bir devletin çevresinde toplanmak zorunluğunu duymuş olmalarının nedeni buydu. Platon'a göre her yurttaşın kendine göre bir işi vardı: Birtakım insanlar tarımla uğraşıyor, ötekiler elsanatları alanında çalışıyor ve mallarını mübadele ediyorlardı. Ticaretin ve paranın doğuşunun nedenleri buydu. Daha sonraları, insanlar yalnız ihtiyaçlarını karşılamakla yetinmediler, lüks eşyalara da sahip

* *Helen:* Deukalion ile Pirra'nın oğlu olup Helenlerin ya da Greklerin babası olarak anılır.

olmak istediler. İşte bolluk ve israf da bundan ortaya çıkmıştı. İnsanlar isteklerini gerçekleştirebilmek için birbirleriyle çekişmeye başladılar. Savaşlar, düzenli ve sürekli ordular gerektiriyordu. Devlet daha bir karmaşık oldu. Ortaya zenginlik ve yoksulluk çıktı. Devletlerin içinde de barış kalmamıştı. İnsanlar, birbirlerine karşı olarak ikiye ayrıldılar. Birbirinin karşısında bir zenginler ile yoksulların ortaya çıkmasıyla birlikte devlet, gücünü yitirmeye başladı. Bu durumda zenginler işlerini savsaklıyor, yoksullar kötü çalışıyorlardı. Dolayısıyla insanlar artık nerede zenginlik görürlerse, erdemli olmak gereğini bir yana bırakarak oraya doğru koşuyorlardı. Zengin, kendisini önleyecek hiçbir şey tanımıyordu. Yoksul ise zenginin dilediği gibi kullandığı bir kimse olmuştu. Devletin çıkarları umurunda değildi. Böylece devlet de kötüye doğru gitmişti. Bu kötülükler yalnız bir tür yönetime özgü değildi. Aynı kötülükler, zenginlerin üstün oldukları 'Timokrasi'lerde, bir azınlığın çoğunluğu yönettiği 'Oligarşi'lerde çoğunluğun yönettiği 'demokrasi'lerde olduğu gibi, bir tek zorbanın dediğini yaptırdığı 'Tiran' rejimlerinde de görülüyordu.

Çünkü bütün bu rejimler, özel mülkiyet temeli üstüne kurulmuşlardır. Bununla birlikte, zenginlerin üstün oldukları 'Timokrasi'lerde 'ideal' devletin bazı yanlarını bulabiliriz. Yöneticiler genellikle iyidir ve yemekler birlikte yenir. Bu yönetim biçiminin ardından, azınlığın çoğunluğu yönettiği 'Oligarşi' geliyor. Bu rejimlerde yurttaşların hakları konusundaki biricik ölçü artık yalnızca zenginlik olmuştur. Tutkular daha büyük bir rol oynar. İnsanların dürüst, erdemli olmaları küçümsemeyle karşılanır. Zenginlerin doymazlığı yoksulların durumunu gitgide kötüye götürür. Bu durumun sonucu olarak ortaya çıkan çatışmada yoksullar kazanır ve 'demokrasi' gelir. Bu yönetim biçiminin özelliği ise her iki çeşit yurttaşın, devletin çıkarını artık umursamamalarıdır. Son ola-

rak gelen yönetim biçimi de; bir adamın ilkin halkı övmek, halk yığınlarını okşamakla başa geçerek, sonraları kendisine tam olarak bağladığı ve zamanla kölesi biçimine soktuğu rejim olan 'Tiranlık' yani 'zorbalık'tır.

Bütün bu yönetim biçimleri daha iyi hale sokulamaz. «Yukarıda sözünü ettiğimiz kötülükleri ortadan kaldırabileceklerini düşünenler, bunun için çalışanlar gülünç olmaktan başka bir sonuca varamazlar.» Dolayısıyla, devlet'i düzeltmek; yeni bir anayasa, yeni yöneticiler ve devletin yöneleceği yeni bir yol bulmadıkça olanaksızdır.

Devleti nasıl yenilemeli? Adalet üstüne kurulu bir düzeni nasıl bulmalı? Platon bu soruya da şöyle yanıt veriyor: «Yönetimi bilgeler, sağduyulu kimseler eline almadıkça, prensler ve krallar ülkelerini bu biçimde yönetmedikçe; dolayısıyla bilgelik ve devlet yönetimi birbirinden ayrı kaldıkça bugünkü devletlerin ve insanların daha iyi bir yönetim biçimi bulmalarından sözedilemez.»

Ülkeleri ve insanları filozof-krallar yönetmelidir. Devlet, memurlarının ve savaşçılarının yardımıyla bu işi başarabilir. Bunun için de yöneticinin yardımcısı olacak yetenekli kimselerin halkı yönetmek için, halkın üstünde bir yeri olmalıdır.

Platon tam bir komünizm'in uygulanmasını da iyi bir dilek gibi görür: «İdeal bir devlette kadınlar ve çocuklar, eğitim ve öğretim, kısaca bütün varlıklar ve etkinlikler savaşta olduğu gibi barışta da kolektif olmalıdır.»

Bu tür yönetim biçimi, devletin birbirine karşı topluluklara bölünmesini önleyecekti. «İnsanları, acı ve sevinç ortaklığı birbirlerine bağlar. Tersine, bu duyguların bireylere göre değişmesi de onları böler.»

Bütün bunların en önemlisi de eğitimdi. İnsanların başarı alanları ancak eğitimle ortaya çıkabilirdi. Bunun için de öğrenim zorunlu olmalıydı. Geleceğin

devlet başkanları, devlet görevlileri ve savaşçıları özel bir eğitimle yetiştirilmeliydiler. Bütün bu işlerde çalışacak olan kimseler bir seçim ve elemeyle belirlenmeliydi. Öyle ki, çalışmalariyle bu işleri görmeye yetkin olduklarını göstermiş olanlar, yani yöneticiler, çeşitli bilimsel ve politik alanlardaki eğitimlerini 50 yaşına kadar sürdürmeliydiler. Ancak bu yaşa geldikten ve o zamana kadar da bilgi dağarcıklarını doldurduktan sonra bilim dallarında ve politik çalışma alanlarında başarılı çalışmalara girişerek gözlerini 'doğruluk' ve 'iyilik' kavramlarına çevirebilirlerdi. Platon'a göre iyi fikri, sadece basit bir mantık kavramı değil, en yüksek sonsuz bir gerçektir. Bu gerçek model olarak alınabilir. Filozof-krallar, devleti 'iyi' modeli üstüne kurmaya çalışmalıydılar. Platon bu konuda şunları söylemektedir: «Devlet, ancak, başında 'iyi'nin bilimini varlığına sindirmiş bir kimse bulunduğu zaman tamdır.» Bu bilimi, toplumun alt katlarında bulunanlar edinemezler. Çünkü halk yığınları, 'iyi'yi yalnız zevk ve eğlencede görür; zihnin çalışmalarında değil. Yapmak zorunda olduğu yorucu ve bayağı işler onun bedenini yıprattığı kadar da kafa gücünü azaltır. İşte bundan ötürü de Platon ancak en seçkin ve politik, bilimsel ya da estetik değerleri benliklerine sindirmiş olanların devleti yönetmeye aday olabileceklerini düşünmektedir.

'Yasalar' ise, 'Devlet' adlı kitap gibi ideal alanında kalan çalışmalarla ilgili bir yapıt değildir. 'Yasalar' 'Devlet'ten daha sonra yazılmıştır. Mevcut mülkiyet ilişkilerinin eleştirisi, bu kitapta da ötekindeki kadar serttir; ama komünizm açısından ileri sürülmüş olan iddialar, birinci kitapta devrimci olmasına karşılık, ikinci kitap sadece reformcudur. Platon bu kitabında şöyle söylüyor: «En iyi devlet, en iyi anayasa ve en iyi yasalar arasında her şey ortaktır.»

Bunun için de Platon'a göre model olacak nitelikte ideal bir anayasa aramak boşunadır. Bunun ye-

rine, yapılması gereken, yukarıdaki özdeyişi gözönünde tutmak ve anlamına olabildiği kadar yaklaşmaktır. Buna nasıl varılabilir? İlkin toprağı ve evleri bölüşerek. Toprağın işlenmesi kolektif yapılamaz. Çünkü bugünkü kuşaklar bunu başaramazlar. Ama toprakların bölünmesi öyle olmalı ki herkes payına düşen toprağın, topluluğun malının bir parçası olduğunu bilmeli, anlamalıdır. «Toprakların bölünmesi, elden geldiği kadar eşit bir biçimde yapılmalıdır. Verilmiş olan paylar küçültülmemelidir. Öyle ki ortaya, bir yanda hiç toprağı olmayan bir sınıf; öte yanda da yalnız toprak sahiplerinden kurulu bir başka sınıf çıkarılmamalıdır.» Altın ve gümüş edinmek yasaklanmalıdır. Herkesin yalnız günlük ihtiyaçlarına yetecek kadar parası olmasına izin verilmelidir. Evlenen yurttaş ne çeyiz vermeli ne de istemelidir. Akıllı bir devlet adamı için halkın devlet üstünde düşündüklerinden tasaya düşmek için hiçbir neden yoktur. Halk, en büyük, en zengin devletin kendi devleti olmasını ister. Devletinin, karalarda ve denizlerde en üstün olmasını diler. Belki de devletinin erdemli ve mutlu olmasını isteyecektir. Ama bu istekler birbirine aykırıdır. Çünkü zenginlik ve güçlülük ile erdemlilik ve mutluluk arasında aykırılık vardır. «Çok iyi bir insan, aynı zamanda da çok zengin bir kimse olamaz. Yüce, doğru amaçlar uğruna para döken ve dürüst bir biçimde kazanan insan ne çok zengin olabilir ne de çok yoksul. Bunun için çok zengin olan kimseler, iyi insan olamazlar.» Bir ülkenin yasaları iyiyse, orada çok büyük zenginlikler tek elde toplanamaz; dolayısıyla çok zengin kimseler de bulunamaz. Bunun gibi, çok yoksul insanlar da olamaz. Çünkü zenginlikle yoksulluktan biri olmadan öbürü düşünülemez. Platon'un yasaları ve reform tasarıları genel olarak Yunanlılara, yöneticilerle ilgili olanları ise Yunanlıların soylu ailelerine aittir. Platon'un gerçekten bir Yunan ulusundan sözettiği açıktır. O,

bu ulusun mülkiyet ilişkileri bakımından dayanışma içinde, birleşik olmasını istemektedir. Buna karşılık, düşünce ve ahlâk bakımından da üstünlük sırasınca herkes hakettiği yerde bulunmalıdır. Ülkeyi, soyluların aydınları yönetmelidir. Küçük çiftçilerle zanaatkârlar yalnız kendi işleriyle uğraşmalı, başka işlere elatmaya kalkışmamalı ve mesleklerini geliştirmeye çalışmalıdırlar. Yorucu ve yıpratıcı işleri Yunanlılar üstlerine almamalıdırlar. Bu işleri ya köleler ya da savaş tutsakları görmelidir. Yunanlılar sadece kendi meslekleriyle ilgilenmeli, bayağı işler ve görevler almamalı ve yurttaşlık görevlerini de ihmal etmemelidirler.

Platon, 'Yasalar'da, bütün dikkatini açıkça ekonomik uzlaşmazlıkların ortadan kaldırılmasına vermektedir. 'Devlet' adlı kitabında ise 'filozof-krallar'ın, devlet görevlilerinin ve savaşçıların yaşama biçimlerinden sözetmektedir. Devlet'e şöyle bir gözatmakla yetinenler, kitaptan, birçok kimsenin yapmış olduğu gibi, Platon'un komünizmi yalnız üst tabakalar için düşündüğünü ve alt tabakaların da eski yaşama biçimlerinde değişiklik yapmayı gerekli bulmadığı düşüncesini çıkarırlar. Oysa bu yanlıştır. Yukarıda aktardığımız sözlerinden de kolaylıkla anlaşılabileceği gibi Platon, komünizmi bütün Yunanlılar için istiyordu. Öyle olmasaydı, iki kitabında da o günkü ekonomik, politik ve ahlâkî düzensizliklerden eleştirici bir biçimde sözetmesinin hiç anlamı kalmazdı.

Platon, Lykurgos'tan daha aydın, ama düşünceleri onunkilere benzeyen bir kimseydi. Lykurgos'un komünizminin bölgesel olmasına karşılık Platon'un öngördüğü komünizm ulusaldır. Lykurgos için ülkenin öbür devletleri ona, Asya'nın ya da Afrika'nın bir ülkesi kadar uzaktı. Ama Platon'a göre, tam tersine. Eski Yunan'ın bütün öbür site devletleri, Yunan ulusunun birer parçasıydılar. Bunun için de Peloponez Savaşını bir içsavaş olarak görüyordu. Ancak, Pla-

ton da, Lykurgos da halklar arasında sürekli bir barış düşünemiyorlardı. Platon'un düşüncesine göre, Yunan olmayanlar, barbar ve aşağı kimselerdi. Onlar için Yunanlıların egemenliği altında bulunmak bir övünçtü. Halkların eşitliği ve kardeşliği konusundaki düşünceler Eski Yunan'a ilk olarak Stoacılarla girmiştir.

Aristo

Platon'un tersine, Aristo komünizme karşıydı. 'Politika' adlı kitabı, politik sorunları gerçekten büyük bir anlayış ve yetkinlikle ele alan olağanüstü bir kavrayışın; ama buna karşılık da ne çeşit olursa olsun bütün ihtilâlcilere ve her çeşit reforma, bütün parti çekişmelerine karşı bir anlayışın ürünüdür. Aristo'ya göre devlet adamının en baş görevi, devlet içindeki güçler arasında sürekli bir denge kurmaktır. Ne çok zengin ve güçlü, ne de çok yoksul ve güçsüz yurttaş olmalıdır. Çünkü, zenginliğin de yoksulluğun da artışı devlet için bir tehlikedir. Bir ülkede aşırı eşitsizlikler, ezilenleri, yasaları değiştirmek isteğine yöneltir. Bunun ardından da halk yığınlarını ayaklanmaya iten söz avcıları, demagoglar ortaya çıkarak oligarşi isteyen halk düşmanlarının ayaklanma yapmalarına ve anayasayı 'diktatorya'ya doğru çevirmelerine yolaçarlar. Bunun için, yasakoyucular, güçlerin ve varlıkların birkaç elde toplanmasını önlemelidirler. Aristo özel mülkiyetin, köleliğin ve devletin baskısının doğal haklara aykırı olduğu düşüncesine de karşıydı. Aristo'nun daha sonraları, burjuva toplumunun varlığının sağduyuya uygun olduğunu göstermek bakımından yardımlarından sık sık yararlanılan bir kimse olmasının nedeni budur.

Yukarıdaki açıklamalardan da kolaylıkla anlaşılabileceği gibi Aristo, Platon'a aykırı düşüncededir.

'Politika' adlı kitabında, ustasını büyük bir bilgelikle eleştirir, onun komünist düşüncelerini başarıyla yerer; ama bunu yaparken kullandığı yöntemin de 'skolastik' olduğunu belirtmek gerekir. Gerçekten, Aristo bu yergisinde işi gereksiz bir söz çatışması biçimine sokmakta ve kılı kırk yarmaktadır. Ne var ki onun bu eleştirisinde ileri sürdüğü düşünceler, daha sonraları, çeşitli dönemler boyunca komünist düşünceye karşı ileri sürülen itirazların kaynağı olmuştur. Komünizmin insan tabiatına aykırı olduğunu ilk olarak söyleyen Aristo gibi herkesin sadece kendisi için çalışmak isteyeceğini ve yalnız kendi çıkarını gözeteceğini ve bunun insan doğasının gereği olduğunu düşünecek olursak, komünizmin zenginlikler doğmasına engel olduğu sonucuna varırız. Mülkiyet edinebilmek, yaratıcı işgücünün uyarıcısıdır. Komünizm ayrıca, nüfus artışını da gözönünde tutmaz. Sonra, kolektif çalışma, uyumlu bir çalışma biçimi değildir; tam tersine düzensizlik getirir. Kısaca söylemek gerekirse, kötülük özel mülkiyette olmaktan çok, özü bakımından kötü olan insan doğasındadır. «Nitekim kolektif mülkiyet temeli üstüne kurulu bir düzen içinde yaşayanlarda, sayıları ötekilere oranla çok daha az olmasına rağmen, özel mülkiyet temeli üstüne kurulu düzende yaşayanlardan daha çok uzlaşmazlık ve düzensizlik görürüz.» Aristo, bundan sonra sözlerini şöyle sürdürüyor: «Günümüzün kuruluşları (özel mülkiyet temeli üstüne kurulmuş olanlar) daha da gelişebilir ve her iki düzenin de yararlarına sahip olabilirler. Bunun için mülkiyetin bir anlamda kolektif, genel olarak da özel olması gerekirdi. Çünkü insanların her biri kendi işiyle uğraşacak olursa kimse birbirinden şikâyetçi olmaz ve herkes büyük ilerlemeler yapar. Ama iyiler arasında ve özellikle tüketim konusunda «dostlar arasında her şey kolektif olmalıdır.» Bu düzenin uygulanabileceğini göstermek bakımından, bugüne ka-

dar kalmış olan uygulama örnekleri bile verilebilir. Düzenli bir devlet örgütü içinde, bu tüketim kolektivizmi bugün de vardır ve daha da genişletilebilir. Çünkü, herkes, kendine özgü bir malı olmasına karşın, bazı maddeleri dostlarının kullanması için, onların yararına bırakmaya rıza gösterebilir. Sözgelimi, Lakonya'nın başkenti 'Lakedemonya'lılar başkalarının kölelerini, atlarını ve köpeklerini kendi malları gibi kullanmaktadırlar. Kent dışına çıktıklarında yiyecekleri başkalarının tarlalarından alırlar. Gerekli olan, mülkiyetin özel olmasına karşılık tüketimin kolektivizmini gerçekleştirmektir. Yurttaşlar arasındaki bu iyi eğilimin geliştirilmesi görevi de yasaları uygulayanların üstüne düşer. Aristo'nun komünizme verdiği bu ödün, yüzeyde kalmaktadır ve bir ilkeye dayanmaz. Bunu yaparken bireyciliğin aşırılıklarına bir sınır çekmekten başka bir amacı yoktur. Sözlerinin dayanağı olarak aldığı Isparta örneğinin de bir değeri yoktur. Çünkü, Lykurgos'un yasaları Ispartalıları bir çeşit komünist yaşayışına alıştırmıştı. Oysa biliyoruz ki Aristo buna da karşıdır.

Aristo, Platon'a karşı saldırılarından sonra Kalkidikya'lı Phaleas'ın sosyalist düşüncelerinin eleştirisine geçer. «Bazı kimseler, en önemli noktanın mülkiyetin düzen altın alınması olduğunu; çünkü bunun bütün ayaklanmaların temelinde bulunduğunu öne sürmektedirler. Bu düşünce, ilk olarak, bir devlet içinde mülkiyetin herkese eşit olarak bölüştürülmesi gerektiğini söyleyen Kalkidikya'lı Phaleas tarafından ortaya atılmıştır. Phaleas'a göre, bir ülkeye yeni yerleşmiş olan topluluklarda mülkiyetin eşitliğinin sağlanması güç değildir. Ama, eskiden beri varolan bir devlette bunu yapmak oldukça güçtür. Bunun için de en doğru yol zenginlerin drahoma ve çeyiz vermeleri; yoksulların ise vermemeleri, sadece almalarıdır.»

Aristo'nun buna itirazı şöyledir: «Eşitlenmesi ge-

rekli olan, zenginlikler değil, insanların istekleridir. Bu ise, devletin bu konuda özel bir eğitimi olmaksızın düşünülemez. Phaleas, kendisinin de buna katıldığını, böylelikle yurttaşların yalnız aynı mülkiyet haklarına sahip olmakla kalmayarak eğitim bakımından da eş haklara sahip olmaları gerektiğini söyleyecektir. Onun düşüncesine göre, malların eşitliği yurttaşların açlık ve soğuktan korkmaları olasılığını ortadan kaldıracak, dolayısıyla yasaların dışına çıkmalarını, haydutluk etmek eğilimlerini önleyecektir. Ama, cinayetlerin tek sebebi yoksulluk değildir. İnsanlar, tutkularını emeksiz ve sıkıntısızca gerçekleştirmek isterler. Cinayet işlemelerinin nedeni budur. O halde, bu kötülüklerin gerçek çaresi nedir? Yoksulluğa karşı, aşırı olmaksızın varlıklı bulunmak. Tutkulara karşı da yurttaşların ölçülü olmayı öğrenmelerini sağlamak. Kendini zevk ve eğlenceye kaptırmak eğiliminde olan kimselere, felsefenin yardımıyla, düşünme ve davranışlarını tartma olanağını vermek. En büyük cinayetler, yoksulluktan ötürü değil, aşırılık yüzünden işlenmişlerdir. İnsanlar, yoksulluk içinde bulunduklarından dolayı zorba olmazlar. Bunun için de bir zorbayı öldüren, bir hırsızı öldürenden daha çok övülür. Dolayısıyla, Phaleas'ın önerdiği reformlar yalnız küçük cinayetleri önlemek bakımından yararlı olabilir.»

Aristo, daha sonra, bu reformların insanların eşit kılınması üzerine değil, daha çok açgözlülüklerinin iyi bir eğitimle ortadan kaldırılması üzerine gerçekleştirilebileceğini söylüyor. Zenginler, zenginliklerini arttırmaya çabalamamalıdırlar. Bunun gibi yoksullar da durmaksızın ortaya yeni yeni istekler çıkarmamalıdır. Başka bir deyişle, zenginler, yoksulları, içinde bulundukları durumdan daha kötüye götürecek davranışlardan kaçınmalıdır. Ayrıca, Aristo şunu da belirtiyor ki, toprak mülkiyeti konusunda sağlanacak bir eşitlik hiçbir zaman yeterli değildir

ve olmayacaktır. Çünkü insanlar sadece çok toprağa sahip olmakla zengin sayılmazlar. Bunun yanısıra, kölelerinin sayısı, sığırlarının çokluğu, parası, kısaca, taşınabilir mallar olarak adlandırılan zenginliklere sahip olmakla da zengin olabilirler. Bunun için, ya bütün malları ve varlıkları gözönünde tutmalı, eşitliği buna göre düzenlemeli; ya da her türlü mala sahip olmayı, sınırlandırmaksızın serbest bırakmalı. Ayrıca, öyle anlaşılıyor ki, Phaleas, düşündüğü reformu sadece küçük bir devlet için ortaya atmaktadır. Çünkü, bütün zanaatkârların birer kamu kölesi durumuna getirilmesini ve toplumun dışında tutulmasını istiyor. Bundan anlaşıldığına göre de Phaleas'ın öngördüğü reformlar şu konuları içine almaktadır:

* Toprak mülkiyetinin eşit olması.
* Devlet tarafından sağlanacak ortak bir öğretim düzeni.
* Küçük elsanatlarının kamulaştırılması.

Zenginliklerin herkese eşit bölünmesi düşüncesini ilk olarak Phaleas'ın ortaya atmış olduğunu söyleyen Aristo'ya bakılacak olursa demek ki bu kimse, Platon'dan daha önce yaşamıştır.

Sosyal Eğilimli Komediler

Eğlenme, şaka ve alay, İyonyalıların en tipik özellikleriydi. Bütün bu özellikler, yaratıcı gücü bakımından eşsiz sayılabilecek kadar büyük bir kimse olan şair Aristophanes'te pek gelişmişti. Peloponez savaşlarını başından sonuna kadar gören Aristophanes, bu savaşların acı sonuçlarından sonra savaş süresince ve daha sonra, gelişmekte olan komünist düşüncelerin yayıldığını da gördü. Atina olayları, devletin gücünü temellerine kadar sarsmıştı. Yeniliklere çok düşkün olan Atina halkı, toplumun komünist yöne-

tim biçimine geçmesini pek ister olmuştu. Halkın bu isteği daha önceki düzenin artıklarının ve VIII. yüzyıldan beri süregelen sosyal kavgaların etkileriyle besleniyordu. Bu konuda Atina halkının yoksul tabakalarından gelen tanıklıklara sahip değiliz; ama elimizde dolaylı kaynaklardan gelen, Pherecrates, Tecleides, Eupolis ve özellikle Aristophanes gibi kimselerin yazdıkları sosyal komedilerden sağladığımız tanıklıklar vardır. Sözünü ettiğimiz ilk üç yazarın yapıtlarından elimizde yalnızca bazı bölümler bulunuyor. Buna karşılık Aristophanes'in herkesce bilinen en başarılı komedileri günümüze kadar gelmiştir. Bu komediler, ötekilerin yanında, onlarla karşılaştırılamayacak kadar iyidirler. Ancak, bu komedilerde, bir yandan varlıklıların yönetimi demek olan 'plütokrasi' eleştirilirken bir yandan da komünist düşünceler ve görüşler gülünç düşürülmek istenmektedir.

Yukarda sözü edilen ozanların hepsi de tutucudur. İhtilâlci eğilimlerle alay ederler. Bu arada ayrıca İlkçağ komünizminde çalışmanın kötü bir şey gibi görüldüğünü de ekleyelim. Bu yüzden İlkçağ komünistleri, bir 'Çalışanlar Devleti' kurulmasını önermemişlerdir. O dönemde çalışma, kölelikle eş anlama geliyordu. Aletler ilkeldi. Mekanik güçler henüz bilinmiyordu. Ağır işleri köleler yapardı. Çalışmak, işte bu nedenle kötü görülürdü.

Serbest yurttaşların başlıca işinin savaş ve politika olması gerektiği düşünülüyordu. Bu durum da göstermektedir ki bu insanların topluluğu bir 'demokrasi' değil, sözünü geçirenlerin kurduğu bir yönetim biçimiydi. Bunu daha önce de, Platon'un 'Devlet' adlı yapıtını incelediğimiz sırada görmüştük. Serbest ama yoksullaşmış yurttaşlar kurtuluşlarını beden çalışmasından sıyrılmış bir toplumda görmekteydiler. Dolayısıyla bu toplumun komünizmi de, her şeyin bol ve çalışma karşılığı olmaksızın verildiği bir bolluk ülkesi olarak görülmesi biçiminde soysuzlaşı-

yordu. Şurası açıkça anlaşılmaktadır ki İlkçağ dünyasının çöküşünün başlıca nedenleri kölelik ve dolayısıyla özgür olmayan çalışma ve bunun sonucu olarak iş tekniğinin kaçınılmaz bir biçimde, gelişememiş olmasıdır. Şimdi inceleyeceğimiz sosyal komediler işte bundan ötürü utopyacılarla, çalışmadan yaşanılan mutlu bir hayat isteğiyle alay etmektedir. Bu çeşit istekler, Atina'nın İsa'dan önce 404 yılındaki yenilgisinden sonra daha da yaygınlaşmıştı.

İlk olarak, Aristophanes'ten daha önce yaşamış olan ve ona oranla çok daha az başarılı olan Pherekrates, Tecleides ve Eupolis'le başlayalım. Bu üç yazar da durumlarından şikâyetçi olan Atinalıların hayalleriyle ve geçmiş dönemi anarken düştükleri aşırılıklarla alay etmektedirler.

Pherekrates'in komedileri içinde 'İranlılar' en dikkati çekenidir. Yunanlılar, İran'ı çok zengin ve her yanı altın dolu bir ülke sanıyorlardı. Bunun için de bu ülkeyi ele geçirmekle, hayallerinde yaşattıkları çalışmadan kazanılan, her şeyin bol olduğu bir ülkeye sahip olacaklarını düşünüyorlardı. İlk sahnede, karşı karşıya iki kişi görürüz: Zenginlik ve Yoksulluk. Yoksulluk insanlara, mutluluğun kaynağı olarak çalışmayı ve kendine hakim olmayı gösterir. Zenginlik'in yanıtı şöyledir: «Hayvanların nasıl koşulduğunu, tarlaların nasıl sürüldüğünü ve nasıl ekildiğini, v.b. neden bilelim? Sokaklardan sıcak et sularının, yağlar ve köftelerin akacağını duymadın mı? Herkes oradan tabağını istediği gibi dolduracak. Ağaçların yaprakları olmayacak. Bunun yerine, dallarından sucuklar ve yeni pişmiş, dumanı üstünde ardıç kuşları sallanacak.»

Eupolis, 'Altın Çağ' adındaki oyununda, yeniden geri gelmiş olan geniş mutlu dönemleri anlatmaktadır. Konu, Pherekrates'in oyununun konusuna benzer. Sahnede yine iki kişi belirir. Birincisi, yoksulluğun insanı uyarıcı bir araç olduğu sürece mutluluğa

kavuşmanın biricik yolu olduğunu ileri sürer. Öbürü ise, bolluk içinde ve amaçsız, başıboş bir hayatın güzelliğini över:

«Dinle, deniz suyunu, bir yol kazarak banyonun teknesine kadar getirmek istiyorum. Tekne dolduğu zaman suya 'dur' demek yetecek. Bunun ardından da sünger, takunyalar, havlular görevlerini yapman için kendiliklerinden gelecekler.»

Tecleides de yoksul yurttaşlarla kölelerin kurdukları hayallerle, 'Amphictyonlar'* adını taşıyan komedisinde alay eder. Oyunda ilkin, Atina'da, ünü dillerde dolaşan masal kralı Amphictyon, birgün yeryüzüne iner ve yurttaşlarına barış, mutluluk getirir:

«Barış, hava ve su gibi günlük bir ihtiyacımızdır. Yeryüzü korku ve acı kaynağı değildir. Kan rengi şaraplar, çağlayanlar gibi akar. İnsanların başı ucunda kurabiyeler ve pastalar, daha önce yenebilmek için birbirleriyle çekişirler. Balıklar insanların evlerine kadar peşlerinden gittikten sonra kendi kendilerine pişer ve tabaklara yerleşirler. Çorbalar, et parçaları sürüklenerek kentin sokaklarından akmaktadır. Oluklardan et suları dökülmektedir. En iyi domuz yağlarından yapılmış çörekler, kurabiyeler, pastalar birbirlerini iterek koşuşurlar. Çocuklar, köfteler ve kızarmış piliçlerle oynamaktadırlar. İnsanlar ise yerin altından çıkmış devlet gibi güçlü bir soydan gelmektedirler.»

Aristophanes

Aristophanes, yukarda örneklerini gördüğümüz yazarlardan çok daha değişik çapta bir kimsedir. Ariş-

* *Amphictyon:* Eski Yunan'da, kent devletlerinin, genel kurula gönderdikleri delegelere verilen ad.

tophanes, Atina hayatının içine dalar ve bizi de kendisiyle birlikte politik çekişmelere, bilimsel çalışmalara; zengin yöneticiler sınıfının başa geçmek için yaptığı savaşın içine götürür. Onda, içinde yaşamakta olduğu toplumun kaynayışını, olduğu gibi buluruz. İyonya dehasının üstünlüklerini ve İlkçağ uygarlığının güçsüzlüklerini gözlerimizin önüne serer. Varlıklı yöneticilerin çalışmaları olduğu kadar halkın yoksul tabakalarının eşitlik istekleri de bu soylu kişinin alaycılığı için hep birer eğlence konusudur. Aristophanes'in idealinin de Aristo'nunkinin eşi olduğu anlaşılıyor. Zamanının eğilimlerine karşı olması komedilerindeki alayların, küçümsemelerin tek sebebidir. Aristophanes'in, yönetici sınıfın politikacılarını gülünç eden, sofistlerle alay eden, ham hayaller peşinde koşanlarla ve jurnalcılık edenlerle, komünistlerle, özü bir yana bırakarak yol ve yöntem konuları içinde boğulanlarla uğraştığı komedilerinin içinde en ilgi çekici olanları ve bizi en çok ilgilendirenleri 'Kadınlar Kurulu' (393) ile 'Pluton'dur (388).

Birincinin konusu şöyledir: Erkeklerin güttüğü politika Atina'nın yenilgisi ve gelişmekte olan Cumhuriyetin yıkılmasıyla sonuçlanmıştır. Bundan en çok acı çekmiş olan kadınlar, ülkenin yönetimini erkeklerin elinden almaya karar verirler.

Bir gece, sessizce kocalarının yanından kaçarak her biri erkek gibi giyinir; ondan sonra da devleti yeni bir düzene sokmak amacıyla bir kurul toplarlar. Bu kurulda kadınlar söz alarak tasarladıkları devlet reformu konusunda konuşmalar yaparlar. Konuşmalarda ileri sürülen başlıca çözüm, ülkenin yönetimini, bunu başaramayan erkeklerin elinden alarak kadınlara vermek ve böylece devleti içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarmaktır. Kadın ayaklanmasının yöneticisi ve kadınları ayaklanmaya çağırmış olan kimse, Blepyros'un karısı Praxagoras'tır. Koca ile karısı arasında şöyle bir konuşma geçer:

Praxagoras: «Beni dikkatle ve sonuna kadar dinlemeni istiyorum. Sözüm bitmeden konuşmaya kalkma. Planım özetle şudur: Herkes eşit olmalı ve topraktan eşit biçimde yararlanmalıdır. Bundan sonra artık, bir kimsenin çok zengin olmasına karşılık bir başkasının yoksulluk içinde bulunmasına; birinin geniş toprakları, yüz kölesi olduğu halde bir başkasının bir tek adamı bulunmamasına; bir yanda büyük toprak sahipleri, öte yanda da bir karış toprağı bulunmayan kimseler olmasına son verilmelidir. Bunu değiştireceğiz ve herkes için eşit bir yaşama biçimi getireceğiz.»

Blepyros: «Bunu nasıl başarabileceksin ki?»

Praxagoras: «İlk olarak para, toprak ve bütün zenginliklerin toplumun malı olmasını sağlamak gerekir. Toplanan bu servetle de biz ev kadınları sizi, erkekleri besleyeceğiz, giydireceğiz, v.b..»

Blepyros: «Söylediklerinin toprakla ilgili olan yanını durumu açıkça gören herkes gibi ben de kabul etmekten başka bir şey yapamam. Ama, toprak saklanabilen bir şey olmadığı için yapabileceğin bu işi, para ve altın konusunda nasıl yapabileceksin?»

Praxagoras: «Bütün yurttaşların paralarını ve altınlarını önce devletin hazinesine teslim etmesi sağlanarak.»

Blepyros: «Peki, düşün ki zenginler paralarını ve altınlarını sakladılar. Bunu nasıl anlayacaksın? Onlara yeminle doğruyu söyletemezsin; çünkü yalan yere de yemin edebilirler. Aslında paralarını da öyle yalan konuşarak; şunu, bunu kandırarak kazanmamışlar mıdır? Praxagoras: «Haklısın, yalnız şu var ki paralarının onlara hiçbir yararı dokunmayacaktır. Çünkü bu dediğim yapılınca ortada yoksulluk diye bir şey kalmayacak. Herkes ne istiyorsa, para karşılığı olmaksızın alabilecek: Fındık, kestane, şarap, yiyecek ve içecek her şey; bunları yurttaşlara sağlamakla görevli olan yerlerden istenildiği kadar, pa-

rasız alınabilecek. Böyle olunca da herkes neden para biriktirmeye kalkışsın? Kötü yollardan kazandıkları paranın bu durumda zenginlere ne yararı olur ki?»

— Blepyros: «En zengin, dolayısiyle en dürüst olan kimselerin çalmaktan, aldatmaktan böyle kolayca vazgeçebileceklerine mi inanıyorsun? Praxagoras: «Eski dönemde, bu olamazdı, haklısın. Ama bugün her şey herkesin olduğuna göre zenginlikleri kendisi için biriktirmek neye yarar?»

Blepyros: «Diyelim ki bir adam evlenmek istiyor, ya da bir kadın bulmak istiyor. Hediye vermeyecek mi?»

Praxagoras: «Hayır, böyle bir şey gerekmeyecek. Çünkü bundan sonra artık bütün kadınlar ve bütün erkekler bağımsız olacaklar ve her istediklerini yapabilecekler. Evlilik olmayacak, hiçbir türlü zorlama da olmayacak.»

Blepyros: «Ya birkaç erkek aynı kadını isterlerse ne olacak?»

Praxagoras: «Güzel bir kadının birçok erkek tarafından beğenilmesinden ve istenmesinden daha olağan bir şey düşünülebilir mi? Ama bir erkek, güzel bir kadın istemeden önce, çirkin bir kadınla yatmalıdır.»

Blepyros: «Çok güzel... Genç kızlar böylelikle, ömürlerinin sonuna kadar kız olarak kalmaktan korkmayacaklar. Ama ya erkekler ne yapacak? Çünkü, şu da apaçık bellidir ki, kadınlar ancak beğendikleri erkeklere yaklaşacaklar. O zaman da güzel olmayan, yakışıklı olmayan erkekler ne yapacaklar?»

Praxagoras: «Kadınların aşk hayatı da devlet tarafından düzenlenecek. Genç ve güzel kadınlar, küçük ve çirkin erkeklerle birleştirilecekler. Sonra da istedikleri yakışıklı bir erkekle yatmak için önce, doğa'nın kendilerini yakışıklı olmaktan yoksun kıldığı erkeklerin iznini almak zorunda kalacaklar. Kendini satan kadınlar, orospular artık bu işi bırakmak zo-

runda kalacaklar. Onlar kölelere bırakılacak ve böylece güçlü ve yakışıklı erkekler de kendilerini artık sadece kadın yurttaşlarımıza vermek zorunda kalacaklar.»

Blepyros: «O zaman, herkes kendi çocuğunu tanımak, bilmek için ne yapacak?»

Praxagoras: «Bunu bilmek gerekli olmayacak. Çünkü bütün çocuklar topluluğun olacak..»

Blepyros: «Toplum için gerekli işleri kim yapacak?»

Praxagoras «Bu işle köleler görevlendirilecekler.»

Konuşma, bir süre daha bu biçimde sürer. Konuşmaları sırasında Praxagoras, her şeyin herkesin olacağı, bütün özel işletmelerin bir tek kollektif işletme olarak birleştirileceği, herkesin özgür olacağı ve bütün sınıf farklılıklarının ortadan kaldırılacağı geleceğin devletini anlatır. Artık ne seçim yeri, ne de mahkeme olacaktır. Bu yerler, bütün yurttaşlara bol ve en iyi besinlerin, yiyeceklerin dağıtılacağı dağıtım ocakları biçimine sokulacaktır. Birlikte yenilen bu yemeklerde sofralar birer bayram alanı gibi neşeli olacak, yemekten kalkanlar büyük bir sevinç ve mutluluk içinde, başlarında çiçeklerden yapılmış birer tacla sokaklarda gezecekler ve kadınlar, genç kızlar, erkekleri evlerine çağırarak tatlı arkadaşlıklarından yararlanmalarını isteyeceklerdir. Renkli, biraz alaycı ve canlı bir biçimde yazılmış olan bu diyaloglarda, ancak düşlerde görülebilecek bir 'Yeryüzü Cenneti' anlatılmaktadır. Tabii sonunda da Aristophanes, göklere çıkardığı bu devleti gülünç bir sona bağlar. Devlet eliyle düzenlenmiş olan aşk hayatı gülünç olduğu kadar acıklı olayların ortaya çıkmasıyla gerçekdışı bir özelliğe bürünür. Yurttaşların bu tür bir yaşama biçiminde, kamu yararına bütün işlerden el çekmeleri, kurulu düzeni iyiden iyiye sarsar ve geleceğin devletinde yaşamanın ne derece güç, anlamsız olduğu telkin edilmeye başlanır. Delikanlılar sevdik-

leri kızlara yaklaşamazlar. Çünkü, yasaların gereği olarak, mutlu kılma zorunda kaldıkları yaşlı kadınlar onları bıktırmış, iğrendirmiştir. Onların solmuş yüzlerine bakmaktan neşelerini yitirirler. Adı ballandırıla ballandırıla dillerde dolaşan eğlencelere gidenler, ziyafet sofralarında bir şey bulamadıkları için yiyeceklerini evlerinden getirmek zorunda kalırlar.

'Kadınlar Kurulu'nda Aristophanes, komünist hayalperestlerle alay etmektedir. En iyi komedisi olan 'Plutos'ta ise, doymayan zenginlerin, para hırsı için yapmakta bir sakınca görmedikleri türlü kötülükler, alçaklıklar anlatılmaktadır. Yazarın işlemiş olduğu bu konu, çok eskiden beri üstünde durulan, ama her zaman yeni kalan bir konudur. Niçin erdemli kimseler yoksul, alçaklar zengin olurlar? Konuşmalar, inanılmayacak kadar özlü ve yoğundur. Oyunun konusu kısaca şudur: Zenginlik Tanrısı Plutos, kördür. Yaptığını kendisi de bilemez. Yoksul ama erdemli Khremylos'un zenginlikleri neden böylesine eşitsiz dağıttığı sorusuna yanıtı şöyledir: «Beni kör yapan Zeus'tur. Çünkü o insanları kıskanır, sevmez. Çok küçükken ben, yalnız akıllı ve erdemli kimselerle görüşeceğimi söyledim. O da gözlerimi işte bu yüzden kör etti. Böylece kime gittiğimi bilmeyeceğimi düşünüyordu.»

Khremylos: «Gözlerin görseydi kötülere gitmez miydin?»

Plutos: «Tabii gitmezdim. Yalnız iyilere giderdim. Ama onlara gittiğimde hepsi de iyi olduklarını söylerler. Bir kere zengin olduktan sonra da artık ne yapacaklarını bilmezler.»

Khremylos: «Böyledir işte. İnsana her şey yetebilir: Ekmek, çörek, incir, cesaret, edebiyat.. Ama para etmez. Zenginlik ne kadar çok olursa olsun, insan için yine de azdır. Birine çıkarıp 13 'talanton' verdin diyelim. Senden 16 isteyecektir. Onu versen bu kez de 40 'talanton' ister. Hayatın, kendisi için daya-

nılmaz olduğunu söyler. Zenginlik kadar iğrenç bir şey yoktur.»

Khremylos, Plutos'a, Hekimlerin Tanrısı Asklepios'un tapınağına gitmesini ve orada bir gece geçirmesini salık verir. Körlüğünün orada geçebileceğini söyler. Plutos da onun sözünü dinleyerek tapınağa gider ve gerçekten gözleri görmeye başlar.

Şimdi de iş, Yunanistan'dan yoksulluğu sürüp atmaktır. Yoksulluk ortaya çıkar ve insanlığa yararlı olduğunu kanıtlamaya çalışır. Khremylos'a şöyle bağırır: «Beni kovmak istiyorsun. Böylece de insanlığı kurtaracağını sanıyorsun. Herkes zengin olsaydı, kim zamanını bilim ve güzel sanatlarla uğraşmaya ayırırdı? Onlar ortadan kalkınca da gemileri kim yapar, toprağı kim eker, zanaat ve ticaretle kim ilgilenir?»

Khremylos: «Ne saçma soru? Kim olacak, uşaklarımız yapar bu işleri.»

Yoksulluk: «Uşaklar.. Herkes zengin olursa uşağı nereden bulacaksın?»

Khremylos: «Bize, işimizi görecek kadar becerikli uşaklar getirecek kimseler her zaman bulunacaktır.»

Yoksulluk: «Böyle bir insan avının tehlikelerine girmeye kim kalkar ki? Herkes zengin olursa, hayatta gerekli şeyleri sağlamak için herkes kendisi çalışmak zorunda kalacaktır. Altınınız, gümüşünüz hiçbir şeye yaramayacak. Bugün zenginler kendilerine gerekli her şeyi edinebiliyorlar. Çünkü yaşayabilmek için bunları yapmak zorunda olan yoksul kimseler var. Yoksulluk ile sefaleti birbirine karıştırmamak gerekir. İnsanların yokluk içine düşmemeleri gerekir. Sefalete düşmek yerine yoksul bir biçimde yaşamaları daha iyidir. Yoksullar zenginlerden çok daha iyidir. Yoksulların zenginlerden çok daha iyi olduklarını siz de söylemiyor musunuz?»

Tartışmanın burasında, gözleri yeniden görmeye başlamış olan Plutos ortaya çıkar. Güneşi, Atike ya-

rımadasının güzel manzarasını selâmlar, sonra şöyle konuşur: «Geçmişimden utanıyorum. İçinde yaşamakta olduğum toplumda uzun zaman, kendilerine dostluk göstermem gereken kimselerden uzak durdum. Bundan sonra artık başka türlü davranacağım. Kötüleri, yalancıları isteğimin dışında olarak seçmişim.»

Bu değişikliğin sonucu şaşırtıcı olur. İyiler, varlıklarını yitirirler. Korku ve şaşkınlık içinde Plutos'a koşarlar. Ama onun bulunduğu yere varabilmek için yolları namusluluk ve bilgelikten geçmektedir. Yanına kadar yalnız en iyiler varabilir. Papazlar açlıktan kıvranmaya başlarlar. Aralarından biri şöyle bağırır: «Plutos'un gözleri yeniden görmeye başlayalıberi, Zeus'un papazı olmama rağmen açlıktan bittim. İnsanlar, hepsi de zengin olmadan önce tapınağa gelerek sık sık sungularda bulunurlardı. Bu onlar için bir alışkanlık olmuştu. Bir tehlikeden kurtulmuş olan tacir, hemen tapınağa gelir ve birşeyler sunardı. Dilekleri için adakta bulunanların ilk işleri papazı çağırmak olurdu. Oysa artık hiç kimse gelmiyor. Artık Zeüs'ün hizmetinden ayrılacağım. Herkes iyi, akıllı ve zengin oldu.»

Bu komedinin verdiği iyi örnek, Goethe'nin şu sözleriyle kısaca açıklanabilir: «İyi olalım. Göreceğiz ki az sonra her şey iyi olacaktır.» Aristo'nun temel düşüncesi de budur.

Zenon

Komünist düşüncenin, ya da hiç değilse 'eşitlik' düşüncesinin, Aristo gibi bireyci bir kimseye bile tâviz verdirebilmek için gerçekten çok güçlü olması gerekirdi. Bunun ardından, 'anarşist komünizm'i ve bütün insanların kardeşliği düşüncesini yayan 'Stoacı Okul' gelmektedir. Kurucusu Zenon üstünde pek az bilgimiz var. Yapıtları birkaç küçük parçasının dı-

şında, hep yok olmuş, yitirilmiştir. Elimizdekilerden çıkardığımıza göre, Zenon, doğal hukuku hayatın biricik temeli sayıyordu. Dolayısıyla, ne devleti, ne yasaları, ne de yargılama organlarını gerekli buluyordu. Kadın-erkek eşitliğinden, malların eşitliğinden ve evrensel kardeşlikten yanaydı. Önemli iki politik olay, Platon'un düşüncelerinin 'Stoacı Okul' tarafından yayılmasına yardımcı oldu:

* Büyük İskender'in, Küçük Asya ve Hint seferleri (334-323), aslında sürekli bir İmparatorluk kurulmasını sağlamadı. Ama, Helen dili ve kültürü için Adriyatik kıyılarından İndüs Irmağına ve Tuna'dan Nil'e kadar uzanan geniş bir yayılma alanının ortaya çıkmasına yol açtı.

* Roma İmparatorluğunun kurulması sonucunda bu alana doğuda ve kuzeyde yeni topraklar katıldı. Böylece temellerini aynı düşüncelerden alan birleşik bir aydın dünyası doğmuş bulunuyordu. Roma İmparatorluğunda, Helen dünyası düşünce hayatında pek etkiliydi. Platon ve 'Stoacı Okul' bu konuda önemli bir rol oynuyordu. Ortak yaşamak, bu çevrelerde en büyük toplumcu erdem sayılıyordu. Komünist düşünürlere, bu düşüncenin gerektirdiği yasaları getirenlere ve komünist derneklere saygı besleniyordu. Bu eğilimi, Filon ve Yusuf'un Essenliler'le ilgili sözlerinde ve Plutarkhos'un Ispartalı yasakoyucularla ilgili düşüncelerinde açık bir biçimde görürüz.

Bilinmeyen bazı komünist topluluklarının yaşayışlarının anlatılmasında da aynı tutumu görürüz. Sicilyalı tarihçi Diodoros, 'Tarihsel Kitaplık' adındaki yapıtında anlatılmakta olan bu sözlerin bir kısmını bize aktarmaktadır. Bunlardan birinde, 'Jambule' adındaki biriyle arkadaşının bir iş gezisinde rastladıkları ve Hint Okyanusunda küçük bir adada bulunan birtakım insanların yaşama biçimi üstünde şu açıklamalar vardır:

«Bu adada yaşamakta olan sağlam yapılı insan-

lar, aileler ve boylar biçiminde örgütlenmişlerdir. Her türlü ihtiyaçlarını karşılayabildikleri yemyeşil, verimli bir ovada yaşıyorlar. Adanın toprağı öylesine verimli, iklimi öylesine elverişli ki, meyve ağaçları, ihtiyaçtan çok sayıda ve kendiliklerinden yetişiyorlar. Bundan başka, yıkanmak için sıcak ve birçok iyi edici özellikleri olan soğuk su kaynakları var. İnsanlar, bilimle ve özellikle astronomiyle ilgilenmeye düşkün. Evlilik bilinmiyor. Kadınlar toplumun malı ve çocuklar da herkesin çocukları olarak özenle yetiştiriliyor. Herkes tarafından kendi çocuğu gibi sevilmekte olan bu çocuklar çoğunlukla kendilerine süt veren değişik sütanneler tarafından emziriliyorlar. Öyle ki, çocuklarını süt verme sırası geldikçe gören anneler bir süre sonra, süt verdikleri çocuklar arasında, hangisinin kendi çocuğu olduğunu bilemiyor. Halk tutku nedir bilmiyor, herkes barış içinde kardeşçe yaşıyor. Bütün insanların yaşayışı, alçakgönüllü ve kendilerine gerekli olandan fazla hiçbir şeye ellerini uzatmıyorlar. Yemekleri de basit. Uzun çalışmalar gerektiren yemekler yapmasını, biberli baharlı şeyler kullanmayı bilmiyorlar...»

Bu yaşama biçimi, Platon'un tasarladığı hayatın bir eşidir. Diodoros'un ikinci bir öyküsü de Zenon'la aynı çağda yaşamış olan ve tanrıların insanüstü varlıklar olmadığını, insanların onları tanrılaştırdıklarını önesüren Eumeros adındaki bir yazardan alınmıştır. Euemeros'a göre kendisi bu düşünceye Hiera adasında bulunan yazıtları gördükten sonra varmıştır. Yazar bu arada, bu adada yürürlükte olan yasaların, Mısırlıların toplumcu devlet anlayışına, pek uygun olduğunu da sözlerine ekliyor. İleri sürdüğüne göre topraklar yurttaşlar arasında paylaşılmıştır. En büyük pay kralındır. Yurttaşlar üç sınıfa bölünmüşlerdir: 1. Aralarında zanaatkârların da bulunduğu papazlar sınıfı, 2. Tarımcılar sınıfı, 3. Savaşçılar ve çobanlar sınıfı. Papazlar bütün işlerin yönetimini el-

lerinde tutmaktadırlar. Tarımcılar, toprakta çalışır ve ürünlerini topluluğa getirirler. Çobanlar da kurban edilecek olan hayvanları yetiştirirler ve topluluk için gerekli hayvancılık işlerini yaparlar. Ülkede yaşayanların evlerinin ve bahçelerinin dışında öz malları yoktur. Bütün ürünler, bu ürünleri eşit bir biçimde dağıtmakla görevli olan papazlara verilmektedir. Papazlar kendileri için, öbür yurttaşların bir katı kadar pay alırlar.

Hiera adasının kurumlarının biçimi, yapılışı Mısır'ın Helen egemenliği altında, idealize edilmiş bir yönetim biçimine benzemektedir. Büyük İskender'in ölümünden sonra, onun tarafından kurulmuş olan imparatorluğu, generalleri aralarında paylaştılar. Mısır, Ptolemaios'a düştü. Böylece Ptolemaios Hanedanı, ülkenin eski yöneticileri Firavunların yerini almış oluyordu. Yeni egemenlik sırasında, mülkiyet bağıntıları şu biçimde düzenlendi: Kral ya da devlet, toprağın tek sahibiydi. Özel mülkiyet yalnız evler ve bahçeler için tanınıyordu. Üstünde buğday üretilen bütün topraklar devletin ya da kralın malıydı ve köylülere kiraya verilmişti. Kiralama ya hayat boyunca ya da belli bir süre için yapılıyordu. Bu işler açık ve kesin birtakım koşullara bağlanıyordu. Ülkenin başında bulunan Ptolemaios'lar, papazları ve büyük toprak sahiplerinin topraklarını alarak onları birer devlet memuru yaptılar. Köylülerin durumları başlangıçta iyiydi; sonraları, vergilerin gitgide artması sonucu kötüleşmeye başladı. Sonunda her biri toprağa bağlı köle durumuna geldiler.

Eski Yunan'ın Gerileme Dönemi

Peloponez savaşı ve daha sonraları bazı kent devletlerinin (Isparta, Atina, Thebai), Helen ülkesinde egemenlik kurmak amacıyla yaptıkları savaşlar (404-362),

bu devletlerin bağımsızlıklarını yitirmeleriyle sonuçlandı. İlkin Makedonyalıların, daha sonra da Romalıların boyunduruğu altına girdiler. Bütün bu savaşlar boyunca, bu devletlerin her birinde, yönetimi ellerinde tutan Plutokratlar ile toplumun yoksul tabakaları olan demokratlar arasında birçok iç çatışma oluyordu. Çoğu kere, topraklar bölüşüldü, borçlar silindi, insanlar topluca öldürüldü ya da sürgüne gönderildiler. İki sınıf arasındaki kinin ve nefretin büyüklüğünü Aristo'nun yazdıklarından anlıyoruz. Aristo'ya göre, Yunan ülkesinde oligarşiler, aralarına aldıkları yeni yöneticilerin şöyle bir and içmesini zorunlu tutuyorlardı. «Her zaman halkın düşmanı olacağım ve onu kötü durumda bırakmak için elimden geleni yapacağım.» İsokrates'e göre de ülkenin zenginleri, servetlerinin bir parçasını halka bırakmak yerine her şeylerini denize atmayı daha doğru buluyorlardı. Halkın bu konudaki duygularına gelince, onu da Platon, Aristophanes ve öbür toplumcu yazarları incelerken görmüştük. Bu yazarların yapıtları yalnız ülkenin ekonomik ve politik durumunu değil, halkın duygularını da çok iyi açıklamaktadır.

ROMA

Roma Tarihinin Özelliği

Roma Tarihi, İsa'dan önce III. yüzyıla kadar, efsane niteliğindedir. Olaylar, kanıtlayıcı bir belgeye dayanmaz. Çünkü, Roma Arşivleri İsa'dan önce 390 yılında, kentin Galyalılar tarafından ele geçirilmesi sırasında yanmıştı. Roma'nın yıllıkları ancak II. yüzyılda yazılmaya başlanmıştır. Yunanlıların etkisiyle yazılmaya başlanmış olan bu yıllıklardan bir yüzyıl kadar sonra da Romalı tarihçiler, yine Yunanlıların etkisiyle ilkin Yunanca, daha sonraları da Latince olarak ülkelerinin tarihini yazmaya başlamışlardır. Bu belgeler çoğunlukla, tutucu, statükocu düşüncelerle ve aşırı derecede yurtsever bir anlayışla yazılmıştır. Öyle ki, Polibios, Plutharkhos ve Appianos gibi Yunanlı yazarlar bile, Roma tarihini anadilleri Yunanca ile yazmış olmalarına karşılık yine de Roma etkisi altında kalmışlardır. Sallistius Titus-Livius ve Tacitus gibi Romalı yazarlar ise, reformcular için nadiren, elverişsiz ama bütün ihtilalci davranışlara karşı düşünceler ileri sürmüş kimselerdir. Devrimci hareketlerin başında bulunan kimseler, onlar için, birer hayduttan başka bir şey değildi. Romalılar ulusal konularda, içerideki ihtilalci hareketlerde olduğu gibi ülkenin dışardaki düşmanlarına karşı da aşırı bir bencillikle davranıyorlardı. Roma'nın düşmanları, onların gözünde hepsi de birer haydut, dinsiz ve yasa düşmanıydılar. Reformcular ve kurulu düzene ilk olarak karşı çıkan kimseler konusunda tek kaynağımız olan Latin tarihçileri ise, bu bakımdan,

Romalılardan farklı düşünen kimseler değildirler. Doğrusunu söylemek gerekirse, daha yukarda sözünü ettiğimiz Yunan tarihçileri, Roma'nın bütün düşmanlarını önyargılarla suçlamaya daha az eğilimi olan kimselerdi. Ama şunu da gözönünde tutmak zorundayız ki, onlar da Romalılar için yazıyorlardı. Dolayısıyla başlangıçta onları övmek için işe koyulmuş olsalar bile, yine de kendilerini Romalıların etkilerinden kurtaramıyorlardı. Bu durumu en belirgin biçimde, Roma'nın varlığını, başkaldırmalarıyla gerçekten tehlikeye atmış olan Catilina ve Spartacus konusunda görürüz. Ayrıca şunu da eklemek gerekir ki, Romalılar bilgi ve düşünce hayatı bakımından azgelişmiş sayılacak bir topluluktu; bunun için de kamu düzenini bozabilecek düşünce ve davranışlar onlara ülkenin geleceği bakımından pek tehlikeli geliyordu. Bütün Roma tarihi boyunca Platon, Aristophanes ya da Sophokles gibi bir tek kimseye rastlanmaz. Ayrıca şunu da eklemek gerekir ki, Yahudi peygamberleri gibi kimselerin bu topluluk içinde bulunabileceklerini düşünmek olanaksızdır. Bu bakımdan ve yukarıda anlattığımız nedenlerden ötürü, Roma'nın devrimci bir tarihini yazmak çok güçtür.

Patrici'ler ve Pleb'ler

Başlangıçta Romalılar aileler ve boylar biçiminde kurulmuş bir topluluktu. Özel mülkiyet bilmiyorlardı. Sınırları kentin sınırlarını aşamayan topluluklarının başında, komutan, din büyüğü ve yasakoyucu olan krallar, ya da başkanlar bulunuyordu. Söylenceye göre, Roma'nın kurucusu Romülüs'tür. Roma'da daha başlangıçta aralarında çekişmekte olan iki tabaka buluruz: Patrici'ler ve Pleb'ler. Patrici'ler, işlerin pek çoğunu gören ve zamanla üstün sınıf durumuna gelen zengin köylülerdi. Plebların ise, ötekiler gibi köy-

lü olmakla birlikte etkinlikleri azdı. Bunlar bağımsızdılar ama politik konularda söz sahibi değildiler. Bu durum ortaya bir sınıf farklılığı çıkarmıyordu. Çünkü, Pleb'ler, yeni bir sosyal ve ekonomik düzen getirmek isteğinde değillerdi. Patrici'lerin görüşünden değişik bir dünya görüşü savunmuyorlardı. Her iki tabaka da kölelik ve yabancı toplulukların kendileri için çalıştırılması düşüncesine dayanıyorlardı. Pleb'ler, Sitelerinde ekonomik ve politik eşitlik istemekle yetiniyorlardı. Zamanla Patrici'ler politik güçlerinden yararlanarak, kamu topraklarının önemli bir kısmına elkoymayı başardılar. Ekonomik üstünlükleri zamanla o kadar arttı ki, sonunda Pleb'ler onların egemenliği altına girdiler. Kredi konusunda geçerli yasalar çok sert ve para faizleri pek yüksekti. Bunun için Pleb'ler ülkenin yönetimine katılmak istediler ve daha önce de, kamu topraklarının bir kısmını alacaklarını bildirdiler. Bu 'kamu toprakları'nın, toprağın kolektif mülkiyeti döneminden artakalan bir düzen olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonraları ise, bu kamu toprakları savaşlarda yenilen toplulukların toprakları anlamına gelmeye başladı. Bu topraklar, devlet toprakları haline getirilmişti.

VI. yüzyılın başında, ülkenin yönetim düzenini eskiden beri sağlamakta olan yasalar öylesine parçalanmış bulunuyordu ki, Patrici'ler 'Krallık'ı devirdiler ve bir 'soylular cumhuriyeti' kurdular. Bu yönetimde bütün güç büyük Patrici ailelerinin eline geçmiş bulunuyordu. Cumhuriyetin başında, iki konsül vardı. Bunlar, mali işleri ve genel arşivleri yürütmekle görevli iki yüksek memur tayin ederlerdi. Karışık durumlarda, iki konsülden biri belli bir süre için, sonsuz yetkilerle 'diktatör' tayin ediliyordu.

Krallık döneminde belli sınırları aşmaması başarılmış olan sınıf çatışmaları; daha doğrusu, iki toplumsal tabaka arasındaki çatışmalar, Roma komşularıyla savaşmaya ve Patrici'lerin, önemli bir bölümü-

nü kendilerine aldıkları topraklar kazanılmaya başlandıktan sonra adamakıllı arttı. Pleb'ler durumun kendileri için daha da kötüye gitmekte olduğunu görerek 'Kutsal Dağ'a çekilmeye ve orada bağımsız bir topluluk olarak yaşamaya karar verdiler (494). Patrici'ler ise, savaşçı politikaları için ihtiyaç duydukları askerlerden yoksun kalmamayı düşündüklerinden, bazı tâvizler vermeye katlandılar ve Pleb'lerin, küçük köylüleri Patrici devlet memurlarına karşı korumakla görevli iki halk mahkemesi kurmalarına, na, halkın istekleri konusunda kararlar verecek olan halk kurulları toplamalarına ve orada kararlar almalarına (plesibit) izin vermek zorunda kaldılar. Ne var ki bu plebisitlerin geçerli bir değeri yoktu. Böylece iki taraf arasındaki çekişme, bir süre daha, sert bir biçimde sürdü. Bu arada, Patrici'ler savaşçı politikalarını sürdürdükçe Pleb'lerin yardımının gerekli olduğunu anlayarak onlara, aynı dış politikayı sürdürebilmek ve dışardan edindikleri mallarla zenginleşebilmek için iyi davranmak zorunda olduklarını anlamışlardı. Pleb'ler, IV. yüzyılda önemli politik ve ekonomik gelişmeler gösterdiler. 367 yılında, ünlü 'Licinius Yasaları' kabul edildi. Bu yasaların getirdikleri değişiklikleri şöylece özetleyebiliriz: 1. Pleb'lerin ağır borçlar altında ezilmeleri biraz önlenmiş oldu. 2. Özel mülkiyete geçebilen toprakların sınırı 500 olarak saptandı. Böylece Pleb'ler de ele geçirilen kamu topraklarının paylaşılmasına katılmış oluyorlardı. 3. İki konsülden birini seçme hakkı Pleb'lere veriliyordu.

Bunun ardından bazı yeni haklar da verildi. Sonunda 287 yılında Pleb'ler tam bir politik eşitliğe kavuştular. Bu arada Patrici'ler savaşçı politikalarını sürdürerek İtalya'daki birçok topluluğu egemenlikleri altına almayı başarmış ve sözlerini yarımadanın her yanında geçirmeye başlamışlardı.

Bu başarı, Romalı Patricien'lerin yardımıyla ba-

şarılmış olan gerçekten güçlü bir politik manevranın sonucuydu. Boş inançlara bağlı, yalancı, sahtekâr ama çok iyi birer asker olan Romalı köylüler böylece, onlardan çok daha bilgili ve kültürlü olan Atinalı soyluların yapamadığı bir işi başarmış oluyordu.

Roma toplumunda iki sınıfın kaynaşmasından kısa bir süre sonra da Patrici ve Pleb zenginler, ortaya yeni bir soylular sınıfı çıkararak devletin bütün kilit noktalarını ellerine geçirdiler. Dış politikanın etkinlik alanı artık ulusal sınırları aşmış bulunuyordu. Sömürgeci bir politika güdülmeye başlandı. Sömürgeci bir politika, o zamanlar, Akdeniz'i ve kıyılarını egemenliği altında tutmak demekti.

Roma Sömürgeciliği

İsa'dan önce 264 ile 133 yılları arasında geçen dönem; Roma'nın en büyük güçlerden biri olduğu dönemdir. Bu gelişmeyle birlikte ülkenin içinde ekonomik temeller de değişti, para ekonomisi ve vurgunculuk, köylü ekonomisinin yerine geçti. 261 yılında para basılmaya başlandı. Bundan 5 yıl sonra da, bütün Akdeniz'in en büyük ticarî gücü olan Kartaca'ya karşı açılan savaş başladı. Kartaca, bütün Kuzey Afrika kıyılarını, Güney İspanya'yı, Sardunya'yı, Sicilya'nın batısını elinde tutuyordu.

264 ile 241 yılları arasındaki bu savaşta, Sicilya ve Sardunya Romalılar tarafından ele geçirildi. Romalılar bu savaş sırasında, ayrıca, deniz üstünlüğünün önemini de anlamışlardı. Bunun için, gerek savaşlar, gerek deniz ticareti bakımından işlerine yarayacak olan bir donanma kurdular. Böylece, ilk armatörler ve ticaret şirketleri ortaya çıktı. İkinci Kartaca Savaşı (218-201), Sami ırkından olan asker Anibal'ın,Roma'da korku ve dehşet uyandırdığı bir dönem oldu. Anibal, bütün dönemlerin en büyük askerî

dehası olarak tanınması gereken bir kimsedir. Kartacalıların zengin yönetici sınıfı daha iyi diplomat, Roma Senatosu daha az inatçı ve Roma halkı da daha az yurtsever olsaydı, Anibal, Romalıların saldırılarına kolaylıkla son verebilecekti. Ancak, yukarda sözünü ettiğimiz durum, Anibal'ın askerlik alanında ortaya koyduğu büyük başarının ve yetkinliğin etkilerini sildi. Kartaca, Romalılar tarafından ezildi ve 144 yılından 146'ya kadar sürmüş olan Üçüncü Kartaca Savaşıyla baştanbaşa yıkıldı. Kentin yerle bir edilişinde Romalıların bütün barbarlığı ve sertliği gözle görülebilecek kadar açıktı. Bu arada Romalılar, Yunanistan'ı, Önasya'yı ve İspanya'yı da egemenlikleri altına aldılar. Roma'ya yığınlarla köleler ve değerli madenler akıyor, bu eski tarım devletini zenginliğe boğuyordu. Her şeyi yıkarak kazanılan başarılar öylesine kolaylıkla elde ediliyordu ki, bu durumun sonucunda, özellikle ikinci Kartaca Savaşından sonra Roma'da, eski Patrici ve Pleb ailelerin pek çoğu ortadan yok oldu. Bu durum Roma'da pek olumsuz etkiler yarattı ve ülke bu zararın altından kayıpsız kalkamadı.

İmparatorluğun en güçlü olduğu yükselme döneminde düşüş döneminin izleri belirmeye başlamıştı. Bu düşüş, ağır ağır, ama kesin bir biçimde sürdü. Öyle ki, İsa'dan önce 1. yüzyılda bile gerileme belirtileri başlamıştı. Romalı tarihçi Sallustius, 'Catilina' nın Kurduğu Fesadın Tarihi' adlı kitabında bu konuda şunları söylüyor: «Galipler durmak bilmiyorlar, ölçü tanımıyorlardı. Zenginlik, başarı, güç ve otorite kazandıktan sonra, artık erdemin sesini duymaz oldular. Yoksulluk bir kötülük gibi görülmeye başlandı... Buna karşılık başıboş yaşamak ve aşırılıklar gitgide artıyordu. Erkekler, kendilerine kadın gibi davranılmasını hoş görür oldular. Kadınlar ise kendilerini herkesin gözleri önünde vermeye başladılar.»

Roma, üretken bir toplum değil, asker ve yağmacı bir devletti. Roma Senatosu, Kartaca Savaşını sürdürmek kararını verdiği zaman bu kararı şöyle açıklıyordu: «İşimiz, gelişmiş ülkeleri yenmek ve onları egemenliğimiz altına alarak zenginliklerini bize haraç olarak vermelerini sağlamaktır. Bunun için, savaşmaktan yılmamalıyız.» Gerçekten, Roma bu kararı inatla yürüttü. Roma'nın bu tutumunu, alaycı yazılarıyla tanınmış Romalı ozan Juvenais şöyle anlatır: «İnsanları, kemiklerine kadar sömürürüz.» İmparatorluğun savaşmakta olduğu ülkelerin halkını katiller ve insanlık düşmanları olarak tanımlamak Roma'da bir alışkanlık olmuştur. Roma'nın dürüst bir barış yaptığı görülmemişti. Barış anlaşmaları öyle düzenlenirdi ki, bu belgelerde daima karşı tarafın haksız olduğu yazılır ve Roma'ya yeniden savaş çıkarmak için gerekli ipuçları bırakılırdı. Ayrıca, yendikleri ülkelere Romalılar o kadar ağır haraçlar verdirirlerdi ki, bu haracı veren topluluklar mali bakımdan uzun süre bellerini doğrultamazlardı. Bunun yanısıra, savaş kazanan ülkelerin hükümetlerine de baskı yaparak bu ülkelerin, halklarını ağır vergilerle ezmelerini sağlar ve böylece o hükûmetlerin halka sevimsiz görünmesi amacını güderlerdi.

Savaşlar, ticaretle uğraşan kimselerin ve şirketlerin ortaya çıkmalarını kolaylaştırıyordu. Bunlar devlete borç veriyor, elverişli fiyatlarla gemiler, yiyecek ve silah satıyorlardı. Ele geçirilen ülkelerdeki devlet malı toprakları, madenleri kiralayarak işletiyorlar, büyük tarım işletmelerine köleler buluyorlardı. Roma'nın büyük sermayesi, bugünkü Avrupa sermayesi gibi endüstri alanına yatırılmıyordu. Roma sermayesi, savaş alanlarının sırtlanıydı ve yağma, ya da yenilen ülkelerden haraçla semirirdi. Senatörlerin aileleri, devlet memurları kısa zamanda bu işlerle ilgilenmeye başladılar. Cumhuriyetin başında bulunan kimselerin çevresi gitgide bozuldu. 160 yılından

sonra Senato artık parayla satın alınabilir olmuştu. Sürekli savaşların etkisiyle günden güne sayıları azalan Roma köylüleri, gerek dışardan ucuz fiyatlarla getirilen tahıl ürünlerinin rekabeti, gerekse yeni zenginlerin toprak satın almaları sonunda gücünü yitirmeye başlamıştı. Eski köylü çiftliklerinin yerini, bağcılık ve hayvan yetiştiriciliği, yapılan büyük tarım işletmeleri (latifundia) almaya başladı. Bu durumun sonucu olarak da, üretken işlerde daha çok köleler kullanılmaya başlandı ve hür işçiler işsizliğe düştüler. İşsiz kalmış olan bu kimseler Roma'ya akın ederek orada devletin verdiği yiyecekler ve yardım kurumlarının dağıttığı yemeklerle yaşayan asalak bir sınıf oldular. Seçimler sırasında gerekli oyları sağlayan bir depo olarak kullanılıyorlardı. Zenginlikler az sayıda kimsenin elinde toplanmıştı. Öyle ki, 104 yılında toplanan bir halk mahkemesi, bütün ülkede sadece 2.000 zengin kalmış olduğundan yakınmaktaydı. Önemli sosyal karışıklıklar doğurmaya elverişli bu etkenler şu iki sonucu ortaya çıkarmıştı: 1. Köylü sınıfının ortadan kalkmasını önleyecek yenilikler getiren reform çabaları (Gracchus yasaları) ya da malların yeniden bölüşülmesi (Catilina'nın Roma Senatosu'na karşı davranışları), 2. Köle ayaklanmaları. Bunların en önemlisi Spartacus ayaklanmasıdır.

Reform Çabaları: Gracchus'lar ve Catilina

Köylü sınıfının ortadan kalkmasını önlemek amacıyla yapılmış olan çalışmaların düzenleyicileri Tiberius ve Caius Gracchus kardeşlerdir. Bu kimseler, Roma'nın en eski soylularından geliyorlardı. Tiberius Gracchus, 134 yılında halk sözcüsü seçildi. Yoksul yurttaşlar ondan, paylarına düşen kamu topraklarının geri verilmesini sağlamasını istiyorlardı. O da ertesi yıl, kamu topraklarının azaltılmasını ve böylece herke-

sin, satması yasak edilecek olan bir eve, ya da mülkiyeti ancak miras yoluyla başkalarına geçebilecek belirli büyüklükte bir toprak parçasına sahip olabilmesini öngören bir öneri yaptı. Bu davranışıyla, toprakları ellerinden alınmış olan eski toprak sahiplerinin zararlarını karşılamak istediği anlaşılıyordu. Ama, küçük köylüler topraklarına yeniden kavuşabilmek için devletten yardım görmek zorundaydılar. Soylular onun bu önerilerine karşı çıkınca, o da halk arasında bir ayaklanma hazırlıklarına girişti. Tiberius, halkın içinde bulunduğu yoksulluğu şu sözlerle anlatıyordu:

«İtalya'da yaşayan vahşi hayvanların bile hiç değilse birer ini vardır. Buna karşılık, İtalya için çalışmış ve yurdu için ölümü göze almış olanların hava ile ışıktan başka hiçbir şeyleri yoktur. Bunlar, evsiz, ocaksız oradan oraya dolaşıp duruyorlar. Generaller askerlerini daha iyi dövüşmeye çağırdıkları zaman onların düşmana karşı evlerini, ocaklarını ve atalarının mezarlarını koruduklarını söylerken doğru konuşmuyorlar, yalan söylüyorlar. Çünkü onlara gerçekte, başkalarının zenginliklerini korumak için kanlarını dökmeleri, ölmeleri istendiği söylenmiyor. Bu adamların hiçbirinin bir yuvası yoktur ve hiçbiri atasının mezarını bilmez. Onlara, yeryüzünün hâkimi oldukları söyleniyor. Oysa, hiçbirinin bir avuç toprağı yoktur.»

Halk Kurulunun bu tasarıya oy vermesinden önce Tiberius uzun bir konuşma yaptı. «Ortak malların paylaşılmasının doğru olmadığını mı düşündükleri ve yurttaşın köleden, savaşçının savaşmayı bilmeyenden daha iyi olmadığını mı» düşündüklerini sordu. Romalılar, yeryüzünün büyük bir bölümünü ellerine geçirdikten sonra ve üstünde insanların yaşadığı öbür toprakları da egemenlikleri altına almaya hazırlandıkları bir sırada şimdi şu ikilemle karşı karşıya bulunuyorlardı: Başka ülkeleri de ellerine ge-

çirmek; ya da ellerinde bulunanları bırakmak. Bu yüzden, zenginlerin köylülerden almış oldukları toprakları, geleceğin güvenliği bakımından, yurda çocuk yetiştiren kimselere geri vermelerini ve «önemsiz işlerle uğraşarak temel sorunları gözden kaçırmamalarını» istiyordu. Tarihçi Appianos'a göre, Tiberius Gracchus'un amacı Roma Devletine yeni ülkeler elde etmesi için sayıca çok ve güçlü bir yurttaşlar sınıfı sağlamaktı. Özetle söylemek gerekirse, bu reform tasarısı toplum düzenini koruyabilecek nitelikteydi.

Halk bu tasarı konusunda öylesine bir hayranlık gösterdi ki Senato tasarıyı sonunda onaylamak zorunda kaldı. Ama bu arada da uygulanmasını önleyecek birtakım engeller eklemeyi unutmamıştı. Bu durum karşısında Tiberius, halk mahkemesini 132 yılında yeniden toplantıya çağırmak zorunda kaldı. Bir seçim toplantısında halka programını anlattığı sırada ansızın ortaya çıkan Senato taraftarları ellerindeki sopalarla saldırarak Tiberius'u ve orada bulunan arkadaşlarını öldürdüler. Bununla birlikte, tarım yasası etkisiz kalmadı. Tasarının yasalaşmasından sonra 80.000 kadar küçük köylü çiftliği kuruldu.

Tiberius Gracchus'un başlamış olduğu iş, kardeşi Caius tarafından yeniden ele alındı. 123 yılında halk sözcüsü seçilen Caius, her yurttaşın ayda bir kere devlet hesabına belli bir ağırlıkta buğday almasını sağladı. Bundan başka, yargı düzenini geliştirdi ve işsizlere iş bulmak amacıyla İtalya içinde geniş bir çalışma kampanyasına girişerek yeni topraklar işlenmesini sağladı. Sonunda 121 yılında o da kardeşi gibi öldürüldü.

İkiyüzlü politika alışkanlıklarına uygun olarak Romalılar, bu iki kardeşin öldürüldükleri yere 'Concordia'* tapınağını yaptırmışlardı.

---

* *Concordia:* Uyuşum.

Bütün bunlar, İtalya'da köle ayaklanmalarını ve çok kanlı İç Savaşları önleyemedi. 100 yılında, «Demokrat» Marius, 50 Senatör ve 1.000 Şövalyeyi öldürttü. Ona karşı olan Sulla da 40 Senatör ile 1600 Şövalye öldürtmüştü. Bu kimselerin mallarına elkondu. Sulla'nın elkoyduğu malların değeri çok yüksekti. Sermaye sahipleri ve tefeciler, bu malları dört katı kadar az para vererek satın aldılar. 73 yılında da, daha sonra sözünü edeceğimiz Spartacus ayaklanması oldu. Bu durum, İsa'dan önce 63 yılında olan Catilina ayaklanmasının temellerini hazırlamıştı. Olayları, kendi tutucu görüşüyle açıklayan tarihçi Sallustius, Roma halkının o sıralarda ahlâki bakımdan acınacak durumda olduğunu yazmaktadır. Yine yazara göre, «dışta, doğudan batıya herkes silah gücüyle sindirilmiş olduğu bu sıralarda, içeride halk huzur ve mutluluk içindeydi. Buna rağmen, devleti ve onunla birlikte kendilerini de uçuruma atmayı göze alacak kadar ahmak yurttaşlar ortaya çıkıyordu.» Ayaklananlara karşı Senato'nun aldığı çok sert kararlara ve içlerinden arkadaşlarını eleverecek olanlara vaadettiği büyük paralara rağmen bir teki bile arkadaşlarını elevermediği gibi Catilina'nın çevresinden ayrılmayı da düşünmedi. İşte, yurttaşların pek çoğunu pençesine almış olan aman vermez illetin korkunçluğu ve büyüklüğü bu derecedeydi. Çünkü bu kötü düşünceler yalnız tertip hazırlayanları değil, köklü bir değişiklik istemekte olan bütün 'Pleb' tabakalarında da pek yaygındı. Tarihçiler de Catilina'yı gelmiş geçmiş en büyük canavarlardan biri gibi göstermek konusunda birbirleriyle yarış ederler.

Plutharkhos, 'Theseus'un Hayatı' adlı yapıtında bu konuda şunları söylemektedir: «Şirin ve güzel sözlerin yeşerdiği bir devlet tarafından sevilmemek tehlikeli bir şeydir.» Catilina için de durum bundan başka türlü değildi. Çünkü onun da karşısında, yeryüzünün gelmiş geçmiş en büyük hatiplerinden biri

olan Cicero bulunuyordu. Birbirine böylesine karşı iki karakter bulunamazdı. Çünkü, Catilina, Roma'nın soylu çevrelerinin göbeğinden geliyordu. Cicero ise, kökeni bakımından taşralıydı. Birincisi, baskı altında olanları, hayatı pahasına savunmaya hazır bir kimseydi. İkincisi ise malının üstüne titreyen örnek bir burjuvaydı. 63 yılında, ikisi de konsül adayı olarak karşı karşıya geldiler. Cicero, varlıklıların ve yönetimi elinde tutanların sözcüsü, Catilina ise yoksulların isteklerini dile getiren kimseydi. İstekleri, bütün yoksul yurttaşlara toprak vermeyi, borçları silmeyi ve maliyeyi gerçek bir denetim altına alarak yoksul tabakaların çıkarlarını gözetmeyi öngörüyordu. Bunun yanısıra, Romalıların boyunduruğu altına girmiş olan toplulukların çıkarlarını da savunmayı gözönünde tuttuğunu söylemek yanlış olmaz.

Cicero, 'Görevler' adlı yapıtında bu konuda şunları söylemektedir: «Halk dostu olmak isteyenler, varlıklıların elindeki zenginlikleri almak ve borçları silmek istemektedirler. Çünkü, devletin görevi mülkiyeti savunmaktır. Bir kimsenin yasalara uygun olarak hakkı olan serveti elinden alınmak mı isteniyor? Bu tür bir düşünceyi dile getirmeye kalkmış olduğu için Kral Agis, Lakedemonyalılar tarafından ölüme mahkûm edilmemiş miydi? İşte, o dönemden beri Lakedemonya'da, öyle karışıklıklar çıktı ki devlet, sağlam kuruluşuna rağmen yıkılmaktan kurtulamadı. Onunla birlikte de, kısa bir süre sonra Isparta'dan gelen ve bütün ülkeye yayılan bir hastalığın etkisiyle bütün Yunan ülkesi yıkıldı. Gracchus'larımız neden öldüler sanki? Bunun nedeni yalnızca toprak bölüşülmesi konusundaki anlaşmazlıklardı.»

Görüldüğü gibi Cicero, bütün toprak reformlarını olduğu gibi Gracchus'larınkini de câniyane bir davranış saymaktaydı. Bunun gibi, konutlar konusundaki bütün reform denemelerini de, öyle sayıyordu: «Sizin malınız olmayan bir evde parasız oturabilir mi-

siniz; satın aldığım, yaptırdığım, kendi paramla yapmış olduğum bir evi başkaları benim iznim olmaksızın kullanmaya kalksınlar, böyle bir şey düşünülebilir mi? Bu tür bir davranış herkesin öz malını, başkalarına vermek için, zorla elinden almak değil midir? Borçları silmek mi? Ama bu ne demektir? Benim borç para verdiğim kimsenin benim paramla kendisine toprak satın alması değil mi?»

Bu anlayışla, Cicero'nun Catilina'ya karşı konsül seçildikten sonra mülkiyetin ve düzenin korunması için onunla korkunç bir çekişmeye girişeceği apaçıktı. Gerçekten, bu savaşta da en iyi silahlarını kullandı: Konuşma ustalığı, avukat çenebazlığı ve karşısındakini ahlâksız bir kimse olarak suçlamak. Böylece Catilina geleceğe, Cicero'nun onu göstermek istemiş olduğu gibi bir kimse olarak geçti. Catilina'nın davranışının öyküsünü ondan yirmi yıl sonra yazmış olan Sallustius da, Cicero'nun onun hakkında söylediklerini yinelemekten başka bir şey yapmış değildir. Yunanca yazmış olan Romalı tarihçiler için de durum değişik değildi. Plutarkhos ve Appiahos, bunun başlıca örnekleridir. Özellikle Plutarkhos, Cicero'nun Catilina üstüne söylediklerini en iğrenç bir bilinçsizlikle yinelemekten başka bir şey yapmış değildir. Kesin olan, Catilina'nın yoksullar ve ezilenlerle birleşmiş ve bundan ötürü de halk tabakaları tarafından sevilmiş bir kimse olmasıdır. Onu tutanların düşünceleri, başlarında bulunan komutan Manlius'un Romalı general Marcius'a yazmış olduğu mektupta açıkça görülmektedir: «Bütün savaşların ve bütün anlaşmazlıkların kaynağı olan zenginlik ve iktidarı istemiyoruz. İstediğimiz sadece özgürlüktür.»

Catilina, meşru iktidarı ele geçirmek ve devleti öz malları sayan oligarşi taraftarlarıyla savaşarak, halka haklarını ve özgürlüğünü geri vermek amacıyla konsüllük görevine geçmeyi iki kere denedi. Ama ikisinde de kurulu düzenin adamları güçlü çıktı ve

Catilina yenik düştü. Yasaların sağladığı yollar böylece kapanınca, gidişten hoşnut olmayanları çevresinde toplayarak örgütlendirmeye ve bir ayaklanma hazırlamaya koyuldu. Konsül seçimlerinde Catilina'yı yenmiş olan Cicero'nun her yerde birçok casusu vardı. Catilina'nın o sıralarda, Roma ordusuyla ilişkilerini düzenlemek amacıyla taşrada olması, haber almak bakımından bu kimselerin işini kolaylaştırıyordu. Ayaklanma hazırlıkları 63 yılının 5 aralık günü Roma'da ortaya çıkarıldı. Elebaşıları kısa bir süre sonra öldürüldüler. Catilina ile arkadaşları ise, Floransa yakınlarında, kendilerinden üstün Romalı kuvvetler tarafından yenildiler. Catilina ile Manlius da savaş sırasında canvermişlerdi. Savaşın nasıl geçtiği ve tarafların ne kadar sert döğüşmüş olduklarını, Sallustius'un yazdıklarından öğreniyoruz:

«Catilina ile arkadaşlarının ne yaman döğüşmüş oldukları, savaştan sonra daha iyi anlaşıldı. Çünkü savaşanların her biri, savaştığı yeri kendi cansız gövdesiyle kaplamıştı. Ölenlerin arasında Catilina da vardı. Yüzü, ölümünden sonra bile, kahramanlığını ve karşısındakileri küçümseyen tutumunu yitirmemişti.»

Oligarşi üstüne kurulmuş olan, temelleri çürük Cumhuriyet artık koşarak sonuna yaklaşıyordu. Catilina'nın ölümünden üç yıl sonra, Roma, Pompeius, Crassus ve Jül Sezar'ın üçlü askeri yönetimini gördü. Askeri hükümdarlık Roma'nın kapılarına dayanmıştı.

Köle Ayaklanmaları

İkinci Kartaca Savaşı (İ.Ö. 201) ile Makedonya ve Suriye savaşlarından sonra, büyük mülklerin köle ordularıyla işletilmesi düzeni gelişti. Bu işletme, kapitalistçe yapılmakta olduğu ve Romalılar da gerek işe,

gerek çalışanlara karşı küçümseyici bir tutum sürdürdükleri için kölelerin durumu gitgide bozuluyordu. Zanaat çalışmaları olduğu gibi ev işleri de köleler tarafından yapılıyordu. Köşklerin ve sarayların yapımı pek çok sayıda kölenin çalışmasını gerektiriyordu. Varlıklı yöneticilerin kaprislerine göre, dağlar yerinden oynatılıyor, göller kazılıyordu. Yeryüzünün dört bir yanında yapılmakta olan savaşlarda ele geçirilen tutsaklar, bu işlerde, binlerce kişilik köle orduları halinde kullanılıyordu. Ama, Romalı zenginlerin ihtiyaçları yine de bitmek bilmiyordu. Bu yüzden, durmaksızın artan köle ihtiyacını karşılamak ve köle pazarlarına adam yetiştirmek amacıyla sık sık insan avları düzenlenmekteydi. Roma, üç kıtanın zorbası kesilmişti. Kölelere yapılan işlemler gitgide sertleşiyordu.

Bu konuda, Cato adıyla anılan bir zenginin, kölelerini güçleri tükeninceye kadar kullandıktan sonra artık işe yaramayacak duruma geldiklerinde ve yaşlandıklarında elinden çıkarmakta olduğunu söylemek yeterli bir örnektir. Kölelerin her an ayaklanmaya hazır bulunmaları ve ellerine geçen ilk fırsatta kaçmaları, bu durumda hiç de şaşılacak bir şey değildi. Kaçmalarını önlemek için köleler, tarım işlerinde çalıştırıldıkları sırada zincirle birbirlerine bağlanır ve kaçanların tanınmaları da gövdelerine tıpkı hayvanlar gibi damga vurularak sağlanırdı. Ayrıca, kaçmanın cezası, yakılarak öldürülmekti. Kölelere yapılan işkencelerin en büyüğü, sağlam yapılı, güçlü kölelerin, Roma halkını eğlendirmek için 'gladiyatör' olarak kullanılmalarıydı.

Bilgili, görgülü mahpuslar ve rehineler ise, eğitmen ya da yönetmen olarak kullanılıyor ve bir süre sonra da bağımsızlıklarına kavuşturuluyorlardı. Bunların büyük bir çoğunluğu Yunanlılar ve Mısırlılardı. Önce köle iken sonradan bağımsızlığına kavuşan kölelerin en tanınmışlarından biri, o güne kadar ya-

zılmış en iyi 'Roma Tarihi'nin yazarı Yunanlı Polybos'tur. Romalı soylular ve zenginler, Yunanlıları çok küçük görürler ve onların Roma kültürü üstündeki etkilerini hiç hoş karşılamazlardı.

Çok kötü koşullar altında tutulan ve sömürülen bu köle yığınlarının sonunda birgün ayaklanmalara yeltenecekleri pek belliydi. Başlarına iyi bir yöneticinin geçmesi yetecekti. Gerçekten de öyle oldu ve ilk köle ayaklanması İsa'dan önce 187 yılında Apulia'da patlak verdi. Ayaklanma çok çabuk ve kanlı bir biçimde bastırıldı: 7.000 köle çarmıha gerildi. Ardından, kanlı bir biçimde bastırılan iki ayaklanma daha oldu. Bunlardan birincisi, 134 ile 132 yılları arasında; ikincisi de 104 ile 101 yılları arasında Sicilya'da çıkmıştır.

Verimli bir yer olan Sicilya adasının geniş toprakları köleler tarafından işletilmekteydi. Devlet toprakları, adına 'latifundia' denilen büyük çiftlikler halinde işletiliyordu. Çiftliklerde büyük buğday tarlaları, zeytinlikler ve koyun yetiştirmeye pek elverişli zengin otlaklar vardı. Bu işleri görmek için de köle orduları besleniyor ve emekleriyle Sicilya'yı Roma'nın besin ambarı haline getiriyorlardı. Ayaklanma, 134 yılında çıktı ve aradan kısa bir zaman geçtikten sonra da güç ve uzun bir savaş halini aldı. İsyancıların başında Ennus adlı bir Suriyeli ile Cleon adlı bir Makedonyalı vardı. Peşlerinden sürükledikleri silahlı 70.000 kişiyle bu iki önder bütün adayı kolaylıkla ellerine geçirdiler. Yıllar boyunca, Romalıların gönderdiği kuvvetlerle çarpıştılar. Sonunda, gerek açlıktan, gerek karşı tarafın savaş gücünün üstünlüğü nedeniyle yenilmekten kurtulamadılar. Başkaldıranlardan 20.000 kişi çarmıha gerilerek öldürüldü. Bu olaylar, Roma'da Gracchus'ların faaliyete başladığı zamana rastlar. İkinci Sicilya ayaklanması da yine, Salvius adlı bir Suriyeli ile Arthenion adlı bir Makedonyalı tarafından çıkarıldı. Romalılar bu ayaklan-

mayı elebaşılarının savaş alanında ölmelerinden sonra bastırabildiler.

Gracchus'ların faaliyeti dönemi, Roma için bir başkaldırma dönemi olmuştur. Küçük Asya'da da toprak sahipleri kölelerle birlikte Roma boyunduruğuna karşı ayaklandılar. 133 yılında, Roma egemenliği altına girmiş olan budala Kral III. Attalos, Bergama'da öldü. Romalılar, sahte bir kâğıtla mı yoksa zorla mı almış oldukları bilinmeyen bir belgeye dayanarak ölen kralın bütün servetini ve ülkesini, Roma İmparatorluğu'na bırakmış olduğunu öne sürdüler. Bu arada da Bergama tam bir demokrasi ülkesi haline geliyordu. Bütün halk, yerliler olduğu gibi yabancılar da, zengin ya da yoksul herkes seçim hakkına ve kendi kendilerini yönetmek hakkına kavuşmuştu. Romalılar, kralın vasiyetine göre, kendilerine miras kalmış olan ülkeye girmek istedikleri zaman Aristonikos ve üvey kardeşi Attalos'un yönettikleri bir ayaklanma çıktı. Aristonikos, İzmir'le Phokaia (Foça) arasında küçük bir kıyı kasabası olan Leuca'da oturuyordu.

Birkaç kent, isyancılara katıldı. Buna karşılık Efes gibi bazı kentler Romalıları tutuyordu. Çıkan savaşta Aristonikos başlangıçta yenildi. Ama sonra, kendini kölelerin kurtarıcısı ilân etti ve onları da bağımsızlıklarına kavuşmak için Romalılara karşı savaşa çağırdı. Köleler bu çağrıya topluca karşılık vermiş ve ona katılmışlardı. Aristonikos böylece, kölelerle Güneş Devleti'ni kurdu. Bu devlet üstünde geniş bir bilgimiz olmadığı için amacını ve dayandığı temellerin ne olduğunu bilemiyoruz. Elimizdeki bilgilerden çıkardığımıza göre, komünist bir devlet olduğu anlaşılıyor. Çünkü, İlkçağ'ın sonunda ve Ortaçağ'da, 'Güneş Devleti' sözü, 'komünist devlet' anlamına geliyordu. Aristonicos tarafından yönetilen bağımsızlığa kavuşmuş köleler örgütlenerek kısa bir süre için ülkenin yönetimini ellerine aldılar. Romalılar ise, ken-

dilerine kalmış olduğunu önesürdükleri mirası kaçırmamak amacıyla buraya, bir konsülün komutanlığında asker göndermişlerdi. Gönderdikleri kuvvetin başına bir konsül getirmiş oldukları düşünülürse bu kuvvetin kalabalık bir ordu demek olduğu kolayca anlaşılır. Aristonikos'un bu kuvveti ezememiş olmasından da böyle bir sonuç çıkarmak yanlış olmaz. Savaş, 129 yılına kadar sürdü. Bergamalılar yenildi ve Aristonikos ele geçirilerek Roma'ya götürüldü ve orada öldürüldü.

Spartacus

Gözü doymak bilmeyen Roma'nın kurbanları, Spartacus'ün kişiliğinde öclerini alan bir insan bulmuşlardı. Onun tarafından yönetilen ve İsa'dan önce 73 yılında başlayarak 71 yılına kadar süren ünlü 'Spartacus Ayaklanması' Romalıları, kendilerini yeryüzünün tek gücü sandıkları bir çağda yakaladı ve utanç verici yenilgilere uğrattı. Çıkan savaşlar boyunca, Roma Konsüllerinin iyi yetiştirilmiş, dövüşken ve yenilgi tatmamış orduları en alt tabakadan köleler ve gladiyatörler karşısında paramparça oldular, Romalı tarihçi Florus'un bu yenilgiler konusundaki şu sözleri pek ilgi çekicidir ve durumu da açıklıkla anlatmaktadır:

«Kölelere karşı silahla saldırmak bayağılığına belki daha bir süre dayanılabilecekti. Çünkü, varlıksız olmaları köleleri, o duruma düşürmüşse onların yine de ikinci tür birer insan olduklarını gözden uzak tutmamalıyız. Hatta onları özgürlüğümüzün kolaylıklarının bir kısmından yararlandırmayı bile düşünebiliriz. Ama Spartacus'ün çıkarmış olduğu savaş kıvılcımına ne ad verilebileceğini bilemiyorum. Çünkü, bu olayda savaşan köleler ve komut veren gladyatörler görülüyor. Bunların birincileri en kötü koşullar

altında doğmuş olan kimselerdir. İkinciler ise en aşağı ve bayağı işleri görmekte kullanılanlardır. İşte bu garip düşmanlar, felâkete bir de gülünçlük katıyorlar.»

Spartacus, Anibal'in değerinde bir yönetici ve örgütleyiciydi. Yeter sayıda adamı ve silahı olsaydı, gücü Roma'nın egemenliğini sarsabilecekti. Plutarkhos, onu «güçlü ağırbaşlı, akıllı, içinde bulunduğu durumun çok üstünde yetenekleri olan ve bir barbardan çok Helen olmaya lâyık bir kimse» sözleriyle tanıtıyor. Bu sözlerin, Helen olan bir kimse tarafından söylendiği gözönünde tutulursa övgünün büyüklüğü daha iyi anlaşılır. Spartacus bundan başka, Lessing ve Marks gibi kimselerin bile hayranlığını uyandırmıştır. Gençliği üstünde bildiklerimiz pek azdır. Özellikle, İsa'dan önce 73 yılına kadar hakkında hemen hiçbir şey bilmiyoruz. Trakyalı bir göçebe aileden gelmektedir. Roma'ya savaş tutsağı olarak getirilmiş ve köle olarak satılmıştı. Kendisini satın almış olan kimsenin yanından kaçarak kiralık asker olmuştu. Daha sonra da Capua kasabasındaki bir gladyatör okulunun sahibine satıldı. Okulda onunla birlikte, çoğunluğu Trakyalı ve Galyalı 200 kadar köle bulunuyordu ve her biri de ilk fırsatta kaçarak özgürlüğüne kavuşmak için tasarılar kuruyorlardı. Kaçmaya hazırlandıkları öğrenilmişti. Ama Spartacus, 70 kadar arkadaşıyla birlikte kaçmayı başardı. Peşlerinden gönderilen askerlere karşı da, yolda rastladıkları silah yüklü bir arabayı ele geçirerek oradan edindikleri silahlarla savaştılar ve onları yendiler.

Başarıları o dönemde kısa zamanda duyulmuş ve aralarına bir çok savaşçının katılmasını sağlamıştı. Sayıları böylece 200'e çıktı. Toprak sahipleriyle savaşarak onlara aman vermediler. Başlangıçta tehlikeli bir eşkiya çetesi olarak görülüyorlardı. Yakalanmaları için, Roma Yüksek Yargıcı Claudius komutasında 3.000 kişilik bir kuvvet gönderildi. Spartacus, o dö-

nemde durgun olan Vezüv dağının tepesine çekildi ve üstüne gelenleri kılıçtan geçirdi. Karşı tarafın bütün malzemesi ve silahları da böylece Spartacus'ün eline geçmişti.

Bundan sonra Spartacus artık tanınmış bir kimse oldu. Ünü bütün İtalya'ya yayılmıştı. Kendini, Roma'nın amansız düşmanı olarak açıkladı ve ezilenleri, köleleri kendisiyle birlikte kurtuluş savaşına çağırdı. Köleler, yoksullar, topraklarından sürülmüş İtalyanlar ve yabancılar, onun çağrısına topluca koştular. Tarımcılar tarlalarını, çobanlar sürülerini, köleler efendilerini bırakarak ona koşuyorlardı. Mahpuslar hücrelerinden kaçarak, köleler zincirlerini kırarak Spartacus'e katıldılar. Spartacus, çevresine dört yandan gelmiş olan bu kimselerle savaşta önüne çıkılmaz bir ordu kurmuştu. Ama onları, karşılarına savaşmak için çıkmayan silahsızlara karşı iyi davranmaya alıştıramadı. Ülkenin bir ucundan öbür ucuna kadar önlerine çıkan evleri, tarlaları ateşe veriyorlar, çevrelerine korku ve dehşet saçıyorlardı. Adamlarının yağmacılığı, Spartacus'ün iyi sonuçlar almasını ve düşmana vaktinde saldırmasını önleyen bir etken oldu. Adamları arasında bulunan Trakyalılar, Suriyeliler, Galyalılar, Cermenler ve İtalyanlar arasında sürekli bir birlik ve uyuşma sağlamakta karşılaştığı güçlükler de buna ekleniyordu.

Roma Yüksek Yargıcı Claudius Pulcher'in yenilgisi, Roma'da şaşkınlık ve kızgınlık yaratmıştı. Derhal, 8.000 ile 10.000 kişilik bir ordu kuruldu. Böyle durumlarda savaşa Romalılardan kurulu tümenler gönderilirdi ama o sırada bu tümenler İspanya'da ve Aşağı Tuna bölgesinde, Pompeius ve Lucullus komutasında savaşmakta oldukları için gönderilememişlerdi. Kurulan ordunun başına Romalı Yüksek Yargıçlar getirildi.

Spartacus ihtiyatlı davranarak bir meydan savaşına girişmekten kaçındı. Ordusunun birtakım komu-

tanları, özellikle Galyalılar, 3.000 kişiyle Romalılara saldırdılar ve kısa bir süre sonra da yenildiler. Bundan sonra da artık onun davranışını beğenmeyenler yanıldıklarını anlamışlardı. Spartacus'e başeğdiler ve komutayı, itirazsız ona bıraktılar. Spartacus de başlangıçta uğradıkları yenilginin zararını çıkarmasını bildi ve birkaç küçük hücum ve çekişmeden sonra başarılı bir savaş vererek karşısındakileri yendi. Böylece aşağı İtalya, gladyatörlerin eline geçmiş oluyordu.

Köleler ordusu başarısını gürültülü bir biçimde kutlamaya koyuldu. Yağma başlamıştı. Spartacus ise gitgide daha ihtiyatlı olmaya başladı. Çünkü, kazanılan savaşın gerçekte küçük bir ön savaştan başka birşey olmadığını ve Roma'nın gücünü sarsmaktan henüz çok uzak olduğunu biliyordu. Düşüncesi, her şeyden önce, kölelerin bağımsızlığını sağlamaktı. Bunu da genellikle başarmış bulunuyordu. Aşağı İtalya'daki köleler bağımsızlıklarına kavuşmuşlardı. Artık vakit geçirmeden kuzeye doğru ilerlemek ve Romalılar uğradıkları yenilgiden kurtularak büyük komutanları Pompeius ve Lucullus komutasındaki tümenlerini üzerlerine saldırtmadan önce, başlamış olduğu köleleri kurtarma işini başarıyla sona erdirmek istiyordu. Spartacus'ün bu düşüncesi gerçek bir politik zekâ ürünüydü. Ama, Romalı kanı akıtmanın sarhoşluğu içinde bulunan komutanları, onun bu tasarısına dirençle karşı koydular. Spartacus onlara, gerçek Romalı savaşçılarla, ünlü Roma Tümenleriyle daha karşılaşmamış olduklarını; onlarla boy ölçüşmenin kendileri için çok güç olacağını anlatmaya boş yere çalıştı. Roma'nın bütün gücünü toplayarak üstlerine yürümesi karşısında dayanmalarının güç olacağına onları bir türlü inandıramadı. Ordusunda bu konudaki görüşler kesin olarak ikiye ayrılmıştı. Crixus'un komutasında bulunan Galyalılar ve Cermenler, Roma'ya yürümek istiyorlardı. Trakyalılar ile

İtalyon'lar da Spartacus'un düşüncesini doğru buluyorlardı.

Bu arada Roma, 'Gladyatör Ordusu'na karşıkoymak amacıyla büyük bir hazırlık içindeydi. Başlangıçta duyulan küçümseme şimdi yerini korkuya bırakmıştı. Spartacus'e karşı, ikisi Roma imparatorluğunun başta gelen yöneticileri Konsüllerin, biri de Roma Yüksek Yargıçlarından birinin komutasında üç ordu gönderildi. Bu durum karşısında Spartacus ile Crixus aralarındaki anlaşmazlığı unutarak barıştılar. Yalnız bu barışma daha çok bir uzlaşma özelliği taşıyordu ve gerçek bir anlaşmadan sözetmek yersizdi. Spartacus 40.000 ve Crixus da 30.000 kişiyle, birbirlerinden bağımsız hareket ederek Apulia bölgesine girdiler. Crixus, karşısında bulunan Roma Yüksek Yargıcının komuta ettiği orduya rastladı ve dağıtarak bozguna uğrattı. Bu savaşta Cermenlerle Galyalıların yardımları büyük olmuştu. Ertesi gün ise, bozguna uğratıldıktan sonra peşleri bırakılmış olan Roma Yüksek Yargıcının komutasındaki kuvvetler, kendilerine yeniden çekidüzen vererek ikinci bir saldırıya geçtiler, onların saldırabileceklerini düşünmemiş olan Galyalıların şaşkınlığından yararlanarak zafer elde ettiler. Savaş sırasında ölenlerin arasında Crixus da vardı. Adamlarının ancak 10.000 kadarı kaçarak Spartacus'ün yanına varabilmişlerdi. Bundan sonra, Yüksek Yargıcın komutasındaki kuvvetler, başında Konsüllerden birinin bulunduğu başka bir orduyla birleşti ve Spartacus'e karşı çıktı. Spartacus, onları uzun zaman bekletmeyerek derhal saldırıya geçmişti. Adamlarının bir kısmını ayırarak öbür konsülün komutasında bulunan orduya karşı gözcü olarak tuttu ve elinde kalan kuvvetlerle ikinci Konsül ordusuna saldırdı. Kolay ve kesin bir zafer kazanmıştı. Bundan sonra da hiç vakit geçirmeden kuvvetlerini yeniden düzene soktu ve diğer Konsül ordusuna karşı gözcü olarak bırakmış olduğu kuv-

vetlerinin de yardımıyla bu ordunun üstüne saldırdı. Bu kez yalnızca savaşı kazanmakla kalmamış, çok sayıda tutsak ve saldırdığı ordunun ağırlıklarını da ele geçirmişti.

Durmaksızın kuzeye doğru ilerledi. Acele olarak toplanarak kendisine karşı gönderilmiş olan ve Konsüllerle Yüksek Yargıçların komutasında bulunan kuvvetleri de ezdikten sonra Modena bölgesine girdi. Artık yenilmez olmuştu. Bu, Romalılar için pek aşağılayıcı bir durumdu. Crixus'un gömülmesi dolayısıyla büyük ve parlak bir tören düzenlendi. Törende de 300 Romalı tutsak savaşçı, Romalıların gladyatörlere yaptıkları gibi, birbirleriyle ölünceye kadar dövüştürüldü. Aşağılanan köleler, artık, köle gibi döğüştürülen Romalıların seyircileri olmuştu. Arenada, her zaman olanın tersine, Romalılar bulunuyordu. Romalıları, bu gladyatörler savaşında olduğu kadar utandırmış ikinci bir olay yoktur. 'Gladyatörler Savaşı'nda 300 Romalı savaşçının birer gladyatör gibi birbiriyle döğüştürülerek öldürülmesi Roma için en aşağılayıcı tokat olmuştu. Meissner, bu konuda şunları yazmaktadır. «Tutsak prensleri ve kralları karşısına alarak soğukkanlılıkla yargılamak, onları hücrelere atarak açlıktan kıvrandırmak, acı çektirmek, gövdelerini parça parça etmek ve böyle davrandıktan sonra da onlara yeryüzünün en kötü sonunu çektirmek; bütün bunları, bilindiği gibi yeryüzünün en soylu insanları olan Romalılar, savaşı kazananların hakkı olarak görmekteydiler. Ama, tutsak Romalı yurttaşları zorla, birbirleriyle ölünceye kadar döğüştürmek, bir tek Romalının bile aklından geçmemiş olan en büyük cinayetti. Üstelik onlara bu ağır acıyı çektiren de kimdi? Daha birkaç ay öncesine kadar hayatı bir Pleb'in parmağını oynatmasına bağlı olan biri. Genç bir Patrici'nin canı istese törende ellisini birden saldırtarak birbirlerini eğlence için boğazlayabileceği insanlardan biri...»

Spartacus bu sıralarda ününün doruğundaydı. Bundan sonra artık eskiden beri kurduğu tasarısını uygulayabileceğini ve pek çok sayıda tutsağı daha bağımsızlığına kavuşturarak yüreğinde Roma'yı yerin dibine batırmış olmanın rahatlığıyla bir köşeye çekilebileceğini, sessizce yaşayabileceğini düşünüyordu. Ama bu tasarılarını birden değiştirdi. Po nehrinden öteye geçmedi; geri dönerek Güneye doğru ilerledi. İtalya'da onun Roma'ya yürümek kararında olduğu düşünülmeye başlanmıştı. Yolunu kesmek için de karşısına yeni bir Roma ordusu çıkarıldı. Picenum yakınlarında büyük bir savaş oldu. Spartacus bu savaşı da kazandı. Bundan sonra, Roma'yı artık iyiden iyiye korku almıştı. Spartacus, Roma'ya saldırmadı. Kentin önünden geçerek ordusunu aşağı İtalya'ya götürdü. Thurium'u ele geçirdi. Kenti serbest liman ilân etti. Yasaları değiştirerek daha insanca bir yaşama düzeni kurdu. Bazı belirtilerden anlaşıldığına göre Spartacus, Güney İtalya'yı eline geçirerek orada, Lykurgos Isparta'sını örnek alan bir devlet kurmak niyetindeydi. Kentte egemenliği kurduktan sonra altın ve gümüş kullanılmasını yasakladı. Bütün tüketim malları için düşük fiyatlar koydu ve Ispartalıların gösterişten uzak yaşama biçimini geçerli kıldı. Birçok ülkeden kaçmış ve kendisine sığınmış olan kimseleri bir araya toplayarak onlara askerlik sanatını öğretti.

Spartacus, devlet işleriyle uğraşmakta olduğu sırada, düşmanın şaşkınlıktan sıyrılmış ve onunla yeniden savaşmak için hazırlıklar yapmış olduğunu unutmuştu. Gerçekten, Romalılar bu arada, düzenli ve çok iyi yetiştirilmiş kimselerden kurulu bir orduyu Roma Yüksek Yargıçlarından Crassus gibi askerlik bilgisi çok yüksek bir komutanın yönetimi altında toplamış ve savaşa hazır duruma getirmişti. Romalılar bu kez çok ihtiyatlı davrandılar ve karşılarındaki düşmana oranla çok üstün oldukları bir ko-

nuyu, yani askerlik bilgilerini eksiksiz uyguladılar. Buna rağmen, ilk saldırılarında pek başarılı bir sonuç alamadılar. Crassus için durum, ancak Spartacus'ün kuvvetlerinde ikilik başladığı zaman düzelmeye yüztuttu. Galyalılar, daha önceleri de yapmış oldukları gibi yine kendi bildikleri yolda gitmeye ve beceriksizce saldırılarla Spartacus'ün durumunu güçleştirmeye başlamışlardı. Spartacus yılmadı ve doğrudan doğruya Crassus'un kuvvetlerine saldırarak birkaç küçük başarı bile kazandı. Ama sonunda, üstün Roma kuvvetleri karşısında 71 yılında yenilmekten kurtulamadı. Savaş sırasında kendisi de ağır yaralanmıştı. Adamlarından 6.000 kadarı Crassus'un eline düştü ve Crassus onları çarmıha gerdirterek öldürttü. Oysa Spartacus'ün elinde tutsak olarak bulunan 3.000 Romalının bir teki bile öldürülmemişti. Romalıların 'Gladyatörler Savaşı' dolayısıyla duymuş oldukları korku ve dehşet yıllarca sürdü. Romalı analar yaramaz çocuklarını bu olaydan sonra uzun zaman «Uslu otur, yoksa Spartacus'ü çağırırım,» diyerek korkuttular.

VI. BÖLÜM

ROMA'DA TOPLUMSAL ELEŞTİRİ

Yoksullaşmış Olanların Sızlanmaları

Daha önce sözünü ettiğimiz toplumsal karışıklıklar, cumhuriyet döneminin sonuna doğru gitgide daha belirli olmaya başladı. Roma Tümenleri'nin Ren nehrinden Fırat'a; Tuna'dan Afrika çöllerine kadar uzanan geniş bir alan üstünde yapmış oldukları savaşlardan yararlananlar, büyük toprak sahipleri ve savaş gereçleri satarak zenginleşen sermaye sahipleri olmuştu. Catilina ile gizlice anlaşmış olan ve kafasında yaşatmakta olduğu toplumcu monarşi düşüncesinin etkisinden kurtulamayan Jül Sezar, İtalya'nın halk yığınlarını peşine takarak ayaklandırmayı ve gerek büyük toprak sahiplerinin, gerek büyük sermaye sahiplerinin çıkarları yüzünden zarara uğrayan halkın yaralarını sarmayı kendine iş edinmişti. Ne yazık ki onun bu girişimi diktatörce idi. 44 yılının 15 martında öldürüldü. Bundan 13 yıl sonra da Roma, monarşi ile yönetilmeye başlanmıştı. Bu devir, düşünce hayatı bakımından önemli gelişmelerle dikkati çeker. Vergilius, Ovidius, Horatius gibi ozanlar, Sallustius ve Titus Livius gibi tarihçiler bu çağda yetişmişlerdir. Bütün bunların yanısıra, halk arasında ve Filistin'in, İskenderiye'nin aydın çevrelerinde yeni bir dinin belirtileri de bu çağda ortaya çıkmıştır: Bu din 'Hıristiyanlık'tı.

Bütün bu değişikliklere karşılık, toplumsal bağıntılar bakımından değişen hiçbir şey yoktu. İtalya, kö-

leler ve haraç ödeyerek çalışmakta olan kimseler tarafından işletilen büyük toprak parçalarıyla örülmüştü. Köylülerin ve eski askerlerin işlediği toprak parçaları ve sahiplerinin yerlerinden sürülmeleriyle elde edilen topraklar ve ayrıca kamu topraklarını kendine malederek işletmek, büyük toprak sahiplerinin gelirlerini arttırmak amacıyla kullanmakta oldukları başlıca yöntemlerdi. Tarım alanlarında söz, vergi belirleyen ve çiftçileri sömürenlerindi. Sürekli savaşlar nüfusu azaltmıştı. Büyük savaşların son bulmasından sonra ise kölelerin sayısı da azalmaya başladı. İtalyan halkının yaşama gücü gitgide azalıyordu. Plinius'un bu konudaki sözleri, durumu özetlemesi bakımından ilginçtir: «Latifundia'lar* İtalya'yı yıkıyor. Şimdi taşrayı da yıkmaya başladı.» İsa'dan önce 1. yüzyılda durum kesinlikle böyleydi. Plinius bu sözleri İsa'dan önce 1. yüzyılın ortalarında yazıyordu. Ama ondan çok daha önce İtalya'da bir kimsenin öneminin servetiyle orantılı olduğu Roma'da söylenmeye başlamıştı bile.

Gerçekte bir demagogdan başka bir şey olmayan Latin ozanı Horatius ise, bir şiirinde şöyle yakınıyor:

«Gözü doymaz adam, komşunun tarlasının sınır taşlarının yerini değiştirerek her gün onun toprağının birazını daha kendine malettiğini görüyorlar. Toprağından ettiğin kadın ve kocası, putları ile yarı çıplak çocuklarını bağrına basmış taşıyor.»

Baba Seneka** yoksul tarımcının, zengin komşusu tarafından ağaçlarının kesilmesinden ve kulübesinin yakılmasından sonra nasıl yakındığını şöyle anlatır: «Siz zenginler, bütün topraklar sizin, kentleri ve çevresini, süslü saraylarla siz dolduruyorsunuz. Dört yana yayılmış olan villalarınızın mevsim değiş-

---

* *Latifundia:* Eski İtalya'da kölelerin çalıştığı büyük tarım işletmeleri.

** Ünlü filozof *Seneka*'nın babası.

şikliklerinden etkilenmemesi ve yazın kış serinliğinden, kışın da yaz sıcaklığından yararlanabilmesi için, bir zamanlar geniş halk yığınlarının oturduğu yerlerde şimdi birbirinden ayrı yaşayan birkaç tarımcıdan başka kimse kalmadı. Yönetmenlerinizin gücü ise krallarınkinden de büyük.

Öte yanda, yoksul bir köylü, acılarını şöyle anlatıyor: «Eskiden, zengin bir kimsenin komşusu değildim. Çevremde, topraklarını iyi komşuluk bağlantıları içinde işleyen kimseler oturuyordu. Durum ne kadar değişti. Bütün bu yurttaşları beslemekte olan bu topraklar, şimdi bir tek kişinin malı oldu. Dört yanda onun toprakları uzanıyor. Babalarımızın ocakları yıkıldı. Buraların eski sahipleri, evlerini bırakarak, karıları ve çocuklarıyla çok uzaklara gitmek zorunda kaldılar. Bütün ülkede boydan boya bir yalnızlık ve çöl ıssızlığı var. Zenginlikler dört yanımı duvar gibi sardı. Şurada, zenginlerin tarlaları, ötede bahçeleri, az ilerde bağları, ormanları, otlakları... Bu yayılma, ancak başka bir zenginin topraklarının sınırına ulaşıldığı zaman duruyor.»

Bu yakınmalar, cançekişmekte olan Roma köylüsünün son çığlıklarıdır. Kentteki emekçilerin durumu da bundan iyi değildi. Romalıların deniz aşırı başarılar ve kazançları Roma ve İtalyan zanaat işçilerine büyük zarar vermişti.

Köylülerin sömürge yönetimi altına alınması ve yurtdışı başarılar, çağdaş Batı Avrupa'nın da özelliklerinden biridir. Öyleyse, iki gelişme biçimi neden birbirinden değişik oldu? Çünkü çağdaş Batı Avrupa'nın gelişiminin ardından gerek ekonomik, gerek politik bir ilerleme döneminin gelmesine karşılık, Roma'nın bu dönemini İmparatorluğun çökmesi izlemişti.

Çağdaş Batı Avrupa'da topraksız kalan köylü kente geliyor ve sanayi kesiminde kendine bir iş buluyordu. Denizaşırı sömürgeler de bu kesimin ham

maddesini sağlamaktaydılar. Ayrıca, sanayi ürünleri, pazarın genişlemesi ve isteklerin artması sonucunda kolaylıkla bir tüketim alanı bulabiliyorlardı. Roma'da ise durum bunun tersiydi. Toprağından sürülen köylü, kentlere geldiği zaman küçük bir iş bulabiliyor; bu iş de köle emeğinin korkunç rekabetiyle karşı karşıya kalıyordu. Denizaşırı topraklarda yaşayanlar ise, anayurttakilere oranla kültür bakımından çok daha ileriydiler. Önasya ve Mısır, Romalıların ellerinde bulunmayan ve yapamadıkları ürünler üretebiliyordu. Yunanlıların Roma'yı kültür alanında yendikleri gibi Küçük Asya ile Mısır da üretim alanında onlara üstündüler. Roma, sömürgelerin ürünleri için bir sürüm alanı oldu. Bu durumda, gitgide yoksullaşan halk da ya devletin ve bazı toprak sahiplerinin önesürdükleri çalışma düzeni ve verdikleri para karşılığında geldikleri yere geri dönmek zorunda kalıyordu.

Çağdaş dönem boyunca Avrupa teknik bakımdan gelişti, araç gereç kaynaklarını artırarak mal üretimini geliştirdi ve böylece ekonomik devrimini de başarmış oldu. Buna karşılık Roma, Ortaçağa döndü. Derebeylik düzeni yeniden kuruldu, küçük tarımcılar toprağa bağlı olarak çalışan birer köle durumuna geldiler. Birinci Yüzyıldan başlayarak, Roma ülkesine yerleşen toprağa bağlı tarımcıların getirdiği tarımsal üretim biçiminin sonucu bu olmuştu.

Bu tür bir gelişmenin Roma İmparatorluğunda, halk yığınlarını korkunç bir yoksulluğa düşürmesi çok doğaldı. Bu yüzden, halkın, kurulu düzeni devirme istekleri de Spartacus ve Catilina zamanından beri gitgide artmıştı.

O halde nasıl oldu da Roma emekçilerinde komünist bir hareket ortaya çıkmadı? Bu soruya bir karşılık vermeden önce, Roma'da bu dönemde yaşamakta olan yazarların, halk yığınlarının duygu ve düşüncelerini inceleyen yazılarını gözden geçirelim.

Yunanistan'da, toplumsal kavgalar ve halk ayaklanmaları sırasında duyulan özlem gibi Latin filozofları ve ozanları da insanların bağımsız, özentisiz ve uyumlu bir biçimde yaşamakta oldukları 'ilkel komünizm' dönemlerini üzüntüyle anıyorlar; özel mülkiyetten, sömürülmekten, iç ve dış savaşlardan yakınıyorlardı.

Sallustius, 'Catilina' adlı yapıtında, herkesin elinde bulunanla yetindiği, insanların aşırı isteklerde bulunmayı akıllarından geçirmedikleri mutlu dönemleri acı duyarak anmaktadır. Bu düşünceleri Vergilius, 'Georgicalar' adlı şiirinde daha açık biçimde söyler:

«Zeus'tan önceki dönemde henüz hiçbir tarımcı, tarlalara sahip çıkmaya kalkmamıştı. Tarlaların sınırlarını belirlemek ve bölünmesine girişmek yasaktı. Her şey kolektifti. Bu durumda toprak da ürününü daha bol veriyordu.»

Vergilius, bu sözleriyle, toprağın 'ilkel komünizm' döneminde daha verimli olduğunu ve ürününü arttırması için zorlanmanın gerekmediğini belirtiyor. Bu düşünce, 'Kutsal Kitap'ta sözü geçen 'Yeryüzü Cenneti'ne çok benzemektedir. Yeryüzü Cenneti'ni anlatan Kutsal Kitap efsanesine göre, toprak, bütün insanlığın Adem'in kişiliğinde işlediği günahtan sonra çalı ve diken yetiştirmeye başladı. Vergilius da, 'Altın Çağ' olarak adlandırılan bu İlkçağın yeniden geleceğini ve insanların ilk dönemdeki gibi mutlu bir hayat süreceklerini bolluk içinde yaşayacaklarını söyler:

«Doğmakta olan bir büyük yüzyıllar döneminin başladığını görüyorum. İşte, bâkire Astraia ve onunla birlikte de Kronos'un saltanat dönemi yeryüzüne geri geliyor. Göklerden, yeni bir üstün insanlar soyu bize doğru iniyor. Sana doğru gelen çocuğa gülümse. Çünkü onunla birlikte demir dönemi bitecek

ve 'Altın Çağ' başlayacak.»*

Horatius da insanların barbar çağlarındaki özentisiz yaşayışlarını ve uyguladıkları komünist yaşama biçimini över ve zenginliği kötüler:

«Gezici evini arabasının üstüne kurmuş olan kişi daha mutluydu. Yaban Geta daha mutluydu. Onların, sınırı olmayan tarlaları herkese açık kolektif ürünler verir... Her kötülüğün ilkesi olan şu incileri, elmasları, gereksiz altınları Kapitol'e bırakalım ya da denize atalım.»**

Bu özentisiz, doğal uygarlık döneminin tasalarından ve çekişmelerinden uzak yaşama isteği o dönemin aydın çevrelerinde pek yaygındı. Bu sözlerde, Stoacı düşüncenin etkisi açıkça görülür. Filozof Seneka'da bu etkiyi daha da belirgin bir biçimde görürüz. Filozof Seneka, 'Mektuplar'ında İlkçağ komünizminin özentisiz ve doğal yanlarının çekiciliğinden uzun uzun sözeder:

«Bu insanlardan daha mutlu kimse var mıydı? Doğa'nın ürünlerinden ortaklaşa yararlanıyorlardı. Doğa onları bir ana gibi doyuruyor ve hayatları boyunca onlara özenle bakıyordu. Ortak zenginliklerden ortaklaşa yararlanılıyordu. Aralarında bir tek yoksul bile bulunmayan bu kimseler, gerçekten zengin değil miydiler? Ama bencillik ve çekememezlik başladıktan sonra, her biri kendine ayırmak için kenara birşeyler koymaya başladı ve elindekini de yok etti. Bugün artık insan, yaptığını düzeltmek, yitirdiğini yerine koymak istese ve bunun için de komşusunu, toprağını satın alarak kovmak, ya da yerinden zorla sürmek istese ve toprağının sınırlarını, günler boyunca giderek varamayacağı kadar uzaklara götürse, yine de hiçbir şey kazanmış sayılmaz. Çünkü, ayrıldığımız noktaya bir daha hiçbir zaman geri

* Vergilius'un 'Bucolicalar' adlı yapıtından.

** Horatius'un 'Odeler' adlı yapıtından.

dönmeyeceğiz. Ne bolluk, ne de kıtlık bilinirdi o çağda. Her şey barış içinde bölüşülüyordu. En kuvvetli, en zayıf olanın omuzuna elini daha koymamıştı. Herkes komşusuyla, kendisiymiş gibi ilgilenirdi.»

Seneka gerçekten, Roma'nın en dikkat çekici filozoflarından biriydi. Ölüm gününü, sonsuz hayatın başlangıcı olarak görüyor ve bunun övgüsünü yapıyordu. Köleleri, hatta insanın kendine düşman bildiği kimseleri bile kırmamak gerektiğini önesürüyordu. Ona göre insan, insan için kutsaldı. Düşünceleri Hıristiyan anlayışına o kadar yakındı ki kilise büyüklerinin pek çoğu onu bu yüzden Aziz Paulus'un arkadaşı olarak görmüşlerdir. Aslında bu yakınlaşmayı yapmakla yanlış hareket ediyorlardı. Seneka örneği göstermiştir ki Stoacıların ahlâk anlayışı, daha önceleri Yahudi ahlâkının Filistin'de ve Grek-Yahudi anlayışının da İskenderiye'de yönelmiş olduğu yoldaydı. Bu durum da, Cumhuriyet'in birinci yılından İmparatorluğun birinci yılına kadar giden süre içinde Roma'nın göstermiş olduğu politik, sosyal gelişmenin sonucudur.

Uyumlu bir toplumsal düzen isteği daha iyi bir din ve ahlâk bulmak isteğiyle birlikte gidiyordu. İnançlılar dünyası o güne kadar nerede daha yüksek, daha insancıl, daha soylu ve yalın bir ahlâk anlayışı aramışsa, orada dinin ve Tanrı düşüncesinin daha mânevileştirilmeye başlandığı görülmüştür. Bunun bir örneğini, Yahudi peygamberlerini incelerken görmüştük. Yahudilerde, daha yüksek bir manevî düzen düşüncesinin belirmesiyle birlikte 'Yahova' da bölgesel özelliğini yitirerek 'Adalet Tanrısı' katına yükselmiştir. Böylece, 'Tanrı' düşüncesi de soyut bir özellik kazanmış oluyordu. Romalılarda durum bundan değişik olmadı: Eski Tanrıların görünümü değişti. Kültürlü çevreler Stoacı ahlâk anlayışına, dolayısıyla Doğu'nun inanç biçimine doğru döndüler. Mısır ve Asya'nın sırları Romalıları gitgide daha çok

etkilemeye başladı. Yahudi dininin çekiciliğine kapıldılar. Helen dünyasında durum bu yönde gelişmekteydi. Daha İsa'dan önce III. yüzyılda, Musa'nın beş kitabı 'Pentateukhos' Yunancaya çevrilmiş bulunuyordu. Pompeius ve Sezar Savaşlarının sarsmış olduğu Roma-Helen İmparatorluğu, toplumsal çatışmalar ve İmparatorluğun içindeki çekişmelerin de etkisiyle, şaşkınlık içinde bulunan kimselerin gözleri önüne, halk hareketlerinden ve Doğu düşüncesi ile Yunan düşüncesinin karışımından doğan yeni düşüncelerden ortaya çıkmış birtakım görüşler serilmişti. Yeni bir dönemin, yani, Hıristiyanlık döneminin yaklaşmakta olduğu belliydi.

Tabiî bu yeni düşünceler, halk tabakalarının her birini aynı ölçüde etkilemiyordu. Gelir durumu, eğitim, gelenekler, coğrafî ve politik özellikler arasındaki değişiklikler bu tabakaların her birinin etkilenme ölçüsünü ve biçimini değiştirmekteydi. Halk tabakalarının her birinin özellikleri, Doğu'dan gelen yeni düşünce biçiminin onların üstündeki etki gücünü değiştiriyordu. Bu bakımdan, biz bu etkileri genel olarak iki ayrı bölümde inceleyeceğiz. Yoksullar ve ezilmekte olanlar, durumları gereği, her şeyden önce ürünlerin daha doğru bir biçimde bölüşülmesinden yanaydılar. Bunun yanısıra da her türlü baskının ve üretim araçlarını ellerinde bulunduranların buyruğu altında kalmanın karşısındaydılar. Başlıca istekleri, sosyal adalet ve zenginlerle sözünü geçirenlerin etkilerinin kırılmasıydı. Amaçları da toplum düzeninin 'komünist' bir değişimle yeniden kurulmasıydı. Aydın tabakaların istekleri ise çok başkaydı. Onlar, düşüncelerine uygun bir inanç kaynağı arıyorlardı. Sağlam metafizik gerçeklere dayanarak, ruhlarının içinde bulunduğu karışıklığa son vermek, kalplerindeki boşluğu doldurmak istiyorlardı.

Burada, birbirinden büsbütün ayrı iki akım karşısında bulunduğumuz görülüyor: 'Komünizm' ve

'inanç'. Birinci akım yavaş yavaş, halk yığınlarını etkisi altına aldı. İkincisi de aydın tabakaları etkiliyordu. Dolayısıyla, birinciler komünist bir akım ortaya çıkardılar. İkinciler de Hıristiyan teolojisini kurarak din anlayışı çatışmalarını doğurdular. Bu iki akım, Hıristiyan kilisesinin bazı büyüklerinde birleşmiş olarak görülüyor.

Din ve ahlâk dogmalarını bir yana bırakıyoruz. Çünkü amacımız bir dinler tarihi değil, sosyalizmin tarihini yazmaktır. O zaman da Hıristiyanlık içindeki komünist akımların oynadıkları rolü incelemek görevlerimiz arasına giriyor demektir. Çünkü, Roma İmparatorluğunda Hıristiyanlığı halk tabakalarının benimsediği bir akım haline getirmiş olan şey bu düşüncelerdir. Bundan önceki bölümün sonunda sorduğumuz sorunun yanıtını da artık verebiliriz. Soruyu hatırlatalım: Roma İmparatorluğunda emekçiler niçin komünist bir öğreti ortaya çıkaramadılar? Çünkü Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğunda, emekçilerin komünizmiydi. Roma İmparatorluğunun yönetici sınıfları nasıl yeni bir felsefe ve din ortaya çıkaramamış ve bunları, yendikleri Yunanlılardan almışlarsa, Roma'nın ve İtalya'nın halk tabakaları da kendilerine özgü bir ideoloji yaratamamışlar ve bu ideolojiyi hazırlop bir halde Yunan-Musevî kültürünün habercilerinden almışlardır.

İLKEL HIRİSTİYANLIK

Hıristiyanlık Öncesi Filistin

Yahudilerin politik ve manevî bakımdan durumları iki yüzyıl boyunca sürekli kötüye gitmişti. Babil sürgününden döndükten sonra Yahudiler, dinsel bir topluluk olarak yaşamaya başladılar. Yasaları din temelleri üstüne kurulmuş olmasına karşılık, Filistin, İran İmparatorluğunun bir parçasıydı; daha sonra Makedonyalıların boyunduruğu altına girdi. Bu imparatorluğun yıkılmasıyla da ülkeyi 'Selefkiler' boyundurukları altına aldılar. Yahudilere baskı yaparak onları Helen uygarlığının etkisi altına sokmak istiyorlardı. Antiokhos Epiphanes'in 168 yılında Yahudilerin tanrısı Yahova'ya tapılmasını önlemeye kalkışması üzerine Yahudilerin din büyükleri ayaklandılar ve Yuda Makkabi'nin önderliğinde Selefkiler'e karşı savaşarak bağımsızlıklarını kazandılar. Boyunduruk altına düşmelerinden kısa bir süre sonra yeniden bağımsızlıklarına kavuşmak Yahudi dininin gücünü arttırmıştı. Danyal'ın, İmparatorlukların yıkılacağını, Yahudilerin yönetiminde bir Tanrı İmparatorluğu kurulacağını bildiren kitabı bu zamanda ortaya çıktı: «Dört hayvanın üstünlüğü geri alındı. İnsanoğlunun bulutlardan inerek geldiğini gördüm. Günlerin ilkine kadar geldi ve bütün zamanların sonuna kadar sürecek olan şan, güç, iktidar verdi. Üstünlük, kutsal halka verilecek ve onun kurduğu krallık sonsuza dek sürecek.» Yahudilerin ülküsü, Yahudi egemenliği altında, saldırgan sömürgelerin yırtıcı yönetimindeki imparatorluk yerine bir 'Tanrı Krallığı'

kurmaktı.

Bu çağda ülke Makkabi'ler tarafından yönetiliyordu. Yahudiler arasında üç akım ortaya çıktı: Sadukiler, Ferisiler ve Essenliler. Sadukiler, Yahudilerin kutsal bir görevi olduğuna inanmayan ve Helenlere yakın olan aydınlar tarafından tutuluyordu. Bunlar, Yahudilerin dünyayı ele geçirmesi gibi düşünceleri, gerçekleştirilemeyecek kadar gülünç bulan politikacılardı. Küçük bir azınlıktılar. Ferisiler ise orta sınıftan kimselerin kurduğu, üyeleri yalnız Yahudiler olan yasal bir partiydiler. Onlara göre Yahudiler, kutsanmış bir halk, bir din adamları topluluğu olmalıydı. Anladıkları anlamda 'Tanrı Krallığı' buydu. Ulusal ve dinî etkenler birbirinden kopmaz bir biçimde kenetlenmişti. Essenliler ise dinsel ya da ulusal bir amaç gütmüyorlardı. Kolektivizm üzerine kurulu bir topluluktular ve aşırı düşünceleriyle ötekilerden ayrılıyorlardı. Amaçları ahlâk değerleri üstüne kurulu dinsel ya da ulusal hiçbir yasa ve devletin hiçbir türlü baskısı olmayan, buna karşılık topluluğun çıkarlarının gözetildiği bir toplum anlayışına varmak ve böylece 'Tanrı ülkesi' amacına ulaşmaktı. Kendilerini dirençle her türlü topluluk çatışmalarının dışında tutmaya, başkaları üstünde egemenlik düşüncesinden uzak kalmaya çalışıyorlardı. Sadukiler ile Ferisiler arasındaki çekişmelerden özenle kaçınıyorlardı.

Yahudiye'nin bağımsızlığı, bir yüzyıl kadar sürdü. Bu süre içinde ülkenin ekonomik hayatı hareketlenmiş, tarım ve zanaat kollarında gelişmeler olmuştu. Aydınlar bile, yaşayabilmek için, beden çalışmasını bir görev saymaktaydılar. Bütün ülkede, küçük burjuvalara özgü bir dindarlık ve ahlâk anlayışı görülüyordu. Ancak bu durum uzun sürmedi. 63 yılında Pompeius, Suriye'yi ele geçirdi ve Filistin'e girdi. Kudüs'te papazlar arasında çıkan bir anlaşmazlıktan yararlanarak başarılı bir saldırı sonunda, Romalı birlikler kolaylıkla kente girebilmişlerdi. Yahudilerin

korkuları arasında Pompeius, tapınağa girdi. Böylece, ülkenin bağımsızlığı da son buldu. Yahudi kralları, Roma'nın egemenliği altına giriyorlardı. Halka ağır vergiler kondu. Bu durum, yer yer ve etkisiz kalan küçük ayaklanmalar, ya da halkın pasif direnmesinden başka önemli bir olaya neden olmadı. Yalnız halkın arasında eskidenberi benimsenmiş olan 'Tanrı Devleti' düşüncesinin daha da güçlü bir istek biçiminde ortaya çıkmasına yolaçmıştı. Yahudi peygamberleri onlara boş ve doğru olmayan sözler mi söylemişlerdi? Yoksa Yahudiler mi Tanrının buyruklarına uymamışlardı? Din uğruna ölmüş olanların kanları boş yere mi akmıştı? Hayır! Tanrının kutsal sıvılarla kutsamış olduğu Mesih yakında gelecek ve yeryüzünü yönetmeye başlayacaktı. Kışkırtıcılar halkın arasına girdiler ve bölünmeler başladı. Ortaya birbirine karşı topluluklar çıktı. Aziz Luka İncili, halkın içinde bulunduğu durumu en iyi anlatan belgelerden biridir. Burada, Tanrı için söylenmiş şu sözleri buluruz: «Kendini herkesten üstün görenlere karşı en büyük sertliği gösterir. Güçleri yıkar, ezilenlere dayanak olur. Zenginleri yoksullaştırır; yoksulları zenginleştirir.» Bütün Yahudiye ülkesi boydan boya, bir kazan gibi kaynamakta, ulusal bir toplumsal alevler saçmaktadır. Yahudilerin ulusal yaşayışları boyunca sık sık görülmüş olduğu gibi, halk bu tür ağır bir baskı ya da politik bakımdan çok önemli değişiklikler sırasında yine şöyle bir duyguya kapılmıştı: «Tam zamanıdır. Tanrının hüküm sürmeye başlaması gecikmeyecek. Mesih pek yakında gelecektir.»

Silahların zoruyla değil,
Ruhun gücüyle.
Zekeriya

İsa, işte bu karışık ve kaynayan hava içinde tarih sahnesinde göründü. Filistin'in kuzeyinde bulunan Nasıra kasabasındaki bir zanaatkâr ailenin oğludur. Burada ilkin bir Yahudi okuluna gitti. Peygamberleri okudu ve öğrendi. Sinagogta din üstüne yapılan konuşmaları dinliyor ve her yıl Paskalya mevsiminde, Yahudilerin kültür merkezi olan Kudüs kentine gidiyordu.

Zekâsı pek çabuk gelişti. Daha çok genç yaştayken halkın çekişmelerine o da katılmaya başlamıştı. Yuşa peygamberi pek sevmişti. Onun şu sözlerini sık sık okumadan edemiyordu: «Tanrının ruhunu içimde taşıyorum. O beni kutsadı ve yoksullara iyi sözler söylemek, kırık kalpleri onarmak, tutuklu olanları avundurmak; ezilenleri kurtarmak, Yahova'nın büyük kurtuluş gününün yakın olduğunu size müjdelemek için gönderdi.»

İsa'nın okumaktan en çok hoşlandığı sözler işte bunlardı. Bu sözlerin, onun hayatının da bir çeşit özeti olduğu görülüyor.

Kısa zamanda çağdaşlarının dikkatini çekmişti. Kişiliği hiç kimseyi ilgisiz bırakmayacak kadar önemliydi. Görünüşü bile çevresinde saygı uyandırıyordu. Birçok kimse onu, Romalılara karşı hazırlanmakta olan kurtuluş savaşının gelecekteki önderi olarak görüyor, kendilerine katılmasını sağlamaya çalışıyordu. Tanrı ona bu olağanüstü yetenekleri bundan ötürü vermemiş miydi? Onun için de, ezilmiş olan halkını baskıdan ve başkalarının boyunduruğundan kurtarmaktan daha soylu bir amaç olabilir miydi?

İsa'nın başlangıçta bu eğilimin etkisi altında kal-

mış olduğu anlaşılıyor. Ulusçu duygular toplulukları bir alev gibi sarıyor ve gerçekten değerli birçok kimseyi de etkisine alarak sürüklüyordu. Dolayısıyla o da bu akımın etkisinden kendini birden çekip kurtaramamıştı. Şu sözlerinin işte o zamandan kalmış olduğunu düşünmek yersiz sayılmaz: «Size barış değil, savaş getirmek için geldim.» Çünkü, Aziz Matta'nın İncilindeki bu sözler, kitabın içinde, yerleştirildiği zamanın gerçeklerine ve koşullarına pek uymuyor. İsa daha sonraları bu düşüncelerinin tam tersini benimsemeye başladı. Yahudiye ülkesinin de Roma'nın da sertlik ve kaba kuvvetle değil, ruhların gücüyle, barışçı, özverili bir anlayışla ve içten de dıştan da arınarak kötülükten kurtulabileceğini düşündüğünü söylüyordu. «Yeryüzündeki güç ve etkinlik yalnız görünüşte olan bir şeydir. Çünkü onların temeli kötülüktür.» Bu anlayış, ortaçağın son yıllarına kadar geçerliğini ve etki gücünü yitirmemiştir.

Bu düşüncelere vardıktan sonra da bütün ayaklanma tasarıları, onun için, Şeytanın birer aldatmacası olmuştu. Kırk gün kırk gece boyunca çölde, kafasında bu düşünceyi yenmekle Şeytan'ın oyununa düşmemek arasında bir seçme yapmaya çalıştı. Romalıları yenselerdi bile ne kazanacaklardı? Roma egemenliğinin yerine Ferisiler'in üstünlüğünü koymakla insanlığa ne bakımdan daha yararlı bir iş yapılmış olunurdu? Hayır. Çünkü yazılı olan şuydu: «Yalnız Tanrıya tapacaksın. Onun isteğini peygamberleri insana bildirdiler.»

Sosyal adalet, yoksulların ve ezilenlerin kurtarılmaları, zenginlikten uzak durmak, baskıları itmek, insanlığı, içine Tanrı düzenini ve yönetimini sindirmiş olan insanlığı sevmek.

Bundan sonra artık bütün yurtseverler ihtilalciler ondan yüzçevirmeye başladı. Buna karşılık bütün halk ona doğru koşuyordu. Ardındakilerin sayısı gün geçtikçe arttı. Çevresine toplananların sayısı ar-

tınca da birgün dağın tepesine çıktı ve konuştu:

«Yoksullar, ezilenler, iyi yürekliler, adaletin kurbanı olanlar, mutlusunuz. Savaşmayanlar, kötü ile çekişerek ona karşı koymaya çalışmayanlar, kötülüğe iyilikle karşılık verenler siz mutlusunuz. Yasaları, yargı yerleri, yargıçları olmayanlar, ama düşmanlarını sevenler ve kendilerine kötülük edenler için yakaranlar siz de mutlusunuz. Çünkü bütün insanların bir tek babası vardır. O da gök katındadır. Onun krallığı kurulsun ve onun buyrukları geçerli olsun. Güç onundur, sonsuza dek güçlü olan odur.»

Ayrıca şunları da söyledi: «Politik çekişmeler, ayaklanmalar, insanların birbiriyle yaptıkları savaşlar, cinayetler, reformlar, devlet işlerini yönetmek, vb. peygamberlerin idealini gerçekleştirmenize yardımcı olmayacaktı. Tanrı saltanatı, ne Yahudilerin yeryüzünde egemenlik kurmaları, ne dinin buyruklarının görünür olanlarını uygulamak, ne yasalara saygılı davranmak, ne de yurdun çıkarlarını savunmak demektir. Çünkü bunlar hep geçici şeylerdir. Tanrının saltanatı şu demektir: Hayatın temelini insanlık sevgisi üstüne ve yeniden kurmak. Güçsüzlere ve günahı olanlara acımak. Zenginlikler arasındaki ayrımları ortadan kaldırmak. Herkesin topluca ve herkes için çalışması. İnsanları, üstlerine çöken kötülüklerden kurtaracak olan budur.»

İsa, peygamberlerin mirasçısıydı. Davranışı açıkça dine ve ulusçuluğa karşıydı. Sözlerinden kolayca açık bir 'anarşist-komünist' eğiliminin izleri çıkarılabilir. Stoacı ahlâk anlayışını manevîleştirmiş; Yahudi dininin, dinsel gelişmesiyle kazanmış olduğu zenginlik ve derinlikten yararlanmış olan Stoacı anlayışın bu gelişmesinden de yararlanmıştı. İsa döneminde Yahudilerin duydukları günah duygusunu, Tanrının varlığını, Tanrı korkusunu ve kıvancını, bir Helen hiçbir zaman duymamıştır. Yahudilere, Romalıların egemenliğine karşı ayaklanmak, yıllar bo-

yunca süren kahramanca ve çok kanlı bir savaş vermek gücünü sağlamış olan da bu inanç sağlamlığından başka bir şey değildir. İsa, bu bakımdan Yahudileri de geçti. Ulusal sınırları aşarak geleneksel din yapısını tuzla buz etti. Sözün tam anlamıyla büyük bir ihtilâlciydi. Halkın kendisine karşı duyduğu sevgiyi, Roma'ya karşı açılmış olan kurtuluş savaşının yararına kullansaydı, kuşkusuz Yahudiler onu bağışlardı. Roma egemenliğine karşı ayaklandığı için çarmıha gerilerek öldürülmekle cezalandırılacak olan Barabbas'ın suçunun bağışlanmasını onlar sağlamamışlar mıydı? Ama İsa ve yandaşları Yahudilerin hayatından öylesine uzaklaşmıştılar ki, İncil yazarı Aziz Markos, Barabbas'ın davranışını 'cinayet' olarak adlandırabiliyordu. İsa, yalnız din bakımından değil, politik ve toplumsal bakımdan da Yahudi ve Roma uygarlığının dışında olmak istiyordu. Bunun için de ölüme mahkûm edilerek çarmıhta canverdi.

Hıristiyan Topluluklarında Komünizm

İsa'nın çömezleri arasında, büyük Usta'nın öğretisini sürdürebilecek güçte bir tek kişi bile yoktu. İsa'nın çalışmalarının başlangıcından sonraki gelişme dönemi çok kısa sürmüş olduğu için onun açtığı yolda yürüyerek onun öğretisini geliştirmeyi başarabilecek bir kimse yetişememişti. Bunun için de Hıristiyanlığın düzenleyicisi ve örgütleyicisi olmak, birkaç yıl sonra Aziz Paulus'a düştü. Aziz Paulus, Yahudi topluluklarının duygu ve düşünceleri hakkında hemen hiçbir şey bilmiyordu. Çünkü o bir Ferisi'ydi. Din gereklerinin kesinliği ve Yahudi dininin sayıca pek bol olan buyruklarının çokluğu ona acı ve sıkıntı veriyordu. 'Romalılara Mektup'unun 7. bölümü, Yahudi yasasının geçerliği ve etkinliği konusunda kendi kendisiyle yapmış olduğu iç savaşa açıklayıcı bir ışık

tutmaktadır. Stoacıların yasaları konusundaki anlayışının onun üzerinde, insanın ilkel durumunu yitirerek bozulmasıyla ilgili bir etki yapmış olduğu da düşünülebilir. Bununla birlikte Paulus, İsa'nın öğretisini bir aydının kafası ve bilinciyle anlayabileceği kadar anlayabilmiştir. Şu da var ki o, bu öğretiye eğitimi ve kişisel özelliklerinin sonucu olarak, bir dogma özelliği vermişti. Aşırı bir insanlık sevgisiyle kendini gösteren güçlü kişiliği ve sınırsız inancı, 'anarşist komünist' emekçileri ikinci plana itiyordu. Bu topluluklar, ona uzun bir süre dayandılar, ama sonunda, güçlü iradesi ve yorulmak bilmeyen inandırma gücü karşısında yenik düşmekten kurtulamadılar. Paulus'un kendini yeryüzü işlerinden uzak tutmak konusunda gösterdiği çabalar öylesine güçlüydü ki bu düşüncelerle savaşmayı bile küçüklük sayıyordu. Her şeyin temeli, İsa'ya inanmak yoluyla insan ruhunun kurtuluşu değil miydi? İnanca bağlı kalındığı sürece, yeryüzünde sözünü geçiren kimsenin şu, ya da bu olması, şöyle ya da böyle yönetmekte olması, ne bakımdan önemli olabilirdi ki?

Bununla birlikte, İsa'nın çarmıha gerilmesinin ardından geçen birkaç yıl boyunca, çoğunluğu Yahudi emekçileri olan ilk Hıristiyan toplulukları, ya tam bir 'komünist' düzeni içinde yaşıyorlardı, ya da bu amaca bağlıydılar. Bunlar yoksulluklarından onur duyarlardı. Ebiyonit'leri*, yoksulluk içinde kıvranları ve toplumsal adalet getirdikleri kanısında olanları bunların arasında sayabiliriz. İsa, yalın ve kesin bir deyişle «hem Tanrıya, hem de Mamon'a** hizmet etmek olanaksızdır.» demişti. Çömezleri de Tanrıya hizmet etmek için Mamon'dan yüzçevirmişlerdi. Dolayısıyla, ilk Hıristiyan toplulukları ya bir çe-

---

* *Ebiyonit'ler: Ruhun kurtuluşunun yalnızca yoksullar için olduğunu* önesürenler.

** *Mamon:* İncil'de 'servet' anlamına kullanılan bir sözcük.

şit komünist hayatı yaşamaya başladılar, ya da bu ideale ellerinden geldiğince yaklaşmaya çalıştılar.

«Yüreklerine Tanrı inancını koymuş olanlar birlikte yaşıyorlar ve her şeylerini aralarında bölüşüyorlardı. Kendilerinin olan malları satıyor ve parayı aralarında, ihtiyaçlarına göre paylaşıyorlardı.» (İsa'nın çömezlerinin davranışları). «İnançlıların bir tek kalbi ve bir tek ruhu vardı. Hiç kimse, kendisinin olan şeyler için, bunların kendi malı olduğunu söylemiyordu. Her şey herkesindi.» Zenginlik bir ayıp gibi görülüyordu. Buna karşılık yoksulluk, kutsal bir şey sayılıyordu. Mamon'a bağlanmanın, zenginliği sevmenin çok ayıp bir şey olduğunu herkes kabul ediyordu. Buna karşılık yoksulluğun da yeryüzünde bütün kıvanç ve eğlencelerden kaçmak anlamına geldiği düşünülüyordu.

Hıristiyanların sayısının artması, topluluklarının gelişmesi, Aziz Paulus'un anlayışının başarılı bir biçimde yayılması Hıristiyanlıktaki komünist unsurun gücünü azalttı. Bunların yerine acıma geldi. Bununla birlikte, Hıristiyanlık içinde bile yavaş yavaş, sınıf uzlaşmazlıkları beliriyordu. Çünkü Hıristiyanların arasında da zenginler ve yoksullar, işverenler ve işçiler vardı. Bu yüzden, eski kardeşlik havası yavaş yavaş yok olmaya başladı. Sınıfların aykırılığı teorik bakımdan, inanç sahibi olmak ve iyi işler yapmak arasında ortaya çıkıyordu. Bu durumu en belirgin biçimde, İsa'nın oniki çömezinden biri olan Yakup'ta görürüz. Yakup, 'Mektuplar'ından birinde İsa'nın öğrettikleriyle Paulus'un öğrettiklerinin birbirinin tersi olduğunu öne sürmektedir: «iyi işler yapmadıktan sonra, inancı olmak neye yarar? İnancımız tek başına bizi kurtarabilir mi?» Bundan sonra da, Hıristiyanların toplu olarak bulundukları zaman aralarındaki zenginlerin kendilerine özel bir saygı göstermelerini isteyişlerini yererek onların yoksul din kardeşlerine karşı ikiyüzlü davrandıklarını

söyler: «İyi davranışlar olmadan inanç hiçbir şey değildir.» Zenginlere, Tanrının yoksulları seçmiş olduğunu belirtir: «Bunun için de siz zenginler, sizi bekleyen yoksulluğu düşünerek ağlayın. Zenginlikleriniz çürümeye, gösterişli kılıklarınız kurtlar tarafından yenmeye mahkûmdur. Tarlalarınızdaki ürünlerinizin hasadını yapanların gündeliklerini cebinize atarak biriktirdiğiniz paralarla bir servet yaptınız. Bilin ki hakkını yemiş olduğunuz bu insanların ahları Tanrı katına ulaşmıştır.»

Bu bakımdan, 'komünist' ögelerin gücünün azalmış olması konusunda durumu pek genelleştirmek doğru olmaz. İsa'nın ölümünü izleyen ilk üç yüzyıl boyunca, Hıristiyan topluluklarında 'komünist' düşünüş çok güçlüydü. Roma yasalarına ve kurumlarına sessizce uyulmakla birlikte bu yasa ve kurumların doğru oldukları pek düşünülmüyordu. Kilise Babaları, hiç değilse teorik bakımdan, İsa'nın ulusçuluğuna karşı, komünist öğretisine bağlıydılar. Özel mülkiyeti, devletin baskı araçlarını, askerlik görevini ve yurtseverliği doğru bulmuyorlardı.

Kilise Babaları ve Komünizm

Kıbrıslı Barnabas, 'Mektuplar'ında şöyle yazıyor: «Her şeyi komşunla ortak sayacaksın. Hiçbir şeyi yalnız senin saymamalısın. Sonsuz olana her birinizin ortak olduğunu biliyoruz da olmayana neden ortak olmadığınıza inanacaksınız?»

Din kurbanı Justina, dindaşları için şunları söyler: «Bir zamanlar elimizden geldiği kadar çok zenginlik toplamaya çalışan bizler, şimdi bizim olan her şeyi topluluğumuza getiriyor ve kimin ihtiyacı varsa onunla bölüşüyoruz.»

Onunla çağdaş İskenderiye'li Clemens'in bu konuda yazdıkları ise şöyledir: «Her şey kolektiftir. Hiç-

bir şey yalnız zenginlerin edinmesi için değildir. Onun için de, bende her şey bol bol var; neden yararlanmayayım düşüncesi, ne insanlara ne de topluma uygundur. Tanrı bize yeryüzündeki her şeyden yararlanmak özgürlüğünü vermiş. Ama bunun yanısıra, ihtiyacımız kadar yararlanmamız gerektiğini ve bunun hepimizin kolektif hakkımız olduğunu da buyurmuş.»

Tertullianus'a gelince, onun söyledikleri de değişik değildir: «Biz Hıristiyanlar, bizde nice anlaşmazlıkların nedeni olan mülkiyet konusunda kardeşiz. Ruh ve gövde olarak birleşiğiz ve her şeyi herkesin malı sayarız. Karılarımızın dışında her şeyi bölüşürüz. Oysa sizde kolektif olan bir tek odur.» Tertullianus yazılarında, özel mülkiyete karşı olduğunu açıkça söyler. «Tanrı, zenginlikleri küçümser ve yoksulları korur,» der. «Tanrının ülkesi zenginler için değil, yoksullar içindir.»

Ayrıca, özel mülkiyet gerekliyse, bile yaşamayı sürdürmeye yeterli olanı geçmemelidir. Böyle düşünen Hieronimus da şunu öne sürüyor: «Kimin elinde yaşamasına gerekli olandan çok varsa, kendini bundan yoksun olana borçlu saymalı ve elindekinin fazlasını ona vermelidir.»

İstanbul Patriği Khrysostomos'un görüşü de bunun gibidir: «Dürüst bir biçimde zengin olmanın yolu yoktur. Ama, ya miras kalmışsa, denilecek; o zaman da kalmış olan mirası, siz değil de, mirasına konduğunuz kimse dürüst olmayan bir biçimde kazanmış demektir.» Böyle düşünmekte olan Khrysostomos, ayrıca, insanlar gerçekten isteyecek olsalar 'komünizm'in ne zaman olursa olsun kurulacağına inanıyordu. Çünkü komünizm, olamayacak bir şeydir, deniyorsa, «ilk Hıristiyan toplulukları bu düzeni yaşayışlarına nasıl sokmuşlardı?» diyor ve şu yargıya varıyordu: «Atalarımızın yapmış olduğu bir iş bizim tarafımızdan da yapılamaz mı?»

Kilise Babalarının doğal hukukun öğretilerini savunduklarını görmek oldukça ilgi çekicidir.

Aziz Ambrosius da bu kanıda olanlardan biridir ve düşüncesini şöyle temellendirmektedir: «Komünist hukuku kuran doğadır, özel mülkiyeti doğuran da zor ve sertliktir.»

İskenderiye Patriği Kyrillos'un görüşü daha da kesindir: «Doğa ve Tanrı, toplumsal hiçbir ayrım tanımaz. Bunu aramıza sokan insanlardır.»

Aziz Augustinus da onun gibi düşünmektedir: «Bir kimse, bu benim evimdir, bu benim villamdır, bu uşak benimdir gibi yargıları Tanrı yasası gereğince değil, savaşın yasası gereğince söyleyebilir.»

Demek ki özel mülkiyetin devletin baskısıyla sürdürüldüğünü bu din adamları bir sonuç olarak düşünüyorlardı.

Karpokrates'cilerin Komünist Topluluğu

En eski Hıristiyan görüş ve gelenekleri Mısır ve Kuzey Afrika Hıristiyan topluluklarında uzun zaman dayanmıştır. O çağda Iskenderiye, Hıristiyan bilim dünyasının başlıca merkeziydi. En büyük Kilise Babaları Clemens, Origenes ve Tertullianus, Kartaca ve İskenderiye'den çıkmışlardır. Hıristiyanlığı yalnız bir felsefe akımı olarak gören 'gnostisizm'* anlaşılan, buralarda ortaya çıkmıştı. Bu akım, Hıristiyan inancının temeli sayılan birçok dogmayı kabul etmemekte, buna karşılık din adamlarının yeryüzünde her şeyden elini çekmiş olarak yaşamalarını doğru bulmakta ve zenginliği küçümsemektedir.

Topluluğa adını vermiş olan Karpocrates ve oğlu Epiphaneş, İskenderiye'de yaşamış olan çok bilgili kimselerdi. Bu kimselerin kurduğu din topluluğu sözün tam anlamıyla komünistti. Anlayışları da tam

---

* *Gnosis:* Yunancada 'bilgi' demektir.

anlamıyla bir 'sapkınlık' olarak adlandırılabilirdi.

İskenderiye'li Clemens'e göre Karpokrates'ciler, komünist anlayışlarını şöyle açıklıyorlardı:

Tanrı'nın adaleti en başta ortaklık ve eşitliğe dayanır. Evrende her şey kolektiftir. Gök, yeryüzünün her yanına uzanır, yeri eşit bir biçimde, büsbütün örter. Işık herkesin üstüne eşit olarak düşer. Doğa, ürünlerini bütün canlılara eşit olarak verir. Hayvanlar, yasaları olmaksızın yaşarlar ve hiçbir şeye bağlı olmaksızın çiftleşirler. Tanrı her şeyi herkese vermiştir. İnsanlar arasında ayrımlar, eşitsizlikler kötü meleklerin yeryüzüne düşmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Kolektif mülkiyet, yerini özel mülkiyete ve onun düzenini koruyan yasalara bundan sonra bıraktı. Cinsel ilişkiler de bağımsızdı. Cinsel yaşamın düzen altına alınması, eşini aldatmanın suç sayılması daha sonra oldu. Paulus bile şöyle söylemiştir: «Günahın ne olduğunu bana yasalar öğretti.» Onun bu sözünü Karpocrates'ciler şöyle yorumlarlar: Toplumun birbirine karşı topluluklara bölünmesi özel mülkiyete karşı bütün davranışları suç sayan yasaları ortaya çıkardı. İsa, yeryüzüne düşen meleklerin neden oldukları kötülükleri ortadan kaldırmak için yere indi. Tanrının bütün evrene vermiş olduğu kolektif anlayışını getirerek bütün öteki yasaları yararsız kıldı. Karpokrates'ciler de geliştirdikleri bu kuramdan ayrılmayarak, cinsel ilişkilerine varıncaya kadar tam bir kolektiflik içinde yaşıyorlardı. Onların bu anlayışı Roma'da da yayılmıştı.

Bin Yıllık Krallık

İsa'dan sonraki ilk üç yüzyıl boyunca, İsa'nın 'Tanrısal Krallık'ı kurmak için yeryüzüne ineceği inancı Hıristiyanlar arasında pek yaygındı. Bu 'Tanrısal Krallık', 'Altın Çağ'ın, 'ilkel komünizm'in geri ge-

leceği ve doğa ile insanlar arasında, Adem'in kişiliğinde tüm insanların işlemiş olduğu büyük günahın suçunun bağışlanacağı, herkes arasında tam bir eşitliğe kavuşulacağı; Zeus'un katı yönetimini unutturacak kadar tatlı günlerin geleceği bir çağ olarak gözönüne getiriliyordu. Bu inancın kaynağını bulmak, daha önceki açıklamalarımızı okuyanlar için hiç de güç olmayacaktır: Yahudi peygamberleri Yahudilerin acılar, baskı ve pişmanlıklarından sonra arınarak Yahova'nın buyruğuyla yeryüzünü yönetmeye çağrılacaklarını söylemişlerdi. Bu yönetim, bütün canlılar için mutluluk, toplumda ve doğada sonsuz bir barış getirecek, toplumsal adaleti sağlayacaktı. Aziz Yoanna'ya* göre Hıristiyanların Neron'un buyrukları üzerine öldürülmeye başlanmasından sonra yazılmış olan açıklamalarında bu inancı din kardeşlerine uygulamıştır 'Yoanna Devrimi' adıyla bilinen bu bildiride, Tanrının, Şeytanı (Yeryüzündeki güçleri) zincire vuracağı ve bin yıllık bir süre için kuyuya atacağı, bundan sonra da din uğruna ölmüş olanların dirilerek bin yıllık krallığı yönetmek için İsa'nın başkanlığında işbaşına geçecekleri söylenmektedir. Yunanlı ve Romalı Hıristiyanlar da bu inanışı, Hesiedos ile Vergilius'un anlatmış olduğu 'Altın Çağ' düşüncesiyle birleştirmişlerdir. Dolayısıyla, 'Tanrısal Krallık'ın gerek maddî bakımdan, gerek duyu ve düşünce bakımından bir sevinç, zevk ve eğlence dönemi sayılmasında, tam bir komünist toplum düzeninin geçerli olacağı bir çağ olarak görülmesinde ve ilk insan kadar temiz olan arınmış Hıristiyanların acılarının, üzüntülerinin karşılığını göreceklerinin düşünülmesinde şaşılacak bir yan yoktur. Halk yığınları bu inanca sürekli olarak bağlı kalmışlar ve geleceğin ülkesini düşünebildikleri, tasarlayabildikleri bütün elverişlilik ve kolaylıklarla doldurmuşlardır.

---

* *Aziz Yoanna:* Katoliklere göre, dördüncü İncil'in yazarı.

Lyon kentinin piskoposu Eirenaios ve Lactantius gibi Kilise Babaları, 'Tanrısal Devlet' konusunda bu söylenenleri Hıristiyan inancının gerçekleri olarak görmekteydiler.

Bin yıllık krallık inancı zamanla zayıfladı. Bundan başka, din bilginleri de türlü yorumlarla İncil'deki ve İsa'nın çömezlerinin sözlerindeki komünist özü yok etmeye çalışıyorlardı. Bu durumun sonucu olarak Hıristiyanlık IV. yüzyılda artık tutucu bir din olmuştu. Komünizm manastırların ışıksız köşelerine ve sapkın dindarlara sığınmaya çalıştı. Ama komünist düşünce ve bin yıllık krallık anlayışı Ortaçağın ve Yeniçağların bütün hareketlerinde yeniden görülüyordu. Almanya'da protestan soylulara karşı ayaklanan köylülerin hareketine adlarını vermiş olan 'Anabatist'lerde ve İngiliz devriminde bu düşünce ve anlayışın etkileri olmuştur.

Roma İmparatorluğunda ise Hıristiyanlık, ömürlü sayılan tek örgüt olmuştu.. III. yüzyılda, Roma İmparatorları Hıristiyanlığın güçlü olduğunu hissetmişlerdi. Ama Hıristiyanlığın içinde geçen başkalaşma sonucu bu hareketin başlangıçta toplumsal-devrimciyken sonraları tutucu bir güç olmaya yöneldiğini göremediler. Bunun için de bir ikinci kez yıkmaya kalkıştılar. Bu yolda da uzun bir süre gitmeyerek kısa zaman sonra Hıristiyanlığa, öteki dinlerle eşit haklar tanıdılar (313). IV. yüzyılın sonunda Hıristiyanlık artık devletin dini olmuştu. Ama Hıristiyan dininin buradaki başarısı, ancak İmparatorluğun politik ve ekonomik kurumlarına uydurulduktan sonra başlamıştır.

İlkçağ Dünyasının Sonu

Roma İmparatorluğunun kültür alanındaki yıkılışı, önüne geçilmez bir yasanın gereği olarak gerçekleşti. Toprak mülkiyetinin derebeylik düzenine uygun dö-

nüşümü; küçük tarımcının işlediği toprak parçasına bağlanması; kentlerdeki küçük zanaatçıların loncalar biçiminde örgütlenmesi, ekonomik hayatın durması ve gerilemesinin hem nedeni hem de sonucu olmuştu. Köylerde tarımla uğraşan halkın durumunun kötüye gitmesi, kentlerde yaşayan halk yığınlarının köylerine dönmesine elverişli değildi. Daha da kötüsü, köy halkı toprağa bağlı köle durumuna geldikçe, köylerden kentlere akın artıyordu. Oysa kentlerde bu kimselerin çalışmalarını sağlayacak kadar çok iş yoktu.

Üretimin ve yaşama araçlarının azalması nüfusun da azalmasına yol açmıştı. Üstelik bu durum da tam, Got, Alman, Vandal, Burgond ve Frank boylarının sınırlarda gitgide artan baskılar yapmaya başladığı bir zamana rastlıyordu. İmparatorluğun askere ihtiyacı vardı. Toprak işleyecek insan da gerekliydi. Oysa bu isteklerin ikisini birden karşılamak olanağı yoktu. Sonunda, büyük toprak mülkiyeti sözünü geçirdi, dolayısıyla ülkenin savunma gücünü görülür biçimde azalttı. Cermenler, Hunlar, Avarlar ve öteki barbarlar İtalya'ya saldırarak Roma'yı ele geçirdiler II. yüzyılın sonu ile III. yüzyılın başı arasında, asker İmparator Diocletianus, geniş çapta bir yeniden örgütlenme denemesine girişti ve imparatorluğu askerî bir hükümdarlık biçimine soktu; halkı zanaatların babadan oğula geçtiği bir kastlar topluluğu olarak örgütlendirdi; yurttaşların yaşamalarını sıkı bir düzen altına soktu. Ama imparatorluk artık iyileşemeyecek kadar hastaydı. Böylece bu çağ, bir yandan Roma kilisesinin zaferi, öte yandan Roma İmparatorluğunun cançekişme devri oluyordu. İmparatorluk IV. yüzyılın sonunda Batı Roma İmparatorluğu ve Doğu Roma İmparatorluğu olarak ikiye bölündü. Birincisi Cermenlerin saldırıları sonunda yıkıldı; ikincisi ise Bizans İmparatorluğu adı altında daha bir süre, bir bitki gibi davranışsız yaşadı.

Bundan önceki bölümde, Roma İmparatorluğunun ya da İlkçağ dünyasının son buluşunun nedenlerini belirtmiş ve bu imparatorluğun tutulduğu şifa bulmaz hastalıktan sözetmiştik. Ama, bu çok güçlü politik örgütün parçalanmasına yolaçmış olan temel nedenin ne olduğunu daha söylemedik. Gerek sayı, gerek örgüt bakımından, ne Cermen boyları, ne de Hunlar, Roma İmparatorluğuna üstündüler. Onların davranışlarının başarılı sonuçlanması, Roma İmparatorluğunun daha öncedenberi hasta olması ve hastalığına ilâç bulamamasından ötürüydü. O halde, Roma İmparatorluğunun ve onunla birlikte İlkçağ dünyasının da çökmesinin derinde yatan temel nedeni neydi?

Bu neden Roma İmparatorluğunun, üretici güçlerini artırmak ve kalabalık nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamak bakımından göstermiş olduğu güçsüzlüktür. Roma, kalabalık bir köylü nüfus üstüne kurulu bir tarım devleti olarak kalsaydı, ya da tarım alanındaki bütün üretiminin yanısıra gelişen bir sanayi üretimi kurabilseydi, sınırları içinde yaşamakta olan kimselere gerekli yaşama olanaklarını sağlayacak duruma gelebilirdi. Bu durumun sonucu olarak da nüfusu artar; İmparatorluk sınırlarını korumaya yetecek sayıda insan ve aracı elinin altında bulundurabilirdi.

Ama Roma, kendi üretim biçiminin içinde sınırlı olarak kalmış olmasının yanısıra, büyük tarım işletmelerini ellerinde bulunduranların işlerini daha da genişletmeleri sonucu, İmparatorluğun bütün gücünü yapmış olan ekici köylünün ortadan silinmesiyle bu dayanağından da yoksun kalmış bulunuyordu. Bu durumun sonucu olarak da tarım ürünlerinde ve İmparatorluğun nüfusunda sürekli bir azalma görülmeye başlandı. Diocletianus'un diktatörlüğü ve

uyguladığı sistem, İmparatorluğun dayandığı dar temeli daha da daraltarak durumu kötüleştirdi.

Roma, neden ilkel üretim biçimi içine kapanıp kalmıştı?

Çünkü Roma'nın bütün üretimi köle emeğine dayanıyordu. İlkin kölelik, daha sonra da toprağa bağlı kölelik, ülkenin üretim çalışmasına damgasını basmıştı. En büyük zekâlar, en yüksek ve parlak niteliklerle bezenmiş sanatçılar, bağımsız bir insana uygun bulmadıkları üretici çalışmadan yüzçevirdiler. Tabii, bu durumda da her türlü teknik gelişme olanaksız kalıyordu. Yaşamak için gerekli ürünlerin eksikliği duyuldukça, yeni üretim araçları yaratmak ya da eskilerini geliştirmek yerine sertliğe, savaşa ve yağmaya başvuruluyordu. Böylece Roma, İlkçağ dünyasının bütün zenginliklerini düşmanlarının elinden savaşarak aldıktan sonra, İmparatorluğun maddî temeli öylesine daralmış bulunuyordu ki, artık üstündeki İmparatorluğu taşıyamayacak duruma geldi. Bunun sonucu olarak da barbar halk yığınlarının birkaç vuruşu İlkçağın bu en son ve büyük İmparatorluğunun parçalanmasına yetti. Roma İmparatorluğunun yıkıntıları üstüne Cermenler, yeni politik örgütler kurdular.

İKİNCİ KİTAP

ortaçağ

I. BÖLÜM

ORTAÇAĞDA TOPLUMCU DÜŞÜNCE

Ortaçağ Komünizminin Kaynakları

'İlkçağ komünizmi', özellikle Yunanistan'da rastlamış olduğumuz gibi, politik ve maddî amaçlar peşindeydi. Platon'un isteği, ideal bir devletti. Ispartalılara gelince, onların komünizmi de köleler üstüne kurulu bir efendiler topluluğundan başka bir şey değildir.

İlkçağ komünizmi çağımızın komünizmine, her ikisinin de maddî amaçları gözönünde tutmaları bakımından benzemektedir. Oysa maddî olmaktan çok, dinî ve ahlâkî niteliklerinden ötürü 'Ortaçağ komünizmi' öbür ikisinden ayrıdır. Bundan dolayı, çağdaş insanın İlkçağı anlaması, duygu ve düşünce biçimi kendisine yabancı olan Ortaçağı anlamasından çok daha kolaydır. İlkçağ düşüncesi de, çağdaş düşünce de, mantıksal, daha bilimseldir. Ortaçağ düşüncesi ise tersine, akla aykırı, mantık dışı ve mistiktir. Ortaçağ düşüncesi tarih olaylarını, genel bir kuram içinde, zaman ve mekândaki yerlerine koyarak eleştirel bir biçimde ele almaz; daha çok, arkasında tanrısal sırların bulunduğu birer görünüş sayar. Kutsal kitaplarda yazılı olanları noktası noktasına almaz. Onlara sembolik ve alegorik bir yorum verir. Çağdaş insan, maddî bakımdan gelişme ve başarı arayan kimsedir. Buna karşılık Ortaçağ insanı ise her şeyden önce, sonsuz değerleri arar.

'Ortaçağ komünizmi,' özel girişim ekonomisinin, doğal hukuku, ilkel Hıristiyanlığı ve topluluk gele-

neklerini gitgide ikinci plana atan gelişmesine ve gerek geçici gerek tanrısal güçlerin kötüye kullanılmasına karşı bir protesto hareketidir. Denebilir ki 'Ortaçağ komünizmi' baştanbaşa, ahlâkî ve dinsel değerlerin etkisi altındadır. Başlıca amacı, bencillikle savaşmak, kötülüğü ortadan kaldırmak ve sosyal adaleti kurmaktır.

Bundan ötürü de komünizm Ortaçağ'da, doğrudan doğruya din ve ahlâk üstüne kurulu bir sosyal adalet savaşıdır. Hıristiyanca bir yaşayışın temelinin yoksulluk olduğu gösterilmeye çalışılır. Yoksulluk uğruna, din uğruna acı çekmek bir erdem sayılır. 'Ortaçağ komünizmi' bizi böylece, maddî etkenlerin ikinci dönemde bir rol oynadıkları, buna karşılık tanrısal etkenlerin temel sayıldığı ahlâkî ve dinî bir dünyaya götürür.

Yahudi diniyle İskenderiye felsefesinin kaynaşmasından doğmuş olan Hıristiyanlık, gelişmesi boyunca, bu iki temel ögesini tam bir dönüşüme uğrattığı İlkçağ düşüncesinin de mirasçısı oldu. Ilkçağın, Hıristiyanlıkla çatışmayan bütün toplum, devlet, ahlâk, hukuk ve ekonomi değerleri ve görüşleri, Hıristiyanlığın kapsamı içine girdi, onun çıkarına kullanıldı. Böylelikle Hıristiyanlık, dinsel etkenin baş rolü oynadığı ve toplumsal hayatta gittikçe daha büyük etkinlik yaratan bir dünya görüşü durumuna geldi.

Kuramsal bakımdan, 'Ortaçağ komünizmi', ilkel Hıristiyanlığın geleneklerine, 'Bin yıllık Devlet'in geleceği konusunda duyulan umutlara, Kilise babalarının ahlâk anlayışlarına, 'gnostik' dinsel felsefe akımına, mistisizme ve son olarak da Platon'a ve doğal hukuka dayanmaktadır. Bütün bu etkenler 'Ortaçağ komünizmi'ni ayrı ayrı değil, hepbirlikte etkilemişlerdir. Komünizm ve reformcu akımlar üstündeki bu etki, bütün Ortaçağ boyunca ve özellikle büyük dinsel, toplumsal krizler sırasında pek büyük olmuştur. Ama dinsel hayatın merkezinden çıkan bu akımlar

yavaş yavaş, din alanının dışına atılmaya başladılar. Çünkü Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu ile birleştikten sonra gittikçe daha doğmacı, tutucu, resmî ve komünizme karşı çıkan bir kimliğe bürünmüşlerdi. O andan sonra da toplumcu uygulamayla toplumcu teori çatışmaya başladı. Hıristiyan edebiyatın içinde komünist teoriler yine geçerli olmakla birlikte, özel mülkiyeti doğrulamak ve toplumsal hayatın biricik mümkün temeli sayılması gerektiğini öne sürmek eğilimindeki akım, kendini gittikçe daha belirli bir biçimde duyurmaya başladı. Yalnız, bu duruma hiçbir güçlükle karşılaşılmaksızın kolaylıkla gelinememişti. Bu tür bir gelişmeyi tepkisiz karşılayamamış olan Hıristiyanlar, geleneklerine saygılı olmalarından ya da ekonomik ve ahlâksal nedenlerden dolayı ilkel Hıristiyanlığın komünist anlayışına bağlı kaldılar ve kurtuluşlarını kimi keşişlik, kimi de sapkınlıkta bulmaya çalıştılar. Hıristiyan keşişler, bu bakımdan, kurulu düzene karşı savaşa girmeyen ya da girmek istemeyen, bunun yerine uzaklara giderek oralarda komünist toplulukları kuran çağdaş zamanlar ütopyacılarına benzetilebilir. Sapkınlar ise, mevcut düzene savaş açmış ve kanılarını savunmak için her türlü sıkıntıya katlanmayı önceden kabullenmiş olan çağdaş zamanların ihtilâlci sosyalistlerine benzetilebilirler. Ama ne olursa olsun, Ortaçağ'ın bu keşişleri ve sapkınlarının ilkel Hıristiyanlığın ruhuna kilisenin resmî yöneticilerinden çok daha bağlı oldukları kuşkusuzca söylenebilir.

İlkel Hıristiyanlık ve Kilise Babalarının Öğrettikleri

Hıristiyanlığın davranışları Ortaçağa, Mamon'un* üstünlüğü, özel mülkiyetin genişlemesi, geçici iktidara karşı duran ve komünist bir anlayıştan ya da çileci

---

* *Mamon:* Servet.

yaşama biçiminden yana çıkan toplumsal bir gelenek bırakmışlardır. İsa'nın çömezlerinin açıklamalarının Kudüs'teki Hıristiyan topluluğu ve yaşama biçimi üstüne verdikleri bilgiler, topluluk anlayışı üstüne kurulu bir yaşama düzenini gerçekleştirmek isteğini artırmıştı. Renan'ın, çömezlerin dönemi konusunda ileri sürdüğü düşünceler psikolojik bakımdan çok doğru olduğu gibi o dönemin Yahudi Hıristiyan hayatını da derinlikle göstermektedir:

«Herkes, kalp ve ruh birliği içinde yaşıyordu. Kimsenin yalnız kendi malı olan bir şeyi yoktu. İsa'ya bağlananlar her şeylerini satar ve karşılığını topluma verirlerdi... Tam bir uyuşum içindeydiler. Öncelik hakkı istemek için en küçük bir çatışma yoktu. İsa'nın tatlı anısı bütün uyuşmazlıkları siliyordu. Bütün kalpler neşe içinde, memnun ve esenlik doluydu. (Hiçbir edebiyatta 'neşe' sözü, İncil'deki kadar sık geçmez.) Ahlâk çok sert kurallara bağlı, ama tatlı ve yumuşak bir duyarlıkla doluydu. Yakarmak ve kendinden geçerek Tanrıyı anmak için ev ev toplanılıyordu. İlk iki üç yılın bu anıları bir yeryüzü cennetinde yaşanmış günler gibi saklandı. Hıristiyanlık bu günleri daha sonraları uzun zaman hayâlinde yaşattı ve o günlerin geri gelmesine çalıştı durdu.»

Kudüs'ün Hıristiyan topluluğu, bütün zamanlar boyunca, Kilise Babalarının vermiş oldukları bir örnek olarak, İlkçağ ozanları ve düşünürlerinin idealindeki 'Altın Çağ' gibi, erişilmesi gerekli bir amaç sayıldı. İlk yüzyıllar boyunca, 'Bin Yıllık Devlet' düşleri ve İlkçağ düşüncesinin en değerli ürünleri olan Platon'un, Stoacıların, Yeni Platoncuların, manevi ve tanrısal nitelikleri insan hayatı içinde temel öge sayan görüşleri işte bu idealle birleştiler ve birbirlerinin içinde eridiler. Onlarca düşünce, ulaşılması, varılması gerekli olan gerçek ve örnek alınacak bir temeldi. Bu dinî, ahlâkî ve felsefî öğretinin temsilcileri, Barnabas, Din Kurbanı Justin, İskenderiyeli Clemens,

Origenes, Tertullianus, Cyprianus, Kayserili Basileias, Gregorios, Aziz Ambrasius, Aziz Augustinus gibi Kilise babalarıydı. Bu kimselerin hepsi de komünizmden, ya da hiç değilse ortaklık üstüne kurulu bir yaşama biçiminden yanaydılar ve bunu Hıristiyanca, erdemli bir yaşayışın kaçınılmaz gereği sayıyorlardı. İsa'nın çömezlerinin döneminden hemen sonra yaşamış olan Barnabas, Hıristiyanlara şu buyrukları veriyor:

«Elindeki her şeyi komşunla bölüşmelisin, mülkiyetten sözetmemelisin. Manevî değerler bakımından kardeş olduğunuz gibi ve bunun için; zamanla yok olacak değerler bakımından da kardeş olmalısınız.»

Din Kurbanı Justin de İncillere dayanarak şunu söyler: «Bir zamanlar zenginliği her şeyden çok seven bizler, şimdi elimizdekini topluluğumuza getiriyor ve ihtiyacı olanlarla paylaşıyoruz.»

Stoacı düşünceden çok etkilenmiş olan İskenderiyeli Clemens ise şunları söylemektedir:

«Yalnız doğru olanlar servet edinebilirler. Doğru olanlar da yalnız Hıristiyanlardır. Dolayısıyla, mal sahibi olacak kimseler sadece Hıristiyanlardır. 'Mal' ne demektir? Malı olan değil, veren zengindir.» Sözlerini sürdürür ve az sonra şunu söyler: «Çekememezlik, günahların kalesidir.»

Origenes'in sözleri de bunlara benzer.

Zengin bir Kartacalı armatörün oğlu olmasına rağmen Tertullianus, Roma İmparatorluğunun düşmanlarından biridir. Devlet örgütü içinde, ne olursa olsun, herhangi bir görev almak, onca Hıristiyanlıkla bağdaşamayacak bir davranıştır:

«Tanrıya kullukla devlete hizmet; İsa'nın sancağıyla Şeytanın bayrağı; ışık alanıyla karanlıklar alanı birbirleriyle uyuşmazlar.» Bir başka yerde de şöyle söyler: «Biz, savaş başarısı ve ün kazanmakla ilgilenmeyenler, herkes için bir tek vatan tanıyoruz:

Dünya.»* Hıristiyanlığın övgüsünü yaptığı ve puta tapanları yerdiği bu yapıtında, yazar, bir başka yerde şöyle demektedir: «İyi olanlar, yalnız iyi kardeş olanlardır. Sizin yaptığınız gibi mal mülk için birbirimizle çekişmediğimiz için belki de bizi sizden daha az iyi olan kardeşler sayıyorsunuz. Ama, yüreklerimiz ve ruhlarımızla birleşmiş olan bizler, hiçbir mal uyuşmazlığıyla bölünmüş değilizdir: Bizim, karılarımızın dışında her şeyimiz kolektiftir. Oysa sizin kolektif olan yalnızca karılarınız vardır.»

Aziz Cyprianus, Kudüs'ün Hıristiyan topluluğunu hayranlıkla anlatır:

«Tanrıdan gelen her şeyden topluca yararlanıyoruz. Tanrının verdiklerinden kimse yoksun kalmıyor. Gelirini kardeşleriyle paylaşan kimse, Tanrıyı örnek alıyor demektir.» Sonra da böyle davranmayanlara şaştığını belirtir: «Yeryüzünün mallarıyla böylesine ilgilenerek kendilerini küçük düşürenler nasıl olur da Cennete gideceklerini düşünebilirler? Paralarına sahip olduklarını sanıyorlar. Gerçekte ise paraları onlara sahip olmuştur. Paralarının sahibi değil, kölesidirler.»

Lactantius, Platon'un 'Cumhuriyet' adlı yapıtından pek etkilenmiştir. Her türlü bilgeliğin ve inancın kaynağı olan Tanrıya inanacak olsalar, komünistlerin düşüncelerini gerçekleştirebileceklerini söylüyordu. Ama, Platon'un önesürmüş olduğu, kadınların kolektifliğine kesin olarak karşıydı. Bununla birlikte, tarih öncesi çağın, Kronos döneminin geri gelmesini; yeryüzünde adaletin söz geçirdiği ve insanların hiçbir şekilde olmaksızın her şeyi kolektif kullandıkları dönemin gerçekleşmesini o da istiyordu.

Büyük Basileios da, «Homélie» adındaki eserinde şöyle yakınır: «Paranın gücüne hiçbir şey dayanmaz. Onun önünde her şey sürünür. Kendisine yö-

* 'Apologeticum' adlı yapıtından.

netmesi için bırakılmış olan bir malı öz malı sayarak mülkiyetini isteyen bir kimsenin yaptığı hırsızlık değil midir? Benimdir dediğin ekmek gerçekte, aç olanındır. Dolaplarında saklı tuttuğun giysiler, gerçekte, çıplak olanındır. Evinde yararsız bir biçimde küflenen ayakkabılar, ayakları çıplak dolaşanındır. Bodrumunda sakladığın paralar, parasız olanındır.» Zenginliklere karşı açtığı savaşta, parayı kötülemekle kalmaz, malların kolektifliğini de ister: «Aklı olan bizler, hayvanlardan daha kıyıcı görünebilir miyiz? Onlar bile yeryüzünün ürünlerini bölüşürler. Koyun sürüleri, dağın aynı köşesinde otlarlar. Atlar aynı otlakta doyarlar. Ama biz, herkesin olması gereken şeyleri mülk ediniyoruz ve böylece topluluğun olması gerekeni yalnız bizimmiş gibi alıyoruz.» Bundan ötürü de Hıristiyanları, 'Lykurgos Yasaları' uyarınca yaşamaya çağırır: «Yaşama biçimleri insanlık ve bilgelikle dolu olan Yunanlılar gibi yapalım. Onların, bütün yurttaşları bir yapının içinde aynı masanın çevresinde toplayan yasalar ve eksiksiz gelenekler uygulamakta olan toplulukları var.»

Aziz Gregorius'un önesürdüğü düşünceler de bunlara benzer. Özgürlük ve baskı, zenginlik ve yoksulluk, insan tabiatının dışına sapan yoldan çıkmalardır. Bu sapıklığın nedenleriyse, çekememezlik, kıskançlık, iç anlaşmazlıklar ve günahlardır: «Ama sen, ey Hıristiyan! Bakışlarını ilkel eşitlikten yana çevir; sonradan ortaya çıkmış olan uzlaşmazlıklara değil. Bütün gücünle doğayı savun, ilkel özgürlüğü kutsa, kendi kendini tam olarak değerlendir ve yoksul, mutsuz olanları avut!»

Johannes Khrysostomos da Kudüs'ün Hıristiyan topluluğu örneğine dayanılarak yapılmış olan komünist denemeleri över: «Çünkü, ellerinde olanın bir kısmını kendilerine alıkoyarak kalanını vermekle yetinmiyorlardı. Ayrıca bu verdiklerini de kendilerinden bir şey vermiş gibi saymıyorlardı. Eşitsizliği top-

tan kaldırmışlardı. Böylece büyük bir bolluk içinde yaşadılar. Gerçekten, zenginliklerin dağınık halde bulunması çok daha masraflı olmuştu. Sonuç olarak da herkes yoksullaşmıştı. Sözgelimi, bir koca, bir karı ve on çocuklu bir aileyi alalım. Kadın evde dokuma yapar. Erkek de dışarda çalışıyordur. Bu kimselere hepbirlikte yaşayarak mı, yoksa ayrı ayrı yaşayarak mı daha çok para gelecektir? Tabii ki, ayrı ayrı yaşayacak olurlarsa daha çok para harcayacaklardır. Dağılmış olarak yaşamak,ele geçeni kaçınılmaz bir biçimde azaltır. Oysa toplu halde birarada yaşamak tersine, masrafları kısar. Şimdi manastırlarda yaşayanlar, işte böyle, ilk Hıristiyanların yaşadıkları gibi yaşamaktadırlar. O kimseler arasında doymamış olanlar var mıydı? Aç mı kalıyorlardı sanki? Oysa, bu tür bir yaşama biçiminden denize düşmek kadar korkulmaktadır. O halde, çekinmeden bir deneme yapalım.»

Aziz Ambrosius yolundan yürüyen Aziz Augustinus de komünizmden yanadır.

«Özel mülkiyet, uzlaşmazlıklara, ayaklanmalara, cinayetlere ve büyüklü küçüklü günahlara yolaçar. O halde, ne çeşiti olursa olsun mülkiyetten vazgeçemeyeceğimize göre, hiç değilse özel mülkiyetten vazgeçelim. Elimizde, fazla pek çok şey var. Tanrının verdiğiyle yetinelim ve yalnız bize gerekeni alalım. Çünkü, gerekli olan Tanrının, gerekenden fazlası ise insanın açgözlülüğünün ürünüdür. Zenginliklerin, zenginlerin ihtiyacından artakalanı, yoksullara gerekli olandır. Kendine gerekli olandan daha çoğuna sahip olan başkasının malına elatmış demektir.» Bu kuram, o çağda pek yayılmıştı. Papazlar, vaazlarında bu konuyu ele alıyor ve uzun uzun işliyorlardı. Aziz Ambrosius ile Aziz Augustinus'un bu düşünceleri önesürmekte oldukları çağda Kuzey Afrika tarım işçileri de büyük toprak sahipleriyle çatışmaktaydılar. (Bu olay, 'circumcellion'lar hareketi adıyla

bilinir.) Hareket, Piskopos Donatus'ün yönettiği Donatus hareketiyle birleşti. Donatus'çüler, kilise yöneticilerinin bağlı olduğu hiyerarşinin kötüye kullanılmasına karşıydılar ve bu konuda bir reform yapılmasını istiyorlardı. Bunun için de din ve yurt yönetimi yetkilileri birleşerek onlara karşı durdular. Aziz Augustinus da karşı olanların arasındaydı ve yalnız doğru kimselerin mülkiyet hakkı varsa, Donatus'çülerle 'circumcellion'ların böyle bir hakkı olmamaları gerektiğini; çünkü onların kiliseye ve laik yetkililere karşı geldiklerini söylüyordu.

Ortak mülkiyetten yana olan Aziz Augustinus'un bu davranışıyla, ekonomik eşitlik uğrunda savaşan Kuzey Afrika tarım işçilerinin hareketini bastırmaya yarayacak silahı sağlamış olması nasıl açıklanabilir? Çünkü Aziz Augustinus'un gerek Roma Doğal Hukukunu ve gerek Hıristiyanlığın gerekse 'gnostisizm'in ilkelerini bilen bir kimse olduğu kesindir. Ne var ki, ne komünizm ne de ekonomik eşitlik, kilisenin resmî dogmaları arasında değildi. Kilisenin resmî dogmaları da o çağda, toplumun üstün sınıfının maddî çıkarlarını savunuyordu. Burada, teori ile pratik; ideal olanla, gerçek hayat arasındaki çatışmayı görüyoruz. Tarih boyunca süregelmiş olan bu çatışmayı Ortaçağın düşünürleri insan doğasının eksikliği ya da madde ile ruh arasındaki çatışmayla açıklıyorlardı.

Gnostisizm'i savunanlar ise açıklamalarını birbirine karşıt iki ilkenin varlığına dayandırmaktaydılar: İyi ilkesi ve kötü ilkesi. 'Ütopyacı Sosyalizm' de yorumunu toplumun kötü örgütlenmesine bağlayacaktır. Buna karşılık Marksizm, teori ile pratik arasındaki, bu çatışmayı ekonomik gelişmenin ürünü olarak görecek ve toplumun, tümüyle komünist evreye gelmesinden sonra yok olacağını öne sürecektir.

Ortaçağ'ın toplumcu ve din sapkınlığı hareketinin ikinci kaynağı, 'Gnostisizm' ve mistiklik ile kendini göstermektedir.

Yunanca 'gnosis' sözü, 'bilgi' demektir. Dolayısıyla 'gnostisizm' ile 'bilim', eş anlamda iki sözdür. Sözün anlamını, böyle yorumlayarak bulmaya çalışırsak yanılırız. Çünkü, Gnostisizm'in bugünkü bilimsel bilgi yöntemleriyle ilgisi yoktur. Gnostisizm, dış dünyanın duyularımızla edindiğimiz izlenimlerini, ya da dıştaki olaylar ve nesneleri ele almaz. Doğa güçleri ve yasalarını; toplumsal ve politik olayları da kendine konu olarak almaz. Gnostisizm, daha çok, insanın iç yaşantısının, insan ruhunun atışlarının ve insanda olduğu gibi toplumdaki iyi ve kötü çekişmesinin felsefesidir. Gnostisizm, Musevilik ve Hıristiyanlıkla ilişkileri olan dinsel bir akımdır. Bu iki anlayıştan ayrıldığı yanları ise, dinin bütün dogmalarına ve din törenlerine karşı olması ve din hayatının dünyevî şekilleri içine sokulmasını ve dış baskılarla pekiştirilmesini manevî ögenin yozlaştırılması olarak görmesidir. Hıristiyanlığın tersine olarak, maddenin de ruhun yanısıra her zaman var olageldiğini; kötülük gibi iyiliğin de bütün zamanlarda birlikte bulunmuş ve bulunacak olduğunu söyler Gnostisizm. Dolayısıyla kötülük, Hıristiyanlığın öne sürmüş olduğu gibi, Adem'in kişiliğinde İnsanlığın işlemiş olduğu büyük günahtan sonra ortaya çıkmıştır kanısını da reddeder. Kötülük bütün zamanlar boyunca ya pasif bir biçimde var olmuştur, ya da iyilikle savaşarak varlığını etkin bir biçimde göstermiştir.

Bu açıklamadan da anlaşılmış olacağı gibi Gnostisizm'in temeli; asıl soruya bir karşılık bulma çabasının ürünüdür; kötülük yeryüzüne nereden gelir? İyilikle Kötülük arasındaki trajik çatışma, insanın

kötü güçlerle yaptığı savaşta uğradığı bozgun nedendir? İnsanın yaşayışı, gerek bireysel gerek toplumsal bakımdan, işin ucunda, ruhun madde üstünde, adaletin adaletsizlik üstünde; İyinin Kötü üstünde başarı kazanmak ve onları yenilgiye uğratmak amacıyla gösterdiği güçlü bir çabadır. Yeryüzünde bulunan bencillik ve dayanışma; kendini sevmek ve yakınındakini sevmek; kişisel çıkar ve toplum çıkarı; özel mülkiyet ve ortak mülkiyet; baskı ve özgürlük, gerçekte İyinin Kötüyle çekişmesinin çeşitli dış görünümlerinden başka bir şey değildir.

Başka bir deyişle, bu savaş insanlığın kurtuluşu, ya da bugün daha geçerli bir deyim kullanırsak, insanlığın özgürlüğüne kavuşma savaşıdır.

Görülüyor ki Gnostisizm, her şeyden önce bir ahlâk ve felsefedir. Hıristiyanlığın ilk ortaya çıktığı çağda özellikle daha büyük bir hızla gelişmiştir. Hahamlar ve Kilise Babaları bu akımla büyük polemiklere girişmişlerdir. Çünkü Hıristiyanlık bakımından olsun, Yahudilik bakımından olsun Gnostisizm, bir sapkınlıktı. Elimizde Gnostisizm konusunda pek az yazılı belge bulunmaktadır. Bu belgelerin büyük bir çoğunluğuna da ya Kilise Babalarının ya da Engizisyoncuların belgeleri arasında rastlıyoruz. Onlar ise, Gnostisizm'i daha kanıtlı bir biçimde suçlamak amacıyla yalnız kendi işlerine yarayan bölümleri alarak bize aktarmışlardır.

Günümüze kadar gelebilmiş olan bu parçalarla, bir yargıya varılabildiği oranda anlıyoruz ki Gnostisizm Doğu ahlâkı ve Doğu felsefesinin bir karışımı ile Yeni Platonculuk arası bir anlayıştı.

Bu görüşün genel çizgileri şunlardır:

Tanrı, maddeye sinmiştir; ışığın ve aydınlığın, iyilik ve kötülüğün merkezidir. Işınlarını sonsuzluğa kadar ulaştıran biricik temel güçtür. Ama bu ışınlar, merkezlerinden uzaklaştıkça cılızlaşır. Safha safha ilerledikleri sürece ilk güçleri ile aydınlık ve iyi-

liklerini yitirirler. Bu safhaların her birine 'eon' denir. Aşağı 'eon'lar gitgide daha ışıksız ve maddîdirler; bunun yanısıra da biraz yaratıcı güçleri vardır. Maddenin yardımıyla, bugün gördüğümüz ve algıladığımız dünyayı onlar yaratmışlardır. Demek oluyor ki dünya, İyilik ve Işık kaynağı Tanrı tarafından değil, onun aşağı 'eon'ları tarafından yaratılmıştır. Dünyanın karanlık ve aydınlık; iyilik ve kötülük gibi birbiriyle savaşmakta olan bu karşıtlardan kurulu olmasının nedeni de böylece anlaşılmaktadır.

Birbirine karşı bu iki ögeden yapılmış olan ruhlar da bunun için, farklı üç bölümdürler. Birinci bölüme giren ruhlar, karanlık ve kötülükten çok, ışıktan yapılmış olanlardır. Yapılışlarındaki Işık ve İyilik oranı daha çok olan bu birinci bölümün ruhları, 'pnömatik', ya da 'manevî ruhlar adını alırlar. İkinci bölümdeki ruhlar ise 'psişik' ya da 'ahlâki ruhlar' adını alırlar. Üçüncü bölümdeki ruhlara gelince, onların yapılışındaki karanlık ve kötülük öğesi oranı, ışık ve iyilik oranından yüksektir. Bunlara da 'maddî ruhlar' denir.

Birinci bölümdeki ruhlar, her türlü dış yasa ve kuraldan bağımsızdırlar. Çünkü yasa ve kuralların varlığı, ruhun maddeye karşı savaşını sürdürmek nedenine dayanır. İkinci bölümün ruhları olan 'Psişik ruhlar' ise yasalarla bağlıdırlar ve ancak onların yardımıyla daha yüksek bir düzeye ulaşabilirler. 'Maddi ruhlar' bölümünün ruhları da bütün yasalardan uzaktırlar ve bu yüzden de en aşağı içgüdülerin oyuncağı olurlar.

Demek oluyor ki, Gnostikler için kurtuluş isteği maddeyi yenmek ve ruhla birleşmek uğruna savaşmaktan başka bir şey değildir. Bu savaşı sürdürmeye yarayan yollar ise, insanın Tanrıyla bir olmasının bilgisini edinme, vecd hali ve gerek duygular, gerek zenginlikler, sertlikler ve zorlamalar gibi, bencillik ve baskının kaynağı olan şeylerden uzak durmak-

tır.

Gnostisizmin başlangıcında Ruh, Işık ve İyilik, ilk ve yaratıcı güç; Madde, Karanlık ve Kötülük ise pasif bir güç, bir engel olarak görülüyordu. Hareketin bundan sonra gelen ikinci çağında ise durum değişmişti. Bu yeni anlayışa yön veren ve kurucu olarak bilinen kimse, İsa'dan sonra III. yüzyılda yaşamış olan İranlı filozof 'Mani'dir. 'Mani'ye göre, şu ikili temel ilkeler arasında, başlangıçtan beri bir uyuşmazlık vardır: Ruh ve Madde; Işık ve Karanlık; İyilik ve Kötülük. Bu uyuşmazlık hiçbir zaman son bulmayacaktır. Çünkü birbirinin tersi olan bu ilkelerin savaşı sonsuzdur. İnsan, kötü içgüdülerini, vecd hali, yakınına sevgi, zenginliklerden yüzçevirmek yollarıyla önleyerek kendisinde bulunan tanrısal ilkeyi sağlamlaştırmaya çalışabilir. İlkçağın sonunda insanları ahlâk sorununun ne derecede yakından ilgilendirdiğini, Mani'nin öğretisinin Roma'nın çökme döneminde birçok yandaş bulmuş olmasına bakarak açıkça görebiliyoruz. Gerçekten bu dönemde Roma İmparatorluğunda bu düşünceye bağlanmış olan kimselerin sayısı hiç de az değildi. Aziz Augustinus, Hıristiyan olmadan önce bir Mani'ciydi. Bunun gibi, Ortaçağın bütün din sapkınlıklarında da Mani'cilik anlayışının etkilerini görürüz. Mani'ciliğin ahlâkî ikiciliği, yüzyıllar boyunca sürmüş olan politik ve toplumsal baskıların kötümser bir biçimde düşüncelerde yansımasından doğmuştur. Gerçekten, doğunun halk toplulukları yüzyıllar boyunca, Mezopotamya krallıklarının, Mısır ve Akdeniz krallıklarının sömürgeci savaşlarını ve politikalarını görmüş bulunuyorlardı. Birçok imparatorluk, gözlerinin önünde kurulmuş ve batmıştı. Bütün bu olaylar sırasında da kaba kuvvetin başarısı sonucu olarak, kötü'nün iyi'yi yendiğini görmüşlerdi. Roma İmparatorluğunun uzun süren ve giriştiği bütün savaşlarda karşısındakini yenilgiye uğratan varlığı onlar için, çözülmesi güç,

korku veren bir bilmeceydi. Çünkü, Roma'nın savaş başarıları, ahlâk üstüne kurulu bir düzen düşüncesiyle çelişmiyor muydu? Bunun yanısıra toplumsal alanda da hak ve adaletsizlik, kölelerle efendiler, sömürenlerle sömürülenler, yoksullarla zenginler arasındaki savaş neden İyi'nin başarısıyla sonuçlanmıyordu? Dolayısıyla insan da, bir ahlâkî uyuşmazlıkla parçalanmış olmuyor muydu? İnsanda bile İyi, Kötü'yü yenmek; Ruh, maddeye üstün gelmek bakımından en büyük güçlüklere uğramıyor muydu?

İran'ın dinsel yaşantısının bütünü, sonuç bakımından iyimser bir davranışı hiç de doğrulamayacak olan böyle bir iç ve dış savaşı yansıtır. Başlangıçta Hürmüz'ün* ve tanrısal ruhun, dindar kimselerle ve yaradılışın temiz varlıklarıyla birlikte, Kötü'nün, eninde sonunda yenileceği bir Tanrı Krallığı kurduğuna inanılıyordu. Ama kısa bir süre sonra, Hürmüz'ün karşısına, görülmemiş güç ve erkinlikte bir varlık olan Ahriman çıktı. Yine de, her şeye rağmen Ahriman'ın yenileceği umuluyordu. Ama deney yavaş yavaş gösterdi ki Kötü, gücü en az İyi kadar olan bir varlıktır ve aralarındaki savaş durmaksızın sürüp gitmekte, bu çekişmeyi kimin kazanacağı kesin olarak belli olmamaktadır. Bundan ötürü, insan yeryüzü ürünlerinden kaçmalı ve kurtuluşunu yalnız yeryüzünün varlıklarından kaçmak ve çile çekmekte aramalıdır.

Böylece anlaşılmaktadır ki 'Mani'cilerin ahlâkî ikiciliği, Roma İmparatorluğunun son yüzyılları boyunca süregelmiş olan ve Doğu'nun bir parçasını içine alan bütün politik ve toplumsal tarihin bir yansımasından başka bir şey değildir. Yahudilerle Hıristiyanlar İran'da geçerli bu kötümserliğin içine düşmemişler ve iyimserliklerini yitirmemişlerse bunun nedeni, peygamberlerin davranışları ve özellik-

---

* *Hürmüz:* Tanrı.

le onların davranışlarının belli bir anlamda sürdürücüsü olan İsa'nın da, ahlâk düzenine duyulan inancı, sarsılmaz bir temel üstüne oturmuş olmalarıdır.

Gnostisizm, aynı zamanda mistik'tir de, Tanrıyla bir olmak ve çilecilik anlayışları, Gnostisizmi ve Mistisizmi bu iki büyük düşünce akımını birbirine bağlamıştır. Gerçekten, bedenin azaba sokulmasıyla içgüdülerin yenilgiye uğratılması bu ruhun Tanrıyla birleştirilmesi, mistiğin iki temel ilkesidir. Bu iki akımı birbirinden ayıran yan ise, tanrısallık anlayışlarıdır. Gnostisizm, bütün hayatın ve etkinliğin kaynağı olan bir yüce merkezin varlığına inanır, buna karşılık mistisizm, hep tanrıcıdır. Tanrıyı her şeyde ve her yerde duyar ve görür. Bundan başka, Gnostisizm bir felsefe; Mistisizm ise bir uygulamadır. Çileciliğin verdiği kendinden geçme içinde mistik, bütün bedensel yetilerinin kendini aşar gibi olduğunu görür. Bütün benliği, mutlulukla tanrısal bir dünyaya dalar. Mistikte, ruh ile madde, Yeryüzüyle Gökyüzü arasındaki bütün ayrımlar yok olur. Onca her şey tanrısallaşmış, bir olmaya doğru gitmiş, arınmıştır. Din, hiçbir korku ve sıkıntı; Tanrıyla insan arasında hiçbir aracı tanımaz. Yalnız Tanrıya doğru sürekli bir atılış içindedr. Dıştan gelebilecek hiçbir ceza tanımaz. Çünkü onun anlayışı içinde Tanrı ile insan arasında bir efendi-köle ilişkisi yoktur.

Demek oluyor ki Gnostisizme inananlar gibi Mistikler de her türlü dogmaya, dinsel gelenek ve törenlere karşıdırlar. Her iki anlayış da dış baskıların her türlüsüne, dış zorlamalara, savaşa ve öldürmeye karşıdır.

Gnostisizme inananlar ve Mistikler, bütün din sapkınları gibi, kilisenin tüm kurallarına ve dogmalarına karşıdırlar ve bunları kabaca maddî bulurlar. Çok maddî ve mekanik buldukları bu yöntemleri ve dogmaları, insanın iç özgürlüğünü kısıtlayıcı sayarlar. Gnostisizmin birçok kolu ya ko-

münistti, ya da komünist anlayışa yakındı.

Yeni Platonculuk

Yeni Platonculuk, gerek Gnostisizme, gerek Mistisizme çok yakın bir anlayıştadır. Bu akım, adından da anlaşılacağı gibi kaynağını, Tanrı ile Dünya arasındaki düşünceleri tek tanrıcı anlayışa uygun olan ve biraz da mistik sayılabilecek Platon'da bulmuştur.

Platon idealisttir. Demek ki, nesneler ve dış olaylar üstündeki düşüncelerimizin gerçeğin özünü yansıttıklarını; buna karşılık da o nesneler ve olayların ikinci derecede, geçici birer özelliği olduğunu düşünür. Böyle olunca da düşüncelerin, dış dünyanın basit bir yansıması değil, gerçek hakikatlar oldukları ve bizim dimağımızdan bağımsız olarak var oldukları sonucuna varır. Akla değgin olan her şey gerçek, temel ve süreklidir. Maddî olan ise sadece aklî gerçek yardımıyla varlığını bulan ve düşüncenin içine katılabildiği oranda önem kazanan ikinci derecede bir gerçektir. Ortaçağda, bu idealist anlayışa, düşüncelerin gerçek bir varlığı olduğunu kabul ettiği için, 'gerçekçilik' adı verilirdi. Bu idealist anlayış İskolastik'te, düşüncelerin, dış nesnelerin sadece birer yansıması ve birer adı* olduğunu öne süren 'nominalizm' anlayışına karşı önemli bir rol oynamıştır.

Yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı gibi, Platon'un, düşüncelerin kaynağını, yani tanrısallığı, evrenin özü olarak görmesi, kendi anlayışı içinde tutarlı, doğru bir davranıştır. «Tanrı, baş, orta ve son'dur.» İnsan ruhu tanrısal olanın bir bölümüdür. Tanrı her şeyin çekirdeği, hayatın derin anlamıdır. İnsandaki tanrısal ögeyi sevmeli, ona özen vermeli-

* *Nomina:* Latincede 'ad' demektir.

dir. İnsan düşüncelere (ide'lere) dalarak kendini iyiye, güzele ve gerçeğe adamalıdır. Kendini eğlenceye veren kimse, ancak ölümlü düşünceler kazanır. Oysa kendini ölümsüz, tanrısal düşüncelere verenler ve bu düşünceleri benliklerinde taşıyanlar ölümsüzlüğe, tam bir mutluluğa varırlar.

Yahudi ve Hıristiyan teolojisine çok yakın bu yarı dinsel felsefe, o çağda Helen ve Doğu biliminin merkezi olan İskenderiye'de kuruldu ve Yahudi, gnostik, mistik ögelerle birleşerek yeni bir felsefe sistemi olan Yeni Platonculuk'u doğurdu. Bu akımın kurucusu, İsa ile aynı çağda yaşamış olan Philon'dur. Tanınmış Yeni Platoncu'ların en önemlisi, çıraklarından biri daha sonra Kilise Babası olacak olan Origenes, öbürü de komünist Plotinos olan Ammonios Sakkas'tır. Yeni Platonculuğu, üstünde çalışarak yazılı biçime sokmuş olan kimse de Plotinos'tur.

Plotinos, 205 yılında Lykopolis'te (Mısır) doğmuştur. Çok soylu biriydi. Onda öğretiyle hayat her zaman tam bir uyum içinde bulunuyordu. Doğunun çileci anlayışının sertliğini Helenlerin tatlılık ve neşesiyle birleştirmişti. Çağının bütün bilimini tam olarak bilirdi. 28 yaşındayken kendisinde, bilgi edinmeye ve bilmediği konuları öğrenmeye karşı dayanılmaz bir istek duymaya başlamıştı. Kendisine öğretmen olabilecek birçok bilgili kimsenin derslerinde bulunmak amacıyla İskenderiye'ye gitti; ama orada tanıdığı öğretmenlerin hiçbirini yeterli bulmadı. Bu durum, Ammonios Sakkas'ı dinlediği güne kadar böyle sürüp gitti. Onu tanıdıktan sonra ise, tam on yıl boyunca, Sakkas'ın yönetiminde Yeni Platonculuk'u inceledi. 244 yılında Roma'ya gitti ve kısa bir süre sonra da çevresinde geniş bir dinleyici topluluğunu biraraya getirmeyi başardı. Konferanslarına her zaman, büyük bir kalabalık geliyordu. Engin bilgisi, soylu kişiliği yararını düşünmeyen bir kimse olması ve alçakgönüllülüğüyle bütün Roma'nın en çok say-

gı duyulan kişilerinden biri durumuna gelmişti. Anlaşmazlıklarda hakem olarak ona başvuruluyordu. Hastalar ondan öğüt alıyorlardı. Analar, babalar çocuklarının eğitimini ona bırakıyorlardı. O ise bütün politik çekişmelerden kaçınıyor ve iyi bir Platoncu olarak yalnız toplum ve ahlâk sorunlarıyla ilgileniyordu. 263 yılında, Campania bölgesinin ıssız bir kentinde bir komünist topluluğu kurmayı tasarladı. Bu topluluğun adı Platonopolis olacaktı. Dönemin Roma İmparatoru Gallienus, onun bu tasarısını olumlu karşıladı; ama saray çevrelerinin tasarıya karşı olmaları ve o sıralarda ülkede artmış olan karışıklıkların yanısıra İmparatorun da öldürülmesi, bu tasarının uygulanmasını olanaksız kıldı.

Ortaçağ'da Doğal Hukuk

'Ortaçağ komünizmi'nin üçüncü kaynağı da Doğal Hukuktur. İster ortodoks, ister sapkın olsunlar, bütün dinsel yazarlar düşüncelerinin kaynağını bu görüşten almaktaydılar. Doğal Hukuk, bütün Ortaçağ anlayışının temeli olmuştur.

Değişik çağların düşünürlerinin, felsefecilerinin dayandıkları bir temel olması da göstermektedir ki doğal hukuk, birçok gelişmeler geçirmiş olduğu gibi birçok değişik yorumlara da elverişli bir düşünceydi. Böyle olmasa, İlkçağın son yüzyıllarında ortaya çıkmış olan bir öğretinin, Ortaçağda, hiçbir değişiklik geçirmeksizin uygulanmış olması başka nasıl açıklanabilir ki? Cermenlerin ortaya çıkışı, Frank krallığının kurulması, Haçlı seferleri, İtalya kentlerinin gelişimi ile ticaret ve zanaatın gelişmesi, toplumun ekonomik yapısını ve bu yapının ideolojik görünümünü etkilemesi beklenmez miydi? Biliyoruz ki, toplumsal ve ekonomik gelişim, yeni duruma uygun ekonomik ve toplumsal etkilerin ortaya çıkmasını gerektirir. Gerçekten, bu çağda toplumun eko-

nomik ve toplumsal alanlardaki gelişiminin sonucu olarak toplumun ekonomik ve toplumsal temellerinin değişmiş olduğunu ve bu değişiklik ölçüsünde Doğal Hukukun da değişikliklere uğradığını görüyoruz.

Doğal Hukuk teorisinin temelinin, toplumsal savaşlarla parçalanan Helen toprakları üstünde, komünizm özgürlük ve eşitlik düşüncelerinin ortaya çıkması sonucunda doğmuş olduğunu bu kitabın birinci bölümünde, İlkçağ'ın toplumsal savaşlarının anlatılması sırasında görmüştük.

Bu teori Roma İmparatorluğunda yayıldı ve o dönemin hukukçuları üstünde büyük bir etki yaptı. Ama Roma Hukuku, Roma İmparatorluğunun ekonomik yapısına uygun olarak tam bireyci bir anlayışta olduğu için, Doğal Hukuk bu hukukçular tarafından benimsenemedi. Roma hukukçularının benimsemiş oldukları doğal hukuk, gerçekten, yalnız, insanların doğal özgürlükleri genel ilkesinden söz etmektedir. Oysa gerek Latin, gerek Yunanlı kilise büyükleri bu teorinin başlangıçtaki bütünlüğünü geçerli kılmışlar, sadece uygulanmasını zorunlu saymamışlardır. Teori, Ortaçağ başlangıcında, Roma hukukçularının anlayışlarıyla karışmış olarak ortaya çıkar. Kentlerin, ticaret ve zanaatin gelişmesiyle belirlenen Ortaçağın sonunda ise, özel mülkiyet üstüne kurulu toplum düzenini Doğal Hukuka dayanarak doğrulama çabalarına rastlıyoruz. Bu durum karşısında, Hıristiyanlığın ilkel çağındaki Doğal Hukuk anlayışını ve ilkel Hıristiyanlığın geleneklerini günlük yaşantılarında yine geçerli kılmak amacında olan Hıristiyanlar, ya bir sapkınlığa yöneldiler, ya da topluluk düşüncesi temeli üstüne kurulu bir yaşama biçimini sürdürmek umuduyla manastırlara çekildiler.

Şimdi de Doğal Hukukun, sırasıyla Roma hukukçularında ve Hıristiyan din bilginlerinde ne bi-

çimler almış olduğunu inceleyelim.

Romalı yasa adamları hukuku üç bölüme ayırıyorlardı: Doğal Hukuk, Uluslararası Hukuk ve Medenî Hukuk. Birinci bölüm çok ilkeldi ve ancak kökünde bulunan Helen ve Stoacı anlayışların cılız izlerini taşıyordu. İnsanın içgüdülerine bağlı davranışlarının en başta geleni olan evlilik ve çocuk yapma hakları bu alana giriyordu. Bununla birlikte, insanın özgür doğduğu, dolayısıyla köleliğin doğaya aykırı olduğu da ileri sürülüyordu. Ekonomik biçimler ve mülkiyet ilişkileri konusunda ise özel olarak bir şey söylenmiyordu. Sadece, hukukun ikinci bölümü olan uluslararası hukukun, köleliği ve insan toplulukları arasındaki ticarî ve politik bağıntıları yaratmış olduğu söyleniyordu. (Romalı hukukçular, toplumsal koşulları hukukun yaratmış olduğunu düşünüyorlardı.) Dolayısıyla da uluslararası hukuk kurumlarının, doğal hukuka aykırı olduğu sonucu çıkıyordu. Medenî hukuk ise, her ülkede, ya halk toplulukları ya da yöneticiler tarafından konmuş olan yürürlükteki yasalardı.

Ortaçağ Hıristiyan teolojisinde Doğal Hukuk kalıntıları açıkça görülür. Çünkü ilkel Hıristiyanlığın ve Helen komünizminin etkileri, kilise büyüklerinin etkisiz kalmalarına elvermeyecek kadar büyüktü.

Bu kilise büyükleri, Doğal Hukuku şöyle açıklıyorlardı:

Doğa çağında (Altınçağ, İnsanlığın Adem'in kişiliğinde işlemiş olduğu büyük günahtan önceki cennet bahçeleri) insanlar, tanrısal ve doğal yasalara göre yaşıyorlardı. Her şey ortaktı. Dış baskılar, yasalar, devlet yoktu. Bu dönem, insan ahlâkının ilk aşamasıdır.

Bunun ardından ikinci aşama gelir. Çekememezlik kendini göstermeye başlar. İnsanda aynı zamanda, düşünce biçimi de bir dönüşüme uğramıştır. Kazanç hırsı yayılarak insanın Doğa içindeki yaşayışı

yok olur. (Adem'in işlediği günah söylencesi). Altınçağ ve onunla birlikte de ilkel özgürlük ve eşitlik artık yok olur. (Adem ile Havva, Cennet bahçelerinden kovulurlar.) Bundan sonra da insan artık, bir boşluğa, düzensizliğe itildiğini görür. İnsanlığın bu ilk ahlâki krizi içinde akıl, tek kurtuluş olarak görünür ve insanlara izlenecek yolu gösterir. Buyruklarını söyler. (Musa'ya göre Tanrının on buyruğu) ve genel ahlâk kurallarını bildirir. Bu kurallar, doğal yasa kurallarından daha basit olmakla birlikte, insana yine de belli bir bağımsızlık ve eşitlik içinde yaşama olanağı sağlayarak çeşitli konulardaki açlıklarını yenmesine yardımcı oldu ve kazanç hırsını gemleyerek başkalarını egemenliği altında tutmak isteğini öldürmesini bir ölçüde önleyebildi; cinayetleri, herkesin herkesle savaşını azalttı. Bu çağ akli (rasyonel) hukuk çağıdır.

Ama az zaman sonra bu aşama da geçici bir özellikte görünmeye başladı. İnsanlar kuşaklar boyunca çoğaldıkça, yaşamalarına gerekli besinlere duydukları istek de artıyordu. Böylece yavaş yavaş, maddi iştah akıl buyruklarının yerini aldı. Üstünlük isteği, vurgunculuk, adam öldürmeler akli hukuku temellerine kadar sarstı. Herkesin herkesle savaşı iyice çığırından çıkmıştı. (Kabil kardeşini öldürdü ve bir kent ya da devlet kurarak özel mülkiyeti ortaya çıkardı.) Güçlüler, güçsüzlerin üstünde egemenlik kurdular; en verimli toprakları kendilerine malettiler. Toplum, böylece birbirine karşı iki topluluğa bölünmüş oldu: Bir yanda bir avuç zengin, öte yanda yoksullar yığını. Zorbalık ve çapulculuk yeryüzünün dört köşesine yayıldı.

Bu duruma bir son vermek ve düzenli bir toplumsal hayat kurabilmek amacıyla, pozitif hukuk, insancıl hukuk yaratıldı. Bu yeni hukuk sert ve katıydı. Doğal Hukuktan artık hiçbir iz taşımıyordu; akli hukuktan ise içinde yalnız bazı belirtiler bu-

lunabiliyordu. Yeni hukuk ayrıca, özel mülkiyeti ve egemenlik ilişkilerini tanıyordu. Bunun yanısıra, güçsüzleri ve ezilmişleri koruyan bazı yanları vardı. Herkesin herkesle savaşını önlüyor, emek ürünlerini çalınmaya ve aldatmaya karşı koruyucu bir tutum benimsiyordu. Bu hukuk anlayışına göre devletin ve özel mülkiyetin amacı, Âdem'in işlemiş olduğu insanlığın büyük günahının kötü sonuçlarını silmek ve ekonomik eşitsizlikten gelen ayrımları ortadan kaldırmaktır. Yeryüzünde, kendisine gerekli olanın bütününü bulamayan bir tek kişi varoldukça, hiç kimsenin kendisine gerekli olandan fazlasını edinmeye hakkı yoktur. Pozitif hukukun sertliğini yumuşatmak ve ezilenlerin yazgısını daha katlanılabilir bir duruma sokmak, disiplini ve yoksulseverliğiyle, dinin görevidir.

Hıristiyan Doğal Hukukunun tarihsel gelişimindeki bu anlayış Romalı hukukçuların anlayışından çok daha yüksek görünüyorsa da gerçekte, pozitif hukuk, Hıristiyan kurallarından ve bu dinin yoksulseverliğinden yararlanarak ezilenlere durumlarını kabul ettirmek için bir yardımcı olarak kullanılmaktan başka işe yaramamıştır. Böylece, devletin varlığı ve toplumun sınıflara bölünmesi haklı gösterilmiş oluyordu. Bundan da kolayca anlaşılır ki, komünizmi savunanlar, önlerine sürülen bu anlayışı kabul etmeye hiç de hazır değildiler ve pozitif hukuku, devletin gerekliliğini ve özel mülkiyetin kaçınılmaz olduğunu kabul etmiyorlardı. Tersine, onlar bu davranışlarda, yönetici egemen sınıfların kendi çıkarlarını korumak amacıyla Hıristiyanlık öğretilerini değiştirmekte olduklarının bir belirtisini gördüler.

Roma Doğal Hukuku ve Hıristiyan Doğal Hukuku

Romalı hukukçular, yazılarında özellikle, Stoacıların Doğal Hukuk anlayışının belirtileri bulunan Ci-

cero'nun etkisi altında kalmışlardı. Gerçekten, 'Cumhuriyet Üzerine' adlı kitabında büyük Romalı avukat şunları söylemektedir: «Akla ve Doğaya uygun bir tek hukuk vardır... Bu, sonsuz ve değişmez bir hukuktur. Çünkü tanrısal egemenliğin dile gelişidir.» Başka bir yerde de şöyle der: «İnsan toplulukları ve onların yöneticileri olan hükümdarlar, yasalar yapabilirler. Ama bu yasalar, gerçek bir yasa niteliğini, ancak bütün yasaların kaynağından geliyorlarsa kazanabilirler. Yasaların kaynağı, devletin var olmasından önce de vardı.»* «Doğada özel işler yoktur.»**

Romalı hukukçuların çalışmaları, 'Corpus Juris Civilis' adını taşıyan bir kitapta toplanmıştır. Bu yapıt, 529 ile 534 yılları arasında, Bizans İmparatoru I. Justinianus'un önayak olmasıyla oluşmuştur: Dört bölümdür: Kurumlar, Pandekta'lar, Kodeks ve Ekler.

Kurumlar bölümünde şu ilkeler yer almaktadır: «Doğal Hukuku, bütün canlılara Doğa öğretir. Yalnız insanlara özgü değildir; hayvanlar da bu ilkelerden yararlanırlar. Uluslararası Hukuk, doğal bir nedenin bütün insan toplulukları içine yerleştirdiği ve bu toplulukların hepsinin uyduğu bir hukuktur. Doğal Hukukun önesürdüğü ve bütün insanların eşit, özgür doğmuş olduklarını söyleyen ilkenin tersine bu hukuk anlayışında savaşa, tutsaklığa, köleliğe yer verilmiştir. Ayrıca, alım, satım, kiralama, emanet, borç v.b. gibi bütün sözleşmeler de hukuka göre geçerlidir ve uygulama biçimi bu hukukun kapsamına girer.»

Bu örnekler, istenildiği kadar çoğaltılabilir. Çıkacak sonuç, görüldüğü gibi, Romalı hukukçuların, komünizmi Doğal Hukukun kapsamı içinde saymadıklarıdır.

Romalı hukukçuların tersine, kilise büyüklerinin

---

* 'Yasalar' adlı yapıtından.

** 'Ödevler' adlı yapıtından.

ve Kilise Hukuku öğretmenlerinin anlayışı, Stoacı okulun anlayışına daha yakındır. Onlara göre Doğal Hukuk, Tevrat'taki evrim anlayışına, ya da daha çok, insanlığın ahlâk bakımından gerilemesi açıklanmasına, daha yakındır. Aziz Paulus, bu konuda şöyle diyor: «Puta tapanların (Kutsal Kitap'tan alınmış) yasaları yoktur. Ama onlar, kitapta yazılı buyrukları yine de yerine getirirler. Bu da gösteriyor ki Kutsal Kitap'ın buyrukları onların yüreklerinde yazılıdır.»*

Kilise büyükleri ve Ortaçağın din öğretmenleri, işte bu sözlere dayanarak, Hıristiyan teolojisinin Doğal hukuka dayandığını önesürmekteydiler. Çünkü Aziz Paulus, gerçekten yukarıya aldığımız sözlerinde, insanda yaradılıştan gelen bir Doğal hukuk anlayışı olduğunu tanımaktadır. Bütün kilise büyükleri arasında, Doğal hukuk kuramını en açık ve seçik biçimde tanıyan kimse, Aziz Ambrosius olmuştur. Aziz Ambrosius, özel mülkiyetin Doğadan gelen bir şey olmadığını; çünkü Doğa'nın özel mülkiyet değil, ortak mülkiyeti tanıdığını öne sürüyordu. Ona göre, özel mülkiyet, çekememezlik ve kapkaççılık dolayısıyla ortaya çıkmıştı. Bunun yanısıra Aziz Ambrosius, özel mülkiyetin hiç de kötü bir şey olmadığını da söyler: «Yalnız, doğal hukuk, zenginlerin yoksulların yardımına koşmasını gerektirir,» der. «Varlıklılar, ellerindekinin bir bölümünü, başlangıçta bu varlıkların herkese eşit olarak verilmiş olduğunu düşünerek yoksullara bırakmalıdırlar. Dolayısıyla, yoksullara yardım etmek, bir acıma gösterisi değil, bir adalet gereği olarak yapılmalıdır.

Aziz Ambrosius'un çırağı olan Aziz Augustinus da özel mülkiyeti yeren eski dindaşlarıyla, yani Mani dinine bağlı kimselerle çatışmakta ve şunları söylemektedir: «Kötü olan, özel mülkiyetin kendisi de-

* 'Romalılara Mektup' adlı yapıtından.

ğil, servet avcılığı ve manevî zenginlik yanında maddî zenginliğe tanınan önceliktir.» Aziz Augustinus, ayrıca, özel mülkiyetin kaynağının tanrısal yasadan değil, Pozitif hukuk anlayışının özünden geldiğini kabul eder; yine de devleti ve kurulu düzeni tanrısal yasanın üstünde görmekten kendini alamaz.

Doğal hukuk anlayışı, Romalı hukukçuların ve kilise büyüklerinin yazılarından, bu yazıları toplamış olan İsidoro de Sevilla aracılığıyla Hıristiyan kilisesine geçti. İsidoro de Sevilla, 'Etimologia' adlı kitabında, Doğal hukukun bir tanımını verir. Ama onun yaptığı tanımlama, uluslararası hukuk tanımıyla birbirine karıştırılmaya çok elverişli olduğu için, bazı karışıklık ve anlaşmazlıklara ya da yanlış anlamalara yol açmıştır. O çağda, Doğal hukukun kaynakları konusunda henüz açık seçik düşüncelere sahip bulunulmuyordu. Çünkü Stoacıların, Romalı hukukçuların ve Kilise Babalarının anlayışları, kesin olarak birbirinden ayrılmamıştı. Ayrıca, Ortaçağ'da yazılmış olan bir çok belgenin pekçoğunun, açıklık ve kesinlik bakımından çok yetersiz oldukları da bilinmektedir. İsidore de Sevilla, hukuku şöyle anlatır: «Hukuk, üçe bölünür: Doğal Hukuk, Medenî Hukuk ve Uluslararası Hukuk. Birinci bölüm, insanların içgüdülerinin sonucu olan, dış kurallarla sınırlandırılmayan davranışlarıyla ilgilidir ve bütün insan toplulukları için geçerlidir. Bu tanımın içine cinsel ilişkiler, çocuk sahibi olmak, insanlar arasındaki kolektif mülkiyet ve eşitlik; havada, yerde, suda yaşayan bütün canlılara sahip olabilmek, ödünç ve emanet alınmış paraların geri verilmesi ve yasal savunma hakları girer.» Bu tanımın içinde birbirinden ayrı şu anlayışlar yer almıştır: 1) Romalı hukukçuların tanımladıkları biçimdeki doğal hukuk. 2) Doğal hukukun, Stoacıların anladıkları başlıca belirleyici özellikleri olan kolektif mülkiyet ve insanlar arasında eşitlik. 3) Uluslararası hukukun

ana çizgileri.. Tanımlardaki bu karışıklık daha sonraları, skolastikle uğraşanların kafalarını en çok şişiren konulardan biri oldu. Çünkü Doğal hukuk, insanlar arasında eşitlik ve kolektif mülkiyet ilkelerini getiriyorsa, nasıl oluyor da hukuk anlayışı içinde aynı zamanda, zor kullanma hakkı ve özel mülkiyet de bulunabiliyordu? Ne var ki İsidoro de Sevilla'nın saygıdeğer kişiliğini kimse karışıklık yaratmakla suçlamaya kalkışamadı.

İsidoro tarafından yapılmış olan Doğal hukuk tanımı, kilise hukukunca da benimsendi. Kilise büyükleri ve kilise hukukçularınca üzerinde çalışılan bu hukuk anlayışı, Ortaçağın sonuna doğru yazılmış olan 'Corpus Juris Canonici' adlı dinsel hukuk yasası kitabında geliştirilmekte ve şu bölümleri içine almaktadır: 1) Gratianus Emirnamesi: Papaz Gratianus tarafından XII. yüzyılda biraraya getirilmiş olan Konsil* kararları. 2) XIII. yüzyılda biraraya getirilmiş olan ve Papalık kararları derlemesi. 3) Daha sonraki zamana ait olan ve dinsel yasalarla kuralları toplayan bir başka derleme. Kuramsal bakımdan en ilginç bölümler, Gratianus Emirnamesi ile bu bölümün yorumcularının açıklamalarıdır. Burada, özel mülkiyet üstüne kurulu düzene karşı sert bir tutum dikkati çekmekte ve şöyle denilmektedir: «En iyi mülkiyet biçimi kolektif mülkiyettir. 'Benim', 'senin' sözlerinin kaynağı, günah'tadır.» «İnsanlar arasındaki bölünmenin nedeni, malların bölünmesidir.» Özel mülkiyet ve kölelik düzeni, doğaya aykırı kuruluşlardır. Çünkü bu kuruluşlar Doğal hukuka karşıdırlar. Gratianus bu açıklamalarında, varlıkların, bütün topluluğun kolektif malı olması gerektiğini önesürmüş olan Kilise Babalarına dayanmaktadır. Kilise Babalarının koymuş oldukları bu ilkeler, yalnız Kudüs'teki Hıristiyan topluluğu tara-

---

* *Konsil:* Hıristiyan meclisleri.

fından uygulanmakla kalmamış, filozoflar tarafından da tanınmıştır. Platon, 'Cumhuriyet' adlı kitabından, özel mülkiyeti çıkarmıştır. Özel mülkiyeti doğurmuş olan, sadece Pozitif Hukuktur. Çünkü, Aziz Augustinus'un da dediği gibi: 'Bu ev benimdir', 'bu tarla benimdir' sözünü söyleten, insanların yaptıkları yasalardır'. Gratianus, ayrıca der ki: «Özel mülkiyet, ideal varolma biçimine yabancıdır. Özel mülkiyeti yaratmış olan, çekememezlik ve tutkudur.»

Ayrıca şunu eklemek de doğru olur ki, Gratianus, bu sözü söyledikten sonra, yine, her zamanki gibi, geri çekilmeden de edememiş ve şunları eklemiştir: «Tabii ki bu sözümle, bir şeye özel olarak sahip olmanın günah sayılacağını söylemek istemiyorum.» Yalnız, unutmamalı ki özel mülkiyet, kolektif mülkiyetten, ahlaki açıdan çok daha az değerlidir ve insanın yaşamasına yetecek olandan fazla mala sahip olmaması gerekir. Bunun gibi, kölelik de Doğal hukuka aykırıdır. Çünkü insanlar, yaradılışları bakımından her türlü zorlama ve baskıdan bağımsızdırlar. Sertliğe ve insanın insan üstünde egemen olmasına 'günah' yol açmıştır.

Köleliğin ortaya çıkışına günah yol açtıysa, bu durumun sonuçlarını neden yalnız köleler çeker? Gerçek suçlular, köle kullananlar değil midir? Din sapkınlarının şimdi soracakları soru da işte budur.

GÖÇLER VE AVRUPA'NIN YENİDEN DÜZENLENMESİ

Cermenler

Romalılar, İsa'dan önce I. yüzyılın ikinci yarısında Cermen boylarıyla aşağı yukarı bir ilişki kurdukları zaman, Ren ırmağının ötesindeki topraklarında yaşayan bu insanların, kendilerine ya anlaşılmaz ya da Doğal hukuka tam uyar gibi gelen bir toplumsal hayat sürdüklerini gördüler. Jül Sezar, bu durumu görmüş ve ilgilenmiştir. Jül Sezar'ın Cermenlerin yaşamıyla ile ilgili olarak söyledikleri şunlardır:

'Süev'ler, Cermen ülkesinin en güçlü ve en savaşçı halkıdır. Denildiğine göre bu halk, yüz ayrı bölgeye ayrılmıştır. Her bölge, yılda bin kişi çıkartır ve onları dışarda savaşmaya yollar. Ülkede kalmış olanlar, kendileri ve savaşan arkadaşları için tarım yaparlar. Ertesi yıl da, bir yıl önce ülkede kalmış olanlar silahlanarak savaşa giderler. Böylece, ne savaş alışkanlığı, ne de tarım işleri unutulmamış olmaktadır. Aralarından hiçbiri kendi malı olarak bir toprak parçası ayırmadığı gibi, aynı yerde bir yıldan uzun süre de oturamaz. Bu insanların buğday tüketimi pek azdır. Genellikle süt ürünleriyle ve sürülerinin etleriyle beslenirler. Ayrıca, kendilerini özellikle ava vermişlerdir. Bu yaşama ve beslenme biçimi, günlük egzersizler ve sahip oldukları geniş özgürlük (çocukluklarından beri hiçbir düzene alıştırılmamış oldukları için, bir görevle yükümlü oldukları kanısında değildirler ve içlerinden geldiği gibi yaşarlar) bu insanların hepsinin sağlam

yapılı ve pek uzun boylarıyla dikkati çeken kimseler olarak yetişmeleri sonucunu vermiştir. Ülkelerine girmek isteyen tacirlere geçit vermeleri, onlardan bir şey almak istedikleri için değil, ellerindeki savaş ganimetlerini satmak istemelerinden dolayıdır.»

Jül Sezar, açıklamalarını şöyle sürdürür: «Cermenler, başlıca süt, peynir ve etle beslenirler. Hiçbirinin kendi malı bir tarlası ya da toprağı yoktur. Yönetici görevliler ve başkanlar her yıl, topluluklara ve ailelerden kurulu gruplara, yeterli buldukları genişlikte ve gerekli buldukları yerlerde toprak gösterirler. Ertesi yıl bu toprakların üstündeki toplulukların yerleri yine değiştirilir. Bu uygulamanın gerekliliği konusunda öne sürdükleri pek çok nedeni vardır: Uzun süren bir yerleşik düzenin tarım uğruna savaş zevk ve alışkanlığını öldürmesi; herkesin malını çoğaltmak isteğine kapılarak topluluğun içindeki varlıklıların yoksulları aralarından kovması; kullanışlı konutlara sahip olarak kazanılan alışkanlıkla sıcak ve soğuğa karşı dayanıksızlığa düşmek korkusu; zenginlik tutkusunun, topluluğun içinde uyuşmazlıklar ve bölünmeler yaratması kaygısı. Kısaca söylemek gerekirse, en güçlülerle en yumuşak başlı ve sessizler arasında her şeyde tam bir adalet sağlanarak toplumun aşırılıklardan sakınmasını sağlamak amacı güdülüyordu.»

Bir tanığın sözlerine göre Cermen boylarının artık 'ilkel komünizm' çağında oldukları söylenemezse de, ilkel bir örgütlenmenin şu belirgin nitelikleri yine de gözden kaçmamaktadır: Eşitlik ve özgürlük, özentisizlik ve yiğitlik. Jül Sezar'ın sözünü ettiği güçlüler ve güçsüzler olarak bölünmüş olmak, ekonomik anlamda bir bölünme olamaz. Çünkü, Jül Sezar da bu topluluğun içinde tam bir mal eşitliği olduğunu söylemektedir. Anlaşılan bu ayırım kişisel yetenekler bakımından yapılıyordu. Çünkü birbirlerini, mallarının çokluğuna göre değil, kişisel yetenekle-

rine göre değerlendirmekteydiler. Ayrıca bu değerlendirme yöntemi yalnız Cermenlere özgü değildi, boylar biçiminde örgütlenmiş olan bütün topluluklarda bu böyleydi. Bu değerlendirme yöntemi, ilkel toplumun en baş özelliklerinden biridir.

Sezar'dan bir buçuk yüzyıl kadar sonra da, Tacitus, ilkel Almanya'nın başlıca tarih kaynaklarından biri olan 'Germanae' adlı kitabını yazıyordu. Cermenlerin toplumsal hayat koşulları konusunda o da bu kitabında şunları söylemektedir:

«Topraklar sürekli olarak, sıra ve önemlerine göre, ailelere bölünmektedir. Bu bölme işi, ovaların genişliğinden ötürü öyle kolay yapılmaktadır ki herkese her yıl topraklar verilmesine rağmen, yine de, kimseye verilmemiş boş toprak parçaları kalır.»

Tacitus'un yaşadığı çağda Cermen boylarında 'ilkel komünizm' düzeninin parçalanması, Jül Sezar'ın zamanındakinden daha da ilerlemiş durumdaydı. Romalılarla ve Ren nehrinin sol yakasında oturan topluluklarla ilişkiler eskisinden daha da yoğunlaşmıştı. Bu ilişkiler ilk olarak, savaşlardan kazanılan ganimetlerin yabancı tacirlere satılmasıyla başladı. Böylece, Cermenlerin Roma kültürüyle ilişiğinin yoğunlaştığı oranda da ilkel Cermen komünizminin yok olma hızı arttı; eski boy örgütü parçalandı; ticaret çalışmaları ve özel ekonomi gelişmeye başladı.

Bu ekonomi biçimi ilkin, taşınır mallar ve hayvanların alım satımına yayıldı. Daha sonraları ise evlere, bahçelere ve en son olarak da toprak alım satımına kadar geldi. Yalnız, ormanlar ve çayırlar kolektif mülkiyet olarak kalmıştı. Bu yüzden de çayırlara kollektif mal anlamına gelen 'allamende' deniyordu. İngilizcede bugün bile, çayırlara 'commons' denir.

Tacitus'un döneminde Cermenlerin yönetim biçimi değişmemişti ve topluluk ilkesi üstüne kurulu demokratik bir düzendi. Toplumun birimi, birey değil aileydi.

Aileyi yöneten kimse ailenin başkanı sayılırdı. Ailenin birimleri, gerek kan hısımlığı, gerek atalardan kalma geleneklerle birbirlerine sıkıca bağlıydılar. Toprak, ailenin malıydı. Toplumun askerî düzeni de aileye dayanıyordu. Evlenmeler, evlenecek olanların ailelerince düzenlenirdi. Birey, ailenin içinde tam anlamıyla eriyordu. Cermenler toprağa bağlı yaşama düzenine geçtikleri zaman ise birçok aile biraraya gelerek birer 'kanton' kurdu. Bu kantonlar, günümüzdeki kantonlarla, coğrafî birer birim olmak bakımından benzeşmektedirler. Ama Cermen kantonlarında, en önemli ayırımlardan biri, başta gelen ögenin bugünkü kantonlarda olanın tersine, üstünde yaşanan toprak değil, kantonda yaşayan halkın kan akrabalığı olmasıdır. Eski çağların boylar biçimindeki örgütlenme biçimiyle günümüzün devlet örgütlenmesi arasındaki başlıca fark da budur. İlkel toplum, kan akrabalığı temeli üstüne kurulmuştu ve bir topluluktu. Oysa günümüzde toplum, coğrafî temel üstüne kuruludur ve hukukî örgütü, devlettir.

Romalıların, Cermenler konusundaki öykülerinde rastladığımız 'kral', 'prens' ya da 'devlet memuru' sözleri bizi yanıltmamalıdır. Bu sözcükler o çağda bugünkü anlamlarda kullanılmıyordu. O çağın kralları, prensleri ve devlet memurları, halk kurullarınca seçilmiş başkanlardı ya da basit birer askerî başkan ya da sadece birer yönetmendiler. Belli aralıklarla toplanan (yeni ay çıktığında ya da dolunayda) kurullarca seçilirlerdi. Bu kurullar ayrıca, önemli sorunları inceler ve savaş, barış gibi konularda kesin kararlar vermek yetkisini ellerinde tutarlardı. Kendi kendini yönetme (self-government) ve özgür disiplin düzenleri İlkel Çağ Cermenlerinin toplumsal hayatlarının temelinde bulunmuyordu.

Ayrıca şunu da unutmamak gerekir ki ilkel Cermen toplumu, toplumsal ve ekonomik gelişmenin en alt aşamasında bulunuyordu. Tarım çok geriydi ve

gelişmesi de bir yığın gelenek adına önleniyordu. Bireysel girişimlerin sağlayabileceği yarar, önleyici geleneklere çarparak gelişmekten alıkonuyordu. Bu yüzden de tarım alanında verim çok azdı. Teknik alan ise henüz çocukluk dönemindeydi. Demir, değerli maden sayılmakta devam ediyordu. O çağda zanaatçı olarak bilinen kimseler sadece demirciler ve çömlekçilerdi. Ren nehrinin sol yakasındaki topraklar üstünde bulunanların dışında kent de yoktu. Sezar'ın sık sık sözünü ettiği Ubi'lerin kenti Köln, Romalılarca kurulmuştu. İşte bütün bu nedenlerden ötürü de, Roma kültürü, işin ucunda, Cermenlerin askeri gücünden daha güçlü çıktı.

Cermen boyları Roma İmparatorluğunu yıktılar ama bu imparatorluğun kendilerine gerekli yanlarından yararlanarak onun yerini dolduramadılar ve üstün kültürünün etkisi altına girmekten kurtulamadılar. Roma İmparatorluğunu yıkarak varmış oldukları yüksek başarının tepesinin doruğundan şaşkın ve biraz da sıkılgan bir biçimde, bu geniş politik, teknik örgüte bakakaldılar. Roma dünyasının ekonomik ve kültürel hayatı onları şaşırtmıştı ve ellerine geçmiş olan bu kurulu düzeni ne yapacaklarını bilemiyorlardı.

Cermenlerin Batıya doğru ilerlemeleri hiçbir öntasarı sonucu yapılmamıştı. Zaten başka türlü de olamazdı. Büyük, önemli tarihsel olaylar, üzerinde uzun uzun çalışılmış tasarıların sonucu değil, kendiliğinden ve derinliği olmayan davranışların ürünüdür. Bu tür girişimler, bir kere işe girişildikten sonra, yalnız o hareketi iyi yönetecek ve gelişimini kendi çıkarına döndürebilecek güç ve yetenekte olan kimseler ya da kuvvetler varsa başarı kazanabilirler.

Toplumsal gelişme aşaması bakımından bu durumda bulunan Cermenler, gerekirse belki yeterli sayıda savaşçı çıkarabilirlerdi ama bütün İlkçağ kültürünü kendi yararlarına toplamış olan Romalıların

mirasçısı olamaz ve Roma İmparatorluğunun üstüne bir Cermen İmparatorluğu kuramazlardı. Çünkü, boylar biçimindeki örgütlenme, özü gereği, yönetimine böylesi geniş özgürlük veren bir yönetim biçimidir. Bu biçim de, geniş toprakların yönetimi bakımından gerekli sayılacak özellikte ve yetkinlikte değildir.

Gerçek gelişim gücü, göçler sırasında kendini gösterdi. Bu göçler, ya Orta Asya'daki büyük iklim değişiklikleri dolayısıyla ya da İsa'dan sonra I. yüzyılda çevrelerindeki toplulukları yerlerinden kovarak sınırlarını genişletmek isteyen Çinlilerin davranışları sonunda ortaya çıkmıştı. Yerleşik ya da gezginci boylar, böylece Orta Asya bozkırlarından kalkarak Batıya doğru ilerlemeye başladılar. Birbiri ardından gelen çeşitli ve değişik yönlü göçler, hareket halinde bulunan boyların birbiri üstüne yaptıkları baskınlarla, göçmen topluluklarını Dinyeper ırmağının ve Tuna'nın aşağı bölgelerindeki Gotların yanına getirinceye kadar sürdü. Gotlar, o çağda, doğuya doğru en fazla ilerlemiş Cermen topluluğuydular. Doğudan gelen göçmen dalgasının etkisiyle onlar da yerlerinden koptular ve Batıya ya da güneybatıya doğru ilerlemeye başladılar. Onların bu ilerleyişi, komşuları Slavlar ve Roma İmparatorluğunun sınırları üstünde bir baskı yaratmıştı. Onlardan sonra, önce Hunlar, sonra da sırasıyla Vandallar, Süevler, Burgondlar, Franklar, Almanlar geliyorlardı. Roma'ya doğru ilerlediler ve 410 yılında Roma, Gotlar tarafından ele geçirildi.

Ne var ki, bu toplulukların hiçbiri, Romalıların bırakmış olduğu yeri dolduracak yetenekte değildi. Bu yüzden de bölgesel yönetime öncelik tanıyan yönetim biçimleri ve herbirinin bölünerek ayrı bir yaşamayı seçmesi, Roma İmparatorluğundan bazı toprak parçaları koparmalarından başka bir sonuç vermedi. Bunların bir kısmı, Batı Gotları, Galya'nın gü-

neyinde ve İspanya'da (415 yılından 711 yılına); Vandallar, Kuzey Afrika'da (429'den 434 yılına); Ostrogotlar da İtalya'da (493'ten 553'e) çok uzun ömürlü olmayan krallıklar kurdular. Bu krallıkların içinde en uzun yaşayanı, Frankların kurduğu krallık oldu. Ama bu krallıkta da hiçbir zaman birlik kurulmadı ve Roma İmparatorluğunun kurmuş olduğu gibi bir örgüt yaratılamadı. V. yüzyılın sonuna doğru kurulmuş olan krallık, 843 yılında imzalanmış olan Verdun antlaşmasıyla yokoldu. Cermen boyları kazandıkları başarıyı, hemen her. yerde, eski örgütlerini yitirerek eski gelenek ve alışkanlıklarını unutmakla; kısaca söylemek gerekirse, Roma kültürünün boyunduruğu altına girmiş oldukları için kendi özelliklerini ellerinden kaçırmakla, oldukça pahalıya ödediler.

Toplumun sınıflara bölünmesi, ekonomik yapı ve genel olarak Roma yaşayışının bütün öbür özellikleri yavaş yavaş Romalıları yenmiş olanlarca benimsendi.

Buna karşılık Roma kültürü de göçler, Cermenlerin ve Hunların akınları, Cermenlerce girişilen yeniden örgütleme çabaları yüzünden oldukça zarar görmüştür. Bu durumun sonucu olarak kentlerin nüfusu iyice azaldı; dolayısıyla gerek ticaret, gerek zanaat çalışmalarının gelişmesi durdu. Batı Avrupa, böylece yeniden, doğal ekonomi düzenine dönmüştü. Ama bu yeni ekonomi düzeninin temeli artık ortak çalışma ve demokratik yönetim değil, dediğini yaptıran zorba bir devlet kuruluşu içinde derebeylik düzeni ve köy ekonomisiydi.

Avrupanın Ortaçağ'daki yeniden örgütlenmesi, Cermenlerin topluluk hukuku anlayışı ile Roma özel hukuku arasındaki anlaşmanın sonucu olmuştur.

Ortaçağın başlangıcında, ekonominin demokratik ve kolektif özelliği henüz bütün bütüne yok olmamıştı. Çünkü doğal ekonominin demokratik özelliği,

özel ekonominin geliştirmekte olduğu bencil içgüdülerin güçlü bir biçimde ortaya dökülmesini önleyebiliyordu. Roma-Cermen toplumunun yapısı, V. ile X. yüzyıllar arasında genellikle şöyleydi:

Temel, kasaba düzeni ve toprağa bağlı kölelik üstüne oturtulmuştu. O çağda tarım, yaşamak için başvurulması gerekli ilk yoldu ve tarımsal çalışmalar, 5 ile 18 kişi arasında değişen bir topluluğu beslemeye yetecek genişlikte toprak parçaları üstünde çalışan köylülerce yapılıyordu. Bu toprak parçalarının her birinde tarlalardan başka, tarımcının öz malı olan çiftlik ve bahçe bulunurdu. Bundan başka çiftçinin, miras hakkına da sahip olduğu ve başkasına devredemeyeceği bir hak olarak topluluk topraklarından yararlanma olanağı vardı. Bu topraklar geleneksel kurallarla işlenirdi. Ayrıca, çiftçi, korular ve ormanlardan yararlanabilir, ağaçlıklarda ve suda avlanabilir, balık avlayabilirdi. Çiftçilerin işletmesine bırakılmış bu toprakların her birinin genişliği yaklaşık 15 ile 18 hektar arasındaydı. Mülkiyet bakımından da bir bölümü topluluğun, bir bölümü de işletenin malıydı. Ne var ki, köylü bağımsız değildi. Senyörüne, efendisine bazı şeyler vermek, sağlamak zorundaydı. Ayrıca, topluluğun malı ya da kamunun malı olarak bilinen toprakların, gerçekten kimin malı olduğu da pek kesin olarak bilinmiyordu. Köylüler, topluluğun birer üyesi olduklarını söyleyerek toprakların kendi malları olduğunu öne sürüyorlardı. Buna karşılık derebeyler de, derebeylik haklarına dayanarak kendi bölgeleri içinde kalan bütün toprakların öz malları olduğunu söylüyorlardı. Sonunda anlaşmazlık, sertliğe başvurularak sonuca ulaştırıldı. Sertlikle başarı sağlayacak olan güç ise derebeylerinin elindeydi. Daha sonraları çıkmış olan birçok köylü ayaklanmasının temel nedeni bu olmuştur. İlkel komünizmin eski gelenekleri, İskoçyalılarda, İrlandalılarda ve Doğu Slavlarında, Cermen-

Roma topluluklarında olduğundan daha uzun bir süre yaşadı.

Zanaatçılık o çağda, derebeylik mülkiyetinin bir eki durumundaydı. Zanaatçılar bu durumdan, ancak yavaş yavaş kurtulabildiler ve yeni doğmakta olan kentlere yerleşerek tacirlerle birlikte loncalar kurdular.

Kilise

İsa'dan sonraki ilk yüzyıllar boyunca Hıristiyanlık olağanüstü başarılar gösterdi. Yahudiye ilî halkının en alttaki toplum katında bulunan küçük balıkçı ve zanaatçıların ahlâkî ve dinsel anlayışları, içinde yaşadıkları toplumun en güçsüz, küçümsenen toplum katında bulunmalarına rağmen, yine de kendileriyle ilişkisi olanları çeken bir özellikteydi. Hıristiyanlık, yalnız o dönemin toplumsal ahlâkının dile getirdiği isteklerin belirtisi olmakla kalmıyor, aynı zamanda da kalıcı değerlere önem vererek sertliklerin boşluğunu dile getiren ve bu yüzden de her türlü sert davranışı suçlayarak atan bir ruhun sözcüsü kimliğiyle ortaya çıkıyordu. Bu ruhun dilegelişi ise Roma egemenliğinden yakınan herkesin kolayca anlayacağı bir dil oluyordu. Son cumhuriyetçi generallerin, imparatorların, prokonsüllerin ve vergi kesenekçilerinin davranışları politik işkencenin, en üst noktasına varması sonucunu doğurmuştu. Bu durumun yanısıra da Vergilius'lar, Seneca'lar ve Tacitus'lar, ilk çağların özentisiz ve erdemli yaşayışını özleyerek anıyorlardı. «Ruhu zehirlenmişse insan, dünyayı ele geçirmekle ne kazanır?» En iyi Romalılar arasında belirmeye başlayan duyguları İsa bu sözlerle anlatıyordu.

Onlar, yeni dini yayan küçük toplulukları ziyaret ettiler. Zengin ya da yoksul, güçlü ya da cılız, özgür ya da köle herkes yeni öğretime doğru gidi-

yor ve çevresinde kümeleniyordu. Ne var ki, bu topluluklar büyüyerek kalabalıklaştıkça, anlayışlar ve dış dünyaya karşı tutum da görülür biçimde değişti.

Bu gibi hareketlerde her zaman ortaya çıkmış olan bölünme ve ayrılmalar kendini göstermekte gecikmedi. Çünkü topluluğun ögeleri arasındaki gerek düşünsel gerekse maddî çatışmalar kendini göstermeye başlamıştı. Katılanların bir kısmı, her türlü dış baskılardan kurtulacaklarını ve daha haklı bir ekonomik düzene kavuşacaklarını ummuşlar, kimileri ise tersine, manevi ve ahlâkî çöküntülerine umar bulacaklarını düşünmüşlerdi. Bu amaçla topluluğa katıldıktan sonra da eski inançlarını yitirmişlerdi. İçlerindeki boşluğu doldurmak zorunluğuyla karşılaştılar. Birinci bölümdekiler, çoğunluğu bilgisiz zanaatçılar, köleler olan Yahudi, Yunanlı ve Romalı, halktan adamlardı. Toplumsal adalete susamışlardı. İkinci bölümdekiler ise yeni bir din, ahlâk ve dünya görüşü arayan aydınlardı. Kararlarında ekonomik düşüncelerin hiçbir rolü yoktu. Toplum içindeki yüksek yerleri ve bilgilerinin yardımıyla, kısa zamanda, yeni öğretinin yorumcuları oldular. Öğrenim bakımından üstünlükleri ve katılmaları sonucunu doğurmuş olan manevî durumları, onları öğretimin daha çok felsefeyle ilgili yanını işlemeye götürüyor ve gerek ekonomik gerek toplumsal yanını çok önemsememeleri sonucunu doğuruyordu.

Oysa birinci bölümdekiler için her şeyden önce gelen, Hıristiyanlıktaki komünizm ülküsüydü. İkinci bölümdekilerin önemsedikleri konu ise bir inanç kazanmak ve metafizik gerçeklere ulaşmaktı. Birinciler, her şeyden önce güçlüler ve zenginlere karşı savaşı düşünüyor; ikinciler de Yahudiliğin ve paganizmin karşısına çıkacaklarını umdukları bir din bulmaya ve bu olanağı felsefe yoluyla doğrulamaya çalışıyorlardı. Bu akımın başlıca sözcüleri yasalara saygılı, kurulu düzeni ve yasalara uygunluğu her

şeyin üstünde tutan anlayışlarıyla Aziz Paulus ve Aziz Augustinus'tur.

Yunanlı kilise büyükleri ise, Hıristiyan teolojisinin temelini atan kimseler oldukları halde ilkel Hıristiyanlığın komünist geleneklerinden ayrılmamışlardı.

İlk Hıristiyan topluluklarında ortaya çıkmış olan anlaşmazlıkların nedeni işte bu durumdur.

Toplulukların genişlemesi, gelişmesi sonucu ortaya çıkan anlaşmazlıklar da daha sonra bu çekişmelere eklendi. Büyük örgütler, küçüklerden daha karmaşık bir düzen gerektirir. Bundan başka, sayı bakımından güçlü olan taraflar, er geç, dış güçlerle karşı karşıya gelmekten kaçınamazlar. Bu durumda da, ya taraflardan biri öbürünü etkileyerek değiştirir; ya da her ikisi birden karşılıklı olarak birbirlerini etkiler ve değiştirirler.

II. yüzyılın ortalarına kadar Hıristiyan toplulukları, üyeleri arasında tam bir eşitlikle demokratik bir hayat yaşıyorlardı. İç bağları çok sağlamdı. Malların kolektifliği, aralarında en küçük bir anlaşmazlığın bile çıkmasına yer bırakmıyordu. Hıristiyanlıkta kurulmuş olan ilk görev yerlerinin 'diaconia' denilen makamlar ve bunların görevlerinin yoksullarla hastalara yardım etmek olması, dikkati çeken bir durumdur. Topluluğun üyeleri, yetenekleri elverişliyse, aralarında hiçbir ayırım gözetilmeksizin papazlık görevine seçilebilirlerdi. Bu papazlara 'eskiler' denirdi.* denirdi. 'Eskiler'in ve en önemli saydıkları üyenin adı da 'gözetici'** idi. O çağın toplulukları, laiklerle kilise adamları arasında henüz bir ayırım yapmasını bilmiyorlardı. Kilise adamlarının özel

---

* *Eskiler:* Yunancası *presbytero.* Fransızcada 'papaz' anlamına gelen *Pretre* sözcüğünün kökenidir..

** *Gözetici:* Yunancası *episcopos.* Fransızcada 'piskopos' sözcüğü buradan gelir.

bir sınıf olarak ortaya çıkmaları ancak Kilisenin güç kazanmasından ve yeni dini kabul eden kimselerin eğitiminin yapılması ve Hıristiyan görünüşün gerçek bir teoloji sistemi haline getirilmesi gibi büyük görevlerin kiliseye düşmesinden sonra mümkün olmuştur.

Hıristiyanlık, devlet örgütü içinde güçlendiği oranda değer ve etkinlik kazandı. Din adamları sınıfı böylece gerçek bir büyük güç durumuna gelmişti. Din adamları askerlik görevi zorunluğunun dışında bırakıldılar. Laiklerin özel hayatının denetimi görevini ve bağışları kabul etme ya da miras alma haklarını da zamanla kazandılar. Böylece, ilk Hıristiyan topluluklarının 'eskiler'i bir dönüşümden geçerek, özel güçleri ve ayrıcalıkları olan kutsal bir kast durumuna geldiler. Küçük balıkçılar ve zanaatçıların minicik toplulukları, en sonunda ölçüsüz zenginlikleri, kasaba ve kentlerdeki sayısız papazları, büyük kentlerdeki metropolitleri ve piskoposları; onların hepsinin üstünde de, Roma kentinin piskoposu olan ve bütün Hıristiyan dünyasının başı sayılan Papa ile, karşı konulmaz bir örgüt durumuna gelmişti. Başlangıçtaki küçük din ve ahlâk topluluğu, artık, kilisenin önesürmüş olduğu dogmalara karşı gelenleri ölüme gönderebilen; dindaşlardan aldığı bağışlar ve miraslarla kendine gelir sağlayan geniş bir politik ve ekonomik topluluk durumuna gelmişti. Başlangıçta yoksullar için toplanmakta olan kilise varlıkları zamanla, dörtte üçüne yakın bir bölümü kilise adamlarına, dinsel törenlere harcanan ve ancak dörtte biri yoksullara verilen bir kaynak durumuna geldi. Giderek, kilise büyük topraklar da edinmeye başladı. Öyle ki, daha VII. yüzyılın sonunda bile Galya topraklarının üçte biri kilisenin malı olmuştu. VIII. yüzyılda Frank krallığında, kilisenin toprakları öylesine artmıştı ki, Karolenj hanedanından olan yöneticiler bu toprakların birçoğuna elkoy-

madan edemediler.

Maddî alanda görülen bu uyumun yanısıra kilise dışı dünyaya karşı, düşünsel bir uyum da belirmeye başlamıştı. Başlangıçtaki ateşlilik yavaş yavaş yok oldu ve zenginliklerden yüzçevirmenin yerini acıma aldı. Eski dayanışma ve yardımlaşma anlayışı acıma duygusuna dönüşmüştü. Herkesin kiliseye yapacağı bağışlar birer zorunluk biçimine sokuldu ve papazlar, halkın yönetimini ellerinde tutanlarla derin bir bağlantıya girerek kendi inançlarına uymayanların kültürünü sessiz bir hayranlıkla gözlemeye koyuldular. Öte yandan, Roma İmparatorluğunun çeşitli çevrelerinden gelen ve din topluluğuna katılanların akını, Hıristiyanların yaşama biçimi üstünde kötü etkiler yarattı. III. yüzyılda artık, Roma Tümenlerinde, Sezar'ların çevresinde, devlet görevlileri arasında, iş çevrelerinde, bilim adamları arasında Hıristiyanlara rastlanıyordu. Hıristiyanlık böylece Roma toplumunun bütün gözeneklerinden sızarak girmiş ve Kiliseye yeni düşünceler ve alışkanlıklar getirmişti. Dış dünya ile Kilise arasındaki bu ilişkiler ve karşılıklı ödünler sonucunda Hıristiyanlık, eski anlayış ve gücünü önemli oranda yitirdi. Hıristiyanlığın ilk yıllarındaki komünizm anlayışı, yerini, özel mülkiyetin yasalara uygun ve geçerli sayıldığı bir anlayışa bıraktı. İlk yüzyıllarda uygulanmış olan temizlik hareketleri Kiliseyi belli bir süre için ikbal avcılarından ve çıkarcılardan temizleyebilmişti; ama fırtına geçtikten sonra, ilkel Hıristiyanlığın özüne bağlı kalmış olanlar üzüntülü bakışlarla gördüler ki Hıristiyanlığın dış dünyaya uyumu durmamıştır. İsa'nın çömezlerine ve kendisine inananlara söylevi olan 'Dağda Verilen Öğüt'ü okuyan bu kimseler, Hıristiyanlığın ilk yıllarının mutluluğunu anıyor ve yaşadıkları zamandan hoşnut olmadıklarını söylüyorlardı. «İsa'ya dönelim. Yetinmesini bilelim ve malların ortaklaşalığına, İncil'in buyruklarına uygun yoksul-

luğa geri dönelim,» diyorlardı. «Hıristiyanlığın katkısız arılığına dönelim ve kendimizi, öğretimizi kirleten dış dünyadan çekelim.»

Gittikçe büyüyerek gerçek bir karşı akım biçimini almış olan ve keşişlik ya da keşiş komünistliğine yol açan; daha sonraları da sapkınların ortaya çıkmalarını sağlamış olan, işte bu tasalar ve kaygılardır. Keşişlikle sapkınlık bir kökten çıkmışlardır. Ama, keşişlik savaşmaksızın, kendini Kilisenin uzağında tutmak isterken, ikinci akım, Kilisede bir reform yapmayı ve bu düzeni bir değişimden geçirtmeyi kendine amaç edindi. Bu tutum da kaçınılmaz bir biçimde, Kiliseye ve yöneticilerine karşı açık bir savaşa girişmeyi gerektiriyordu. Yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi keşişler, Kiliseye karşı her türlü davranışı suç sayarak kurulu düzene el sürmeye çekiniyorlar ve utopyacı bir davranışla, Kilisenin arkasında, gizli olarak yeni bir toplum düzeni kurmaya çabalıyorlardı. Oysa sapkınlar, günümüzün sosyalistleri gibi, ilkin toplumu bir dönüşüme uğratmaya; ardından da eski yönetim düzenini ortadan kaldırmaya çalışıyorlardı. Keşişlik hareketinin öncüleri daha sonraları Kiliseye bağlandılar. Oysa sapkınlar, Kiliseye başkaldırmış sayıldılar ve yakılarak ya da silahla ölüm cezasına çarptırıldılar.

Keşişlik

Kilisenin bozulmasından hoşnut olmayan, ya da geniş ekonomik ve politik örgüt biçimine girmesinden tiksinti duyan birtakım Hıristiyanlar, III. yüzyılın ikinci yarısında, yeryüzünden el etek çekmeye ve bir köşede çileler içinde kendilerini dinsel düşüncelere bırakmaya karar verdiler. Kilisenin, İmparator Constantinus ile bir anlaşmaya vararak devlet dini katına yükselmesinden sonra ise keşişlik hareketinin yoğunluğu daha da arttı. Bu hareketin başlıca ön-

cüsü, Aziz Antonios'tur, Yukarı Mısır'da çok zengin bir ailenin çocuğu olan bu kimse, yaklaşık olarak 270 yılına doğru, bütün mallarını dağıtarak çölde yalnızlığa çekilmeye karar verdi. Ondan yarım yüzyıl sonra da çömezi Pachomus, yalnızlığa çekilmeye karar vermiş olanları toplayarak Nil nehrinin üstündeki Tabenna adasında ilk manastırı kurdu. Burada şu kuralları geçerli kılmıştı: Hiçbir özel mülkiyeti tanımamak; el emeği zorunluluğu; yemekleri topluca yemek; Yönetici rahibin hiçbir sözüne karşı gelmemek ve kendini birçok şeyden yoksun kılarak çile çekmek.

Keşişliğin kuruluşundan sonraki ilk yüzyıllar boyunca, keşişler, kilise örgütü içinde yeri olan bir sınıf sayılmıyorlardı. Din değil, din ile dünya işleri arasında ayrım yapan laiklerden sayılıyorlardı. Öyle ki içlerinde büyük bir çoğunluk, evliydi bile. Bu çağda manastırlar, dindarların komünist topluluklarıydı. IV. yüzyılın sonunda evlilik, Hıristiyan hayatında aşağı bir durum sayıldı. Bununla birlikte, evlilik VI. yüzyılda bile, manastırlarda yaşayanlar arasında hiç de seyrek değildi. Evlenmemek, daha sonraları, manastır hayatının mutlak kuralı olmuştur. Çileciliğe verilen yüksek değer ve ailelerin çoğalmasıyla komünist kuruluşların erimeye başladığının görülmesi, en sonunda, bekâr yaşamak zorunluğunun konması gereğini ortaya çıkardı.

Keşişlik kuruluşunun ortaya çıkışını sağlamış olan temel düşünce, bütün toplumsal kuruluşlardan ve düşünce akımlarından uzak kalmak ve insanların böylece içinde yaşadıkları yüzyıla ve dolayısıyla Kötü'ye bağlanmalarını önlemekti. İnsanların bağlanmasına engel olunmak istenen bu 'Kötü'ler şunlardı: Özel mülkiyet, aile, devlet, efendi ile köle arasındaki ilişkiler v.b.

Komünist geleneklerin henüz çok güçlü oldukları Kuzey Afrika'da keşişlik yöntemi, hızla gelişe-

rek oradan doğu'ya, Filistin'e, Suriye'ye, Ermenistana, Kapadokya'ya yayıldı. Manastırların sayısı öylesine artmıştı ki, İmparator Valens, bu hareketin gelişimini durdurmayı bile denedi, ama bu çabası başarısız kaldı. Ayrıca, Hıristiyan yazarlar arasında da, hiç de haksız olmayarak, içinde resmî Kiliseye karşı bir tehlike belirtisi sezilen bu akımın yayılmasının önlenmesini isteyen sesler de yükselmeye başlamıştı. Ama, manastırlarda yaşayan kimseler, kiliseye karşı en küçük bir saldırıda bulunmadıkları için kilise yöneticileri, onların amacının yalnızca, barışçı yollarla ilkel Hıristiyanlığın idealini gerçekleştirmek olduğunu gözönünde tuttular ve onlara iliş-mediler. Böylece, başlarında Aziz Athanasios olduğu halde bütün kilise büyükleri, bu akımı onaylayarak Ahdiatikte* adı geçen peygamberlerin okullarının, Mısırlı Yahudi keşişlerinin (Essenlilere benzeyen bir topluluk) ve ilk Hıristiyan topluluklarının bu yeni akımın bundan önce de görülmüş örnekleri olduğunu önesürdüler. Bundan sonra, çeşitli toplum katlarından ve özellikle çalışan tabakalardan bir çok Hıristiyan, manastırlara koşmaya başladı. Aziz Augustinus döneminde bunlar Afrika'da, özellikle köleler, özgürlüğüne kavuşmuş olan eski köleler, köylüler, zanaatçılar, v.b. idi.

Aziz Augustinus da, ne türlü olursa olsun bütün halk hareketlerine karşı olmakla birlikte, bu akımı 'circumcellion'ların ihtilâlci hareketlerini güçten düşüreceğini umarak destekliyordu. Çünkü, ona göre manastırların içinde bulunan komünistler, manastırların dışındakilerden çok daha az tehlikeliydiler. Aziz Augustinus, Kilise'nin, kendine olduğu kadar Kilise doğmalarının düşmanlarına ve Kiliseyi tanımayanlara karşı da candan ve gönül açıklığıyla davranan büyük bir kişiydi. Hiçbir şey kendisi için de-

---

* *Ahdiatik:* Tevrat.

ğil, her şey, içinde Tanrının ülkesini gördüğü Kilise içindi. Aziz Augustinus, Kutsal Kilise'den sözettiği zaman, kulağa, Roma'nın ve Bizans'ın bütün kiliselerinin çanlarının sesleri gelir. Onun bu davranışı, rahatça deneme yapabilmeleri için sosyalistlere özel topraklar bırakmaya hazır olduklarını söyleyen, günümüzün sosyalizm düşmanı devlet adamlarının davranışlarını andırmaktadır.

Manastır düzeni, Batı'da da yayıldı ve başlangıçta belli bir direnmeyle karşılaştı. Ama, 'doğal hukuk' anlayışına ve ilkel Hıristiyanlığın komünist geleneklerine bağlı kalmış olan Kilise büyükleri Aziz Ambrosius ile Aziz Hieronumus'un kişiliklerinde güçlü savunucular bulmakta gecikmedi.

Böylece, Batı İtalya kıyılarındaki adalarda, Dalmaçya kıyılarında ve Galya'nın güneyinde manastırlar kuruldu. Ama bu manastırlar genel bir düzene bağlı değildiler, ve bunlara katılanlar da Doğu'daki manastırlarda bulunan kimselere oranla, kurallara daha az bağlılık gösteriyorlardı. Benedikten'lerin kurallarını koymuş olan büyük öncü Nursia'lı Aziz Benediktus, bu yetersizliğe bir çözüm bulmayı kendine amaç edinmişti. Bunun için de İtalya'da Campani bölgesinde bulunan Cassino dağında bir manastır kurarak bu manastıra, 529 yılında, daha sonraları bütün manastırlar tarafından benimsenecek olan bir çeşit yönetmelik hazırladı. Bu yönetmeliğin başlıca üç noktası şunlardır: 1. Kol işi yapmak zorunluğu (manastır, olanakları ölçüsünde, üyelerinin yaşamalarına gerekli malları kendisi üretmelidir), 2. İffet zorunluğunun kurallarını artırmak (keşişler evlenemezler), 3. Kişinin manastıra kabul edilmesinin kesinleşmesinden sonra manastırı terketmesinin yasaklanması.

Kurulan düzen ve kolektif çalışma olağanüstü başarı sağladı. Bu başarıların, savaşlar ve göçler sonucunda kırılıp geçirilmiş olan Batı ve Orta Avrupa

ülkelerinin kalkınmasına büyük yardımı dokunmuştu. Yıkılmış olan birçok bölge yeniden tarıma açıldı ve uygarlığın yararlanmasına elverişli duruma henüz getirilmiş topraklar verimli bir duruma sokuldu. Sonraları ise manastırlar, bilimin ve kültürün merkezi ve gerek İlkçağ, gerekse Ortaçağ edebiyatının arşivleri durumuna geldiler. Keşişler, Latin yazarlarının ya da eski tarihçilerin yapıtlarını kopya ettiler.

Manastırların üretim topluluklarının, ister büyük tarım işletmeleri, ister yıkılmakta olan Roma İmparatorluğunun toprağa bağlı köle toplulukları ya da Frank Krallığının derebeylik ekonomik düzeninden çok daha üretici olduğu da ortaya çıkmıştı. Kautsky bu konuda şunları yazıyor:

«Manastırların, Hıristiyan dünyasında çoğalmış ve Roma'nın bütün teknik ve kültürünün mirasçısı olmasının şaşılacak yanı nedir? Göçlerden sonra prens ve derebeylerinin, toprakları üstünde manastırlar kurulmasını, bu kuruluşların üretim biçimini daha güçlü buldukları için istemiş olmalarında şaşılacak ne var ki? Bunlar, güneyde, kendilerine kötü davranılmakta olan zanaatçılar ve köylülerin sığınmaları için yerler kurmak amacını güderken, Alplerin Kuzeyinde de tarımın, sanayinin ve ulaşımın gelişmesini istiyorlardı.»

Bundan sonra keşişler, servet, kültür ve güç kazanmış oldular ve kilise adamlarının ya da kilise dışında bulunan büyüklerin dostluklarından yararlanmaya başladılar. Bundan sonra artık üretim toplulukları olmaktan yavaş yavaş çıkarak, yabancı el emeğini kullanmaya başladılar. Bir yandan da, kilise yöneticileri ve derebeyleriyle ilişki kurmalarının sonucu olarak özentisizlik ve yoksulluk gibi erdemlerini yitiriyorlardı. Soyluların şatolarının ve saraylarının kapıları artık onlara açılmıştı.

Yüzyıl, manastırların içine girdi ve keşişlerle din

adamları sınıfı arasındaki bütün ayırımları sildi. İlk keşişlerin çileci yüzleri gittikçe az görülmeye başladı ve bu yüzlerin yerini iyi beslenmiş, yağlı, keşiş giysilerinin içinde, yeryüzüne, rahatı bulmuş ve bütün isteklerini gerçekleştirmiş olanların gözleriyle bakmakta olan kimselerin yüzleri geldi. Keşiş olacak kimseler de artık çalışan sınıfın insanları arasından değil de genellikle zenginlerin ve yöneticilerin çevrelerinden seçiliyordu.

VIII. yüzyıl boyunca büyük manastırlar yavaş yavaş soyluların eline geçti. Dolayısıyla manastırların havası da değişerek ilk manastırlarla ilgisi kalmadı. Durumdan hoşnut olmayan keşişler kendilerini ya çileci uygulamaya veriyor ya da keşişlik düzenini düzeltmek amacıyla manastırlarda reform yapmaya çalışıyorlardı. Bu çeşit bir düzenleme denemesi ilk olarak Aniane'lı Aziz Benoit tarafından yapıldı. Ama bu denemenin sürekli hiçbir sonucu olmadı. O çağda, daha sonraları yapılan reform denemelerinin hemen hepsinin sonuçları bunun gibiydi. Böylece Benoit'nın yönetmeliği unutulup gitti ve zamanla bütün manastırların başkeşişleri laiklerden seçilmeye başlandı. Bir çok kere, savaş adamları da buralara ayak attılar ve aileleriyle birlikte yerleştiler. Onlarla birlikte, yeryüzünden uzak kalarak dinsel düşüncelere dalmak için kurulmuş olan bu yerlere çeşitli eğlenceler; içki, kadın ve zevk âlemleri, av eğlenceleri de girdi ve oraların temiz havasını kısa zamanda kirletti. Burada, IX. yüzyılın genellikle, ahlâk bakımından bir çöküş dönemi olduğunu da ekleyelim. Çünkü, bu çağda Frank krallığı parçalanmaya başlamıştı. Slavlar, Normanlar, Macarlar ve Araplar bu krallığın, Charlemagne'ın ölümünden sonra birçok parçaya bölünmüş olan değişik yerlerini ele geçirdiler. Soylular, krallarla çarpışıyordu. Özellikle soyluların çevrelerinden gelen piskoposlar, aile bağlarıyla ilişkili bulundukları bu çevrelerin çıkarına, ailele-

rinin politik görevlileri durumuna geldiler. X. yüzyılın sonunda artık, krallık, papalık, din adamları sınıfı ve keşişler parçalanma dönemine girmiş görünüyordu.

Keşişliğin yeniden düzenlenmesi ve kusurlarından arınmasıyla ikinci bir deneme, Burgogne'da Cluny Manastırı Vakfı tarafından yapıldı. Buranın kuruluşu, Benoit'nın hazırlamış olduğu yönetmeliğin gereklerine uygun olarak yapılmıştı. Kurallar daha sertti ve en önemsiz bir malın bile papazların özel mülkiyetinde olmasını yasaklıyor, kurallara tam bir bağlılığı, çileci bir yaşama biçimini mutlak koşul olarak koyuyordu. Bu reform denemesi keşişliğin düzelmesi konusunda öteki manastırlarda hiç değilse bir ya da iki yüzyıllık bir süre boyunca olumlu etkiler yaptı ama öte yandan da keşişliği, papanın koruyuculuğu altına sokarak Avrupa politikasının çalkantılar içine düşmesine yol açtı. Papaların imparatorlukla, egemenliklerini bütün dünyada yaymak amacıyla uğraşmaya başlamalarından ve VII. Gregorius'un kilisenin başına getirilmesinden sonra papalık ile keşişlik arasındaki anlaşma, büyük bir politik önem kazanmıştı.

Cluny reformlarının etkisi pek kısa sürdü. Bunu, Paris Din İşleri Meclisi'nin 1212 yılında, manastırlar ve genellikle bütün keşiş yuvaları konusundaki kararlarından anlıyoruz. Bu kararlardan bazıları şöyledir:

1. Hiçbir keşişin özel mülkiyeti olamaz. 3. Piskoposlar, manastırlardaki bütün kuşku verici kapıları ve yerleri duvar ördürerek kapatmalıdır. 10. Hiçbir keşiş, geceyi koğuş dışında geçiremez. Bundan başka, keşişlerin toplu olarak bulundukları toplantılarda her türlü tartışma, manastırların içinde gürültü ve kadın cinsinden kimselerin ziyaretleri, izin verilmeyen oyunların oynanması, avcılık, v.b. yasaklanmıştır. 12. Keşişlerin iki kişi bir yatakta yatmaları

ve giymelerine izin verilmiş olan kılıktan başka bir kılıkta yatağa girmeleri de yasaktır. Ayrıca, keşişlerin manastırın malı olan yurtlukları keseneğe almaları ve bu yurtluklardan edindikleri kazançla ticarî çalışmalara girişmeleri de yasaklanmıştır.

Bu kararları almak zorunda kalınmış olması, daha önce yapılmış olan reform çabalarının başarısızlıkla sonuçlanmış olduğunu göstermektedir. Bu durumda, Assisi'li Aziz Francesco'nun manastırların düzeni konusunda hiçbir kural koymak istememesinin şaşılacak bir yanı yoktur.

Böylece, Avrupanın, Roma İmparatorluğunun yıkıntıları üstüne kurulmasını sağlayabilecek başlıca iki gücün Cermenler ve Hıristiyanlık olduğunu da görmüş oluyoruz.

Bu iki güç, kaynağını kamu hukuku ve demokrasiden alırlar. Ama her iki kaynak da Roma geleneklerinin ve o çağın ekonomik durumunun etkileri altında kalmışlardır; sonuç olarak da Avrupa'nın kalkınması gerçekte, özel hukukun kamu hukukunu gitgide kovarak onun yerini almasıyla sonuçlanmıştır. Roma'nın mirasının bu alanda önemli bir etkisi daha olmuş ve Cermen İmparatorluğu da Roma papalığı gibi kendini yeryüzünün en büyük gücü saymaya başlamış; dolayısıyla, ikisi çekişmeye başlamıştır. Bu çekişme, IX. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar sürdü. Başlıca iki önemli olay, yani özel hukukun kamu hukukunun yerini alması ile Cermen İmparatorluğu ve papalık arasında yeryüzü egemenliği konusundaki çekişme, bütün Ortaçağ tarihindeki olayların alt dokusu olmuştur. Bundan başka, kamu hukukunun ortadan kalkmasının doğurduğu olumsuz etki ve gerek özel hukuka geçiş, gerek ilkel Hıristiyanlığa geri dönmek ya da eski Cermenlerin yaşama biçimine kavuşmak kaygusuyla gösterilen çabalar Ortaçağdaki keşiş hareketlerinin ve din sapkınlığının olduğu gibi Ortaçağ toplumcu hareketinin de temelini oluşturur.

KOMÜNİZM'DEN ÖZEL MÜLKİYETE

Batı ve Orta Avrupa'da Ekonomik Durum

Kilise büyüklerinin komünizmle özel mülkiyet arasında uzlaştırıcı çalışmalar yaptıkları çağda düzenin temeli doğal ekonomiye dayanıyordu. Toprak mülkiyeti vardı; ama ticaret henüz şöyle böyle gelişmişti ve para ekonomisi daha başlangıç dönemindeydi. Roma döneminden kalmış olan kentlerin nüfusu azalmış, onların yerine daha hiçbir yeni kent kurulmamıştı. Orta ve Batı Avrupa'nın Cermen soyundan gelen halkı, tacirleri yine güvensizlikle süzüyor ve mallarını yüksek fiyata sattıkları zaman, onlara açıkça karşı bir tutum alıyordu. 1078 yılında Fransız piskoposlarının da katılmasıyla toplanan Roma Din İşleri Meclisi'nin kararları daha sert ve kesindi. Gerçekten meclis askerlik ve ticaret işlerinin günah işlemeksizin yapılamayacağını bildiriyor ve bu suçu işlemiş olanların ancak meslek değiştirirlerse bağışlanacağını açıklıyordu.

Bununla birlikte, X. yüzyıldan başlayarak ortaya çıkan bir dönüşüm görüyoruz. Örneğin, bu dönemde Seine ile Ren ırmakları arasında kalan bölge ile Flandre ve İngiltere'nin güneyi arasında, Lombardiya'da, Akdeniz kıyılarında ve özellikle eski ticaret ve sanayi bölgelerinde; İtalya'daki, Güney Fransa'daki kentlerde mal değiş tokuşları artmıştır. Eski kentlerin yeniden canlanmaya başlaması ve yenilerinin kurulması dikkati çeker. Ama doğal ekonominin yerine para ekonomisinin geçmesi için para basmaya gerekli, yeterince değerli maden yedekleri henüz bi-

riktirilememişti. Sürüme konmuş olan gümüş paraların madeninin önemli bir kısmı Doğu'dan geliyor, X. yüzyılda yeni yeni gelişmeye başlamış olan kent ekonomisinin ihtiyaçlarını karşılamaya yetmiyordu.

Bulunmasından kısa bir süre sonra Avrupa'nın en zengin yatakları olduğu anlaşılan, Goslar yakınındaki keşfedilen Rammelsberg gümüş madenlerinin tanınması bu zamana rastlar (920). Saksonya hükümdarı Heinirch I (919 - 936) ile Büyük Otto'nun (936 - 973) Karolenj dönemi karışıklıklarını bastırmalarını, Macarları yenmelerini, Slavları püskürtmelerini, kentler kurmalarını ve Alman İmparatorluğunu kalkındırmalarını sağlamış olan, işte bu madenlerden elde ettikleri zenginliklerdir. Bu durumun sonucu olarak, Almanya'da, Fransa'da, Flandre'da ve İtalya'da zanaatçıların çalışmaları gözle görülür bir biçimde gelişti ve paranın sürümü arttı. Avrupa ticaretinin ve özellikle Almanya'nın Doğu ile ticaretinin başlıca merkezlerinden biri olan Venedik, 991 yılında, Sarrazen'lerle* anlaşmalar imzalıyordu. Bundan dokuz yıl sonra da Venedikliler, Hırvat korsanlarını yendiler. 1.000 yılında ise Köln kentinin Londra'da, bir demir malları deposu kurulmuş bulunuyordu. 1016 yılında Alman tacirleri, İngiliz mahkemelerinde yerli tacirlerle eşit haklara kavuşturuldular. XI. yüzyılın yarısında Brugge, yün ticaretinin merkezi durumuna gelmişti. Fransa'nın kuzeyinde dokuma atölyelerinin sayısı artıyordu. Tanınmış Champagne panayırları da bu dönemde kurulmuştur. Doğu ile Batı arasındaki ticaret, bütün ekonomik hayatı canlandırıyordu. Bu durumun sonucu olarak görüşler genişledi ve genel bir kalkınma ihtiyacı kendini duyurmaya başladı.

Bu durum, Avrupa için, Roma İmparatorluğu döneminde olduğundan daha elverişliydi. Saksonya'nın

---

* *Sarrazen'ler:* Ortaçağda Avrupalıların Asya ve Afrika'daki müslümanlara verdiği ad.

gümüş madenleri ve kentlerin artan sanayi çalışmaları sonucunda Avrupa, Doğu'nun değerli madenlerinin varlığına o zamana kadar olduğundan daha az bağlı bulunuyor ve bu durum ticarî bilançoyu Avrupa'nın lehine döndürüyordu.

Ama kısa bir süre sonra Avrupa, yeni bir tehlikeyle yüzyüze geldi. Türkler, Küçük Asya'da ilerlemeye başlamışlardı. 1071 yılında ise Kudüs'ü, 1076'da da Şam'ı ele geçirdiler. Bu durumda, Avrupa'nın ticarî ve kültürel bakımdan ileri karakolu durumunda olan Bizans da kendini güvensiz durumda bulmaya başladı. Bizans'ın Roma'dan istediği yardım da sonuçsuz kalmıştı. Çünkü o sıralarda Papalık-İmparatorluk kavgaları başlamıştı. Buna karşılık Venedik, önüne çıkan fırsattan yararlanarak Doğu ile ticaretin tekelini eline aldı (1081).

Avrupalıların Asya'ya, Haçlı Seferleri adıyla bilinen yayılma hareketlerinin gerektirdiği gücü sağlamış olan ekonomik ve politik başlıca üç etken bunlardır. Bu savaşlar o çağda papalığın Avrupa politikasıyla ilgilenmekte olması ve halkın bu çeşit seferlere hazırlanması için gerekli havayı da ancak dinsel duyguların yaratabileceğinin tasarlanması nedeniyle din savaşları biçimine girmişlerdir. Gerçekten Ortaçağ'da temel düşünceler hep din üstüne kuruluyordu. Toplumun temeline işleyerek bir dönüşüm yaratabilecek olan derin ekonomik nedenler de halk yığınlarını, herkesin dilini anlayacağı biçimde yapılan etkenlerle ancak harekete geçirebilirdi. Haçlı Seferlerinde de böyle olmuş, ekonomik ve dinsel çıkarlar, uyumlu bir biçimde birbirlerine karışmışlardır.

Haçlı Seferleri döneminin bitiminde İtalya, Avrupanın en başta gelen ticarî gücü durumuna gelmiş bulunuyordu. Lombardiya'nın endüstri kentleri, Avrupa'nın belli başlı ticarî ve malî merkezleri oldular. Katalonya kentleri ile Fransa'nın Güneyindeki kentler de önemli bir gelişme sağlamışlardır. Orta ve Ba-

tı Avrupa'nın kültür merkezlerinin hepsinde maddî ve düşünsel çabalar arttı. Hıristiyanlığın gerçeğini mantık ve bilim yollarıyla doğrulamak amacını güden Skolastik çalışmaları bu çağda doruğuna erişmiş bulunuyordu. Paris, Köln ve Oxford Üniversiteleri, tanınmış üniversiteler oldular. Kentlerde ise para ekonomisi ve onunla birlikte de özel teşebbüs ekonomisi üstün geldi. Aynı zamanda da bağımsız tarımcılar, kent ekonomisi alanına doğru çekilerek kentlerin tükettiği hammaddeleri ve yiyecekleri sağlayan ticaret adamları durumuna geldiler.

Devlet yöneticileriyle Kilise arasında, egemenliğini yeryüzüne yaymak amacıyla yapılmakta olan çekişme de biçim değiştirici, devrimci bir hareket yaratmıştı. Papa VII. Gregorius, 1081 yılında yayınlanan bir genelgesinde şöyle demektedir:

«Krallar ve prenslerin hepsi, Tanrıyı bilmeyen, ama kendini beğenmeyi, hırsızlığı, kurnazlığı, adam öldürmeyi; kısaca söylemek gerekirse, insan kardeşlerini türlü cinayetlerle boyunduruğu altına alarak yönetmeyi bilen ve bunu yapmış olan kimselerin soyundan gelmişlerdir.»

Hükümdarlık yönetimine karşı bundan daha sert sözler söylemiş olan bir cumhuriyetçi ya da demokrat yoktur. Öte yandan, halk yığınları da papaların cismanî güçler tarafından nasıl işbaşına getirildiklerini ya da işlerinden atıldıklarını ve bütün bu çekişmeler boyunca din adamları sınıfının ve keşişlerin nasıl gitgide Hıristiyanlığın yoksulluk idealinden, eski yumuşaklığından ve alçakgönüllülüğünden uzaklaşmakta olduğunu görüyorlardı.

Komünist sapkınlığa elverişli alan işte böyle hazırlandı. İlkel Hıristiyanlığın komünist geleneklerine bağlı kalmış olanların hepsi, cismanî güçlerle ilişkilerinden ötürü gittikçe değeri düşen ve keşişliği politikalarının basit bir aracı durumuna getiren yöneticilerin kilisesinden yüzçeviriyorlardı. Papanın gü-

cünün en üst noktasına ulaştığı çağ olan XII. yüzyıldan başlayarak, komünist sapkınların bir çok silahlı başkaldırmalara giriştiğini görüyoruz. Bu ayaklanmalara katılanların başlıcaları, kentlerdeki zanaatçı kesiminden gelen kimselerdi.

Ama Kiliseyle bozuşmaksızın Hıristiyanlığa ve İsa'nın çömezlerinin yoksulluğuna dönmek isteyenler de vardı. XIII. yüzyılın başında 'Fransisken' tarikatını doğurmuş olan da bu denemelerdir. Keşişliğin içinde erimiş olmakla birlikte bu dilenci tarikatı yine de, papalığa karşı davranışlarıyla göze batan önemli kimseler yetiştirmiştir.

'Fransisken' tarikatıyla birlikte kurulmuş olan bir başka tarikat da 'Dominiken'lerin tarikatıdır. Bu tarikat da varlığını sadakalardan sağladığı gelirlere bağlamış bulunuyordu ama daha başlangıçtan beri, yönetimi ellerinde tutan politik çevrelere hizmet etmek ve sapkınlara karşı bir tutum takınmak eğilimi gösterdi; kısaca söylemek gerekirse, polis ya da meraklı bir araştırıcı görevi yüklendi.

Bununla birlikte, genel olarak 'Dominiken'lerin arasında, Albertus Magnus, Eckart, Campanella ve düşünüşü bakımından daha çok 'Fransisken' olan Giordano Bruno gibi gerçekten değerli ve kendileriyle öğünülecek kimseler de bulunuyordu. Aristo'nun 'Politika' adlı yapıtına dayanarak Doğal Hukukun demokratik ve komünist ögesini ortadan kaldıran ve Haçlılar döneminde Avrupa'ya yayılmış olan ekonomik burjuva düzenini kuramsal bakımdan doğrulamaya yarayan bir görüş getirmiş olan Aquino'lu Tommusa da 'dominiken'dir.

Kentlerin ve kent ekonomisinin gelişmelerinin, X. yüzyıldan başlayarak, dönemin düşünce hareketleri politikası ve toplumsal anlaşmazlıkları üstünde olduğu kadar ahlâksal ve dinsel çatışmaları üstünde de gittikçe artan etkiler yapmış olduğu, yalanlanmaktan korkmaksızın önesürülebilir. Bu durum,

başka bir deyişle, bu dönemin düşüncelerinin, gitgide burjuva bir niteliğe bürünmüş olduklarını söylemek demektir.

X. yüzyıldan XIV. yüzyıla kadar giden bu dönemin genel incelemesinden sonra şimdi de komünizm lehinde ya da komünizme karşı amaçlarla yapılmış olan tartışmaları ve sapkınlık hareketlerini inceleyeceğiz.

Joachim de Flore, Amalric de Bène

Komünizm, XII. yüzyıldan Reform dönemine kadar geçen zaman boyunca, kendini açığa vurmuş olduğu bütün biçimlerde, 'Manicilik' öğretisinin yanısıra en belli başlı teorik desteğini, Joachim de Fiore ile Amalric de Bène'in yazılarında buldu.

Joachim, 1130 yılına doğru (bazı kimseler 1145 olduğunu öne sürerler.) Güney İtalya'da doğmuş ve 1202 yılında ölmüştür. Demek oluyor ki Assisi'li Aziz Francesko ile aynı çağda yaşamıştır. Aziz Francesco, ona bir çok bakımlardan borçludur. Çünkü, Joachim'in yazılarını 'Fransisken'ler toplamış ve yaymıştır. Çok iyi bir eğitim görmüş, Filistin'e hacca gitmiş - bu dönemin Haçlı Seferleri zamanına rastladığını unutmayalım - ve orada yapıtlarının taslağını hazırlamıştır. Vatanına dönüşünden sonra da manastıra çekilerek önce keşiş olmuş, sonra da Kutsal Kitaplarla ilgilenmeyi hiç bırakmamış ve manastırın başkeşişliğine yükselmiştir. Papalarca teşvik edilmiş, imparator IV. Henri'den yakınlık görmüştür.

Joachim, Calabria bölgesinde, Cosenza yakınında bir tarikat kurdu. Orada tam bir çileci gibi yaşadı. Elişleriyle uğraştı; temizlik kurallarına kesinlikle uydu; manastırın hastanesinde yatakları yaptı; hastalara baktı, en büyük alçakgönüllülük örneklerini verdi. Kısa bir süre sonra artık bir aziz, bir pey-

gamber ünü kazanmıştı. Başlıca yapıtları, Ahdiatik* ile Ahdicedit'i** uzlaştırmaya çalıştığı 'Concorde' ile Aziz Yoanna'ya inen vahiy konusunda bir yorum ve Teslis'ten sözeden bir yakarış kitabıdır.

Joachim'in başlıca temel düşünceleri şunlardır: Dünya kokmuş, çürümüştür. Güçlüler sertlikle davranmaktadır. Onların buyruğu altındakiler ise kötülüğe düşmüşlerdir. Din adamları sınıfı, gerçeğin anlamını yitirmiştir ve bir reform yapmak isteyenlerin karşısına dikilmektedir. Kilise bozulmuş, görevine inancını yitirmiştir. Keşişler de baştançıkmışlardır. Papa ile İmparator arasındaki anlaşmazlığın; hukukçuların kazanmış oldukları büyük önemin; din konusundaki kuramsal anlaşmazlıkların ve sapkınların, Sarazin'lerin ilerlemelerinin açıklaması işte bunlardır. Bütün bu tehlikeler ancak kilisenin köklü bir reformuyla önlenebilir. Bu reform da İsa'nın çömezlerinin yoksulluğuna dönmeye, her türlü mülkiyete karşı olmaya ve cismanî güçleri reddetmeye çağıran buyruklara uymakla gerçekleştirilebilir.

Bu tarikatlar her yana vaizler gönderecek ve gönderilen vaizler yalnız halkı değil, prensleri de cezalandıracaklardır. Bu ödevden kaçınılmaz; çünkü yeni bir dönemin, 'Kutsal Ruh' döneminin gelmesi yaklaşmıştır.

Tanrı, tarihi üç döneme ayırmıştır. Birincisi, Baba'nın saltanat dönemidir. O, bu dönemde çocuklarını, korkunun yardımıyla yönetti. Bundan sonra, yeryüzünü bilgelik ve disiplinle yönetmiş olan Oğul'un dönemi gelir. Bu dönem bitimine yaklaşıyor. Yakında, aşk ve özgürlüğün saltanat süreceği; iç ve dış mutluluğun egemen olacağı 'Kutsal Ruh' dönemi gelecektir. Korku ve kölelik, çalışma ve disiplin dönemleri artık geçti. Gelen üçüncü dönem, özgürlüğün barışın, komünizmin dönemidir, ne sınıfları, ne

---

* *Ahdiatik:* Tevrat.

** *Ahdicedit:* İncil.

de sosyal farkları tanıyan ve özel mülkiyetin yok olacağı bir dönemdir.

Joachim de Flore'un yazdıkları, 'Ebedî İncil' adı altında yayıldı ve sonraları da, Joachim'in Kilisenin her zaman sadık bir çocuğu sayılmakta olmasına; sapkınlık eğilimlerini daima kötü karşılamasına ve ortaya atmış olduğu üçüncü dönem öğretisinin ilk Hıristiyanlar arasında çok yaygın olan 'Bin Yıllık Devlet' düşüncesinin özel bir biçimi olmasına rağmen yine de bir sapkınlık sayılarak Kilise tarafından suçlandırıldı.

Amalric'in öğretisi ise, daha da sapkındı. Amalric, Chartes piskoposluğunun sınırları içinde bulunan Bène'de doğmuştu. Uzun yıllar Paris Üniversitesinde mantık ve din yorumu dersleri okuttu. Benimsediği Tanrı öğretisi Üniversite tarafından suçlandı. Üniversitenin verdiği bu yargı Papalıkça da onanınca, Amalric kederinden öldü. Yazılı olarak bıraktığı hiçbir şey yoktur; ama Kilise tarafından, onun öğretisine bağlı kaldıkları için suçlandırılan birçok öğrenci vardı. Bu yüzden de öğretisini sadece, onu suçlayan kimselerin belgelerinden ve bundan ötürü pek inanılır sayılamayacak kaynaklardan edindiğimiz bilgiyle öğrenmiş bulunuyoruz. Yine de, elimizdeki bu belgelerden, öğretisi konusunda aşağı yukarı bir bilgimiz oluyor ve gerek Amalric'in gerek onun yolundan gidenlerin düşüncelerini anlamamızı sağlayacak ipuçları edinebiliyoruz. Öğretisi, aynı zamanda mistik ve 'panteist'* olan ve 'Altınçağ'ın geri geleceğine inanan Scotus Erigena'nın öğretisine dayanıyordu. Erigena, 'Doğanın Bölünmesi' adlı kitabında şöyle der:

«İnsanların yeryüzü cennetinden kovulmaları, doğal mutluluğun yitirilmesinden başka bir şey değildir. Aziz Yoanna, 'Apocalypsis' adlı yapıtında şun-

* *Panteist:* Kamutanrıcı.

ları söylüyor:

«Yeni bir gökyüzü ve yeni bir yeryüzü gördüm. Çünkü birinci yeryüzü ve birinci gökyüzü yok oldular. Yeni yeryüzü ve yeni gökyüzü, Tanrının sevgili kulu Aziz Gregorios'un dediği gibi, insanlığın, ilkel durumuyla yeniden kuruluşudur.»

Erigena, aynı zamanda Panteist'ti de. Arecopagos'çu Hagios'un şu sözlerini aktarır: «Tanrı, her şeyin içinde olduğu gibi her şeyi de yarattı.» Ya da Hegelciler gibi sürekli oluş içinde kendini ve Dünyayı yaratır. Bu, bütün inancın çekirdeğidir.

Amalric ile yolundan gidenler, Scotus Erigena'nın bu düşüncelerini almış ve Tanrının her şeyde varolduğunu söylemişlerdir. «Tanrı, filozoflarda ve puta tapanlarda olduğu gibi İsa'dadır da, Aziz Augustinus'un ağzıyla konuştuğu gibi Ovidius'un ağzıyla da konuşur.» Amalric ile yolundan gidenler mistik ve panteistler olarak, dinsel âyinlere, törenlere ve dogmalara; ermişlerin ve onların sözlerine kutlu sayılarak anılmasına karşıydılar. Kutsal Ruhun içinde yaşayan, yasaların üstündedir, diyorlardı. Amalric'in yolundan gidenler, Joachim de Flore tarafından ortaya atılmış olan 'üç dönem' öğretisini tanırlar ve kendilerini Kutsal Ruh döneminin müjdecileri sayarlardı. Kiliseye açıkça karşıydılar ve Papayı Deccal, Roma'yı da Babil olarak görüyorlardı.

Yayılmasına çalıştıkları bu düşünceler, Fransisken tarikatının en önde gelenlerince yaygınlaştırıldı. Kendilerine tanrısal ruhtan can verilmiş olduğunu önesürerek her türlü ahlâkın üstünde bulunduklarını söyleyen ve bu yüzden Ortaçağın sapkınlık hareketlerinde birçok karışıklıklara neden olan 'Serbest Ruh' yandaşları kimseler, Amalric'in çömezlerinden de esinlenmişlerdi.

Assisi'li Aziz Francesco, Duns Scot, Padova'lı Marsilio, Ockham'lı William

Fransisken tarikatının kurucusu Francesco, 1181 ya da 1182 yılında İtalya'nın Assisi kentinde doğmuştur. Babası, sürekli olarak yolculuk eden zengin bir tacirdi. Francesco, hiçbir özel eğitim görmedi; gençliğini hiçbir şeyden yoksun kalmadan geçirdi ve bir hastalık yüzünden yatağa serilinceye kadar kendini her türlü aşırılıklara verdi, zevk ve eğlence içinde yaşadı. Hastalıktan kurtularak iyileşmesi oldukça uzun sürdü. Dolayısıyla, bu süre içinde de, o güne kadar yaşamış olduğu hayatı ve yaptığı aşırılıkları uzun uzun düşünecek zaman bulmuş ve kuvvetli bir manevî buhran geçirerek bundan yepyeni yir insan olarak çıkmıştı. Daha sonra yalnızlığa çekilerek kendini tapınmaya ve yoksullarla hastalara yardıma verdi. Günlerden bir gün, 'içinden gelen bir ses', ona Aziz Matta'nın İncil'indeki şu sözleri fısıldadı: «Haydi, kalkın ve vaaz verin: Tanrının saltanatı yakındır. Hastaları iyileştirin, cüzzamlıları yıkayın, ölüleri uyandırın, şeytanı kovun. Size parasız verilmiş olanı siz de parasız verin. Ne altınınız ne de gümüşünüz olmalı. Üstünüzü örtecek bir tek gömlekle yetinin.»

Francesco, bu çağrıya uydu. Çevresine bir düzine kadar, kendisine inanan adam topladı. Niyeti bir tarikat kurmak değil, kendisine inanan ve yoksulluk içinde yaşayarak İsa'nın benimsediği şu buyruklar uyarınca yaşayacak misyonerler toplamaktı: Yaşamaya yetecek kadar olan ihtiyaçlarını kendi elemeğiyle çıkarmak, ya da bunu yapmak mümkün değilse ihtiyacını dilenerek karşılamak, ama ne olursa olsun paraya el sürmemek. Bununla birlikte Francesco, çevresindekilerden aşırı bir çilecilik istemiyordu. Amacı; çabaları, yardımseverlikleri, özverileri ve verecekleri iyi örneklerle dünyayı düzeltecek bir temiz Hıristiyanlar topluluğu kurmaktı.

İşte Assisi'li Aziz Francesco, dünyayı yalnız bir ozan olarak sevmiyor, kendini yaratılışın bütünleyici bir parçası sayıyordu. Kardeşçe sevgisini her şeye ve bütün canlılara yaydı. Kendisi bilmese de bir mistikti. Felsefeyi, bilimleri, teolojiyi küçük görüyordu. Onca Hıristiyanlığın 'a'sı ile 'z'si, güçsüzlere, hastalara, baskı altındakilere yardım, insanlığın ahlâk ve din bakımından düzeltilmesiydi. Kendi kendinden başka kimseyle savaşı yoktu. Bundan dolayı da kiliseye her zaman sadık kaldı.

Kendisine katılanların sayısı görülmemiş bir hızla arttı. İtalya'da bulunmadığı süre içinde (1219-1220) yerine bıraktığı Eli, Fransisken tarikatını değiştirdi ve bir manastır tarikatı biçimine soktu. Francesco, dönüşünde bu yenilikten hiç hoşlanmamıştı. Ama Papanın verdiği öğüte uyarak tarikatın kuruluşunu kabul etti.

Bunu yaparken, Francesco, tarikatı bir manastır tarikatı biçimine sokmakla ve Kilise ile bağ kurmakla, taraftarlarının yanlış bir yol tutmuş olduklarını görmemişti. Yazılarından birinde: «Ellerimle çalışıyorum ve buna devam edeceğim,» der. «Kardeşlerimin de böyle yapmalarını beklerim. Kendimizi adamış olduğumuz Kutsal İncil'in yoksulluk anlayışına uymayan Kiliseleri, evleri ve başka yapıları benimsemekten kaçınsınlar. Herkes kendini şu yeryüzünde bir konuk, bir hacı, bir yabancı saysın. İşte bunun için de onlara, Kiliseden ne dolaylı ne dolaysız hiçbir ayrıcalık istememelerini buyuruyorum.»

Bundan kısa bir süre sonra, onun girişimiyle ilkin 'Clarissa,' ardından da 'Tertiaire tarikatı' kuruldu. Bu tarikatlara katılanlar genellikle Fransisken tarikatına katılmış olan laikler ve çoğunluğu da işçiler ile zanaatçılardı. 'Tertiaire' tarikatından olanlar, Fransisken tarikatından olanlarla komünist sapkın hareketi arasında birleştirici bir çizgi görevini yerine getirmişlerdi. Kısa bir süre sonra da tehlikeli

sayıldılar ve Fransisken tarikatına katılmaları ülkenin mülkî yöneticileri tarafından yasaklandı.

Assisi'li Aziz Francesco'nun 1226 yılında ölümüyle, tarikatta bir bölünme oldu. İncil'in buyurduğu yoksulluğu, elemeğiyle çalışmayı ve dilenciliği sürdürmek isteyen bir takım kimseler çıktı. Bu görüşü savunanların adına 'gayretliler' dendi. Buna karşılık, daha sağda olan öbürleri, İncil'deki yoksulluk anlayışına karşı durdular ve tarikatı, âdi bir manastır tarikatı yapmak istediler. Bu iki aşırı akım, tarikatın büyük bir çoğunluğunun sözcüsü olan ve manastır tarikatı olmaya doğru bir adımı doğru bulmakla birlikte bu tür bir örgütlenmenin aşırılıktan uzak kurallarla yapılmasını öngören; kolektif mal düzenini savunan ve Kilise üstünde etkili olmayı sağlamaya çalışan; teoloji ile ve öbür üniversite bilimleriyle ilgilenmeyi kendine amaç edinmek isteyen ılımlı bir akımla birbirinden ayrılıyorlardı. Tarikat başlangıçta, Fransisken akımının sol kanadının önderi, Paris'te teoloji öğrenimi görmüş ve Jachim'in 'Ebedî İncil'indeki görüşlere bağlı bir kimse olan Jean de Parme'ın 1247 yılında başkanlığa seçildiği güne kadar bu yönde yönetildi. Bu kimse, kuralların tam olarak uygulanmasından yana olan gayretli bir kişi ve 'Joachim'in Öğretisine Giriş' adlı kitabın yazarı Gérard de San-Dannino'nun yakın arkadaşıydı. Bu yapıt, Kilise'nin ve Papalığın eleştirisine Joachim'den daha belirli bir biçimde yer veriyor; dilenci tarikatların dini yayıcı, misyoner görevlerine daha büyük bir önem veriyor ve Joachim'i üçüncü dönemin peygamberi olarak gösteriyordu. Fransisken'lerin sol kanadı ve Amalric'in çömezleri, 'Ebedî İncil'i ve Gérard'ın, 'Joachim'in Öğretisine Giriş'ini, 'Ahdicedit'in bile üstünde tutmaya hazırdılar.

Paris piskoposu, 1254 yılında, Gérard'in 'Giriş'ini Papa IV. Innocentius'a gönderdi. Papa tarafından seçilen bir kurul da kitabı sapkın olmakla suçladı. Gé-

rard hapse atıldı; Jean de Parme görevinden alındı. Ama bu durum Franciscain'lerin sol kanadının 'Ebedî İncil'i tutmaya devam etmelerine, Kilise ve Papayı da alabildiğine servet avcılığı yaptıklarından ötürü suçlamalarına engel olamadı. Papalığın açgözlülüğüne karşı olan ve bununla savaşmak amacını güden 'Spirituel'ler* tarikatı işte bu eğilimden çıkmıştır. Bu tarikata bağlı olanların arasında yüz kişiden çoğu, İsa'nın çömezlerinin yoksulluk anlayışını, Papa XXII. Johannes'in kararına aykırı olarak, savunmak suçuyla cezalandırıldılar ve XIV. yüzyılda, yakılarak canverdiler. O çağda Lombardiya ve Languedoc'ta çok güçlü olan dinsel sapkınlık hareketinde büyük bir rol oynamış olan 'Es Fréres Apotres' tarikatı da sol Fransisken'lerden çıkmıştır. Papa XXII. Johannes ile Bavyera'lı Ludwig arasındaki çekişmede Ludwig, Papalığa karşı kullanacağı ideolojik silahları sağlamış olanlar da yine bu eğilime bağlı kimselerdi. Bunlar arasında en dikkati çeken ise, çok tanınmış Duns Scot'un çömezi olan İngiliz Fransisken, Ockham'lı William'dır.

Duns Scot, Fransisken, tarikatının ılımlılar bölümündendi. İsa'nın çömezlerinin yoksulluk anlayışını Hıristiyanlığın gerçek ideali olarak görüyordu. Ona göre, özel mülkiyetin kökü ne doğal hukuktan ne de tanrısal hukuktan değil, medenî hukuktan geliyordu. Özel mülkiyet, İnsanlığın Adem'in kişiliğinde işlediği günahın sonucuydu. İnsanlar başkalarını egemenlikleri altına almak ve zenginlikler biriktirmek istemişlerdir. Bu istek, kolektif mülkiyetten en büyük payı koparmak sonucunu doğurmuş; bu sonuç da herkesin herkesle çekişmesi halinde ortaya çıkmıştı. Bu durumun sonucu olarak, devletin ve özel mülkiyetin varlığı da kaçınılmaz olmuştu. Kolektif mülkiyet, malların dolaşımını düzenleyen medenî hukuk teme-

---

* *Spiritüel'ler :* Maneviyatçılar.

li üzerinde bölünmüştü. Ticaret, topluma yararlıydı. Öyleyse ticaret yasaldı. Ama ticaretin sağladığı gelir, kişilerin zenginleşmelerine yaramamalıydı. Malları ellerine geçirerek fiyatların yükselmesine yol açanlar toplum için birer tehlikeydiler.

Çırağı Ockham'lı William, hem filozof, hem de mücadeleciydi. İsa'nın çömezlerinin yoksulluk anlayışına tam olarak uyulmasından yanaydı. Papalığın, geçici ve cismanî yönetime gözkoymasına karşı savaştı. Bu savaşı boyunca da mülkiyetin ve devletin kökü konusunda ilginç bir teori geliştirdi. Papa XXII. Johannes de onu Avignon'da hapse attırdı ve ancak Papalığa karşı bütün teoloji bilginlerini saraya çağırarak toplamış olan Bavyera'lı Ludwig'in araya girmesi sonucunda serbest bırakıldı. Öğrenimlerini Paris'te birlikte yapmış oldukları arkadaşı Padova'lı Marsilio da Munich'de bulunuyordu. Onunla birlikte, zamanı için aşırı derecede ileri sayılabilecek olan halk egemenliği teorisini geliştirdiler. Marsilio, bu kuramı, 'Barışın Savunucusu' adıyla 1324 yılında yazmış olduğu ve Kral Bavyera'lı Ludwig'e adadığı kitabında açıklayarak anlatmıştır.

Marsilio'ya göre halk, yasama kuvvetinin tek kaynağıdır. Kendisine karşı sorumlu olan bir kral ya da hükûmet başkanını seçer ya da tayin eder. İşte bunun için de bu kimselerin çok yükselmemesine dikkat etmelidir. Halk hiçbir zaman, bu kimsenin çok sayıda askeri olan bir ordu beslemesine izin vermemelidir. Hükûmet başkanı halkın temsilcisi olarak, gücü halkın iradesine değil zorbalık ve düzene dayanan Papadan daha üsttedir. Marsilio, papazlarla laikler arasında hiçbir ayrım tanımayan ve piskoposların ne yasama, ne de yürütme güçlerinin tanınmadığı ilk Hıristiyan topluluklarının demokratik rejimini özlemle anıyordu. Bundan çıkan da, Roma piskoposunun, böyle bir güce yasal olarak sahip olamayacağıdır.

Ockham'lı William, halkın egemenliği öğretisini özel mülkiyetin kaynağının açıklanmasına uyguladı. Ona göre, insanlığın ahlâk bakımından gelişmesi birbiri ardınca gelen üç aşamadan geçmiştir: 1. İnsanlığın işlediği büyük günahtan önce; 2. Büyük günahtan sonra; 3. Kötülük dönemi. İlk aşama boyunca, insan, doğal hukuka uygun olarak, devletsiz ve dış nizamlar olmaksızın yaşıyordu. Her şey kolektifti; bütün insanlar özgür ve eşit doğardı. İkinci aşama boyunca ise insan, içten olmasını; isteklerine ve açlıklarına gem vurmasını buyuran; topluluğun çıkarlarına uygun olarak yaşamasını öngören akıl yasasıyla yönetildi. Bu durum da, devleti, ekonomik ve politik baskıları doğurdu.

Doğal hukuka ve aklî hukuka aykırı olan bu durumu yerleştirmek ve geçerli kılmak nasıl olabilmişti? Aklî hukuk sonsuz bir biçimde geçerli değil midir? Nasıl oldu da bir dönüşüme uğradı?

Ockham'lı William bu soruya şöyle yanıt veriyor: Devlet ve özel mülkiyet, ancak halkın onaylamasıyla kurulmuşlarsa yasaldır. Halkın egemenliği doğal bir haktır. Halk, özel mülkiyetin ve devletin kurulmasını istemişse ve bu kuruluşlar topluluğun çıkarlarına uygunsa doğal hukukun müeyyidesini taşıyorlar demektir.

Ockham'lı William'ın bu kuramı, devletin, toplumun üyeleri arasındaki açık ya da genel bir anlaşma sonucunda ve bu anlaşmaya dayanarak kurulduğunu önesüren ve çok zaman J.J. Rousseau'ya mal edilen; oysa gerçekte çok daha eski olan 'Toplum Sözleşmesi' kuramını çok andırmaktadır.

Aziz Dominicus, Aquino'lu Aziz Tommaso

'Dominiken' tarikatının kurucusu Aziz Dominicus, 1170 yılında, İspanya'nın Castilla bölgesinde doğmuş, 1221 yılında ölmüştür. Teoloji öğrenimi yaptı ve III.

Innocent'tan Albili sapkınların düşüncelerini değiştirerek doğru yola getirmek görevini aldı. Orada, 1205'ten 1215'e kadar on yıl kaldı. Vaaz verdi ve tehdit etti, ama yaptıklarının hepsi boşa çıktı. Sadece, bazı kimseleri toplayarak bir tarikat kurmayı başarabildi. Toulouse kentinin piskoposu da, bu tarikata katılanların yararlanmaları için bir kilise bağışladı. Bu tarikat, kökünü hiçbir zaman saklamadı. Gerçekten, 'Dominiken'ler daha sonraları, Kilise'nin Engizisyoncuları, 'Tanrı'nın köpekleri'* oldular ve pekçok sayıda din sapkınını, Engizisyon'un insan yaktığı odun yığınlarının üstüne gönderdiler.

Aralarında en tanınmışı, Aquino'lu Aziz Tommaso'dur. (1227 - 1274). Tommaso, Hohenstaufen'lerle akrabalığı olan soylu bir İtalyan'dı. İskolastik ve teoloji tarihleri alanında çok önemli bir rol oynamıştır. Bütün çalışması, daha önce gördüğümüz bazı mistik ve komünist öğeleri olan Platoncu ve Yeni Platoncu felsefeyle ilkel Hıristiyanlığın komünist geleneklerine karşı olmuştur. Bu düşüncelere karşı o, küçük köylü ve zanaatçı üretim biçimiyle kent hayatına yönelerek, Aristo'nun, komünizme karşı ileri sürdüğü düşüncelerine dayandı. Aristo'nun politika ve ahlâk anlayışının Ortaçağ teolojisine girmesine çok çalıştı. Bu davranışıyla, sosyalizme karşı papalık genelgeleri yazan zamanımızın papalarının, gerçek bir örneği olmuştur.

Aquino'lu Tommaso, Aristo'nun felsefesini tanımayı, kendisinden Köln'de ve Paris'te teoloji öğrenmiş olduğu Aziz Albertus Magnus'a (1193-1280) borçludur. 'Dominiken' tarikatından olan Aziz Albertus Magnus döneminin en derin bilgili İskolastik bilginiydi. Bununla birlikte, soylu karakteri ve davranış-

---

* *Tanrı'nın köpekleri:* Latincede *domini canes* demek olan 'Tanrının köpekleri sözü, tarikatın adına benzetilerek bir sözcük oyunuyla küçümsenmiştir.

larının özentisizliği onu Dominiken'lerden çok 'Fransisken'lere yaklaştırıyordu. Yoksulluk içinde yaşadı, bütün hayatını bilime verdi; akılcı ve din konusunda özgür bir düşünce eğilimi yaratmış olan İbni Sina, İbni Rüşt, İbni Meymun gibi Arap ve Yahudi bilginlerini okudu. Aristo'nun yolundan gitmelerine rağmen bu bilginler gerçekten, 'Yeni Platoncu' felsefeden, güçlü bir biçimde etkilenmişlerdi.

Aquino'lu Tommaso, ustasının öğretisini aştı. Şaşmaz bir içgüdüyle itilerek Aristo'nun bütün kitaplarını Yunancadan Latinceye çevirtti ve okullara soktu. O zamana kadar Aristo'nun yalnız mantığı, fiziği ve metafiziği biliniyordu. Aquino'lu Tommaso ise onun, her şeyden önce Platon'un düşüncesine, komünizme ve doğal hukuka karşı yazılmış olan 'Politika ve Ahlâk' adlı yapıtını da tanıttı. Birinci kitapta açıklamış olduğumuz gibi* Aristo bu kitaplarında özel mülkiyetin, insan doğasına komünizmden daha uygun olduğunu; köleliğin doğaya aykırı olmadığını, çünkü bir takım insanların doğa tarafından, köle olmaya uygun yaratıldıklarını; dolayısıyla, komünizmin, özgürlüğün ve eşitliğin insan doğasıyla çelişkilerini göstermeye çalışır.

Aristo'nun Ortaçağ'da, erişmiş bulunduğu büyük yetki ve etki dolayısıyla, Aquino'lu Tommaso için, bir yandan İlkel Hıristiyanlık ve doğal hukukun gelenekleri; öte yandan da Aristo'nun anlayışı ve Ortaçağın toplumsal koşulları arasında bir uzlaşma kurmak kolay olmuştur. Çünkü Kilise Babalarının sözleri, doğal hukuk kuramının bütünüyle reddedilmesine kalkışılmayacak kadar otoriterdi. Dolayısıyla Aquino'lu Tommaso da ilkelerin önünde saygıyla eğiliyor, ama gerçekte, çağın koşullarına uyuyordu. Komünizmin, ideal bir insanlığı varsaydığını söylüyordu. Bu yüzden, komünizmin insanlığın çocukluk

---

* Bk. Birinci Kitap: İlkçağda Sosyal Savaşlar.

çağında mümkün olabileceğini; çünkü o çağda, insanlar arasında çatışmalar yaratmasının düşünülemeyeceğini öne sürüyordu. Ama insanlar, bugün gerçekte varolan insanlar olduktan sonra özel mülkiyet daha doğaldı. Yalnız zenginler, yoksullara bol sadaka vermeliydiler. Çünkü birinciler için fazla olan, ikincilere gerekliydi. Ayrıca, özel mülkiyet ve toplumsal eşitsizlik, insanoğlunun Âdem'in kişiliğinde işlemiş olduğu günahın kaçınılmaz bir sonucu değildi. Özel mülkiyet ve eşitsizlik, insanlığın bu günahı olmaksızın da ortaya çıkacaktı. Çünkü, ekonomik ve sosyal eşitsizlik, insanların yeteneklerinin eşit olmamasından ötürü, toplumsal koşulların etkisiyle, özel mülkiyeti ve eşitsizliği nasılsa birgün ortaya çıkaracaktı. Devlet de insanlığın işlediği günahın sonucu ya da insanların iştahlarının gemleyicisi değil, toplum hayatının en iyi örgütlenme biçimiydi.

Bu öğreti yavaş yavaş, Kilise'nin resmî öğretisi oldu. Kilisenin sosyalizme karşı açtığı savaşın temelinde bu öğreti vardır. Ortaçağın sonundan beri özel mülkiyetin ve kent hayatının sürekli gelişmeleri Hıristiyan teolojisinden, Kilise Babalarının eski doğal hukukunun çıkarılması sonucunu doğurmuştur. Bu hukuk anlayışına yalnız sapkınlar sadık kaldılar. Hatta daha da ileri giderek doğal hukuku toplumsal öğretilerinin temeli yaptılar.

SAPKINLIK HAREKETİ

Başlıca Düşünce Akımları

Batı ve Orta Avrupa'nın, XI. yüzyıldan XIV. yüzyılın yarısına kadar, olağanüstü zenginlikte bir görünüşü vardır.

Kentler, sayısız adalar gibi, dört yandan ortaya çıkmıştır. Ticaret ve sanayi durmaksızın gelişmektedir. Papalıkla imparatorluk arasındaki çekişmeyi bütün dünya, heyecanla izlemektedir. Haçlı Seferleri, Doğu'ya büyük insan yığınları atmaktadır. Büyük teoloji okulları, çekişmelerinin hizmetine zamanın bütün bilimlerini vermektedir. İskolastik, gerçek şenlikler yapmaktadır. Plastik sanatlar, yok olmaz anıtlarla, dönemlerinin bütün tasa ve kaygılarını dile getirirler. Şiir, 'Divina Commedia'da* bütün kuşakların çabalarını, yanılışlarını, istek ve umutlarını ulu bir destanla dile getirir.

Kentlerde doğmakta olan burjuvazi, yeni toplumsal temeller yaratır. Kilise'nin, kralın ve derebeylerin egemenliğine karşı savaşa girişir. Paris'te, Abèlard, inancın öğrettiklerini aklın denetimine sokar. Oxford'da ise dönemin en güçlü kafalarından biri ve 'Fransisken' tarikatına bağlı olan Roger Bacon, doğa bilimleri üstünde düşünür, aklı, inancın hizmetindeki alt dereceli rolünden çekip alarak bilimsel araştırmalar alanındaki yüce yerine oturtur. Köln kentinde ise, Alman mistiğinin babası Keşiş Eck-

* *Dante*'nin 'İlâhi Komedya'sı.

hart, Tanrı inancının özü, evren sorunları, ruhun, her şeyin içine akan öz ilkesiyle kaynaşması; İsa'nın çömezlerinin yoksulluk anlayışı üstünde v.b. vaazlar verir.

O çağlarda Avrupa kültürünün bütün merkezlerinde sayısız güçlükler, Paulus, Augustinus ve Aquino'lu Tommaso tarafından kurulmuş olan inanç yapısının temellerini sarsıyordu. Dernekler, 'gild'ler,* loncalar, meslek dernekleri biçiminde örgütlenmiş olan birçok yoksul dokumacı, kunduracı, duvarcı, marangoz, İncil'de anlatılan yaşantının ve insanın benliğine daha yakın bir dinin özlemini çekiyorlardı. Ateşli inançları toplumsal kurtuluşa ve Tanrı krallığının kuruluşuna yönelmiş bulunuyordu. Binlercesi, Engizisyon'un odunları üstünde canverdi ama içlerindeki istek azalmak bilmedi; zaman ve mekân içinde, eşi görülmemiş bir güçle yükseldi. Hiçbir baskı tarafından yokedilemedi.

Bu üç yüzyıl, güzellik ve büyüklük yılları devlere yaraşır çabaların ve insan aklının kendini parlak bir biçimde gösterişinin yılları olduğu kadar da yanlışlıklar, acıklı başarısızlıklar ve sonsuz güçsüzlük yılları; ama aynı zamanda da insanlığın gelişmesinde hatırı sayılır derecede önemli bir aşamayı gerçekleştiren yıllar oldu.

Kathar'lar

XII. yüzyılın sonu ile XIII. yüzyılın başı arasında Batı ve Orta Avrupa kentleri, sayısız sapkın tarikatla dolmuştu. Balkan yarımadası, İtalya'nın ortası ve Kuzeyi, Fransa, İspanya, Alsas'tan Hollanda'ya bütün Ren havzası, Orta Almanya'nın Köln'den Goslar'a birçok geniş kısımları, Kiliseye karşı bir tutum

* *Gild'ler:* Ortaçağ'da işçi, tüccar ya da zanaatçı loncaları arasında kurulan dernekler.

benimseyen ve ilkel Hıristiyanlık üzerine temellenen yeni bir din hayatı kurulmasına çalışıyorlardı. Bu tutumu benimseyenlere 'Kathar'lar* deniyordu. XI. yüzyılın başından sonra, kiliseye bağlı din işleri meclislerinin birçok kararları, Piphil'ler, Dokumacılar, Patarino'lar, Lombardiya Yoksulları, Mani'ci Paulus'cular, Lyon Yoksulları, Valdo'cular, Albi'liler, Bogomil'ler, Bulgarlar, Arnoldo'cular v.b. birçok 'Kathar' tarikatının çalışmalarını ve düşüncelerini suçluyorlardı. Daha sonra bunlara, başlangıçta sapkın olmayan Begard'lar ve Begin'ler ile Lollard'lar da katıldılar. Bu değişik sapkınlık hareketleri ve öğütleri ya başlıca merkezlerinin bulunduğu yere, ya kurucularının adına, ya da tarikatın özelliklerine göre adlandırılıyordu. Ama genel olarak hepsinin adı 'Kathar'dı.

'Kathar' hareketinin başlangıcı, X. yüzyılın ikinci yarısına kadar çıkar. Bu hareket ilk olarak, yeni doğan derebeyliğe karşı bir köylü direnişi temeli üstünde Bulgaristan'da çıktı. Ondan sonra da Batı Avrupa'ya yayıldı ve orada zanaatçılara ilişkin, kentli bir özelliğe büründü. 13 Kathar'ın, 'serbest aşk' yapmak gerekçesiyle yargılandıkları ve içlerinden on ikisinin odun yığınları üstünde yakılarak ölüme mahkûm edildikleri Orléans Din İşleri Meclisi (1022) kararından sonra Ortaçağın sonuna kadar, suçlamaların ardı kesilmedi. 1025 yılında, sapkınlar, dinin özünün, hayır işleri yapmak, elemeğini ve dindaşlarını sevmek olduğunu söyledikleri için Din İşleri Meclisi'nin önüne çıkarılarak yargılandılar. Onlara göre, bu ilkelere uygun olarak yaşayanların ne Kiliseye ne de din törenlerine ihtiyaçları vardı. Bu hareket her tarafa, Lombardiya'ya, Languedoc'a, Alsace'a, bütün Ren vadisine, Orta Almanya'ya yayıldı.

---

* *Kathar:* Yunanca'da temiz, katıksız, arı anlamındaki *katharos*'tan geliyor.

1052 yılında Goslar'da bir takım sapkınlar, canlı varlıkları öldürmeye; dolayısıyla savaşa, adam öldürmeye ve hayvanların öldürülmesine karşı olduklarını söyledikleri için yakıldılar. 1030 yılında da Torino yakınlarındaki Monfort sapkınları, din tören ve ayinlerine, evliliğe, hayvanların öldürülmesine karşı, malların kolektifliğinden yana olduklarını söyledikleri için suçlandırıldılar.

Böyle bir uluslararası hareketin, tabii ki ne ortak bir öğretisi ne de ortak bir taktiği vardı. Bununla birlikte, başlıca iki akım ayrılabilir: Gnostik-Mani'ci ikicilik akımı ve Amalric'ci panteistlik akımı. Bu akımların birincisi, İyi ile Kötü, Ruh ile Madde gibi iki egemen güç arasında kurduğu uyuşmazlıkla son derece sert, çileci bir akımdı. Amacı, Madde'yi yenmekti. Buna karşılık, kendilerini Kutsal Ruh'un parçası sayan ikinci akımdan olanlar ise her türlü çileciliği ve manevî baskıları reddediyorlardı. Öyle anlaşılıyor ki hiç değilse bir kısmı, kendilerini iyinin ve kötünün ötesinde saymaktaydılar. Bununla birlikte etkileri pek geçici oldu. Çünkü 'Kathar'ların büyük bir çoğunluğu çok basit ve gösterişsiz bir hayat yaşıyor ve Gnostik'ler ile Mani'cilerin dünya görüşüne katılıyorlardı.

Hemen bütün 'Kathar' tarikatlarının ortaklaşa yanları, İsa'nın çömezlerinin yoksulluk anlayışı; Kilisenin ve manastır tarikatlarının bozulmasıyla savaş; erdemlilik temeli üstünde birlikte yaşamak isteği; resmî Kilisenin dogmalarının, ayinlerinin ve törenlerinin reddiydi. Bu tarikatların bazıları iki sınıfa bölünmüşlerdi: 'Eksiksizler' ve 'İnananlar'. Birinciler, 'Kathar'ların toplumsal ahlâkına tam olarak uyuyorlar ve yoksulluk, çilecilik içinde ya da topluluk halinde yaşıyorlardı. Ötekiler ise resmî Kiliseden ayrılmış olarak hayatta her zamanki uğraşılarını sürdürüyor ve 'Kathar'ların idealine uygun bir hayat sürecekleri zamanın gelmesini bekliyorlardı.

Taktikleri genellikle, barışçıydı. Her türlü sertliğe ve dış baskılara karşıydılar; Haçlı Seferleri'ni büyük bir kasaplık olarak görüyorlardı. Ancak kaçınılmaz bir biçimde gerektiğinde, büsbütün yok edilmek tehlikesiyle karşılaştıkları zaman silah kullanırlardı. Bu durum özellikle, en güçlü 'Kathar' tarikatı olan Valdo'larda da böyleydi. İyi'nin, Ruhun gücü, insan ve gerçek sevgisiyle en sonunda başarı kazanacağına hepsi de yürekten inanıyordu.

'Kathar'lar ve Komünizm

'Kathar'ların öğretisi üstünde ve özellikle sosyal anlayışları konusunda, elimizde doğrudan doğruya onlardan gelen hiçbir bilgi ve belge yoktur. Çünkü yazdıkları her şey gerek din yöneticileri gerek mülki yöneticiler tarafından elkonularak yok edilmiştir. Onlar üstünde bütün bildiklerimiz düşünce ve anlayışlarına karşı olan rakipleri piskoposlar, 'Dominiken'ler ve Papalar aracılığıyla edindiğimiz bilgilerdir. Bu kimseler de pek tabii, onların sosyal anlayışlarından çok dinsel öğretileriyle ilgiliydiler. Gerçekten, Ortaçağ'da din en önemli şey ve hiç değilse, Kilise'nin yargı gücünün işlediği alandı. Ayrıca şu da var ki keşişler, 'Kathar'ların ya da aralarından bir bölümünün topluluklar biçiminde yaşamalarında, (kendileri de teori bakımından İsa'nın çömezlerinin, yoksulluk anlayışından yana oldukları için) sapkınlık göremezlerdi. 'Kathar'lara karşı suçlama yazılarında, din anlayış ve âdetleri konusunda pek çok ve ayrıntılı bilgi bulmamıza karşılık sosyal anlayışları konusunda çok az bilgi olmasının nedeni de böyle açıklanabilir. Ne olursa olsun, şunu biliyoruz ki sapkınlar, İsa'nın çömezlerinin yoksulluk anlayışını, Hıristiyan hayatının ideali saymaktaydılar; buna karşılık da mülkiyeti ve evliliği bir kötülük gibi görüyorlardı. Sosyal bakımdan İsa'nın 'Dağ'da-

ki Vaaz'ı* sapkınların, Hıristiyan hayatının ideali konusundaki bütün bilgilerini çıkardıkları kaynaktı. Düşmanlarını sevmek buyruğunu, and içmek yasağını, hasta ve yoksullara yardımı, yumuşaklığı, alçakgönüllülüğü ve namuslu olmayı ciddiye alıyorlardı. Her türlü dış baskı ve düzenlemeye düşmandılar. Ayinleri ayrıca kilisenin bütün dogmalarını ve kurallarını da birer kurtuluş yolu gibi değil, birer engel olarak görüyorlardı. İster din makamı ister mülkî makam olsun, bütün makamlara karşı ters bir tutumları vardı. Komünizm konusundaki tutumlarına gelince; rakipleri tarafından sapkınları suçlamak için oluşturulan geniş edebî eserlerde komünizm ve doğal hukuk düşüncelerinin bu kimselerde çok yaygın olduğunu gösteren belirtilere rastlıyoruz. XII. yüzyılda yaşamış olan Alanus adındaki bir Fransız teoloji bilgini şu noktaya dikkatimizi çekiyor: «'Kathar'lar evliliğin, her şeyin kolektif olması gerektiğini önesüren doğal hukuka da karşı olduğunu önesürerler.»

'Kathar'lara karşı olan Ebefhard de Béthune adlı biri de şunları yazıyor: «Komünizminiz, sadece bir dış komünizmdir; yalnız sözcüklerde kalan bir komünizmdir. Çünkü gerçekte, aranızda hiçbir eşitlik yok. Kiminiz zengin, kiminiz yoksulsunuz.» Joachim de Flore da Kathar'lara karşı olanlardan biridir ve onların, insanlara, akla gelebilecek bütün zenginlikleri ve düşünülebilecek ya da tasarlanabilecek bütün zevkleri vaad etmelerini eleştirir.

Bütün bunlar, komünistlere ve sosyalistlere karşı bugün ileri sürülmesine alışılmış eleştirilerdir. Buna benzer bir suçlama, 1210 yılında Strasbourg'da, Valdo tarikatından 80 sapkına karşı da yapılmıştı. Bu adamlara karşı düzenlenen suçlama yazısının 15.

*· *İsa*'nın, çömezlerine ve halka, bir tepenin üstünden verdiği söylev.

maddesinde şunlar yazılıdır: «Malların kolektifliğini, size katılanların sayısını arttırmak için kabul ediniz.» Suçlama yazısı bundan başka, sapkınları, Milano'daki başkanları Pickhard'ı sapkınlık hareketlerini kuvvetlendirmekle de suçlu görüyordu. 16. madde ise bu kimseleri, serbest birleşme yapmakla suçlamaktaydı. Bu suçlamalara karşı Johannes, para toplanmasının yalnızca paraya ihtiyacı olan üyelere yardım için yapıldığını söyledi. Kötü hayat yaşadıkları iddiasını ise, bütünüyle haksız bularak reddediyordu. Böylece, görüldüğü gibi, suçlamaların gerçek nedeni malların kolektifliği düzeninin kendisi değil, bunu yaparken güttükleri amaçtı. Montfort sapkınlarına karşı —yukarda sözünü ettiğimiz— davada ise sanıklar, mal kolektifliği düzenini uyguladıklarını kendileri de kabul etmişlerdir. 'Dominiken' Etienne Bourbon'un, sapkınları «Yeryüzü mallarının sahiplerinin hepsini suçladıkları» ve «her şeyin kolektif olması gerektiğini» söyledikleri için eleştirmesi de çok ilginçtir. Etienne, sapkınlar arasındaki uyuşmazlıklarla alay etmekle birlikte, Kiliseyle ve manastır tarikatlarıyla savaşmak sözkonusu olduğu zaman hepsinin tam bir anlaşma içinde olduklarını da kabul eder. XIII. yüzyılın ortasında yaşamış olan bir diğer teoloji bilgini ise Valdo'lular konusunda şu tanıklığı yapıyor: «Yalan ve hileden kaçınmak amacıyla ticaretle uğraşmazlardı. Zenginlikler toplamaya çalışmazlar ve yalnız gerekli olanla yetinirlerdi.»

Sapkınların en şiddetli rakiplerinden biri de bir Katolik azizi olan, Abélard ve Brescia'lı Arnaldo ile aynı dönemde yaşayan ve onlara karşı çıkan Clairvaux'lu Bernard, 'Kathar'lar konusunda şunları yazmaktadır: «Yaşama biçimleri konusunda bir şey sorulacak olsa, denebilir ki: onlardan daha Hıristiyanı yoktur. Sözleri de davranışlarına uygundur. Hiç kimseyi ne aldatırlar ne de ezerler. Kendilerine sık sık yükledikleri oruç zorunluklarından dolayı ya-

nakları soluktur. Aylaklığın ekmeğini yemez ve sadece emekleriyle yaşarlar.»

Laterano Din İşleri Meclisi'nin üçüncü toplantısına (1179), öğretilerini açıklamaları için birkaç Valdo sapkını çağrılmıştı. Onlara sorular sormuş olan İngiliz başpapazı Walter Map, raporunda şunları yazmıştır: «Hiçbir yere yerleşmiş değildirler. Yalınayak yürürler. Yün pantolon giyerler. Öz malları yoktur; her şeylerini ortaklığa bırakırlar.»

Bütün bu raporlardan, 'Kathar'ların düşünsel tutumlarından da belli olduğu gibi, hareketin, ilkel Hıristiyan topluluklarının idealini gerçekleştirmek istediği; ilke olarak, özel mülkiyeti ve onun üstüne kurulu toplum düzenini kabul etmediği ve maddeci anlayışı yenecek, Hıristiyanlık erdemlerinin gelişmesini sağlayacak olan kolektif bir toplum düzenini amaçladığı çıkmaktadır. 'Kathar'ların, aralarında geniş komünist örgütleri kurmuş oldukları söylenemez. Ayrıca, böyle bir şey yapma olanakları da yoktu; çünkü düşüncelerinin uygulanmasına geçecek kadar güçlü oldukları günden başlayarak Kilise'nin ve ülkenin sivil yöneticileri de onlara aman vermez bir yoketme kampanyasına giriştiler. Binlerce ve binlercesi, odun yığınlarının üstünde, kılıç altında ve Engizisyon'un zindanlarında canverdi. Köln kenti 'Kathar'larının, bu kentin din mahkemesi karşısına getirildikleri zaman kendi durumlarını anlatmaları gerçekten yürek parçalayıcıdır. «Biz, zavallı Hıristiyanlar, nerede barınacağımızı bilemiyoruz: Kurtlar arasında kalmış kuzular gibi kentten kente kaçmak zorundayız. Bir zamanlar İsa'nın çömezlerinin kovalandıkları gibi kovalanıyoruz.» Bu koşullar altında 'Kathar'ların, komünist bir yaşama biçimi ülküsünü gerçekleştirmelerinin düşünülemeyeceği pek açıktır. Tanınmış bir kilise tarihçisi ve Ortaçağ'ın dinsel tarikatlar tarihini uzun yıllar boyunca incelemiş olan Doellinger, şunları yazıyor: «Ortaçağ'da çıkmış

olan bütün sapkın öğretilerin, az ya da çok açıklanan bir devrimci yanları vardı. İktidarı almayı başarsalardı kurulu düzeni baştan aşağı yıkacaklar, politik ve sosyal hayatı tam bir dönüşüme uğratacaklardı. Ortaçağ'ın, yürürlüğe konmuş olan aman vermez sertlikleriyle sapkınlara karşı kullanılan yasalarının çıkarılmasına yolaçmış olan ve ancak pek kanlı savaşlarla yenilebilen iki gnostik topluluğu, yani 'Kathar'lar ile 'Albi'liler aslında, o çağın sosyalistleri ve komünistleriydiler. Evliliğe, aileye ve mülkiyete saldırıyorlardı. Başarı kazansaydılar durum, büyük bir kargaşayla sonuçlanacak ve barbarlığa, puta tapanlar dönemindeki düzensizliğe dönülmesine yol açacaktı.» Doellinger'in bu sözleri açıkça, bu sözleri söylerken, İncil'de ve İsa'nın 'Dağdaki Vaazı'nda bulunan ve ilk Hıristiyan toplulukları tarafından uygulanmış olan düşüncelerin daha sonra da uygulanmaları halinde derebeyi ve burjuva dünyasının ortaya çıkmamış olabileceğini düşünemiyordu.

Aslında, keşişliğin ortaya çıkması, feodalite ya da burjuva dünyasının Kutsal Kitaptaki ideal ile bağdaşmaz bir şey olduğunu açığa vurmuyor muydu? Bu yargı özellikle, ilk manastırların kurulduğu çağ olan Hıristiyanlık sonrası ilk yüzyıllar için geçerlidir. Ama Manastırlar, yüzyılın ruhuna gitgide daha çok uydukça ve İncil'in ruhundan uzaklaştıkça, ortaya 'Kathar'lar, sol Fransisken'leri 'Valdo'lular, 'Albi'liler, ve resmî Kilise tarafından ihanet edilmiş olan ideali kendilerine alarak benimseyen bütün öbür sapkın tarikatlar çıktı. Doellinger'in bunlar üstünde önesürdüğü düşünceler de sapkınlık hareketinin komünist niteliğini bir daha belirlemekten başka bir işe yaramamaktadır.

Münzevi keşişlik ve manastır keşişliği, resmî Kilisenin iflâsına karşı bir tepki olmuşsa, sapkınlık hareketi de keşişliğin iflâsına karşı bir tepkidir. İlkel Hıristiyanlık anlayışının sürdürülmesi boyunca inzi-

va yerlerine ihtiyaç duyulmamıştı. Bunun gibi inziva yerleri de İncil'in ruhuna uygun kaldıkları sürece sapkınlık hareketleri görülmemiştir. Bütün bu olaylar, zaman içinde birbirlerinin peşisıra gitmezler. Öte yandan birbirlerinin karşılıklı olarak hem nedeni hem de sonucudurlar. Ayrıca bütün bu süre içinde, ekonomik güçlerin büyük etkinliğini de unutmamak gerekir.

Engizisyon

Hoşgörülü olmanın kaynakları üçtür: Birincisi, zorlamanın ve sertliğin, düşünsel ve ahlâksal sorunların çözümünde hiçbir yarar sağlayamayacağı kanısına varmış olmaktır. İkincisi, insan kişiliğine duyulan saygıdır. Üçüncüsü de sonsuz olarak geçerli dinsel ve bilimsel gerçekler ortaya koymak konusunda duyulan kuşkudur. Bu üçüncü neden, ancak çok büyük düşünce özgürlüğü çağlarında kendini gösterebilir. İkincisi ise, Ortaçağ'da hiçbir yerde olmayan bireyci bir sosyal rejimi varsayar. Geriye birincisi kalır ki bu da Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında vardı ve İlkçağ'ın en soylu başarılarından biri olan bu sonuç İlkçağ ile birlikte ortadan kalkmak durumundaydı.

Roma İmparatorluğu'nun, İlkçağ dünyasının çöküşü sırasındaki karışıklıklarda görüldüğü gibi, düşünsel bakımdan çok aşağı düzeydeki generaller ve entrikacı devlet adamları tarafından yeniden örgütlenmesi; göçler; Cermenlerin ilkel dayanışma duygularıyla ortaya çıkışı ve bütün bunların yanısıra da uygarlığın, gerektiği gibi yerine oturtulması konusunda genel olarak duyulan ihtiyaç her türlü hoşgörüye son verdirdi. Artık devletin, Kilisenin ve manastır tarikatlarının, üyelerinden kesinlikle istediği şey, boyuneğmeydi. Bu durum, toplumsal dönüşümlerin hepsinde ortak bir yandır. Bir örgüt ne ka-

dar ilkelse, üyelerini canlandıran dayanışma anlayışı da o kadar güçlü olur. Herkesin topluluktan ve topluluğun da herkesten ayrı ayrı sorumlu olması duygusu, dindaşların düşünce ve davranışlarının çok yakından gözaltında tutulması ve özel işlerine karışılması sonucunu doğuruyordu. Bütünün iyilik ve kötülüğü, kaçınılmaz bir biçimde, aynı gövdenin bütünleyici parçaları olan her üyenin davranışlarına dayanıyordu. Modern insan için hiç de hoş olmayan bu dayanışma görünüşü, ya da, adını söyleyerek, özgürlük yokluğu, işte bundan çıkmaktadır.

Ve yeryüzü işlerinin, teoloji alanında olduğu gibi, tanrısal işlere sıkıca bağlı bulundukları her yerde, düşünce hayatı da toplumun denetimi altına konmuştur. Merkezî kuvvet kendini Tanrıya karşı yapılacak her türlü harekete karşı Tanrıyı savunmak ve üyelerinin kurtuluşunu sertlik kullanarak sağlamak zorunda duyar. Hıristiyanlığın daha başlangıç döneminde bile, artakalmış olan tek hoşgörü kaynağı da böylece, Ortaçağ boyunca yok oldu.

Sapkınların ilk olarak 385 yılında Trier'de ölüme mahkûm edilmiş olduklarından daha önce söz etmiştik. Bu davranış o çağda, Hıristiyan dünyasında derin bir hoşnutsuzluk yaratmıştı. Çünkü o zamanlar İncil'in ruhu henüz anlamını yitirmemiş bulunuyordu. Ayrıca, sapkınlık, XI. yüzyıla kadar bile çok az görülen bir şeydi. Manastırlar ve manastır hücreleri, resmî Kilisenin hoşnut olmayan bütün ögelerini içine çekiyor ve dış dünya ile ilgilerini kesmiş oluyordu. Ama keşişlik de bozularak kilisenin basit bir aracı durumuna geldikten ve kültürel hayatın yoğunlaşmasından sonra, sapkınlık hareketi, bir kitle hareketi durumuna geldi. Ortaçağ'ın din ve toplum yapısını tehdit etmeye başladı. Daha 1048 yılında bile Liege piskoposu, sapkınların ölüm cezasına çarptırılmalarını protesto ediyor ve Châlon piskoposuna şöyle yazıyordu: «Tanrı, günah işleyenin ölü-

münü istemiyor. Odun yığınları artık yeter. Yaradan'ın ve Kurtarıcımızın hayatta bırakmak istediği kimseleri cismanî gücün kılıcıyla telef etmeyelim. Piskoposlar, Tanrı tarafından ölüm getirmek için değil, hayat getirmek için kutsanmışlardır.» Bunun gibi, Liège piskoposunun biyografisini yazmış olan Anselme de Liège adlı yazar da, Goslar sapkınlarının cezalandırılarak 1052 yılında imparator III. Heinrich'in buyruğuyla idam edilmelerini suçluyordu: «Goslar sapkınlarını sadece, piliçleri öldürmenin suç olduğunu söyledikleri için afaroz ettikten sonra bir de asmak doğru mudur?»

Ama Kilise, yüzyılın ruhuna uyarlanıp zenginleştikçe, buna paralel olarak da sapkınlık hareketi geliştikçe; papaların, imparatorlar, krallar ve prensler üstünde, sapkınları kılıç ve ateşle yoketmelerini sağlamak amacıyla baskı yaptıkları görüldü. Engizisyon daha XIII. yüzyılda tepeden tırnağa silahlanmış bulunuyordu. Samimî, ama bağnaz 'Dominiken'ler, Kilisenin yüksek yöneticileri, iliklerine kadar bozulmuş papalar, günahlarının bağışlanmasını dileyen soylular ve yağmaya susamış koca bir maceracı takımı çeşitli sapkın tarikatlarına karşı ortalığı, ürkütücü bir yırtıcılıkla kasıp kavurdular. Alevler arasında ve zindanlarda telef edilmemiş olanların hepsi, gerçek meydan savaşlarında öldürüldüler.

Sapkınlık konusunda Kiliseye, resmî öğretisini sağlamak şerefi, Aquino'lu Tommaso'nundur: «Sapkınlık, yalnız Kiliseden değil, Dünyadan da kovulmayı gerektiren bir suçtur.» der. «Sapkın, kusurunda direniyor mu? Kilise onu kurtarmaktan vazgeçmeli ve bağrından koparıp atarak kendisine bağlı kimselerin kurtuluşunu gözetmelidir. Geri kalanı için de, onu ölüm cezasına çarptırarak dünyadan kovmak hizmetini, cismanî gücün yargıçlarına bırakmalıdır.» Böylece, görüldüğü gibi, Aquino'lu Tommaso, Engizisyon'un uzun zamandan beri uyguladığı politika-

yı, etkili kişiliğiyle korumaktan başka bir şey yapmamış oluyordu.

Kilise tarafından mahkûm edilen sapkının ayrıca, mülkî ve dinî makamlar tarafından mallarına elkonuyor ve bu mallar her iki güç arasında bölüşülüyordu. Sapkın olmakla suçlanan kimse, artık yitik sayılırdı. Zira din mahkemeleri bütün savunma olanaklarını fiilen yok ediyorlardı. Ateşte yakılarak öldürülme cezasına çarptırılanların sayısı bir ölçüde azdı. Çünkü, sapkınlık bu yolla yok edilememişti. Bunu başarmak için, sapkınlar tarafından kazanılmış bölgelere büyük Haçlı Seferleri düzenleniyor ve buralarda ele geçirilen sapkınlar, kitle halinde hapsedilerek bedeni ve ruhu ezmek amacını güden her türlü işkenceden geçiriliyordu. Ölüm bile kovuşturmaları durduramıyordu. Sapkınların ölüleri kemikleri yakılmak için mezarlarından çıkarılıyor; mirasçılarına bıraktıkları mallara elkonuyordu. Zaman, zaman, bazı gayretkeş engizisyoncuların da öldürüldüğü oluyordu. Bunun üzerine Kilise, öldürülen kimseyi kutsal ölü ilân ediyor ve sürdürdüğü yoketme savaşını daha da hızlandırıyordu. Sapkınlara karşı yapılmış olan en sert yasalar imparator II. Friedrich'in adını taşır. Bu imparator, geniş görüşlü biri olarak tanınmıştı ve dünyanın yaratılışını, ruhun ölmezliğini kabul etmeyen Arap felsefesinin hayranıydı; ama sapkınlığı papa ile çekişmesinde bir silah olarak kullanmadığı zaman, bu hareketin yıkıcı olduğunu söylüyor ve sapkınlığa karşı çıkıyordu.

İmparator II. Friedrich, 1220 yılında Roma'da taç giydiği gün, bütün sapkınların alçak ve yasa dışı olduklarını bildiren ve mallarına elkonmasını öngören bir ferman imzalıyordu. 1231 yılında da 'Dominiken'leri, imparatorluk toprakları üstünde engizisyoncu olarak tanıdı ve koruyuculuğu altına aldı. Odun yığınları üstünde yakılmak ya da dillerinin koparılması, sapkınlara her zaman uygulanan ceza-

lardandı. Ölümden korkarak, inançlarını değiştirmeye hazır olduklarını söyleyecek olurlarsa, yalnız ekmek ve suyla beslenmek üzere ömür boyu hapse mahkûm ediliyorlardı. İmparator, 1232 yılında sapkınları âsi ilân etti ve hem Kiliseyi hem İmparatorluğu savunmanın kendi öz görevi olduğunu bildirdi. Ama, Kiliseye verdiği bütün bu ödünlerin ona hiç yararı dokunmadı ve sonunda, papalıkla yaptığı mücadelede yenildi.

Engizisyon, Fransa ve İtalya'yı amansızca kasıp kavurdu, Almanya'da ise geçici bir etkisi oldu, ya da muhalefet tarafından gemlendi. Bohemya ve İngiltere'ye ise sızamadı bile. Sapkınlık hareketinin yapmak zorunda kaldığı özveriler çok büyük olmuştur. Bundan bir sonraki bölümde bundan uzun uzun sözedeceğiz.

Şimdi ayak atacağımız yer, kutsal bir toprak; sapkın şehitlerin kanlarıyla sulanmış; eşini hiçbir Kilisenin gösteremeyeceği kadar uzun bir şehitler listesinin toprağıdır. Papalar, imparatorlar ve krallar tarafından Kilisenin ve devletin düşmanı olarak mahkûm edilen; piskoposlar, papazlar, keşişler tarafından peşleri bırakılmayan sapkınlar, Kilise ve Kilise dışındaki yetkiler için bir kin ve aşağılama konusu olmuşlardır.

Aklı başında olanlardan başkasına söyleme
Çünkü halk bu söze güler;
Odun yığınlarına can atanlara hayranım
Öl ve yeniden doğ!
Sözünü söylemedikçe
Gökkubbenin altında ancak
İstenmeyen bir konuk olacaksın.

(Goethe)

SAPKINLIK HAREKETİNİN YAYILMASI VE BASTIRILMASI

Bulgaristan'da Sapkınlık Hareketi

Güney Slavları, göç dalgalarıyla birlikte Balkan Yarımadasına girdiler. Boylar, akraba birlikleri ve aileler biçiminde örgütlenmişlerdi ve demokratik yöntemlerle yönetiliyorlardı. Kısa zamanda, komşularıyla ve Bizans İmparatorluğuyla çatışmaya sürüklenerek kendilerine askerî bir yönetim biçimi verdiler. Başlıca yaşama kaynakları savaş, eşkiyalık ve hayvan yetiştirmekti. Böylece kısa bir süre sonra Bizans İmparatorluğu'nun etkisiyle, feodal bir kimliğe bürünerek en iyi toprakları ve ormanları kendine maleden; kentlerin dışında yaşayan halkı vergiye bağlayan savaşçı bir kast ortaya çıktı. Baskı altında ezilen halk, yok olmaya yüztutmuş olan komünist ve demokratik rejimin kalıntılarına sarılarak başkaldırdı.

Bu duruma, son derece önemli bir ekonomik olay da eklenmiştir: Charlemagne zamanında İstanbul ile Almanya arasındaki ticaretin büyük bir kısmı Avarların ülkesinden (Macaristan) geçiyordu. VIII. yüzyılın ortasında Bulgarlar, Avarları yendiler ve İstanbul ile Almanya arasındaki transit ticaretini onların elinden aldılar. Zenginlikleri öyle arttı ki, bu durum Yunanlıları kıskandırdı. Yunanlı bir yazar, bundan şöyle yakınır: «Bulgarların hepsi tüccar oldu. Bu yüzden de aralarında bencillik ve ahlâk bozukluğu başladı.»

Ülkenin Hıristiyanlaşması bu dönüşüm süresine paralel olarak devam etti. 864 yılında, Bulgaristan resmen Hıristiyanlığı kabul etti. Hıristiyanlıkla birlikte de ülkeye, Gnostisizm ve Mani'cilik düşünceleri de girerek kentlerin dışında yaşayan halktan iyi bir kabul gördü. İyi ile kötü arasındaki çekişme, bir yanda feodal kast ve zengin tacirler; öte yanda da sömürülen halk, ya da sınıflara bölünmüş yeni toplum ile eşitlikten yana olan eski düzen arasındaki karşıtlığın sembolü oldu. Gerçek ne kadar acımasız duruma geliyorsa, emekçi halk da Hıristiyanlığı Gnostik-Mani'cilik öğretisinin ışığı altında benimsemeye o derecede hazır duruma geliyordu. X. yüzyılın ortasında bir kısım papazlar, yeni bir tarikat kuran Bogomil adında birinin çevresinde toplandılar. Hareket Sırbistan'a kadar yayıldı ve her tarafta olduğu gibi özellikle Bosna'da ateşli yandaşlar buldu.

X. yüzyılın sonunda, Ortodoks papazları, Bogomil'cileri, yetkililerin sözünü dinlememek, zenginleri suçlamak, toprak sahibi senyörlerin onuruna saldırmak, dinsiz saydıkları devlet memurlarını küçümsemek ve köleleri efendilerine hizmet etmeye kışkırtmakla suçladılar.

Bogomil'ciler de 'Eksiksizler' ve 'İnananlar' olarak ikiye bölünmüşlerdi. Birinciler din toplulukları olarak yaşıyorlar; ikinciler ise sadece onların öğretisine katılıyorlar ve öğretiyi uygulamıyorlardı.

Bogomil'cilere karşı kovuşturmalar, Papa III. İnnocentius ile Papa III. Honorius'un emriyle XI. yüzyılın sonunda başladı ve Macaristan'dan hareket eden kanlı Haçlı seferleriyle XV. yüzyıla kadar sürdü. 1234 yılında Bosna, Macar Haçlıları tarafından yakılıp yıkıldı. Bu durum kanlı savaşlara neden oldu. Sapkınlar, sert bir biçimde karşıkoydular. Uğradıkları her bozgundan sonra yeniden toparlanıyorlardı. Öyle ki, bir keresinde, yaklaşık olarak 1400 yılında 'Kathar'cılık Bosna'da resmî devlet dini ilân

edildi. Sonunda, 60.000 kişilik bir Macar-Polonya ordusu Bosnalı 'Kathar'ların gücünü kesin olarak kırdı. Ama bu yoketme savaşları Hıristiyanlık için hiç yararlı olmadı. Çünkü, Türklerin 1385 yılında Sırplara karşı ezici bir zafer kazanmalarından sonra Balkan Yarımadası gittikçe artan bir hızla İslâmlığın etkisi altına girmeye başlamıştı. Haçlılar ise, Bosna halkının çoğunluğunun Hıristiyanlıktan iyice iğrenmesine yol açacak biçimde davranarak Bosnalı 'Kathar'lara saldırmaya devam ettiler. Türkler 1463 yılında Bosna ile savaşa giriştiklerinde, Bosna, savaşmaksızın teslim oldu. Daha sonra Kilise tarafından yok edileceğini bildiği için İslâmlığa karşı kendini savunmaya ne gücü, ne de isteği vardı. Halk arasında Kiliseye karşı duyulan kin o kadar büyüktü ki, Bosnalı sapkınlar, Kiliseye karşı yılmaksızın savunmuş oldukları Mani'ci anlayışlarını bırakarak topluca Müslümanlığa katıldılar.

İtalya'da Sapkınlık Hareketi

X. yüzyılın ortasından başlayarak kendini her yerde gösteren ekonomik ve politik güçlerin etkisiyle ilk olarak uyanan, Lombardiya siteleri oldu. Bu siteler, Avrupa ile Doğu arasındaki ticaretin ve Avrupa maliyesinin merkezi durumuna gelmişlerdi. Bu durumun bir takım engellerle karşılaşmadığı söylenemez. Çünkü, Lombardiya, bundan kısa bir süre sonra Alman İmparatorlarının ve Romalı papaların kıskançlık duygularını uyandırmakta gecikmedi ve bu bölge de Flandre gibi, Avrupa'nın en büyük savaş alanlarından biri oldu. Bu özel ekonomik ve politik durum Lombardiya Sitelerinin bilincini artırmak bakımından çok yararlı olmuştu. Bunlar, az çok demokratik kuruluşları olan birer cumhuriyet durumuna geldiler ve Papa ile İmparatora karşı bağımsızlıklarını korumaya giriştiler. Bağımsızlıkları uğ-

runa yaptıkları bu çekişmede, en başta din adamları sınıfının isteklerine karşı kendilerini savunmak zorunda kalmışlardı. Çünkü papazlar, kendilerine sitenin içinde özel bir durum; kendileri için özel bir yargı yetkisi, vergi ödeme zorunluğu dışında bırakılmak ve din mahkemelerinin kararlarının cismanî güç eliyle yerine getirilmesi hakkını almak istiyorlardı. Tabii ki, kentler, bu pek aşırı istekleri reddettiler. Bu yüzden, büyük anlaşmazlıklar çıktı ve sitelerin temsilcileri; Kiliseye karşı kullanabilecekleri kanıtlar bulmak amacıyla pusuda beklemek zorunda kaldılar. Bu kanıtları da, ya Padova'lı Marsilio'nun 'Barışın Savunucusu' adlı kitabında toplamış olduğu eski demokratik geleneklerde; ya da İncil'in toplumcu öğretisine dayanarak 'Kutsal Kitap'ta ve ilkel Hıristiyanlıkta buldular. Anlaşmazlıklar sırasında da ortaya, Kiliseye karşıdurmak anlayışını benimseyen topluluklar çıktı. Çekişmeler özellikle, kent burjuvazisi ile din adamları sınıfını karşı karşıya getiriyordu. Ayrıca, bu tarafların dışında da, zanaatçılar ve yoksullar, resmî Hıristiyanlığa görülür biçimde karşı ve özellikle toplumsal sorunlara yönelmiş olan kendi öz öğretilerini hazırlayarak geliştirmeye çalışıyorlardı.

Bu bölgesel çekişmelere bir de, papa ile imparatoru uzun bir süre karşı karşıya getiren ünlü kavga eklendi. Bu kavga XI. yüzyılın son yirmi beş yılı sırasında patladı ve Kuzey İtalya'da güçlü yankılar yaptı. Papa VII. Gregorius'un (1073-1085) kişiliği hiçbir İtalyan'ın bu çekişmeye ilgisiz kalmasına elverir çeşitten değildi. Bir yandan, bozulmuş olan kilise adamları sınıfını suçlaması; öte yandan da cismanî yönetime, en güzel örneğini IV. Heinrich'in Canossa'ya yürümesinde bulan sahip çıkma isteği cumhuriyetçi burjuvazide karmakarışık duygular uyandırdı. Öte yandan, soylu kişiliği, ileri görüşleri, ticaret hayatındaki yolsuzlukları suçlaması; krallar

ve prenslerle çekişmeleri de ona işçi zanaatçı tabakaların sempatisini kazandırıyordu. Böylece, genel kargaşalık ve düzensizliği arttırmaktan başka bir işe yaramayan papalık ve imparatorluk taraftarları gruplar halinde toplandılar.

Papalık ile imparator Friedrich Barbarossa (1152 - 1190 ve II. Friedrich (1212-1250) arasındaki çelişmeler İtalyan hayatı üstünde daha da derin etkiler yaptı. 'Guelf'lerin* ve 'Ghibbelin'lerin** yandaşları, İtalyan politik hayatının bütünleyici birer parçası oldular. Bütün bu çekişmelerde papalar, imparatorluktan daha yüksek bir diplomatik yetenek ortaya koydular. Bu çekişmenin sonucu, 'Kilise Devlet'inin kurulması oldu. Bu kuruluş, papalığın idari örgütüne büyük diplomatik gelenekler bırakmış ve Kiliseye, sapkınları yok etme savaşında cismani yönetim gücünün yardım elini sağlamıştır. Öyle ki, imparatorun Roma'da taç giyme töreni, papaların elinde, cismanî iktidarı, sapkın hareketi tam olarak yoketmek için kullandıkları bir diplomatik araç durumuna getirdi.

Bütün bu çekişmeler Lombardiya kentlerinde ortaya daha başka uyuşmazlıklar da çıkardı. Papalar, Alman İmparatorlarıyla çekiştikleri süre boyunca Lombardiya'daki sapkın hareketlere karşı hoşgörülü davrandılar. Çok ince politik duygularıyla, Lombardiya cumhuriyetlerini kendi yanlarına çekmek gerektiğini anlamışlardı. Buna karşılık Alman İmparatorları, deniz kuvvetlerinin, yeni yerler ele geçirme planlarına elverişli yeterlikte olduğunu görür görmez Lombardiya'ya girdiler ve kentleri kuşatarak Lombardiyalıları, gerçekte ortak düşmanları olan papalığın yanına atmış oldular. Friedrich Barbarossa'nın ordusu 1176 yılında, bağımsız Lombardiya

---

* *Guelf'ler:* Papacılar.

** *Ghibbelin'ler:* İmparatorcular.

kentlerinin burjuvaları tarafından Lignano'da yenildi. Halefi II. Friedrich de ondan daha talihli çıkmadı.

Papalık, İmparatorluk ve burjuvazi arasında oynanan bu savaşçı ve diplomatik oyun, alanı 'Kathar'ların düşüncelerinin gelişmesine açmış oldu. Lombardiya kentleri ve kasabaları, 'Kathar' propagandasının merkezleri ve 'Kathar'ların sığınma yerleri durumuna geldi.

Merkezlerinin bulunduğu Milano mahallesinin adından ötürü 'Patarino'lar adıyla anılan sapkınlara yaklaşık olarak daha 1030 yıllarında bile davalar açıldığından sözedildiğini biliyoruz. Ne var ki bunlar birer bölgesel baskı hareketi olmaktan öteye geçmiyordu. 'Kathar'lar, genellikle, XII. yüzyılın yarısına kadar bir ölçüde rahat yaşadılar. 1125 yılında, Orvieto'da iktidarı ele geçirmeyi bile başardılar. Ama kanlı bir savaştan sonra yenildiler. 1150 yılında ise sayıları öylesine artmıştı ki Kilisenin dikkatini yeniden üstlerine çektiler. Lombardiya o dönemde, sapkınlık bakımından çok güçlenmişti. Aradan geçen zaman içinde Friedrich Barbarossa da papalıkla barış yapmış olduğu için 1184 yılında Verona'da bir din işleri piskoposluk meclisi toplandı ve bu meclise papa III. Lucius ile imparator Friedrich Barbarossa, bir engizisyon kurulmasını ve din mahkemelerinin sapkınlara karşı alacağı kararların cismanî iktidar tarafından yerine getirilmesini öngören bir karar çıkardılar. Ama bu da sapkınlık hareketinin gelişmesini durduramadı. Bir yerde ezilen sapkınlık, başka bir yere göç ediyor ve üstelik bu iş, papaların cellâdı olmaya hiç de istekli bulunmayan kent yöneticilerinin suç ortaklığıyla yapılıyordu. XIII. yüzyılın başında, Milano'da, Ferrara'da, Verona'da, Rimini'de, Floransa'da, Piacenza'da, Treviso'da, Viterbo'da, v.b. 'Patarino' örgütleri vardı. Eylül 1290 tarihli bir papalık buyruğu bütün piskoposlara, sapkınlara

karşı sert önlemler almalarını ve idamlarıyla yakından ilgilenmelerini bildiriyordu. Yöresel baskı hareketlerine yolaçan bu tür buyruklar zaman zaman görülüyor, ama genel bir etki ve geçerliğe sahip olmaktan uzak kalıyorlardı. Lombardiya ve özellikle Milano o çağda, sapkınlık hareketinin Avrupa'daki merkeziydi. Strasbourg kenti 'Kathar'larının Milano'ya, hareketin şefine para göndermekle suçlandırıldıklarını bundan önce görmüştük. Fransa'da, Albili'lere karşı işkence hareketleri başladığı zaman bunların bir çoğu Lombardiya'ya sığındılar ve dindaşlarından yardım ve himaye gördüler.

Lombardiya sapkınları pekçok okul açmışlardı. Gelişmeye en elverişli öğrenciler, skolastik öğrenmeleri ve Kilise'nin sözcüleriyle başarılı biçimde tartışabilmeleri için Paris Üniversitesine gönderiliyorlardı. İmparator IV. Otto, taç giymek için Roma'ya gittiğinde, yanındaki din adamları burada Gnostik-Mani'ci öğretilerin öğretildiği okullar bulunduğunu görerek bu durumu kötü karşılamışlardı. İmparator II. Friedrich de 1236 yılında, papanın, sapkınlığın başlıca merkezi olan Milano ile ilgilenmemiş olmasından yakınıyordu. Ama papanın böyle davranmak için haklı sebepleri vardı. Çünkü Milano bölgesi 'guelf'* idi. Demek oluyor ki Hohenstaufen hanedanına karşıydı. Papa da işte bundan ötürü oraya dokunmuyordu.

İtalyan 'Kathar'cılığı, XIII. yüzyılda, 'Arnold'cu ve Valdo'cu tarikatlarının, daha sonra 'Havari Kardeşler'in ortaya çıkışıyla büyük bir destek bularak güçlenmişti.

'Arnoldo'cular tarikatının kurucusu Brescia'lı Arnoldo, İtalya'da, Brecsia'da, XII. yüzyılın başında doğmuştu. Abélard'ın yönetiminde Paris'te teoloji okudu; ustasının eleştirel yönetimini benimsedi; us-

---

* *Guelf:* Roma kilisesini tutan.

tası gibi, büyük bir hatip olduğunu gösterdi. Öğrenimi bittikten sonra da doğduğu kente döndü, papaz tayin edildi ve hemen ardından da din adamları sınıfına karşı savaşa girişti. Yeryüzü mallarını edinmenin Kilise, din adamları sınıfı ve manastır tarikatları için kötü olduğunu söylüyordu. Vaazları halk arasında çok tutuldu ve halk, din adamları sınıfının sözünü dinlememeye başladı. Olay, 1139 yılında Latran din işleri meclisinin önüne getirildi. Papa, Arnold'u görevinden aldı ve İtalya'dan kovdu. Arnoldo, Abélard'ın yanına Paris'e gitti. Bu arada da görüşleri Roma'da yayılıyordu. Halk papaya karşı ayaklandı ve topraklarına elkoydu. Bunun üzerine papa, Abélard ile Arnoldo'nun bir manastıra kapanmasına ve kitaplarının ateşe atılmasına karar verdi. Abélard karara uydu; ama Arnoldo, tersine, propagandasına daha büyük güçle devam etti. Sonunda, Fransa'da o kadar çok yandaş kazanmıştı ki hiçbir piskopos, papanın kararını uygulamak cesaretini gösteremedi. Ancak papanın Fransa kralına başvurmasından sonradır ki Arnoldo Fransa'yı terketmek zorunda kaldı. Almanya'ya ve İsviçre'ye, oradan da, aradan geçen zaman boyunca daha çok tanınmış olduğu İtalya'ya gitti. Roma'da, sapkınlar çevresine toplandılar ve kısa bir süre sonra da papalığa karşı bütün hareketlerin merkezi durumuna geldi. Halk topluluklarının karşısında sık sık söz alıyor ve «Hıristiyanlığın erdemli geçinen iki yüzlüleri» adını verdiği papa ile kardinallere sert saldırılarda bulunuyordu. Onların kurullarının Tanrının kilisesinden çok bir ticarethaneye ya da bir haydut inine benzediğini söylüyordu. Papanın kendisince o da egemenliğini cinayet ve yangın üstüne kurmuş olan; kiliseyi zorlayan; dürüstlüğü ezen ve başkalarının kasasını boşaltarak kendi kasasını dolduran bir kimseydi. Roma'da halkın Arnoldo'ya karşı sevgisi öyleydi ki, papa ona karşı hiçbir hareke-

te girişmeye cesaret edemedi. Sonunda imparator olarak taç giymek için Roma'ya gelmiş olan Friedrich Barbarossa, Curia'nın* isteği üzerine, Arnoldo'nun kendisine teslimini sağlamayı başarabildi. Arnoldo asıldı ve cesedi alevlere atıldı. Halkın ona tapmasını önlemek için de külleri Tiber nehrine döküldü. Başarısının karşılığı olarak da, Friedrich Barbarossa, halkına bilgi bile verilmeksizin, papa IV. Adrianus'tan, imparator olarak taç giydi.

Arnoldo tarafından yayılan görüşler şunlardı: İsa'dan artakalan miras, papazların ve keşişlerin yoksulluğu ve yakınını sevmesini gerektiriyordu. Kilisenin cismanî gücü, zenginliklerden, imtiyazlardan, dokunulmazlıklardan, kavgalardan, anlaşmazlıklardan, politik çekişmelerden, davalardan, diplomatik entrika ve kurnazlıklardan; kısaca, İsa'nın göstermiş olduğu yoldan ayrılmasından başka bir sonuç vermemiştir. Bu gibi papazlar insanlarla Tanrı arasında aracı rolü oynamaya ve din törenleri yapmaya lâyık değildirler.

Arnoldo, görüş ve düşüncelerini yayan birçok çömez bıraktı. Bu görüş ve düşünceler, din toplulukları ve yardımlaşma sandıkları kurarak örgütlenmiş bulunan gelişme yolundaki Lombardiya kentleri işçi tabakalarında çok iyi karşılandı. Bu işçi dernekleri, katılanları başlıca Lombardiyalı dokumacılar arasından gelen sapkın 'alçakgönüllülük' tarikatının doğmasına yolaçtılar. Verona din işleri meclisinin kuruluşunun (1184) başındanberi bu kimseler sapkın olmakla suçlanarak kovuşturmaya uğradılar. Arnoldo'cuların tarikatıyla birlikte 'Kathar' hareketine katıldılar ve bu yüzden de Kilise'nin karşı saldırısına katlanmak zorunda kaldılar.

Arnoldo'nun, İsa'nın gerçek bir halefinin, yoksulluk içinde yaşaması gerektiği yolundaki temel dü-

---

* *Curia:* Din işleri kurulu.

şüncesi açıkça, Assisi'li Aziz Francesco'nun öğrettiklerine dayanır. Assisi'li Aziz Francesco'nun Kiliseye bağlı kalmış olduğu ve bundan ötürü de acı çekmekten kurtulmayı başarmış olduğu doğrudur. Ama onun tarafından kurulmuş olan tarikat, ona önderlik etmiş olan temel düşünceyi kısa bir süre sonra yitirdi. Sol kanatlarının dışında kalan bütün öbür Fransisken'ler, her türlü uzlaşmaya girdiler; tarikatın kurallarına uymayı büsbütün bir yana bıraktılar ve Kiliseyle barış kurdular. Tarikatın, kurallarından ayrılmakta olduğunu görerek hoşnut kalmayan kimseler, kuruluşunu sağlamış olan temel düşünceye geri dönülmesini gerçekleştirmeye çalıştılar. Sonra da, Segaralli başkanlığında 'Havari Kardeşler' tarikatını kurdular.

1248 yılında, bilgisiz bir genç köylü, Parma'daki Fransisken manastırına başvurarak tarikata kabulünü istedi. Fransisken olmaya elvermeyecek kadar basit bir kimse olduğu gerekçesiyle isteği geri çevrildi. Ama o, cesaretini kırmayarak, kendisine, resimlerde İsa'nın çömezlerine giydirilmiş olduğunu gördüğü bir kıyafet yaptırdı: Beyaz bir manto ve sandal ayakkabılar. Saç ve sakal bıraktı. Ondan sonra da şöyle vaazlar vermeye başladı: «Pişmanlık getirin ve inancınızı düzeltin; çünkü Tanrının saltanat dönemi yakındır.» Bütün mallarını sattı. Parasını bir kesenin içine koydu. Pazar alanına giderek vaaz vermeye başladı. Çevresine kalabalık toplanınca da elindeki paraları, orada bulunanlara doğru, şunları söyleyerek attı: «Kim isterse alsın.» Çevresine, Hıristiyanları istiğfara çağıran; bozulmuş olan Kiliseyi suçlayan ve Kilisenin saltanatının yakın olduğunu söyleyen birkaç yandaş topladı. Bu adamların adlarına 'Havari Kardeşler' dendi. Yoksulluk içinde yaşıyorlar ve kendilerini istekle dinleyen halka vaaz vererek ülkeyi boydanboya dolaşıyorlardı. İstekle dinleniyorlardı, çünkü halk yığınlarının duygusal ya-

şantısına Fransisken'lerden çok daha yakındılar. Bu durum da kısa bir süre sonra dilenci tarikatlerinin ve kilise adamları sınıfının kıskançlığını doğurdu. Bundan sonra artık, kilise için bir tehlike gibi görüldüler. Lyon din işleri meclisi 1274 yılında, papa tarafından tanınmayan bütün dilenci tarikatlarını yasakladı. Onlar da ya düzenli olarak kurulmuş olduğu tanınan tarikatlara katılmalı ya da hiç değilse aralarına yeniden kimse almamayı taahhüt etmeliydiler. 'Havari Kardeşler' tarikatı, bu karara rağmen durmaksızın gelişti. Öyle ki, 1286 yılında yayınlanan bir papalık buyruğu Kilisenin bütün yetkililerine, bu kimselerin yok edilmeleri için gerekli bütün önlemlerin alınmasını bildiriyordu. Bazıları hakkında sapkınlık suçlamaları yapılmaya başlanmıştı bile. Halk, onlardan uzak durmaya çağrıldı.

1294 yılında, 'Dominiken'ler, onlara karşı işkenceye başladılar. Segarelli, tutuklandı ve (yaklaşık olarak 1300 yılında) ateşe atıldı.

Yerine, Segarelli'nin tutuklanmasından beri fiilen şef olan Dolcino geçti. Dolcino, gerçek bir şefin özelliklerine sahipti. Savaşmak için yaratılmış bir kimse gibi mert ve enerjikti. Papalığın ona karşı Haçlı Seferi açtığı güne kadar, bütün papalık buyruklarını ve kararlarını hiçe sayarak yılmaksızın çalıştı. Haçlılara karşı giriştiği savaş, aradaki oranlar gözden kaçırılmaksızın, Spartacus'ün Romalılara karşı yaptığı savaşlar kadar dikkat çekicidir. Dolcino hakkında bize kadar gelmiş olan bilgilerin neden o kadar romantik olduğunu ancak bunu gözönünde tutarak açıklayabiliriz. Denildiğine göre, soylu aileden gelen bir papazın oğluydu. Rahibe olmak için girdiği bir manastırda, deneme dönemi geçirmekte olan Margharita adlı sevgilisinin aşkı uğruna aynı manastıra, hizmetkâr olarak girmeyi başarmış ve yaptığı bu hile sayesinde de sevdiği kadını oradan kaçırmıştı. Bundan sonra da onunla birlikte Trenti-

no ve Dalmaçya'da, malların ve kadınların ortaklaşalığı konusunda vaazlar vermişti. Kesin olarak bildiğimiz, Novara bölgesinde doğmuş olduğu; teoloji öğrenimi gördüğü ve Joachim de Flore'un kitaplarını okumuş olduğudur. Dante ve İtalya'nın birçok önemli kişileri gibi belki o da 'Ghibbelin'di.*

Dolcino, İncil'e dayanarak, 1303 ile 1306 yılları arasında insanlık tarihinde çok önemli bir olay geçeceğini hesaplamıştı. İmparator, papalığı tam olarak yenecek ve Tanrı, Aziz Petrus'un tahtına barışçı bir papa geçirecekti. «Onun çevresine, İsa'nın çömezlerinin sayısından yana olanlar kümelenecekler ve Tanrı onların üstüne kendi ruhunu yayacak. Sayıları çoğalacak. Yeni İmparator ve öldürülen papanın (Bonifatius VIII.) yerine geçecek olan barışçı papa, Aziz Yoanna'nın dediği gibi, «Tanrı'nın büyük düşmanının son olarak kalkacağı ve son yargının yapılacağı güne kadar saltanat sürecekler.» Sonuç olarak, Dolcino'nun davranışına ilham veren o eski 'Bin Yıllık Devlet' düşü, bir barış, erdem ve kardeşlik dönemi hayaliydi.

Gerçekten papa, VIII. Bonifatius'un, Fransa kralı Güzel Philippe'le yaptığı çekişmesinin aleyhinde sonuçlanması yüzünden trajik bir biçimde ölmesinden sonra artık Dolcino'nun ününün ne derecede artmış olduğu kolayca tahmin edilebilir. Fransa kralıyla çekişmesinin aleyhinde sonuçlandığını gören papa, kederinden cinnet getirmişti. Bir gün, uşakları onu Tanrıya küfürler ederken, şeytanı çağırırken ve tahtaları kemirir bir halde buldular. Kafasını, kırlaşmış saçlarını kan içinde bırakarak duvarlara vuruyordu. 11 Ekim 1303 tarihinde Vatikan'da öldü. Dolcino bu feci ölümü, Segarelli daha hayattayken söylemiş ve tarihini de papalığın yıkılma-

---

* *Ghibbelin:* Cermen soyundan olup Roma İmparatorlarından yana olan kimse.

sıyla aynı tarih olan 1303 yılı olarak belirtmişti. Doğrusunu söylemek gerekirse, papalığı yenen, Alman İmparatoru değil, Fransa kralı olmuştu. Bu olay Dolcino'nun yandaşlarının daha da artmasına yol açtı. Bunun üzerine Dolcino doğduğu yer olan Novara'ya gitti. Orada 'Kathar'lar kitle halinde yanına koştular. Az sonra da Engizisyon'un kovuşturması başladı ve onu kentten kente kaçmak zorunda bıraktı. Dostları ve yandaşları pekçok zarar gördüler. Evleri yağma edildi; mallarına elkondu. Ama Dolcino her yerde Engizisyon'un planlarından tam zamanında kendisini haberli kılan gizli dostlar buluyordu. Milano'nun kuzeybatısındaki dağda gidiş gelişler 1305 yılında son buldu. Dolcino, Engizisyona karşı savaşa girişmeye karar verdi. O sırada Novara bölgesinde Campertolio kasabasında bulunuyordu. Bir kısım yandaşıyla dağda gizlenmek için hareket etti. 'Havari Kardeşler' orada bir koloni kurdular; erzak topladılar ve savaşa hazırlandılar. Lyon'da oturan papa V. Clemens de Novara'lı sapkınlara karşı bütün dindarları bir Haçlı Seferi düzenlemeye çağırıyordu. Dolcino, düşman ordusunun hareketini zamanında haber aldı. Savaşı kabul etmemeye ve oradan ordusuyla gizlice ayrılmaya karar verdi. Haçlılar, dağa tırmanarak sapkınların ordugâhına saldırmaya hazırlandıkları zaman orada kimsenin kalmamış olduğunu görerek dağıldılar. Dolcino, Varallo bölgesinde yeni bir koloni kurdu. Ordugâhını tahkim ederek sağlamlaştırdı. Dağlar arasındaki bu yer korunaklı iyi bir yerdi. Savoia'dan, Lombardiya'dan, Languedoc'tan ve Salzburg eyaletinden birçok sapkın koşarak gelip ona katıldılar. Ama Haçlılar yeniden toplanmışlardı. Sapkınların ordugâhına saldırdılar. Kayıplar vererek çekilmek zorunda kaldılar. Karşı tarafın eline tutsak düşenleri kurtarmak için de yiyecek vermeleri gerekti. Yaptıkları ikinci bir saldırı da aynı sonucu verdi. Çevrede, sapkınların

yenilmez oldukları söylentileri kısa zamanda yayıldı. Ama Dolcino'nun ordusu yiyecek bulmakta güçlük çekiyordu. Haçlılarla sapkınlar arasındaki savaşın geçtiği bölge baştanbaşa yakılıp yıkılmış olduğu için Dolcino'nun ordusunda duyulan yiyecek ihtiyacı gerçek bir açlığa dönüşmüştü. 1306 yılı ilkbaharında Dolcino'nun yandaşlarından büyük bir kısmı yorgunluk ve bitkinlikten öldüler. Hastalık ve ölümlerin görülmeye başlamasıyla da 1306 yılı martında ordugâhı terketmek gerekti. Savaş, aynı yılın ağustos ayına kadar sürdü. Dolcino, Haçlılar ordusunu ardarda iki kere daha bozguna uğrattı. Bu durum, papayı, savaşı sürdürebilmek için dindarlara yeni çağrılar yapmak zorunda bırakmıştı. Novara ve Savoie eyaletlerinin din adamları ve mülkî yetkilileri, komutası iki şövalyeye verilmiş olan birkaç bin kişilik bir ordu topladılar. Bu ordu, sapkınlara saldırdı ve büyük bir bozguna uğradı. Haçlılar paniğe kapılarak kaçtılar ve çevre kasabaları da bırakarak çekildiler. Sapkınlar ordusu da buraları yağma etti. Dolcino'nun askerlerinden en çok, kiliseler ve papazlar zarar gördüler.

Ama bütün bu başarılar, onları, dış dünyadan kesilmiş oldukları ve hiçbir yardım göremedikleri süre boyunca kurtaramazdı. 1306-1307 kışı onlara, daha büyük yokluklar çektirdi. Açlık ve soğuk, sayılarını azaltıyordu. Bu arada da Haçlılar yeniden toparlanıyor, erzaklarını yeniliyor ve yeni destek güçler alıyorlardı. Kesin savaş 23 mart 1307'de başladı. Bütün bir gün boyunca sürdü. Savaşa girişmeye gücü kalmış olan 1150 Dolcino'cunun 1.000'i savaş alanında kaldı. Geri kalanlar da açlık ve soğuktan bitkindiler; onlar da teslim oldu. Bunların arasında Dolcino ile karısı Margharita da bulunuyorlardı. Yenenler, onları işkencelerle öldürdüler.

Charlemagne imparatörluğunu birçok parçalara bölmüş olan Verdun antlaşması (843), Fransa'nın coğrafî bakımdan çekirdeğini yarattı. Charlemagne'ın halefleri bu topraklar üstünde 987 yılına kadar saltanat sürdüler; ama güçleri, kendilerine bağlı olan 'Vasal'lar, dükler ve kontlar tarafından öylesine zayıflatılmıştı ki Ortaçağ'ın başında artık bir Fransız krallığından sözetmek güçtü. Gerçek krallar, feodal baronlardı. Karolenj hanedanının yıkılmasından (987) sonra saltanat Capet hanedanının eline geçti. Bunlar, zamanla, kentlerin gittikçe artan gücünü Kiliseye ve feodal senyörlere karşı kullanmayı öğrendiler.. Sağlam bir Fransız devleti kurmayı da böylelikle başardılar. Güney Fransa'nın endüstri çalışmaları, Akdeniz kent ve limanlarının gelişmesi, Fransa'nın kuzey, merkez ve güney bölgelerini gittikçe daha sıkı bir biçimde birbirine bağlayarak, ortaya, Capet'lerin merkeziyetçi ulusal politikalarının ekonomik temelini sağlamış olan birleşik bir coğrafî alan çıkarmış oldu.

Devlette ve Kilisede ekonomik çıkarlarla elde edilmiş olan üstünlük, başka yerlerde de olduğu gibi, yoksul halk tabakaları arasında canlı bir karşı akım yarattı. Bu akım, İncil'e dayanıyordu ve kısa bir süre sonra sapkınlık hareketine katıldı. Daha önce görmüş olduğumuz gibi Fransa'da 'Kathar' etkileri, kendini XI. yüzyılın başında göstermeye başlamıştı. Buna, Brescia'lı Arnoldo'nun birçok kimselere, sosyal ve ahlâkî bir reformun gerekli olduğunu anlatan propagandası eklendi. Ama, Fransa'da ancak Lyon'lu tacir Pierre Valdo'nun ortaya çıkışıyla bağımsız bir sapkınlık hareketi kurulabildi. Bu hareket kısa sürede büyük bir gelişme gösterdi ve kolları İtalya'ya, Almanya'ya, Bohemya'ya yayıldı. Harekete, kurucusunun adından dolayı 'Valdocu' adı

verildi. Bu adam, İncil'in gerçeklerini öz kaynaklarından öğrenmeye çalışan, eğitimi kıt, zengin bir Lyon'lu tacirdi. Bilginler tarafından İncil'i ve Kilise Babalarının yazdıklarından bazı bölümleri kendi okuması için çevirttirip, uygulamak için bunları, canla başla incelemeye koyuldu. Yoksulluk içinde yaşamaya karar verdi. Mallarının bir kısmını karısına bıraktı; kalanını yoksullara dağıttı ve ilkel Hıristiyanlığın, Kilise Babalarının derslerini vaazlarıyla yaymaya başladı. 'Lyon Yoksulları' adıyla anılan bir çok yandaş buldu. Özel bir giyim seçen bu kimseler önderlerinin peşisıra gittiler. Görüldüğü gibi, 'Valdocu' hareketin başlangıcı, bir çeyrek yüzyıl sonra İtalya'da Fransisken tarikatının kurulmasıyla sonuçlanan hareketin başlangıcına çok benzemektedir. Ama o hareketin Kilise tarafından yasal sayılmış ve papa tarafından resmen tanınarak Kilisenin bütünleyici bir parçası kabul edilmiş olmasına karşılık, Kilise Meclisi 'Valdocu'ları tanımayı reddetti ve sapkınlık yoluna sapmalarına neden oldu. Denebilir ki, Kiliseyi, Assisi'li Francesco'nun hareketine karşı daha diplomatça davranmaya yöneltmiş olan neden de belki, 'Valdocu' hareketin gelişmesi olmuştur.

'Valdocu'lar, 1179 yılında, propagandaları için papanın onayını almak amacıyla, Laterano Din İşleri Meclisi'ne delegeler gönderdiler. Bu delegeleri, Walter Map adındaki bir İngiliz papazı kabul etti ve sorguya çekti. Bilgisizlikleriyle alay ederek onlara papalık onayı verilmesinin reddini istedi. Kiliseden kötü davranış gören 'Valdocu'lar da 'Kathar'larla ilişki kurdular ve bu hareketin bir bölümü oldular. Friedrich Barbarossa'nın katıldığı Verona Din İşleri Meclisi, onları sapkın olmakla suçladı. 'Dominiken' tarikatından Bernard Guidonis, 'Kathar' hareketi tarihinin en bellibaşlı kaynaklarından biri olan 'Engizisyonun Uygulanması' adlı (1131) kitabında bu kimselerin öğretilerini uzun uzun anlatır. Bun-

lar: 'Saf'lar, 'Dost'lar ve 'İnananlar' olarak üçe bölünmüşlerdi. Birinciler, öğretmen ve şef görevi yapıyorlardı. Harekete girerken mallarını, topluluğun üyelerine gerekli yaşama araçları sağlayan ortaklık kasasına bağışlarlardı. Merkez kasasının bu görevi sağlamaya parası yetmezse, o zaman da basit üyelerin verdikleri paralara başvuruluyordu. Bu üyeler kendilerinden istenen bağışları hiçbir zaman reddetmezlerdi. Çünkü 'Valdocu'lar, yüksek ahlâk nitelikleri taşıyan kimselerdi. Engizisyon tarafından öğretisi konusunda sorguya çekilen Toulouse'lu bir 'Valdocu', şöyle yanıt vermiştir: «Kötü söylememek, kötülük yapmamak. Bize yapılmasını istemediğimizi başkasına yapmamak. Hiçbir zaman ne yalan söylemek ne de yemin etmek.» Bunun gibi bir yanıt, 1394 yılında Pomeranyalı 'Valdocu'lar tarafından verilmiştir. 'Valdocu'ların en azılı rakipleri bile, onların davranışlarında beğenilmeyecek bir yan bulamamışlardır. Onları iyi tanıyan bir engizisyoncu, haklarında şöyle konuşmuştur: «Sapkınlar, yalnızca ahlâklarından ve konuşmalarından bile tanınırlar. Çünkü, alçakgönüllüdürler ve düzenli bir hayat yaşarlar. Basit ve temiz giyinirler. Yalan söylememek, ve aldatmamak için hiç ticaret yapmazlar ve yalnız elemekleriyle yaşarlar. Zenginlikler biriktirmeye çalışmazlar ve yalnız en gerekli ihtiyaçlarını karşılamakla yetinirler. Namuslu ve alçakgönüllüdürler. Ne lokantalara, ne de balolara ve başka eğlence yerlerine giderler. Hiçbir zaman öfkelenmezler; sürekli çalışırlar; öğrenirler ve öğretirler. Dolayısıyla da pek az dua ederler. Yalnız alçakgönüllülükleri ve özenli konuşmalarıyla bile tanınırlar. Her türlü kabalıktan, iftiradan ve boş sözlerden özenle kaçınırlar.» 'Valdocu'ların bulunduğu her yerde İncil çevirileri vardı ve İncil'in birçok bölümlerini baştanbaşa ezberlerlerdi. Passau engizisyoncusu, 'Eyyub'un Kitabı'nı baştanbaşa ezbere bilen köylü bir 'Valdocu' bi-

le tanıyordu. Bu tarikatın üyeleri, işlerini bitirdikten sonra akşamlarını inceleme ve öğrenimle geçirmek amacıyla toplanma alışkanlığındaydılar. Aralarından bazıları öğretileni izleme konusunda bir güçlükle karşılaştığında, öğretmen şöyle söylemeyi alışkanlık haline getirmişti: «Her gün bir sözcük öğrensen yıl sonunda 365 sözcük öğrenmiş olursun. Ve böylece, yeneceğiz.» Kanılarına sonuna kadar bağlı olan 'Valdocu'lar, odun yığınlarının üstüne neşeyle çıkarlardı. İnançlarını yaymak için, zindanın ve işkence odalarının korkunçluğuna stoacı bir tutumla katlanırlardı.

XIII. yüzyılda, Fransa'da ve özellikle Languedoc'ta en çok yayılmış olan tarikat buydu.

XI. ve XII. yüzyıllarda Languedoc, bütün Avrupa'nın en özgür ve en gelişmiş yeriydi. Endüstri ve ticaret; sanatlar ve bilimler pek gelişmişti. Narbonne, Toulouse, Albi, Béziers, Carcassonne bilim ve felsefenin merkezleriydi. Arap felsefesinin hazineleri, Yahudi çevirmelerce çevrilip yayılmıştı. Bütün dinci akımlar buralarda barınak ve yardım buluyordu. Kentler, büyük iç bağımsızlıklardan yararlanıyorlardı. Aquitaine Dükleri ve Toulouse Kontları, Kiliseye ve krallığa karşı haklarını kıskançlıkla savunuyorlardı.

'Kathar'lar, bu bölge halkı arasında kendilerine çabucak katılan birçok kimse buldular. Bunlara 'iyi adamlar' deniyordu. 'Valdocu'lar burada, gerekli propaganda özgürlüğünü de kazandılar. Öğretimlerini oradan Lombardiya'ya Tyrol'e, Salzburg bölgesine ve Güney Almanya'ya yaydılar.

Ayrıca, öyle görünüyor ki, öğretileri, toplumsal olmaktan çok, dinsel nitelikteydi. İçinde yaşadıkları özgürlük ve işbirliği havası içinde, Languedoc'un soylular sınıfı, büyük bir çoğunlukla 'Valdocu' düşünceleri benimsemiş ve birçok yerde din adamlarıyla savaşa tutuşmuşlardı. Propagandaları, sosyal

sorunlara, din sorunlarından daha az önem veriyordu. Hareketin başlıca merkezi Albi kentiydi. Bunun için de adlarına 'Albili' deniyordu.

'Valdocu' hareketin Languedoc'taki gelişmeleri din yetkililerini kaygılandırdı. Ne var ki o sırada, geniş bir bastırma hareketine girişmek düşünülemezdi. Çünkü halkın hemen hemen tümü, piskoposların onlara karışmasına karşıydı ve fazla işgüzar engizisyoncuları kovuyorlardı. İşte bundan ötürü Kilise, Haçlılar silahına başvurmaktan başka çıkar yol bulamadı. İman sahiplerinin hepsi, günahlarının bağışlanacağı söylenerek sapkınlara karşı kutsal savaşa çağrıldılar. Birinci Haçlı Seferi 1180 yılında oldu. Hiçbir sonuç vermedi; 1195 yılında, Toulouse Kontu VI. Raimond, Papa tarafından afaroz edildi. Ama bu önlem de sonuç vermedi. O zaman Kilise, sapkınlara, inançlarını değiştirmeleri için Languedoc'a misyonerler yolladı. Bunların en tanınmışı, 'Dominiken' tarikatının kurucusu Aziz Dominicus'tur. Bütün bu çabalar da sonuç vermeyince, Papa, yeniden Haçlı silahına başvurdu ve Haçlılara şu direktifi verdi: Hükmetmek için bölmek. Savaşa, güçlü Toulouse kontuna saldırarak başlamalı, ilkin en zayıf bölgeleri ele geçirmeliydiler. Kutsal savaş, 1209 yılında, Kont Simon de Montfort'un komutasında başladı. Bu adam büyük bir enerji gösterdi. Béziers ve Carcassonne ele geçirildi. Gerek 'Valdocu', gerekse katolik binlerce kişi, savaşta öldü. Haçlıların saldırısı sırasında Katoliklerin de kurban gideceklerini gören Papa'nın temsilcisi, onlara şöyle bağırdı: «Hepsini öldürün. Tanrı, kendinden olanları elbet tanıyacaktır.»

Ama bununla, savaş bitmiş olmadı. 'Valdocu' hareket, yeniden kalkındı. Sapkınlara karşı yeni Haçlı Seferlerine girişildi. 1224 yılında, Fransa kralı da savaşa girdi. Onun çıkarı da, hemen hemen bağımsız duruma gelmiş olan Toulouse Kontlarının gücünü yok etmesine, ve bütün bölgeyi buyruğu altına

almasına bağlıydı. 1232 yılından başlayarak artık ülkede, 'Dominiken'lerin yönetimi altında düzenli bir Engizisyon kurmak mümkün olmuştu. Haçlılarla 'Dominiken'lerin ortak çabaları sonunda sapkınlık hareketinin üstesinden gelindi ve hareket tam olarak ezildi. Ne var ki bu başarı Güney Fransa'nın baştanbaşa yakılıp yıkılması pahasına kazanılmıştı. Languedoc Kontlarının gerçek mirasçısı da Kilise değil, Capet hanedanı oldu. Yarım yüzyıl sonra Papayı tutsak ederek haleflerini Avignon'da oturmak zorunda bırakmış olan Fransa Kralları da bu hanedandan gelen kimselerdi.

Lea, Albi'lilere karşı Haçlı Seferlerinin sonucunu, 'Engizisyon Tarihi' adlı kitabında şöyle anlatır:

«XII. yüzyılda Fransa'nın güneyi, bütün Avrupa'nın en gelişmiş bölgesiydi. O dönemde Haçlılar buraya girdiler ve onların ayakta bıraktıkları da Engizisyon tarafından yıkıldı. Engizisyon, arkasında, yoksullaşmış, yıkılmış, endüstrisi ve ticareti harap bir ülke bıraktı. Talanlar, ülkenin soylular sınıfını dilenciliğe düşürdü. Onların yerine de ülkenin saray tarafından edinilmiş geniş yurtluklarına, Kuzey feodalizminin katı geleneklerini, ya da Roma Hukukunun despotça ilkelerini sokan yabancılar geçti. Bir yüzyıldan uzun bir süre, en zengin niteliklerle bezenmiş olan bir halk, işkenceye, hakarete ve yağmaya uğradı. Avrupa kültürüne yol göstermeyi vadeden uygarlık kaybolmuştu ve Rönesans'ı yaratmak onuruna kavuşan ülke İtalya oluyordu. Ama inanç birliği kurtarılmıştı.»

Engizisyonun çalışması öyle olmuştu ki sapkınlık ülkeye artık yüzyıllar boyunca bir daha ayak basamadı.

Ama 'Valdocu'ların Kilise ve halk kitleleri üstündeki etkisi az olmadı. Gerçekten, günümüzde Hıristiyan-Sosyalist hareketin, sosyalist işçi hareketinin sonucu gibi görünmesine benzer bir biçimde, o za-

man da dilenci tarikatlarının çıkışlarının nedeni, 'Valdocu'ların propagandası olmuştur. Onların etkisi kendini özellikle Bohemya'da duyurdu. Bu ülkenin ihtilâlcilerine, 'Hus'çu savaşlarında* kullanacakları düşünce silahlarını sağlamış olan, bu etkidir.

Flandre'da Sapkınlık Hareketi

Flandre'daki sapkınlık hareketi konusunda ilk bilgilerimiz, bu hareketin, Lombardiya'da ve Fransa'nın güneyinde varlığını bildiğimiz tarihten çok daha sonra yani XII. yüzyılda ortaya çıktığını gösteriyor. Ne var ki bundan, sapkınlık hareketinin Flandre'da geç başlamış olduğu sonucunu çıkarırsak yanılırız. Flandre'da bu hareket konusunda bilgimizin daha eski tarihlere kadar gitmemesi, harekete o çağa kadar hoşgörüyle bakılmış olmasındandır. Bu yüzden de o çağa kadar bu konuda hiçbir dava açılmamış, dolayısıyla biz de bu hareket konusunda bilgi edinememişizdir. Liege piskoposu Wazo'nun bundan önce sözünü ettiğimiz mektubunda, o çağda Flandre'da sapkınlara kötü davranılmasının istenmediğini biliyoruz.

Bununla birlikte sapkın öğretiler, o zamanlar yeni gelişmeye başlayan bir endüstrinin ve pek geniş bir ticaretin merkezi olan Flaman kentlerindeki emekçi halk arasında erkenden, elverişli bir alan bulmuştu. Daha XI. yüzyılda 'Kathar'ları anlatmak için kullanılmış olan 'dokumacı' adı, Flandre'dan gelir. Flaman 'Kathar'ları, Ahdiatik'teki Tanrı ile Ahdicedit'teki Tanrı arasında kesin bir ayrım yapıyorlardı. Birincisi ile yani Yasa'nın Tanrısı ile hiçbir alışverişleri olmamasını istiyorlardı. Onlar için gerçek Tanrı, yalnızca Ahdicedit'in Tanrısıydı ve o da

* *Hus'çu:* 15. yüzyılın başında, *Jean Hus* adında birinin kurduğu tarikattan olan.

kendisine, insanlar tarafından yapılmış evlerde yakarılmasını ve törenler, ayinler yapılmasını değil, düşüncede tapılmasını istiyordu. Buna karşılık hayır işlerine büyük önem verirler ve 'Dağdaki Vaaz'ın sözlerine uygun olarak ölüm cezasını kabul etmezlerdi. Namuslu olmak en başta gelen erdemlerinden biriydi. Amaçları, ilkel Hıristiyanlıktı.

Sapkınlık alanında yarattıkları en değişik ve kendine özgü Flaman kurum ise 'Begin'ler ve 'Begard'lar hareketidir. Bu tarikatın kökü ve adı konusunda çok yazılmış ve tartışılmıştır. Kimi yazarlar, hareketin Lambert le Bégue adında Liège'li bir papaz tarafından kurulmuş olduğunu önesürerler. Bu kimselerin dediklerine göre, Liège'li papaz Lambert le Bégue, yaklaşık 1180 yılı dolaylarında, Kilisenin bozulmasına ve papazların rüşvet almalarına karşı sert bir tepkiye yolaçmıştı. Papazlar da onu öldürterek kendisinden kurtulmuşlardı. Ayrıca bu kimsenin, ölümünden birkaç yıl önce, evlenmemiş bazı kadınları bir tür manastır hareketi içinde toplamış olduğu da söylenir. Ama akla en yakın gelen açıklama, 'begin' ve 'begard' sözcüklerinin, Sakson dilinde 'yakarmak' ya da 'dilenmek' anlamına gelen 'beg' sözcüğünden gelmiş olduğu yolundaki açıklamadır. 'Begin'ler, İncil'in yoksulluk anlayışına uygun biçimde yaşayan kadınlardan oluşmuş bir tarikattı. Bekâr kadınlar arasında bu çeşit örgütlerin kurulmuş olması, birtakım erkeklerin 'Kathar' öğretisinin etkisiyle evlilikten yüzçevirmiş olduklarını; ya da Haçlı Seferleri boyunca verilen ölü sayısının çokluğundan ötürü ülkede erkek kıtlığının başgöstermiş olduğunu gösterir. Erkeklerin azalması, doğal olarak kadınların oranını yükseltmişti. Bu iki etkenin de aynı zamanda rol oynamış oldukları, ve kadınları, bu tür örgütler kurmaya zorladığı da düşünülebilir. Bu örgütlerin kurulması da o çağda ancak din temeli üstünde olabilirdi. Manastır yöntemi bu kuru-

luşlara örnek olmuştur. Bu örgütlere katılan kadınlar, ortak yaşayacakları süre boyunca namuslu olacaklarına, itaatsizlik etmeyeceklerine, çalışarak ya da dilenerek topluluğun geçimine yardımcı olacaklarına, her yerde konukseverlik göstereceklerine ve hastalara yardımlarını esirgemeyeceklerine andiçerlerdi. Ama onlardan, manastır hayatının gereklerine tam olarak uymalarını istemek biraz güçtü. Çünkü bu kuruluşlar, isteyenlerin gönüllü olarak katıldıkları örgütlerdi.

Zamanla, erkekler de bu kuruluşların örneğinden yararlandılar ve onlar da 'bégard' evleri kurdular. Dine bağlı ve kardeşçe bir hayat sürmek isteyen bekâr erkekler, buralarda, birlikte yaşamak, kendilerini İncil'i incelemeye vermek, Tanrı ve Dünya konusunda düşünmek amacıyla biraraya toplanıyorlardı. Bu kimseler de 'Valdocu'lar gibi, iş konusunda ciddiyetleriyle, tokgözlülükleriyle ve tutumlu davranmalarıyla göze çarpıyorlardı. Herkesin saygısını kazanıyorlar ve özellikle, kentlerde yaşayan yoksul halk tabakalarınca seviliyorlardı. Ama kimi 'begin' ve 'begard'lar da az çok işbirliği üstüne kurulu bir yerleşik düzenin yeterli olmadığını düşünüyorlardı. Çünkü bunlara göre kooperatif anlayışı üstüne kurulu bir ekonomi düzeninde, ne de olsa bir ortaklaşa mülkiyet vardı. Türü ne olursa olsun bu da bir mülkiyetti ve İsa'nın öğretisine, çömezlerinin yaşama biçiminden daha az uygundu.

'Fransisken' tarikatının içinde de aynı anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştı. Böyle düşünmekte olan 'begin'ler ve 'begard'lar, gezerek dilenecekleri ve propaganda yapacakları bir yaşama biçimini seçtiler.

Kilise yetkilileri, bu iki tür 'begin' ve 'begard'a birbirinden çok ayrı davranışlar gösterdiler. Yerleşik bir yaşama düzeninde olanlara kolaylık gösterildiği ve hatta, sert bir disipline girmeyi kabul ettiklerinde maddî yardım bile yapıldığı halde, gezici 'be-

gard'lar, kısa bir süre içinde, sapkınlar gibi görülmeye başlandılar ve amansız bir baskı altında tutuldular. Onlar da haklarında bu kararın alınmasından kısa bir süre sonra birçok 'Kathar' tarikatıyla ilişki kurdular ve Papa'ya karşı yürütülen akıma katıldılar. Amalric'in düşüncelerini ve 'Fransisken'lerin sol kanadının 'Bin Yıllık Devlet' anlayışını benimsediler.

'Begard'lar ve 'begin'ler, Ren havzasına hızla yayıldılar. XIII. Yüzyılın ortasında Köln'de, Mainz'da, Strasbourg'da ve Metz'de sayıları pek çoktu. Onlara karşı baskı hareketleri de ilk olarak bu kentlerde başladı. Tarihlerinin geri kalan bölümü Almanya'da geçmiştir. Onun için biz de o konuyu gelecek bölümde inceleyeceğiz.

'Lollard'lara gelince, onlar da 'begard'lara ve 'begin'lere yakınlığı olan bir tarikattı. İlk olarak, 1300 yılına doğru Anvers'de ortaya çıktılar. Kendilerini hastalara yardıma ve delillerle ilgilenmeye veriyorlar; bunun yanısıra da özellikle, ölülerin gömülmesiyle uğraşıyorlardı. Yaşamalarına gerekli kaynakları elemeğiyle ya da dilencilikle sağlıyorlardı. XIV. yüzyılın sonunda, İngiltere'de sosyal sapkın hareket-te çok önemli bir rol oynadılar.

Almanya'da Sapkınlık Hareketi

Almanya, bağımsız bir sosyal ve sapkın hareket yaratmadı. Bu ülkede kendini göstermiş olan bütün sosyal ve sapkın hareketler, yabancı kaynaklıydı. Ama bu hareketlerin Alman anlayışına geçmekle derinleştikleri ve zenginleştikleri de doğrudur. Alman din yetkililerinin ve yöneticilerinin başlangıçta engizisyon mahkemeleri kurmak konusunda istekleri azdı. İnanç konusunda birbirinden değişik düşüncelere hoşgörüyle bakılmasının, ve genel olarak papa ile imparator arasındaki çekişmelerin bir sonucu ol-

duğu düşünülebilir. Şurası kesin olarak bellidir ki, Fransa'da ve İspanya'da olduğu gibi, Almanya'da birkaç istisna bir yana bırakılacak olursa, papazlar ve keşişler arasında sapkınlara karşı bağnazlık gösterilmemiştir. Bu dönemin Alman yasa kitapları da Engizisyon'un varlığından sözetmezler.

1230 yılında yazılmış olan bir Kuzey Almanya yasaları derlemesi, sihirbazlar, büyücüler ve dinsizler için ateşte yakılarak ölüm cezasını öngörürse de, Engizisyon'un yönettiği özel bir yargı biçiminden sözetmez. Kuzey Almanya ülkeleri yasalarının derlemesi sayılabilecek olan yaklaşık 1270 yılından kalma bir belge de, sapkınların, kilise mahkemelerinde yargılanmaları öngörülüyorsa da, aynı belge, onları, öcalma biçimindeki cezalandırma olasılığından koruyor ve muhbirlerin, iddialarını ispat edemeyecek olurlarsa ateşte yakılarak öldürüleceklerini belirtiyordu.

Bulgar-Lombardiya 'Kathar'cılığı, ancak XI. ve XII. yüzyıllarda Goslar'da bazı yandaş bulabildi. Onlar da inançlarını canlarıyla ödediler.

Buna karşılık, 'Valdocu'lar, 'begin'ler, 'begard' lar, daha derin etkiler yaptılar.

Daha 1199 yılında, Papa III. İnnocentius, Metz 'Valdocu'larını, halk dilinde yazılmış yazılarını teslim etmeye zorladı. Onların bu isteğe karşılık vermekte kararsız kaldıklarını görünce de Papa, Metz'e üç delege yolladı ve bu adamlar sözkonusu yazılara elkoymayı başararak, hepsini yaktılar. Ama 'Valdocu'lar, propagandalarını sürdürebildiler. Birkaç yıl sonra, Metz piskoposu, onların aleyhinde vaaz verdi. Ama halk onun öğütlerine aldırmadı ve 'Valdocu'ları korudu.

1213 yılında, başka suçlamaların yanısıra aralarında mal ortaklığı ve serbest aşk kurmakla da suçlanan Strasbourg 'Valdocu'ları için durum çok daha başka oldu. Bir kısmı odun yığınları üstünde öldüler.

1292 yılında, Strasbourg'da yeniden, uzun süren baskılardan önce 'Valdocu'lara açılan davalarla karşılaşıyoruz. İnançlarını değiştirmeyi kabul etmeyen sapkınlar, yayıldılar; öbürleri ise az çok ağır cezalarla kurtuldu.

Ne var ki Marburg'lu Conrad, engizisyonculuk görevine başlamıştı bile. Uzun zamandanberi, sapkınların azılı düşmanı olarak tanınan bu kimse, 1227 yılında, Papa IX. Gregorius'tan Almanya'da sapkınlığı ortadan kaldırmak ve Kiliseyi düzeltmek görevi almıştı. Papa, Conrad'a mektubunda Alman din adamları sınıfının dürüstlükten uzaklaşmasından, bozulmasından yakınır ve yapılması gerekli olan reform konusunda onu görevlendirir.

Conrad tarafından gerçekleştirilen reformların neler olduğunu bilmiyoruz. Bütün enerjisini, sapkınlara karşı giriştiği savaşta harcamış olduğu anlaşılıyor. Kısa bir süre sonra sapkınlar, topluca ele geçirildiler ve Alman piskoposları, Papa'dan, sapkınlara karşı yönetmeliklerin acımaksızın uygulanması yolunda bir buyruk aldılar. Conrad, geniş yetkilere sahip olarak işe koyuldu. Kurbanların toplamı sayılamayacak kadar çoktu. Eziyetlere karşı halkın hiçbir garantisi yoktu. Basit bir ihbar, aileleri bütünüyle mutsuz kılmaya yetiyordu. Sapkınlıkla suçlanan kimseleri odun yığınlarının üstüne ya da işkence sıralarına götürmeyi sağlayabildikten sonra en aptalca hikâyeler bile Conrad'ın gözünde güven kazanıyordu. Öylesine davrandı ki, Trier ve Köln başpikoposları bile bu çeşit önemli bir görevde biraz daha ölçülü ve ılımlı davranmasını kendisinden rica ettiler. Ama o, ölçü tanımıyordu. 1232 yılında, işi, basit bir ihbara dayanarak Trier piskoposluğu sınırları içinde bulunan Arnsberg, Looz ve Sayn kontlarını bile sapkın olmakla suçlamaya kadar götürdü. Conrad belirli bir biçimde, güçlü Toulouse kontlarını dize getirmiş olan Languedoc engizisyoncula-

rının başarılarına özeniyordu. Ama durumun Almanya'da, Fransa'dakinden çok başka olduğunu göz önünde tutmuyordu. Fransa'da feodal senyörlerin merkezleşmeleri ve bağımlılıkları günden güne artmakta olduğu halde, Almanya'da bunun tam tersi bir durum görülüyordu. Almanya'da, prenslerin ve kontların imtiyazları artıyor; buna karşılık krallığın gücü günden güne zayıflıyor ve krallık, Fransa kralının Toulouse kontlarına yapmış olduğu gibi feodal baronlar üstünde etki yapamıyordu. Bunun için de Arnsberg kontları, kendilerine karşı yapılan suçlamanın altında ezilmeyerek Mainz başpiskoposunu, olayı incelemekle görevli bir din işleri meclisi toplamaya razı ettiler. Sözkonusu kimseler, yüksek ve güçlü senyörler oldukları için kral Heinrich ile birlikte çok sayıda prens ve başpiskopos kendilerine yapılan çağrıya uydular. Öyle ki, 1233 yılı temmuzunda gerçekleşen toplantı, bir din işleri meclisinden çok bir Reichtag'a benziyordu. Sayn kontu, suçsuz olduğunu ve kendisine yapılan suçlamanın yanlışlığını kanıtlayacağını bildirdi. Engizisyoncu Conrad, rolünün artık bitmiş olduğunu hemen anlamıştı. Gösterdiği tanıklar, hiçbir şey kanıtlayamadılar ve suçlamayı yalnızca Conrad'dan korkuları yüzünden desteklemiş olduklarını söylediler. Bunun üzerine, din işleri meclisi, engizisyoncuyu yargılayan bir mahkeme durumuna geldi. Yargılama, Papa'ya bir rapor göndermek için ertelendi. Uğradığı yenilgiyle kendini yitirmiş olan Conrad, din işleri meclisini terketti ve Mayence sokaklarında, sapkınlara karşı Haçlı Seferi vaazları vermeye başladı. Ondan sonra da oturduğu yer olan Marburg kentine doğru yola çıktı. 1233 yılının 30 temmuz günü, kentine varamadan, kentin dolaylarında gizlenerek onun gelişini gözlemekte olan bazı soylular üstüne atıldılar ve Conrad'ı öldürdüler. Bütün Almanya, korkunç bir zorbadan kurtulmuşcasına rahatladı ve derin bir soluk aldı.

1248 yılında, Schwabisch-Hall tepelerinde, kaygılandırıcı olmayan bir sapkınlık gösterisi yapıldı. Valdo'cu hareket, Doğu Bavyera ile (Bohemya'dan Steiermark'a) Kuzey Avusturya'yı içine alan Passau piskoposluğunda çok yaygındı. 'Valdocu'ların bu bölgede, başlıcaları kasabalarda olan, 41 okulları ve toplulukları vardı. Aralarına katılanlar hemen hemen yalnız köylü ve zanaatçı çevrelerden gelenlerdi. Hareket, bu bölgede, XIII. yüzyılın sonunda, Engizisyon'un karşı saldırısından çok zarar gördü. Ondan sonra da tam bir yüzyıl boyunca artık 'Valdocu'lardan sözedildiğini duymuyoruz. Çünkü o sıralarda Kilise, 'begin'ler ve 'begard'larla uğraşıyordu. Bu süre içinde 'Valdocu'lar, piskoposluğun hapishanesine atıldılar. İşkence altında, arkadaşlarından bazılarının adlarını verdiler ve onlar da cismanî iktidara teslim edildi. 1392 yılında Bingen'de 36 'Valdocu' yakıldı. Aynı çağda Avusturya'da, Bohemya'da, Moravya'da, Macaristan'da, Bavyera'da, Schwaben' de, Steiermak'ta, Saksonya'da ve Pomeranya'da da sapkınlar ele veriliyordu. 1315 yılına doğru 'Valdocu'ların sayısı Avusturya'da seksen bin idi. Yirmi yıl sonra, 1338'de, kovuşturmaya uğramış olan 'Valdocu'ların aileleri, pekçok engizisyoncuyu öldürdüler, 1397 yılında bin 'Valdocu' tutuklandı ve bunların yüz kadarı odun yığınları üstünde canverdi.

XIV. yüzyılın başında 'begard'lara karşı zulüm başladı. 1330 yılında, bu kimselere karşı sert baskı önlemleri alındı; taşra din işleri meclisleri Trier ve Mainz'de toplandı. Bu çağda, Ren havzasında sayıları pek çoktu. Özellikle, Kilise tarafından tanınmış olan dilenci tarikatlarına (Dominikenler ve Fransiskenler) saldırıyorlar; bunlarla görünüşe göre büyük bir başarıyla savaşıyorlardı. Çünkü Fransisken tarikatının başı, 1308 yılında Köln'de, onlara karşı, propagandayı düzenlemek üzere tarikatın en iyi önderlerinden biri olan John Duns Scot'u göndermiştir.

Ama Scot kısa bir süre sonra öldü. Böylece 'begard'-lar da hiç tasaya düşmelerine yer kalmaksızın karışıklık çıkarmayı sürdürebildiler. Paris'te ise durum büsbütün başka oldu. Margarete adlı bir 'begin' kadın, alevlere atıldı ve işkenceyi kahramanca karşıladı. Papa V. Clémens, sapkınlara karşı, kendisinden sonra papa olan XXII. Johannes tarafından 1317 yılında uygulanan bir çok karar çıkardı. 'Begin' kadınlara ait birçok ev kapandı; içindekiler sokağa atıldı ve mallarına elkondu. Yoksul ve desteksiz kalmış olan bu kadınların birçoğu kendilerini satmaya başladılar. Bu olaydan birkaç yıl sonra da Mainz piskoposluğu bölgesinde 'begard'lara karşı büyük işkence uygulamaları başladı. Papa XXII. Johannes 1317 yılında Strasbourg'da, selefinin buyruklarının yerine getirilmemiş olmasından yakınıyordu. 1321 yılında ise, Almanya'nın bazı bölgelerinde «çok sayıda 'begin' kadının oturmakta olduğu ve bunların, birarada yaşadıkları, özel bir kılık taşıdıkları»na dikkati çekti. Ayrıca bu vesileyle de tarikat üyelerinin dindar davranışlarının ikiyüzlülükten başka bir şey olmadığını ileri sürüyordu. Bu tarikatın dağılmasını da bu yüzden istiyordu.

1320 yılında Köln kenti 'begard'larına karşı sert işkenceler başladı. Sapkınların buradaki rakibi, Eckhart'ı da ele veren Köln başpiskoposu Heinrich idi. İçlerinden birçoğu 1325 yılında, sözde sapkınlık dersleri ve serbest aşk için vaaz verdikleri iddiasıyla Köln kenti din mahkemesinin önüne çıkarıldılar. Sanıklardan elli kadarı düşüncelerinde cesaretle direndiler ve bir kısmı yakılmak, bir kısmı da Ren nehrine atılmak üzere cismani güce teslim edildiler. Ama en çok heyecan yaratan dava, Hollandalı bir sapkın olan Walter'e karşı açılan dava oldu. Bu kimse, çok büyük yetenekleri olan bir insandı. Halk diliyle yazılmış olan söylevleri ve yazıları yüksek bir kültürü ve çok yüksek bir inandırma gücü olduğunu

ortaya koyuyordu. Eckhart'ın ölüm yılı olan 1327'de tutuklandı ve akla gelmez işkencelere uğradı, ama hiç gerilemedi. Hiçbir bilgi vermedi; kimsenin adını ağzından kaçırmadı. Mahkûm edildikten sonra da sükûnetle ölümü bekledi. Odun yığınlarının üstüne neşeyle çıktı ve alevler arasında canverdi. Öyle anlaşılıyor ki Köln'deki bütün bu yargılamaların, başpiskoposa Eckhart'ı odun yığınlarının üstüne götürmek için gerekli malzemeyi sağlamaktan başka amacı yoktur.

Zamanla, 'begard'lar, gerçekte kendilerine büsbütün yabancı olan ve Amalric'in öğretisine yakın bazı düşünceleri benimsemeye başladılar. 'Begard' olarak mahkûm edilen bazı sapkınlar, aslında 'Özgür Ruh Yanlısı Kardeşler' tarikatındandılar. Bu tarikat, panteistti ve her türlü sosyal düzenlemeye karşıydı. Kendilerini iyinin ve kötünün dışında sayan, her baskıdan uzak olduklarını önesüren kimselerden kuruluydu. Doğrusunu söylemek gerekirse, sapkınlarla ortak yanları, ancak, bugün anarşizmle sosyalizm arasındaki ortak yanlar kadardı. Yine de, daha önce gördüğümüz gibi, XIII. yüzyılın başında Paris'te ortaya çıkmış olan panteist-anarşist akım, Alman mistikliğini bu çağın herhangi bir akımından çok daha büyük bir güçle etkilemiş gibidir. Bu anlayışı Almanya'ya götürmüş olan kimse, Ortlieb adında Strasbourg'lu biridir. Ortlieb, kültürlü çevrelerde yandaş buldu. Amalric'in öğretisinin, Tanrının bütün doğaya işlediğini ve evrenin bütün varlıklarını yaratıcı bir güç gibi etkilediğini önesürdüğünü söylemiştik. Buna göre, insan ruhu, tanrısal kıvılcımdır. Bunun için de insan, yeryüzüne can veren yaratıcı gücün bir parçasıdır; başka bir deyişle, Kilise'nin gösterdiği zavallı ve kötü yaratık değildir. O halde, ne kendisiyle Tanrı arasında din törenlerine, ne özel aracılara, dinsel doğmalara ve başka korku araçlarına ihtiyacı vardır. Tanrısallı-

ğın parçası olarak ruh, geldiği yere ölümden sonra geri gider, ama geri dönüşü sırasında 'Araf' ve 'Cehennem' adı verilen o gerçekdışı yerlerden geçmez. İnsan, Tanrının parçası olduğunun bilincine erdiği anda artık günah işleyemez. Çünkü, tanrısallığı, günahı kendisinden uzaklaştırır. Saf olan biri için her şey temiz ve saftır. Böyle bir kimse, her bakımdan özgürdür; çünkü dilekleri saf bir kaynaktan gelmektedir. Böyle bir insan yasaların üstündedir.

Ortlieb'in yandaşları, kendini Ahdiatik'in yasasından kurtarmak için yaptığı savaşta, «İsa'da yaşayan ve maddeyi değil ruhu arayanlarda mahkûm edilecek hiçbir şey yoktur. Çünkü, İsa'da yaşayan ruhun yasası, beni günahın ve ölümün yasasından kurtardı.» diyen Aziz Paulus'un sözlerine dayanıyordu. Biraz daha ilerde de: «Sizi ruh yönetiyorsa, yasaya boyuneğmiş değilsiniz.» Ve son olarak da «Bil ki yasa, doğru olan kimse için değil, doğru olmayan kimse için yapılmıştır,» diyordu Aziz Paulus.

Bu tür bir yasa anlayışı, Eckhart gibiler için tehlikeli olmayabilirdi, ama daha aşağı düzeydeki insanları en ölçüsüz bireyciliğe götürebilirdi. 'Özgür Ruh Yanlısı Kardeşler' ya da Ortlieb yandaşlarının öğretilerinin de pekçok 'begin' yoksulunun ve birçok 'begard'ın başını döndürmüş olması mümkündür. Engizisyon tarafından bazı sapkınlara karşı yapılmış olan cinsel aşırılıklar suçlamasının bir gerçeğe dayandığını düşünmek doğru olabilir. Ama bu kimselerce bu alanda yapılmış olan yanlışlıklar, her şeyden önce Amalric'cilerin ve Ortlieb'in çömezlerinin etkisine verilmelidir.

Ortlieb'çilerin ve 'Özgür Ruh Yanlısı Kardeşler'in öğretisinin kesin olarak komünistlikle hiçbir ilgisi yoktu. Özel mülkiyete karşı olmaları, kolektif mülkiyetten yana oldukları için değildi. Kendileri için yalnızca, yeryüzünün bütün ürünlerinden hiçbir çalışma yapmak zorunda kalmaksızın yararlanmak

özgürlüğü istiyorlardı.

Eckhart'ın öğretisi, 'Özgür Ruh Yanlısı Kardeşler'in vaazlarında yaydıkları düşüncelere çok yakındı. Ama onların vardıkları sonuçlara varmıyordu. Eckhart, bütün hayatını, kendindeki her türlü maddî isteği yenmiş olduğuna sevinç duyarak ve kendini İsa'nın çömezlerinin yoksulluk anlayışına uydurarak yaşadı. Başlıca çömezleri olan iki Alman mistiği, yani Heinrich Suss ve Johan Tauler de büyük bir özentisizlik içinde yaşadılar. İnsanın Tanrıyla birleşmesinin ancak, insanın geçici olan her şeyi reddetmesini bilmesiyle gerçekleşeceğine inanıyorlardı. Hollandalı dindaşları Jan Van Ruusbroek (1294-1381) de buna benzer bir öğreti yaydı.

'Özgür Ruh Yanlısı Kardeşler'in Amalric'çi-panteist öğretiden çıkardıkları anarşist-bireyci sonuçların tersine, Eckhart'a yakın mistikler ya İsa'nın çömezlerinin yoksulluk anlayışını ya da manastır hayatını doğru buluyorlardı. Ruusbroek'in yolundan giden Gerthart Groote ya da Gerardus Magnus, (1340 -1384), 'Özgür Ruh Yanlısı Kardeşler' tarikatına karşıkoyabilmek amacıyla komünist 'Ortak Hayat Kardeşleri, tarikatını kurmuştur. Groote, hoşgörülü oluşun tam tersi bir yaradılıştaydı. Engizisyon, 1370 yılında tırnaklarını yeniden göstermeye başladığında bazı 'Özgür Ruh Yanlıları' sığınacak bir yer ve propagandalarına elverişli bir alan bulacaklarını umdukları Hollanda'ya kaçtılar. Ruusbroek, hayatı boyunca onlarınkine benzer anlayışları savunmamış mıydı? Ama Groote, onları açıkça, sapkınlıkla suçladı; bağnaz bir sertlikle onları kovuşturmaya koyuldu. Hollanda'da Engizisyon'un korkunçluklar yapmasını ancak, onun zamansız ölümü önleyebildi. Kurmuş olduğu tarikat, yerini alanların yönetiminde gelişti. 'Ortak Hayat Kardeşleri' tarikatına katılmış olanlar, hiçbir andla bağlı değildirler, ama mal ortaklığı düzeni içinde ve ortak çalışarak yaşıyorlardı.

Kendilerini teoloji incelemelerine veriyorlar, eski el-yazmalarını kopya ediyorlar, ya da din adamı görevlerine hazırlanıyorlardı. Bu topluluklar bütün Hollanda topraklarına ve Almanya'nın Kuzeyine yayıldılar.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

yeniçağ

ORTAÇAĞIN SONU

Papalığın ve İmparatorluğun Çöküşü

Roma İmparatorluğu, üzerinde temellendiği toplumun ekonomik çözülmesi sonucu yıkılmıştı. Bunun tam tersine, Ortaçağın sonu da yeni bir ekonominin ortaya çıkıp genişlemesinin sonucu olarak gerçekleşti. Daha XIV. yüzyılda çözülüşün belirtileri açıkça görülmeye başlamıştı. Bütün ortaçağ boyunca savaşıp durdukları görülen Papalık ve Roma İmparatorluğu gibi dünya çapında iki süper gücün, dünya çapında yeni bir gücün ortaya çıkması karşısında kökünden sarsıldığı görüldü. Bu yeni güç, 'Ulusal Devlet'lerden ve egemen Prensliklerden başka bir şey değildi. Bu iki yapı içinde yeni tohumlar belirdi ve bu tohumlar daha küçük ekonomik ve kültürel toplulukları doğurdular. Ne var ki bu küçük topluluklar adamakıllı güçlüydüler ve kendi başlarına bağımsız bir biçimde yaşamaya başlamışlardı bile. Yine bu topluluklar, merkezî iktidardan ayrılmak için gittikçe artan bir çaba göstermeye başladılar. Sözünü ettiğimiz bu yeni ekonomik hayat merkezleri, kentlerdi. Kentler, dünya çapındaki iki güce, yani Roma İmparatorluğu ile Papalığa karşı daha iyi direnebilmek için prenslere ve krallara yanaştılar. İtalya'da kentlerin, düşman olarak karşılarında kimi zaman papalığı, kimi zaman da Roma İmparatorluğunu görmelerine karşılık, Fransa, İngiltere ve Almanya gibi ülkeler, biricik düşman olarak yalnızca Papalığı görüyorlardı. Bağımsızlık uğruna

yapılan bu savaşlar sırasında çeşitli ülkelerin edebiyatları, o güne kadar genel dil olarak kullanılmakta olan Latinceyi bir yana atarak kendi öz dillerini yarattılar. Avrupa'da ulusal dilleri yaratan büyük kişilerin hepsi birer papalık düşmanıydı. Devlet adamları, adına konuştukları ulusun çıkarlarını koruyacak bir ulusal politika gütmeye başladılar. Çeşitli ulusal kiliseleri temsil edenler, din reformlarının temellerini attılar. Bu durumun özellikle İngiltere'de, Bohemya'da ve Almanya'da gerçekleştirildiğini biliyoruz. Fransa'da da Calvin'cilik aynı rolü oynadı. Papayı tutsak eden ve din adamlarını laik iktidarın boyunduruğu altına alan ilk insanın bir Fransız Kralı olduğunu belirtmek isteriz. XIV. yüzyıldan XVII. yüzyıla kadar, Papa, yalnızca çeşitli Ulusal Devletlere karşı değil, Papa üzerinde denetim yapmak hakkına sahip olduklarını iddia eden din adamları topluluklarına karşı da mücadele etmek zorunda kaldı.

Roma İmparatorluğunun kaderi daha da korkunç oldu. Bu İmparatorluk, sömürgeciliğinin fazla şişirilmiş ve genişlemiş olmasından ötürü yıkılıp gitti. İmparatorluğun sömürgeciliği, sınırsız derecede geniş topraklar üzerinde egemenliğini sürdürüyordu, ama gerçek bir politik iktidara sahip durumda bulunmuyordu. Çünkü, egemenliği altında bulunan ülkelerin ulusal çıkarlarını büsbütün savsaklamıştı. Evrensel bir egemenlik kurmak hülyasıyla yaşayan Roma İmparatorluğu, doğup gelişmekte olan yeni ekonomiye hiç dikkat etmemişti. Sözgelimi, yalnızca sermayeye gereksinim duyduğu zaman hatırladığı ve elde ettiği sermayeleri yalnızca yabancı girişimlerde kullanmak için harcadığı Güney Almanya'nın yeni gelişmekte olan kapitalizmine gereken önemi vermiyordu. Ulusun en enerjik toplulukları, yani yeni doğmakta olan kent ekonomisinin elebaşıları, geniş ticarî ilişkiler kurmak istedikleri halde, etkin-

liklerini belediye işlerinde göstermekten başka olanağa sahip değillerdi. Bu topluluklar, ulusal bilince vardıkları zaman, kentlerarası birlikler kurmaya başladılar ve başlarındaki kralı, Papa'ya karşı desteklemeye koyuldular. Ama, evrensel bir egemenliğin gerçekleştirilmesi amacına yönelmiş olan Roma İmparatorluğu politikası, ulusal enerjiyi dağıtmaktan ve politika bakımından merkezileşmeyi önlemekten başka bir şey yapamıyordu. Bavyera'lı Ludwig'in ölümünden (1347) sonra, İmparatorluk bir korkuluk haline geldi. Ulusal ufuklardan tümüyle çekildi ve merkezini topraklarının en doğu kesimlerine, yani Avusturya'ya, Viyana'ya ve Prag'a götürdü. İşte o zaman, prensler, çoktandır bekledikleri bir durumun doğduğunu gördüler ve bağımsızlıklarını pekiştirerek Almanya'nın yüzyıllarca sürecek olan parçalanmışlığının temellerini attılar. Bu olay, Batı'da, Fransız devletinin gittikçe daha merkezileştiği ve sürekli bir ordu kurarak Almanya'nın parçalanmışlığını politikasının temeli yaptığı bir çağa rastlamıştı. Ayrıca, bir toplumdan bir başka topluma geçişin zorunlu olarak getirdiği sınıf çatışmaları ve korkunç anlaşmazlıklar da bu genel durum içinde kendini göstermeye başlamıştı.

Toplumsal Uzlaşmazlıklar

Kentlerin gittikçe çoğalması, nüfusun artması ve sanayi ile ticaretin gelişmesi, burjuvazi ile feodal aristokrasi arasında derin bir uzlaşmazlığın (antagonizmanın) ortaya çıkmasına neden oldu. Zanaatkâr loncalarından doğarak gelişmiş olan yeni üretim biçimi kendi gelişmesine kesin biçimde set çeken şeyin feodal sistem olduğunu kavramıştı. Yeni ekonomi, halk kitlelerinin özgürce yer değiştirmesinin, özgürce anlaşma yapmasının ve istediği her işe özgürce girişerek herhangi bir girişimciye kol gücünü kira-

lamasının kendisine yararlı olduğunu ve buna muhtaç bulunduğunu biliyordu. Oysa feodal sistem, yani derebeylik sistemi, sınırlamalar, toprakların zaman zaman değiştirilmesi ve bazı yükümlülüklerin karşılığı olarak askerî bir güvenlik sağlamak gibi temeller üzerine kurulmuştu. Feodalite, köylülerin büyük bir kısmını toprağa bağlı tutuyor, onların yer değiştirmesini önlüyor ve kentlerin ürettiği ürünlerin ancak pek az bir kısmını satın alabilmelerine yolaçacak biçimde köylü kitlelerinin elinde avucunda bulunanı alıyordu. Böylece, emekçilerin kente kitleler halinde gitmelerini önlüyor ve mamûl ürünlerin talebini hissedilir ölçüde sınırlıyordu. Bundan ötürü, kent ekonomisinin gelişmesinde çıkarı olanların hepsi, feodal sistemle savaşmak durumunda kalıyorlardı.

Bu durumdan etkilenen yalnızca emek ve tüketim değildi. Üretim de o günkü ekonomik rejimin kökünden değişmesini gerektiriyordu. Çünkü, kent zanaatkârlarının ve sanayisinin gereksinim duyduğu hammaddeler, feodalite mensuplarının elinde bulunuyordu. Ormanlar, (odun ve kürk gibi maddeler); hayvanlar (yani deri ve yün gibi maddeler), feodal sınıfın elindeydi. Kent ekonomisinin gereksindiği maddeler (keten ve hint keneviri) onların topraklarında yetişiyordu. Feodalite mensupları, yollardan ve köprülerden ayakbastı parası aldıkları için, ulaştırma konusunda sözlerini geçiriyorlardı. Feodalitenin emek-gücü, hammaddeler ve ulaştırma konularında tekel sahibi olması kent burjuvazisi ile feodal sınıf arasında derin uzlaşmazlıkların hızla doğup gelişmesine yolaçmıştı. Bundan ötürü, kentler, köylülerin toprağa bağlılığı (köleliği) üzerine kurulmuş olan feodal rejimin ortadan kaldırılmasından ve bunun sonucu olarak toprak köleliğinin sona erdirilmesinden yana olduklarını açıklamak zorundaydılar. Böylece kentler, kaçak köylülerin sığınağı haline geldi.

Ayrıca, tarım ürünlerinin satılabileceği pazarlar da yine bu kentlerdi. Köylüler, paraya ihtiyacı olan soyluların kurtulmak ve toprak köleliği durumundan çıkabilmek için, bu kent pazarlarında ürünlerini satmak olanağını ele geçirdiler. Doğrusu, silah satın almak, keyif çatmak ve gezip dolaşmak için soyluların yüklüce paraya gereksinimleri vardı. Haçlı Seferlerinde dünyayı görüp tanıma olanağı bulan soylular, bu seferlerden sonra, hayatın zevklerini ve gösterişini tattıkları için paraya daha çok düşkün olmuşlardı.

Köylülerin durumu iyice düzelecek gibi görünüyordu. Oysa aslında bütün bu olaylar ve koşullar, köylülerin maddi ve toplumsal durumunu daha da kötüleştirmekten başka bir işe yaramadı. Paraya gereksinen soylular, gelir kaynaklarını daha korkunç bir biçimde sömürmeye, yani toprak kölelerine daha çok baskı yapmaya, onların görevlerini arttırmaya, ilkçağlardan beri topluluğun kolektif malı olarak kabul edilmiş olan ormanları, ırmakları, otlakları ve tarlaları yani ortak mülkleri zorla alıp kendilerinin öz malıymış gibi kullanmaya başladılar. Bu konuda öylesine ileri gittiler ki, sonunda sayıları gitgide artan köylüler kendileri için yaşama olanağı kalmadığını gördüler. İşlenen tarlaların boyutlarının küçültülmesi de işe yaramadı. İşleyecek toprak bulamayan köylülerin sayısı yine oldukça kabarıktı.

Bu durum, köylerde büyük bir kaynaşmanın ortaya çıkmasına yol açtı ve XIV. yüzyıldan başlayarak bütün batı ve orta Avrupa'yı kaplayan bir devrimci bir çalkantıya neden oldu. Eski köy topluluklarının ve demokrasinin yeniden kurulmasını isteyen kimselerin sayısı gitgide artmaya başladı.

Kentlerde çeşitli zümreler arasındaki çatışmalar bu durumun daha da şiddetlenmesine yolaçtı. Tarım, köylerin doğmasına neden oldu. Dini ve idarî toplulukların bulunduğu yerler (bu yerler yolların

kavşak noktalarında bulunuyordu), sanayi ve ticaret merkezleri halini aldı. Bu merkezlerin üzerinde geliştiği topraklar soyluların elindeydi. Bu yüzden, kendilerini kendi başlarına yönetebilmek ve özgürce hareket edebilmek için, bu merkezlerde bulunanlar, yerlerini soylulardan satınaldılar. Bu iş pek de kolay olmadı. Tüccarlar ve zanaatkârlar, loncalar halinde örgütlendiler. Bu topluluklar ya kendileri ya da müşterileri için çalışıyorlardı. Üyeleri bakımından, loncalar, rekabeti ortadan kaldıran ve fiyatlarla ücretleri belirleyen birer kooperatif gibi işliyorlardı. Başlangıçta, yani XIV. yüzyılın ortalarına kadar, ustalar ile yanlarındaki işçiler arasındaki ilişkiler genel olarak kötü sayılmazdı. Ama bu çağdan başlayarak, ustalar ve işçiler arasında çatışmaların başladığını ve hatta grevlerin ortaya çıktığını görüyoruz. Yine de sözü geçen çatışmaların bir sınıf uzlaşmazlığı (çatışması) anlamını kazanmadığını söylememiz gerekir. Zenginliğe kavuşmuş lonca ustaları (şefleri) ile yoksul lonca ustaları arasındaki çatışma çok daha önemliydi. Eski aileler, idarî yerleri birer birer ellerine geçirmeye başlamışlardı. Bu aileler, zamanla, içlerinden, kurullar ve idareci kadroyu çıkaran efendiler haline geldiler. Öte yandan geri kalanların elinden seçim hakları bile alındı. XIV. ve XV. yüzyıllarda seçim konusunda büyük mücadeleler olduğunu görüyoruz. Bu mücadelelerin bir kısmı demokratik güçler tarafından kazanılmıştır. Sözü geçen mücadeleler, zamanla toplumsal bir nitelik kazanmaya başladı. Çünkü, özel girişim ekonomisinin gelişmesi, halkın birbirine karşı iki kesime ayrılması sonucunu doğurmuştur. Bu kesimler, mülk ve servet sahibi olanlarla olmayanlardı. Loncaların çeşitli yönetmelikleri, şiddetli toplumsal uzlaşmazlıkların ve çatışmaların önüne geçemiyordu. XV. yüzyılda, daha başlangıcından beri hemen her yerde, kentlerin yoksul zümrelerinin mücadele etmekte olan

köylüleri desteklediklerini görüyoruz. Hatta, köylü savaşları denilen şeyin, o çağlarda bütün emekçi kitlelerin başkaldırması olduğunu söyleyebiliriz. Bunlara köylü savaşları denmesinin nedeni, bu savaşları yapan temel gücün köylü oluşundandır. Daha ilerde göreceğimiz gibi, köylü savaşlarında reform istekleri ve komünist diyebileceğimiz düşünceler önemli bir rol oynamıştır. Bu mücadelelerin dinsel bir görünüme bürünmelerinin nedeni, köylü hareketlerinin düşünce planındaki önderliğini yapanların hemen hepsinin dinsel kesimden çıkmaları, daha doğrusu reform hareketinde gördüğümüz gibi bu mücadelelerin hepsinin kiliseye karşı yöneltilmiş olmasıdır.

KÖYLÜ AYAKLANMALARI

Flandre Ayaklanması

Çoğunlukla Cermen kökenli olan Flandre halkı, batı Avrupa'nın en savaşçı ve özgürlüğüne en düşkün halklarından biriydi. Charlemagne'in imparatorluğunu parçalayan Verdun (843) ve Meerssen (870) antlaşmaları sonunda Flandre, Dazlak Charles'a bırakılmıştı. Bırakılan bu topraklar daha sonra Fransa diye bilinecek olan ülkenin çekirdeğini oluşturmuştur. Fransa krallığına bağlı bütün beyler gibi, Flandre beyleri de başlarındaki insanın zayıf anlarını yakalayarak bağımsızlıklarını gerçekleştirmek için savaştılar. Capet'ler, yönetimi ele geçirdikleri ve merkezî yönetimi kurmak için çalışmaya başladıkları zaman, ilk önce, Flandre'ı Fransa'ya sağlamca bağlamayı amaç edindiler. Böylece, Fransa Kralları ile Flandre kontlukları arasında çetin savaşlar yapıldı.

Bu politik uzlaşmazlık Flandre halkının sınıflara ayrılmasıyla daha da şiddetlenmeye başlamıştı. Flandre'daki kumaş sanayiinin ve dokuma ticaretinin gelişmesi, ayrıca Brugges, Gand, Ypres, Kassel, Furnes ve başka kentlerin büyümesi, kentlerde bulunan halkı biribiriyle uzlaşması mümkün olmayan çeşitli sınıflara bölmüştü. Bu sınıflar, büyük mülk sahipleri, orta burjuvalar ve işçi sınıfıydı. Kentlerin dışında, köylüler soylulara belli bir para vererek özgürlüklerine kavuşuyor ve yarıcı haline geliyorlardı. Öte yandan bu ülkenin kuzeybatısında (buralarda feodalite diye bir şey yoktu) özgür köylülerin sayı-

sı gittikçe artıyordu. Kentlerin gelişmesi köylülerin maddi koşullarını daha iyiye götürmüştü. Çünkü köylüler bu kentlere besin ürünlerini ve gerek duyulan ilk maddeleri getiriyorlardı. Aradan biraz zaman geçince, feodal sistemin ortadan kalkmasıyla vergi koymak ve yükümlülük vermek olanağını yitirmiş olan soyluların bu eski haklarını yeniden elde etmek istemeleri karşısında, köylüler soyluların hak isteklerine ve ayrıcalık taslamalarına karşı ayaklanmaya başladılar. Büyük mülk sahipleri ve soylular, (bunların sayısı köylülerin ve zanaatkârların yanında pek önemsiz kalıyordu) Fransız Krallığına yanaşmaktan başka çare bulamadılar. Bunlar genel olarak Fransa devletinden yana çıkıyorlar, öte yandan köylüler ve zanaatkârlar, yani emekçi sınıflar, bağımsızlıktan yana oldukları için Fransa'ya karşı yaptıkları mücadelede Flandre konutlarını tutuyorlardı. Bazı tarihçiler, bu mücadeleleri, Cermen ırkı ile Latin ırkı arasındaki bir savaş olarak görmek istemişlerdir. Oysa aslında bu mücadeleler, bir sınıf mücadelesiydi ve ancak kral sülâlelerinin tutkularıyla, aradan pek uzun bir zaman geçmeden ulusal bir nitelik kazanmıştı.

XVIII. yüzyılın sonunda, Fransa ile Flandre arasındaki ilişkiler gerginleşmiş ve sonunda savaş patlak vermişti. Fransız Kralı Güzel Philippe, ordusunun başına geçip Flandre'a girdi. Soylular ve zenginler Fransız askerlerinin gelişini sevinçle karşıladılar. Ama zanaatkârlar ve köylüler direnme hareketine başladılar. Çok geçmeden de Courtrai savaşında (1302) Fransız şövalyelerini bozguna uğrattılar. Savaşın çeşitli değişiklikler göstermesinden sonra halka çok ağır vergiler yükleyen Athis antlaşması (1304) yapıldı. Fransızları seven soylular ve zenginler, 'kalkınma komisyonları' kurmaya başladılar. Bu işte, onlara Fransız Vali Jacques de Chatillon yardımcı oluyordu. Ama halkın ağır yükler altında ezilmesi

sürüyordu. Şurada burada ayaklanma hareketleri görülüyordu. Sonunda, Bruges kenti, genel ayaklanmanın işaretini verdi ve bu ayaklanma 1323'ten 1328'e kadar sürdü. Batı Flandre'ın özgür köylüleri ve doğu Flandre'ın yarıcıları, Avrupa emekçi halkının yaptığı bu ilk kurtuluş savaşında büyük yararlıklar gösterdiler. Bruges, Cassel, Ypres köylülerden yana; Gand, soylulardan ve zenginlerden yanaydı. Ayaklanmış olan köylüler, hem Papalığa hem de Fransa krallığına karşı savaşmak zorunda kaldılar. Papa, ayaklananları afaroz etmiş; Kral, zenginlerin ve soyluların korunması için askerî birlikler göndermiş ve ayaklananların bulunduğu bölgelerle bütün ticarî bağlantıların kesilmesini emretmişti.

O çağdaki kayıtlara bakarak, bu ayaklanmanın temelinde dinsel isteklerin mi, yoksa toplumsal isteklerin mi bulunduğunu kesin olarak söylemek olanaksız. Ama yapılan şikâyetlere bakınca, emekçi kitlelerin, egemen sınıflar tarafından yapılan baskı ve sömürüye karşı geldikleri ve emek sonucu olmayan her türlü geliri mahkûm ettikleri anlaşılıyordu. Hareketin bellibaşlı yöneticileri: köylü Nicolas Zannekin ve zanaatkâr Jacop Peyt'ti. Zannekin, egemen sınıfların, Flaman halkı geleneklerini ve eski törenleri küçümsediklerini söylüyor, Peyt ise açıkça sapkın ve sosyal nitelik taşıyan görüşler öne sürüyordu. Kiliseye ve zenginliklere karşı çıktığı gibi, mücadelesini de inanılmaz bir enerjiyle sürdürüyordu. Halktan yana çıkmayan bir kimse, halkın düşmanı olarak görülüyor ve bunun gerektirdiği biçimde tavır görüyordu. Egemen sınıflara seslenirken, şöyle diyordu Peyt: «Yaşamanızı borçlu olduğunuz topluluğun iyiliğini düşünmekten çok, prenslerin sevgisini kazanmaya çalışıyorsunuz.» Peyt, Papa'nın afarozunun küçümsenmesi gereken bir şey olduğunu, papazları tanımamak gerektiğini ve öğretisini izlemek gereken çarmıha gerilmiş İsa'yı gönül gözüyle sevmenin ve

kutsallaştırmanın doğru olduğunu söylüyordu halka. Peyt, alçakça ele verilip Furnes'de öldürüldü. Papazların, Peyt'i bir sapkın sayarak ateşe atılmasını emrettiklerinden sonra, halk onu tanrılaştırdı.

Ayaklananlar, başlangıçta parlak zaferler kazandılar. Bütün bölgeler onları destekliyor gibiydi. Ama Paris'e kaçmış olan soylular ve zenginler, «toplum düzenini tehlikeye soktuklarını» söyledikleri âsilere karşı silahlı bir müdahale yapmaları konusunda IV. Charles (1321-28) ve Philippe de Valois (1328-1350) gibi kralları inandırmak için dalavereler çeviriyorlardı. Philippe de Valois, tahta çıkar çıkmaz 1328 yılının haziran ayında büyük kuvvetler toplayıp Arras'tan geçerek Flandre üzerine yürüdü. Gand kentinin verdiği askerlerin de yardımıyla ayaklananları Cassel'de yenilgiye uğrattı (28 ağustos 1328). Dokuz binden fazla köylü ve zanaatkâr savaş alanında öldü: Yenilginin ardından, ayaklananların bulunduğu kentlerin birer birer teslim olduğu görüldü. Hayatta kalanlara karşı Fransız ve Flaman soyluları korkunç bir misillemeye giriştiler. Çocuklar ve kadınlar bile öldürülmekten kurtulamadı. Savaşta ölenlerin mallarına elkonması, elebaşıların ve mücadeleye katılanların öldürülmesi, ayaklanmış kentlere yüklenen ağır savaş tazminatları Flaman halkının cesaretini belli bir süre için kırmıştı. 1328 yılında eski düzen yeniden kurulmuş ve hiç istemediği halde, Papa, afarozu kaldırdığını bildirmişti.

Jacquerie

Philippe de Valois'nın Flandre'da zafer kazanması, Fransa ile İngiltere arasında bir savaşın çıkmasıyla sona erecek olan ekonomik uzlaşmazlıkları biraz daha şiddetlendirmişti. 1339'da başlayan bu savaş, bir iki kere durmakla birlikte aşağı yukarı yüz yıl sürmüştü. Flandre'dan yün alan ülkelerin başında gelen

ve bu ülkenin çuha ticaretinde büyük kârlar sağlayan İngiltere, Fransızların Flandre üzerinde hak iddiasına kalkışmalarını hoş karşılamıyordu. Cassel savaşından sonra, Fransa Kralı, bu ülkede egemen olunca, İngiltere'nin hoşnutsuzluğu daha da arttı. İngiliz deniz politikasının ve ekonomisinin kurucusu sayılabilecek olan Üçüncü Edward, Fransa tahtında hak iddia etmeğe başladı. 1328 yılında, Capet'lerin sonuncusu olan IV. Charles ölmüş ve tahta Philippe çıkmıştı. Philippe, Capet'lerin küçük bir bölümü olan Valois'lardan geliyordu. Güzel Philippe'nin torunu olan III. Edward da Capet soyundandı. İngiltere'nin deniz kuvvetini kurmasına ve ekonomik gücünü pekiştirmesine, öte yandan, başlangıçtaki başarısızlıklardan sonra Fransa'nın ordusunu baştan aşağı yenileştirerek Fransız militarizminin temellerini atmasına yolaçan Yüz Yıl Savaşlarının nedeni işte buydu. Bu savaştan önce çeşitli dalavereler çevrilmiş ve siyasî anlaşmalar kurulmuştu. Bavyera'lı Ludwig'in kayınbiraderi olan III. Edward Almanya ile bir anlaşma yapmak istemişse de başarıya ulaşamamıştı. Ama Flaman kentleriyle kendisi için hem askerî hem de ekonomik bakımdan çok yararlı olan bir anlaşma yapmıştı. Ne var ki, savaş, iki ülkenin karşılıklı durumlarında bir değişiklik yaratmadı. Zaferler ve yenilgiler birbirini ortadan kaldırıyor, sonuç pek değişik olmuyordu. Bu savaşların bütün yükünü ise yine emekçi halk kitleleri çekiyordu. Yıllar süren siyasi ve askerî dalaverelerden sonra, Kral III. Edward, 1339 yılında Fransa'ya savaş açtı. Ertesi yıl Sluys'de (Bruges'un limanı) büyük bir savaş oldu. Çarpışma bütün gün sürdü ve ancak Flaman donanmasının işe karışmasıyla İngilizlerin lehine çevrildi. Savaşta bütün Fransız donanması yakılmış ve yirmi bin askeriyle birlikte denizin dibini boylamıştı. Flandre, Philippe de Valois'dan öcünü böyle aldı.

1346 yılında, Crécy savaşında, İngiliz okçuları,

Fransız şövalyelerinin büyük bir kısmını öldürdüler. Bir yıl sonra, İngilizler, Calais kentini ele geçirmişlerdi ve iki yüzyıl boyunca bu kenti ellerinde tutacaklardı. 1356 yılında Poitier savaşında, bir İngiliz ordusu kendisinden sayıca beş kat büyük bir Fransız ordusunu yenilgiye uğrattı. Kral İyi Jean, tutsak edilip İngiltere'ye götürüldü.

Bu savaşlar, yenilgiler, yağmalar ve yakıp yıkmalar soyluların umutsuzluğa düşmelerine ve Kuzey Fransa'nın emekçi kitlelerinin görülmemiş bir yoksullukla karşılaşmalarına yol açmıştı. Krallığın prestiji adamakıllı azalmıştı. O güne kadar krallığın en sağlam dayanakları olan kentler, bağımsızlıklarını elde etmek için çaba harcamaya başladılar. Çoğu zaman yoksullaşmış soylularca yönetilen düzenli haydut çeteleri bu bölgelerde cirit atıyor, önlerine çıkan her şeyi yakıp yıkıyor, yağmalıyordu. Haydutluk para getiren bir meslek haline gelmişti. Bunlar yetmiyormuş gibi derebeylikleri de köylülerin ellerinde kalan son kaynakları sömürmeye devam ediyorlardı. Ülkede bir ayaklanma havası esmeye başlamıştı.

Ayaklanmanın işaretini başkent verdi. Tüccar ve zanaatkâr loncaları, başlarında bulunan Etienne Marcel adındaki çok değerli bir kimsenin yönetiminde tahtın vârisi olan prensten bir kararname koparmayı başardılar. Bu kararname gereğince hükümet, yönetimi krallıktan meclislere geçiriyordu. Ama bu kararname uygulanamadı, kâğıt üzerinde kaldı. Çünkü öteki iki meclis, yani soylular ile din adamları, burjuvaziyi desteklemekten kaçındılar. Paris kaynayıp durduğu sırada köyler ayaklandı. 1358 yılı mayıs ayında Compiégne'de bir köylü ayaklanması oldu. Ayaklanma Paris ile Amiens arasındaki bölgede hızla yayıldı ve kentlerin emekçi halkının sempatisini kazandı. Umudunu yitirmiş, âciz ve çapulcu soyluların yönetimine son vermek için Etienne Marcel, kendisi bu ayaklanmanın elebaşlarıyla ilişki kurdu.

Köylüleri 'Jacque' diye adlandıran soyluların kullandığı bu sözcük dolayısıyla 'Jacquerie' adıyla bilinen bu ayaklanma, baskı altında bulunan ve sömürülen köylülerin onları baskı altında tutanlara karşı giriştikleri başıboş ve ilkel bir ayaklanmaydı. Jacquerie, herhangi bir eşitlik ve özgürlük düşüncesinden yola çıkmadığı gibi, bir toplumsal ya da sapkın akımın etkisinde kaldığını gösterecek özellikler de taşımıyordu. XIV. yüzyılın ilk yarısındaki Engizisyon, Fransa'da yapacağını yapmıştı. Ülkede, büyük bir yoksulluk ve adaletsizlik vardı, ama köylüler ve kent emekçi halkları arasında devrimciler, sapkınlar ve hatta reformcular kalmamıştı artık. Burjuvalar arasında, burjuvazinin özgürlük anlayışının gerçekleşmesini isteyen zümreler vardı. Ama bunlar da hiçbir destek bulamıyorlardı. Soylular ise, dış düşmana karşı mücadele edemeyecek kadar zayıflamakla birlikte, bir iç ayaklanmayı bastıracak kadar güçlü ve dayanışmalı bir durumdaydılar. Umutlarını yitirmiş olan egemen sınıflar, özellikle askerî iktidarla ilintili bir durumdaysalar ya da kendileri askerî kuvvetle bütünleşmişlerse, örgütlü olmayan halk ayaklanmalarını bastıracak gücü her zaman gösterirler. Halk ayaklanmalarının, başlangıçta kazandıkları başarılardan sonra, hareketi bir plana göre yürütebilecek olan değerli şeflerin ardından gitmeyi çoğu kez sürdüremeyişleri, egemen sınıfların bu ayaklanmaları kolayca bastırmalarının bir başka nedenidir.

Köylüler, bu ayaklanmada soylulara karşı çok sert davranmışlar ve korkunç misillemelere girişmişlerdi. Ama çok geçmeden soylular üste çıkmaya başladı. Ayaklanma Paris ile Amiens arasındaki bölgenin dışına taşamadı. Haziranın üçüncü haftasında, Kraldan da yardım gören soylular, karşı saldırıya geçmek durumuna girmişlerdi bile. Meaux'da ve Clermont-en-Beauvoisis'de köylülerle iki kez savaş-

tılar. İyi silahlanmamış olan köylülerin binlercesi bu savaşlarda kırıldı. Jacquerie, 21 mayıstan 24 haziran 1358'e kadar topu topu beş hafta sürdü. Bastırma hareketi korkunç bir gaddarlıkla yapıldı. O çağda yazıldığı gibi, «Krallığın can düşmanı olan İngilizler bile, soyluların köylülere davrandığı kadar acımasızca davranamazdı.» Bırakışma yapmak bahanesiyle tahtın vârisi Charles tarafından Paris'e çağırılmış olan köylü elebaşısı Guillome Calle, korkunç işkencelerden geçirildikten sonra öldürüldü. Köylülerin kralı olduğu söylenerek, Calle'ın başına ateşle akkor haline getirilmiş üç ayaklı bir taç geçirildi. Sonra başı vurularak öldürüldü. Olse, Seine ve Marne arasındaki tüm köyler ateşle ya da kılıçla ortadan kaldırıldı. Kadınlar ve çocuklar da kılıçtan geçirildi. Böylece Jacquerie ayaklanması, bir kan seli içinde boğuldu gitti.

İNGİLTERE'DE KÖYLÜ AYAKLANMALARI

Ulusal Mücadeleler; Toplumsal ve Dinsel Mücadeleler

İngiltere'de, Bohemya'da ve Almanya'da Ortaçağlardan, Yeniçağlara geçiş, bir dizi dinsel, toplumsal ve ulusal savaşlarla olmuştur. Dinsel savaşlar reformla toplumsal savaşlar köylü ayaklanmalarıyla, ulusal mücadeleler ise dış savaşlarla sonuçlanmıştır. İngiltere ile Fransa'yı, Bohemya ile Almanya'yı birbirinin karşısına çıkaran savaşlar, ulusal mücadelelerin örneklerindendir.

Bu akımların bellibaşlı yöneticileri, İngiltere'de John Wyclif, Bohemya'da Jan Hus ve Almanya'da Martin Luther'di. Wyclif hepsinden bilgiliydi. Çağının bilgilerini içinde toplayan skolastiği ve teolojiyi çok iyi biliyordu. Bu üç kişi arasında 'komünist' diyebileceğimiz kimse de yine odur. Hus, enerjik bir kimseydi ama düşünce bakımından Wyclif'in etkisi altındaydı. Aslında Hus, komünizmin yeniden kurulmasından çok siyasal ve dinsel reformlar yapılmasını istiyordu. Luther ise mücadeleci doğmuş, şaşılacak kadar güçlü ve savaşkan bir kimseydi. Üstelik ağırbaşlıydı. Luther, Alman ulusçuluk akımının en tipik örneğidir: Luther'de, zevk düşkünlüğü ile ahlâklı oluşun garip bir karışımının bulunduğu, tutuculukla frenlenmiş bir coşkunluğu içinde taşıdığı; işine çok düşkün, ama sınırlı bir düşünceye sahip olduğu, düşünce bakımından pek güçlü olmadığı için önüne çıkan herhangi bir otoriteye hemen bağlanan bir yaradılışta olduğu görülür. Luther'de, Ortaçağın

toplumsal düşüncesinden bir iz bile bulunmaz.

Bu üç kişinin hepsi de ister istemez, çağlarının toplumsal mücadelelerinin içinde bulunmuşlardı: Wyclif, 1381 İngiliz köylü ayaklanmasının, Hus kendi adıyla anılan savaşların (1419-1436), Luther ise Alman köylü savaşlarının (1524-1525) çağdaşıydı.

Bu akımların benzerliği ve bu üç ülkede, dinsel, toplumsal ve ulusal mücadelelerin birbiri içinde erimesi, tarihsel gelişmenin sağlam yasalara boyunéğdiğini gösteren apaçık örneklerdir. Tarih sırası bakımından İngiltere en başta gelmektedir. Wyclif'in dinsel ve ulusal alanlarda yakın zamanların gerçek öncüsü olduğu söylenebilir. Ama mücadelenin şiddeti, genişliği ve korkunçluğu bakımından Bohemya ve Almanya, İngiltere'yi geride bırakmaktadır.

İngiltere'nin Ekonomik ve Toplumsal Durumu

Yeni ekonomik ve toplumsal faktörler, İngiltere'de XIII. yüzyılın ortalarına doğru kendilerini göstermeye başlamışlardı. O çağda, ticari ve sınai etkinliklerinden ötürü, birçok kent ün kazanmıştı. Bu kentler, köyün besin ürünleri için birer pazar görevi görüyorlardı. Öte yandan, Flandre'ın çuha sanayii için gerekli olan yünü bu kentler sağlıyordu. Dokumacılıkta önemli gelişmeler göstermişti. Bu gelişmeler nasıl olsa toplumsal yapı üzerinde etki yapacaktı. Tarım ürünleri değerlendikçe, laik ya da kiliseye bağlı derebeyleri, yalnızca kendilerinin mülkü olduğunu söyleyerek ortaklaşa topraklardan birçoğunu ele geçirip arazilerini genişlettiler. Köy toplulukları, geleneksel durumlarını yavaş yavaş yitirdiler ve yarıcı köylüler toprak kölesi haline geldiler. Köylülerin hakkına karşı girişilen bu saldırı, köylü kitlelerinin durumlarını iyileştirir gibi olduğu bir zamanda ortaya çıkmıştı. Köylüler, köy topluluklarının üyeleri olmak bakımından tahıllarını ve sebzelerini para ya

da sanayi ürünleriyle değiştirebiliyor, tarım işçisi olarak da yüksek ücretler alabiliyorlardı, Kara veba hastalığı 1349 yılında yayılıp emekçi halkın büyük bir kısmını ortadan kaldırdığı zaman el emeğine duyulan ihtiyaç arttı. İşçilerin bu durumdan yararlanarak ücretlerini arttırabilmelerinin önüne geçmek için, hükümet, yani soyluların egemenliği altında bulunan meclis, bir yasa çıkararak 1350 yılı ücretlerini 1348 yılı ücretleri düzeyine indirdi. Bu önlem, emekçiler arasında büyük bir hoşnutsuzluk yarattı ve bu hoşnutsuzluk bir ayaklanma biçimine bürünmeye başladı. Fransisken'lerin sol kanadı kilisenin baskısından kurtulmak için Flandre'dan İngiltere'ye gelmiş olan Lollard'lar ve bazı sapkın papazlar, köylülerden yana çıkarak onların arasında ilkel Hıristiyanlık ve doğal hukuk öğretilerini yaymaya başladılar.

İhtilâlci Kaynaşma

XIV. yüzyılda köylü kitleleri ve özellikle İngiliz köylü emekçileri, devrimcilerden ya da hatiplerden yoksun değildi. O çağlarda İncil ilk olarak İngilizceye çevrilmeye başlanmıştı. Yazarlar, Normad diliyle ya da Latince yazmayı bırakarak düşüncelerini kendi anadilleriyle açıklamaya koyuldular. Bu çağın en göze çarpan yazarları arasında şair Geoffrey Chaucer ve 'Köylü Piers' adlı kitabın yazarı William Langland vardı. Chaucer, egemen sınıfların; Langland özgür köylülerin ozanıydı. Sapkın kışkırtıcılardan günümüze ancak ufak tefek parçalar kalmıştır. Bu kaynaşmanın merkezi Oxford Üniversitesiydi. Sapkınların öğretileri buradan köylere yayılıyordu. Bütün bu kaynaşmanın temelinde ilkel Hıristiyanlığın ahlâk görüşü ve kilise büyüklerinin ilkel Hıristiyanlık anlayışı bulunuyor gibiydi. Nitekim Langland şöyle yakınmaktadır: «Platon üzerine nutuklar çekerek ve

düşüncelerini Seneca'ya dayayarak yeryüzündeki her şeyin kolektif olması gerektiğini ileri sürüyorlar.» Başka bir yazısında da şöyle diyordu: «Kutsal yazılardaki gibi her şey kolektif ise, Tanrı, on emrinde nasıl olur da hırsızlığı yasaklardı? Çünkü, hırsızlık olması için özel mülkiyetin bulunması gerekmektedir. Demek ki, özel mülkiyet tanrısal bir kurumdur.» Bu itirazlar, mücadelenin ne derece şiddetle yürütüldüğünü açıkça göstermektedir. Bu konularda, yalnız İngiltere'de değil yabancı ülkelerde de en büyük etkiyi, John Wyclif'in yapıtlarının yaratmış olduğundan kuşku duyulamaz.

John Wyclif

Ortaçağ'dan Yeniçağ'a düşünce temelinde geçişi hazırlayanlar arasında John Wyclif ön planda yer almaktadır. Wyclif, reformun ve kiliseye karşı ulusal direnmelerin gerçek öncüsü olmuştur. Ama Wyclif, ekonomik görüşler bakımından hâlâ Ortaçağ düşüncesinin içinde bulunuyor ve özel ekonomiye karşı ortaklaşa ekonomiyi savunuyordu. John Wyclif, Oxford'da teoloji okumuş ve zamanının bütün skolastik ve teolojik bilimini öğrenmişti. Ockham'lı William'ın yapıtları Wyclif üzerinde derin etkiler yapmıştı. Ockham'ın Avrupa sahnesi üzerinde yapmış olduğu şeyi Wyclif, 1360 ile 1380 yılları arasında İngiltere'de yapmaya çalıştı. Yâni, İngiltere'yi Papa egemenliğinden kurtarmak, İngiliz Krallığının varlığını haklı çıkarmak ve özel ekonomiye karşı kolektif ekonomiyi savunmak istedi. Karşısına çifte problem çıkmıştı; 1. İngiliz Devletini Papa egemenliğinden kurtarmak ve İngiltere'deki merkezî iktidarın bağımsızlığı için çalışmak; 2. Köy topluluklarını soyluların ve kilisenin açgözlülüğüne karşı korumak. Kutsal kitaplarda sözü geçen yoksulluk lehine (yani kilisenin yoksulluğu lehine) yapmış olduğu pro-

paganda din adamlarının malına mülküne elkoyup bunu cismani iktidara, yâni krallara, soylulara ve kentlere vermeyi öngördüğü için bu kesimlerin sempatisini kazanacaktı. Ama Wyclif, aynı zamanda köy topluluklarının haklarını, yani toprak bakımından komünizmi de savunuyordu. Kilisenin maddi bir servete sahip olmaması gerektiği hakkında Wyclif'in önesürdüğü tez, cismani iktidar tarafından kilisenin arazi ve mallarından Krallık ve soylular lehine vazgeçmesi biçiminde yorumlandı. Bundan dolayı yalnızca bu isteğe bağlı kalan reformcular (Hus gibi) ne komünizmi, ne de köylülerin haklarını savunuyorlar ya da Luther gibi bunlara tamamen karşı durarak soyluların desteğini sağlıyorlardı. Oysa Wyclif'in durumu daha değişik oldu. Soylular, ilk başta Wyclif'i tuttular, ama onun gerçek amacının ne olduğunu anlayınca yanından uzaklaştılar. Yapmak istediği dinsel reformdan ötürü Wyclif, önce kiliseyle sonra da soylularla çatıştı. Kiliseye karşı yaptığı mücadele sırasında Wyclif, sapkın oldu; kutsamalara, günah çıkarmalara, papanın affına ve azizler için yapılan tapınaklara karşı geldi. Tezlerinden bir çoğu Papa XI. Gregoirius (1377) tarafından mahkum edildi ve Lyon Din Meclisi (1382) tarafından sapkınlık olarak nitelendirildi. Ama Wyclif'in komünizmi savunması tamamen kuramsal bir plandaydı ve köy topluluklarının haklarını korumak için yaptığı savaş en sonunda krallığın toplumsal yanının savunulması biçimini almıştı. 1381 yılındaki köylü ayaklanmasından sonra Wyclif, komünist inançlarını ileri sürerken çok ihtiyatlı davranmaya başladı. Kendisini izleyenler ise, laiklerin özel mülkiyetine saldırmaktan kaçındılar ve yalnızca Papa ile kilisenin maddi servetlerden vazgeçmesini ve papazlarla keşişlerin kolektif bir ekonomi içinde yaşama olanağını sağlamalarını istediler.

Wyclif, kendisine yüklediği görevleri kuramsal

bakımdan çözmek konusunda büyük güçlüklerle karşılaşıyordu. Ortaçağ'ın teolojisi genel olarak doğal hukuk geleneği ve Aziz Gregorios'un krallık kurumunun temelinde ilk günahı bulan görüşlerinin etkisi altındaydı. Ortaçağ'ın sonunda yaşayan teoloji bilginleri, krallığı ve devleti, üzerine çöken bu kusurdan kurtarmaya çalışmışlardı. Bunu daha önce, Aquino'lu Tommaso'da, Padova'lı Marsilio'da ve Ockham'lı William'da görmüştük.* Aquino'lu Tommaso'nun açıklaması tutucu bir nitelik taşıdığı halde, Padova'lı Marsilio'nun ve Ockham'lı William'ın açıklamaları, demokratik bir nitelik taşıyordu. Aquino'lu Tommaso'ya göre, devlet, insanın o günkü durumuna ve toplumun genel gelişimine uygun bir haldedir. Oysa, öteki iki düşünüre göre krallık, halkın iradesinden geliyorsa geçerli sayılabilir. Wyclif, bu tezlerden hiçbirine katılmıyordu. Wyclif'e göre, krallık, günahkârlığı içinde taşıyordu ve bu kusurdan ancak reformcu ve komünist işler yaptığı ya da köy topluluklarını bütün saldırılardan koruyabildiği zaman kurtulabilirdi. Yani krallık, ancak komünizmi benimseyebilirse geçerli sayılabilirdi. Wyclif, kominizmi ulusal güçlülüğün en iyi temeli olarak görüyor ve bundan ötürü Platon'un komünist düşüncelerini Aristoteles'e karşı savunuyordu: «Komünizm, Hıristiyanlığa karşıt değildir» diyordu Wyclif. «Komünizmin özel mülkiyete olan üstünlüğü, genel yargıların tikel gerçeklere olan üstünlüğüne benzer. Platon tarafından ileri sürülen malların kolektifliği öğretisine Aristoteles'in karşı olduğu doğrudur, ama bu itirazlar ancak kadınların kolektifliği sözkonusu olduğu zaman geçerlidir. Komünizm, devleti zayıflatmak şöyle dursun, tam tersine güçlendirir, çünkü, mülkiyetle ilgilenen yurttaşların sayısı ne kadar çoksa, onların topluluğun servetine duydukları ilgi de o

* Bakınız: II. Kitap, III. Bölüm.

kadar çok olur. Ortaklaşalığı birlik doğurur, birlik ise güc'ün kaynağıdır.» Ama Wyclif, komünizmin, ancak ahlâkî yollarla, halkın eğitilmesiyle gerçekleşebileceğini ve şiddet kullanılarak ya da ayaklanarak bu amaca varılamayacağını söylüyordu. Özel mülkiyet, ancak erdemli ve temiz bir hayat varolduğu zaman haklı çıkarılabilirdi. Günahkâr bir kimsenin mülkiyet sahibi olmaya hakkı yoktu. Aziz Augustinus'un düşüncelerine uygun düşen bu öğreti, ilk bakışta sanıldığından çok daha ihtilâlci bir öğretiydi. Çünkü köylü hareketinin elebaşıları, bu sözlere dayanarak, adaletsiz ve günahkâr kimseler olan soyluların, kendi mallarına sahip çıkmaya hiçbir hakları olmadığını ve şiddete başvurarak soyluların ellerindekini almanın doğru olacağını ileri sürebilirlerdi. İngiliz köylü ayaklanmasının sözcüsü John Ball de böyle yapmıştı zaten.

John Ball

Pek sağlam görünmeyen bir geleneğe göre John Ball, Wyclif'in tilmizlerinden biriydi. Çağdaşları, Ball'ın doğru sözler yanında yanlış şeyler de söyleyen bir vâiz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ball'ın konuşmalarının ana konuları, özgürlük, eşitlik, demokrasi ve komünizmdi. İnsanlığın ilkel çağlarına baktığı zaman şu soruyu soruyordu Ball:

«Âdem çift sürüp Havva yün eğirdiği zaman
Kibarlar neredeydi acaba?»

Doğal hukuk anlayışına uyarak, insanın doğa içindeki yaşantısından sözediyordu Ball. Başlangıçta bütün insanlar eşitti, diyordu. Efendi ile köle arasındaki ilişki Tanrı'nın isteğine aykırı olarak ahlâksız insanların başkalarını baskı altına almak istemelerinden doğmuştu. Esirliğin boyunduruğunu kırmak

çağı gelmişti artık. Halk kitleleri bunu gerçekten istiyorlarsa kendilerini hemen kurtarabilirlerdi. Toplumsal yaşantı Ball'a göre bir tarlaya benziyordu. Akıllı bir çiftçi, bu tarladaki asalak otları temizleyip toprağı ve tohumları zararlı bitkilerden kurtarabilirdi. Derebeyleri, avukatlar ve yargıçlar birer kötü ottan başka bir şey değillerdi. Toplumun bütün güçlerini emip bitiren bu asalak otlardan kurtulmak gerekiyordu. O zaman tarlalarının meyvelerinden yalnızca çiftçiler yararlanabilir ve mutlu bir hayat sürebilirlerdi. Böylece bütün insanlar özgürlüğe kavuşabilirdi.

Bu çağın Fransız tarihçilerinden biri olan ve köylüleri sevmediği için Jacquerie'nin tarihini yazarken iftiralarda bulunmaktan çekinmeyen Froissart, John Ball'in bir konuşmasına yapıtlarında yer vermiştir. İngiltere'de uzun zaman yaşamış ve İngiliz hayatını yakından incelemek fırsatını bulmuş bulunan bu tarihçi, John Ball'ı şöyle konuşturmaktadır:

«Dostlarım! İngiltere'de işler kötüye gidiyor; servet ortaklaşalığı olmadıkça, efendiler ve toprak köleleri ortadan kalkmadıkça, insanlar arasında eşitlik kurulmadıkça da bu kötüye gidiş sürecektir. Efendiler diye adlandırdıklarımız, hangi hakla bizi egemenlikleri altında tutuyorlar? Bu hakkı elde etmek için ne yapmışlardır? Bize niçin baskı yapıyorlar: Hepimiz Âdem ve Havva'dan geldiğimize göre, onlar bizden daha fazla hakları olduğunu nasıl ileri sürebilirler? Onların yiyip içtiklerini üreten biz değilmiyiz? Onlar ipekli giysiler, kürkler giyiyorlar, oysa bizim sırtımızda kaba urbalar var. Onlar bol bol şarap içip en güzel yemekleri tıkınıyorlar, oysa biz kara ekmek yiyip su içiyoruz. Onlar saraylarda ve şatolarda oturuyorlar, biz rüzgâra ve soğuğa göğüs gerip kulübelerimizde ömür tüketiyoruz. Oysa, içinde yaşadıkları lüksü bizim emeğimiz sayesinde elde

ediyorlar. Bizi köle olarak kullanıyorlar ve emirlerine uymadığımız zaman cezalandırıyorlar.»

O çağın ihtiyaçlarına uygun olarak, Ball, köylülerin çıkarlarını koruyabilecek güçlü bir merkezî iktidarın bulunmayışına esef etmektedir. III. Edward elli yıl hüküm sürdükten sonra 1377 yılında ölmüştü. Ondan sonra tahta, 11 yaşındaki torunu III. Richard çıkmıştı. Ball şöyle diyor: «Kral olarak, karşısında 11 yaşındaki bir çocuğu bulan ülkeye yazık!»

Wyclif, her çeşit halk hareketinin uzağında durduğu halde, Ball halkın içinde yaşıyordu. Din adamı olduğu için bu niteliğinden yararlanıyordu. Ama «baştançıkarıcı» vaazlarından ötürü birkaç ay hapse de mahkûm edilmişti. Köylü hareketini Lollard'ların kışkırttığını ileri süren Froissart, John Ball'ın da bir Lollard olduğunu söylüyordu.

Köylü Ayaklanmaları

1381 yılının haziran ayında ilk köylü ayaklanması başladı. Bu hareketin, komünist amaçları gözönünde tutarak başlamış olduğunu ileri sürmek yanlıştır. Köylüler, yalnızca kendi topluluklarının, soylulara ve din adamlarına karşı korunmasını istiyorlardı. Köylülerin istediği, emek güçlerini istedikleri biçimde kullanabilmek ve toprak ağaları için bedava çalışmalarına neden olan yükümlülüklerin ortadan kaldırılmasıydı.

Fransa ve Flaman köylü hareketlerinde olduğu gibi, İngiltere'de de güney kentlerinin yoksul halkının büyük bir kısmı köylülere yakınlık duyuyor, zenginler ise soyluları tutuyorlardı. Londra'da yaşayan işçiler ve küçük zanaatkârlar, zenginlerden nefret ettikleri gibi, yerli tüccarlarla rekabet eden ve sözgelimi Londra'da bulunan ve atölyelerine İngiliz işçi kabul etmeyen Flaman kumaş tüccarları gibi yabancı tüccarlara karşı da düşmanlık gösteriyorlardı.

Yine de o çağdan kalan kayıtlardan bazılarında Flaman kumaş tüccarlarından bir kısmının köylü ayaklanmasını desteklediklerini öğreniyoruz.

1381 yılında patlak veren ayaklanma, İngiltere'nin bütün güneydoğu bölgesine hızla yayıldı. Bu mücadelenin bir ölçüye kadar örgütlü olduğu bile görüldü; çünkü ayaklanma başlar başlamaz, Londra'nın kuzey ve güney bölgelerindeki köylüler de hemen ayaklanarak başlarında Wat Tyler, Jack Straw, John Ball, John Littlewood ve Richard Walingford gibi önderler olduğu halde Londra'ya yürümeye koyulmuşlardı. Yürüyüş sırasında, kentlerin yoksul halkının kendilerine yardım ettiğini gördüler. Londra'ya vardıkları zaman atölye işçileri ustalarını öldürmeye, bankerlerin evlerini yağma etmeye ve yaklaşmakta olan köylülere kolaylık olsun diye kentin kapılarını tutmaya başladılar. 11 haziran günü ayaklananlar Londra'nın güneydoğusundaki Blackheath'e gelmişlerdi. John Ball burada bir konuşma yaparak halk kitlelerini ayaklanmaya hazırladı. Yeterli derecede erzak olmadığı için buradaki kuvvetlerin bir kısmı geri gönderildi. Ayaklananlar, ertesi gün Londra'nın en yakın banliyölerine varmışlardı. Genç kral, danışmanları, birtakım soylular ve başpiskopos, köylülere karşı direnmek gücünde olmadıklarını düşünerek, kaleye sığındılar. Ayaklananlar, kenti işgal ettiler ve korkunç misilleme hareketlerinde bulundular. Saraya bağlı kimseleri, bakanları, avukatları, memurları ve bankerleri v.b. cezalandırdılar. Lancaster Dükünün sarayına girdiklerinde önemli miktarda altın yemek takımlarıyla ve değerli eşya ile karşılaştılar. O çağın tarihçileri, bütün kişisel çapulculuk hareketlerinin yasaklanmış olduğunu yazmaktadırlar. Hırsızlık yaptığı saptanılan bir âsi, hemen oracıkta ateşe atılmıştı. Ayaklananlar, «Biz adaletin ve gerçeğin savunucularıyız, hırsız değil» diyorlardı. Daha sonra, avukatlar Gild'in bulunduğu

yere girerek bütün protokolleri, yasaları ve adlî evrakı yaktılar. Clerkenwell'deki Maliye Bakanlığı binasını tahrip ettiler. Önemli kişilerin evlerinin birçoğunu da tahrip ettiler ve yüksek memurlardan bir kısmını öldürdüler. 14 haziranda kaleye yürüdüler, Kralla yüzyüze görüşmek istediklerini ve bu amaçla Londra'nın doğusunda bulunan Mile End'e gelmesini bildirdiler. Kral bu öneriyi kabul etti. Kalenin kapıları açılır açılmaz köylüler içeri girip kralın danışmanlarını dövmeye başladılar ve başpiskopos Sudbury ile Hazine şansölyesini öldürdüler.

Sıra, korkudan titreyen genç Krala geldi. Ne var ki, daha önce belirttiğimiz gibi ayaklananlar bir merkezden yönetilmediği için köylü şeflerin hepsi Kralla yapılan konuşmada hazır bulunmamıştı. Köylü temsilcileri halkın şikâyetlerini krala açıkladılar ve köylülerin de eşit ve özgür olmasını, ayrıca ayaklanma sırasında işlenen suçların hepsinin bağışlanmasını istediler. Danışmanlarının da görüşünü alarak, Kral, köylülerin isteklerine boyuneğmenin ve bütün isteklerini yazılı olarak belgelemenin doğru olacağını düşündü. Ancak, ayaklananlardan çoğunun hasat için kenti terkederek köylerine dönmelerini ve köylülere özgürlük veren kararnamenin yazılmasına kadar silahlı ufak bir birliğin Londra'da kalmasını koşul olarak ileri sürdü. Temsilciler bu öneriyi kabul ettiler ve çoğu Londra'nın kuzey bölgelerinde oturan köylüler, Kral tarafından imzalanmış belgeye inanarak evlerine döndüler. Kralın imzaladığı bu belgede şunlar yazılıydı: «Bu belgede imzası bulunan ben, İngiltere, Fransa ve İrlanda Kralı Richard, bu kararnameyi duyacak bütün tebama selâmlarımı gönderir ve şunu buyururum: Kendi isteğimizle, bütün tebamızı ve başka bağımsız kimseleri özgür ilân ediyoruz. Onları her çeşit kölelikten âzad ediyoruz ve işledikleri bütün suç ve cürümleri bağışlıyoruz. Genel olarak hepsine ve özel olarak her-

kese merhametimizi bağışlıyoruz.»

Köylülerin büyük bir kısmı kenti terkeder etmez soylular, cesaretlenerek, sorunu, kuvvete başvurmak yoluyla çözümlemeye karar verdiler. Genç kral da çektiği bütün korkuları unutmuştu. Danışmanları kendisine gerekli bilgiyi vermişler ve bu durum karşısında nasıl davranması gerektiğini açıklamışlardı. Olayın son perdesi 17 haziran 1381'de Smithfield Market'te oynandı. Wat Tyler, bir köylü grubunun başında Kralın huzuruna çıkmıştı. Kral, yanında şövalyeleri ve zenginler olduğu halde görüşmeye geldi. Köylülerin şefi Tyler, Krala yaklaşarak, köylülere özgürlük bağışlayacak olan kararnamenin yürürlüğe konmasını rica etti. Tam bu sırada, Kralın şövalyelerinden biri yaklaşarak kuvvetli bir darbeyle Tyler'i atının üzerinden yere devirdi. Öteki şövalyeler de saldırıya geçerek Tyler'i orada öldürdüler. Köylüler, şeflerinin yardımına koşmak istediler ama bu kez de Kralın sözlerine inanarak aldatıldılar. Kral, oradaki köylülere kendilerinin gerçek şefi olduğunu ve vaadettiği özgürlükleri vereceğini söyledi. Bu sözlerden hoşnut kalan köylüler mücadeleden vazgeçtiler.

Bundan sonra soyluların işi oldukça kolaylaşmış oldu. Köylülere vaadedilen özgürlükleri ortadan kaldırdılar ve ayaklanmanın elebaşılarını yakalayıp asarak öldürdüler. Jack Straw ve John Ball gibi şefler ya asılarak ya da başları vurularak öldürüldüler. Ayaklanmaya katılanların hepsi gaddarca cezalandırıldılar. Kral bu kez köylülere şöyle dedi: «Köleydiniz, köle kalacaksınız! Ama şimdiye kadar olduğu gibi değil, çok daha kötü koşullar altında yaşayacaksınız.»

Ne var ki, ekonomik gelişmenin gerekli olması bu bastırma hareketlerinin sona ermesine yolaçtı. Köy topluluklarının ortadan kaldırılması olayı sürüp gitti ama toprak köleliği de yavaş yavaş ortadan

kalktı. Çünkü, ticaret ve sanayi geliştikçe köylerde yaşayanlar kentlere akın etmeye başladılar. Öte yandan, toprak sahibi soyluların köylülere karşı sert hareket ettiği ve yasaların kötü bir biçimde uygulandığı yerlerde yeni ayaklanmalar ortaya çıktı. Bunlar arasında, Londra'nın güneydoğusunda Kent' ten çıkan bir ayaklanmayı sayabiliriz. Bu ayaklanma sırasında köylüler şefleri Jack Cade'ın yönetiminde 1450 yılında başkente yürüdüler ve Kralın danışmanlarına karşı korkunç misilleme hareketlerinde bulundular. Daha sonra Cornwillis'de 1500 yılında ve 1549'da İngiltere'nin büyük bir kısmında ayaklanmalar oldu. Ama bu ayaklanmaların hiçbiri 1381 yılı ayaklanmasının şiddetine ve genişliğine ulaşamamıştı.

Shakespeare ve Komünizm

İngiltere'nin yetiştirdiği en büyük oyun yazarlarından biri olan *Shakespeare,* demokratların düşmanı ve bilinçli bir anti-komünistti. Shakespeare'in yapıtları, kendileri için yazmış olduğu egemen sınıfların düşünce ve duygularını açığa vurur. Dördüncü Henri adlı üçlemesince (İkinci bölüm), egemen sınıfların köylü ayaklanmaları hakkında neler düşündüğünü açıklar. Bu yapıt çok önemlidir. Çünkü bu yapıtta *Shakespeare,* 1450 yılı köylü ayaklanmasının elebaşısı Jack Cade'ı bir komünist ve diktatör olarak gösterir. Yazarın Cade'ı gülünç hale düşürmek istemesi ya da halk kitlelerini bilgisizlikle ve maddiyata düşkünlükle suçlaması, Shakespeare'i tanıyan bir kimseyi pek şaşırtmaz. Aristophanes'ten günümüze kadar, dram yazarları, kendileri için yazdıkları egemen sınıfların görüş açılarını dile getirmişlerdir. *Shakespeare* gibi bir dâhi bile bunun dışına çıkabilmiş değildir.

Savaşçı Kral III. Edward'dan sonra tahta II. Ric-

hard'ın geçmiş olduğunu ve bu kral zamanında ilk köylü ayaklanmalarının patlak verdiğini görmüştük. Bu krallardan sonra tahta Lancaster hanedanından IV. Henry (1399 - 1413) ve III. Edward'ın Fransızlara karşı izlediği saldırgan politikayı benimseyerek Fransızları Azincourt'da büyük bir yenilgiye uğratan ve Normandiya'yı ele geçiren V. Henry (1413 - 1422) geçmişti. Ondan sonra da tahta VI. Henry (1422 - 1461) geçti. Bu kral zamanında ikinci köylü ayaklanması patlak verdi (1450) ve selefinin Fransa'da ele geçirdiği toprakların elden çıktığı görüldü. VI. Henry'nın egemenliğinin son yıllarında 'İki Gül Savaşı' yapıldı. 1459'dan 1485'e kadar süren bu savaş sırasında eski soylular sınıfı ortadan kalktı ve onun yerini ticaret ya da sanayi ile ilgilenen yeni bir soylular sınıfı aldı.

Shakespeare'in 'VI. Henry' üçlemesi, bu çağın önemli olaylarını dile getirir. Yapıtın ikinci bölümünde, ikinci köylü ayaklanması ve York hanedanı ile Lancaster hanedanı arasındaki mücadele ele alınır. İkinci perdenin ikinci sahnesinde, emekçi halkın şikâyetleri ve Jack Cade'ın kişiliğine bağladığı umutları anlatmıştır. Georges ve John Bewin adlarındaki iki âsi hazırlanmakta olan ayaklanmadan sözederler. George şöyle der: «Dokumacı Jack topluluk rejimini yeniden kurmak istiyor.» John bu sözlere şöyle karşılık verir: «Bu yapılması gereken bir iş, İngiltere'yi boyunduruklarına aldıklarından beri bu ülkenin neşesi kalmadı.» George da şöyle karşılık verir: «Şu yaşadığımız çağ gerçekten ne kadar sefil. Zanaatkârların erdemine saygı duyan kalmadı artık.» Daha sonra, çeşitli mesleklerden kimselerin; debbağların, dokumacıların, kasapların sahneye çıktığını görürüz. Sonra Cade de ortaya çıkar ve yapmayı tasarladığı şeyleri hemen açıklar: «Bütün krallık ortaklaşa yönetilmelidir.» Yazar, bundan sonra, âsilerin maddi istekleriyle alay eder. Ona

göre bu istekler şunlardır: Ucuz ekmek ve bira, serbest aşk v.s.. «Dostlarım, halkın dostları, arkamdan gelin! Birer erkek olduğunuzu gösterin. Artık ne lord kalmalı ne de soylu. Ayakkabıları yırtık olanlardan başkasını komayın. Çünkü bunlar, mümkün olsa, bize katılacak olan mert emekçilerdir!» Bu sözlere, arkadaşlarından biri olan Merten şöyle yanıt verir: «Onlar düzene girdiler bile, bize katılmaya hazırlanıyorlar.» Cade: «Biz bütün düzenlerin dışında olmadıkça bir düzenin içinde olamayız.» O zaman Merten, hapishanelerin kapılarını açarak bütün mahpusları serbest bırakmasını salık verir.

Savaştan biraz önce, yazar, Cade'ın diktatörlüğe geçtiğini gösterir bize. Merten, Cade'a diktatörlüğünü ilân etmesini öğütler. Cade şöyle yanıtlar: «Düşündüm bunu. Yapacağım. Krallığın bütün belgelerini yakın. Gelecekte, İngiliz Parlamentosu benim sözlerim olacak. Her şeyi ortaklaşa hale getireceğiz.»

Ayaklanma bastırılır ve Cade kaçarken yakalanıp öldürülür. Yenilginin nedeni, köylülerin Kral tarafından verilen sözlere kanmalarıdır yine. Bir bakıma da ulusal duygulardır. Shakespeare, burada köylülere hitap eden ve yurtseverlik duygularına dokunarak onları Cade'den yüzçevirmeye zorlayan Lord Cilifford'ı sahneye çıkarır.

Cade, Beşinci Henry'nin oğlu mu ki
Onun ardından gitmeye söz veriyorsunuz?
Sizi Fransa'ya mı götürecek
Kiminizi Kont, kiminizi Dük mü yapacak?
Ne utanç verici şey. Siz birbirinize düşmüşken
Yenilgiye uğrattığınız korkak Fransızlar
Denizi geçip sizi yenilgiye uğratıyorlar:
Bırakın binlerce Cade gebersin
Bir Fransız'ın merhametine muhtaç olmaktan iyidir bu.
Haydi Fransa'ya, haydi koşun! Yitirilmiş zamanı ele geçirin!

Devrime karşı askerî şeref ve yurtseverlik duyguları çıkarılıyordu. Cade, V. Henry adının köylüleri coşturmasından ve kendisini felâket içinde bırakmalarına neden olmasından yakınır.

Böylece, Yeniçağ'ın başlangıcında, bir yandan ihtilâl ve komünizmin, öte yandan yurtseverlik ve askerî şerefin karşı karşıya geldiğini görüyoruz. *Shakespeare,* geleceğin devletini 'Fırtına' adlı oyununda da bir kez daha gülünç düşürmeye çalışmıştır. Ne var ki, bu alaycı yapıt, komünizm ile tembellik ve hazır yiyiciliğin birbirine karıştırılmasından başka bir şey değildir. Nitekim, yazar, Napoli Kralının yaşlı danışmanı Gonzalo'nun ağzından ideal devleti şöyle alaya alır: «Benim kurmak istediğim devlet, bugünün toplumuna taban tabana karşıt bir toplum olacak. Ticareti de ayrıcalıkları da ortadan kaldıracağım. Bilim diye bir şey bırakmayacağım. Ne zenginlik, ne yoksulluk, ne sözleşme, ne miras, ne mülkiyet, ne tarım ne de bağ yetiştirme diye bir şey kalacak. Ne buğday, ne şarap, ne zeytinyağı kullanılacak. Madenlerden de yararlanılmayacak. Meslek diye bir şey kalmayacak. Hiç kimse çalışmayacak. Ama herkes saf ve masum olacak. Doğa, hiçbir çalışma gerekmeksizin herkese bol bol meyve verecek. Bizim toplumumuzda ne hıyanet, ne aldatma, ne silah, ne de silah taşımaya gerek kalacak.» Gonzalo'yu dinleyen senyörler, alaycı sözlerle ona karşılık verirler.

Bütün bunlar, o çağlarda komünizmin insanların düşüncesini hangi ölçüde ilgilendirdiğini göstermektedir, *Thomas More*'un 'Utopya'sı İngilizceye, Almancaya ve Fransızcaya çevrilmişti. Bundan, alay yoluyla kurtulmak pek mümkün değildi. İleriki bölümlerden birinde bu konudan daha uzun sözedeceğiz.

IV. BÖLÜM

HUS'ÇU HAREKET

Bohemya'nın Siyasal ve Toplumsal Durumu

Coğrafya bakımından Alman devinin böğrüne sokulmuş bir Slav yumruğu gibi duran Bohemya'nın, Alman prenslerince üzerinde dikkatle durulan bir konu olması zorunluydu. Nitekim, ülkeleri ekonomik pasifliğinden çıkar çıkmaz, Çek prensleri de üstün bir kültüre sahip olan Almanlarla ilişki kurmaya başlamışlardı. Göç dönemlerinden sonraki yüzyıllar içinde Frankların, Karolenj'lerin Sakson'ların doğu sınırlarını sağlamlaştırma girişimlerinden sonra, orta ve doğu Avrupa'da süren kararsızlık ve dengesizlik, eninde sonunda Çek prensleri ile Alman İmparatorları arasında kanlı savaşların çıkmasına yol açacak ve durum Bohemya'da Almanlara karşı düşmanlık ve kuşku duygularının ortaya çıkmasına neden olacaktı. Ama ekonomik ve coğrafi koşullar sonunda, kuşku ve düşmanlık duygularından daha ağır bastı. 895 yılında Çek Prensleri, Alman İmparatorluğuna katıldılar ve kentlerin kültürel düzeyini yükseltebilmek için ülkelerine Alman tâcirlerini ve zanaatkârlarını yavaş yavaş getirmeye başladılar. Kuttenberg'de gümüş maden yataklarının ortaya çıkmasından sonra, XIII. yüzyılın ortalarına doğru, Bohemya ekonomik bakımdan büyük bir kalkınma gösterdi. Bu maden ocakları sayesinde Bohemya Kralı İkinci Otokar (1257-1278), büyük bir krallık kurmak için gerekli kaynakları ele geçirmiş oldu ve böylece yalnız Bohemya'yı değil Moravya'yı, Avusturya'yı,

Steiermark'ı, Karnten'i ve Krain'i içine alan bir devlet ve Habsburglar hanedanını kurdu. Przemisl hanedanının ortadan kalkmasından sonra Bohemya 1310'dan 1473'e kadar Lüksemburg kontlarının egemenliğine girdi. Bu Kralların en önemlilerinden biri Birinci Karl'dır (1346-1378). Karl, Almanya İmparatoru Bavyera'lı Ludwig'e karşı IV. Karl adıyla Kral seçilmişti. Karl, aydın bir prensti. Bologn ve Paris Üniversitelerinde öğrenim görmüştü. Çek, Alman, Latin, Fransız ve İtalyan dillerini çok güzel konuşuyor ve yazıyordu. 1348 yılında Prag'da ilk Alman Üniversitesini kurdu. Tanınmış bütün bilginleri bu üniversiteye çağırdı ve binlerce öğrencinin bu okula girmek için Prag'a geldikleri görüldü. Prag Üniversitesi çok geçmeden Oxford, Paris ya da Bologn Üniversiteleri kadar ün kazandı. İyi yönetim, zenginlik, yüksek bir kültür düzeyi ve hem ticaretin hem de sanayiin gelişmesi Bohemya'yı XIV. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'nın en görkemli ülkelerinden biri haline getirmişti. Bu gelişme, çok geçmeden, toplumsal yapı ile çeşitli sınıfların durumu ve ideolojisi üzerinde etkilerini göstermekte gecikmedi. Kentlerin gelişmesi ve buralara tâcirlerin, zanaatkârların, memurların, duvarcıların dokumacıların v.b. akın etmesi üzerine, tarım ürünlerinin fiyatı yükseldi. Büyük toprak sahibi köylüler zenginleşip özgürlüklerini elde ettiler. Tarım emekçilerinden bir çoğu kentlere geldiler ve toprak köleliği eski önemini yitirdi. Bu durumdan, ya köylüleri daha fazla sömürmek ya da daha yüksek ücretler vermek zorunda kalan küçük soylular zarar gördüler. Masraflar her tarafta arttığı için bu iki zorunluluk da yerine getirilemez hale gelmişti. Küçük soyluların yardımına ancak toprak vererek koşulabiliyordu. Bu yüzden, küçük soylular, din adamlarının elinde bulunan toprakların cismani yönetime verilmesi görüşünü tutmaya başladılar. Köylülerin üzerindeki yükümlülüklerin arttırıl-

dığı her yerde hoşnutsuzluk ve kargaşa belirtileri görülmeye başlandı. Küçük soyluların ve yoksul köylülerin içinde bulunduğu durum, sapkınlığın gelişmesine elverişli bir ortam hazırladı. XIII. yüzyıldan sonra, özellikle Valdo'cu niteliği taşıyan sapkınlık Bohemya'da ve Silezya'da yayılmaya ve din adamlarının güçlerini kötüye kullanmalarına karşı tavır almaya başladı. İsa'yı izleyenlerin Kutsal Kitaba uygun bir yoksulluk içinde yaşamaları gerektiği hakkında ileri sürülen görüş, yani kiliselerin ve manastırların topraklarına soylulara verilmek üzere elkonulması gerektiğini ileri sürenlerin tezi, gitgide daha açık bir biçimde sözkonusu edilmeye başlanmıştı.

Yeni zamanların başlangıcında bütün ülkelerde görüldüğü gibi Bohemya'da da burjuva ekonomisi geliştiği ölçüde, ulusal bilinç ve duygu da gelişmeye başladı. Üstelik, Bohemya'da buna bir de Alman ve Çek topluluklarını karşı karşıya getiren uyuşmazlığa, ekonomik bir uyuşmazlığın eklenmiş olduğu görülüyordu. Gerçekten, Almanlar, Kuttenberg gümüş madenlerinde olduğu gibi şehirlerde de ekonomik egemenliği ellerine geçirmişlerdi ve hem zenginlikleri hem de prestijleri hızla artıyordu. Üstelik Almanlar, sapkınlığa karşı Roma kilisesinin en sağlam desteklerinden biriydiler. Prag üniversitesinde Alman profesörlerin ve öğrencilerin büyük bir etkisi vardı. Prag'da önemli bir zengin Almanlar topluluğu bulunuyordu. Bundan ötürü, Çek milliyetçiliği, Almanlara karşı çıkmak ve kendini ortaya koymak için gerekli nedenleri bulmuştu. Bu akım, Çek tarihinin en önemli etkenlerinden biri olmuştur.

Böylece, görüldüğü gibi, XIV. yüzyılda, Bohemya'da, ödünler ya da uzlaşmalarla hafifletilmediği takdirde eninde sonunda korkunç bir patlamayla ortaya çıkacak olan bir ulusal, toplumsal ve dinsel kaynaşma vardı. Almanların, Papalığın ya da soyluların ödünler vermesini beklemek gerekmiyordu.

Gerçekleşecek olan patlamanın belirtileri IV. Karl döneminde görülmeye başlamıştı bile. Ortodoks papazlar (Conrad Von Waldhausen, Militch Von Kremsler ve Matthias Von Janov gibi), din adamlarına ve dilenci tarikatlarına saldırıya geçmişlerdi. 1380 yılından sonra Çek teoloji bilginleri, azizlere tapınma, kutsal eşyaların ve İsa'nın resim ya da heykellerinin değeri gibi konuları ele almaya başlamışlardı. Bunlar arasında en ilgi çekeni, IV. Karl'ın özel yazmanı olan, önemli kilise rütbe ve ünvanlarına sahip Başdiyakos Militch Von Kremsier idi. Bu din adamı, 1362 yılında bütün görevlerinden isteğiyle ayrıldı ve kendini politik harekete verdi. Papazların Kutsal Kitaplara uygun bir yoksulluk içinde yaşamaları ve topluluk hayatı sürmeleri için özel mülkiyet sahibi olmamaları gerektiğini söyleyerek ticareti ve kilisenin mülkiyetini mahkûm etti. Bu din adamının Joachim de Flore'un yazılarını okuyup etkisi altında kalmış olması düşünülebilir. Toplumsal eleştirileri daha az açık olmakla birlikte, Mathias Von Janov da atılganlık bakımından ondan geri kalmıyordu. IV. Karl'ın özel günah çıkarıcı papazı olan bu din adamı, kilisenin bir reforma tâbi tutulmamasından ötürü Papalığın kendi ödevine hıyânet ettiğini ileri sürüyordu. Bu din adamlarının hepsi çağlarının düşüncelerini dile getirmişler ve Jan Hus'un yolunu hazırlamışlardı. Hus, Wyclif'in öğretilerine dayanarak, kendi kişiliğinde Çeklerin ulusal ve reformcu eğilimlerini topladı ve bunları savunmak için mücadeleye girişti.

XIV. yüzyılın sonunda, İngiltere ile Bohemya arasında düşünce bakımından sağlam ve sıkı bağlantılar vardı. III. Edward'ın torunu II. Richard, IV. Karl'ın kızlarından biriyle evlenmişti. Onun büyük oğlu Wenzel kendisinden sonra tahta çıktı. (Wenzel

Almanların da İmparatoruydu. Ama 1400 yılında tahttan indirildi.) Wyclif'in öğretisini yaydığı ve ilk köylü ayaklanmasının patlak verdiği yıllarda tahtta bulunan II. Richard Wenzel'in kayınbiraderiydi. Çok yolculuk etmiş ve hemen her yerde okumuş olan Praglı Hieronymus, Oxford'u ziyaret etmiş ve Wyclif'in ana yazılarını ülkesine getirmişti. Bu yazılar, Bohemya'da reform hareketinin kuramsal temeli olmuş ve Prag Üniversitesinde hem okunmuş hem de tartışılmıştı.

Prag'da, Wyclif'in öğretisinin öğretilmeye başlanması, Hus'un ortaya çıkışının ilk yıllarına rastlar. Huss, 1369 yılında, Husinetz'de yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmişti. Bununla birlikte, öğrenimini yapmış, Prag Üniversitesine gitmiş ve bu üniversitede 'Magister' derecesi de dahil olmak üzere bütün dereceleri almıştı. İki yıl sonra da yine bu üniversitede ders vermeye başlamıştı. 1400 yılında papaz oldu; 1401 yılında felsefe fakültesinin dekanı, 1402 yılında hem rektör hem de Bethleem kilisesinin vâizi oldu. Burada verdiği vaazlarla tutku dolu güzel konuşması herkesin dikkatini çekmişti. Bir yıl sonra kilisenin reforma tâbi tutulması konusunda propaganda yapmaya başladı. Bir kilise toplantısında, din adamlarının yüzyılın yaşama biçimine uymuş olduklarını, bu yaşama biçimini benimsemiş olduklarını ortaya koydu.

Wyclif'in yazılarının etkisinde kaldı. Kutsal Kitaplara uygun bir yoksulluktan yana çıktı ve din konusunda bütün insanların eşit olması gerektiğini savundu. Kiliseye bağlı olanlarla lâikler arasında bütün farkların kaldırılması gerektiğini ve Hıristiyanların ancak ahlâkî üstünlüklerine göre yargılanmalarının doğru olduğunu ileri sürüyordu. Papazların günah çıkarmasına ve azizlere tapınılmasına da karşıydı. Kutsal Kitaba olan bu bağlılığı, kilise adamlarından birçoğunun hoşnutsuzluğunu doğur-

du. Bu kilise adamları 1407 yılında, Piskopos Hus'un, sapkın öğretiler yaydığını söyleyerek şikâyette bulundular. Bundan sonra, Hus, Prag Üniversitesinin bütün Alman filozoflarını ve teoloji bilginlerini karşısında buldu. Bu düşmanlığın, skolastik, dinsel ve ulusal sebepleri vardı.

Wyclif'in düşüncelerini benimsemiş olan Hus, 'Gerçekçiydi.' Oysa Almanlar, 'Nominalizm'i tutuyorlardı. 1408 yılında Alman düşünce adamları Wyclif'in temel düşüncelerini mahkûm ettiler. Bunun üzerine Hus, Kral'dan, Üniversitedeki Almanların sayısının azaltılması konusunda bir emir çıkartmayı başardı. Bu durum karşısında Alman profesörleri ve öğrencileri, Prag Üniversitesinden çıkarak Leipzig'e gittiler ve rakip bir üniversite kurdular.

Bu olaylar, Çeklerin, Hus'e daha çok saygı duymalarına ve onu ulusun manevî hayatının şefi gibi görmelerine yolaçtı. Hus'un katıldığı çeşitli dinsel tartışma ve mücadelelerin hepsini açıklamamız gerekli değil. Bizi asıl ilgilendiren, bu düşünce adamının komünizm karşısındaki davranışıdır. Komünizmden yana olduğunu açıkça söylemekle birlikte, Hus'un bu konuda da ustası Wyclif'in yolundan yürümüş olduğunu tahmin edebiliriz. Hus'un bütün çabası, kilisenin reformla düzeltilmesi ve Çeklerin ulusal çıkarlarının savunulmasına yönelmişti. Bu yüzden başına neler geldiği bilinmektedir. Hus, 1413 yılında Papa tarafından afaroz edildi. Aynı yılın sonunda, Konstanz'da toplanan dinsel kurulda görüşlerini savunmak için bu kente geldi. Sapkın olduğuna karar verildi ve 6 haziran 1415'de ateşe atılarak yakıldı. Bir yıl sonra Praglı Hieronymus da, aynı akıbete uğradı. Bundan sonra Almanlar ve birkaç Çek zengini istisna edilecek olursa, bütün Bohemya, Hus'u ve Hieronymus'u ulusal çıkarlar uğruna canlarını yitirmiş kimseler olarak kabul etti ve onların görüşlerini benimsedi; Papalığa karşı durdu, Papa

tarafından gönderilen buyrukları ve yasaları küçümseyerek reddetti.

Hus Savaşları

1415 ve 1416 yılında Konstanz kentinde Hus ve Hieronymus'u yakmak için ateşe verilen odun yığınlarından sıçrayan kıvılcımlar Hus savaşlarını alevlendirdi. Bu savaşlar 1419'dan 1436'ya kadar sürdü ve ulusal, dinsel, toplumsal duygularla beslendi.

Roma karşısında sağlam bir dayanışma göstermesine rağmen, Çek ulusu kendi içinde sınıflara ayrılmıştı, bundan ötürü yapılması gereken reformların amacı ve niteliği üzerinde anlaşmaya varamıyordu. Halk arasında yalnızca kilisenin reformu ile yetinemeyecek olan ve derinlere inen toplumsal bir değişikliğe gereksinim duyan toplulukların varolduğu, gittikçe daha açıkça beliriyordu. Soylular ve zenginler, din adamlarının mallarına elkonulmasını ve ancak iki biçimde ayin yapılmasını, yani din adamları ile laikler arasındaki eşitliği gösteren şarap ve ekmek ayinlerinin geçerli olmasını istiyorlardı. Ayin sırasında içine şarap konan kadeh, demokratik eşitliğin ve ilkel Hıristiyan topluluklarının basit hayatına dönüşün simgesi gibiydi. Bu akımdan yana olanlar, din adamlarının mallarına elkonmasını istiyorlardı. Ama akım içinde, toplumsal düzenin kendisine dokunulmasını istemeyen ılımlılar kanadını oluşturuyorlardı. Aynı akımın öbür kanadında ise halkın yoksul tabakaları yer almıştı: Küçük köylüler ve tarım işçileri, Çek zanaatkârları ve işçileri, yoksullaşmış soylular v.b. Bunlar, Wyclif'in ilkelerinin tam anlamıyla uygulanmasını, yani köklü toplumsal değişiklikler istiyorlardı. Çok daha radikal olan bu akımın yandaşları, Prag'ın güneydoğusunda bir tepe üzerine yerleştikleri ve buraya İncil'den aldıkları 'Tabor' adını taktıkları için 'Taborlular' diye tanın-

mışlardı. Ilımlılara zıt olarak radikallerin hareketi birlik halinde değildi. Gerçi hepsi de kilisede ilkel Hıristiyanlık anlayışına uygun düşecek köklü bir reform yapılması gerektiğini söylüyorlardı, ama yapılması gereken reformlar konusunda görüş birliğine varmış değillerdi. Kimi birer ılımlı reformcu, kimi de tam anlamıyla komünistti. Bu iki kanat, görüşlerini sonuna kadar savunuyor ve birbiriyle çatışıyorlardı. Ama ortak düşmanla savaşmak için de birlik oluyorlardı.

Kudas ayinini iki biçimde yapan Taborlular, kendilerine katılanların kısa zamanda arttığını gördüler. Bayram günleri, Tabor, halkın akın akın gittiği bir ziyaret yeri oluyordu. Nitekim, başka ülkelerden kovularak sığınacak yer arayan begard'lar, Valdo'cular ve başka sapkın tarikatçılar da Tabor'a gelmişler ve burada öğretilerini yaymaya başlamışlardı. Böylece Tabor, belli bir süre için Avrupa'nın bütün sapkın ve toplumsal hareketinin merkezi oldu.

Hus'cular hareketi geliştiği ölçüde, Tabor'luların sertliği de artıyordu. Bir aralık Kral Wenzel'i devirmeyi bile düşünmüşlerdi. Ama çok saydıkları Papaz Koranda, Kralın değişmesinin onlara hiç yararı olmayacağını göstererek, bundan vazgeçmelerini öğütledi. Ayrıca, Wenzel'in içkiye çok düşkün olduğunu ve bu yüzden kendisine her istenilenin yaptırabileceğini söyledi.

Ne var ki, çoğu kez görüldüğü gibi, Kral, din adamlarının ve soyluların etkisi altına giriyordu. Bunlar, en sonunda, bütün reformlara karşı durması ve dinsel alayları yasaklaması konusunda Kralı inandırdılar. Bu yasaklama, ayaklanmaya yolaçtı. 30 temmuz 1419'da Neustadt-Prag'ta halk kitleleri, din alayını yasaklamaya kalkanlara karşı büyük bir tepki gösterdi ve ılımlı Tabor'lulardan Jan Zika'nın yönetiminde Belediye binasını ele geçirdiler. Orada bulunan danışmanları pencereden aşağı attılar. Da-

nışmanlar, halk tarafından öldürüldü. Kral Wenzel bu haberi duyunca öyle üzüldü ve öfkelendi ki, ansızın gelen bir felçten kurtulamayarak iki hafta sonra öldü.

Wenzel ölünce, onun yerine 1410'dan beri Almanya Kralı olan ve Jan Hus aleyhine Konstanz'da yürütülen davada karanlık bir rol oynamış olan kardeşi Sigismond geçti. Sigismond'un tahta geçişinin Hus'cular için pek iyi olmadığını, üstelik Alman Kralı olması bakımından Çeklere güven vermediğini anlamak zor değildir. Yine de tahta çıkmak için Bohemya'ya geldiği zaman herhangi bir kargaşalık çıkmadı.

Zenginler ve önemli kişiler, Krala bağlılıklarını belirttiler. Halk daha sonra neler olacağını merak ederek bekliyordu. Yalnızca Tabor kentini tahkim etmekle ve bu kenti, içine girilmesi güç bir karargâh haline getirmekle yetindi. Katolikler Hus hareketini bastırmak için harekete geçtiler ve Papazın Kardinali 1420 yılı mart ayında Bohemyalı sapkınlara karşı Haçlı Seferi öğütlediği zaman, ortalık karıştı, 3 nisan 1420'de Prag'lı ılımlı Hus'cular, birlikte savaşmak üzere Tabor'lularla birleştiler. Birliğin hemen gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Çünkü, Avrupa'nın bütün ülkelerinden, Papa'nın buyruğuna uyarak Haçlılar akın akın gelmeye başlamıştı. Günahlarının bağışlanacağını düşünerek 150.000 kadar şövalye, paralı asker, serüvenci ve dindar katolik, Hus sapkınlığını ortadan kaldırmak için Bohemya'ya akın etmişti. Haçlı Ordusu beş kere saldırdı ve her seferinde de büyük kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kaldı. Savaş her iki taraf için de korkunç oldu. Zizka 1424'te öldü, yerine daha radikal kimseler olan Büyük Prokop ve Küçük Prokop geçtiler. Hus'cular, 1427' de savunmadan karşı saldırıya geçerek çevredeki Alman ülkelerini yakıp yıktılar. Böylece, Bavyera'da, Avusturya'da, Franken'de, Saksonya'da, Silezya'da,

Lausitz'de, ve Brandenburg'da üzerlerine gönderilen İmparatorluk ordularını peşpeşe yenilgiye uğrattılar. İki yüz yıl sonra İsveçlilerin olduğu gibi, o yıllarda Hus'cular, Alman ülkelerinin kâbusuydu.

1413 yılında Haçlı Seferi başarılı bir sonuç alamayınca Papa ve İmparator uzlaşma yolunda bir sonuca varmayı düşündüler. Basel Din Kurulu'nda yapılan uzun görüşmelerden sonra, 1433'te barış sağlandı. Bu anlaşmaya göre, Hus'cular iki tür ayin yapma ve kendi dillerinde vaaz verme hakkını elde ediyorlardı. Ayrıca elkonmuş kilise malları da soylulara bırakılıyordu..

Bu ödünler, Hus'cu ordunun çekirdeğini oluşturan, hem savunmada hem de saldırıda davaya büyük yararlıklar sağlamış olan radikal Tabor'luları hoşnut etmemişti. Bundan ötürü, 1433 barış anlaşması Hus'cu hareketi ikiye böldü ve sol kanadın tek başına kalıp zayıflamasına yolaçtı. Böylece hareketin kaderi de belirlenmiş oldu.

Tabor'luların Yenilgiye Uğraması

1418'den 1431'e kadar, hatta daha sonraları da Tabor, bütün Avrupa'nın toplumsal ve sapkın hareketinin gerçek merkezi olmuştu. Başlangıcın coşkun havası içinde Tabor'a sanki Filistin'in Hıristiyan topluluklarına gidilir gibi gidiliyordu. Kardeşlik duygusu bütün Tabor'luların yüreğine yerleşmişti. Aralarındaki bütün farklar ve toplumsal eşitsizlik kaldırılmıştı. Bütün mal mülk ortaklaşaydı. Dindarlık ve neşe, topluluk için çalışmak, açık havada yapılan toplantılar ve kutlanan bayramlar, Tabor'luların hayatının belli başlı özelliklerindendi. Savaş zamanı gelince Tabor'lular, sivil ve askerî topluluk olmak üzere ikiye ayrıldılar. Askerî topluluk savaş yaparken sivil topluluk iaşe işleriyle uğraşıyordu. Bu, Sezar'ın Süev'lerde ve Cermen'lerde gördüğü iş bölü-

müne benziyordu.

Avusturyalı şair Alfred Meissner (1882-1885) Tabor'luların savaşlarını ve özlemlerini dile getirmiştir:

Birbirine benzeyen evlerde otururlar
Yardıma koşmaya hazırdırlar
Birliktir hepsi, birörnek giysiler giyerler,
Tek bir masanın çevresinde oturmuşlardır.
Onlarda ne «senin» ne «benim» vardır,
Bütün mallar ortaktır
Kardeşlik! Kimi toprağı işler
Kimi gülerek gider savaşa
Dünyayı ele geçireceklerini umarak!

İşte Hıristiyanlığın kurtuluş düşünceleri ve Kutsal Kitap'taki kehanetlerin gerçekleşeceği duygusu ile dolu böyle bir ortamda 1419 yılına doğru halkı derinden etkileyen, coşturan bir akım ortaya çıktı. Bu akım, Ortaçağ'da Joachim de Flore ve Amalric de Bène gibi düşünce adamlarının öğretilerinin etkisiyle ortaya çıkmış komünist düşünceleri halkın kolayca benimsemesine yol açtı. O çağda, sapkın harekete katılmış olan Begard'lar Tabor'da İsa'nın ortaya çıkacağını, Bin Yıllık Krallığı yani geleceğin komünist toplumunu kuracağını söylediler. Komünizm ve sapkınlık uğruna ölmüş olanların hepsi, bu arada Jan Hus ve Hieronymus yeniden hayata döneceklerdi. Bu, ne Kral ne de herhangi bir toplumsal kural tanıyan mutlak eşitlik ve özgürlük çağı olacaktı. Devlet, kilise, teoloji ve bütün skolastik bilimler ortadan kalkacaktı. Bu aşırı akımı benimseyen ve yayan Çekler arasında «güzel konuşan» diye ün salmış Papaz Martinek Huska da vardı.

Huska, en radikal kimselerle birleşerek, birden çok kadın almayı uygulayanlardan oluşan bir topluluk kurdu. Uygarlığın bütün kurallarını küçümsedikleri ve çırılçıplak yaşadıkları için bu kimselere

Adem'ci deniyordu.

1421 yılının sonunda, Zizka'nın yönetimindeki ılımlı Tabor'lular bu topluluğa karşı harekete geçtiler ve hepsini kılıçtan geçirerek ya da yakarak öldürdüler.

1433 barış anlaşması, radikal Tabor'lular için tehlikeli bir durum yaratmıştı. Teslim olmak, inançlarına ihanet etmek olurdu. Muhalefete geçmeye kalksalar, eski dostlarına savaş açmak durumuna düşecek ve hem sayı bakımından kendilerinden fazla, hem ekonomik bakımdan daha güçlü olan ve ayrıca artık katoliklerden ve İmparatordan da yardım görecek durumda bulunan bu eski dostlarla boğuşmak zorunda kalacaklardı. Gerçekten de 1433 barış anlaşması, soylularla burjuvalar arasında, Tabor'cu akımın komünist militanlarına karşı bir dostluğun kurulmasını sağlamıştı. Ama aşırı Tabor'cular yine de muhalefette olmayı seçtiler. Savaş kaçınılmazdı artık. Üstelik savaşın sonucu önceden belliydi. Anlaşmanın imzalanmasından altı ay geçmemişti ki çarpışmalar başladı, 18.000 solcu Tabor'lu, 25.000 kişilik bir orduyla karşılaştı. Kesin sonucu veren savaş Brod yakınında Lipar'da 30 mayıs 1434 pazar günü yapıldı. Savaş bütün gün sürdü ve pazartesi günü sabahın üçüne doğru Tabor'cuların yenilgisiyle sonuçlandı. Tabor'cuların on üç bini, aralarında şefleri Prokop da olduğu halde savaş alanında can verdi. Bu korkunç yenilgiye rağmen, solcu Tabor'lulardan yana olanlar aynı yılın aralık ayında yine silaha sarıldılar, ama artık önemli bir güç olmaktan çıkmışlardı.

Ilımlı Tabor'luların 'Hus' hareketinden böylece yüzçevirmeleri şu sonuçları doğurdu: Kilise, vermek zorunda kaldığı ödünlerden birer birer vazgeçti. 1433 barış anlaşması hiç bir reformla sonuçlanmadı. 1483 yılında toprak köleliği Çek köylülerine zorla kabul ettirildi.

Tabor'lulardan geriye kalanlar 1457'de Bohemya Kardeşleri ve Moravya Kardeşleri adını taşıyan gizli tarikatları kurdular. Bu tarikatler daha sonra ortaya çıkan Quaker'ler tarikatını andırıyordu. Tıpkı onlar gibi barışçı, toplumsal reformdan yana, hem çalışkan hem de merhametli kimselerdi bunlar.

Hus savaşlarının biricik etkili sonucu, Wyclif ve Hus öğretilerinin Almanya'da yer etmesi olmuştur. Bu öğretiler reform hareketine kaynaklık etmişler ve 1525 Köylü Ayaklanmasını etkilemişlerdir.

ALMANYA'DA TOPLUMSAL AYAKLANMALAR

Birinci Alman Devrimi

1516 ile 1535 arasındaki dönemde ortaya çıkan dört büyük hareket, yani Luther'in yaptığı reform, Sickingen'in yönettiği soylular ayaklanması, Thomas Münzer'in elebaşılığını yaptığı köylü isyanı ve Sebastian Franck ile Leiden'li Jan'ın katıldığı Anabatiste-Komünist hareket Alman ülkesini öylesine derinden sarsmıştı ki, Alman halklarının tarihinde ilk devrimci çağın bu olduğundan kuşku duyulamaz. Almanya'nın tarihinde bunca rol oynamış olan bu yirmi yılın taşıdığı önemi, bu hareketlerden yalnız birisine yüklemek mümkün değildir. Bu çağın önemini ve büyüklüğünü, sözü geçen hareketleri birbiriyle ilintisi ve bağlantısı içinde ele aldığımız zaman kavrayabiliriz. Wittenberg'den Basel ve İnnsburck'a, Tyrol'dan Souabe ve Hollanda'ya kadar devrim ateşi Alman halkının ruhunda görkemli bir biçimde yanmaya başlamıştı. Politik ya da dinsel olsun, çağın bütün kurumları ve düşünceleri köklü bir revizyondan geçirilmişti. Kentlerin ve köylerin yoksul halk kitleleri muhalefete geçmişler ve kendi özlemleriyle çıkarlarına uygun olarak toplumsal ve dinsel isteklerini (programlarını) ortaya koymuşlardı.

Bu ilk devrim çağı Luther tarafından açılmıştı. Luther, başlangıçta çok şeyler vaadeden bir kimse olarak ortaya çıktı. 1516 yılında, 'Alman Teolojisi' adı altında eski Alman mistiklerinden birinin kitabını yayınladı. Mistik, panteist ve ılımlı bir komü-

nizm anlayışıyla dolu olan bu yapıtın önemini, Luther pek anlamamıştı. Luther, bu kitabın daha çok yazılış biçimine hayran olmuştu. Ne var ki bu eserin yayımlanması Luther'in o sırada manevî bakımdan bir buhran ve sıkıntı içinde bulunduğunu gösteriyordu. Luther'in asıl görevi, Wittenberg'de 31 ekim 1517'de Papa'nın aflarıyla ilgili olarak ileri sürdüğü 95 tezi açıklamasıyla başlar. Luther, her şeyden önce Kilise'nin reformdan geçirilmesini savunuyor ve Alman çıkarlarını korumaya çalışıyordu. Bu, ilk Alman devriminin bir bölümünden başka bir şey değildi. İleride bu konuya döneceğiz. Burada üzerinde durmamız gereken nokta Luther'in davranışının kendinde ele alındığı zaman devrimci bir karakter göstermemesine rağmen, közlenmiş eğilimleri canlandırması ve büyük bir alevlenmeye yolaçmış olmasıdır. Böylece, politik ve toplumsal kurumların radikal bir reformdan geçirilmesiyle ilgili tasarılar ve kitapçıklar halk arasında elden ele dolaşmaya başlamıştı. Bu tasarıları uygulamak için girişimler bile olmuştu. Büyük tarihî olayların gerçekleşmek üzere olduğunu ileri süren bütün kehanetler, geniş halk kitlelerinin hayal gücünü uyandırmaya başlamıştı. 1519 yılından itibaren halkın büyük bir kısmı korkunç bir değişikliğin gerçekleşebileceğini bekleyerek yaşamaya başladı.

Ekonomik ve Politik Durum

XV. ve XVI. yüzyıllarda, Almanya, Hıristiyan ülkelerinin en zenginlerinden biriydi. Alman ulusunun zenginliği, maden ocaklarından, zanaatkârlarının ustalığından, tacirlerinin girişkenliğinden ve köylülerin yorulmak bilmeden çalışmalarından geliyordu. Hartz, Sachsen Bohemya, Steiermark ve Tyrol; altın, gümüş, demir, kurşun, bakır ve tuz üretiyorlardı. Ocakta da, tamirhanelerde ve atelyelerde, o günkü tekniğe uy-

gun olarak binlerce kafa ve kol çalışıyordu. Eski üretim biçimlerinin geliştirilmesi ve yeni yöntemlerin uygulanması, özellikle baskı yapılmaya başlanması, Nürnberg, Straşbourg ve Basel gibi kentlerin ününü her tarafa yaymıştı. Güney ve Kuzey Almanya'nm tacirleri, dünya ticaretinin genişlemesi, yeni ticaret yollarının bulunması ve Portekizlilerle İspanyolların kurdukları sömürgeler dolayısıyla ortaya çıkmış olan yeni ekonomik koşullara kendi işlerini ve girişimlerini uyduracak ölçüde deneyim ve sermaye sahibi olmuşlardı.

Daha XIII. yüzyılda, Nürnberg, Augsburg ve Ulm tacirleri, Venediklilerin ve Cenevizlilerin İtalya ve Akdeniz kıyılarından getirdikleri malları Almanya'nın kuzeybatısına göndermeye başlamışlardı. Güçlü Hansa örgütü içinde toplanmış olan Kuzey Almanya tacirleri, Lübeck'den Novgorod'a kadar Kuzey Denizi'nin bütün ticaretini ellerinde tutuyorlardı. Ama, Ortaçağ'ın sonuna doğru Hansa örgütünün etkinliği Güney Almanya tacirleri karşısında önemini yitirmeye başlamıştı. Bunun nedeni, Güney Almanya tacirlerinin yerli üretime gittikçe bağlanmaları, buna karşılık Kuzey Almanya tacirlerinin sadece ticaretle uğraşmalarıydı. Ayrıca güney tacirleri, sanayi, ticaret ve maliye bakımından çok gelişmiş olan Kuzey İtalya ile bağlantı kurdukları için önemli deneyimler edinmişlerdi. Oysa, Hansa örgütüne bağlı Alman tacirleri sadece ham madde üreten ve uygarlık bakımından gelişmemiş sömürge toprakları ile iş görüyorlardı. Güney Almanları, yeni durumlara uyabilme konusundaki yatkınlık ve üstünlüklerini, dünya ticareti Akdeniz'den Atlas Okyanusuna ve Kuzey Denizine kaydığı zaman gösterdiler. Türklerin ilerleyişinin, 1453'te İstanbul'un alınması ve Akdeniz ticaretinin ortadan kalkması gibi sonuçlar vermesi, Avrupa halklarının kendi kıtaları ile Asya arasındaki yeni ticaret yolları aramaları zorunluluğunu doğur-

muştu. Bu durum, Afrika'nın güneyden dolaşılması, Amerika'nın keşfi ve Portekiz, Hollanda, İngiltere gibi devletlerin ekonomik bakımdan gelişmeleri gibi sonuçlar doğurdu. Lizbon, Anvers ve Londra, dünya ticaretinin merkezleri haline geldiler ve din adamlarının etkisiyle Engizisyon kurumu yüzünden ekonomik bakımdan gelişemeyen İspanya, politik alanda varlık göstererek XV. yüzyılın sonunda ve XVI. yüzyılın başında, Katolik Fernando (1479-1516) ve İsabelle çağlarında dünyanın en güçlü devleti haline geldi. Fernando, evlenmeler ve politik anlaşmalar dolayısıyla Alman İmparatorlarının yani Habsburg hanedanının müttefiki olduğu için, ölümünden sonra (1516) İspanyol tahtı ve üç yıl sonra İmparatorluk, torunu Charles'a kaldı. Charles 1516'dan 1556'ya kadar I. Carlos adıyla İspanya Kralı ve V. Karl adıyla da Alman İmparatoru olarak hüküm sürdü. Bu kral, Almanya'da kapitalizmin ortaya çıkışını, Alman prensliklerinin birleşmesini, köylü savaşlarını, Anabatist hareketi, kısacası Almanya'nın bütün ekonomik, politik ve kültürel devrimlerini görmüştü. Bu devrime, Güney Almanya tacirlerinin, bilmeyerek de olsa, büyük ölçüde yardım etmiş oldukları doğrudur. Bunlar, mali bakımdan olduğu gibi sınai bakımdan da Almanya ile İspanya arasındaki bağlantılardan kârlı çıkmasını bildiler. Augsburg ve Nürnberg ticaret kurumları arasında Fugger'ler ve Welser'ler özellikle dikkati çekiyorlardı. Alman maden sanayii, İspanyol ve Macar maden ocakları, Lizbon'la ve Anvers'le yapılan ticaret, İmparator V. Karl'la varılan mali anlaşmalar bunların elinden geçiyordu. Güney Almanya'nın birçok ticaret kurumu maden ve baharat alım satımıyla uğraşıyor, küçük zanaatkârın üretimini ele geçiriyor ve büyük çapta tefecilik yapıyordu. Güney ve merkezi Almanya'nın kent hayatı, genel olarak, Yakınçağın bütün Alman kültürü üzerinde derin etkiler yapmıştır. Ama çok

geçmeden, bu hayat, Kilise Büyüklerinin ahlâk anlayışı ve ilkel Hıristiyanlığın ekonomi anlayışı ile çatışma haline girdi. Yapılan işlerle kurtuluşa ulaşmak olanaksız hale geliyordu artık.

Toplumsal Uzlaşmazlıklar

Almanya'nın kapitalist yoldan gelişmesinin çeşitli ve değişik sonuçları olmuştur. Ufukların genişlemesi, ulusal zenginliğin artması, servet kazanma konusunda gösterilen genel tutku, halkın yoksul tabakalarında, daha amansız bir özgürlük ve eşitlik isteğine, yeryüzü nimetlerine daha fazla katılma arzusunun doğmasına yol açtı. Halk kitleleri, kendilerinin baskı altında tutulduğunu, haksızlığa uğradığını düşünmeye başlamıştı. Bu duygu, toplumun sınıflara bölünmüş olmasının alt tabakalara yapılan baskıyı gittikçe arttırmasından ötürü daha da şiddetle hissediliyordu. Büyük toprak sahipleri, büyük tacirler, bankerler ve din adamları ile küçük zanaatkârlar, küçük çiftçiler, yoksullaşmış soylular ve işini kaybetmiş askerler arasındaki uzlaşmazlık gittikçe derinleşiyordu. Tedavülde bulunan değerli madenlerin sayıca çoğalması, ve bunun sonucu olarak ödeme gücünün yükselmesi, öte yandan tekellerin ortaya çıkması yüzünden hayat pahalılığı gittikçe artıyor ve bu artış özellikle halkın yoksul tabakaları üzerinde etkisini gösteriyordu. Vergiler de artmıştı. Çünkü, İmparatorluğun gittikçe güçten düşmesi ve soyluların umutsuzluğa kapılması yüzünden kentler, askerî kuvvetler besleyebilmek için gitgide daha çok harcama yapmak zorunda kalıyorlardı. Kilise de, her fırsatta vergi koymaktan çekinmiyordu; vaftizler, evlenmeler, ölümler ve günah çıkarmak için vergi ödemek gerekiyordu. Böylece, her yıl büyük meblâğlar Roma'ya gönderiliyordu. Halkın büyük kesiminin gitgide hoşnutsuzluğa kapıldığı sırada Almanya'dan

yıllık olarak Papalık tarafından alınan ve altınla ödenen bu haraç, genel hoşnutsuzluğu bir kat daha arttırmaktan ve kaynaşmaya yol açmaktan başka bir sonuç veremezdi.

Ekonomik değişikliklerin sonuçlarını, köylüler, herkesten daha ağır bir biçimde hissediyordu. Hammaddeleri ve besin ürünlerini üreten köylüler, özgür olabilseler, ulusal zenginlikten daha çok pay almaları mümkün olacaktı. Ama onların büyük toprak sahipleriyle aralarındaki ilişki bir kölelik ilişkisi olduğu için bu zenginliklerden pay alamıyorlardı. Efendilerine, tohumun «büyük âşarını», hayvanların «küçük âşarını» ve kimi zaman «üçüncü demet» diye adlandırılan ekin âşarını vermeleri gerekiyordu. Ayrıca efendilerine karşı birtakım angaryaları da yerine getirmek zorundaydılar. Bundan başka, aile babası öldüğü zaman «ölüm durumu» diye adlandırılan bir miras vergisi de veriyorlardı. Besin ürünlerinin ve toprağın fiyatının gittikçe arttığını gören köylüler, büyük toprak sahibi senyörlerin, aslında köy topluluğuna ait olan otlakların bir çoğunu zorla almalarının ve ayrıca o güne kadar herkese açık olan av ve balık tutma bölgelerini tekellerine geçirmelerinin sebebini anlamaya başlıyorlardı. Gerçekten de, XIV. yüzyıldan başlayarak soylular daha fazla paraya gereksinim duymaya başlamışlar ve bu parayı elde edebilmek için köylüleri daha acımasızca sömürmeye koyulmuşlardı. Eski Alman kolektif hukuku gün geçtikçe ortadan kalkmaya, yerini, yarıcı köylüleri toprak kölesi gibi gören Roma Hukuku almaya başlamıştı.

Bu durumdan, olağanüstü şiddette ve genişlikte bir toplumsal kaynaşma doğdu. Bu kaynaşma içinde üç akım beliriyordu: 1. Toplumsal reformlardan yana olan köylü akımı, 2. Komünizmi gerçekleştirmek isteyen bir proletarya akımı, 3. Kilisenin reform uygulamasından geçirilmesini isteyen bir burjuva

akımı.

Bu akımların yanında, özellikle politik amaçları gözönünde tutan bir dördüncü akım da vardı. Bu akım, bir Alman İmparatorunun otoritesi altında Almanya'nın birliğinin sağlanmasından yanaydı. Bu akımı tutanlar, programlarını, 'Alman Ulusunun Yoksulluğu' adlı bir kitapçıkta açıklamışlardı. Akımın temsilcileri şövalyeler (yoksullaşmış soylular), köylüler ve burjuvazinin belli bir bölümüydü. Akıma karşı çıkanlar da büyük soylular ve prenslerdi.

Köylüler, topluluk haklarının geri verilmesini, kilisede ve topluluklarda demokrasiye dönülmesini, ayrıca bireysel özgürlüğün gerçekleştirilmesini istiyorlardı. İlkel Hıristiyanlığın komünizm anlayışına bağlı olan proleterler ve teoloji bilginleri de, komünizmin yeniden kurulmasını özlüyor ve köylülerin isteklerini destekliyorlardı. Bu akımın en aşırı biçimde dile gelişini Anabatist harekette görüyoruz.

Burjuvazi ise, Hıristiyanlığın, ekonominin çıkarlarına ve bundan doğan bireyci ahlâkın gereklerine uygun bir hale getirilmesini ve ulusal bir kilisenin kurulmasını istiyordu. Burjuvazi, kâr etmekten başka amacı olmayan bir yaşama biçiminin, tefeciliğin, ürünlerin tekele alınmasının ve başkasının emeğinin sömürülmesinin ilkel Hıristiyanlık gelenekleri ile taban tabana zıt olduğunu çok iyi biliyordu. Ama yeni ortaya çıkan ekonomik güçler karşısında, Hıristiyan ahlâkın uygun bir şekilde yaşamasının ve yaptığı işlerle ruhunu kurtarmasının mümkün olmadığını da hissediyordu. Burjuvazi gerçekten sıkıntılı bir durumdaydı. Ekonomik buhranlar ve toplumsal kargaşalıklar olduğu zaman, kilisenin ve manastırların kendisine karşı girişmiş oldukları rekabete kızıyor ve Papalığın her yıl ülkeden aldığı haraca sinirlenerek, toplumsal yıkımların bunlardan doğduğunu önesürüyordu. Öte yandan, Almanya'daki ulusal ideolojiyi de burjuvazi temsil ediyor ve bu yüz-

den Papalığa karşı çıkmak zorunda kalıyordu. Daha Bavyera'lı Ludwig zamanında kentler Papalığa karşıydılar ve bir ulusal İmparatorluğun kurulmasını istiyorlardı. Aslında Luther'in reformu burjuvazinin özlemlerini dile getirmekten başka bir şey yapmamıştı.

Reform hareketi, burjuvazinin içine düşmüş olduğu manevi buhranı çözümlemek için yapılmış bir girişim olarak görülebilir. Bu buhran, ilkel Hıristiyanlığın gelenekleri ile yeni ekonomik hayatın şekilleri ve Hıristiyan ahlâkı ile bu yeni ahlâkın gitgide daha hızla geliştirdiği bireyci ahlâk arasındaki çelişkiden doğuyordu. İsa çağında da, Musevi toplumunun orta tabakaları aynı buhrana düşmüşlerdi. 'Ferisiler'in etkisi altında bu dinsel kurallara ve yasaklara kesinlikle başeğerek ve yaşamının bütün ayrımlarını belirleyen dar bir geçerliliğe bağlanarak bu buhranı atlatabileceklerini düşünmüşlerdi. Yasaların sayısı çoğalmış, ve ağırlıkları gittikçe artmıştı. Öyle ki, bunun sonucu, insanın ahlâkî iktidarsızlığının acısını daha şiddetle duyurmaktan başka bir şey olmamıştı. Bu buhran içinde, Aziz Paulus, bir Ferisi bağnazı olarak, Musevi yasalarının ağırlığını herkesten daha iyi duymuş ve Museviliğin insanın ahlâkî gücünü felce uğratan bu geçerlilik anlayışını bir yana atmış, güçsüz zamanlarında kullandığı bu koltuk değneklerini kırarak; yeni kuvvetler, yeni bir özgürlük ve yeni bir insani onur bulabilmek için İsa'nın önünde diz çökmüş, çarmıha gerilen bu adamın büyüklüğünde, acı dolu özverisinde ve tanrısal seçilmişliğinde bu gücü, özgürlüğü ve onuru bulmak istemişti. Alman burjuvaları da aradıkları Aziz Paulus'u, Martin Luther'de buldular. Uygarlığın ancak sınırlarında yaşayan bu kaba ve güçlü Alman, Paulus'un ruhunun sadece bir kısmını kavrayabilmişti. Gerçekten de Paulus'un ruhu, çok zengin bir kültürün ahlâk anlayışı ve mistisizmiyle doluydu.

Öte yandan, reform, Papalıktan bağımsız ulusal bir kilise kurmak çabasından başka bir şey değildi. Ama burada da, ancak yarı yola kadar gelinebildi. Ulusal bakımdan Luther'in Sickingen'den ya da Hutten'den çok daha zayıf olduğu besbellidir. Bu sonuncular ulusal bir imparatorluk kurmak istedikleri halde Luther, prenslerin hükümranlığı ile yetiniyordu.

Köylü Savaşlarının Temelleri

Hus savaşlarının sona erişinden iki yıl sonra (1438), Alman köylü kitlelerinin duyduğu hoşnutsuzluğun ilk belirtileri ortaya çıkıyordu. 'İmparator Sigismond' un Reformu' adlı bir kitapçık elden ele dolaşmaya başladı. Bu kitapta Alman köylülerinin istekleri ve yakınmaları dile getirilmişti. Kitabın yazarı toplumsal düşünce bakımından Ortaçağ anlayışının dışına çıkamamıştı; toprak köleliğinin kaldırılmasını, din adamları ve soylular tarafından zaptedilen ormanların, ortakların ve ırmakların köy topluluklarına geri verilmesini, halkı sömüren ticarî şirketlerin ve loncaların kaldırılmasını istiyordu. Düşüncelerini, yoksullarla ezilenlerin bu durumdan kurtulacağını ve zenginlerle güçlülerin zenginliklerini ve güçlerini yitirecekleri bir gelecek toplumdan sözeden İncil'den aldığı cümlelere dayandırıyordu. Bu kitapçıkta, Wyclif yandaşlarının ve Tabor'luların etkisi açıkça görülmektedir. Hus'çulara karşı Haçlı Orduları toplamış olan Sigismond'un bu kitaba imza atması akıl alacak şey değildi tabiî. Ne var ki, İmparatorun adı halk kitlelerinin düşüncesinde hâlâ o kadar büyük bir saygı ve prestij uyandırıyordu ki, kitabın yazarı böyle bir çareye başvurmayı yararlı görmüş ve eserin başlığına Sigismond'un adını koymuştu.

Kırk yıl sonra, 1476'da Niklashausen'li bir genç çoban (bu gencin lâkabı 'Niklashausen dümbelekçisi'ydi) gelecek eşitlik çağı üzerine yaptığı konuşma-

larla Würzburg bölgesinde ün saldı. Köylüler bu genci dinlemek için akın akın bulunduğu yere geliyorlardı. Sonunda bu kaynaşma öyle şiddetlendi ki, Mainz Başpiskoposu, genç çobanı yakalattı ve sapkın olduğunu söyleyerek ateşe attırdı.

1439 yılında Alsace'da, 'Bundschuh' adında bir gizli köylü örgütü kuruldu. Bu örgüt, 'tanrısal hukuk'u (yada 'doğal hukuk'),' 'insani hukuk'un (ya da pozitif hukuk') yerine geçirmek ve emekçileri üzerlerine çöken yükümlülüklerden kurtarmak istiyordu. Örgüt, sonunda ortaya çıkarıldı ve şefleri idam edildi. 1514 yılında, Wurttemberg düklüğünde, soylulara ve zenginlere karşı yoksul köylüler ve kentliler tarafından 'Yoksul Conrad' adlı bir örgüt kuruldu. Bu örgüt de, senyörlerin dalavereleriyle ve kuvvet kullanılarak ortadan kaldırıldı.

Köylüler arasındaki bu devrimci harekete paralel olarak, kentlerdeki zanaatkârlar arasında da komünist özellikler taşıyan bir kaynaşma göze çarpıyordu. Erfurt'da (1509), Alm ve Schwabisch-Hall'de (1511), Brunswick ve Köln'de (1513) yoksul emekçilerin ayaklandıkları görüldü. Az para alan ve din adamlarının mevkii bakımından alt kademelerden olan şehir vaizleri aynı zamanda halkın en yoksul kesiminden geldikleri için, İncil'de, Musa'nın toplumsal yasalarında ve ilk Hıristiyan topluluklarının yaşayış biçiminde, o günkü toplumsal hayatın kusurlarına ve aksaklıklarına bir çare arıyorlardı. Bu vaizler, bir yandan komünistlerle reformcular; öte yandan kentlerle köylerin emekçileri arasında bir aracı rolü oynuyorlardı. Vaizlerin oynadığı bu rol, toprak sahiplerini, zengin burjuvaları, yüksek soyluları ve Luther, Melanchthon v.b., din reformcularını kızdırıyordu. Rotenburg arşivcisi Thomas Zweifel, bu konuda şöyle yakınıyordu: «Böylece, Kutsal İncil ve Tanrının Kelâmı kötü bir yanlış anlamaya konu oldu. Hıristiyan sevgisi hakkında konuşulduğu zaman,

halk, bütün malların kolektif olmasını, otoritenin, soyluların ve her çeşit baskının kalkmasını istiyordu. Birisine borç para verilecek olsa, geri alınmaması gerekiyordu.» Otoriteler mukavemet gösterdikleri zaman, halk onları «Tanrının kelâmını söylemeye» engel olmakla suçlayacak kadar küstahlık gösteriyordu.

Hümanizma Ve Anabatizm

Ortaçağ'ın sonu ve Yeniçağ'ların başlangıcı yani orta ve batı Avrupa'da köylülerin ayaklanmaya başladıkları çağ, Avrupalıların düşüncesi ve duygusu üzerinde derin etkiler yapan üç büyük hareketle damgalanmıştır. Bu hareketler şunlardır: 1. Rönesans (yâni antik çağların düşünce ve sanatının yeniden doğuşu), 2. Hümanizm (yani Grek ve Latin edebiyat ve dillerinin sistemli bir şekilde incelenmesi), 3. Reform (yâni kilisenin ulusal bir reforma tâbi tutulması), Rönesans ve Humanizm, Katolik eleştirinin yanında, serbest incelemenin, antik düşünce ve duygunun, aklın otoritesinin gittikçe daha fazla önem kazanmasına yolaçtı. Ortaçağın Grekler ve Latinler hakkında bildikleri, kilisenin otoritesine tâbi kılınmış ve onun hizmetine verilmişti. Buna karşılık XV. yüzyıldan sonra, antikite bağımsız bir otorite gibi ele alınarak hayranlık uyandırdı ve apayrı incelemelerin konusu haline geldi. Türk istilâsından kaçan ve o çağın fikir bakımından en gelişmiş ülkesi olan Floransa'da (İtalya) yerleşerek orada dillerini öğretmeye başlayan Grek bilginleri kendi edebiyatlarının yapıtlarını İtalyanca, Almanca, Felemenkçe, İngilizce ve Fransızcaya çevirmeye başladılar. Thomas Kempis, öğrencilerinin en iyilerinden altısını, Grek dilini incelemek üzere Floransa'ya gönderdi. Nitekim, Ortak Yaşam Kardeşleri'nin öğretimlerinde Hümanizm'e büyük bir yer ayırdıklarını görmüştük.

Ortaçağın çökmesi aynı zamanda, skolastiğin ve bu düşünce biçiminin bellibaşlı felsefî otoritesi olan Aristoteles'in etkisinin ortadan kalkması anlamına geliyordu. Skolastiğin yerini serbest inceleme ve akla duyulan inanç almış, Aristoteles'in yerine de Platon geçmişti. Platon, uslûbunun güzelliği ile olduğu kadar felsefi ve politik düşüncenin zenginliği ile ve ayrıca anlayış gücünün yüksekliği dolayısıyla hümanistlerin en çok beğenip sevdikleri yazar olmuştu. Floransa'da açılan Platon Akademisi'ne büyük sayıda yabancı öğrenci gelmişti. Pek az zaman önce gerçekleştirilmiş olan baskı tekniği bulgusu klasik antikitenin kültür hazinelerinin Orta ve Batı Avrupa'da yayılmasına hizmet etmişti. Platon'un 'Devlet' ve 'Yasalar' adlı yapıtları, toplumsal reformlardan yana olan hümanistlere, bu düşünürün komünizm anlayışını tanıtmıştı. Erasmus (1467 — 1536) ile İngiliz Thomas More (1480 — 1535) komünizme yandaş görünüyorlardı. More, ilerde üzerinde duracağımız 'Ütopya' (1516) adlı yapıtın yazarıdır. Çağında, büyük saygı gören ve etki yapan Erasmus, teoloji bilginlerinin Eski Ahit'in Grekçe metnine ve Kilise Babalarının yazılarına ilgi duymalarında büyük rolü olmuştur. Erasmus, İsa'nın öğretisini, Stoacıların ve Platon'un anlayışı içinde yorumlamıştı. Teolojiyi basit bir ahlâk felsefesi haline getirmişti. Bir Hıristiyan özel olarak hiçbir şeye sahip olmamalıdır, diyordu Erasmus. Çünkü bir kimsenin sahip olduğu her şey, yeryüzü nimetlerini tek tek insanlara değil, insanların içinde yaşadığı topluluğa veren Tanrı'dan geliyordu. More, 'Ütopya'sını yayımladığı zaman, Erasmus bu kitabın yayımlanma haberini dostu Ulrich von Hutten'e yetiştirmekte gecikmemişti. İsviçreli hümanistler 1518 yılında Basel'de 'Ütopya'nın bir ikinci baskısını yapmışlar ve 1524'de Almancaya çevrilmesini sağlamışlardı. Bu olaylar, o çağda komünizme duyulan ilgiyi açıkça göstermektedir.

Genel olarak, Katolik kilisesine bağlı kalan bütün hümanistlerin komünizme karşı sempati duyduklarını, hiç olmazsa toplumun köklü bir reformdan geçirilmesi gerektiğini düşündükleri ve iyi işler yaparak insanın ruhunu kurtarabileceğine inandıklarını söyleyebiliriz. Buna karşılık Lutherci hümanistler antikomünist kimselerdi ve dar bir küçük burjuva zihniyetinden esinleniyorlardı. Wittenberg'in en önemli Grek ve Latin dilleri uzmanı Melanchthon bunlardan biriydi. Melanchthon, Latin edebiyatında, Kilise Babalarının yazılarında ve Yeni Ahit'te komünizm ve doğal hukuk lehindeki metinlere karşı çıkabilmek için büyük bir çaba harcıyordu. Bundan ötürü, özel mülkiyetten yana olan Aristoteles'i, Kudüs Hıristiyan topluluğundan ve Aziz Ambrosius ile Khrysostomos'tan daha önemli buluyordu.

Reform hareketinin o çağın burjuvazisinin içine düşmüş olduğu manevî buhrandan doğduğunu açıklamıştık. Bundan ötürü, komünist-proleter nitelik taşıyan her şey, reformun tiksintisini çekiyordu. Luther, Aziz Yakup'un söylediklerini, proleterlere uygun düşünceleri dile getirdiği ve gelecekte kurulacak bir devletten sözettiği ve ayrıca insan ruhunun kurtuluşunun iyi işlerden geleceğini söylediği için kabul edemiyordu.

Ockham'lı William'ın yetiştirmeleri, Alman düşüncesinde derin izler bırakmışlardı. Tübingen teoloji profesörü Gabriel Biel, özel mülkiyetin günahtan doğduğunu ileri sürüyordu. Ayni zamanda, bütün insanların aslında eşit oldukları hakkındaki Hıristiyanlık öğretisini benimsemişti.

Luther'in faaliyetlerinin başladığı anda ortaya çıkan ve köylülerin devrimci hareketlerine paralel olarak gelişen Anabatist hareketin etkisi çok daha derin olmuştur. Anabatist hareket, ilk olarak Thuringen'de, Saksonya'da ve İsviçre'de ortaya çıktı. Buralardan güney Almanya'ya, Avusturya'ya, Moravya'

ya v.b. yayıldı. Bu harekete bağlı olanlar, Hıristiyanlık topluluğuna girişin simgesi olarak Vaftizci Yahya'yı kabul ettikleri ve yeni doğmuş çocukların vaftiz edilmesini hiçe sayıp yetişkin insanların vaftiz edilmesinin bir anlam taşıdığını ileri sürdükleri için 'Anabatist' diye adlandırılmışlardı. Zaten vaftiz edilmek, onlar için bir simgesel işlemden başka bir şey değildi. Bu akımda bizi ilgilendiren, onların İncil metinlerine dayanan komünizmidir. Bu akımın içinde, Ortaçağ'ın bütün sapkın hareketinin kaynaştığı görülür. Anabatist'ler, Yeni Ahit'in toplumsal ahlâk anlayışını ciddiye alıyorlardı. Böylece, İsa'nın Dağdaki Vaazı'nın buyurduklarını uygulamaya, havariler çağına dönmeye ve Tanrı Krallığı'nın kuruluşunu hazırlamaya çalışıyorlardı.

Anabatist hareketini tutanların birçoğu zanaatkârlardı. Önderlerinin birçoğu ise, hümanizmi ve teolojiyi iyice bilen kimselerdi. Nasıl gerçekleşeceği üzerinde anlaşmaya varmamış olmakla birlikte, hepsi de mal mülkün ortaklaşalığı ilkesini kabul ediyorlardı. Anabatist'ler iki kola ayrılmıştı. Hans Denk, Conrad Gabriel, Felix Manz, Balthazar Hubmeir gibi önderlerin yönetiminde olan İsviçre anabatist'leri, şiddete başvurmayı doğru bulmadıkları ve her çeşit devlet baskısını reddettikleri halde, nerdeyse patlak verecek olan köylü isyanlarının doğurduğu elektrikli hava içinde yaşayan Alman Anabatist'leri, bütün araçların kullanılmasının ve bu arada şiddete başvurmanın geçerli olduğunu kabul ediyorlardı. Sözgelimi Thomas Münzer'in davranışı bunun en iyi örneğiydi. Buna karşılık, erişilmesi gereken amaç konusunda Thomas Münzer'in görüşlerini kabul eden Karlstadt ve Sebastian Franck, şiddet kullanılmasına karşıydılar. Ne var ki, bütün Alman ve İsviçreli Anabatist'ler ve komünistler, genel olarak, Luther, Zwingli ve Calvin gibi reformculara karşıydılar.

1500 yılında Donauwörth'de doğan ve 1542'de Basel' de ölen Sebastian Franck, Münzer'in çağında yaşamıştı ve ondan on yada oniki yaş ufaktı. Franck ve Münzer'in her ikisi de Luther'in başlatmış olduğu harekete heyecanla katılmış olan teoloji bilginleriydi. Ama Luther'in küçük burjuva dogmatizminden ve anlayışsızlığından bıktıkları için ondan ayrılmışlar ve kendi yollarını çizmeye koyulmuşlardı. Münzer devrimci bir önder, Franck ise mistik ve komünist bir yazar oldu. 1528 yılında Franck papazlık mesleğinden vazgeçerek, kimi zaman basımevi işçisi, kimi zaman da sabun atölyesi işçisi olarak yalnız elemeğiyle hayatını kazanmaya ve kitaplarını yazmaya başladı. Franck'ın komünist inançlarını dile getiren kitabı 1534'de yayımladığı 'Paradoks'larıdır. Bu kitap, Franck'ın Kilise Babalarının ve Alman mistiklerinin yapıtlarını çok iyi tanıdığını göstermektedir. Yazar, önce, 'Paradoks' sözünün anlamını açıklamakla işe başlar. Bu sözcük, aslında doğru olan ama herkesin yanlış diye kabullenmiş olduğu bir şeyi anlatmaktadır. Franck'ın kitabında 280 paradoks vardır. 153. paradoksta şunları okuyoruz

«'Ortaklaşa' temizdir, 'senin' ve 'benim' ise pistir.» Franck, genel olarak kabul edilmiş olan bir görüşe, yâni ortaklaşa olanın kötü olduğu görüşüne saldırır. Kullanılan dilin aslında ortaklaşa hayatı ve yaşamayı dile getiren 'ortaklaşa' sözcüğünü 'kötü', 'aşağılık' ve 'gayri ahlâkî' kavramlarıyla karıştıracak kadar burjuvalaşmış olduğunu söyler.

Franck bu karışıklığa karşı çıkmaktadır. «Tıpkı ışığa, havaya, kar'a ve yağmura ortaklaşa mâlik olduğumuz gibi, her şeye ortaklaşa sahip olmamız gereklidir. Ortak Tanrımız her şeyi ortaklaşa, temiz ve bir biçimde yarattı. Bundan ötürü, sadece 'ortaklaşa' olan temizdir; buna karşılık 'benim' ve 'senin'

insanın kulağını yadırgatan şeylerdir. Çünkü bu, insanın yüreğine yerleştirilmiş bir duygudur. Her şeyin ortaklaşa olması gerektiği Tanrı'nın kendisi tarafından belirlenmiş ve kurulmuştur. İnsanların 'pis' dedikleri 'ortaklaşa'yı Tanrı biricik temiz şey olarak görür. Buna karşılık insanların, istemeye istemeye 'iyi' diye düşündükleri 'benim' ve 'senin' ise Tanrı tarafından kötü bir şey olarak görülmüştür. Bundan ötürü, ilk Hıristiyanlık topluluklarında her şey ortaklaşaydı. Hıristiyanlar arasında her şeyin ortaklaşa olması da bundan dolayı gereklidir. Bir şey ne kadar ortaklaşaysa o kadar soyludur. Ne kadar soylulaşırsa o kadar ortaklaşa hale gelir... Özel mülkiyet doğaya aykırıdır.»

Franck, çağının mücadelelerine katılmamıştı. Sayısı bir düzineyi geçen yapıtlarını yazmaya vermişti kendini.

Thomas Münzer ise bambaşka yaratılışta bir kimseydi. Münzer, doğuştan devrimci ve bir eylem adamıydı. Daima, zenginlerin ve senyörlerin karşısında ya da ılımlı reformlara karşı çıkarak baskı altında bulunan kitlelerin yanında yer alıyordu. Ufak tefek, esmer, siyah saçlı, gözleri alev alev yanan, çok güzel konuşan ve halk tarafından sevilen biriydi. Münzer, herhangi bir görüş ve topluluğa bağlanacak bir adam değildi. Daha çok, anarşist yapılı, bağımsız, sadece kendi aklına eseni yapan ve şaşılacak kadar gözüpek davranan bir kimseydi. Hartz'da, Stolberg'de doğmuştu. Çok iyi bir öğrenim görmüş, Leipzig'de ve Frankfurt'ta teoloji okumuş (1506), bir süre Halle'de yaşamış, 1519'da Leipzig'de Luther ile tanışmış ve Eck ile açık bir tartışmaya girişmek için Karlstad'a gelmişti.

Luther'in faaliyetlerinin etkisinde kalan Münzer, başlangıçta, reform yönünde çalışmalarda bulunmuştu. Luther'in öğütüyle Zwickau'da dinsel bir görev almış ve orada Anabatist'lerle ilişki kurma ola-

nağını bulmuştu. Bundan sonra, Münzer'in mistisizme yöneldiğini, 'Alman Telojisi'ni okuduğunu, Tauler'in ve Joachim de Flore'un yapıtlarını incelediğini ve toplumun, mistik-komünist bir temel üzerinde köklü bir şekilde değiştirilmesi gerektiği görüşünü savunduğunu görüyoruz.. Luther, Papa'dan İncil'e dönmüş olduğu halde, Münzer, İncil'den bütün doğayı ışığıyla dolduran ve her şeyi herkese ortaklaşa olarak vermiş olan Tanrısal ruha ve içsel aydınlığa dönüyordu.

Böylece, Luther'den ayrılması kaçınılmaz hale gelmiş oluyordu. Hayatının geri kalan son dört beş yılını sıkıntılarla, oradan oraya dolaşmakla ve mücadeleyle geçirdi. Zwickau'daki vaizlik görevinden çıkarılmış, daha sonra Prag'a gitmiş, oradan Nordhausen'e geçmiş ve bir aralık Allstaedt'de rahat eder gibi olmuştu. Bu son kentte tapınma konusunda getirdiği yenilikleri ortaya koymuş ve komünist eylemlerde bulunmuştu. Prensler, senyörler ve zenginler aleyhine yaptığı konuşmalar o bölgenin köylü ve işçi kitleleri tarafından büyük bir coşkuyla dinleniyordu. Etkisi o kadar büyümüştü ki, Luther'in kışkırttığı Saksonya prensleri bile Münzer'e karşı önlemler almaya cesaret edememişlerdi.

Almanya'nın güney-batısında hazırlanmakta olan köylü ayaklanmasının yankıları Thrungen'e kadar ulaşmıştı. Münzer, sabırlı davranılmasını öğütlüyor, ama aynı zamanda 'İncil'in Düşmanları' adlı bir gizli topluluğu da örgütlüyordu. Komünist düşüncelerini, sadece İncil'den, Kilise Büyüklerinin yazılarından ve mistiklerin öğretilerinden değil, Platon'un 'Devlet'inden de çıkarıyordu. 1524 yılında kendisine bağlı olanlara, yakında dünyanın kökten değişeceğini ve iktidarın halka geçeceğini söylüyordu. Bu inanç o çağlarda Almanya'da adamakıllı yaygındı ve birçok prens, içten içe bu düşünceye bağlanmışlardı.

Mansfeld bölgesinde konuşmalar yaptıktan son-

ra, Münzer, Thuringen'de Mühlhausen'e geldi. Çok zengin bir sanayi kenti olan Mühlhausen'de, 1523 yılından beri, Heinrich Pfeiffer adında bir vaiz, halkı toprak sahipleri ve zenginler aleyhinde kışkırtıyordu. Öyle ki, bu durum karşısında, kentin yönetimi adamakıllı demokratlaştırılmıştı. Münzer, burada kendine elverişli bir ortam bulmuştu. Ama Luther, hem Münzer'in hem de Pfeiffer'in faaliyetlerinin yasaklanması ve kenti terketmeleri konusunda karar aldı. Münzer ve Pfeiffer, Anabatist Hans Hut'un yanına gittiler. Orada arkadaşından ayrılan Münzer, Luther aleyhinde bir kitapçık yayımlamak üzere Nürnberg'e geçti. Daha sonra bir süre İsviçre sınırına yakın yerlerde kaldı ve Anabatiste'lerle dostluk kurarak genel köylü ayaklanmalarının ilk belirtilerini gözlemek olanağını buldu. İsviçre sınırı yakınında Hegau kantonunda, köylüler daha 1524 yılında ayaklanmışlardı. Münzer bu bölgede bir süre kalarak Eski Ahit'in toprak ve tarım reformu üzerine vaazlar verdi. Genel ayaklanmanın yaklaştığını sezince, Thuringen'de ve Mansfeld bölgesinde devrimci hareketin başına geçmek üzere hemen eski faaliyet yerine döndü.

Köylü Savaşı

1525 yılının mart ayında devrimci hareket adamakıllı genelleşmişti. Allgau'dan Hartz'a; Wasgau'dan Bohemya'ya kadar köylüler ve kentlerin halk kitleleri topluca mücadeleye girmeye başlamışlardı. Kimisi demokrasinin ve toprak reformunun gerçekleşmesini, kimisi de komünizmin eksiksiz bir şekilde uygulanmasını istiyordu. Yine de devrimci hareketin çekirdeğini köylüler oluşturuyordu. Köylülerin gerçekleşmesini istedikleri program şu on iki maddeden oluşuyordu:

Madde 1. İlk isteğimiz, bugünden başlayarak, bü-

tün köylü topluluklarının kendi papazını kendisi seçmek hakkına sahip olması ve kötü bir hareketini görünce görevine son verebilmek yetkisine sahip bulunmasıdır.

Böylece seçilen papaz, bize, Kutsal Kitabı olduğu gibi açıklamak, herhangi bir insanî geleneği açıklamalarına katmamak ve gerçek inancı tanıtmak zorundadır. Tanrının bize inayetini istemek arzusu vermesi, bu inancı yüreklerimize yerleştirmek konusunda istek göstermiş olmasından doğmaktadır. Bu inayetini bahşetmemiş olsa, Kutsal Kitap'ın açıkladığı gibi, bizler, hiçbir işe yaramayan bir et ve kan yığınından başka birşey olmayız. Gerçekten ancak gerçek inançla Tanrıya ulaşabilir ve onun rahmetini elde edebiliriz.

Madde 2. Eski Ahit'in buyurduğu ve Yeni Ahit'in ortadan kaldırdığı âşarı vermeye hazırız, ama bunu doğru bir biçimde yâni Tanrı'ya verir gibi vermek istiyoruz.

Bundan ötürü, âşarın, bize Tanrı sözünü açıkça anlatan papaza verilmesinin doğru olduğunu düşünüyoruz. Nitekim, seçtiğimiz kimseler, âşarı almak ve bunun bir bölümünü kendisinin ve ailesinin geçimini sağlamak üzere papaza vermekle görevli olacaklar.

Âşarın geri kalan bir bölümü, seçtiğimiz kimselerin belirlediği miktarda, köylerde yaşayan yoksul kimselerin durumları gözönünde tutularak bu yoksullara dağıtılacaktır.

Bir ya da daha fazla topluluk, zorunlu olarak, bu âşarı satacak olursa, satın alan namuslu kimse, belgelerini gösterebilirse hiçbir zarara uğramayacaktır. Böyle bir kimse ile dostça ve Hıristiyan adalet ve hukuk anlayışına uygun olarak uzlaşmaya çalışacağız. Ama bu belgeleri göstermeyen ya da kendisi ya da ataları zorla ve yasadışı bir yoldan bu hakkı elde etmiş olan kimseler, Kutsal Kitap, âşarı yal-

nızca papazlar ve yoksullar için yasal gördüğünden, bizim tarafımızdan haksız bulunacak ve davasını kaybetmiş olacaktır.

Küçük âşara gelince, bunu ödememeye kararlıyız. Tanrı, hayvanları, insanlar onlardan özgürce yararlansınlar diye yaratmıştır. Bundan ötürü, küçük âşarı insanlar tarafından icat edilmiş haksız bir şey olarak görüyor ve bu âşar'ı bundan böyle veremeyeceğimizi açıklıyoruz.

Madde 3. Bugüne kadar bize acınacak toprak köleleri gözüyle bakıldı, oysa İsa, büyük toprak sahipleri için olduğu kadar çobanlar için de, yâni bütün insanlar için o değerli kanını dökerek bizi kurtardı ve affettirdi.

Kutsal Kitaba göre bizler özgür doğmuş bulunuyoruz; öyleyse özgür insanlar olalım. Ama biz hiçbir kayıt tanımayan mutlak bir özgürlüğe sahip olmak istemiyoruz. Tanrı bize böyle olmamızı söylemiyor.

Bundan ötürü biz Tanrı'nın yasasına göre yaşamak, otoriteye başeğmemiz gerektiğini belirten sözlerine uymak, herkese karşı alçakgönüllülükle davranmak istiyoruz. Öyle ki, bütün doğru ve Hıristiyanca işlerde, seçtiğimiz ve kurduğumuz otoriteye, yâni Tanrı'nın bize verdiği otoriteye isteyerek başeğiyoruz.

Bunların sonucu olarak, iyi ve gerçek Hıristiyanlar gibi bize de özgür insan niteliği vereceğinizden ve bu niteliği kabul edeceğinizden kuşkumuz yok. Kabul etmezseniz, bize Kutsal Kitap'ta nasıl açıklanmış olduğumuzu ve kim olduğumuzu gösterin.

Madde 4. Bugüne kadar köylülerin av hayvanı avlamaları, kümes hayvanı bakmaları ve balıkçılık yapmaları yasaklanmış ve bu bir gelenek halinde süregelmiştir. Bu karar, bizce, Tanrı'nın sözleriyle uyuşmayan, adaletsiz, bencil ve kardeşçe olmayan bir karardır.

Hatta bazı toprak sahibi senyörler, av hayvanlarının bize verdikleri zararı bile kabul etmiyorlar ve biz, Tanrı'nın insanlar tarafından yararlanılsın diye yarattığı tarlaların akıldan yoksul hayvanlar tarafından harap edilmesine ses çıkarmamak zorunda kalıyoruz. Bu, insanlığın deliliği ve zorbalığı demektir. Çünkü Tanrı, insanı yarattığı zaman, ona toprağın hayvanları, havanın kuşları ve suyun balıkları üzerinde egemenlik hakkını tanımıştı.

Nitekim meyveler de insanların malıdır ve açlığını gidermek isteyen her yoksulun meyve toplamak hakkına sahip olması gerekir.

Bir kimse su birikintilerine sahipse ve bunları namuslu bir çabayla satın almış olduğunu belgelerle gösterebiliyorsa, biz onun elinden bunların zorla alınmamasını ve kendisine Hıristiyanlığın gerektirdiği biçimde davranılmasını isteriz. Tasarruf hakkını yeterince kanıtlamayan kimse ise, mallarını, herkesin yararlanabilmesi için topluluğa satmak zorundadır.

Madde 5. Şimdi de orman sorunundan yakınmak istiyoruz. Senyörlerimiz her şeyi kendilerine almışlar ve köylüler oduna ihtiyaçları olduğu zaman bunu parayla satın almak zorunda kalmışlardır.

Din adamı olan ya da olmayan, senyörlerin satın almadan sahip oldukları ormanlar varsa, bu ormanların bakımıyla görevli olan ilgili kimseye haber verdikten sonra odunu bedava alabilmelidir.

Odun satın alındığı takdirde, topluluk, bu odunu tasarrufunda bulunduranlarla kardeşçe ve Hıristiyanlığa uygun bir biçimde anlaşmalıdır. Belli bir zamanda satın alınmış odunlar daha sonra yeniden satılacak olursa, duruma göre ve kardeşlik sevgisiyle Kutsal Kitapların buyrukları gözden uzak tutulmaksızın anlaşmak gerekir.

Madde 6. Altıncı olarak, günden güne artan baskılardan yakınmak ve bize karşı daha insanca davranılmasını, baskı yapılmamasını ve tıpkı babaları-

mız gibi Tanrı'nın Kelâmına uyarak hizmette bulunduğumuzun hoşgörüyle kabul edilmesini dilemek istiyoruz.

Madde 7. Yedinci olarak, bugünden başlayarak senyörlerin bize çok iş yüklemesini istemediğimizi açıklıyoruz. Senyörler, bir köylüye, herhangi bir şey kiraladıkları zaman, köylü bu şeyi, senyörle arasındaki anlaşmaya uygun olarak tasarrufu altında bulundurmalıdır. Senyör de, köylüden angarya, bedava hizmet ya da başka bir şey istememelidir. Öyle ki, köylü fazla yük altında kalmayarak malından yararlanabilmelidir.

Öte yandan, senyör bir hizmet istediği zaman, köylü bu hizmetin makul karşılığını alarak istenilen şeyi yerine getirmeli ve sadakatle davranmalıdır. Ama bu durumdan bir zarar görmemelidir.

Madde 8. Bizler ve özellikle aramızda mal mülk sahibi olanlar, konulan vergilerin ağırlığından şikâyetçiyiz. Bu durum, köylülerin servetlerini kaybetmelerine yolaçmaktadır.

Bundan ötürü, senyörlerin sözü geçen mal mülkü inceleyerek hakça vergiler koymalarını ve böylece aldığı ücrete lâyık olan her emekçinin boşuboşuna çalışmamasını istiyoruz.

Madde 9. Şikâyetlerimizin konularından biri de, peşpeşe çıkarılan yeni yasaların bize verdiği zarardır. Çünkü, bugün bize artık mevcut şartlara dayanılarak ceza verilmemektedir. Ama cezalandırılmamızın sebebi, kimi zaman bize duyulan nefret, kimi zaman da bazı insanların korunması ve bu korunmadan cesaret almalarıdır. Bundan böyle, bize ceza verilirken otoritelerin himayesinde olmaktan değil, yazılı yasalara dayanmaktan ve koşulları gözönünde tutmaktan hareket edileceğini tahmin ediyoruz.

Madde 10. Onuncu olarak topluluğa ait otlak ve tarlaların bazı adamlar tarafından mülk edinilme-

sinden şikâyet ediyor ve bu tarlalarla otlakların yeniden topluluğa verilmesini istiyoruz. Yeter ki, sözü geçen tarla ve otlaklar yasal bir biçimde satın alınmış olsun.

Satın alma yasal yoldan yapılmamışsa, satanlarla alanların, duruma göre, dostça anlaşmaları gerekir.

Madde 11. 'Ölüm Durumu' diye adlandırılan olayla ilgili bütün hükümlerin kaldırılmasını istiyoruz. Dul kadınların ve yetimlerin, birçok kez görüldüğü gibi, ellerindeki mal mülkün şerefsizce alınmasını kabul edemeyiz ve bu duruma boyuneğemeyiz.

Bunları korumakla görevli kimselerin, bu zavallıların her şeyini aldıkları ve geriye kalan en önemsiz şeylerden bile onları yoksun kıldıkları görülmüştür. Tanrı, ortadan kalkması gereken böyle bir töreyi kabul edemez. Bize gelince, 'Ölüm Durumu'nda, elimizde kalan az ya da çok serveti hiçbir zaman veremeyeceğimizi açıklarız.

Sonuç: On ikinci maddemizde vardığımız sonuç yazılıdır. Bundan önce yazdığımız maddelerden biri ya da daha fazlası Tanrı'nın Kelâmına uymuyorsa, bu uymazlık gösterildiği taktirde, sözü geçen maddeden vazgeçmeyi kabul ediyoruz. Yeter ki, sözü geçen uymazlık Kutsal Kitaplardan kanıtlar gösterilerek doğrulanmış olsun.»

Alman köylülerinin bu on iki maddesi büyük bir ustalıkla yazılmıştı. Bu maddeler, akla uygun, ılımlı, saygılı ama aynı zamanda kesindiler. Bu maddeleri okuduğumuz zaman, sözü geçen maddeler aracılığı ile dileklerini dile getiren köylülerin, haklarının, onurlarının ve ödevlerinin bilincinde olduklarını görürüz. Onlar, kilisenin demokratik bir biçimde yönetilmesini, din adamlarının keyfî davranışlarına son verilmesini, İncil'e dayanmayan bütün vergilerin ortadan kaldırılmasını, toprak köleliğinin yokedilme-

sini, sular ve ormanlar üzerinde köy topluluklarının kullanım hakkının tanınmasını, derebeylik haklarının eski çağlardaki ölçülere göre belirlenmesini istiyorlardı. Bundan başka taşınmaz mallarla ilgili makul bir verginin tarhedilmesini, keyfî bütün cezalandırmaların kaldırılmasını, tarafsız bir yargı düzeninin kurulmasını ve soyluların haksız yere elkoydukları toprakların köy topluluklarına geri verilmesini istiyorlardı.

Köylüler Savaşı, tıpkı İngiltere'deki köylü ayaklanması gibi gerçekleşti. Başlangıçta, köylüler büyük başarılar elde ettiler, ama tek amacı soylulara asker toplamak ve karşı saldırıya geçmek olan görüşlerin bir sonuç vereceğine kanmaktan kurtulamadılar. Zaten, köylülerin örgütlerinin olmaması, birlikten ve tek bir yönetimden yoksun bulunmaları son zaferi kazanmalarını olanaksız kılıyordu. Köylülerin çeşitli grupları peşpeşe yenildiler. 1525 yılının sonbaharında köylü ayaklanması bastırılmıştı. Luther, prenslerden ve ayaklanan köylülere karşı duran otoritelerden yana çıkmıştı tabiî. Luther'de, Aziz Paulus'un ruhunun küçücük bir parçası vardı, hem de iyi olmayan bir parça. Luther, hemcinslerine karşı derin ve coşkun sevgi duyan bir kimse değildi; hele Aziz Paulus'un ya da herhangi bir Alman mistiğinin yüksek ahlâkî vicdanından eser yoktu kendisinde.

Köylü ayaklanması korkunç bir biçimde bastırıldı. Yurtsever bir yazar, bu olay hakkında şöyle yazıyordu: «Köylüler, yenildikleri her yerde, sopayla değil akreplerle cezalandırıldılar.» Bastırma hareketinin korkunçluğu, ayaklanmanın dehşetini kat kat geçmişti. Öldürülen köylülerin sayısının 130.000'i geçtiği tahmin edilmektedir. Zamanında kaçamayan köylü elebaşıları korkunç işkencelerle öldürüldüler. Köylülerin büyük bir kısmı topraklarından kovuldular. Senyörler bu kaçan köylülerin topraklarına sahip çıktılar ve geriye kalan köylüler toprak köleliği

boyunduruğunu yüzyıllarca taşımak zorunda kaldılar. Bu durumda halkın kötümserliğe düşmesine ve Luther'le şöyle alay etmesine şaşmamak gerekir: «Bize Tanrı'dan sözetmeye kalkışan şu pis papaz da kim? Tanrı'nın kim olduğunu ya da varolup olmadığını bilen mi var?»

Anabatist Hareketin Bastırılması

Egemen sınıflar zafer kazanınca bastırma hareketini mutlaka sonuna kadar götürürler. Kazandıkları başarıyı sonuna kadar kullanırlar ve karşılaşmış oldukları tehlike ne kadar büyükse, yenilenleri o kadar şiddetle cezalandırırlar. Köylü isyanı bastırıldıktan sonra, Anabatist hareketine karşı geniş bir ortadan kaldırma kampanyası açılmıştı. Binlerce Anabatist-komünist yakıldı, başı kesilerek öldürüldü ve ortadan kaldırıldı. 1527 ile 1536 yılları arasında Avusturya'da, İsviçre'de ve Hollanda'da bulunan Anabatist'lerin kaderi, Ortaçağın Katar'larınınkinden farklı olmadı. Barışsever Anabatist'ler bile bundan kurtulamadılar. İçlerinden bir çoğu, hapse atıldı, ülkesinden kovuldu, öldürüldü ya da malından mülkünden oldu. Anabatist'ler kendilerini bekleyen ölüme büyük bir huzur içinde gittiler. Holandalı ve Alman Anabatist'lerin hayatlarını kurtarmak için silaha sarılmaları sayılmayacak olursa, hiçbirisinin direnmeye kalkışmadığı görüldü.

Alman kentlerinde, XV. ve XVI. yüzyıllarda genellikle görüldüğü gibi, Münster'de de, halkın yoksul tabakalarının çoğu, uzun zamandan beri zengin toprak sahipleri ve din adamları ile çatışma halindeydi. Köylü ayaklanmaları bu kentte, geniş bir isyan hareketine yolaçtı ve hem yönetim hem de din adamları, ancak birtakım ödünler vererek bu isyanı yatıştırabildiler. Ama Köln Başpiskoposu duruma elkoyarak eski düzeni yeniden kurdu. Bu müda-

hale, anti-katolik hareketi kuvvetlendirmekten başka işe yaramadı ve 1531 yılında Münster, Protestanlığa döndü. Bu hareket, Melancthon okuluna bağlı Brent Rothmann adında bir din bilginince yönetildi. Halkın hoşnutsuzluk duyan bütün kesimleri, yani zanaatkârlar, işçiler v.b. bu din adamının çevresinde toplandılar. Bu kaynaşma hali, Hollanda'dan gelen bir çok Anabatist'in de katılmasıyla daha da güçlenmişti. Bu Anabatist'ler arasında, özellikle emekçi Jan Mathys ve Lieden'li terzi Jan Bockerson, güzel konuşmaları ve enerji dolu davranışlarıyla dikkati çekiyorlardı. Yerli Anabatist'ler arasında en çok ilgi çeken, kumaş tâciri Bernhard Knipperdolling'di.

Çok geçmeden Anabatist'ler kentlerde iktidarı ellerine geçirdiler. Bunun üzerine, Münster Piskoposu, onların üzerine asker gönderdi ve 1534 yılında savaş ilân etti. Başlangıçta, Anabatist'ler büyük başarılar kazandılar. Bazı yerlerde, Piskopos'un kuvvetlerini yok ettiler, bazı yerlerde de geri çekilmek zorunda bıraktılar. Ama bu başarısızlıklardan umutsuzluğa kapılmayan Piskopos, kenti kuşattı. Bu sırada kentte yeni yöneticilerin seçilmesi gerekiyordu. Anabatist'ler, seçimleri kazandılar ve kentin yönetimini ellerine aldılar. Böylece, savaşa girişmek ve mümkün olduğu ölçüde, Anabatist ilkelerini uygulamak gerekiyordu. Bu konuda, elimizde, sadece Anabatist'lerin Ortaçağdaki sapkınlarla aynı yazgıyı paylaştıklarını görüyoruz. Yani onlar hakkında bildiklerimiz sadece düşmanlarının verdikleri bilgilerden gelmektedir.

Seçimlerde iktidarı kazanınca Anabatist şeflerden Jan Mathys, Lieden'li Jan, Kinpperdolling ve Krechting, yönetimi ele aldılar. Piskopos'un kuvvetleri ile çevrilmiş olan kente herhangi bir hainlik yapılmaması için Anabatist'lerin düşmanı olarak iyice tanınmış olanlar dışarı çıkarıldı. Böylece, kent hem düşmanlardan temizlenmiş oluyor hem de içerdeki-

lerin sayısı azaltılarak geçindirme bakımından ekonomi sağlanmış oluyordu. Düşmanla anlaşmaya varmak isteyen ve kentin içinde bulunan Anabatist düşmanları kılıçtan geçirildi. İçinde bulunulan durumdan dolayı, Anabatist'lerin gerçek bir komünist yönetim kurmaları olanaksızdı. Kentte oturanların elinde bulunan bütün altın, zorla ya da isteğe bağlı olarak ortak hazineye devredildi. İncil'in metinlerine dayanılarak, ticarethane sahiplerinin ticaret yapmamaları zorunlu kılındı. Buna karşılık zanaatkârlık ve tarım teşvik edildi. Bütün kent halkının ihtiyaçları genel fonlara dayanılarak karşılanıyordu. İncil'den bölümlerin okunduğu genel yemek yeme yöntemi konuldu.

Münster'deki hayatın Eski ve Yeni Ahit'e göre düzenlenmesi gerekiyordu. Topluluğa 'Yeni İsrail', topluluğun şefine de 'Kral' adı verildi. Konsey, 'On iki Kabilenin İhtiyarları', Münster de 'Yeni Kudüs' diye adlandırıldı. Tanrı'nın krallığının yeryüzünde gerçekleştirilmesi sözkonusuydu. Eski Ahit'in hükümlerine dayanılarak çok karılı evlenme yeniden geçerli oldu. Bir erkek artık birkaç kadınla evlenebiliyordu. Bu durumun, Anabatist'lere düşman olanlar üzerinde yapmış olduğu tepkiyi tahmin edebiliriz. Çok karılı evlenmenin gerçekleştirilmesi, Anabatist'lerin ahlâksızlığının en sağlam kanıtı olarak görüldü ve herkesi onlara düşman etmeye yetti.

On beş ay boyunca kenti savunanlar, kendilerinden çok daha kalabalık olan düşmana karşı kahramanca direndiler. Bu arada Hollandalı Anabatist'ler, Münster'i kurtarmak için aralarında kuvvet topladılar, ama Hollanda hükümeti kuşatılmış olan kente yardım etmek isteyenleri şiddetle bastırdı. Sonunda, yiyecekleri ve askerleri kalmamış olan, içerden hıyanetlerle, dışardan Piskopos'un askerlerinin saldırılarıyla zayıf düşmüş olan Münster kenti, 1535 yılı haziranında teslim oldu. Lieden'li Jan, Knipperdolling

ve Krechting, zafer kazanmış olan düşmanlarının eline düştüler. Korkunç işkencelerden sonra, 22 Ocak 1536'da idam edildiler.

Son

Münster'in düşüşü, ilk Alman devriminin sonunu göstermiştir. Senyörler her bakımdan zafer kazanmışlardı. Almanya, uzun bir duraklama devresine, hatta ekonomik, politik, toplumsal ve fikrî bakımdan bir gerileme çağına girdi. Şehir kültürünün çiçekleri solmuştu. Kapitalizm gelişmesi içinde donup kaldı. Köylüler, toprak köleliğine (serfliğe) mecbur edilmişler ve birçok bölgelerde topraklarını da yitirmişlerdi. Reform hareketi durdu. Çeşitli bakımlardan yenilgiye uğrayan bu hareket, Almanya'nın içinden bitkin, alçalmış ve paramparça olmuş bir halde çıktığı Otuz Yıl Savaşları felâketinin sebeplerinden biri olmuştur. Ama «Düzen» zafer kazanmıştı. Devrim yenilgiye uğratılmış ve Alman halk kuvvetleri uzun bir süre için ortadan kaldırılmıştı. 1850'den günümüze kadar süregelen Alman sefaleti, prenslerin ve asillerin ilk Alman devrimi üzerinde kazandıkları zaferin sonucundan başka bir şey değildir. Böylece, Almanya yüzyıllarca geriye döndürülmüş oldu. 1750 yıllarına doğru uyanmaya başladığı zaman da, gelişmesi, geç kalmış meyveler vermekten başka bir şey yapamadı. Bundan ötürü, Goethe ve Winkelmann, Rönesansı; Francfort'taki Saint Paul Kilisesi Alman burjuva devrimini; Bismarck Alman Birliğini, II. Guillame ve Bülow Alman dış politikasını tek başlarına temsil ederler. Bir yüz yıl içinde, Almanya, birkaç yüzyılın geri kalmışlığını telâfi etmek zorundaydı. Ama her şey geçti artık. Bu geç kalmış gelişmenin meyvelerini olgunlaştıracak olan güneş artık görünmüyordu. Ama ne olursa olsun, «Düzen» zafer kazanmıştı.

ÜTOPYALAR ÇAĞI

Rönesans ve Hümanizm

Ütopyaların yazılma çağı, XVII. yüzyılın başından XVIII. yüzyılın sonuna kadar uzanır. Bu çağ, büyük keşiflerin, doğa bilimlerinin gelişmesinin, 'Aydınlık' felsefesinin yayılmasının, aklın ve ahlâkın egemenliğinin çağıdır. Bu çağda, dogmatik düşünce, yerini serbest araştırmalara ve incelemelere; teoloji ve skolastik de yerini felsefeye ve doğa bilimlerine bırakmıştı. Mekanik en ön sıradaydı, matematik bu bilime yardımcılık ediyordu. Bilginler, bütün evreni, belirli kurallara göre hareket eden eksiksiz bir mekanizma, bir evrensel makina ya da şaşmaz bir saat gibi görüyorlardı. Ama bir mekanizmanın yapıcısının da olması gereklidir. Bu yapıcı Tanrı'dan başkası değildir. İnsan aklı, bu yapıcının yapıtlarını saygı ve hayranlıkla seyrederek onun sırlarını öğrenmeye çalışır. Din, artık, Hıristiyan, Musevî ya da puta tapıcı bir nitelik taşımıyordu, ama yaratancıydı.

Bu yeni dünya görüşünü, Ortaçağ sonlarına doğru, 'nominalizm'in 'gerçekçilik' karşısında kazandığı zaferler hazırlamıştı. Bu iki felsefe akımı arasındaki mücadele, kent ekonomisi ile feodal ekonomi, ya da yeni ve eski düzenler arasındaki mücadeleyi yansıtıyordu. Bu mücadelenin amacı, aklın durumunun ne olduğunu belirlemekti. İdelerin (genel fikirlerin) maddî dünyanın dışında varolduğunu söyleyen 'gerçekçi'ler aklın dine bağımlı kılınmasından yanaydı-

lar. Onlara göre, aklın görevi serbest araştırmayı mümkün kılmak değil, inancın gerçeklerine aklî bir temel sağlamaktı. Tanrı ile dünyanın, inanç ile düşüncenin birleştirilmesi gerekiyordu. Buna karşılık, 'nominalist'ler, aklın, tanrısal şeylerle hiçbir ilgisi olmadığını söylüyorlardı. Tanrı ve ruh gibi bütün metafizik gerçekler, onlara göre, ancak inancın konusu olabilirlerdi. Bu konular, akıldışı bir alana aittiler. Akıl bunları ne savunabilir ne de çürütebilirdi. Bundan dolayı, akla, üstesinden gelemeyeceği işler yüklemek doğru değildi. Akıl, günlük hayat ve zaman içindeki dünyada işe yarayan bir araçtı. Bundan ötürü, aklı, kendisine ait olan zaman içindeki dünya alanında çalışmaya bırakmalı ve kilisenin otoritesinden kurtarmalıydı.

'Gerçekçi'ler yalnız bir tür gerçek tanıyorlardı. Dinde doğru olan şeyin, zaman içindeki hayatta da doğru olması gerekir diyorlardı. Buna karşılık, 'nominaliste'ler iki tür gerçeğin, yani inancın ve aklın gerçeklerinin varolduğunu kabul ediyorlardı. Dış görünüş bakımından, birinciler, daha düşük bir düzeyde bulunuyorlardı; çünkü ancak bir tür gerçek tanıyorlardı ama bu gerçekler dine bağımlı kılınmıştı. Bir bilgin, inancın gerçekleriyle çatışma haline girdiğinde, ya yanıldığını kabullenmek ya da Engizisyon'a gitmek zorunda kalıyordu. Ya da incelemelerini saklı tutmak ve ancak öldükten sonra açıklanmasını sağlamak zorundaydı. Abelard'ın, Kopernik'in, Galile'nin ve Giordano Bruno'nun başına bu tür olaylar gelmişti. İki ayrı türden gerçeğin varolduğunu kabul eden 'nominalist'ler, aklın denetinden geçirmeksizin inancın gerçeklerine bağlı kalıyor ve gerçek birer Hıristiyan olma niteliği taşımaktan da geri kalmıyorlardı. Ama maddî dünya sözkonusu olduğunda aklın gerektiği gibi araştırmalar yapmasını sağlıyorlardı. Kopernik'in dünyanın, güneşin çevresinde dönmesi ile ilgili bulgusu, bir 'nominalist'in kut-

sal kitaplara duyduğu inancı hiç sarsmadı. Bu skolastik akımın çok önemli sonuçları olmuştur. İnancın hizmetkârı görevinden kurtulmuş olan akıl, doğa bilimlerinin gelişmesine ve yeni ekonomik düzenin yararına özgürce çalışabilirdi artık. Ama akıl, yavaş yavaş 'nominalist'lerin kendisini sokmak istedikleri sınırların dışına taşmış ve dini sorguya çekmeye koyulmuştu. Akılcılık (Rasyonalizm) büyük gelişmeler göstermişti. Aklın, doğa bilimleri alanında yarattığı mucizeler, prestijini çok yükseltmiş ve dertlerine çare bulunmasını isteyenler gittikçe akla başvurmaya başlamışlardı. Hatta aklın yaratıcı bir gücü olduğu bile kabul edilmeye başlanmıştı. Akıl, büyük filozofların ve yasa koyucuların zihinlerinde faaliyete geçerek mükemmel topluluklar ve erdemli, mutlu haklar yaratabilirdi. Bundan ötürü, Fransız Devriminde olduğu gibi akla neredeyse tapılacak derecede hayranlık duyulmasına şaşmamak gerekir.

'Nominalizm'in zaferi, Rönesansla yani antik edebiyat ve sanatların yeniden doğuşuyla birlikte gerçekleşti. Ama Rönesans bundan daha fazla bir şeydi. Rönesans, Ortaçağ-Doğu anlayışına ve bu anlayışın aklı küçümsemesi ve dünyanın maddi güzelliklerinden yüzçevirmesi aleyhine, Avrupa-Batı anlayışının ortaya çıkması sonucunu vermişti. Avrupa, antik dünyanın bıraktığı yerden gelişmesini sürdürmeye ve Ortaçağ'ı barbarlık ya da cehaletle dolu bir çağ olarak görmeye hazırlanıyordu. Avrupalılar, Ortaçağ bilincinin boyunduruğundan kurtulmak için çırpınıyorlardı. Politikacılar ve İtalyan sanatçılar bu durumun en güzel örneklerini veriyorlardı. Buna karşılık, antik dünyanın mirasçısı olan Roma İmparatorluğu ile ilişkileri pek de yumuşak olmayan Alman ülkelerinde, reform hareketleri Rönesansın ilerlemesini ve gerçekleşmesini durdurdu ve hatta engelledi. Oysa, İtalya'da kent hayatının ve ekonomisi-

nin çok eski ve köklü olması; ayrıca antik dünya ile ilişkilerin kurulmuş bulunması, bu ülkede, daha önce reform ile ilgili olarak sözünü ettiğimiz manevî buhranın pek hafif hissedilmesine yol açmıştır. Papalar, ruhanî şefler olmaktan çok cismanî hükümdarlardı. Papa VI. Alexandre (1492-1502) ve çocukları olan Lucrezia Borgia ve Cesare Borgia maddî, hatta gayrı ahlâkî bir hayat sürüyorlardı. Cesare Borgia Makyavel'in 'Prens' adlı yapıtında sözünü ettiği prensin ta kendisiydi. Yani bütün önyargılardan ve ahlâkî gerçeklerden sıyrılmış bir devlet adamıydı. Bu duruma isyan etmiş olan bağnaz bir Dominiken, olan Savonarola 1498 yılında öldürülmüştü. VI. Alexander ve selefleri; Papa II. Julius (1503-1513), X. Leo (1513-1521) ve VII. Clemen (1523-1534) antik sanat ve edebiyatın yeniden doğuşunu, yani Rönesansı teşvik ettiler. Çağlarının ünlü sanatçılarını korumaktan da geri kalmadılar. Bunlar arasında Leonardo Da Vinci, Raphael, Corregio ve Mikhelangelo vardı.

Hümanistler, Nominalist'lere Rönesans'ın temsilcilerinden daha yakındılar. Grek edebiyat ve dilini bilmeleri; özellikle Platon felsefesini ve Stoacı felsefeyi tanımış olmaları, teorik de olsa, onlara din ve ahlâk üzerinde geniş görüşlere sahip olma olanağını vermişti. Yine de, bilerek ya da bilmeyerek, iki tür gerçeğin, yani dinî ve aklî gerçeklerin varolduğu görüşünü tutarlardı. Platon'u seviyorlardı, ama İsa'yı ondan daha çok seviyorlardı. Hem felsefeyi, hem de dinin doğmalarını saygıyla ele alıyorlardı. Bunlar, bir yandan geçmişe, bir yandan da geleceğe bağlı olan, geçiş çağı aydınlarıydı. Aralarında en ilgi çekenlerden biri Thomas More olmuştur. More, ahlâk ve akıl üzerine temellenmiş komünist bir ütopya yazmış ve papaya bağlı bir katolik olarak darağacında canvermişti. Büyük İtalyan ütopyacısı Tommaso Campanella da hem akla, hem de bilimlere büyük bir saygı duyuyor ama Papa'nın otoritesine ve kut-

sal törelere saygı duymaktan da geri kalmıyordu.

Maddecilik ve Doğal Hukuk

Pozitif dinden yüzçevirdikleri zaman, hem bireylerin, hem de halk topluluklarının bu dinin yerine akılcı bir ahlâkı koymaları, fikrî gelişmenin her zaman rastlanan bir yasası gibi görünmektedir. Nitekim eski Yunanistan'da da durum böyle olmuştu. Grek mitolojisi gücünü yitirdiği zaman, felsefe, ahlâkî ve akılcı bir nitelik kazanmıştı. Bu işi gerçekleştiren İsa'dan önce 469-399 yılları arasında yaşamış olan Sokrates'ti. İsa'dan önce birinci yüzyılda Romalılarda, stoacı felsefenin gelişmesi de aynı koşullardan doğmuştu. Skolastik teolojinin sarsılmasından sonra da aynı durumun ortaya çıktığı görülmüştür.

Akıl üzerine temellendirilen ahlâk, prestij kazanmaya başlamış ve hem XVII. hem de XVIII. yüzyılda felsefî düşüncenin temel konusu haline gelmişti. Hatta Hıristiyanlık bile, ahlâkın akla tamamen uygun olması bakımından haklı çıkarılmaya ve doğru bulunmaya başlamıştı. Ahlakî gerçeklerin herhangi bir dinî desteğe ihtiyacı olmayan sağlam gerçekler olduğu, ve ahlâkın tıpkı yazı yazma ya da hesap yapma gibi kolaylıkla öğretilebileceği ve ahlâklı insanların tıpkı birer hekim ya da mühendis gibi yetiştirilebileceği düşünülüyordu. Aklın sınırsız bir gücü olduğu ve buna uygun olarak düşüncenin iradeyi belirlediği kabul edilecek olursa, yukarda sözü geçen sonuçların birer doğal sonuç niteliği taşıdıklarını ve geçerli olduklarını söylemekten başka çıkar yol yoktu. Eğitim yoluyla her şeyin gerçekleştirilebileceği düşüncesi, XVIII. yüzyılda mutlak ve temel bir gerçek olarak kabul edilmişti. Ve eğitimin sadece okulda değil, hayatta, akla uygun kurumlar, yasalar ve töreler aracılığı ile saklanabileceği ve bunların da komünizmin yaratacağı kurum, yasa ve

töreler olduğu söyleniyordu.

Felsefe, doğa bilimlerinin etkisi altında, duyumcu ve maddeci olmaya yüztutunca, yani aklımızın içinde doğuştan getirdiğimiz herhangi bir düşüncenin bulunmadığını, zihnimizin bir 'beyaz kâğıt' gibi olduğunu ve bütün izlenimleri duyularımızın aracılığı ile dışardan edindiğini ve bundan ötürü düşüncelerin dış dünyanın yansılarından başka bir şey olmadığını ileri sürdüğü zaman, ahlâk ve adalete uygun düşüncelerin edinilmesi için dış dünyayı ve toplumu aklın buyruklarına uygun düşecek biçimde değiştirmek gerektiği sonucuna kaçınılmaz bir biçimde varıldı. Devleti ve kısacası bütün insanca düzenleri de buyruklara uygun bir biçimde düzenlemek gerekiyordu. Buna göre, iyi yurttaşların ortaya çıkması, yani genel çıkarı özel çıkarların üstünde tutan kimselerin varolabilmesi için toplumu komünizm ve genel çıkarlar üzerine kurmak gerektiği düşünülüyordu. Dış dünyanın bu değişikliğinin insan zihni üzerinde doğal bir biçimde yansıyacağına inanılıyordu. İnsan düşüncesinin ve eylemlerinin, nedensellik yasasına göre nedenin etkiyi doğurduğu ölçüde, zorunlu olarak komünist bir anlayışa ulaşacağından kuşku duyulmuyordu.

Bu düşünceye, yeni keşfedilmiş ülkelerde, (Amerika) yapılmış olan gözlemlerin pekiştirdiği doğal hukuk anlayışı da ekleniyordu. Gerçekten de bu yeni ülkelerde, devletsiz ve özel mülkiyetsiz toplulukların yaşadığı görülmüştü. Bu gözlemlerden, insanların doğaya ne kadar yakınsalar özel mülkiyeti ve devlet baskılarını o kadar az tanıdıkları sonucu çıkarılmıştı. Bundan ötürü, 'ütopya'lar bütün erdemlerin gerçekleşmiş bir halde bulunduğu uzak ülkelerden ortaya çıkmış gibi gösterildiler. Bu olgunun, daha önce Büyük İskender'in, Asya seferinden sonra ortaya çıkmış olduğunu görmüştük. Modern hukukçuların ve filozofların bir çoğu, ilkel olarak, yani

doğa durumunda, komünizmin şu ya da bu biçim altında gerçekleşmiş olduğuna ve bundan ötürü komünizmin doğaya uygun bir şey olduğuna kesin olarak inanmışlardı. Bu konuyla ilgili kitaplardan alınacak cümlelerle koskoca bir yapıt oluşturulabileceğinden eminim. Biz, sadece yeni çağın en ünlü hukukçularından birinin, Hugo Grotius'un düşüncesini buraya almakla yetineceğiz. Grotius (1583-1645) 'Savaşın ve Barışın Hukuku Üzerine' (1625) adlı yapıtında şöyle der «Dünyayı yaratır yaratmaz, Tanrı, bütün daha aşağı dereceden şeyler üzerinde insana hak tanıdı. Bundan ötürü, ilk zamanlarda, herkes her istediğini alabiliyor ve gücü yettiği her şeyi tüketebiliyordu. Ama bu durum insanların ancak çok basit bir şekilde yaşadıkları ya da birbirlerine çok sağlam karşılıklı bir sevgiyle bağlı oldukları sürece devam edebilirdi. Birinci duruma, bu şekilde yüzyıllar boyunca yaşamış olan bazı Amerika halklarında rastlıyoruz. İkinci duruma ise Essenliler' de ve Kudüs'ün ilk Hıristiyanlarında rastlıyoruz.»

Komünizm, doğa durumuna uygun olduğuna göre, aynı zamanda doğal, yani insan doğasına uygun ve aklî (rasyonel) bir şey de olmalıydı. Bundan dolayı, toplumu, aklî ve doğal bir temel üzerinde kurmak gerekiyordu artık. Özel mülkiyet temeline dayanan toplumdan gelen kötülüklerin kaçınılmaz olduğu düşünülüyordu. Bunlar, doğaya aykırı ve akla uymayan bir ekonomik düzenin sonuçlarıydılar.

Bu komünizm anlayışı ile Ortaçağın komünizmini karşılaştırmak, görüş noktasının ne kadar değiştiğini açıkça ortaya koyar. Ortaçağ'da mücadele, genel olarak ahlâk ve din alanında yapılıyordu. Bu mücadele, fikrî bir alanda yapılıyordu. Yani gerçek ile yanılgının, bilim ile bilgisizliğin mücadelesiydi. Burada ahlâkî uzlaşmazlık (antagonizma) ikinci dereceden bir rol oynuyordu ve ancak düşünsel çatışmanın sonucu olarak ortaya çıkıyordu. Çünkü yanılgının iyiliği ya da kötülüğü, gerçek'ten çıkan bir sonuçtu.

İNGİLİZ ÜTOPYALARI

Thomas More

Thomas More, 1476 yılında Londra'da doğdu. Babası yargıçtı; oğluna iyi bir eğitim yapmasını sağladı. Thomas, Latin okuluna gitti, daha sonra, o çağda İngiltere'de skolastik ve hümanist bilimlerin merkezi olan Oxford'a devam etti. Babasının isteği üzerine, Londra'da hukuk okudu ve avukat oldu. Ama asıl merak ettiği konulara eğilerek felsefe, teoloji ve sosyoloji okudu; ayrıca Platon'un ve Aristoteles'in yapıtlarını inceledi ve çok geçmeden çağın en önemli hümanistlerinden biri olarak ün kazandı. Büyük selefleri Duns Scott ve Ockham'lı William gibi, o da, Fransisken tarikatına girmek istiyordu. Ama ruh ve beden bakımından temiz kalacağı konusunda vereceği sözü tutabileceğinden kuşku duyduğu için bu tarikata girmekten caydı.

Evlendi, aile babası oldu ve kendini mesleğine vererek çok geçmeden Londra'da herkesin saygı duyduğu bir insan haline geldi. Meclise girdi, Londra tacirlerinin danışmanı oldu ve Alman Hansa tacir örgütü ile İngiliz tacirleri arasındaki anlaşmazlığı çözümledi. 1515 yılında, Kral VIII. Henri More'u, İngiltere ile Flandre arasındaki ticari sorunları çözümlemek üzere Anvers'e gönderdi. More, orada, Ütopya adındaki yapıtının bir bölümünü yazmak zamanını buldu. 1518'de devlet hizmetine girdi ve Krallığın en yüksek görevi olan Lord Chancellor'luğu görevine atandı. Bu yeni görevde, İngiliz toplu-

munun zararını gördüğü kötülükleri yakından tanımak olanağını buldu. Bu kötülükler, köy topluluklarının ortadan kaldırılması, ekilebilecek toprakların otlak olarak kullanılması ve Flandre ile yapılan yün ticaretinden ötürü zenginleşebilmek için, senyörlerin, hayvan yetiştirmeye merak sarmaları ve bu amaçla köylüleri topraklarından kovmalarıydı.

Thomas More, kesin olarak doğal hukuktan yanaydı. Amerika'nın keşfi ve buradaki yerli halkın yaşama koşullarının öğretilmesi, ona göre doğal hukukun doğru olduğu konusunda en kesin kanıtları vermişti. Ünlü kâşif Amerigo Vespucci'nin yolculuklarını anlattığı sekiz sayfalık bir kitapçıkta yazdıklarını büyük bir ilgiyle okumuştu. 1501 yılının mayıs ayında Lizbon'dan hareket eden yolcular, Kanarya adalarından geçmişler ve Verde Burnu'na varmışlardı. Burada, «insanlar doğal yapıya uygun bir şekilde yaşıyorlardı. Hiçbirinin özel mülkiyeti yoktu. Herşeyi ortaklaşa kullanıyorlardı. Herkes orada kendisinin efendisiydi.» Thomas More, doğal durumunda yaşayan insanların ahlâkî kusursuzluklarından bir an bile kuşkuya kapılmıyordu. Mâsumluk ve doğa durumu onun için bir ve aynı şeydi. En büyük İngiliz hümanistlerinden biri olan dostu Colet'e yazdığı bir mektupta, köy hayatının erdemlerinden büyük bir hayranlıkla sözeder: «Köyde, kentin tam tersine, toprağın yüzü güleç, gökyüzünün görünüşü alımlıdır. Her yanda doğanın kutsal yerleri ve mâsumluğun kutsal izleri görülür.» More, 'ütopya'sında 'doğanın yasaları'ndan ve 'doğaya göre yaşamak'tan sık sık sözeder.

Bu tür görüşleri benimsemiş olan Thomas More'un zorba bir kral olan VII. Henri ile amansız bir çatışmaya girmesi kaçınılmazdı. Bu çatışma, inanmış bir katolik olan More'un, kralın özel hayatıyla ilgili bir olayı yani arka arkaya boşanmasını doğru bulmamasıyla su yüzüne çıktı. Vatana ihanetle suç-

landırıldı ve 1553 yılında idam edildi.

'Ütopya'

Thomas More'un 1518'de yayınlanan 'Ütopya' adlı yapıtı, Kilise büyüklerinin ahlâk anlayışının ve hümanizm felsefesinin büyük bir toplumsal soruna uygulanmasıdır. Bu sorun, genel olarak insan toplumunun, özel olarak da, feodal ekonomiden burjuva ekonomisine geçmekte olan İngiliz toplumunun örgütlenmesi sorunudur. Yapıt iki bölümdür. Birinci bölümde, toplumsal bir eleştiri yapılmakta ve özel mülkiyet üzerine dayanan toplumun kusurları ve özellikle XV. yüzyıl İngiliz toplumunun kötü yanları sayılıp dökülmektedir. İkinci bölümde örnek bir komünist toplum anlatılmaktadır. Kitap, öykü türünde yazılmıştır. Kitabın en önemli kahramanı Raphael Hytloday,büyük bir gezgin ve hümanist bir filozoftur. Ayrıca, eski Yunan düşüncesinin en iyi ürünlerini yakından tanıyan bir bilgin ve inanmış bir komünisttir.Ütopya'yı keşfeden ve toplumsal örgütlenmenin kusursuzluğunu gösteren Raphael Hytloday'dır. İkinci kahraman Thomas More'un kendisidir. Raphael'in yaptığı eleştirileri tüm olarak kabul eder, ama komünizmin pratik olanakları sözkonusu olduğunda ve özellikle Hytloday'ın öğütlediği yöntemlerle, sözgelimi bütün uzlaşmaların bir yana bırakılması düşüncesi ile aynı görüşte değildir. Üçüncü kahraman, bilgili ama tutucu bir kimse olan ve yurttaşlık ya da Hıristiyanlık bakımından kimseden aşağı kalmayan tacir Peter Egidius, ticareti çok iyi bilmekte ve Hytloday'ın eleştirilerine karşı savunduğu kurulu düzenden hoşnut olduğunu belirtmektedir. Ama bu kahramanın rolü pek önemli değildir; çünkü kurulu düzen, teorik bakımdan savunulamayacak bir şey olarak gösterilmiştir. Kurulu düzen Hytloday'a bir tür 'kendi eleştirilerini değerli kılan'

bir gerçek hizmeti görmektedir. Böylece, Ütopya, iki ana akımı dile getirmektedir: Bunların birincisi tam bir komünizm, ikincisi toplumsal reformculuktur. Hytloday, «Özel mülkiyetin ve paranın her şeyin ölçüsü olduğu bir yerde, topluluğa adaletli bir hükümet ve genel bir refah halinin sağlanmasının zor ya da olanaksız» olduğuna kesin olarak inanmıştır. Buna karşılık, Thomas More, Hytloday'ın söylediklerinin hepsine katılmamakla birlikte Ütopya'da, kendi ülkesinde görmeyi dilediği birçok şeyin bulunduğunu kabul etmek zorunda kalmış durumdadır.

Toplumsal Eleştiri

Soyluların, bankerlerin ve saraya bağlı kimselerin büyük gelirler elde ettikleri halde, köylüler, tarım işçileri ve zanatkârlar için; yani var olmasalar topluluğun yaşamasını sürdürmesinin olanaksız hale gireceği halk kitleleri için herhangi bir güvenliğin bulunmadığı ülkelerde hukuktan ya da adaletten söz edilemez. Emekçilerin kaderi, yük hayvanlarınkinden bile daha kötüdür. Çalışabilecek güçte oldukları sürece yoksulluktan başka bir şey elde edemezler. Yaşlandıkları ve hastalandıkları zaman da yoksulluğun kucağına düşerler. Yasalar her zaman onların karşısındadır. Bütün bu olayları gözönünde tutunca, eski düzenleri zenginlerin kendi malvarlıklarını korumak amacıyla kurdukları ve sürdürdükleri bir tür anlaşma olarak görmemek olanaksızdır. Gurur ve para, bütün kötülüklerin kaynağıdır. Bunu zenginler de biliyor ve toplumsal düzeni değiştirmek için her şeyi yapmaya hazır bulunuyorlardı. Ama gururları onları bundan alıkoyuyordu. Onların mutluluğu başkalarının sefaletiydi.

İngiltere'de görülen bir başka kötülük kaynağı da ekilebilir toprakların sürüler için otlak durumuna getirilmesiydi. Bir zamanların uysal hayvanları

olan koyunlar artık birer canavar olmuştu; köylünün kendisini ve toprağını yiyip bitiriyorlardı. İyi yün elde edilen yerlerde soylular, sabanın işleyeceği bir karış toprak bırakmıyorlardı. Bunlar, emeğin kendilerine sağladığı gelirlerden ve tarımın sağladığı zevklerden hoşnut kalmakla yetinmiyorlar, zenginlik peşinde koşuyorlardı. Ülkeyi, üzerinde yaşayan insanlardan yoksun kılmak ve her tarafı koyun sürüleriyle kaplamak tutkusuna kapılmışlardı. Çeşitli aldatma yöntemleri ve yasal ya da yasadışı şiddet araçları kullanarak amaçlarına varıyorlardı. İşlenen toprakların azalması, fiyatların yükselmesini kaçınılmaz kılıyordu. Bunun sonucu olarak da hizmetkârlar işten çıkarıldılar ve emeklerinden oldular. Ülkenin bütün serveti birkaç kişinin elinde toplandı. Yoksulluk ve işsizlik, hırsızlıkla serseriliği günlük olaylar haline getirdi. Toplum, hırsızların ve serserilerin çıkmasına neden oluyor, sonra da onları cezalandırıyordu. Bu adaletli bir şey miydi? Hayatlarını kazanma olanakları verilmesi ve hiç kimsenin önce hırsız durumuna getirilip sonra idam edilmemesi gerekirken, bu tür suçları işleyenlere korkunç işkenceler uygulanıyordu.

Reform mu, Yoksa Devrim mi?

Krallara ve hükümetlere toplumsal reformlar önermek yararlı mıydı? Bu soruya, Raphael kesin bir şekilde yanıt verir: Hayır. Raphael'e göre bu tümüyle yararsızdır. Ama Thomas More, kralların ve hükümetlerin reform yapabilme olasılığının kesin olarak reddedilmesini doğru bulmamaktadır. «Yönetilmiyor diyerek, fırtınada geminin dümenini bırakmak doğru değildir.» Bundan ötürü, bir krala kabul edemeyeceği önerilerde bulunmak da doğru değildir. Akla uygun ve diplomatça davranarak, en iyi şeylerin gerçekleşmesi sağlanamazsa bile, en kötüden kaçı-

nabilmek olanağı sağlanabilmelidir. Çünkü insanlar kusursuz hale gelmedikçe, toplumun kusursuz hale gelmesi olanaksızdır. Bu ideal duruma varabilmek için aradan nice yılların geçmesi gerekmektedir. Raphael bu düşüncelere şöyle karşılık verir: «Krallar ve hükümetler, sadece savaşmakla, yabancı topraklar elde etmekle, ordularını kuvvetlendirmekle ve maiyetlerini kalkındırmakla uğraşırlar. Bakanları ve danışmanları onların bu tasarılarının gerçekleşmesine yardım etmekten başka iş görmezler. Bundan ötürü onların varlığına katlanılır. Mevkilerini elde tutabilmek amacıyla bu adamlar, prenslere dalkavukluk eder ve onların çok bilge kimseler olduklarını söyleyip dururlar. Kralların sevgisini ve güvenini kazanmak için halkı baskı altına alır ve sömürürler. Bu tür prenslerin yanında bir filozof ne yapabilir ki? Filozof, bu durumda, gülünç bir insan, hatta daha kötü bir insan rolünü oynamak zorundadır. Filozof da hükümet kadar ahlâk dışı bir duruma düşecek ve halk onu böyle değerlendirerek görüşlerini küçümseyecektir. Herhangi bir kral, iktidarın kendisine bireysel çıkarı için değil, bütün yurttaşların yararı için verilmiş olduğunu söyleyen bir bakanı dinler mi? En küçük bir krallığın bile tek bir insanın egemenliği altına girmeyecek kadar büyük olduğunu, bir kral anlayabilir mi? Hayır. Bu tür işlerde diplomatlık yapmak iyi değildir. Toplumsal kötülüklere ustaca önlemlerle çare bulmak çabalarının hiçbiri sonuç vermez. Asıl çare, bütün toplumsal sistemin kökten değiştirilmesidir. Platon, özel mülkiyetin hüküm sürdüğü bir ülke için yasalar yapmak istememekte tamamen haklıydı. Çünkü böyle bir ülkede hukuk bilginlerinin bile bilmediği yığınlarla yasa yapılabilir ama mutluluk ve barış yine de sağlanamaz. Çünkü özel mülkiyet varoldukça, ulusun en büyük ve en değerli bir bölümü aşırı çalışmaya ve yoksulluğa mahkûm olacaktır. Reformlar bu yara-

nın bir kısmını iyileştirebilirler, ama aynı zamanda öteki kısmının durumunu daha da kötü hale getirirler; öyle ki ulusun belli bir kısmı bir başka kısmına tanınmış olan avantajlar yüzünden zarara girer.»

More, bu komünist anlayışa şöyle karşı çıkar «İnsanoğlunun elinden, kişisel kazanç ve kişisel çaba harcama olanağı alınacak olursa (kolektif mülkiyet rejiminde bu böyle olacaktır), bu durum genel bir yoksulluk ve tembellik doğuracaktır. Öte yandan, üretim araçlarını ve insan hayatını koruyan yasalar ortadan kalkacak olursa, bu korkunç mücadeleler ve çatışmalarla sonuçlanmayacak mıdır?»

Raphael, bu itirazlara, akıl, erdemli bir din ve iyi kurumlar sayesinde kusursuz bir hayat süren Ütopyalılardan söz ederek yanıt verir. Raphael'e göre, komünizme yapılan itirazlar, iyi kurumların varolmasına engel olan ve akla uygun bir din ya da düşünce tarzına aykırı olan özel mülkiyetin üzerine temellenmiş bulunan bir düzenden çıkarılmaktadır. Buna karşılık; Ütopyacıların karakteri, komünist alışkanlık ve komünist bir hayat biçimi aracılığı ile oluşturulmuş ve geliştirilmiştir.

Ütopyanın Kurumları

Platon'un ve hümanistlerin istediği gibi bir kral olan Utopus, kurak ve çorak bir yarımada olan Abraxa'yı ele geçirir ve verimli bir hale koyar. Bundan sonra Abraxa yarımadası, kralın adıyla anılmaya değer bir belde olur, 'Eutopia' yani mutluluk ülkesi adını taşımayı hakeder. Aslında bilgisiz, yoksul ve dinsel anlaşmazlıklar yüzünden birbirlerine düşman kesilmiş olan halk, bu kral sayesinde yüksek bir kültüre ulaşır ve insanlık duyguları, iyi ahlâkları, erdemleri, bilgileri ve maddî zenginlikleri bakımından yeryüzünün bütün öteki uluslarını geçer. Eutopus'un bu amacı gerçekleştirmek için kullandığı araçlar, eği-

tim ve komünizmdir. Eğitim, burada, en geniş anlamında ele alınmış ve sadece okuldaki eğitim olarak değil, dış dünyanın sağladığı deneyimler, çalışma, töreler ve yasalar olarak düşünülmüştür. Ütopya adası, 54 bölüme ayrılmıştır ve bu bölümlerin her birinde yönetim, eğitim, ticaret ve sanayi merkezi olarak güzel ve büyük birer kent bulunmaktadır. Hastaneler, kentin çevresinde yer almaktadırlar. Buralarda oturanların hepsi aynı dili konuşmakta ve aynı törelere, aynı yasalara boyuneğmektedirler. Bu eşitlik, aralarında anlaşma ve barış olmasını sağlamaktadır. Bölümlerden hiçbiri 32 kilometre kareden daha geniş değildir ve hiçbiri kendi toprağını genişletmek istememektedir. Çünkü buralarda oturanlar, kendilerini toprak sahipleri olarak değil, çiftçi olarak görmektedirler. Adanın ortasında başkent bulunmaktadır. Bu kent, Amaurote, yani ulusal meclisin merkezidir. Ütopya Cumhuriyeti, bağımsız illerin demokratik bir federasyonudur. Yasalar az ama yeterlidir. Böylece burada oturanlar, bu yasaları iyice bilmekte ve yasalar üzerinde ince yorumların yapılması gerekmemektedir. Merkezi hükümet, her ilden seçilen üç üyeden oluşan 162 kişilik bir Senato ya da Konseydir. Bu Senato, her yıl, genel sorunları görüşmek üzere Amaurote'da toplanmaktadır. Senato, kimi zaman, bölge meclislerinin çözümleyemediği sorunları çözmek için de toplanır. Yine Senato, kamu maliyet işleri ile ilgilenmektedir. Ama gerçek kamu yönetimi bölge hükümetlerinin elinde bulunmaktadır. Her ilde altı bin aile ya da çiftlik bulunmaktadır. Bunların herbirinin en az kırk üyesi ve iki toprak kölesi vardır. Yine bunların herbiri bir «pater» ve «materfamilias» tarafından yönetilmektedir. Otuz ailenin herbiri her yıl bir «phylarque» ya da belediye başkanı seçmektedir. Otuz ailenin on tanesi biraraya gelip bir üst-phlarque seçmektedirler. Phylarque'lar, meclisi, prensi ya da il başkanını seçer. Bu il

başkanı ancak diktatörlük kurmak istediği konusunda kuşku uyandıracak olursa görevinden alınabilir. Üst-Phylarque'lar, il meclisini oluştururlar. Bunlar, her iki günde bir toplanır ve toplantılarına iki phylarque çağırırlar. Genel sorunlar, Konseyin ya da seçim binalarının dışında tartışılamaz. Bu kuralı bozanlar ölümle cezalandırılır.

Tarım, topluluğun ekonomik temelidir. Ütopya adasında yaşayanların hepsi, teorik ya da pratik bakımdan tarım öğrenmek zorundadırlar. Her yıl, kentlilerden bir kısmı çiftçilerin bir kısmının yerini alır ve onların işini yapar. Böylece, kent'le köyün birbirine yabancı kalmaması sağlanmış olur. Tarımın dışında, Ütopya'da yaşayan herkesin bir meslek öğrenmiş olması gereklidir. Ütopya'da yaşıyanlar, dokumacılık, marangozluk, demircilik ya da duvarcılık mesleklerinden birini seçmek zorundadırlar. Hayatın basit ve lüksün bulunmadığı Ütopya adasında bunlardan başka meslek yoktur. Genel olarak, herkes babasının mesleğini öğrenir. Phylarque'lerin ana görevi, herkesin kendi işini yerine getirmesine bakmaktır. Tembeller ve üşengeçler, topluluktan kovulurlar. Çalışma günü 6 saattir. Herkesin çalıştığı yerde fazla çalışma diye bir şey yoktur. Ütopyalılar, yaşlı, hasta ya da öğrenci oldukları takdirde kol gücüyle çalışmak zorunda değillerdir. Boş zamanlarında çalışan ve topluluğa bilim konusunda daha yararlı olacağını gösteren bir Ütopyalı çiftçi ya da zanaatkâr, bilginler arasına katılır.

İğrenç ve ağır işlerin hepsi kölelere yüklenmiştir. Bunlar başka yerlerde ölüm cezası yiyecek olan ama Ütopya'da sadece mahkûm edilmiş forsalar ya da yoksul yabancı emekçilerdir. Birincilere çok kötü davranıldığı halde, ikincilere yumuşak davranılmaktadır. Bunlar isterlerse kendi ülkelerine dönebilirler. Döndükleri zaman da mutlaka birşeyler götürmeleri sağlanır.

Çok karılı evlenme kesin olarak yasaklanmıştır. Evlilik hayatında sadakatsizlik, köleliğe mahkûm edilmek suretiyle cezalandırılır. Evlilikten önce saf ve temiz olmaya çok dikkat edilir. Evlilik, çok önemli ve kutsal bir kurum olarak kabul edilmiştir. Bundan ötürü, Ütopyalılar, birbirleriyle evlenmek isteyen kadınla erkeğin, evlilikten önce tanışmaları gerektiğini düşünürler. Yine bu sebepten ötürü, Ütopyalılarda, evlenmeden önce ihtiyar ve saygıdeğer bir kadının damada evleneceği nişanlısını göstermesi ve bilgili bir yaşlı erkeğin de geline müstakbel kocasını çıplak olarak tanıtması, töredendir.

Ütopyalılar, zaman zaman, birlikte yemek yemek için toplanırlar. Bu amacı gerçekleştirmek amacıyla Ütopyalılara sağlığa yararlı besinlerin, yemeklerin verildiği büyük yapılar yapılmıştır. Her yemekten önce, erdemli olmaktan sözeden bir metin okunur. Yemek boyunca, yaşlılar can sıkmayan ciddî bir konu üzerinde konuşur ve gençlerin bu konuyla ilgili düşüncelerini açıklamaları için onları yüreklendirirler. Öğle yemeği kısa, akşam yemeği ise uzundur ve bu yemekten sonra, müzik parçalarının çalınması ve temiz eğlencelerin yapılması alışkanlık haline gelmiştir. Sabah dörtte kalkmak üzere herkes gece sekizde yatağına girer. Sabah ve boş zamanlar bazı metinlerin hep birlikte okunmasına ve incelemelere ya da oyunlara ayrılmıştır.

Ütopyalılar, savaşı korkunç bir barbarlık olarak görürler. Ama düşmanların saldırılarından korunmak ya da zorbalık altında inleyen yabancı halkları kurtarmak amacıyla askerlik eğitimi görürler. Nitekim Ütopya adasının fazla nüfusunun işine yarayacak işlenmemiş toprakları olan ve bu halkın sözü geçen topraklara yerleşmesini engelleyen bütün uluslara da savaş açarlar. Çünkü Ütopyalılar, böyle bir yerleşmenin engellenmesini doğal hukukun çiğnenmesi olarak görürler.

Ütopya Cumhuriyeti'nin kuruluşu, çalışma gününün kısaltılmasına ve yurttaşlara, fikrî çalışmalarla ilgilenebilmek olanağını sağlayabilecek boş zamanları vermeye eğilimli bir kuruluştur. Onlara göre mutluluk burada aranmalıdır. Ütopyalılarda eğitim zorunludur. Çocuklar, müzik, mantık, aritmetik, geometri, astronomi ve coğrafya öğrenirler. Kendilerini gösteren öğrenciler, bütün kol çalışmalarından bağışık tutulurlar ve sadece bilimsel çalışmalarla ilgilenirler. Bu çeşit öğrenciler bilginler arasında yer alırlar.

Ütopyalılar, ahlâk ve metafizik sorunları üzerinde tartışmaktan hoşlanırlar. Ruhun ölümsüz olduğuna ve Tanrı'nın iyiliğinin sonucu olarak mutluluğu tanımak amacıyla yaratıldığına ve öbür dünyada kötülüğün ceza gördüğüne; erdemli bir hayatın ise ödül kazandığına inanırlar. Aklın sınırlarını aşan bu dinsel gerçekleri, mantık yardımıyla kanıtlamanın mümkün olduğuna inanırlar. Ama onların üzerinde en çok tartışmayı sevdikleri konu, mutluluk konusudur. Onlara göre, mutluluk, şehvet düşkünlüğünden ayırdedilmesi gereken, zevkten yani ılımlı ve doğru zevklerden gelir. Mutluluğun kaynağını sadece erdemli olmakta gören Stoacıların düşüncesine katılmazlar. Akla ve doğaya uygun hayat dedikleri zaman, hem başkasına hem kendilerine neşe sağlayan bir hayatı kastederler.

Ütopyalılar arasında mutlak bir din özgürlüğü vardır. Eutopus, ancak bu sayede insanların başına felâketler getiren dini çatışmaları ortadan kaldırabilmiştir. Düşünce özgürlüğü, onlara, din sorunlarını tartışabilmek; aleyhteki ve lehteki kanıtları tartabilmek ve böylece dinin özü hakkında genel bir anlaşmaya varabilmek olanağı sağlamıştır. Ütopyalıların çoğu, çeşitli biçimlerde üstün bir manevi güce tapınmaktadırlar. Bu güç, evrenin yaratıcısı ve bütün eşyanın ilk sebebi olan şeydir. Ama tanrıtanı-

mazlara iyi gözle bakmamaktadırlar.

Özet olarak, Hytloday şunları söyler: «Ütopya, bu ad'a yaraşır biricik topluluktur; gerçek bir cumhuriyettir. Bütün öteki ülkelerde, tek tek insanlar, başkalarının çıkarlarına zarar verecek biçimde kendi öz çıkarlarını düşündükleri halde, genel iyilikten sözedilip durulur. Hiçbir şeyin özel olmadığı Ütopya'da durum bambaşkadır. Burada herkes kamu işleriyle ilgilenmektedir. Ulusal zenginlik ne olursa olsun, hiçbir insanın yoksulluk ve açlığa karşı bir güvenliğe sahip olmadığı başka ülkelerde, herkes salt kendisiyle ilgilenmek ve genel çıkarları savsaklamak zorundadır. Ama her şeyin kolektif olduğu yerde, kamuya ait depolar besinle dolu olduğu sürece hiç kimse aç kalmak korkusuyla karşı karşıya değildir. Bundan ötürü, topluluğun serveti ile ilgilenmek herkesin çıkarının gerektirdiği bir şeydir. Böylece bir cumhuriyette, özel mülkiyet olmadığı halde herkes zengindir. Bu toplumsal rejim ebediyen sürecektir. Çünkü, gururun ve paranın kaldırılması, Ütopyalıların, hırs duymaları için gerekli olan temeli de ortadan kaldırmış, aynı zamanda onları isyan etmek isteğinden ve bütün kötülüklerden uzaklaştırmıştır. Bu istek ve hırslar, öteki ülkelerde iç çatışmalara ve savaşlara yolaçmakta, sonunda ulusların ve imparatorlukların çöküp yıkılmasına sebep olmaktadır.

Yeni Atlantis

Thomas More'un trajik ölümü, İngiltere'de Katolikliğin gerilemesinin başlangıcının ve reform için yapılan mücadelenin sembolü olarak görülebilir. Eski ve yeni kilise arasındaki bu mücadele XVI. yüzyılın sonuna kadar sürdü. İngiltere, sömürgeci İmparatorluğunun temellerini bu çağ içinde atmıştır. 1584'de Walter Raleigh, Virginia sömürgesini kurdu. 1588'de İngiliz donanması, İspanyol donanmasını yenilgiye

uğrattı. 1600 yılında Doğu Hindistan ticaret şirketi kuruldu. Yeni Çağların anlayışı, manevî ve doğa bilimleri, deneyim ve tümevarım mantığı* gitgide daha çok yandaş kazanmaya başladı. Yakın Çağın habercisi Francis Bacon (1560-1626), Galile ve Telesio gibi İtalyan bilginlerinin öğretilerine dayanarak 'Novum Organum' adlı yapıtında ampirik yöntemi açıkladı ve 'Yeni Atlantis' adlı yapıtında bilimsel bir ütopya ortaya koydu.

Aralarında ortak bir nokta bulunmamakla birlikte, Yeni Atlantis'in, Thomas More'un 'Ütopya'sının etkisinde yazılmış olduğu kuşkusuzdur. Bacon, insan mutluluğunu, More gibi mülkiyet ilişkilerinin değiştirilmesi üzerine değil, bilimin üretime uygulanması üzerine temellendirilebileceğini düşünüyordu.

'Yeni Atlantis', Güney Denizinde bulunan bir adadır. Bu ada, doğa bilimlerinin doğru bir biçimde uygulanması yoluyla, gelişmiş ve mutlu bir topluluk kurmuş olan bilge bir yasakoyucu tarafından yönetilmektedir. Yeni Atlantis toplumunun merkezi, 'Süleyman'ın Evi' ya da 'Altı Gün Üniversitesi'dir. Bensalem adlı başkentte bulunan bu kurumun amacı, nesnelerin gizli sebeplerini incelemek ve bilimin sınırlarıyla insanoğlunun güclerini mümkün olduğu kadar genişletebilmektedir. Burada teknik ve fizik denemeleri yapabilmek için gerekli her çeşit imkân ve âlet, yani toprağın derinliğini incelemek için mağaralar, organik ve inorganik maddeleri yapmak için laboratuvarlar, tarım denemeleri için çiftlikler, tıp araştırmaları yapmak için deneme yerleri, zanaat ve sanayi atelyeleri, yüksek ısıların sağlanması için fırınlar, ışığın ve sesin incelenmesi için yerler bulunmaktadır. Burada çalışan bilginler kuşların uçuşlarıyla ilgili deneyler yapabilirler. Su altında giden ge-

* Yani deneylerden yola çıkarak yasalar bulma yöntemi. Ampirik yöntem.

miler vardır. Ayrıca, elde edilen sonuçları inceleyen, onları biraraya getirip sonuçlar çıkaran felsefeciler de vardır. Bu mutlu topluluğun üyeleri, mucitlere karşı derin bir sevgi ve saygı duyarlar. Herhangi bir önemli keşif ya da icat yapan bilginin adına bir anıt dikilir ve bilgine büyük ödüller verilir. Dinsel törenler, hayranlık duyulan eserlerinden dolayı Tanrı'yı övmekten; bilimsel çalışmaları kutsaması için dua etmekten ve insanlara yaptıkları keşifleri iyi bir şekilde kullanma isteği vermesi için yalvarmaktan ibarettir. Laboratuvarlar, icatlar ve keşifler, üretimin artırılması, zenginliğin fazlalaştırılması ve adada yaşayanların hepsinin mutlu bir hayat sürmesini amaç edinen güçlerin çoğaltılmasını sağlarlar.

Özgürlüğün Yasası

Kraliçe Elisabeth çağı (1558-1603) ticaret ve sanayi burjuvazisi ile birlikte onun müttefiki olan soyluların maddî ve fikrî bakımdan kuvvetlenip geliştiği bir çağ olmuştur. Elisabeth, burjuvazi ile anlaşarak herhangi bir çatışmaya girmekten kaçınacak kadar akıllıca hareket etmişti. Ama, halefleri olan I. James (1603-1625) ve I. Charles (1625-1649) onun gibi davranmadılar. Özellikle I. Charles Yeniçağların getirdiği değişiklikleri hiç anlamadığı için mutlakiyet kurmaya çalıştı ve ekonomik hayatı devlet hazinesi yararına işleyen bir şey sandı. Bundan dolayı, burjuvazinin inanç ve düşünce özgürlüğüne karıştı ve kent ekonomisinin, reformun, Rönesansın ve doğa bilimlerinin doğurduğu yeni akımlarla mücadeleye koyuldu. Böylece, 1642 yılında bir iç savaş patlak verdi. İhtilâlci burjuvazi adına Oliver Cromwell, 1649 da Kral Birinci Charles'in boynunu vurdurdu.

Devrim olayları, komünizm ve doğal hukuk görüşlerinin yeniden ortaya çıkmasına yol açtı. Bu gö-

rüşleri kabul edenler kendilerine 'eşitleştiriciler' ya-da 'Mezar Kazıcıları' adını verdiler. Bunlar sadece politik özgürlük ve cumhuriyetin kurulmasıyla yetinmeyip, toprağın millileştirilmesini ve her yurttaşın ekeceği küçük bir toprağının olmasını da istiyorlardı. Buna yine kendileri önayak olarak ekilmemiş toprağı işlemeye başladılar. Sözcülerinin en önemlisi Gerard Winstansley'di. Bu adamın yazıları, Kilise Büyüklerinin toplumsal ve tarihsel görüşlerini çok iyi bildiğini ve ayrıca kilise hukukunu da çok iyi kavradığını göstermektedir. O günkü düzeni, bu teorik temele dayanarak eleştiriyordu. Winstansley, Tanrı'nın ya da aklın dünyayı yarattığı zaman doğal komünist hukukun geçerli olduğunu söylüyordu. Daha sonra bencillikten doğan ilk günah, özel mülkiyet içgüdüsü ve ticarî ilişkiler ortaya çıkmış, böylece insanlığın acı dolu tarihi başlamıştı. Bencil içgüdüler, ancak toprak mülkiyetini topluluğa vererek önce hafifletilebilir, daha sonra da tamamen ortadan kaldırılabilirdi. 1625 yılında yayımlanan 'Özgürlük Yasası' adlı yapıtında, herkese özgürlüğünü ve ekmeğini sağlayacak olan bir toplumu, demokrasi ve komünizm üzerine temellenmiş bir yeni toplumun planını açıkladı. Bu topluluk şöyle yönetilecekti: Topluluğun başında, görevi doğa hukukuna ve akla uygun yasalar yapmak ve bu yasaları uygulamak olan bir meclis bulunacaktı. Bu yasa, toprağın kolektif mülkiyetini sağlayacak, çalışmanın zorunlu olduğunu bildirecek, ticareti kesin olarak yasaklayacak ve zorbalığa ya da dine dayanan bütün yasa ve törenleri ortadan kaldıracaktı. Toprağın ürünleri ve zanaatkârların atölyelerinde yapılmış olan ürünler, kamu mağaza ve depolarında toplanacaktı. Bütün tüketim malları, genel olarak komünizm düşüncesine uygun biçimde yönetilecekti. Her aile kendi gücüne uygun olarak üretim yapacak ve kamu mağazalarından ihtiyacı olan şeyleri alacaktı.

Yasaların uygulanması ile halk tarafından seçilmiş memurlar uğraşacaktı. Bu görevler için sâkin ve düşünceli oldukları gibi, ayrıca zorba yönetimlerin acısını çekmiş olan ve bundan dolayı zorbalıktan nefret eden kimseler, ya da daha önceki hükümetlerin yönetimi sırasında cesaretleri, içtenlikleri ve özverili oluşlarıyla kendilerini gösterdikleri halde bu yüzden hapse atılmış ya da cezaya çarptırılmış kimseler seçilecekti. Ayrıca bu görevlilerin yaşlarının, yapacakları işe gerekli deneyimi edinmiş olabilmeleri için kırkın üstünde olmaları da gözetilecekti. Bundan başka, her topluluk, yurttaşlar arasındaki anlaşmazlıkları çözecek olan barış yargıçları ve hakemler de seçecekti. Topluluklar, ürünlerin dağıtımına ve zorunlu çalışmanın uygulanmasına bakan görevli kimseler de seçeceklerdi. Bu görevlilerin yaşlarının altmışın üstünde olması gerekiyordu. Ayrıca, her topluluk, tembellikleri yüzünden çalışmaya mahkûm edilmiş olan yurttaşları çalıştırmakla görevli kimseler de seçecekti. Eğitim zorunlu olacaktı. Bilim ve deney yöntemi inanç ve metafizikle ilgili problemlerin tartışılmasının yerini alacaktı. Çok karılılık kesin olarak yasaklanacak ve yurttaşların törelere uygun yaşamalarına dikkat edilecekti.

Chamberlen ve Bellers

Devrim çağı ve daha sonraki yıllar, birtakım reformcuların ortaya çıkmasına sebep oldu. Bunlar arasında en önemlilerinden ikisi Pierre Chamberlen ve John Bellers'dir.

Chamberlen, 1649'da yayınlanan 'Yoksulun Avukatı' adlı yapıtında, emeğin her çeşit zenginliğin kaynağı olduğunu ileri sürer. Emekçiler her yerde, ulusun temel gücüdürler, çünkü topluma gerekli olan çalışmaların hepsini yapan ve çeşitli ülkelerin ordularında yer alıp döğüşen onlardır. Demek ki on-

lar da zenginler kadar hak sahibidirler. Hatta, zenginlerin tükettiği her şeyi üretenler de onlardır. Bundan ötürü, zenginler kendilerini, zenginliklerin sahibi olarak değil, yöneticisi olarak görmelidirler. Zenginliklerin yaratılmasının amacı, zenginlerin bundan yararlanması değil, sefaletin ortadan kaldırılmasıdır. Chamberlen, kiliseye ve krallığa ait toprakların halkın yoksul kitlelerinin lehine olarak millileştirilmesini istemektedir.

John Bellers (1655-1725) bir quaker'di. Bellers, yayımlanan 'Çalışma Toplulukları' adlı yapıtında, zenginlerin, hayatlarını sürdürme konusunda doğrudan doğruya yoksulların emeğine borçlu olduklarını gösterir. «Yoksulların emeği, zenginlerin servetidir,» der. Yine zenginlere, her birinde üç yüz kişi bulunan kooperatif niteliğinde topluluklar kurmalarını önerir. Bu üyeler, bütün tarım işlerinin gerçekleştirilebilmesini sağlayacak biçimde seçilmelidirler. Her topluluk, aksiyonlar aracılığıyla sağlanabilecek olan 18 bin İngiliz liralık bir sermayenin yatırılmasını gerektirmektedir. «Bu topluluklarda yoksullar ilk Hıristiyanlık örneğine uygun olarak birarada yaşayacaklardır.» Değerin ölçüsü para değil, emeğin belli bir niceliği olacaktır.

Burjuva Toplumsal Teorileri

Daha önce gördüğümüz gibi, bütün Ortaçağ düşüncesini etkilemiş olan doğal hukuk anlayışı Yeniçağların da toplumsal teorilerinin temelinde bulunmaktadır. İlkel komünizmden özel mülkiyete nasıl geçilmiş olduğu üzerinde o çağların en güçlü kafaları uzun uzun düşünüyordu. Bu geçişin sadece şiddet kullanmak, kurnazlık ve tefecilik etmek yoluyla gerçekleşmiş olduğu kanıtlandığı zaman, burjuva toplumunu ahlâki bakımdan mahkûm etmek zorunda kalınırdı. Bundan ötürü, Ockham'ın ve Wyclif'in kral-

lığı yasal bir şey olarak gösterdikleri gibi, özel mülkiyeti de yasallaştırmak gerekiyordu.

Bu yasallaştırma yine aynı biçimde yapıldı. Toplumsal ilişkilerin görüşmeler ve sözleşmelerle gerçekleştirildiği kent ekonomik hayatının gelişmesinin etkisiyle, başlangıçtaki ilkel ve toplumsal durumun gitgide daha karmaşık bir hal aldığı (bu, halkın nüfusunun, ürün talebinin ve komşu halklarla yapılan değiştokuşun artmasından doğmuştu) ve o güne kadar hepsi eşit ve özgür olan insanların toprağı bölüşmek, herkese yaşama ve özgürlük olanağı tanımak ve böylece kurulan düzeni sürdürmek için bir Devlet yaratmak amacıyla, gizli yada açık bir biçimde anlaştıkları, sözleştikleri kabul ediliyordu. Demek ki, özel mülkiyet ve Devlet, şiddet kullanılmak yoluyla değil, sözleşmenin yapılmasıyla ortaya çıkmıştı. Bu sözleşmenin sonucu olarak eski yasa kadar değerli olan bir yeni yasa ortaya çıkmıştır.

Yapıtlarını, İngiliz Devrimi sırasında vermiş olan tutucu İngiliz sosyoloğu Thomas Hobbes, başlangıçta her şeyin kolektif olduğunu, ama bu durumun herkesle herkesin savaşmasına yolaçtığını söylüyordu. Bundan ötürü, insanlar, özel mülkiyet ve devleti kurmak ve bu devletin başına bir hükümdar getirmek konusunda anlaşıp sözleşmişlerdi. Bu çağdan sonra, halk şunu yada bunu söylemek hakkını yitirmiştir. Çünkü başına bir kral seçmekle özgür bir şekilde karar vermek hakkını yitirmiştir.

İngiliz Devrimini tutan ve 1689'da İngiliz burjuvazisinin kazandığı zaferi büyük bir coşkuyla karşılayan Locke, Hobbes'un krallığın kökü ile ilgili olan yukarıda açıkladığımız teorisini reddetmiş ama özel mülkiyetin sözleşmeden daha önce, yani doğa halinde bile var olduğunu ileri sürmüştür. Demek ki, özel mülkiyet iki kat yasallaşmış bir şeydi. Locke bu düşüncesini şöyle temellendiriyordu: Doğa'nın verdiği şeylerin ve zenginliğinin, bütün insanlara ko-

lektif olarak ait olduğu besbellidir, ama doğanın ürünlerine ancak bireysel emek bir değer sağlar. Bu yüzden, insanın üretmiş olduğu değerler, özel mülkiyet olarak yine bu insana aittir. «İnsan doğadan aldığı şeylere kendi kişiliğinin parçası olan ve emeğinden doğan bir şey ekler. Ve bu 'bir şey' ile onu kendi mülkiyeti haline getirir. İnsanın yaptığı nesneler ile Doğa'nın el değmemiş nesneleri arasında fark işte bu bireysel emektedir. Bu emek, ürünlere Doğa'nın onlara vermemiş olduğu şeyi ekler ve böylece ürünler insanın özel mülkiyeti haline gelir. Emek, mülkiyetin hukuki sıfatıdır.» Doğa durumunda da aynı şey geçerliydi. Bundan ötürü, özel mülkiyet, Locke'a göre, bu durumda da vardı. Demek ki, özel mülkiyetin temeli doğal hukuktadır. Ama bu, sadece bireysel emeğe dayanan özel mülkiyettir. Locke bunları söylerken, komünizmi değil, feodaliteye karşı burjuvaziyi savunmak istiyordu. Burjuva mülkiyetinin, emek sonucu olduğu halde, feodalitenin mülkiyetinin yağma ve hırsızlık sonucu olduğu düşüncesinden hareket ediyordu. Mülkiyetin temelinde emeğin bulunduğunu önesüren Locke'un bu tezi daha sonraları sosyalistler tarafından ele alınmış ama bu sefer burjuvaziye karşı kullanılmıştır.

İktisatçı Adam Smith, 'Ulusların Zenginliği' adlı kitabında ilkel kolektif mülkiyetin emekçiye emeğinin ürününü sağladığını ama yalnız özel mülkiyetin, emeğin verimliliğini sağladığını ve bundan dolayı haklı bir şey olarak görülmesi gerektiğini söylüyordu.

W. Paley de 'Ahlâki ve Siyasi Felsefe' (1785) adlı yapıtında aynı tezi savunuyordu. Bu kitap daha sonra İngiliz üniversitelerinde elkitabı olarak okunmuştur. Paley, özel mülkiyetin ahlâk bakımından olduğu gibi mantık bakımından da doğru bulunmayabileceğini söyler. Ama özel mülkiyetin, emeğin verimliliği için zorunlu olduğunu hemen ekler. Ünlü

'Güvercinler Hikâyesi'ni ortaya atan Paley'dir. Şöyle diyor:

«Bir tarlada yüz tane güvercin bulunduğunu kabul edelim. Bu güvercinlerin hepsi toprağın verdiği şeyleri istedikleri gibi yemeyip, aralarından doksan dokuz tanesi tohumları bir yere toplamakta ve kendilerine sadece çöp ve saman gibi işe yaramaz şeyleri ayırmaktadırlar. Ayrıca, başlarına, belki de içlerinde en zayıf ve kötü olan güvercini seçmişler ve tohumların hepsini ona bırakmışlardır. Kış boyunca, doksan dokuz güvercin açlık çektikleri halde, hiçbir şey yapmaksızın, başlarına seçtikleri güvercinin tohumları yiyip bitirdiğini seyretmektedirler. Sonunda, aralarında cesur ve ötekilerden daha çok acıkmış bir güvercin çıkıp tohum yığınından yemek üzere ileri atılır. O anda, doksan sekiz güvercin, onun üzerine saldırıp cesur güvercini paralarlar. İşte, insan toplumunda da her gün bu olay olmaktadır. Yüz kişiden doksan dokuzunun çalışmaktan ölecek hale geldiğini ve böylece aralarından birinin lüks ve bolluk içinde yaşamasını sağladığını görüyoruz. Doksan dokuz kişi, yarı aç yarı tok yaşamaktadır. Üretim yapanlar onlardır ama emeklerinin meyvesini aralarından belki de en zayıf ve en kötü olana, bir çocuğa, bir kadına ya da bir deliye yedirmektedir. Sonra bu bir kişinin, kendileri tarafından yaratılmış ürünleri ziyan edip ortadan kaldırmasına sessizce bakarlar. İçlerinden biri, kendi yarattıkları bu ürünlere dokunmaya kalkışacak olursa hemen üzerine üşüşür ve onu hırsızlıktan dolayı idam ederler.»

Bu durumun ne kadar mantıksız ve haksız olduğu besbellidir. Özel mülkiyet, emeğin verimliliğini ve serveti artırdığı söylenerek de haklı çıkarılamazdı.

İngiltere'de özel mülkiyetin haklı çıkarılması yukarıda açıkladığımız biçimde yapılmak istenmişti.

İTALYAN ÜTOPYASI

Tommaso Campanella

XIV. yüzyılın ikinci yarısında Roma İmparatorluğunun çöküşünden sonra, İtalya'nın başına gelenler Almanya'nınkinden daha acıklı ve hüzünlüydü. Yerli ve yabancı zorbalar, Papalığın ihtirasları, bölünme hareketleri ve kentlerarası mücadeleler, ülkeyi tehlikeli bir duruma getirmişti. İtalya, edebiyat ve sanat alanında olduğu gibi bilim ve din alanında da yaratmış olduğu ölümsüz yapıtlar sayesinde, Almanların öfkesinden, genişleyici Fransız politikasından, İspanyolların çevirdiği dalaverelerden ve daha sonraları Avusturyalıların budalalığından kendini kurtaramamıştı. Halk birkaç kere ayaklanma girişiminde bulunmuş; gizli örgütler kurmuş, ama bunların hiçbiri sonuç vermemişti.

Büyük İtalyan ütopyacısı Tommaso Campanella'nın, İspanyolların boyunduruğundan kurtulmak amacını güden böyle bir bahtsız ayaklanma girişimine karıştığını biliyoruz.

Campanella, çağının en göze çarpan insanlarından biriydi. 1586 yılında Calabria'da yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Daha küçük yaşlarda felsefeye olan yeteneğini gösterdi. Albertus Magnus ve Aquino'lu Aziz Tommaso'nun yapıtlarını iyice incelemişti ama Aristoteles'e karşı çıktı ve bütün hümanistler gibi o da Platon'a yöneldi. Daha sonra Platon'un 'Devlet' adlı yapıtını, Aristoteles'in saldırılarını gözüne alarak savundu. Öğrenmeye kar-

şı duyduğu açlık öyle güçlüydü ki, bir yandan eski Musevi mistisizmini incelerken, bir yandan da doğa bilimleriyle uğraşıyordu. Dominiken'ler tarikatına girdi ama politika ile uğraşmaktan da geri kalmadı. Humanistlerin iki yanlı kişiliği Campanella'da açıkça ve iyi bir örnek olarak görülür dinsel dogmalara ve akılcı düşünce biçimine bağlılık; hem papalığa hem de özgürce araştırma anlayışına saygı duymak; çeşitli bâtıl inançlara ve büyücülüğe inanışla birlikte geniş bilimsel bilgilere sahip oluş; bir tarikate bağlı olmakla birlikte politik konulara derin bir ilgi duymaktan da geri kalmayış.

Campanella'nın küçücük yurdunda ortaya çıkan temel politik sorun, İspanyol egemenliğinin ortadan kaldırılması ve bağımsız bir devletin kurulmasıydı. Campanella, İspanyollara karşı girişilen mücadelenin ruhuydu sanki. Ayaklanma 1599 yılında yapılacaktı. Ama gizli örgüt bu tarihten önce ele verilmiş ve Campanella, 1600 yılında tutuklanmıştı. Yirmi yedi yıl hapishanede yattı ve korkunç işkencelere uğradı. Ama daha sonra Papa'nın işe karışmasıyla hapis hayatının koşulları hafifletildi ve hücresinde çalışmaya başladı. Campanella 'Güneş Ülkesi' adlı ütopyasını işte bu sırada yazdı. Bu yapıtını ve başka yazılarını bir Alman'a verdi; bu adam kitabı 1620 ile 1623 yılları arasında Frankfurt am Mein'de yayımladı. Campanella, hapisten çıktıktan sonra Fransa'ya gitti ve Kral XIV. Louis ile bakanları tarafından büyük bir saygıyla karşılandı. Son yıllarını, Paris Dominiken manastırlarının sessizliği ve huzuru içinde geçirdi ve bu kentte 1639'da öldü.

Güneş Ülkesi

Platon, 'Devlet' ve 'Yasalar' adlı yapıtlarını, yurtsever, aristokrat ve filozof bir kimse olarak yazmıştı. Asıl amacı, iyi bir yöneticiler kadrosu, bir filozof-

kral ve işlerinin ehli memurlar ortaya koyabilmekti. Thomas More'un yapıtı 'Ütopya' ise bir devlet adamının; katolik ve demokrat bir yazarın yapıtıdır. Campanella'nın da söylediği gibi, Thomas More'un 'Ütopya'sı model tutularak yazılmış olan 'Güneş Ülkesi' soyut bir düşünürün, bir keşişin ve bir akılcı filozofun yapıtıdır. Campanella, yapıtı için şöyle diyordu: «Felsefi bir topluluk fikri». Bu topluluğun temel nitelikleri arasında devletin yönetiminde manastır yönetimi gibi sert davranmak; mutlakiyetçi yöntemlerle yöneticilik yapan filozof konseyleri; toplum hayatının akılcı bir yolla düzenlenmesi yer alıyordu. More, ana kötülüğün özel mülkiyete dayanan bir ekonomik hayattan geldiğini söylüyordu. Campanella da özel mülkiyetin ve bireyciliğin kötü sonuçlarını More kadar şiddetle ortaya koyar ama asıl kötülüğü eğitimin kötülüğünde ve böyle bir eğitimle yetişen insanların kötülüğünde aramak gerektiğini söyler. Bundan ötürü, Campanella'ya göre toplum hayatındaki kötülükleri ortadan kaldıracak olan çare, manevî ve maddî bakımdan kusursuz bir eğitimde ve bu eğitimle erdemli ve iyi insanların yetiştirilmesinde aranmalıdır. Campanella, Platon ve Thomas More'dan başka Lycurgue'den de esinleniyordu.

'Güneş Ülkesi', Hospitalier tarikatının üstadı ile dünyanın birçok yerlerini gezmiş ve bu arada 'Güneş Ülkesi'ni de ziyaret etmek olanağını bulmuş ve bu devletin kurumlarını incelemiş olan Cenovalı bir gezgin arasında geçen konuşmalar biçiminde yazılmıştır.

Gezgin, Pasifik Okyanusunda bir adada dört site devletinin bulunduğunu, bunlardan üçünün Avrupa devletleri örnek alınarak kurulmuş olduğunu, dördüncünün ise Güneş Ülkesi Devleti olduğunu anlatır. Güneş Ülkesi Devleti, öteki üç devletin saldırılarına karşıdurmak için siteyi yedi kat surla çevirmiştir. Bu devletin uyrukları kolektif yaşamaktadırlar. Kadın-

lar bile şu yada bu erkeğin özel mülkiyeti altında değildir. Evlilik özel bir iş değil, bir devlet işidir. Campanella, özel mülkiyetin, bireysel aile mülkiyetinden doğmuş olduğuna inanıyordu. Belli bir kadından zevk alan erkekler, bu kadını yanlarında tutuyor ve onun doğurduğu çocuklara malvarlıklarını ya da şereflerini miras bırakma yoluyla sevgilerini gösteriyorlardı. Demek ki, bazı insanların belli birtakım malları kendilerine ayırmalarına ve yine kendi çocuklarına iyi koşullar hazırlamak için miras hakkını ortaya çıkarmalarına, bireysel babalık duygusu sebep olmuştu. Bu da, ilkel komünizmi sona erdirmişti.

Güneş Ülkesi Devleti'nin başında, bir filozof-papaz bulunmaktadır. Bu filozof-papazın adı 'Güneş'tir. Bu yüce yasa adamı, bütün manevî ve cismanî problemleri çözmek yetkisini taşımaktadır. Filozof-papaz'ın üç bakanı vardır: Kuvvet, Bilgelik ve Aşk Bakanı. Bu bakanların birincisi savaş işleriyle uğraşır. İkincisinin işi bilim ve sanatla ilgili bütün sorunlarla uğraşmaktır. Eğitim işleriyle de bu bakan ilgilenir. Üçüncü bakan da, fiziksel bakımdan olduğu gibi manevî bakımdan da sağlıklı, kusursuz insanlar yaratmakla görevlendirilmiştir. İnsanların eğitilip örnek gösterilecek biçimde yetiştirilmesi, daha önce birtakım eğilimler ve yetenekler bu insanlara verilmemişse büyük bir önem taşımaz. Bundan ötürü, birleşecek olan çiftlerin seçilmesi önemli bir konudur. Bilgi ve eğitim, temeli iyi insanlar ortaya çıkarabildiği takdirde başarılı sonuçlar verir. Bugüne kadar insanlar, bu konuda yalan yanlış düşünceler edinmişler ve bu düşünceleri benimsemişlerdi. Kuvvetli hayvan ve bitki türlerinin, yetiştirme ve eğitme aracılığı ile elde edilebileceğini çok iyi biliyorlardı ama, kendi birleşmeleri yani insanların çiftleşmesi, eğilimlere ve bencil çıkarlara uygun olarak rastgele yapılıyordu. İnsanların seçilmesi ve eğitilmesi, Güneş Ülkesi Devletinin en önemli görevleri arasında yer alır. Cinsel ha-

yatın amacı zevk almak ya da şehvet duymak değil, toplum yararına yeni insanlar ortaya çıkarmaktır. Bu amaçla, Aşk Bakanlığı şu genelgeyi çıkarmıştır: Çocuk yapma hakkına sahip olan erkekler sadece, fiziksel ve manevî bakımdan kusursuz olanlardır. Kusurlu yada zayıf erkekler sadece kısır yada gebe kadınlarla birleşebilirler. Kadınlar on dokuz, erkekler yirmi bir yaşından başlayarak cinsel birleşme yapma hakkını kazanırlar. Yirmi yedi yaşına kadar cinsel hayata girmemiş kimseler özel olarak ödüllendirilecek ve onlar için yüceltici şarkılar bestelenecektir. Geçerli yaşa gelmeden önce, cinsel birleşme yapmak konusunda önüne geçilmez istekler duyan bir delikanlı, bu durumunu başındaki görevli kimselere, memurlara ve doktorlara açıklayacaktır. Bunlar, sözü geçen delikanlıya kısır ya da gebe bir kadın bulacaklardır. Evli çiftler, yıkandıktan ve güçlü çocukları olması için Tanrıya dua ettikten sonra haftada iki kere cinsel birleşmede bulunacaklardır. Yatak odaları, ünlü erkeklerin güzel heykelleri ile süslenmiş olacak ve kadınlar bu heykelleri seyredeceklerdir. Birleşme saati doktor ve müneccim tarafından belirlenecektir. O saate kadar karı ve koca ayrı odalarda yatacaklardır. Belirlenmiş saatte yaşlı ve deneyimli bir kadın, odaları ayıran kapıyı açacak ve erkeği kadının yanına götürecektir. Evlenme hakkına sahip olan erkek ve kadınları birleştirenler, hepsi de papazlık niteliğine sahip yöneticiler olacaktır. Bunlar, iri ve güzel kadınları iri ve güçlü erkeklerle, şişman erkekleri zayıf kadınlarla ve zayıf erkekleri şişman kadınlarla birleştireceklerdir. Zihnî çalışmadan ötürü cinsel güçleri azalmış olan erkekler ateşli ve güzel kadınlarla birleştirilecektir. Öfkeli ve sinirli erkekler, sakin ve uysal kadınlarla, hayâl düşkünü erkekler, gerçekçi anlayışa sahip kadınlarla çiftleşeceklerdir. Kısacası, mizaçlarla karakterlerin ve fiziksel ya da manevî yakınlıklarla özelliklerin dengeli ve uyumlu bir

insan tipi ortaya çıkarması konusunda duyarlık gösterilecektir.

Gebeliği boyunca, kadın hekim gözetimi altında tutulacaktır. Hekim, yapılması gerekli perhizi açıklayacak ve ilaçları verecektir. Doğumdan sonra, anneler çocuklarını iki yıl emzirirler. Hekim gerekli görürse, bu süreyi daha da uzatabilir. Memeden kesilince, erkek çocuklar erkek koruyucuların, kız çocuklar da kadın koruyucuların özenine bırakılır. Daha sonra eğitim başlar. Erkekler de kızlar da çırılçıplak olarak fiziksel çalışmalar, yani beden eğitimi yaparlar. Her iki cins için de aynı eğitim uygulanır. Dersler kapalı yerlerde değil, açıkta yapılan gezintilerde ve özellikle üzerlerine coğrafya, astronomi, zooloji, botanik ve mineroloji ile ilgili levhalar asılmış olan ve kenti çeviren yedi sur boyunca yürürken verilir. Öğretmenler, öğrencilerinin özel yeteneklerini ve yatkınlıklarını yakından gözleyerek yetkililere bu konuda raporlar yazmakla görevlidirler. Bu raporlara dayanılarak, çocukların ne gibi bir meslek seçmeleri gerektiğine karar verilir. Eğitimin amacı, her şeyden önce, üretici emekçiler yetiştirebilmektir. Bundan ötürü tarım ve meslek eğitimi geneldir. Bütün yetişkinler görevlerini isteyerek yerine getirirler, çünkü, bilinçli bir etkinlik için yetiştirilmiş olan bir bedende kesinlikle sağlam ve sağlıklı bir ruh bulunur. Herkes çalıştığı için çalışma günü dört saatten fazla değildir. Bütün meslekler aynı biçimde değerlendirilir. Güneş Ülkesi Devletinde oturanların giyecekleri de yiyecekleri gibi sadedir. Kolektif mülkiyet ile aklî bir seçim ve eğitime dayanan bu düzen, ateşli bir topluluk ruhuyla ve büyük bir çalışma aşkıyla harekete gelmiş bir toplumun doğmasına yol açmıştır. Bu, bilimi seven, Tanrıya gerektiği gibi saygı duyan ve erdemli bir hayat süren bir toplumdur. Güneş Ülkesi Devletinde yaşayanlar, ölümsüz hayatı Tanrıda, mutlu yeryüzü hayatını ise kolektif yaşamada arayan kimselerdir. On-

larda ne zenginlik, ne yoksulluk; ne tembeller, ne de köleler vardır. Her şey ölçülü ve uyumludur.

Komünizme Yapılan İtirazlar

Campanella, Aristoteles'ten beri, kolektif mülkiyete karşı olanlarda rastlanan, yani komünizme karşı önesürülen itirazlarla da ilgilenmiştir.

Birinci itiraz: Komünizm insan doğasına aykırıdır.

Campanella'nın yanıtı: Campanella'ya göre komünizm sadece kabul edilebilir bir şey değil, aynı zamanda mümkün olan bir şeydir. Havarilerin yönetimindeki Kudüs topluluğu komünistti. Nitekim Markos'un yönettiği İskenderiye topluluğu da böyleydi. Papa I. Urbanus'un zamanına kadar din adamları da komünizm düzeni içinde yaşamışlardı. Platon'un Devlet'i, aziz Clemens, aziz Ambrosius ve Aziz Khrysostomos tarafından beğenilmiş ve övülmüştü.

İkinci itiraz: Komünizm, insanı çalışmaya özendiren şeyleri ortadan kaldırır.

Campanella'nın yanıtı: Özel çıkar, ancak mülkiyetin insanlarda bencil içgüdüleri geliştirdiği yerde çalışmaya özendirici bir nitelik kazanmıştır. Çünkü, özel mülkiyet, Hıristiyanların sevgi ve acıma duygusuyla topluluk duygusunu ortadan kaldırmıştır. Özel mülkiyet tutkusu, tefeciliği, insanın komşusuna hınç duymasını, kıskançlığı ve başka birçok kötülük doğurur. Bencil bir kimsenin sadece kendi özel çıkarları yönünde çalışmasını sağlayan özendirici bir yan bulması kolayca anlaşılabilen bir şeydir. Ama, insanların, topluluk, çalışma şevki, iyilik ve erdem amaçları gözönünde tutularak yetiştirildiği ve üstelik her emekçinin hakkı olan ücreti aldığı ve her mesleğin aynı ölçüde saygıyla karşılandığı Güneş Ülkesi gibi bir toplumda, topluluk sevgisi, çalışmaya özendiren en önemli güdülerden biridir.

Üçüncü itiraz: Güneş Ülkesi Devletinde kadınların ortaklaşa olması ahlâka ve doğaya aykırıdır.

Campanella'nın yanıtı: Bireye ve türe aykırı olan şey, doğaya da aykırıdır. Cinayet, hırsızlık, zina, eşcinsellik v.b. doğaya aykırıdır; çünkü bu davranışlar başkalarına zarar verir ve insan ırkının çoğalmasını engeller. Oysa kadınların kolektif olması kimseyi gücendirmez ve kimseye zarar vermez. Ayrıca insan türünün gelişmesini de engellemez. Bu kolektivizm, ahlâka da aykırı değildir. Çünkü bu, cinsel isteğin ilkel bir sonucu değildir. Cinsel istek tarafından değil, hesaplanmış ve ahlâkî bir topluluk çıkarı tarafından dikte edilmiştir. Topluluk yasaklarına, bilim ve felsefe kurallarına uygun olarak gerçekleştirilmektedir. Bundan ötürü, Güneş Ülkesi Devletinde, cinsler arası rastgele birleşmeler yoktur. Herhangi bir anda, herhangi bir kadınla çiftleşmek olanaksızdır. Bu devlette cinsel hayat topluluğun çıkarlarına sıkı sıkıya bağlıdır. Ne var ki, bu cinsel hayat kilisenin buyrukları ile değil, filozofların buyrukları ile düzenlenmiştir. Doğaya aykırı olmayan bir davranış, ancak, şehveti yada bencilce zevk duymayı amaç edindiği zaman kötüdür. Genel olarak, bireysel çıkarlar gözönünde tutularak yapılan davranışlar kötüdür. Oysa, akla uygun biçimde ve herkesin iyiliği için yapılan bir davranış ahlâkîdir.

FRANSA'DA TOPLUMSAL ELEŞTİRİ

Fransa'da Ekonomik ve Toplumsal Durum

İngiltere ile Fransa arasındaki Yüz Yıl Savaşından (1320 1421) sonra, Fransa kralları merkezileştirme politikalarını sürdürdüler. Bir bakıma, köylülerle zanaatkârların çıkarlarını savunarak soyluların, kilisenin ve loncaların ayrıcalıklarını kısıtladılar. İçerdeki durumlarını kuvvetlendirmeleri, dışarda bir genişleme politikası gerçekleştirmeleri sonucunu doğurdu. XII. Louis (1498 - 1515), Milano Düklüğü üzerinde hakkı olduğunu ileri sürdü ve Katolik Fernando'nun yardımıyla Napoli Krallığı'nı ele geçirdi ama sonra bırakmak zorunda kaldı. V. Karl'ın rakibi ve çağdaşı olan Birinci François (1515 - 1547) İsviçrelilerle ve Alman İmparatorluğu ile savaştı. Ayrıca, piskoposların ve papazların atanması konusunda Fransa Kralının onayının şart olduğunu Papa'ya kabul ettirdi. Fransız reformcu Jean Calvin (1509 - 1564) bu kralın çağında yaşamıştır. Katoliklerin misilleme hareketlerine maruz kalan burjuvaların bir kısmı ve bazı bilginlerle soylular, Calvin'in düşüncelerini benimsediler ve onu desteklediler. Calvin, çalışma alanını Cenevre'ye aktardı. II. Henri (1547 - 1559), II. Francois (1559 - 1560) ve IX. Charles (1560 - 1574) çağlarında Fransız Calvin'ciler sık sık cezalandırıldılar ve öldürüldüler. Bu baskı en yüksek noktasına Saint-Barthelemy kıyımında ulaşmıştır. Bu kıyımda bir gece içinde tam 20.000 Calvin'ci öldürülmüştür. Dinde reformdan yana olan Kral III. Henri (1574 - 1589), Keşiş Jacques

Clément tarafından öldürüldü. Böylece Valois hanedanı sona ermiş ve Fransız tahtına Bourbon'lar geçmişti. Bu hanedanda, ilk olarak, Protestan olduğu halde Katolikliği kabul eden IV. Henri (1589 - 1610) tahta geçti. Bu Kral, «Paris, dinsel bir âyin kadar değerlidir,» diyordu. Dinsel hoşgörü politikası (Nantes Fermanı 1598) ve köylüler lehine alınan önlemler, ülkenin ekonomik bakımdan gelişmesinde etki gösterdi. Bakanlarından Sully'nın de yardımıyla, manüfaktürlerin, özellikle ipek, halı ve dantel üretiminin, zanaatların ve dış ticaretin gelişmesi sağlandı. Ayrıca Kanada'da sömürgeler kuruldu. Sully ve IV. Henri, Habsburg'ların Avrupa'daki egemenliğini yıkmak için muazzam bir plan hazırladılar. Ne var ki, IV. Henri, Ravillac adında bir bağnaz adam tarafından öldürüldü. Halefleri olan XIII. Louis (1610 - 1634) ve XIV. Louis (1643 - 1715) ve yardımcıları Richelieu ve Mazarin ile birlikte otoriter bir rejim kurdular ve soyluların son iktidarını yıktılar. İspanya ve Almanya'ya karşı ardıardına savaşlar açtılar ve Fransa'da Calcin'ciliği baskı altında tutarken iç savaşı canlandırmak amacıyla Almanya'da Protestanlığı desteklediler. Fransız politikası, Almanya'da 1618'de patlak vermiş olan din savaşını uzattı. Gerçekten, Fransa, Alman ulusunun gücünü kırmak amacıyla sürdürmemiş olsaydı, bu savaş, 1635 yılında sona ermiş olacaktı. XIV. Louis, daha sonra, Hollanda'ya, İngiltere'ye, İspanya'ya ve Avusturya'ya savaşlar açtı. Bu davranışı, İspanya Veraset Savaşında (1701 - 1714) yenilgiye uğramasına kadar sürdü. Utrecht Antlaşması (1713) ile sömürgelerinden birçoğunu İngiltere'ye bırakmak zorunda kaldı.

XIV. Louis çağında özellikle XVII. yüzyılın sonunda ve XVIII. yüzyılın başında Fransa'nın durumu çok parlak duruma geldiği ve bakanların (özellikle Colbert) ticaret ve sanayii geliştirmek için harcadıkları çabalar gerçekten çok fazla olduğu halde, istila savaş-

ları, en sonunda ülkenin ekonomik hayatını berbat etti. Soylular, Paris'e ve Versailles'a gelmişler, topraklarını kâhyalarına bırakmışlardı. Bu adamlar, işlettikleri topraklardan mümkün olduğu kadar kâr sağlamaktan başka şey düşünmüyorlardı. Köylülerin sırtına binen vergi yükü gitgide ağırlaştı ve bu sınıfı adamakıllı ezmeye başladı. Nantes Fermanı'nın yürürlükten kaldırılması, Calvin taraftarı zanaatçıların Fransa'dan çıkmak zorunda kalması sonucunu doğurdu. Sarayın ısrarı, savaşlardan zarar görmemiş ne varsa hepsinin harcanmasına yolaçıyordu. Zenginleşenler, sadece büyük burjuvazi, spekülatörler, vergi alanlar ve tefecilerdi. Bunların çocukları, büyük paralar vererek, yargıçlık görevlerini ve yüksek memurlukları satın alıyorlardı. XIV. Louis'nin ölümü sırasında, Fransız köylüsü yoksullaşmış, soylular kolayca para kazanmaya alışmış, burjuvazinin yüksek tabakaları zenginleşmiş ve bu burjuvazinin bir bölümü soylulaşmıştı. Ülkenin, bütün yükünü çekmek zorunda kaldığı savaşlar, yine bu ülkede yaşayan insanların çalışma ve tasarruf etme konularında duyduğu inancı kökünden sarsmıştı. Herkes bedavadan zengin olmak istiyordu. Bu çağ, kötü maliyecilerin çağıdır. John Law adında biri, aksiyonlar ve banknotlar çıkararak bütün Fransa'yı altüst etmiş ve ülkeyi korkunç bir mali buhranın eşiğine getirmişti (1720). XV. Louis çağında 1750'den başlayarak, sanayi devrimi ortaya çıkmaya ve özgürlük ihtiyacı kendini gitgide daha şiddetle hissettirmeye başladı. İktisatçılar, devletin ekonomik hayata katılmasını ve köhne geleneklerin aleyhinde bulunmaya ve doğal yasalara yer açılmasını savunmaya başladılar. «Kilisenin otoritesi de, mutlakiyetçi ve feodal imtiyazlar da, köylülerin topluluk hakları da, eski loncalar ve üretime engel olan çeşitli kısıtlamalar da kahrolsun!» diye bağırıyorlardı. Kentlilerin, pozitif hukuk ve doğal hukuk güvencesi altında özgürce üretim yapmaları gerektiğini

söylüyorlardı. Burjuva özgürlüğünün yarattığı sarhoşluk içinde, toplumsal hayatı eleştirenler, özel mülkiyet rejiminin parçalanması yönünde çalışmaya başlamışlardı.

Büyük ve gözüpek düşünürlerin ortaya çıktığı bir çağ açılmıştı. 1750'den 1793'e kadar Fransız düşüncesinin bütün dünyayı aydınlattığını söyleyebiliriz. Bu düşünce, Devrim'in çok yakında gerçekleşeceğini haber veriyordu.

Kurulu düzeni eleştiren bu yazarları üç ana bölüme ayırabiliriz. İlk bölümde, komünizme karşı az çok eğilimli yazarlar, ikinci bölümde burjuva yazarlar, üçüncüsünde de ütopyacı yazarlar bulunuyordu. Burjuva yazarlar, özel mülkiyetin yarattığı kötülükleri kaderci bir anlayışla kabul ediyorlar yada reformlar yaparak bu kötülüklerin azaltılması gerektiğini önesürüyorlardı. Ütopyacılar ise, gerçeğe sırtçevirerek hayâl âlemlerine sığınıyorlardı. Ancak, bu ayırmayı, kesin bir şey gibi kabul etmemek gerekir. Çünkü birinci ve üçüncü bölümde bulunan yazarların birçok noktada birleştikleri görülür. Ne var ki, böyle bir ayırım, durumu kaba çizgileriyle görmek bakımından yararlıdır.

Toplumsal Eleştiriciler: Meslier, Morelly, Mably

Corneille'in, Racine'in ve Molière'in tragedyalarını ve komedilerini saray ve soylular için yazdıkları, La Fontaine'in masallarını ortaya koyduğu, Boussuet'nin vaaz verdiği ve başka birçok yazarın XV. Louis çağını Fransız edebiyatının altın çağı haline getirdikleri sırada, Etrepigny köyünün yoksul bir papazı, 1692 yılından beri görevinin başında bulunarak, köylüleri Hıristiyanlık yolunda yönetiyor ama için için bu dinin tepeden tırnağa saçma olduğunu düşünüyor ve kurulu düzeni, komünizm açısından ele alarak kesin bir biçimde mahkûm ediyordu. Aralarında yaşadığı zavallı

köylüleri sevdiği ya da yeterince cesur olmadığı için, bu papaz, devrimci düşüncelerini açığa vurmuyor, sadece yazı haline getiriyordu. Belki de devrimci gerçeklerin söylenmesi zamanının henüz gelmemiş olduğunu ve bir kurban daha verilmesinin hiçbir işe yaramayacağını düşünüyordu.

Bu papazın adı Jean Meslier idi. 1664'de Champagne'da doğdu ve 1729 ya da 1733 yılında Etrepigny'de öldü. Voltaire tarafından açıklanmış biçimiyle, yüz yıl boyunca eksik ve yanlış tanınmış olan yapıtı, 1864'de Amsterdam'da 'Jean Meslier'nin Vasiyeti' adıyla üç cilt olarak basıldı. Bu kitap, dini, kitleleri şaşkınlık ve itaat altında tutmak için icat edilmiş bir şey olarak gören ve Hıristiyanlıktan tiksinen bir insanın yapıtıdır. Meslier, bu kitapta korkunç bir sertlikle soyluların, krallığın, din adamlarının, militarizmin, memurların ve vergi mültezimlerinin ne olduğunu açıklamıştı. O çağın kurumlarına, hiçbir Tanrıtanımaz düşünür ya da demokrat, Meslier kadar amansızca saldırmamıştı. Bu saldırılar, her şeyden önce XIV. Louis'nin Fransa'sına yönelikti, ama aynı zamanda genel olarak, monarşiyi, dini ve mutlakiyetçiliği de göz önünde tutuyordu. Bizi burada ilgilendiren yan, Meslier'nin toplumsal eleştirileridir. Bakın bu konuda, neler söylüyor:

«Her yerde rastladığımız ve sürdürüldüğünü gördüğümüz kötüye kullanmalardan biri de, toprağın ürünlerini ortaklaşa kullanmak yerine bunlara bireysel olarak sahip çıkmaktır. Her topluluğun üyelerinin kendilerini bir ailenin üyeleri gibi görmeleri ve herkesin çalışarak, herkese hayat için gerekli şeyleri üretecek biçimde emek vermesi doğru olur. Topluluklar, egemenlik kurmak isteyen kimseler tarafından değil, en akıllı ve en iyi insanlar tarafından yönetilmelidir. Bu toplulukların, barışı sürdürmek ve karşılıklı yardımlarda bulunmak için birleşmeleri gereklidir. Küçüklerle büyükler, açlarla toklar, yoksullarla zengin-

ler arasındaki uzlaşmazlığı yaratan, yeryüzü nimetlerinin bölüşülmesi, yani özel mülkiyettir. Bu adaletsizlikler gözönüne alınırsa, yani bir yanda bulunan lükse ve öte yandaki yoksulluğa bakılırsa, bunların temelinde bir yanda erdemli bir hayat, öte yanda kötülük bulunmadığı görülür. Ayrıca Tanrı'nın varlığına inanmak da olanaksızdır. Çünkü adaletin böyle tepetaklak edilmesine razı olacak bir Tanrı düşünülemez... İlk Hıristiyanlar kolektif bir hayat sürüyorlardı, ama üçkâğıtçı papazlar malların kolektifliği yerine komünyonu, yani hayali zenginliklerin ortaklaşalığını koydular. Ama kendilerine gelince, keşişler, yeryüzü zenginliklerinin kolektif olmasını savunur ve hiçbir zaman yoksulluktan korkmazlar. Pascal, 'Pensées' adlı yapıtında, bu konuya dokunarak, toprağın özel mal haline getirilmesinin ve bundan doğan kötülüklerin, kolektif olması gereken şeylerin tek tek insanlar tarafından mülk edinilmiş olmasıyla açıklanabileceğini söylemiştir. Nitekim, tanrısal Platon da, özel mülkiyetin yer almayacağı bir devlet yaratmak istemişti.

«Eşitsizlik, doğal hukukun çiğnenmesidir. Bütün insanlar eşit doğar. Yaşamak için gerekli araçları üretmek amacıyla çalışarak, insanlar, aynı yaşama hakkına, doğal zenginliklerden aynı biçimde yararlanma ve toprağın ürünlerinden eşit pay alma hakkına sahip olurlar. Ne var ki, toplum halinde yaşadıkları ve bu yaşama biçimi bazı bağımlılık ilişkilerinin varlığını gerektirdiği için insanların bu ilişkileri kabul etmesi gerekli olabilir. Ama bağımlılığın eşitsizlik haline girerek yozlaşmasının önüne geçmek gerekir.

«İnsanlığın kurtuluşu, halkların zorbalara karşı birleşmesinde ve malların kolektifliği ile herkesin çalışmasını gerektiren doğa yasalarının bilinip kavranmasında aranmalıdır.»

'Doğanın Yasası' adlı kitabın yazarı Morally, ko-

münist düşünce üzerinde Meslier'den daha derin bir etki bırakmıştır. Bu yazarın hayatı hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmiyoruz. Vitry-le François'da doğmuştur. 1753'de 'Yüzer Adaların Batışı' adlı bir kitap yayımlanmıştı. Destan biçiminde yazılmış olan ve dört şarkıdan oluşan bu kitapta, serbest aşk ve komünizm temeli üzerine kurulmuş bir toplum anlatılmaktadır. İki yıl sonra, yanlış yere Diderot'nun olduğu önesürülen 'Doğa'nın Yasası' adlı kitabı yayımlandı. Morelly, bu yapıtında şu düşünceleri ileri sürer :

«Toplumsal sefalet, filozofların ve devlet adamlarının, doğa yasalarını anlamamış olmalarından ya da bu yasalardan yanlış sonuçlar çıkarmalarından doğmuştur. Doğa, insanlara ihtiyaçlarını ve güçlerini veren şaşılacak ölçüde zeki bir makinedir. Doğa, insanları, öyle bir ortam içine yerleştirmiştir ki, insanlar doğa'nın yasalarını anlayıp ona göre hareket ederlerse mutlaka mutlu ve erdemli olurlar. İnsan ne iyi ne de kötü doğar. Doğuştan içinde getirdiği, ne fikirler ne de yatkınlıklar vardır. İnsan, dünyaya ilgisiz bir varlık olarak gelir. İnsanı bu ilgisizliğinden kurtaran şey, kişisel güçlerinden daha güçlü olan doğal ihtiyaçlarıdır. Nitekim, tek başına kalmış olan bir insan bu doğal ihtiyaçlarını hiçbir zaman tatmin edemez. İhtiyaçlar ile güçler arasındaki bu uzlaşmazlık, insan bakımından çok mutlu sonuçlar doğurmuştur. Çünkü, insan, ancak böylelikle çalışmak, düşünmek, hemcinsleri ile birleşmek, kısaca, kendini 'toplumsallaştırmak' zorunda kalmıştır. İhtiyaçlarını gidermeyi mümkün kılmak için, doğa, insanlara bütün zenginlikleri ile birlikte toprağı bağışlamıştır. Bu yüzden, toprak kolektif olarak bütün insanların malıdır. Toprak, insanların, yaşayışının ortak temelini oluşturur. Bu temel üstünde, filozofların, yasakoyucuların ve devlet adamlarının doğa yasalarını inceledikleri ve bunlara uydukları takdirde, çalışma alanlarının çe-

şitliliği ve farklılığı, yükümlülükleri ve birliğiyle hayranlık uyandıracak bir makine gibi dengeli şekilde işleyecek olan toplum yeralacaktır. Ama yazık ki, filozoflar, yasakoyucular ve devlet adamları böyle yapmamışlardır. Bunun yerine, toprağı özel mülkiyet konusu yapmışlar, çıkarların paylaştırılmasına, bölünmesine ve çatışmasına yolaçmışlardır. Böyle bir durum da, doğa'nın niyetlerini boşa çıkarmış ve yine doğa'nın yarattığı ihtiyaçlarla kuvvetlerin yozlaşmasına sebep olmuştur. Günümüz toplumunun karşılaştığı, ister demokratik, ister aristokratik, ister monarşik olsun, herhangi bir devlet biçimi uygulanmakla çaresi bulunmayan kötülükler işte bu durumdan doğmuştur. Tek çare, doğa'nın yasalarına dönmektedir. Bu yasaları şöyle özetleyebiliriz:

«Hiçbir şey özel olarak ve sadece bir kimsenin olamaz. Herkesin günlük kullanma için muhtaç olduğu şeyler bunun dışındadır.

«Her yurttaş aynı zamanda toplumun bir memurudur ve ihtiyaçlarının genel fonlardan karşılanması gerekir.

«Her yurttaş, yeteneklerinin ve gücünün elverdiği ölçüde, zenginliği artırmaya yardımcı olmalıdır. Yurttaşların toplum içindeki görevlerini, toplumsal-ekonomik yasalara uygun olarak düzenleyen işte bu ilkedir. Toplumsal-ekonomik yasalar ise şunlardır:

«Her halk, aileler, aşiretler, topluluklar ve mümkünse eyaletler halinde bölünecektir. Her aşirette, eşit sayıda aile bulunacaktır. Ailelerin ürettikleri bütün ürünler kamu ambarlarında toplanacak ve daha sonra belli tarihlerde, bütün yurttaşlar arasında bölüştürülecektir. Ambarlarda saklanamayan ürünlerin, dağıtılmak üzere genel yerlere götürülmesi gereklidir. Ürünlerin saklanabilen fazla kısmı kıtlık yılları gözönünde tutularak bir köşeye konulacaktır. Komşu halklarla ticaret, ancak, mübadele esası üzerinden yapılacak ve halkın denetimi altında bulunacaktır.

«Yurttaşların hepsi, 20 ile 25 yaş arasında tarımla uğraşacaklardır.

«Devletin yönetimi, elli yaşını geçmiş aile reislerinin her yıl seçtiği üyelerden kurulan bir Senato'ya verilecektir.

«Evlilik on yıllık bir süre için yapılır. Evliliğin yasal olması için Belediye Meclisi tarafından onaylanması gereklidir.»

1709'da Grenoble'da doğan ve 1785'de ölen Mably'nin hayatı hakkında çok daha fazla şey bilinmektedir. Mably, iyi bir öğretim gördü, dinbilimi okudu ama çok geçmeden politikaya yöneldi ve Dışişleri Bakanlığında yazman oldu. Politika sorunları üzerinde olduğu gibi, antikite ve Fransa tarihi üzerinde de yapıtlar verdi. Başlangıçta kurulu düzeni savundu; ama çok geçmeden eleştirel bir tavır takındı ve 'İktisatçı Filozoflara Sunulan Bazı Kuşkular' adındaki polemik kitabını yayımladı. Bu yapıt, özellikle Mercier de la Riviere'e ve özel mülkiyeti en doğal ve en iyi kurum olarak gören ve ayrıca despotik bir hükümete dayanması gerektiğini ileri süren bütün iktisatçılara karşı yazılmıştı. Mably, bu teorilerin karşısına, komünist doğal hukuku, Lycurgos'un yasalarını, Ploton'un 'Devlet'ini çıkardı ve bunların özel mülkiyet ile toplumsal eşitsizliğe üstünlüklerini gösterdi. Mably, Morelly'nin derinden derine etkisi altında kalmıştı. Bir başka yapıtında şöyle yazmıştı:

«İklimi tatlı bir ıssız adadan sözedildiğini duyduğumda oraya gitmek ve herkesin eşit olduğu, herkesin aynı ölçüde zenginlik yada yoksulluk içinde bulunduğu ve dostça, özgürce yaşadığı bir cumhuriyet kurmak isteği duyarım. Bu cumhuriyetin ilk yasası şu olacaktır: kimse özel mülk sahibi olamaz. Orada oturanlar, emeklerinin ürününü kamu depolarına götürecekler. Her yıl, aile reisleri, herkese gerekli yaşama araçlarını verecek ve toplumun kendisinden istediği işi gösterecek olan yöneticileri seçeceklerdir.»

Bununla birlikte, Mably, o günün toplumu içinde yetişmiş insanların, genel çıkarları, etkinliklerinin temeli yapamayacak kadar bencil olduklarını kabul ediyordu. Bencillik, toplumsal dayanışma duygusundan çok daha güçlüydü. Bundan ötürü, Mably, geçici olarak, özel mülkiyetin haklarını kısıtlayacak, bencilliği gemleyecek ve ancak kişisel emekle kazanılmış mülkiyetten başkasını teşvik etmeyecek yasalar yapılmasını öneriyordu. Miras hakkının kısıtlanması, toprak ve sermaye sahiplerinden en ağır vergilerin alınması, böylece emekçilerin payına düşen verginin mümkün olduğu kadar azaltılması gerektiğini düşünüyordu. Ayrıca memurların maaşları arasındaki farklar ortadan kaldırılmalı ve ücretlerin eşit olmasına çalışılmalıydı. Çünkü, Mably'e göre, ortaklaşa bir çalışma içinde, insanlarda gördüğümüz doğal eşitsizlik ortadan kalkacaktı.

Burjuva Eleştiriciler: Rousseau, Linguet, Necker ve Brissot

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında doğal hukuk teorisi Fransa'da o derece yayılmıştı ki, komünizme düşman yazarlar bile özel mülkiyete karşı eleştirici bir tavır takınıyorlardı. Bunlar arasında en tutarlı olmasa da en ünlü olanı Jean Jacque Rousseau'ydu (1712 - 1778). 1753'de yayımlanmış olan ve 'İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı' adını taşıyan kitabında, Rousseau şöyle diyordu:

«Bir tarlanın çevresini çitle çevirerek 'Bu tarla benimdir' diyen ve buna inanacak kadar safdil kimseler bulan ilk adam, insan toplumunun gerçek kurucusu olmuştur. Bir başkası, çakılan kazıkları kaldırıp, kazılan çukuru yeniden doldurarak, hemcinslerine, 'Bu sahtekâra aldanmayın! Meyvelerin herkese ama toprağın hiç kimseye ait olmadığını unutursanız mahvoldunuz demektir!' diye haykırsaydı, in-

sanoğlu nice cürümlerden, savaşlardan ve cinayetlerden, sefaletlerden ve felâketlerden kurtulmuş olacaktı.»

Rousseau, 'Emile' (1762) adlı bir başka yapıtında, bu tür düşünceleri dile getiren çeşitli bölümler yazmıştır:

«Toplum hayatının sağladığı bütün yararlanmalar, emekle ödenmelidir. Çalışmak her insanın ödevidir. Zengin ya da yoksul, güçlü ya da zayıf olsun, çalışmayan her yurttaş namussuzdur.»

Tutucu hukukçu Simone N. H. Linguet (1736 - 1794), 'Meden Hukuk Teorisi' adlı yapıtında (1767), burjuva toplumunun i sanın doğal özgürlüğü ü ortadan kaldırdığını söyleyip yakınır... «İnsan, daha doğduğu andan başlayarak toplum denilen o korkunç zincire vurulmuştur... Dünyaya ilk bakışında, zincirlere vurulmuş olan ve bir yeni gelenin kendi köleliklerini paylaşacağını düşünerek sevinen hemcinslerini görür. Tutku ve şiddeti kullanmayı kabul edenlere mülkiyet sahibi olmak iznini verirler. 'Adalet, herkese kendi hakettiğini vermek amacını güden ebedi ve dikbaşlı bir iradedir.' Hukukçular böyle konuşur. Ne var ki, yoksul olanın yoksulluğundan başka bir şeyi yoktur. Üstelik yasalar ona başka bir şey de sağlayamaz. Çünkü, yasalar, zenginlik içinde yaşayanları, yaşamak için gerekli şeylere bile sahip olmayanların saldırılarından korumak içi yapılmıştır. Yasalar zenginler tarafından oluşturulmuştur. Bundan ötürü yasalardan en fazla yararlananların zenginler olması doğaldır. Onları, zenginlerin düşman ülkelerinde yaptırdıkları kalelere benzetmek doğru olur. Savaşlar da yasaların sonucudur. Çünkü savaşların kaynağı mülkiyet tutkusudur. Oysa, mülkiyet, yasalardan başka şeye dayanmaz. Burjuva toplumunun amacı, zenginleri her türlü çalışmadan kurtarmaktır. Özgür işçinin durumu, köleninkinden çok daha kötüdür. Çünkü, köle, çalışmadığı zaman da yi-

yecek bir şey bulur. Buna karşılık, iş bulamayan özgür işçinin durumu nedir? Böyle bir işçi açlık ve sefalet yüzünden ölürse, onunla kim ilgilenir?»

Linguet'in yapıtlarında bu tür düşüncelere sık sık rastlanır. Bununla birlikte, Linguet, ölene kadar bir tutucu olarak kalmıştır. Çünkü Linguet, toplum hayatı istenince, eşitsizliğin ve bundan doğacak her şeyin kabul edilmesi gerektiğini düşünüyordu.

XIV. Louis'nin Maliye Bakanı Jacques Necker, tahıl ticareti ile ilgili yapıtını şu cümlelerle bitiriyordu:

«Topluma gözatılınca, bütün toplumsal kurumların, zenginlerin servetini artırmak amacıyla kurulduklarını düşünmemek kabil değildir. Yasa kitaplarını açılınca, her sayfada bu gerçeğin bir kanıtını görüp korkmamak olanaksızdır. Bir avuç insanın toprağı paylaştıkları ve ellerinde hiçbir şey olmayan kitlelere karşı kendilerini korumak için yasalar koydukları söylenebilir. Bu, aynı adamların, yabani hayvanlardan korunmak için ormanları engellerle çevirmelerini hatırlatmaktadır.»

Son olarak, Brissot'nun (1736 - 1794), 'Mülkiyet ve Hırsızlık Üzerine Felsefi Araştırmalar' adlı yapıtından aldığımız şu ilginç bölümü verelim:

«Eşitlik yeryüzünden kalkınca, zenginlerle yoksullar arasındaki uzlaşmazlık gitgide daha kesin bir biçimde ortaya çıkmaya başladı. Toplum iki sınıfa bölündü. Birincisinde mülkiyet sahipleri, ikincisinde halk kitleleri bulunuyordu. Ve mülkiyetin gaddar hakkını pekiştirmek için gaddar cezalar konuldu. Bu hakkın ihlâl edilmesine hırsızlık deniyor. Oysa, doğal durum açısından, hırsız olan gerektiğinden fazla mala mülke sahip olan zengindir. Oysa toplumda, bunun tam tersine, hırsız denilen kimse, zenginden bir şey çalan kimsedir. Görüş açıları ne kadar değişiyor değil mi?»

Bu düşüncelerine rağmen, Brissot'nun bir devrimci, bir Jakoben değil, bir Jironden, yani ılımlı bir

cumhuriyetçi olduğunu söyleyelim. Nitekim Jakoben'ler böyle olduğu için onu giyotine göndermiş ve kafasını kestirmişlerdi.

Vairasse d'Allais'nin Ütopyası

Komünist bir toplumu betimleyen ilk Fransız ütopyası, Denis Vairasse d'Allais tarafından yazılmıştır. 'Histoire des Sevarambes' adlı yapıtı önce Londra'da İngilizce olarak 1765'de, sonra 1777 - 1778'de Paris'te yayımlandı.

Vairase'in gençliği hareketli geçmişti. Önce Fransız ordusunda, sonra İngiliz donanmasında hizmet görmüş, Londra'da bir süre kalmış ve sonunda Paris'e yerleşerek dil öğretmenliği yapmaya başlamıştı. 'Histoire des Sevarambes' yayımlanmasından kısa bir süre sonra Almanca ve Felemenkçeye de çevrilmişti. Vairasse, bu yapıtında, Avustralya'nın bir adasında yaşayan Sevaramb'ların hayatını anlatmaktadır. Sevaramb'lar, Sevaris adındaki akıllı bir kimse tarafından örgütlenmiştir. Sevaris'in, halkını örgütlerken gözönünde tuttuğu ilkeler şunlardı:

Toplumun karşılaştığı kötülüklerin üç ana kaynağı vardır: gurur, açgözlülük ve tembellik. Bunların birincisi insan topluluklarının eşitsizliğini yaratmış, yani soylularla halkın, efendilerle kölelerin ortaya çıkmasına yolaçmıştır. İkincisi de toplumu zenginler ve yoksullar olmak üzere ikiye bölmüştür. Üçüncüsü ise, aşırılıklara ve entrikalara sürükler insanı. Ayrıca, doğa'nın ve insan ruhunun zenginliklerini ihmal ettirir. Sevaris, toplumsal kötülüklerin bu üç kaynağını kurutmaya karar vermiştir. Önce her türlü kast ya da toplumsal sınıf farkını ortadan kaldırmakla işe başlamış ve sadece insanların manevî özelliklerinden gelen farkları bırakmıştır. Daha sonra, her tür özel mülkiyeti ortadan kaldırmıştır. Bütün mal mülk ve topraklar devletin malı ilan edilmiştir. Böy-

lece yeryüzüne türlü belalar getiren açgözlülüğü, davaları, gümrükleri, vergileri, hayat pahalılığı ve yoksulluk gibi şeyleri ortadan kaldırmıştır. Bu yasalar yürürlüğe konduktan sonra bütün Sevaramb'lar kendilerine hiçbir şey ait olmadığı halde, zengin insanlar haline gelmişlerdir. Ne var ki, devlet malları onların ortak mülkiyetinde olduğundan, aralarından herbiri kendini dünyanın en zengin kralı kadar mutlu sayabilir. Malların ortak oluşu herkesin çalışmasını gerektirdiğinden, Sevaris de herkesin çalışması gerektiğini söylemiş ve günü üç parçaya bölmüştür: üç saat çalışma, üç saat dinlenme, üç saat uyku. Çalışmayanlar, sadece ihtiyarlar, gebe kadınlar, hastalar ve çocuklardır. Ama tembellik en fazla utanılacak şey olarak görüldüğünden, çalışma zorunda olmayanlar bile bir uğraş bulmak için çaba harcarlar.

Çocukların öğrenim ve eğitimine çok önem verilir. Yedi ile on bir yaş arasında ilk eğitimden geçerler. Bu eğitim, onların hem zihnini hem bedenini geliştirmek amacını güder. Daha sonra, çalışma süresi günde dört saat olan tarım okullarına ve meslek okullarına giderler. Çocuklara, ılımlı olmak, yasalara, yaşlı kimselere ve dine saygı duymak gibi meziyetler aşılanır. Sevaramb'lar genel olarak tek karılı evlenme yapabilirler. Yalnız memurlar birden fazla kadın alabilirler. Hükûmetin biçimi 'helyokratik'tir, yani, güneş en büyük Tanrı olarak tanınmaktadır. Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi devletin en yüksek memurları arasından seçilir. Ama bütün öteki memurları halk seçer.

Sevaramb'lar, büyük yapılarda birarada yaşarlar. Her yapıda bir ambar vardır. İhtiyaç duyulan her çeşit erzak bir belge ile alınabilir.

Büyük Ütopyaların Taklit Edilmeleri

Vairasse tarafından açıklanan fikirlerin hemen hep-

sinin, Thomas More'un yada Campanella'nın yapıtlarından alınmış olduğu görülmektedir. Ne var ki, daha sonra ortaya çıkan ütopyaların (XVIII. ve XIX. yüzyılda Fransa ve İngiltere'de bu tür bir yığın ütopya çıkmıştı) çoğunlukla yüzeyde kalan taklitler olduğu görülür. Bunları birbirinden ayıran, önce evlilik sorunudur (kimi tek karılı evlenmeyi, kimi belli bir süre için evlenmeyi, kimi de serbest aşkı doğru bulmaktadır). Daha sonra, hükümetin biçimi sorunudur (kimi krallığı tercih ettiği halde, kimi de demokrasiyi ve anarşiyi tercih etmektedir).

Bu konuyu bitirmek için bu ütopyalardan bazılarının adlarını verelim: Gabriel de Foigny'nin 'Terre Australe İnconnue'sü (1676); Foigny anarşist-komünistti. Komünist-deist bir yazar olan Jacques Massé'nin 'Serüvenler ve Gezi' (1710) adlı kitabı. Campanella'yı ve Vairasse'i taklit eden Berington'ın 'Gaudence de Lacques'ın Anıları' (1746) adlı yapıtı, Fontenelle'in, kölelik üzerine dayanan Tanrıtanımaz bir komünist toplumu anlatan 'Filozoflar Cumhuriyeti' (1768). Komünist-ahlâkçı Réstif de la Bretonne'un yine bir komünist toplumu dile getiren 'Güneyde Keşif' (1781) adlı yapıtı.

Fenelon'un, Yunan antikitesini idealize ederek ele alan 'Telemakhos'un Serüvenleri' (1689) adlı yapıtı da ütopik nitelik taşıyan taklitlerin ortaya çıkmasına yolaçmıştır.

AMERİKA'DA DİNCİ TOPLULUKLAR

Ütopya yazarları ideal toplumlar betimlemeye çalıştıkları sırada, Hıristiyanlar arasında, (özellikle Almanya ve Fransa'da) sapkın-komünist gelenekler sürüp gidiyor ve bu gelenekleri benimsemiş olanlar yetkililerin baskısı altında her tür cezalandırılmalarla karşılaşıyorlardı. Ne var ki Engizisyon çağı geçmişti. Ülkelerinde istedikleri gibi yaşayamayan bu sapkınlar, başka yerlere göçetmek zorunda kalıyorlardı. Bundan ötürü, düşüncelerini uygulamak amacıyla, Amerika'ya gitmiş ve orada topluluklar (koloniler) kurmuşlardı. Böylece, Amerika, ideallerine uygun bir hayat sürmek isteyen sapkınların sığındığı bir yer oldu. Bu topluluklara, daha sonra, Owen'ın, Fourier'nin ve Cabet yandaşlarının kurdukları topluluklar eklendi. Sözünü ettiğimiz bu son toplulukları, bir başka çağa ait oldukları için şimdilik bir yana bırakıyoruz.

Amerika'da gördüğümüz ilk dinci-komünist topluluk 'Shaker'lar topluluğudur. 1776'da New-York eyaletinde Watervliet'de kurulan bu topluluk Ann Lee adında bir İngiliz kadın tarafından yönetiliyordu. Kısa zamanda üyelerin sayısı o kadar arttı ki, aynı örnek üzerine başka topluluklar kurmak gerekti. 'Shaker'lar tam bir manastır hayatı sürüyorlardı. Namusluluğa, sert ve kısıtlayıcı bir ahlâka, din kurallarına, az ve sade yemek yemeye çok önem veriyorlardı. Kısa zamanda zengin oldular. Her topluluk, malları kolektif yönetilen «ailelere» bölündü.

'Shaker'lardan sonra en önemli topluluk, 1803 yı-

lında, George Rapp yönetiminde Amerika'ya komünist bir topluluk kurmak için gelen Alman köylüleri tarafından Pensilvanya'da kurulan «Harmony» topluluğuydu. Bu toplulukta eşitlik ve uyuşma egemendi. 1814 yılında, 100.000 dolar karşılığında kolonilerini satarak yeni bir topluluk kurmak üzere İndiana eyaletine gittiler. Burada kurdukları yeni koloni de gelişti ve kısa zamanda büyük bir zenginliğe sahip oldu. Ama yeni kolonilerinin iklimi kendilerine uygun gelmediği için, bunu da Robert Owen'a 150.000 dolar karşılığında sattılar. «Economy» adını verdikleri bir üçüncü koloni kurdular. Bu topluluk da kısa zamanda gelişti. Topluluğun arasına karışmış olan ve bölünmelere yol açan serüvencilerin varlığına rağmen koloni adamakıllı zenginleşmişti. Bu kolonide yaşayanlar, 1807'ye kadar evliliği geçerli sayıyorlardı ama daha sonra bekârlık zorunluluğu koydular. Petrol sanayiinin ortaya çıkışıyla birlikte Pensilvanya eyaletinin hızla gelişmesi, bu komünist hayaline son verdi. George Rapp'ın öğretilerini benimseyenler, geniş topraklara, petrol kuyularına ve fabrikalara aksiyon yoluyla sahip olanların kurduğu büyük bir şirket haline geldiler.

Bu arada Zoar topluluğundan da sözetmek gerekir. Bu topluluk da dinsel inançları yüzünden ülkelerinde rahat edemeyen bazı Alman köylüleri tarafından kurulmuştu. Bunlar, İngiliz Quaker'lerinin para yardımı sayesinde, başlarında Joseph Baümler olduğu halde Amerika'ya gelmişler ve komünist bir koloni kurmuşlardı. Büyük bir refaha kavuşan bu topluluk 1898 yılına kadar sürdü. Keil adında bir doktor tarafından kurulan ve üyelerinin çoğu Alman ırkından gelen, Missiouri'de Bethol ve Oregon'daki Aurora adlı topluluklar da varlıklarını şeflerinin ölümüne kadar refah içinde sürdürdüler.

Son olarak, bir Alman komünist tarikatının üyeleri tarafından kurulan Amana kolonisinden sözede-

lim. Bu tarikatın bin kadar üyesi 1842 yılında Amerika'ya göçetmişti. 1901 yılında bu kolonide yedi köye ayrılmış olan ve hem tarım, hem de zanaatkârlıkla geçinen 1767 kişi vardı. O çağda servetleri 1 milyon 647 bin dolar tutuyordu. Değirmenleri, demirhaneleri, sabun ve kumaş fabrikaları vardı. Ama atölyeleri çok temiz olduğu gibi, çalışma da hızlı değil yavaş yapılıyor ve sık sık dinlenme veriliyordu. Komünist bir düzen içinde, sade bir hayat sürülüyordu. Bu hayat ilk Hıristiyanların hayatına benziyordu.

Genel olarak, bu kolonilerin başarısı, üyelerin dinsel ideale bağlılık derecesine ve şeflerinin bireysel üstünlüklerine dayanıyordu.

DÖRDÜNCÜ KİTAP

yakınçağ

I. BÖLÜM

İNGİLTERE'DE ENDÜSTRİ DEVRİMİ

Burjuva devriminin sonuçları:

1642 yılında başlayan burjuva devrimi değişik biçimler ve yollarla 1689 yılına kadar sürdü. Mutlakiyetin bozguna uğraması ve burjuvazinin zaferiyle de son buldu. İngiltere, mutlakiyet özelliği taşıyan bir cumhuriyet olmuştu. Nüfus henüz azdı. Beş milyonluk nüfusun bir buçuk milyon kadarı zanaatçılar ya da tacir sınıfından olanlardı. Endüstri, ya evlerde ya da atölyelerde yapılıyordu. Bundan başka, birçok ücretli zanaatçıyı biraraya getiren ve ticarî sermayenin egemenliği altında bulunan dev mekanizmaların parçaları durumundaki işyerleri de vardı.

İngiliz politik hayatında daha devrim sırasında, ticaret ve endüstrinin çıkarları, ağır basan bir etki yapmaya başlamıştı. Bu durumun sözcüsü Oliver Cromwell oldu. Bu etki, XVIII. yüzyıl boyunca durmaksızın arttı. İngiliz hükümetinin politikasının, ticaret ve sanayie geniş pazarlar açmaktan başka bir amacı yoktu. İngiliz soylular sınıfı ve İngiliz maliyesi, işte bu amaçla, Hollanda ve Fransa'yla çatışmaya girdi. İrlanda'nın sınaî rekabetini ezdi, Kuzey Amerika'nın rekabet çabalarını henüz yeşermekte olduğu sırada önledi ve Hint İmparatorluğunu kurdu. Bankalar, denizcilik ve yapımevi kumpanyaları kurması; pek çok sayıdaki küçük köylü yığınlarını topraklarından ederek yollar ve kanalların yapımında kullanılan emekçiler durumuna getirmesi, o çağda he-

men her yanda belirmekte olan yapımevlerinde kullanması da bu amacı güdüyordu. Uğranılan tek yenilgi, İngiliz hükümetinin kısa görüşlü politikası yüzünden Kuzey Amerika Birleşik Devletleri'nin elden çıkması oldu.

Teknikteki Gelişmeler

Pazarların genişlemesi ve işlenmiş maddeler talebinin genel artışı, üretimin ve taşıma biçimlerinin tam bir dönüşümünü gerektirdi. Mühendisler, mucitler, bilginler, pazarın ihtiyaçlarına karşılık vermek için işe koyuldular. İngiltere kısa bir süre içinde, sık bir kara ve deniz yolları ağıyla örüldü. Buhar makinesi geliştirildi. Maden endüstrisinde, gitgide daha çok antrasit kömürü kullanılmaya başlandı. İplik makinesinin ve makineyle dokumanın bulunması, modern tekstil endüstrisinin doğuşuna yol açtı. Makinaların uğultusu, yüksek fırınların ateşli çalışmaları, fabrika bacalarından yükselen duman sütunları bütün dünyaya, kömür ve demir çağını haber veriyordu.

Tarım ülkesi İngiltere, kısa süre içinde bir endüstri ülkesine dönüşmüştü. Kasaba toplulukları yerlerini geniş fabrikalara ve endüstri merkezlerine bıraktılar. Nüfus başdöndürücü bir hızla arttı. Kentler, her yana yayıldı. Galler ülkesinin nüfusu 6,5 milyondan 12 milyonun üstüne çıktı. 1760'dan 1816'ya kadar, Manchester'in nüfusu 40.000'den 140.000'e; Birmingham'ın nüfusu 30.000'den 90.000'e; Liverpool'unki de 35.000'den 120.000'e çıktı. 1750 ile 1816 yılları arasında ithalat ve ihracatın toplamı 20 milyon sterlinden 92 milyona çıktı.

Bu olaylar, bütün dünyayı yavaş yavaş peşine takan endüstri devriminin sonuçlarıydı. Elde edilenler, geçmişteki bütün devrimlerde varılmış olanlarla karşılaştırılamayacak kadar geniş ve derin sonuçlardı. Endüstri devrimi, yeni bir toplum düzeninin te-

mellerini attı; yoksulluğu, baskıyı ve sınıf ayrımlarını ortadan kaldıracak araçları yarattı. Sözün kısası, modern proletaryanın ve sosyalizmin doğuşuna yolaçtı.

Bu dönüşümü başaran ve böylece zenginliklerin üretimini sonsuza kadar artıran kimselerin hemen hepsi de işçiler ve zanaatkârlardı. Her çeşit engeli aşmak zorunda kalmışlardı. Ama sosyal gerekliklerle öne doğru itilerek, çalışmalarının kendilerini vardıracağı sonuçlardan korkmaksızın ve içlerinde hiçbir kişisel karşılık beklemeden çalıştılar. Makineyle iplik yapılması konusundaki çalışmalarda payı olanlar Saatçi Kay, Marangoz Wyatt, Berber Arkwright, Dokumacı Hargreves, Makinist Crompton'du. Dokuma tezgâhının mucitleriyse Saatçi Kay ve Teoloji Bilgini Cartwright idi. Yeni kara yolları ve su yolları da şöyle böyle okuma yazma bilen Brindley ve Metcalf adlarında iki kaba işçi tarafından yapıldı. Buhar makinesini ve lokomotifi geliştirenler ise Demir Taciri Newcomen, Camcı Crawley ve Makinist Watt ile Stephendon'du.

Endüstri devriminin gerçekleştirdiği büyük kazançlardan ne mücitler ne de bilginler yararlandı. Bütün kazanç, onların çalışmalarından yararlanmayı bilen gözüaçık tüccarların ve bankacıların cebine gitti.

Bu kimseler genellikle, mekanik alanda yapılmış ve hizmetlerine verilmiş olan icatlardan hiçbir şey anlamıyorlardı. Ama, başkaları tarafından yaratılan üretici güçleri harekete geçirmek ve maddî konularda başarı kazanmakta tek kural olan titizlik yokluğu konusunda en yüksek derecede bir elverişlilik ve yatkınlıkları vardı. Onları iyi tanıyan Robert Owen, «Yeni efendilerin büyük bir çoğunluğu yalnız iş anlayışı bakımından bazı bilgilere sahiptiler ve biraz da hesap biliyorlardı. Teknik gelişme, zenginliklerin kısa sürede halkın en bilgisiz ve en kaba çevrelerinden gelenlerinin elinde biriktiği bir kapitalistler sınıfı ya-

rattı,» diyor. Endüstrinin başları, kapitalist ekonominin düzenleyicileri işte bu kimselerin arasından çıktı. Kendilerini, erişmiş oldukları refahın yapıcısı sayıyorlar, başarılarını kendi yetenekleriyle açıklıyorlar; devletin işlerine karışmasını kabul etmiyorlar; genel olarak bütün yetkililerin ekonomik hayata elatmalarını zararlı buluyorlardı.

Smith, Bentham ve Ricardo

Devletin ekonomik hayata karışmasına, zamanın endüstri çevrelerinin anlayış ve çıkarlarını yansıtan bu karşı tutum, yeni üretici güçlerden yana olan ve eski, bayatlamış düzenlere sert bir biçimde karşıçıkan iktisatçıların değerli bir dayanak bulmaları sonucunu doğurdu. Zanaat, ev endüstrisi, lonca çıraklığı, ithalâtın kısıtlanması ve tarımdaki üçlü ekim düzeni demek olan eski düzen, teknik gelişme ve büyük işletme temeli üstüne kurulu yeni üretim biçiminin yanında, kabul edilmesi gitgide daha güç bir engel oluyordu. 'Özgürlük'. Parola artık buydu; bireysel özgürlük ve sermayeye, çıkarlarına en uygun biçimde davranmak özgürlüğü. Herkesi yöneten, kişilerin herbirini elinden gelen çabayı göstermeye ve çalışmasından en iyi kazancı çıkarmaya iten, ne devlet ne de polis, sadece bireyin kişisel çıkarıydı.

Endüstri devrimi yüzyılı olan bu çağ, kapitalist sınıfın çıkarlarının ve anlayışının kendini gösterdiği liberalizmi doğurdu. Liberalizmin İngiltere'deki başlıca temsilcileri Adam Smith (1723 - 1790), Jeremy Bentham (1748 - 1832) ve David Ricardo (1772 1823) oldular. Bu kimselerin, son ikisi, kişi olarak işçilerden yana olmalarına rağmen, kuramcı olarak sermayenin çıkarlarını temsil ediyorlar ve genel olarak da sosyal hayatın en güvenilir temeli saydıkları özel mülkiyetin temsilcileri olarak ortaya çıkıyorlardı.

Adam Smith'e göre ulusların zenginliklerinin baş-

lıca kaynağı, endüstri ya da tarım üretimidir. Eğer toprak ve toprağın içindeki hammaddeler, kolektif mülkiyette bırakılmış olsaydı, işçiler, malların üreticisi olarak zenginliklerin sahibi kalacaklardı ve bütün değer artışları da onların olacaktı. Çünkü bir şeyin değeri sadece o şeyin yapılmasındaki emekte, iş gücündedir. Ama bugün artık kolektif mülkiyet olmadığı için işçi sadece, geçimine yetecek biçimde hesaplanmış olan bir ücretten başka bir şey almamaktadır. O şeyin, üstüne emek dökülerek artırılan değeri ise üretim araçlarını işçiye sağlayan kapitaliste aittir. Bununla birlikte devlet, ekonomik hayata karışmamalı, kişisel çıkarın işlemesinde özgürlük tanımalıdır. İş, sermaye ve özgürlük, ekonomik refahın üç başarı aracıdır. Devletin rolü sadece mülkiyeti savunmak olmalıdır. Kapitalistlerle işçiler arasındaki ilişkiler konusunda ise kapitalistler, işçileri insanlık ve adaletle yönetmeye bakmalı, böylece işçilere iyi ücretler ve iyi çalışma koşulları vermelidirler.

Adam Smith'in en önemli yapıtı 1776 yılında, 'Ulusların Zenginlikleri' adıyla yayımlandı.

Bentham ise, hem devlete hem de komünistlere karşıçıktı. Başlıca tezi, politik ya da toplumsal her kuruluşun şu açıdan incelenmesi gerektiğidir: En çok sayıda kimsenin mutluluğuna yarıyor mu, yaramıyor mu? Oysa devlet hiçbir zaman bu amacı gütmemiştir. Tam tersine, devlet hep, genel çıkarları gözettiği bahanesiyle gerçekte küçük bir topluluğun, ayrıcalıklı bir topluluğun çıkarlarına hizmet etmiştir. Genel çıkar diye bir şey yoktur. Sadece özel çıkarlar vardır; çünkü toplum, bir bireyler topluluğundan başka şey değildir. Bunun için de komünizm çoğunluğa mutluluk getirebilmekten uzaktır. Çünkü malların eşit bölüşümünü ister ve bu isteğiyle de üretici çalışma için gerekli olan itici gücünü ortadan kaldırmış olur. Doğa, insanları, iki efendi arasında bölmüştür: acı çekmek ve zevk, ya da yararlılık ve zararlılık. Ne yap-

mamız gerektiğini bize öğreten bunlardır. Zevk ya da mutluluk sağlayan her şey iyi, tersi de kötüdür. Toplum, herbiri elinden geldiği kadar çok kolaylık, zevk ve mutluluk elde etmeye çalışan bireylerden kurulu olduğuna göre, hükümete katılmaya herkesin hakkı vardır. Bir hükümet, gerekli olduğu ölçüde demokratik olmalıdır. Ama demokratik hükümet de temel olarak kendini sınırlamalı ve bireyin mutluluk çabasına karşı çıkan engellerle savaşmaya çalışmalıdır.

Bentham'ın, 1789 yılında yayımlanmış olan 'Ahlâkın ve Yasaların İlkeleri'nde açıkladığı bu teorisi ütilitorizm (faydacılık öğretisi) adıyla tanınmıştır. Bentham, İngiliz reform hareketi üzerinde büyük bir etki yaptı.

Ricardo ise her şeyden önce bir iktisatçıydı. İngiliz halkına, endüstri devrimi sonucunda ortaya çıkan değer, fiyatlar, ücretler, kazanç, toprak geliri ve burjuvazi ile toprak aristokrasisi arasındaki uyuşmazlığı anlatmayı kendine ödev bildi.

Ricardo'ya göre toplumda başlıca üç sınıf vardır: kapitalistler, işçiler ve toprak sahipleri. Birinciler en önemli sınıftırlar. Üretimi yöneten ve ekonomik hayata itici gücü veren onlardır. Gelir kaynakları kârdır. İşçiler sadece, yük hayvanları, âletler, makineler gibi bir üretim aracıdırlar. Gelir kaynakları ücrettir. Toprak sahipleri ise toplumun asalak sınıfıdırlar. Onların gelir kaynakları ise toprağın sağladığı gelirdir.

İşgücünü ve sermayenin çıkarları, ücretin artışı, kazancın eksilmesi sonucunu doğursa da sonunda yine birdir. Bu uyum ancak, kapitalistin çıkarlarına yarayan ve rekabet olanaklarını arttıran, ama işgücünden tasarruf sağladığı için de işsizlik yaratarak işçinin aleyhine sonuçlanan yeni makinelerin kullanılmasıyla bozulur. Bu durumun sonucu olarak bir yandan işgücü ile sermaye; öte yandan da tahıl ürünleri konusunda gümrük vergilerinin sağladığı kolaylık-

lardan yararlanan toprak sahipleri sınıfı arasında sert bir uyuşmazlık ortaya çıkar. Çünkü endüstrinin ve kentlerin gelişmesi, besin ürünlerine talebin artmasına yolaçar. Dolayısıyla bu ürünlerin fiyatları ve toprak kirası sürekli olarak artar. Sonunda, sermayenin kazancının ve işçi ücretlerinin büyük bir kısmı toprak sahibinin cebine gider. Bu uyuşmazlığın daha derin bir ekonomik sebebi de vardır. Çünkü bir malın değeri, o malın oluşturulması ve tüketicinin emrine verilmesine kadar harcanan işgücüne bağlıdır. Belli bir malın yapılmasına gerekli olan işgücü artarsa o malın değeri de artar demektir. Eksilirse, malın değeri de aynı oranda eksilir. Teknik gelişmeler, fiyatların düşmesi sonucunu doğurur. Çünkü, belli bir nesnenin yapılması için gerekli işgücü, yeni buluşlar sonucunda gitgide azalır. Tarımda ise durum bunun tersinedir. Endüstrinin gelişmesi besin ürünlerine ihtiyacı artırır. Bu durumda tarım, daha az gelir getiren alanlara yayılır. Alanın daha az gelir getirmesi de daha çok işgücüne ihtiyaç duyulması demektir.

Oysa, daha çok işgücü, daha yüksek değerler elde edilmesi demektir. Değerlerin yükselmesi ise fiyatların yükselmesiyle bir anlama gelir. Toprak gelirini, aşağı kaliteli toprakların verimi belirlediğine göre, sonuç olarak da yüksek kaliteli toprakların değerleri, bu durumda artacaktır. Besin ürünlerinin fiyatlarının artışı ise kaçınılmaz bir biçimde, işçilerin ücret artışı isteklerini doğurur. Çünkü ücret, işçinin yaşaması için gerekli olan belli bir araçtan başka bir şey değildir. Ücret artışı istekleri de girişimcilerle işçiler arasında anlaşmazlıklar, grevler, halk yığınlarında genel bir hoşnutsuzluk; kısaca, üretimde aksaklıklar doğurur. Ücretlerin artışı, kazancın azalması sonucunu verir; çünkü ücret ne kadar artarsa kazanç da o kadar azalır. Ücretle kazanç birbiriyle ters orantılıdır. Ayrıca, işçinin daha yüksek ücretler almakta hiçbir çıkarı yoktur. Çünkü yaşamasını sürdürmek

için gerekli malları satın alabilmek amacıyla, kazancının bütününü vermek zorundadır. Demek oluyor ki endüstri alanındaki gelişmeden en çok avantaj sağlayan tek sınıf, toprak sahipleri sınıfıdır. Burjuvazi ile toprak aristokrasisi arasındaki sınıf çatışması da işte bundan dolayıdır.

Ricardo'nun, en önemli yapıtı 'Ekonomi Politik'in İlkeleri'dir; 1817'de çıkmıştır. Bilimsel açıdan yaptığı, sınıflar, değer, ücret, toprak rantı ve sınıf uyuşmazlıkları açıklamalarıyla Ricardo, sosyalizme alan hazırlamak bakımından çok büyük bir iş görmüştür. 1820 yılından başlayarak, aralarına Marks da dahil bütün sosyalist yazarlar, toprak reformundan yana bütün kuramcılar Ricardo'ya sıkıca bağlanırlar. Birinciler onun değer kuramına, öbürleri ise gelir kuramına dayanırlar. Başlıca kanıtları da, toprak gelirinin artışı toprak sahiplerinin kişisel işgücünün artması sonucu değil de endüstri uygarlığının genel gelişmesi sonucu olduğu için hakedilmemiş bu değer artışının paylaşılması gerektiğidir.

ENDÜSTRİ DEVRİMİNİN BİRİNCİ AŞAMASI BOYUNCA İNGİLTERE'DE TOPLUMCU ELEŞTİRİ

Robert Wallace: Komünizm ve Nüfus Artışı

Ingiltere'de toplumcu eleştiri, endüstri devriminin başlangıcından beri görülmeye başlandı.

Sosyalist örgütlenme sorunlarıyla ilk ilgilenenlerden biri, teoloji bilgini Robert Wallace'tır (1679 - 1771). Wallace 1761 yılında yayımlanan 'Çeşitli Görünüşler' adlı kitabında şu soruyu soruyordu: İnsan nasıl oluyor da bütün yeteneklerine ve elindeki bütün doğa hazinelerine rağmen bu kadar aşağı bir kültür düzeyinde bulunuyor? Ne ahlâk, ne felsefe alanında, ne doğal bilimlerde ne de hayat alanında elde edilmiş olan sonuçlar hoşnut kalınacak gibi değildir. Komünizm bu duruma çare bulabilir mi? Wallace, bu soruya evet diyor. Komünizm doğaya hiç de aykırı değildir. Çünkü insanlığın ilkel çağında mutlak eşitlik ve malların ortaklaşalığı vardı. Bu durum, bugünkü rejimin kendilerine sağladığı kolaylıklardan yararlanan büyükler ve küçüklerin sert bir biçimde karşı koymak isteyecek olmalarına rağmen yine de geri çevrilebilir ve ilkel çağın eşitliğine geri dönülebilirdi. Sonuç olarak da komünizm, yoksulluğu, işgücü fazlasını, bilgisizliği ve ahlâksızlığı ortadan kaldırırdı. Ama bu olanaksızdır. Asıl engel, hızlı nüfus artışındadır. Nüfus, komünist bir toplumda da durmaksızın artacak ve sonunda, insanların yaşamlarını sürdür-

meye yarayan araçlar nüfusla aynı oranda artmayacağı için herkesin herkesle savaşı başlayacaktır.

Komünizme karşı olan bu kanıtın ne kadar eskimiş olduğu görülüyor. Bu kanıt, XIX. yüzyılın son çeyreğinden beri değerini yitirmiştir. Çünkü o zamandan beri bütün ülkelerde daha çok, kendini her ülkede duyuran çocuk sayısının azlığıyla savaşılmaya çalışılmaktadır.

Thomas Spence ve Toprak Reformu

Thomas Spence, toprak reformundan yana ilk teorisyendir. Önce kunduracılık, sonra muhasebecilik, ardından da öğretmenlik yaptı ve sonunda sosyal sorunların incelenmesine yöneldi. 1775 yılında Newcastle Felsefe Derneği'nde, toprağın özel mülkiyetinin yasadışı olduğu konusunda bir konferans verdi. Konferansının metnini bastırdı ve birkaç kuruş karşılığında bizzat sattı. Bunun üzerine dernekten çıkarıldı. Bundan sonra, bastırdığı broşür, hep değişik bir adla birkaç kez daha basıldı: 'Gerçek İnsan Hakları' (1793), 'Özgürlüğün Meridyeni' (1796), 'Toprağın Ulusallaştırılması) (1882). Spence'in ve haleflerinin hemen hepsinin temel düşünceleri şunlardır: İnsanlığın ilkel durumunda toprak mülkiyeti kolektifti. Öyle ki, herkes doğumuyla birlikte, toprağın bir parçası üzerinde, geri alınmaz bir hakka sahip bulunuyordu. Aynı zamanda, insanlar, bu çağda hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın yaşıyorlardı, tam anlamıyla özgürdüler, v.b.. Demek ki ekonomik eşitlik ve özgürlük, doğuştan kazanılan haklardır. Bu düşüncelerin, eski doğal hukuk teorisinden alınmış olduklarını biliyoruz. XVIII. yüzyıldan beri, demek ki bilimin insanı hayvan soyuna soktuğu ve bir hayvan türünden geldiğini önesürdüğünden beri, öbür hayvan türlerinin yaşama alanının ormanlar, ırmaklar, göller ve denizler olması gibi insan türünün yaşama alanı da

yeryüzü sayılıyordu. İnsanlığın bu ilkel durumu yavaş yavaş, ya nüfusun artışı ve bunun sonucu ortaya çıkan her çeşit güçlükler, yada birtakım kimselerin, gözleri doymak bilmediği için ve sert, kaba davranmaları sonucunda ellerine geçirdikleri büyük toprak parçalarını yalnız kendi yararlarına kullanmaları dolayısıyla son buldu. Özel mülkiyet kavramı, insanların emekleriyle yarattıkları yada başka biçime dönüştürdükleri nesneler konusunda da yine aynı nedenlerden ötürü doğabilmiştir. Böylece açgözlülük ve sertlik, yavaş yavaş uygarlık öncesi ilkel insanın doğal durumuna son verdirir ve toprağın özel mülkiyetini yaratırken, kişisel çalışma da taşınabilir malların özel mülkiyetini yaratmış oldu. Dolayısıyla, eski düzen artık sürdürülemezdi. Özellikle belli amacı olan ya da dolaylı bir sözleşmeyle yeni bir düzen konarak bu düzenin temeli üstüne de güçlükleri, karışıklıkları ortadan kaldırmak, bireylerin sertlik ve kötülüğünü gemlemek amacıyla devletin özel mülkiyeti getirildi.

Bugünkü uygar toplum işte böyle kuruldu. Bu toplum kuşkusuz zenginliği artırdı; tarımın, ticaretin ve endüstrinin; sanatın ve bilimin gelişmesine yardımı oldu ama insanlığı da zenginler ve yoksullar olarak böldü; sert sınıf uyuşmazlıklarına, bencilliğe, hükmetme isteğine; aldatmaya, insanın insanı sömürmesine ve cinayetlere, kısaca bugünkü sosyal sefalete de yolaçtı. İşte bunun için, uygarlık öncesi insanlık durumunun eşitlik ve özgürlük gibi üstünlüklerini bugünkü rejiminkilerle (zenginliklerin artması; bilimlerin, sanatların v.b., gelişmesi) birleştirmeyi sağlayabilecek bir reform gereklidir.

Bu reform, toprağın bucakların mülkiyetine verilmesidir. Açık bir kurul olarak toplanan ulus, toplumsal sözleşmeyi bozduğunu bildirmeli ve toprakları, köylülere ölçülü fiyatlarla kiralayacak olan bucakların eline vermelidir. Yönetim ve yurttaşların

eğitimi için gerekli giderler, toprakların kiralanmasından sağlanacak gelirlerle karşılanmalıdır. Bütün öbür vergiler kaldırılacaktır. Buna karşılık, ticaret ve sanayi serbest kalacaktır.

Toprak reformundan yana bütün hareketlerin temel düşünceleri günümüzde de bunlardır. Bu düşüncelere daha sonra, Ricardo'nun toprak rantı teorisi de eklenmelidir. Bu hareketin değişik eğilimleri birbirlerinden pek az ayrılırlar. Dolayısıyla, bu konuyu özel bir bölümde incelemek ve başlıca temsilcileri Paine, Dove, Henry George'un teorileri ile onların Belçikalı, Fransız ve Alman haleflerini ayrıntılarıyla gözden geçirmek de yararsızdır. Hepsi de sosyalizmle liberalizm arasında bir yer tutarlar. Aslında sosyalistten çok liberal birtakım liberal-sosyalistler oldukları söylenebilir. Ama bu kimseler içinde yalnız, hayatının sonuna kadar bütün devrimci işçi hareketlerine katılmış olan açık yürekli, candan yaratılışlı, zorlu Spence için durum bu değildir.

Godwin ve Anarşist Komünizm

Çağdışı, anarşist komünizmin kurucusu William Godwin (1756 - 1836) entelektüel bakımdan Spence'den çok üstün, karakter bakımından ise çok aşağıdaydı. İşe, din bilgini olmakla başlamıştı. Ama daha papaz okulundayken Fransız Ansiklopedicilerin kitaplarını okumuş ve bundan öylesine etkilenmişti ki, sonunda vaizlik görevini bırakmak zorunda kaldı. 1793 yılında, 'Sosyal Adalet' adında iki ciltlik bir kitap yazdı. Bu kitapta kurulu düzenin baştanbaşa ahlâka aykırı olduğunu göstermeye çalışıyordu. Ona göre genel mutluluk, ancak, kurulu düzenin adaletin buyruklarına uygun bir dönüşümüyle elde edilebilirdi. Kitap heyecan yarattı. Bu kitapta geliştirdiği düşünceler şunlardı: İnsan zihninin en başta gelen özelliği muhakemedir. Bütün dav-

ranışlarımız onun buyruğundadır. Politika, terim olarak, insanın, insan topluluğunun, hükûmetin, v.b. ister ahlâki, ister ahlâka aykırı, etkinliğidir. Dolayısıyla, politika, öğreti olarak ahlâkla birdir. İnsan etkinliğinin amacı mutluluktur. Mutluluk ise ancak erdem, adalet ve ahlâkî etkinlikle kazanılabilir. İnsan, olgunlaşmaya son derece elverişli, ilerleyici bir varlıktır. Yalnız bütün iş, aklın gerçek adalet bilincine varmasını engelleyen her şeyi ortadan kaldırmak ve onu insan etkinliğinin itici gücü yapmaktır. Ama akıl, bilgisini, dış dünyadan edindiği izlenimlerden çıkardığına göre, iyi izlenimler alabilmesi, bu izlenimleri doğru, ahlâkî güdülere dönüştürebilmesi gerekir; bu da ancak, dış dünyanın yada toplumsal hayatın kendisinin de iyi ve doğru olmasıyla mümkündür. Dolayısıyla sorun, toplumsal hayatı, adalet ilkelerine göre dönüştürmektir.

Adalet ilkeleri temeli üstüne kurulu bir toplumsal hayatın örgütlenmesi konusunda başlıca engeller, özel mülkiyet ile devlet; ikinciden çok da birincisidir. Bir basit toplumun (hükümetsiz ve özel mülkiyetsiz toplum) sonuçlarını hangi noktaya kadar anladığımız ve bizi karmaşık topluma (özel mülkiyetin, devlet baskısının, polisin, ticaretin, fiyat oyunlarının geçerli olduğu toplum) bağlayan önyargılarla savaşmayı öğrenmemiz, bu konudaki görüşümüzün doğruluğuna yada yanlışlığına bağlıdır. Bugünkü zenginlik, bölüşme düzeni adalete aykırıdır. Emeğin ödenme biçimi adaletsizdir. Lüks ve yoksulluk, baskı ve keyfe bağlı davranışlar, kendini büyük görmek ve boyun eğmek, bugünkü toplumsal örgütlenme biçimimizin çekmekte olduğu tehlikeli hastalığın en açık ve belirleyici örnekleridir. Özel mülkiyet dönemi, bencilliği, insan etkinliğinin en başta gelen itici gücü durumuna koymuş bulunuyor. Bunun sonucu da sefahat, ahlâksızlık, bilgisizlik, cinayetler ve savaşlar, insanlar arasındaki kin olmuş ve insan bugün, amacı olan

mutluluğa erişebilmekten artık yoksun kalmıştır.

İşte bu yüzden bugünkü duruma bir çare bulmak ancak ekonomik eşitliği kurmakla mümkündür. Bunu başarmak ise özel mülkiyeti kaldırmaksızın yapılamaz. Buna, sertlik ve baskıyla değil, eğitim ve kafaların aydınlanmasıyla varılabilir. Halk yığınları, özel mülkiyetsiz ve hükümetsiz bir toplumun mümkün olduğu kanısına ulaşabilirler ve ulaşmalıdırlar. Bu kanı bir kere başarı kazandıktan sonra, artık aklın yolu açılmış olacak ve akıl, insanlığı yüksek bir uygarlık ve erdemlilik düzeyine götürebilecektir. Geleceğin toplumunun çok dar bir örgütü olmayacak; bu toplum, insanlara, davranışlarında tam bir özgürlük sağlayacaktır. Herkes, üzerine düşeni, sosyal adalet yönünde yerine getirecektir.

Godwin 1796 yılında, kadınların özgürlüğü hareketinin savunucusu ve 'Kadın Haklarının Savunusu' adlı kitabın yazarı Mary Wollstone Craft ile evlendi. Bu evlenmeden, gelmiş geçmiş bütün dönemlerin en büyük devrimci şairlerinden biri olan Shelley'in ileride karısı olan May Godwin doğdu.

Charles Hall, Sınıflar Çatışmasının Teorisyeni

İngiltere'de endüstri devriminin birinci aşamasında en çok dikkati çeken toplumcu eleştirmen, kesinlikle Charles Hall'dur (1740 - 1820). Bu kimse, 'Uygarlığın Gerçekleştirdikleri' (1805) adlı kitabında emek ile sermaye arasındaki giderilemez uyuşmazlığı (antagonizmayı) bilimsel bir yoldan açıklamaya ve formül biçiminde söylemeye çalışmıştı. O da ilkel toplumun ne özel mülkiyet, ne de devlet tanımadığı düşüncesinden yola çıkar. Bu iki kurum, ancak uygarlık içinde, toplumu zenginler ve yoksullar, sömürülenler; senyörler ve onların yükümlüleri biçiminde bölerek gelişmiştir. Zenginlik, güç demektir. Onu elde edenlere devlet de güç sağlar; yoksulları işyerlerinde

ve maden ocaklarında çalışmak zorunda bırakır; en aşağılık, en tehlikeli işlere mahkûm eder. İşçiler değerler yaratır, ama karşılığında yalnızca ücret alırlar. Toprak sahiplerinin, girişimcilerin ve tacirlerin aralarında paylaştıkları kazancı doğuran, değer ile ücret arasındaki farktır. Kapitalistlerin, işçinin emekgücünün bir bölümünü kapıp götürmesini sağlayan araç, sermayedir. Yada daha açık bir deyişle: girişimcinin, işçilerin kullanmaları daha yüksek bir miktar üretebilmeleri için yararlanmaları amacıyla onlara üretim araçları, hammaddeler ve ücretler biçiminde bıraktığı bir kısım mallardır. Ayrıca, sermayeyi oluşturan mallar da yoksulların emeklerinin ürünüdür.

İşçiler böyle bir durumu neden kabul ederler? Çünkü başka türlü yapamazlar. Onları bağlayan sözleşme, özgür bir biçimde yapılmış değildir. Seçme hakları yoktur. Ya kapitalistlerin koşullarını kabul etmek ya da aileleriyle birlikte açlıktan ölmek; karşılarındaki açmaz budur. Demek ki, kapitalistler açısından mutlak zorlama; işçiler açısından da mutlak zorunluluk. Varlıklılar ve varlıklı olmayanlar; kapitalistler ve işçiler tam bir karşıtlıkla bölünmüşlerdir.

İngiliz işçisinin ortalama ücreti yılda 25 sterlin'dir. İşçilerin nüfusu, yaklaşık olarak ülke nüfusunun onda sekizine kadar yükselmektedir. Demek ki nüfusu on milyon olan bir ulusun sekiz milyonu çalışan sınıftır. Bu miktar 1.600.000 işçi ailesi demektir. Dolayısıyla 1.600.000'i 25 sterlin'le çarpacak olursak, elde edeceğimiz sayı 40 milyon sterlin'dir. Oysa, yıllık millî gelir nedir? 1770 yılındaki İngiltere'nin toprak rantı 20 milyon sterlin olarak değerlendirilmişti. O günden beri 10 milyon kadar yükselmiştir. Dolayısıyla bugün (1804'te) 30 milyon sterlin'e varmış demektir. Adam Smith'e göre toprak rantı, toprağın veriminin üçte biri kadardır. O halde toprağın verimi 90 milyon sterlin'dir. Bazı başka hesaplara göre ise 112

milyona kadar çıkar. Endüstriye geçelim. Başbakan Pitt'in bildirdiğine göre endüstri maddeleri ihracatı 1804 yılında 50 milyon sterlin'e yükselmişti. Yerli pazar da bunun iki, hatta üç katı kadarını emer. Bütün bu bölümler yıllık işgücü ürününü oluşturur ve toplam olarak 312 milyon sterlin'dir. Üreticiler, yada yoksullar, bu toplamın 40 milyon sterlin'ini alırlar. Bu sayı, emekçilerin ürününün sekizde biri demektir. Uygarlık yayıldıkça, zenginlik, onu elinde bulunduranların avuçlarında birikir. Zenginliğin artması, toprak rantının yükselmesinde, devleti, paralıların gitgide bağımlılığı altına sokarak devlet borçlarının çoğalmasında sınaî ve ticarî iş kurumlarının sayısının artmasında görülür. Ve zenginliğin artması, sefaletin artmasıyla koşut olarak sürüp gider. Görece bir geçim kolaylığıyla, daha ayakta durabilmekte olan orta tabakalar gitgide yoksullaşırlar. Yoksullara gelince, onlar için durum daha da kötüdür. Zenginliğin artmasının zenginlerin ihtiyaçlarını artırması sonucunu vermesi dolayısıyla bu durum kaçınılmaz bir biçimde, işin uzamasını ve zorlaşmasını gerektirir. Zenginlerle yoksullar arasındaki uyuşmazlık öylesine tehlikeli bir biçimde artmaktadır ki, sonunda yoksulların, yüklendikleri dayanılmaz boyunduruktan kurtulmak amacıyla umutsuz denemelere girişmelerinden korkulur. Bu tür denemelere, zenginler, bastırma önlemleriyle karşılık vereceklerdir. Bu iç savaş da devletin militaristleşmesi sonucunu verecek, belki de Roma biçimi bir diktatoryaya yolaçacaktır.

Zenginler, savaş meşalesini yakmaya daha şimdiden hazırdırlar. Bütün savaşların güttüğü amaç, ya ticaret ve endüstrinin yayılması, yada yeni topraklar kazanılmasıdır. Ticarî yada sınaî bütün ulusların pazarlar ele geçirmek için giriştikleri kavga, kaçınılmaz bir biçimde, ve zenginlerin halkın yararına çalıştıkları yolundaki yüzsüzce iddialarına rağmen, yoksullara hiçbir yararı dokunmayan savaşlarla so-

nuçlanır. Aynı zamanda onları yabancı halklara boyun eğdirmeye iten de egemenliklerini yaymak isteğidir ve bu durum daha başka kanlı çatışmalar doğurur. Zenginlerin büyüklenmeleri öyledir ki en küçük direnme karşısında, sözde ulusal onuru savunmak için hemen silaha sarılırlar. Ama her zaman ve her yerde, savaşın bedelini ödemeye yoksullar katlanır. Yabancı halklara saldırmak sözkonusu olduğunda neden böylesine eli tez olduklarının açıklaması da budur. Bütün bunların yanısıra zenginler için, daha başka savaş nedenleri de vardır. Yoksulların, haklarını istemek ve kaderlerini değiştirmeyi denemek üzere olduklarını gördükleri anda, ufukta birden herhangi bir uluslararası çatışma beliriverir ve yoksullar biribirleriyle boğazlaşmak zorunda kalırlar. Fransa'da yıllardan beri süren savaş, öyle anlaşılıyor ki, bu gibi nedenlerden ötürüdür. Fransız halkı politik eşitliği kurmak ve birtakım ekonomik reformlar yapmak için ayağa kalktığı zaman, bütün ülkelerin yöneticileri ve zenginleri korkuya kapıldılar. Fransızların çabalarının başarıyla sonuçlanması halinde devrimin, hiç belli etmeden bütün Avrupa'ya yayılacağından korktular. Bunu önlemek amacıyla Fransa'ya savaş açtılar ve yoksulları, kaderlerini düzeltmek için savaşmaktan caymak zorunda bıraktılar. Bunu düşündükçe insanın yüreği paralanır. Yoksullar yalnız kaderlerinin değişmesi yolunda bütün umutlarını bir yana bırakmakla kalmamalı, ürküntü veren bu girişimin bütün yüküne de katlanmalıdırlar. Zenginler, savaşın yararlarını hayran olunacak kadar iyi bilirler. Bunun için de daha okuldayken çocukların kafasına militarist anlayışı sokmaya çalışırlar. Ellerine verilen tarih kitapları, savaş öyküleriyle doludur. Bu kitaplar, savaşı, kahramanca ve imrenilecek bir kimliğe sokarak anlatırlar. Kahramanları ve kahramanca davranışları, yani savaşları, insanların öldürülmesini ve cellatları överler. Buna karşılık, savaşın vahşiliğini

anlatmaktan özenle kaçınırlar: top mermileriyle parçalanmış insan gövdeleri, son nefesini verenlerin yürekleri parçalayan inlemeleri; ceset yığınları; hastalarla, yaralılarla dolu hastaneler...

Aklı ve bütün insanca duyguları hiçe sayarak halkların üstüne savaşın kudurganlığını boşaltan bu gücün ürkünç bir şey olması gerekir. İşte bu güç, zenginlik ve sermayedir. 'Vahşi' denilen halk toplulukları arasında da kuşkusuz savaşlar olur. Ama orada savaşın nedeni, hayatı sürdürmek için gerekli araçların, ya da herkesin ihtiyaçlarını karşılayabilen araçlar yaratabilecek olan tarım çalışmalarının yetersizliğidir. Oysa, uygar denilen halklarda ise tersine, savaşın amacı, yoksulların üstündeki baskıyı ve onların sömürülmesini artırmak ve lükse düşkünlüktür. Şurası kesin olarak söylenebilir ki halk toplulukları yaşayışlarının temel sorunlarını kendileri kararlaştırabilecek olsalardı hiçbir zaman savaşlar olmazdı.

Üstelik bu sözlerin bundan 125 yıl önce yazılmış olduğunu da düşünelim.

Ama Hall'un dönemindeki geçerli kurumlara karşı giriştiği eleştiri ne kadar zorluysa, reform önerileri de o kadar ılımlıydı: toprağın ulusallaştırılması, zanaatkârlığa dönüş, geleneklerin özentisizliği, lüksün kaldırılması, v.b...

FRANSA'DA EKONOMİK DÖNÜŞÜM

Vesayetten Özgürlüğe

Fransa'da XVII. yüzyılın başından beri birbirlerinin ardısıra iktidara geçmiş olan hükümetler, ülkenin ekonomik hayatını, çok sayıda yapımevi kurarak geliştirmeye çalıştılar. Devlet organları eliyle kurulmakta olan bu işyerleri kaçınılmaz bir biçimde, bürokratik nitelikteydiler. Kuşkusuz, girişimciler, hükümetten büyük destek görüyorlardı, ama çalışmaları da sıkı bir düzen altına sokulmuştu. Zaten IV. Henri zamanında kurulmuş olan yapımevleri (manüfaktürler) kısa zamanda iflas etti ve ancak JeanBaptiste Colbert'in dikkati çekici hareketlendirme çabası sonunda XVII. yüzyılın son yirmi beş yılı boyunca yeniden canlandıktan sonra da XIV. Louis'nin yıkıcı savaşları sırasında yeniden yokoldular.

Ülkenin ekonomik hayatı XVIII. yüzyılın ortasına doğru yeniden hareketlendi. Kısa süre içinde büyük önem kazanan endüstri merkezleri kuruldu: le Creusot, Les Forges de l'Est, Firminy, Saint-Etienne, Carcasson, Lyon, Roubaix ve Abbeville'de tekstil endüstrisi gelişti. Yalnız Lyon yapımevleri 48.000 'ipekçi'; Carcasson'unkiler ise 30.000 kişi çalıştırıyordu. Paris'te, Le Havre'da, Rouen ve Limoges'te de yapımevi merkezleri kuruldu. Endüstri ve ticaret kentlerinde mahalleler baştanbaşa değişti. Yaklaşık olarak 1760'da Fransız endüstri üretiminin değeri 930 milyon Frank olarak hesaplanıyordu. Doğal bilimler uzmanları, fi-

zikçiler, kimyagerler, yazarlar endüstri meseleleriyle ilgilenmeye başladılar. İcat anlayışı uyandı.

Burjuvazi ve burjuvaziye bağlı serbest meslek sahipleri* gitgide çıkarlarının bilincine vararak devletin vesayetini her geçen gün biraz daha çekilmez bir ağırlık gibi duymaya başladılar. Sanayiciler özgürlüklerinin tamamını istemeye başladılar ve devletin ekonomik hayata karışmasının zararlı olduğu düşüncesi gitgide yayıldı. Kentlerin gelişmesi, kent dışında yaşayan halk tabakalarına, ellerinde daha fazla toprak olsaydı ve soylularla din adamları sınıfına karşı yükümlülükleri bulunmasaydı, tarımdan ne kadar büyük bir avantaj sağlayabilecek olduklarını gösterdi. Kentler, daha çok özgürlük ve politik güç; köylüler, feodal hükümlerin kaldırılmasını ve din adamları sınıfıyla soylular sınıfının mallarının paylaşılmasını istediler.

Bu politik değişiklikler ekonomi bilimi üstünde derin etkiler yaptı. Ama ekonomi biliminin sözcülerinin, sarayda yaşayan François Quasnay: soylular sınıfından Mirabeau Markisi ve Mercier de la Rivière gibi bir yüksek devlet memuru olması, tarımdan yana olmak için önceden etkilenmiş bulunmaları yada endüstri hayatıyla dolaysız bir bağları olmaması yüzünden, işledikleri ekonomik öğreti, tarımın önemine pek aşırı değer biçiyor ve endüstrininkini ise gerektiği kadar değerlendirmiyordu, ancak mutlakiyetçiliğin devrilmesi ve kapitalizmin zaferinde payı oldu. Bu ekonomik öğreti dikkate değer ve o dönemde Fransa'nın kendisinin de olduğu gibi çelişmelerle doluydu.

Fizyokratlar ve Ekonomik Özgürlük

Fransa'da XVIII. yüzyılın son yirmi beş yılı boyunca

* Kısaca *Tiers Etat*. Eski Fransa'da soylular ve din adamları sınıfı dışında kalan güçler.

geçerli olan fizyokrat öğreti, tam bir burjuva öğretisidir ve burada ancak ekonomik hayat üstünde ve Fransız devriminde etki yapmış olduğu ölçüde sözü edilebilir.

Bu öğretinin başlıca iki temel düşüncesi vardır:

I. Ekonomik hayatın doğal bir düzeni vardır.

II. Yalnız, toprağın işlenmesi üreticidir; yani işe yatırılan değerden daha yüksek bir değer üretir. Yada başka bir deyişle, yalnız tarım bir artık-ürün (net ürün) yaratır ve bütün toplumu yaşatan da bu fazlalık ya da artık-değerdir.

Bu iki noktayı daha yakından görelim:

I. Fizyokratlar, toplumun, ekonomik hayatı düzenleyen, dolayısıyla devletin müdahalesini gereksiz kılan doğal bir düzeni olduğu düşüncesindeydiler. Bu doğal düzenin temelleri şunlardır: 1. Mülkiyet, 2. Güvenlik, 3. Özgürlük. Fizyokratlar, doğal düzenin bu üç temelini, geri alınmaz haklar olarak görüyorlardı. Görüldüğü gibi, fizyokratların doğal düzeninin, komünistlerin ve toplumcu eleştiricilerin her zaman dayanmış oldukları eski doğal hukukla ortak bir yanı yoktur. Burjuva düzeninin savunucuları olarak fizyokratlar, özel mülkiyeti, gerçekten bütün hakların en doğal olanı sayıyorlar ve bu hakkın ekonomik özgürlükle birleşerek insanların refahını sağlayabileceğini düşünüyorlardı. Sonuç olarak da en iyi politika: «Bırakınız yapılsın, bırakınız geçilsin» idi. Başka bir deyişle, mal sahiplerine, girişimcilere ve tacirlere tam bir davranış özgürlüğü veriniz; bireyin yararı, genel yarardan çıkacaktır; ekonomik hayat kendi öz yasalarına uyar ve dolayısıyla devletin müdahalesine hiç ihtiyacı yoktur, diyorlardı.

II. Yalnızca, toprağı işletmek üreticidir. Buna karşılık, ticaret ve sanayi üretici değildir. Onların bütün işi, tarım ürünlerinin değişimine ve bu ürünleri başka biçimlere dönüştürmeye dayanır. Toplum başlıca şu üç sınıftan kuruludur: 1. Üretici sınıf (ta-

rımcıların sınıfı), 2. Egemen sınıf (toprak sahipleri ve yüksek devlet memurları sınıfı) ve 3. Verimsiz sınıf (üretken olmayan çalışanlar sınıfı: tacirler, işçiler, girişimciler, serbest meslek sahipleri, hizmetçiler, v.b...). Üretken olan, yalnız tarım olduğuna göre, vergilerin yükünü de yalnız o yüklenmelidir. Öteki sınıflar bütün bütüne vergi dışında tutulmalıdır. Tarıma verdikleri aşırı öneme ve mutlakiyete saygılarına rağmen fizyokratların, bilinci uyanmakta olan ve politik gücü eline geçirmeye çalışan burjuvazinin çıkarlarını savunmaktan başka bir şey yapmadığını görmek hiç de güç değildir. Gerçekten, onların hak iddiaları da burjuvazininkinin eşiydi: özel mülkiyetin savunması, güvenlik, bireysel özgürlük, ticarî ve sınaî özgürlük. Fizyokratların gerçek değerleri, aslında işte buradadır. Adam Smith'in üstünde derin bir etki yaptılar ve adlarına iktisat uzmanları dendi. Öğretilerindeki çelişmeler ise Fransız devrimi tarafından çözülecekti. Devrimci burjuvazi, J. J. Rousseau'nun siyasal özgürlük görüşlerine başvurarak mutlakiyeti devirdi ve toprak aristokrasinin egemenliğine son verdi. Doğal hukuk teorisinden, burjuvazi, yalnızca, mutlakiyetin egemenliğine ve soylular sınıfının ayrıcalıklarına karşıçıkarmak için, politik özgürlük ve eşitlik düşüncesini aldı. Fizyokratçı doğal hukuk düzeninden ise, sadece, komünistlerin hak iddialarına karşıçıkarmak için, ekonomik özgürlüğü ve özel mülkiyetin dokunulmazlığını almıştır.

FRANSIZ DEVRİMİ

Sınıflar ve Anayasa Çekişmeleri

XIV. Louis ve XV. Louis tarafından İngiltere, Avusturya ve Prusya'ya karşı sürdürülen uzun, yıkıcı savaşlar, sarayın israfı, gözde kadınlar, düzensiz ve kötü mali yönetim yüzünden artmış olan devlet borçlarını daha da ağırlaştırmış ve bütçeyi sarsarak sürekli vergi artışları getirmişti. Açık gitgide büyüdü ve öyle bir zaman geldi ki bu açığı artık burjuvaziyi yardıma çağırmaksızın kapatmak olanaksızlaştı. Bu mali sefalet mirasını yüklenmiş olan XVI. Louis (1774-1793), sonunda, 1789 yılında *Etats-Généraux*'yu toplantıya çağırmak zorunda kaldı. 5 mayıs günü Versailles'da toplandılar. Üç hafta sonra *Tiers-Etat* ve temsilcileri artık duruma egemendiler. *Etats-Généraux*'yu bir *Ulusal Meclis* durumuna getirdiler ve bu meclise, Fransa'ya bir anayasa, yani ulusun içinde kurulmuş olan yeni kuvvetler dengesini anlatan bir ilke hazırlamak görevini verdiler.

Devrim başlamıştı. Eski düzen devrildi. Halk yığınları harekete geçtiler; Bastille'i zorla aldılar. 'Ulusal Meclis'i Paris'e taşınmak zorunda bıraktılar. Başlayan savaşta üstlerine düşen rolü oynamak üzere, 1740'danberi varolan teorilerin hepsi işbaşına çağırıldı.

'Ulusal Meclis', iki hafta boyunca, Fransa'ya verilecek olan anayasa üstünde görüşmeler yaptı. Bu arada da ülke baştanbaşa yeniden örgütlendirildi. Kilise-

nin malları elinden alındı ve piyasaya, kâğıttan, yeni bir para (assignat'lar) sürüldü.

Devrimin kâr düşkünleri arsa ve hisse senedi, tahvil vurguncuları ortaya çıktılar. Devrimci teoriler halk yığınlarını heyecanlandırarak sarsarken vurguncular da ceplerini dolduruyorlardı. 1791 Anayasası bu durumu tam olarak yansıtır. Başlangıcı, bir ilkenin bildirilmesidir: Bütün insanlar, yasalar önünde özgür ve eşittir. Toplumun amacı, insanın zamanaşımına uğramayan özgürlük, mülkiyet ve güvenlik haklarına gözkulak olmaktır.

Ama bu genel bildirinin hemen ardından, anayasa, yurttaşları «aktif yurttaşlar» ve «pasif yurttaşlar» olarak ikiye ayırır; yalnız birincilere seçim hakkı verir ve yasama organına yalnız zenginlerin girmesini sağlayan iki dereceli seçim sistemi getirir; hükümdarlığı da sadece meşruti olmasını isteyerek yine yerinde bırakır.

Tabii ki, cumhuriyetçi ve demokratik bir anlayışla kaynaşan ve geniş sosyal reformlar isteyen alt sınıflar bu anayasayla tatmin olamazlardı.

Anayasanın oylanmasıyla, Ulusal Meclisin görevi bitmişti (Eylül 1791). Yerine, yeni kimselerden kurulu ve aralarında bazı demokratlar, küçük burjuva cumhuriyetçiler bulunan *Yasama Meclisi* kuruldu ve yeni meclisin bu üyeleri Paris'in halk yığınlarının baskısı, hayatın durmaksızın pahalılanmasının etkisi ve dış tehlikeler dolayısıyla daha gözüpek bir politika istemeye başladılar. 10 ağustos 1792 günü Parisli bazı aşırı kimseler devrimin güttüğü davayı ele alarak kral ailesinin tutuklanmasına giriştiler Halk yığınlarının bu ayaklanması, devrimin ikinci ve en önemli aşamasını gerçekleştirdi. Devrimciler, daha o zamandan, birbirinden kesinlikle ayrı olarak ikiye bölündüler: bir yanda burjuvazi, öte yanda halk yığınları, küçük zanaatçılar ve işçiler. Bir yanda ılımlı cumhuriyetçiler, meşrutiyetçiler, geçimi yerinde bur-

juvalar; beri yanda da solcu cumhuriyetçiler, sosyal reformlardan yana olanlar ve emekçilerden (proletarya) yana devrimciler. Artan sefalet sonunda, sosyal sorunlar gitgide birinci sırada görünmeye başladı. Yönetici Jakoben'ler (solcu cumhuriyetçiler ve demokratlar) ise bu konuda olsun hiçbir anlayış göstermediler. Zanaatçı ve işçi kulüplerinde sosyal reform planları tartışılmaya başlandı. Besin ürünlerinin kıtlığı, hayat pahalılığının artması, ulusal malların savurganca kullanılması, bir toprak reformunun gerekliliğine, besin ürünlerinin fiyatlarının düzen altına alınmasına ve komünist bir toplum kurulması konusuna dikkati çekti.

Devrimci güçlerin bölünmesi, karşı devrimi ve dışardaki dostlarını yüreklendirdi. *Yasama Meclisi,* bu unsurlara etkili biçimde karşıkoymak için gerekli gücü kendinde bulamayınca, 1792 eylülünde dağıtıldı ve yerine, bütün erişkin Fransızların tek dereceli seçimle seçtikleri *Ulusal Konvansiyon* kuruldu. Cumhuriyet ilan edildi: kral ölüme mahkûm edilerek cezası uygulandı. Konvansiyon, karşısında güç birliği yapmış olan Avrupa gericiliğine karşı etkinlikle savaşa girişti ama özel mülkiyete karşı sosyalist saldırıları da püskürttü. Konvansiyon 18 mart 1793 günü, geçerli mülkiyet ilişkilerini ortadan kaldırmak amacı güden her karışıklığa ölüm cezasıyla karşılık vermeyi karar altına aldı. 31 mart 1793 günü Paris halkı ayaklandı ve ağustos 1793'de Konvansiyon yeni ve bu kez tam demokratik bir anayasa kabul etti. Bu, biçimsel demokrasinin eksiksiz ifadesiydi. Ama mülkiyet dokunulmaz olarak ilan ediliyordu. Halk yığınlarının yürekten dileklerini bilen Robespierre, mülkiyet konusuyla ilgili maddesi sosyalistlerin de kabul edebilecekleri biçimde yazılmış bir anayasa tasarısı sunmayı denedi (mülkiyet, yasanın her yurttaşın yararlanmasını sağladığı haktır). Ama tasarının kabul edilmesi için hiçbir şey yapmadı Ayrıca şu da var ki, 1793

Anayasası hiçbir zaman yürürlüğe giremezdi. (Bunun nedenini gelecek bölümde belirteceğiz). Robespierre, Avrupa gericiliğine karşı çıkardığı birçok ordu kurdu, besin ürünleri için tavan fiyatları belirledi; yüksek öğrenimi yeniden düzenledi, metre sistemini getirdi, ama Danton tarafından temsil edilen sağcı cumhuriyetçi akım ve Hébert tarafından temsil edilen solcu akımla da vargücüyle savaştı. Her yandan sıkıştırılan Robespierre ve yandaşları, özellikle devrimci unsurları vuran dehşet yollarına başvurdular. Küçük burjuva demokratlığının darlığı içinde Robespierre, yılmaz ve en gözüpek devrimcileri giyotine göndermekle hem kendisinin hem de devrimin mezarını kendi eliyle kazmış oldu. Uğursuz işi bittikten sonra da 1794 temmuzunda devrildi ve başı kesildi. Küçük burjuva diktatoryası, yerini, karşı devrime bilinçli biçimde yolaçan, Parisli devrimcileri güçsüz kılan *Direktuvar* diktatoryasına bıraktı. Direktuvar, 1795'te, yurttaşların ödedikleri bir vergi sonucu seçmen sayıldıkları seçim düzeni temeli üstüne kurulu ve millî malların çarçur edilmesini kolaylaştıran, borsa oyunlarını arttıran yeni bir anayasayı meclisten geçirdi.

1792 ile 1795 arasındaki yıllar üç bakımdan önemlidir: 1) İhtilalci bir diktatoryanın işleyişi görüldü; 2) Geniş sosyal reformlardan yana bir muhalefet gelişmesi görüldü; 3) Babeuf olayını doğuracak olan tohumları yeşerdi.

Devrimci Diktatorya

1793 Anayasasının yürürlüğe konmamış olduğunu yukarıda söylemiştik. Bu anayasanın yürürlüğe girmesi, barışın imzalanmasına kadar geciktirildi. Anayasanın uygulanması yerine de bir diktatorya kuruldu. Bu davranışın nedenini, Buonarroti'nin 'Babeuf Fesadı' adındaki kitabında buluyoruz.

Jakoben yöneticilerin dostu bir demokrat sosya-

list ve yüksek düşünceli, mânevî bakımdan soylu bir kimse olan Buonarroti, bize, bu demokratik anayasayı hazırlayanların birçoğunun, politik reformların, ne kadar önemli olursa olsunlar, ekonomik ve ahlâkî bir dönüşümden sonra gelmeyecek olursa halkı mutlu kılmaktan uzak kalacağı düşüncesinde olduklarını anlatır. Bu kimseler ayrıca, biçimsel demokrasiden ancak zenginlerin yararlanacağını düşünüyorlardı. «Her şey bugünkü durumunda kaldığı sürece en özgür politik reformdan bile, ancak çalışmaya ihtiyacı olmayanlar yararlanacaklardır. Halk topluluğu, yoksulluğun zoruyla dayanılmaz, aralıksız çalışmalara, varlığı zenginlere bağlı olduğu için katlanmak zorunda kaldıkça zenginler, aldatıcı hükümetlerin halka zorla kabul ettirecekleri kararları kolaylıkla verdirebilecek durumda olacaklardır.»

Ayrıca şunu da söylemek gerekir ki Robespierre ve yandaşları, Buonarroti'nin istediği gibi bir toplum yaratmayı hiçbir zaman düşünmemişlerdi. Bununla birlikte, reformlar sayesinde alışkanlıklarda bir düzelme ve bencilliğin azalmasını sağlamayı umuyorlardı. Robespierre, «bencilliği ahlakla, soyluluk onurunu hukukla, modanın zorbalığını aklın egemenliğiyle, kendini beğenmeyi ruh yüceliğiyle değiştirmek istiyoruz,» diyordu. Buna da söylevlerin, vaazların ve polis yönetmeliklerinin yardımıyla varabileceğini umuyordu. Dolayısıyla diktatorya, demokratik ilkelerin reddi demek değildi. Tam tersine, diktatoryanın amacı, demokrasiye elverişli alanı hazırlamak ve insanların, onu herkesin yararına hizmet edebilecek duruma getirmelerini sağlamaktı. Robespierre, bu tür bir ahlâk durumunun yalnızca ideoloji propagandası yollarıyla yaratılamayacağını hesaba bile katmıyordu. Aklın yüce gücüne inanıyor, düşüncelerimizin, hele halk yığınlarının düşüncelerinin toplumsal ortamın etkisinin sonucu olduğunu, sonuç olarak da diktatoryanın başlıca görevinin her şeyden önce geniş sos-

yal reformlara girişmek olduğunu bilmiyordu. Tarih de onun bu anlayışsızlığının ve küçük burjuva dargörüşlülüğünün öcünü aldı. Robespierre'in 1794 başından beri bütün davranışları bilinçsiz bir biçimde karşı-devrimciydi. Ayrıca, bugüne kadar, bütün demokratik devrimcilerin, böylesi davranışlarla, sürekli devrimcileri kırıp geçirerek, karşı-devrime yolaçtıkları da bilinen bir gerçektir.

1793 Anayasası ve Toplumcu Eleştiri

Daha 1793'te, toplumcu reformlardan yana bütün devrimcilere, bu çekişmenin yalnız bir zengin ve yoksullar; varlıklılar ve varlıklı olmayanlar çekişmesi olduğu açıkça görülüyordu. O dönemde, devrimin başındakilerle ilişiği olan Buonarroti, bu konuda şöyle yazıyor: «Fransa'da cumhuriyetin ilanından beri geçenlerin hepsi, bana göre, bir yanda zenginlik ve ayrıcalıklardan yana olanlarla; öte yanda eşitlik dostları, çalışanların dostları arasında varolan uyuşmazlığın kendini göstermesinden başka bir şey değildir.» Tabii ki zenginlerin ve ayrıcalıklıların 1793 Anayasası konusundaki tutumları, karşı bir tutumdu. Çünkü onlar, politik eşitliğin kesinlikle karşısındaydılar. Buna karşı, eşitlikten yana olanlar arasında ise düşünceler birbirinden değişikti. Babeuf, Bounarroti ve arkadaşları tabii ki demokratik anayasayı, mülkiyeti dokunulmaz ilan ettikten sonra yetersiz bulmaktaydılar; yine de politik demokrasinin, ekonomik eşitliğe varmak için iyi bir yol olduğunu düşünüyorlardı. «Demokrasiden sonra, diktatoryadan geçerek komünizme.» Parolaları buydu. Robespierre'i ve demokratik anayasayı işte bunun için tutuyorlardı. Ama onların bu görüşü, ilkin mülkiyet ilişkilerinin tam bir dönüşümünü isteyen ve halkı, aralarında Robespierre ve Saint-Just'ün de bulunduğu demokratların hayallerine, aldatmacalarına ve kurnazlıklarına karşı uyaran Jacques Roux ve Hébert'çiler tarafından paylaşılmı-

yordu. Bunlar, anayasayı, halkın çıkarına karşı bularak saldırıyorlardı. Çünkü anayasa, ne savaştan yararlananlara, ne vurgunculara, ne de istifçilere dokunuyordu. Jacques Roux, «Bir sınıf, öbürünü aç bırakabiliyorsa; zengin, kurduğu tekelle yoksulun ölümü kalımı konusunda söz sahibi olabiliyorsa, o zaman özgürlük, hayalden başka bir şey değildir,» diyordu. «Karşı-devrim, yurttaşların dörtte üçünün, gözyaşları dökmeksizin, parasını ödeyemedikleri besin ürünlerinin fiyatlarının sürekli olarak artmasına yol açıyorsa, cumhuriyet sadece bir hayaldir. *Sans-culotte*'ların* devrime ve anayasaya katılmaları, istifçilerin gördükleri işe son verilmedikçe başarılamayacaktır. İçerde zenginlerin yoksullara karşı yürüttükleri savaş, yabancıların Fransa ile yaptıkları savaştan daha korkunçtur... Dört yıldan beri Devrim'den zenginleşen, burjuvalardır. Bizi ezmekte olan yeni ticaret soyluları, toprak sahibi soylulardan da beterdir. Çünkü fiyatlar, nerede duracakları görülmeksizin yükselip duruyor. İstifçilerin malları insanların hayatından daha mı kutsal;»

Jacques Roux'un bu sözlerinin, bir komünistin sözleri olduğu kuşkusuz söylenebilir. Ama Buonarroti'nin ve Babeuf'un davranışı acaba daha doğru değil miydi? Bütün devrimcilerin, halk yığınlarına bir yandan tam bir toplumsal dönüşümün gerekliliğini anlatarak, Robessierre'i tutmak için tek bir cephe kurmaları daha doğru olmaz mıydı? *Jironden*'lerle** savaşmak için Robespierre'in halk yığınlarına ihtiyacı vardı. Bütün bu devrimciler, Robespierre'le savaşmak yerine onu tutmuş olsalardı, o da onlara ödün vermek zorunda kalırdı.

---

* Büyük Fransız Devrimi sırasında gösteriler yapan halka verilen ad.

** Devrim'de, Konvansiyon sırasında Montaguard'lara karşı olan bir siyasal parti.

Fransız Devrimi'nin ilk yıllarında Lyon'da, yazılarını 'L'Ange' adıyla imzalayan sosyalist bir yazar yaşıyordu. Michelet, onu düşünce adamı olmak bakımından Fourier'nin babası sayar. Bu esrarengiz L'Ange'ın kim olduğu öğrenilene kadar yarım yüzyıl geçti. Onun gerçek kimliğini bulan, Jaurès'tir. Bu adam, 'Lange' adında bir Almandı. Kehl'de doğmuş, Munster'de yaşamış, sonra da on altı yaşındayken Fransa'ya gitmişti. 1793'de Lyon Belediyesinde memur olarak çalışıyordu. 1790 yılında, daha sonra 1791 Anayasası olacak olan anayasa tasarısını çelişmeli saydığı için bir broşür yayınladı. Tasarıyı, insanın genel haklarını açıklamakla işe başladıktan sonra, yurttaşları aktif yurttaşlar ve pasif yurttaşlar olarak ikiye ayırdığı için suçluyordu. Bu anayasa, varlıklıları «aktif yurttaşlar», çalışanları ise «pasif yurttaşlar» sayar. Oysa değer yaratanlar ötekiler değil, berikilerdir. Zenginlerin mülkiyetinde bulunan ise, onların kapıp götürdükleri artan kısımdan başka bir şey değildir. (Bugün buna artık 'değer' diyoruz). L'Ange, insanlığın büyük dostlarının ve kralın yardımını umuyordu. Sonra, kıtlıkla savaşmak ve ürünlerin istifçiliğine son vermek amacıyla tarımsal kooperatifler kurmakla uğraştı. Onun bu tasarısının, o sırada Lyon'da ticarethane memuru olan Fourier'nin üstünde derin bir etki yapmış olması olasıdır. Fourier, hiçbir yerde L'Ange'ın adını anmaz; ama birinci kitabı olan 'Dört Hareketin ve Sosyal Alınyazılarının Teorisi'nin (1808) önsözünde, çalışmasının temel düşüncesini bir tarım kooperatifi planından almış olduğunu kabul eder. L'Ange'ın başlıca düşünceleri şunlardır: Belli bir ülkede üretilmiş olan tahıl ürünlerinin toplam değeri, işçilerin toplam kazancından daha çok olamaz. Dolayısıyla, her işçi, ücretle yaşayabilmelidir. Durum böyle olmadığına göre kusur aracılardadır. Sertlikle

hiçbir şey elde edilemez. Tek çare, ülkeyi tarım kooperatifleri ağıyla örmekti. 100 ailelik her topluluk bir kooperatif kuracaktır. Bu kooperatifler, karşılığını ödemeyi devletin üstüne aldığı ve devletin çıkaracağı hisse senetlerinin yardımıyla kurulurlar. Kooperatifçilik yoluyla yapılacak olan kolektif üretimin ve tüketim kooperatiflerinin o kadar büyük kolaylıkları olacaktır ki, buna zenginler de katılmak isteyeceklerdir.

Bir başka reformcunun, bir toprak reformu önesüren papaz Dolivier'nin de adını analım. Kitabının eleştiri bölümünde önesürülen düşünceler, Spence'inkilere benzer. Mirasın kaldırılmasını ve büyük yurtlukların köylüler arasında bölüştürülmesini doğru bulur. 1794 yılında çıkmış olan kitabının adı, 'İlkel Adalet Üstüne Deneme'dir.

EŞİTLERİN DEVLETE KARŞI GİZLİ BİRLEŞMELERİ

Gizli Birleşmenin Nedenleri ve Amacı

Robespierre'in 1794 Temmuzu sonunda düşmesi, Konvansiyon'da karşı-devrimci unsurların zaferi ve antidemokratik 1795 Anayasasının oylanması, devrime bağlı kalmış unsurları (Jakobenler ve aşırı devrimcileri) Direktuvar'a karşı birleşmek kararına vardırdı. Jakobenler, derin bir ekonomik dönüşüm yapılmaksızın demokrasinin olanaksızlığını, siyasal devrimin, eski mülkiyet ilişkilerinin ortadan kaldırılmasıyla, toprağın kolektif mülkiyetinin, herkes için zorunlu çalışma ilkesinin ve sosyal adaletin getirilmesiyle tamamlanması gerektiğini anladılar. Basit, erdemli bir yaşama biçimi; bencilliğin, başkalarını egemenliği altına almak anlayışının yok edilmesi, yeni toplumun temellerini sağlamlaştırır ve Fransa'yı bütün uluslar için örnek durumuna getirirdi. Bu hareketin, Babeuf'ün adına bağlanmış olmasına karşılık o, hareketin ne esinleyicisi, ne de başı değil, yalnızca sözcüsüydü.

Philippe Buonarroti ve Devrimci Diktatorya

Philippe Buonarroti, döneminin en soylu kişilerinden biriydi. Bilgi bakımından zengin, ahlâk değerleri bakımından daha da zengin, devrimci-sosyalist bir Assisi'li Aziz Francesco'ydu.

Piza'da aralarında tanınmış heykelci Michelangelo'nun da yer aldığı bir İtalyan ailesindendi. Devlet hizmetinde, kısa zamanda yüksek bir göreve geçti. Ama, Fransız devrimi başlar başlamaz bu görevinden ayrıldı. Önce Korsika'ya gitti, 1790'dan 1792'ye kadar kaldı. Orada bulunduğu sırada genç Napoléon ona içten bir dostluk gösterdi. Daha sonra, Paris'e yerleşti ve orada Konvansiyon kendisine birçok özel görevler verdi. Robespierre'in çok yakın arkadaşı oldu ve Konvansiyon'dan kendisine Fransız yurttaşlığı ünvanı verildi. Birçok kez fikir değiştirmiş olan Babeuf'ün tersine, Buonarroti daha başından beri, devrimin değişik iki aşamasından geçmiş olduğunu görmüştü. Devrim, 1789'dan 1792'ye, yalnızca burjuva hükümetli bir meşrutiyet kurmak amacını gütmüştü. 1792'de, varlıklılarla varlıklı olmayanlar arasında çekişme başladı. İşte bundan dolayı 1793 Anayasası, sosyal bakımdan ne kadar eksik olursa olsun, varlıklı olmayanlara, komünizmin kurulması bakımından, eğitimleri eksik de olsa yardım edebilirdi. Robespierre'in düşüşünden kısa bir süre sonra Buonarroti, (kulübün toplantı yerinden dolayı adına böyle denilen) *Panteon Kulübü*'nü kurdu. Üyelerin sayısı kısa zamanda arttı. Kulübün üye sayısı 1796'da, 17.000'e yakındı ve Paris garnizonunda birçok yandaşı bulunuyordu.

Kulübün başkanı Buonarroti'ydi. En iyi kimseleri çevresinde toplayarak, Direktuvar'ı devirecek ve 1795 Anayasasını kaldıracak olan halk ayaklanmasını hazırlamak için gizli bir merkez komitesi kurdu. Ama Direktuvar yıkıldıktan sonra yerine hangi hükümet biçimi konacaktı? 1793 Anayasasının hemen yürürlüğe konamayacağı konusunda herkesin düşüncesi birdi. Buonarroti bu konuda şöyle yazıyor:

«Fransız devrim denemesi ve özellikle Millî Konvansiyon'un karışıklık ve değişmeleri, düşünceleri eşitsizlik ve zorbalık rejimi altında oluşmuş bir hal-

kın, onu yönetmek ve işlerin yürümesi için kullanmakla yükümlü kimseleri oylarıyla belirlemeye, yenileştirici bir devrimin başlangıcında, pek az elverişli olduğunu yeteriyle ortaya koyduğu görülüyor. Bu ödev ancak bilgili ve yürekli; kendini yurda ve insanlığa güçlü bir aşkla vermiş; kamu alanındaki bütün kötülüklerin nedenlerini uzun zaman, derinlemesine araştırmış, genel eksiklikler, kusurlar ve önyargıları aşarak çağdaşlarının bilgi ışığından öne geçmiş olan; altını ve bayağı büyüklükleri önemsemeyen, horgören ve mutluluklarını, eşitliğin zaferini sağlayarak kendilerini ölümsüzleştirmeye bağlayanların ödevi olabilir. Hatta belki de, barışçı bir devrimin doğuşunda, halkın gerçek egemenliğine karşı saygı dolayısıyla, ulusun oylarını kazanmakla ilgilenmekten çok, egemenlik yetkisinin, bilgili ve güçlü bir biçimde devrimci ellere düşmesi gereklidir.»

Diktatoryanın iyi yanları ve sakıncalarının tartışıldığı uzun görüşmelerden sonra, Direktuvar'ın devrilmesinin ardından, en yüksek güçlerle donatılacak olan bir *Ulusal Meclis* seçilmesine; Merkez Komitesi'nin yerinde tutulmasına, yeni Meclis'in çalışmalarını denetlemekle görevlendirilmesine karar verildi.

Gizli Birleşmenin Sonu

Birleşmenin gizli görevlileri arasında bulunan Yüzbaşı Griesel adında biri tasarlananların hepsini Direktuvar'a bildirdi. Ulusal Savunma Bakanı Carnot, genç general Bonaparte'ı, Penteon Kulübünü dağıtmak ve yöneticilerini tutuklamakla görevlendirdi. Şubat sonunda kulüp dağıtıldı; Mayısın onunda da önderleri tutuklandı. Soruşturma 11 aydan fazla sürdü. Parisli işçi halkın ayaklanması korkusuyla Direktuvar, sanıkları Vendôme'a göndertti. Dava, bu kentte görüldü. 26 mayıs 1797 günü, Babeuf ile Darthé'nin

ölüme, Buonarroti ile bazı suçluların da sürgüne mahkûm edilmeleriyle sonuçlandı. Kararın bildirilmesinden sonra Babeuf ile Darthé, gizlemeyi başarmış oldukları bir hançerle kendilerini öldürmeyi denediler. Ama bunu yapmaları önlendi ve yargılama salonundan, ertesi gün giyotinle öldürülmek üzere kanlar içinde çıkarıldılar.

Muhbir Griesel, daha sonra, Babeuf'un büyük oğlu Camille tarafından tabancayla öldürüldü. Buonarroti ise Cherbourg'ta mahpus olarak kaldı. Birkaç yıl sonra, eski hayranı ve eski arkadaşı Napoléon, ona yüksek bir devlet memuriyeti sunmak için oraya geldi. Bounarroti bu öneriyi aşağılayıcı bir davranışla reddetti. 1807'de serbest bırakıldı. Bir zaman Fransa'nın Güney-batı sınırında yaşayarak İtalyan devrimcileriyle ilişki kurdu. Sonra, İsviçre'ye gitti; orada dil ve müzik dersleri vererek yoksulluk içinde yaşadı. İsviçre'den sınır dışı edildi ve Brüksel'e gitti. Brüksel'de, 'Babeuf Olayı' konusundaki kitabını yayımladı. Bu kitap, 1828'den 1840'a kadar geçen yıllar boyunca devrimci hareket üstünde pek büyük etki yaptı. Temmuz devriminden sonra Buonarroti, Paris'e gitti ve gerçek bir hayranlık konusu oldu. Öğrencilerinden biri, Auguste Blangui idi. 1834'de polis onu sınır dışı etmeyi denedi; ama kendisine Konvansiyon tarafından verilmiş olan Fransız yurttaşlığı, Buonarroti'yi yeni bir sürgünden korudu. Ondan sonra da Raymond takma adıyla, müzik öğretmeni olarak yaşadı. 1837'de Paris'te öldü.

VI. BÖLÜM

FRANSIZ DEVRİMİNİN ALMANYA'DA YANSIMASI

Ekonomik Gelişim ve Siyasal Baskı

I

Yüz Yıl Savaşlarının sebep olduğu yıkım, Almanya'da XVIII. yüzyılın başında kendini duyurmaya devam ediyordu. Bazı bölgeler iyiden iyiye issizlaşmıştı. Birçok kent, içinde kimsenin yaşamadığı yerler durumuna gelmişti. Ticarî çalışmalar ancak Hamburg ve Leipzig'te tutunabilmişti. Bu iki kent, yıkılmış ulusal yaşantının çölü içinde birer vâha gibiydiler. Alman halkı yaralarını sarmak için büyük güçlükler duyuyordu. Prenslerin israfı, taşra soylularının açgözlülükleri, bürokrasinin otoriter ve bilgiç yöntemleri, durumun düzelmesini güçleştiriyordu. Her şey, ancak XVIII. yüzyılın yarısından sonra iyiye gitmeye başladı. İngiltere ve Fransa'daki endüstri devrimi; Hollanda'da, İngiltere'de tarımın gelişmesi; Fransa'da Ansiklopedicilerin hareketi ve ekonomi bilimindeki gelişmeler, Almanya üzerinde etkisini gösterdi. Ekonomik hayat yeniden canlandı. Üretim alanında yeni yöntemler kullanılmaya başlandı; dokuma endüstrisi geliştirildi; tarım alanında ilerlemeler oldu.

Hamburg'ta, bir 'Yararlı Sanatlar ve Endüstrileri Geliştirme Derneği' kuruldu. Bu kentin limanı ötedenberi hareketliydi. Bu durum özellikle, Amerika Birleşik Devletlerinin bağımsızlık ilânından sonra (1776) daha da gelişti. Çünkü Amerikan gemileri İngiliz limanlarına girmekten kaçınıyor, Alman li-

manlarından yararlanmayı tercih ediyorlardı. Böylece, Hamburg limanına yılda yalnız 150 yada 160'ı Alman bandırası taşıyan 2.000 kadar gemi giriyordu. Ayrıca, Hamgurg'da, deniz sigorta kumpanyaları da kuruldu. Bu kumpanyaların bir yılda kestikleri sigorta poliçelerinin toplam değeri 60 ile 120 milyon taler arasında değişiyordu.

Keten endüstrisi, taşkömürü çıkarılması ve maden endüstrisinde önemli gelişmeler oldu. Almanya'da, genel olarak, XVIII. yüzyılın sonuna doğru ekonomik çalışmalarda yeni bir canlılık göze çarpar.

Bu ekonomik dirilişin yanısıra, edebiyat ve felsefede de, liberal ve ilerleyici bir anlayışın canlandırdığı yeni bir gelişme görülür. Bu çağın Alman yazarları politik hayatın geri durumunu, prenslerin ve soylular sınıfının, Alman halkını içinde tuttukları kölelik anlayışını ve baskıları acıyla duyuyorlardı. Dönemin en dikkat çeken yazarlarından biri olan Wieland, 'Altın Ayna'da bu durumun son derece çarpıcı bir tablosunu çizer: Küçük zorbaların gözünde halkın hiçbir hakkı, prenslerin hiçbir ödevi yoktur. Onlar halkı, kendileri için çalışmaktan başka varlık nedeni bulunmayan; dinlenmeye, konfora ve mutlu olmaya hiçbir hakkı olmayan bir canlı makinalar yığını sayarlar. Doğaya bu kadar aykırı bir düşünme biçimini düşünmek ne kadar güç olursa olsun, yine de, prenslerin kendilerini kimseye hesap vermek zorunda olmayan ve her şeyi yapmakta özgür sayan bir üstün varlıklar sınıfı saydıkları kesindir. Halkın kölelik ruhu öyledir ki, insanlığın genel haklarından yararlanmasına izin verilse bile, bu her seferinde, ancak hakedilmemiş bir iyilik sayılır. Bu karamsar tabloda hiçbir çizginin koyulaştırılmasına çalışılmış değildir. Wieland'ın, daha çok Güney Almanya'da hüküm süren durumu ima etmek istemesine karşılık Prusya'daki durum da bundan daha iyi değildi. Yü-

rekli bir kişi olan Lessing bu konuda arkadaşı Nicola'ya şöyle yazıyordu:

«Sarayın aşağılık seçkinlerine Berlin'de, gerçeği söylemeyi hele bir deneyin. Bugün Fransa'da ve Danimarka'da yapıldığı gibi, baskı ve despotluğa karşı sesinizi yükseltmeyi bir deneyin, Avrupa'nın en çok ezilen halkının hangisi olduğunu o zaman anlayacaksınız.»

Klasik Alman edebiyatı, gücünün büyük bir kısmını, ekonomik refah ile siyasal baskı arasındaki bu aykırılıktan çıkarmıştır. Bununla birlikte, özü bakımından yine de burjuva niteliğinde kaldı. Bunun en tipik örneği Schiller'dir. Oluşma devresi boyunca, Alman burjuvazisinin isteklerini dile getirdi; oysa Goethe'nin dehası, Rönesans'tan XIX. yüzyılın ortasına kadar, yüzyılları kapsıyordu. Winckelmann gibi bazıları ise estetikle ilgilendiler ve Rönesans döneminden öteye geçemediler. Almanya, Batı Avrupa'nın XV. yüzyılın başındanberi yapmış olduğu entelektüel gelişmenin bütün aşamalarını o dönemden beri birikmiş gecikmesinin açığını bir atılımla kapatmak istiyormuş gibi, onar yıllık birkaç dönem içinde aşmak zorundaydı.

Wieland'da ve Heinse'de Komünizm

Bu çağın Alman düşüncesi ve edebiyatı, İngiliz ve Fransız düşünürlerinin, yazarlarının iyice etkisi altında kaldı. Alman yazarları, XVIII. yüzyılın ortasından beri, felsefe, dram, roman, hukuk, politik ve sosyal eleştiri gibi bütün düşünce alanlarında Locke, Shaftesbury, Richardson, Fielding, Hume ve Rousseau'dan etkilendiler. Kant'ın felsefesi bile Ockham'lı William, Locke, Berkeley, ve Hume olmasaydı düşünülemezdi. Fransız etkisi yerini İngiliz etkisine bırakarak gerilemekteydi.

Alman burjuvazisinin henüz zayıf kaldığı süre-

ce Fransız etkisi ağır basıyordu, çünkü küçük prensliklerin sarayları, kendilerini birer küçük 'Versailles' sayıyorlardı. Her prens, XIV. Louis'yi taklit ediyordu. Paris'ten gelen her şey onlara mutlakiyetin bir dayanağı gibi görünüyordu. XVIII. yüzyılın ortasından sonra ise artık durum değişti. Alman burjuvazisi kaynaşmaya başladı. Tragedyaya ve genellikle bütün Fransız edebiyatına karşı savaşa girişilerek, onun yerine, burjuva niteliğinden dolayı, İngiliz edebiyatı tercih edildi. Bütün Fransız yazarları içinde yalnız Rousseau etkisini korumuştu; çünkü o, sosyal eleştirisinin bütün atılganlığına rağmen burjuva bir yazardı.

Bütün bu gelişme özellikle G. E Lessing'in başarısıydı.

Prenslerin zorbalığına, bürokrasinin keyfî yönetimine ve asayiş düzeninin yalan dolanına karşı yapılan edebî muhalefet, politik ve sosyal sorunlar konusunda genel bir ilgi uyandırdı. Bu akımın başlıca temsilcilerinden biri, Christof-Martin Wieland (1773-1813) idi. 'Altın Ayna' ve 'Sinoplu Diyojen' adlı kitaplarında döneminin bütün sosyal ve politik sorunlarını Fransız Ansiklopedicileri'nin anlayışı içinde inceler. O da Aksiklopediciler gibi, ideal olanı 'Doğa'ya göre yaşayış'ta görür. Yine onlar gibi, tam bir özgürlük ve eşitlik içinde yaşayan bir toplum anlatır; ama komünist idealinin ancak, nüfusu az bir toplumda gerçekleştirilebileceğini; oysa nüfusu çok olan toplumlara, bilge bir hükümdarın yönetiminde bir hükümet aygıtı ve insanî yasalar gerekli olduğunu söyler. Bundan dolayı, komünist toplumun bir üyesine şu sözleri söyletir: «Yaklaşık olarak 500 aileden kurulu olan küçük ulusumuz tam bir eşitlik içinde yaşamaktadır. Aramızda, kendisi de eşitliği seven doğa'nın insanlar arasında kurduğundan başka hiçbir ayırım tanımayız. Bizde, dirlik düzenlik ve karşılıklı anlayışın meyveleri olan düzen ve rahatlığı sürdürmek

için temel yasaya saygı yeter. Hepimiz kendimizi, küçük bir aile sayarız ve aramızda çıkabilecek olan küçük çekişmeler, sevdalıların kavgaları yada kız ve erkek kardeşler arasında zaman zaman çıkan çatışmalar gibidir. Çocuklarımız, sekiz yaşından on iki yaşına kadar sadece, toplumumuzun mutlu birer üyesi olarak yaşayabilmeleri için gerekli eğitimi görürler. 20'den 60'a kadar ise erkekler kendilerini tarıma, altmış yaşından sonra da bahçıvanlığa verirler. Kadınlara gelince, onlar da yün ve ipek yapımıyla, çiçek yetiştirmekle ve ev işleriyle uğraşırlar. Nüfus artınca yeni koloniler kurulur. Ün kazanmak isteyen gençlere, dünyayı görmek ve yeteneklerini yabancı ülkelerde değerlendirmek olanağı verilir. Çünkü bizim komünist toplumumuzda bu eğilimler, ölçülülük ve özentisizlik, eşitlik ve kardeşlik alışkanlıklarımızı bozar.»

«Sinoplu Diyojen'in Ölümünden Sonra Yayımlanan Yapıtları» (Oeuvres Posthumes de Diogenè de Sinope) adlı kitabında, Philomèdon adındaki genç Korentli'ye aylak yaşamasının devlete zararlı olduğu, yoksul bir su taşıyıcısının topluma en zengin aylaktan daha çok yararı dokunduğu anlatılır. Philomèdon'un yanıt olarak, şu kadar köle ile şu kadar işçi kullanmakta olduğu ve onlara iş verdiği yolunda ileri sürdüğü kanıta karşı Diyogène şöyle der: «Sana, doğada eşitin olan kimseleri malın saymak hakkını kim verdi? Yasalar, diyeceksin. Ama herhalde doğa'nın yasaları değil; insanlar tarafından yapılmış olan yasalar. Yoksa, öylesine büyük bir güç altında başkaldıramayacak durumda olmasalardı kim onları bu yasalara uymak zorunda bırakabilirdi? Senin için ücret karşılığı çalışan kimselerin, yoksul olmasalardı bir tekinin bile yanında kalacağını düşünebiliyor musun? Sanmıyor musun ki pek çoğu, yorucu bir çalışmayla sana gelirlerinin on binde birini sağlamak yerine, senin gibi, tadına doyulmaz bir yatakta, gülümseyen

bir Venüs'le zevk ve eğlence tanrısı Baküs arasında uzanmış olarak kalmayı ve kendileri için on bin kişi çalıştırmayı tercih etmezlerdi? Evet, hiç kuşku yok ki içlerinden pek çoğu, eğer yapabilselerdi, birleşecek, ve servetini senin elinden alacak olurlarsa bu eziyetten kurtulacaklarını düşünürlerdi. Polisten ve yasalardan başka seni bu tehlikelerden kim koruyor?

«Pek akla yakın ve günün birinde gerçekleştiğini görmeyeceğimizden hiçbir zaman emin olmadığımız bir başka durum düşünelim. Onbin kişinin, yüz kişinin kollarının sayısından 19.800 kat daha fazla kolu olduğu su götürmez. Öyle olunca, Yunanistan'da, senin cinsinden her yüz kişiye karşılık, bir rejim değişikliğinde, kaybından çok, kazancı olacak en azından on bin kişi vardır. Bu onbinlerin birgün, kaç kişi olduklarını sayarak sayıca üstünlüklerini gördükten sonra bundan yararlanmayı ve sizin mallarınızı ele geçirerek yeni bir paylaşmaya giriştiklerini düşün. Devlet yıkılır yıkılmaz, uygarlık öncesi insan durumuna, ilkel eşitliğe dönülecektir. Kısaca söylemek gerekirse, ayakkabılarını yapan ayakkabıcıdan çok bir pay almayacaksın. Bu da seni, ya çalışmak ya da Diyogène'in yetindiği kadar azla yetinmek zorunda bırakacaktır. Sanırım, bu iki olasılıktan ilki gibi ikincisi de sana tatsız gelecektir. Korent'den gelmiş olan ilk su taşıyıcısının senden yüz kat daha değerli olduğunu göstermek için daha başka bir kanıta gerek yok. Çünkü o, toplumdan aldığı bir lokma azık için yararlı bir çalışma yapmıştır. Ama sen, toplum sana her yıl, tıkınacağın yirmi 'talanton' verdiği halde bu toplum için ne yaptın?»

Wieland'ın çömezi, J.J Wilhelm Heinse (1749-1803) idi. 'Ardinghello' (1787) adlı kitabında, Lycurgos ve Platon örneğine uygun olarak kurulmuş komünist bir toplumu anlatır. Bu toplumun üyelerinden birine şunları söyletir:

«Toplumumuza, Platon'un tasarladığı, yurttaşların, biri yöneticilik görevleriyle, öbürü tarım işleriyle yükümlü, iki takıma bölünmeleri ayrılığını sokmaktan özenle kaçındık. Ancak, Aristo'ya rağmen, malları ortadan kaldırmış olduk. Ama mülkiyeti tam olarak kaldırmadık ve özellikle, genel ödüller verme yöntemini getirdik. Her yurttaş, birlikte getirdiğini, son gününe kadar kendine saklamak hakkına sahip oldu. Ayrıca, erkekler ve kadınlar da ortaktı. Herkes kendini özgür bir biçimde kullanabiliyordu ve her sert davranış ağır ceza görüyordu. Düzenin bozulmaması önemle gözetiliyordu. Kadınlarla erkekler ayrı ayrı oturuyorlardı.»

Kamu işlerinde kadınların yüzde onu, oy hakkına sahipti. Kadınları ilgilendiren konularda ise her şey onların oylarına bağlıydı. Bu komünist devlette hâlâ köleler vardı. Gençlik de savaş amacına uygun olarak eğitiliyordu. Tıpkı İlkçağ'ın komünist cumhuriyetlerindeki gibi.

Weishaupt ve Meczuplar Tarikatı

Wieland ve Heinse'de en baş yeri İlkçağ ile Rönesans'ın tutmasına karşılık Weishaupt ile Lessing'te bu yer dinsel düşüncenindir. Onlarda sözkonusu olan, artık iyi ile kötü arasındaki savaş değil, insanlığın daha yüksek bir düzeye; baskı organlarının ekonomik ve entelektüel köleliğin yok edilmesiyle ruhanî eksiksizliğe ulaşmasıdır.

'Meczuplar' tarikatının temel düşüncesi buydu. Bu tarikat, masonlarınki gibi gizli bir tarikattı. Tarikatın adı önceleri 'Yetkinleşiciler' idi. Çalışmaları 1776'dan 1784'e kadar sürdü. Bu tarikatın kurucusu, Ingolstadt Üniversitesinde Kilise Hukuku öğretmeni Adam Weishaupt'tu (1748 - 1830) Weishaupt, önceleri Cizvit tarikatındandı. Sonra bu tarikattan ayrılmış ve Cizvitlerinkinin eşi araçlarla, resmî kiliseyle, zorbalıkla, bilgisizlik ve baskıyla savaşmayı ve bütün

insanlar için bir özgürlük ve eşitlik krallığı kurmayı kendine görev saymıştı. Tarikata girmek gizli tutuluyordu ve yalnız bilginler, yazarlar, papazlar, öğretmenler, yüksek devlet memurları, prensler ve başka etkili kimseler girebiliyordu. Tarikatta birbirinden ayrı üç aşama vardı ve bu aşamalar arasında en üst görevlere ancak en yetenekliler varabiliyordu. Tarikata katılanların başlıcaları şunlardı: Herder, Goethe, tanınmış Berlin'li kitapçı Nicolai, Gotha, Weimar, Brunswick dükleri, 1780'den 1783'e kadar tarikatın en iyi propagandacılarından biri, o zamanlar çok yaygın olan 'İnsanlarla Yaşamak Sanatı' adını taşıyan kitabın yazarı Knigge Baronudur. Lessing'in, 'Meczuplar' tarafından savunulan düşünceleri, arkadaşı Nicolai'nin aracılığıyla öğrenmiş olması düşünülebilir.

Knigge, «papazların sahtekârlıklarının hemen herkesi Hıristiyan dini aleyhine çevirdiğini» söyleyerek zamanının ahlâkının tanıtıcı bir tablosunu çizer. Prenslerin zorbalığı da her tarafta, ateşli bir özgürlük isteği yaratmıştı. Weishaupt, kurtuluş planını uygulamak için bu akımlardan yararlandı. Kendine 'Spartacus' takma adını almıştı ki, bu da amacını anlamak bakımından ilgi çekicidir. Halk yığınlarının örgütlendirilmesini düşünmek o çağda olanaksız olduğuna göre barışçı bir devrimi gerçekleştirebilmek için yalnız o dönemin entelektüel önderlerinin onun düşüncelerini tanımaları gerekliydi.

Weishaupt'un görüşleri şunlardır: Doğa, aşağıdan yukarıya doğru giden bir evrime girmiştir. Doğadaki değişik türler ve biçimler hep bir tek ve aynı varlığın çeşitli değişmelerinden başka bir şey değildir. Bize en yüksek gelişme noktasına varmış gibi görünen bir biçim, daha yüksek bir aşamaya doğru yeni bir gelişmenin en alt derecesinden başka bir şey değildir. Durmaksızın sürüp giden bu dönüşüm sürecinin itici gücü, ihtiyaçtır. Her yeni ihtiyaç, yeni

gelişme safhaları yaratır. «Tatmin edilen ihtiyaç, yeni bir ihtiyaç yaratır. Böylece, sonuç olarak insan soyunun tarihi, onun her biri bir öncekinden çıkmış olan ihtiyaçlarının tarihinden başka bir şey değildir. İhtiyaçlarının yayılması yavaş yavaş hayat tarzını, ahlâki ve politik durumu, mutluluk kavramlarını, insanların aralarındaki ilişkileri; kısaca, o dönemin dünyasının durumunu baştanbaşa dönüştürür.»

İnsan soyunun en alt derecesi vahşî hayattı. İhtiyaçların alanı o dönemde pek sınırlıydı. Buna karşılık, «İnsanlığın en yüksek iki özelliğinden yani özgürlük ve eşitlikten bol bol yararlanılıyordu. Ama insanları daha yüksek bir kültüre yükseltmek Tanrı'nın ve doğa'nın tasarısında vardı. İnsan soyunun artmasıyla, yaşamayı sürdürmeye gerekli araçların eksikliği duyulmaya başlandı. İnsanlar göçebe hayatı bırakarak toprağa bağlandılar, kendilerini tarıma verdiler ve özel mülkiyeti getirdiler. En güçlüler ve en akıllılar, en zayıfların üstünde egemenliklerini kurdular. Özgürlük ve eşitlik, aynı zamanda da küfürlere ve hakaretlere karşı güvenlik, işte böyle yok oldu. Güvenlik ihtiyacı insanları devletler kurmaya ve bütün güçlerini bu devletlerin başına getirdikleri birkaç kişiye bırakmaya zorladı. Bu durum, insanlara özgürlük ve güvenlik vermek şöyle dursun, onları baskı altına sokan ve içlerini korkuyla dolduran zorbalığa yol açtı. Birbirine düşman devletlere bölünmüş olarak insanlar, milliyetçiliğin boyunduruğu altına düşerler. Bundan sonra artık, başka bir ülkede bulunsalar da insanların kendi soylarından olanlardan; benzerlerinden nefret etmeleri, onları öldürmeleri bir erdem sayılmaya başlandı. İnsanlar, aynı ülkede bile aralarındaki çıkarların özelliklerine göre bölünmüşlerdir. İnsanlar bu zavallı durumdan, kendi güçleriyle kurtulamazlar. Yalnız 'Meczuplar'ın gücü, insan soyunun yetkinleşmesine çalışan gizli bir örgütü, böyle bir girişimi başarabilmeye yeter. Dola-

yısıyla insanları, ilkel özgürlüğe, başlangıçta bulundukları vahşilik ve barbarlık durumuna değil, ondan yüksek bir toplum düzeyine geri götürmek gerekir. Dinin tarihinin anlamı da böyledir. Yeryüzü cenneti 'Eden Bahçeleri', kendini özgürlük ve eşitlikle belirleyen uygarlık öncesi insanlık durumunun bir simgesidir. İnsanlığın Âdem'in kişiliğinde işlemiş olduğu günah, köleliğin ve devletlerin kurulmasının başlangıcı demektir. İsa'nın amacı, aklın hukukunu, insanları, özgürlüğü ve eşitliği sevmekti. Çünkü, insanlar ancak ruhlarının devrimiyle iyi ahlâklı, özgür ve eşit olabilirler.

'Meczuplar» tarikatı 1784'de Bavyera Hükümetine gizlice haber verildi ve Hükümet, tarikatı dağıttı; kaçamayarak ele geçen üyelerini acılar çektirerek öldürttü. Weishaupt'a gelince, o da Weimar'a sığındı ve orada sarayın danışmanı olarak yaşadı.

Gotthold Ephraim Lessing

Lessing, kilise havası içinde yetişti. Başlangıçta, kendisini teolojiye vermek istiyordu. Felsefe ve edebiyat konularındaki çalışmaları sonucunda ve akılcılarla, deistlerle ilişkileri dolayısıyla ilk amacından döndükten sonraları birkaç kere dinsel ve teolojik çalışmalarıyla yeniden ilgilendi. Kilise Babalarını ve ola ki Alman mistiklerini de sık sık okudu. Yaptığı ilk teoloji çalışması olan ve Hıristiyan erdemlerini uygulamayı bütün bilgeliklerin ve Skolastik vicdan muhasebesinin üstünde tuttuğunu açıkladı. Moravyalı Kardeşler Tarikati* Savunması' adlı çalışması bu bakımdan birçok özellik taşır. Bu çalışmada, bize, «zenginliklerden yüzçevirmeyi, hatta kaçmayı; kendine karşı sert, baş-

* Moravyalı Kardeşler Tarikatı, 1457 yılında, Bohemya'da, Jean Hus'ün din öğretisine bağlı kimseler arasında ortaya çıkmıştır.

kalarına karşı hoşgörülü olmayı; değerli kimseyi mutsuz olsa bile saymayı ve güçlü budalalığa karşı savunmayı» öğütleyen, Hıristiyanlığın ilk döneminden bir Hıristiyanı tanıtır.

Yukarıda dikkati çekmiş olduğumuz gibi Lessing'in, 'Meczuplar'ın görüşlerini bilmiş olması muhtemeldi. Sosyal ve dinsel görüşlerini, 'Farmasonlarla Konuşmalar'da ve özellikle 'İnsanlığın Eğitimi' adlı kitabında açıklamaktadır. Bu iki kitabın yayımlanmaları 'Meczuplar' tarikatının çalışmalarının başlangıcıyla aynı zamana rastlar. Birinci kitap ilgi çekici bir biçimde, tarikattan olduğunu söylemiş olduğumuz Ferdinand von Braunschweig'e adanmıştır. Lessing, «Ben de kaynakta bulunuyordum ve bilgimin temelini oradan aldım,» der. İkinci Konuşma'da yazar devletin yıkıcı yanını anlatır. Devletler insanları bölerek birbirinden ayırır. Yalnız çeşitli uluslar arasında değil, aynı ulusun insanları arasında da ayırma duvarları kurar. İşte bunun için «her ülkede, geçerli önyargıların üstünde kalabilen ve yurtseverliğin nereden sonra artık bir erdem olmadığını anlayabilen kimseler bulunması, özlenecek bir şeydir. Bundan başka, gerekli olan acıma değil, acımayı gereksiz bırakacak bir durumdur,» der. Başka bir deyişle, herkesin, gerekli olana sahip bulunduğu bir özgürlük ve eşitlik durumudur bu.

'İnsanlığın Eğitimi'nde ise Lessing, insanlığın gelişmesi düşüncesini ilkel vahşilikten kusursuzluğa doğru geliştirir. Tarih, insanlığın kendini üçüncü çağa hazırladığı tanrısal sürecin düzenli etkisidir.

Daha önce, üçüncü çağın, Joachim de Flore'un ve Ortaçağ sapkınlarının düşüncesi olduğunu görmüştük:

Lessing, «Yeni İncil döneminin geleceği kesindir,» der. «XIII. ve XIV. yüzyılın birtakım hayalcileri, bu sonsuz İncil'in bir ışınını yakalamayı belki başardılar. Ama yalnız bir bakımdan, Yeni İncil dönemi-

nin yakın olduğunu bildirirken... ve çocukluktan daha yeni çıkmış olan eğitimsiz çağdaşlarını, sanki bir atılımda, üçüncü çağın insanları yapabileceklerini hayal ederken yanıldılar. Hayalci olmaları da işte bundan dolayıdır. Hayalcilerin doğru bir gelecek görüşüne sahip oldukları söylenebilir, ama bu geleceğe varamazlar. Doğa'nın, başarmak için binlerce yıl vermiş olduğu şeyi onlar hemen gerçekleştirmek isterler... Belirsiz gidişinle yürü, sonsuz Tanrı! İzliyor göründüğün yol, bazı geriye dönermiş gibi olsa da senden kuşkulanmıyorum! Düz çizginin en kısa yol olduğu artık gerçek değil. Sonsuz yürüyüşünde, taşıyacağın pekçok şey var! Yapacağın pekçok dönüşler! İnsan soyunu eksiksizliğe doğru götüren büyük tekerlek sanki daha küçük ve daha hızlı giden tekerleklerle harekete geçirilmiyormuş gibi! Ve bütün bu tekerleklerin harekete geçirilmeleri ve —bütün dirençlere rağmen— onların da ilerleyişin büyük tekerleğini harekete geçirmeleri için gerekli zamana ihtiyaç vardır »

Fichte ve Sosyal Ekonomisi

J. G. Fichte (1762 - 1814), Lessing'in yurttaşıydı ve yaman bir ulusal demokrat, Alman filozoflarının en ateşlilerinden biriydi. Hatip ve politika adamı olarak 1848'in Alman Cumhuriyetçilerinin asıl öncüsü olarak görünür. Yetişme yılları, genel bir hoşnutsuzluk ve karışıklık dönemidir. Dolayısıyla, önce enternasyonalci ve dine karşı olmasında; Fransız devrimini heyecanla karşılamasında ve Fransa'ya karşı savaşı, ulusların aralarındaki bir savaş değil, zorbaların özgürlüğe karşı olan bir saldırısı saymasında şaşılacak bir yan yoktur. Fichte, sansürü kötüledi. Fransız devrimini savundu ve ideal bir devlet sorunuyla yada kendisinin dediği gibi, (akli) rasyonel bir devlet sorunuyla candan ilgilendi. Bu dönemde gerçekten Ja-

kobendi. Gerçi sonraları birkaç kere, devrimcilik hevesleri de oldu, ama genel olarak denebilir ki, 1794'-ten sonra Fichte gitgide daha mistik ve milliyetçi olmuştur. Bu arada şunu da unutmamak gerek: kişiliği düşüncelerinden büyüktü. Çünkü yapısının bütün güçlüğüne rağmen o dönem Almanya'nın küçük burjuva karakteri, ağırlığını onun üstünde iyice duyuruyordu.

'Alman Ulusuna Söylevler' adlı kitabında şöyle der: «Bugün hâlâ bütün halklarda, adalet, akıl ve hakikat çağının boş bir hayalden başka bir şey olmadığını kabul edemeyen ve yaşadığımız silahlı dönemin, daha iyi bir duruma varmak için bir geçiş dönemi olduğunu düşünen kimseler vardır. Eski dünya, bütün büyüklüğü ve göz kamaştırıcılığıyla olduğu gibi bütün zayıflıklarıyla da kendi değersizliğinin ağırlığı altında yıkıldı. Silahlarla savaş bitti. Yeni bir savaş başlıyor: düşüncelerin savaşı. Alman halkı ancak, akıl ve hakikat döneminin kuruluşuna çalışarak kalkınabilir ve kendisiyle birlikte uygarlığı da kurtarabilir.»

Bununla birlikte 'Alman Ulusuna Söylevler' baştanbaşa, ateşli bir milliyetçilik anlayışına bulanmıştır. Çünkü bu söylevlerin amacı, Alman halkının ulusal bilincini pekiştirmek ve onu, gerek yerli, gerek yabancı zorbalara karşı kesin savaşa hazırlamaktı.

Politik bakımdan demokrat ve cumhuriyetçi olan Fichte, sosyal düşünce bakımından bir küçük burjuva reformcusuydu. Görüşleri, 1800'de yayımladığı 'Kapalı Ticarî Devlet' adını taşıyan kitabında açıklanmıştır. Bu kitapta, kendi kendine yeten, kapalı ve meslekî bakımdan örgütlenmiş her emekçinin az ama güvenilir bir gelirinin olacağı bir topluluk yaratmayı önesürüyordu. Görüldüğü gibi, Platon'un ideal devletiyle Fichte'ninki arasındaki fark büyüktür.

Fichte, serbest rekabete, serbest mübadeleye, ekonomik alanda enternasyonalciliğe karşıdır. Aldatma-

ların, ekonomik çatışmaların, halklar arasında kin ve nefretin, ve savaşların kaynağını bunlarda görür. Asıl istediği güvenilir sınırlar içinde, yabancılardan bütünüyle bağımsız ve en önemsiz ihtiyaçlara kadar her şeyin üretilebileceği ve mübadele edilebileceği bir kapalı ekonomidir. Toprak fiilen, dünyanın yaratıcısı olan Tanrı'nındır. Toprağı işleyenin hakkı ise, ondan yararlanmaktır. Fichte'ye göre nesneler üzerinde bir mülkiyet hakkı yoktur, bunları kullanma hakkı vardır; bunun da kaynağı, yurttaşlar arasındaki bir sözleşmedir. Demek oluyor ki, elde bulundurma hakkını doğuran, o şeye sahip çıkmak değil, o şeyi üretken biçime sokmak ve yararlı biçimde kullanmaktır.

Sosyal örgütlenmenin kendisine gelince, Fichte bu konuda yurttaşları üç sınıfa ayırır: İlkinde tarımcılar, ikincide zanaatçılar ve üçüncüde de tacirler vardır. Her sınıfın üyeleri kendilerini yalnız sözleşmenin belirlediği mesleklere verebilirler. Tarımcı, hiçbir sınaî çalışmaya yada ticarî işe girişemez. Kısaca söylemek gerekirse bütün meslekler açık ve kesin bir biçimde sınırlanmıştır. Bu sınırların aşılmamasına devlet gözkulak olur. Ayrıca, şu yada bu mesleği uygulayacak olan kimselerin sayısını da yine devlet belirler ve her meslekte, gerekli sayıda kimseden fazlasının bulunmamasını, böylelikle de sınıflar arasındaki dengenin bozulmamasını sağlar. Tarım, toplumun temelini oluşturur; toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak ürünü sağlamak zorundadır. Üretken olmayan bir uğraşıyla ilgilenebilecek olan kimselerin sayısının belirlenmesi, tarımın verimine bağlıdır. Eğer tarım, bir besin ürünleri ve hammadde fazlası üretebilirse, o zaman daha çok sayıda zanaatçıya, öğretmene, memura kendi meslekleriyle uğraşmaları için izin verilebilir. Çeşitli meslek üyeleri arasında ürünlerin mübadelesi, mübadelesi yapılacak olan ürünlerin miktarına göre sayıları devlet tarafından belirlenen tacirlerin işidir.

Mübadele hangi temel üstüne olacaktır?

Değer birimi, belirli bir miktar ekmekle temsil edilmektedir. Sözgelimi bir kimsenin günlük tayını iki kilo un ise, değer birimi bu miktar un olacaktır. Dolayısıyla, bir ürünün besleyici değeri ne kadar büyükse, ekonomik değeri de o kadar büyük olur. Bu durumda, belli miktardaki etin değeri, aynı miktardaki ekmeğin değerinden yüksektir. Bir adamı yirmi dört saat boyunca beslemeye gerekli miktar, aynı adama aynı sürede gerekli olan un miktarıyla eşdeğerdedir.

İşlenmiş mallar konusunda ise bu malların mübadelesi, eğer tarıma uygulanacak olsaydı üretecek olduğu buğdayın elde edilmesinde gerekli olan işgücü miktarına göre yapılır.

Ama, değerleri birbirinin eşi olan malların mübadelesini yapacak olurlarsa tacirler neyle yaşayacaklardır? Fichte bu soruya şöyle yanıt veriyor: Devlet onlara, mübadelesini yaptıkları ürünlerinin artan belli bir kısmını, kendi gelirleri olarak ayırma hakkını verecektir.

Bu durumda, Fichte'ye göre, mantıksal olarak, malların değerinden yükseğe satılacakları sonucu çıkar ki bu da açık bir saçmalıktır.

Mübadele aracı konusunda ise Fichte, 'Ticarî Devleti'nde sadece, ticarî değeri olan (kâğıttan yada herhangi bir ucuz maddeden) caymaca bir para kabul ediyor. Tedavüle sürülecek olan para miktarı devlet tarafından belirlenecektir.

Devletin bütün dış ilişkileri gibi (diplomatik ilişkiler, savaş, barış v.b...) dış ticaret de devletin tekelindedir. Fichte bütün dünyanın herbiri kendi kendine yeten kapalı devletlere bölünmesini diliyor. Ona göre, o zaman artık ne savaş ne de halklar arasında çatışmalar olacaktır. Bu kapalı devletler, sınırları içinde, ulusal özelliklerini özgür bir biçimde geliştirebileceklerdir. Kapalı devletler arasında barış ege-

men olacaktır. Sadece sanat ve bilim, uluslararası özellikte olmaya devam edecektir. «Yabancı edebiyatın hazineleri, özel akademilerin aracılığıyla ülkeye getirilecek ve yerli edebiyatınkilerle değişecektir. Ayrıca, bütün ülkelerin bilginlerinin ve sanatçılarının aralarında özgür bir biçimde ilişkiler kurmalarına hiçbir engel yoktur. Gazeteler, artık okurlarına savaşlardan, diplomatik anlaşma ve birleşmelerden değil, bilimsel gelişmelerden, yeni keşiflerden v.b... sözedecekler ve herkes kendi ülkesinde başkasının icatlarını uygulamaya çalışacaktır.»

Fichte, küçük burjuva ütopyasını işte böyle bitiriyor.

VII. BÖLÜM

NAPOLYON DÖNEMİ VE RESTORASYON

Burjuvazi ve Napolyon

Devrimci Fransız hareketi, Babeuf ile Darthé'nin öldürülmeleri ve Buonarroti'nin hapsedilmesinden sonra politika alanından uzun bir zaman için silindi. Direktuvar, her karşı hareketi ezdi ve yolu, Napolyon'un egemenliğine açtı. Napolyon, 1799'da Direktuvarı devirdi ve 1804'de kendisini imparator ilan etti. Fransızlar, zorbalık karşısında, eşitlikten yararlandılar, ama zorbalık yönetimi de onların hayal gücünü, askerî onurlarla beslemeyi ve ceplerini bol kazançlarla doldurmayı bildi. Gerçekten devrim ve Napolyon savaşlarının olduğu yıllar, tacirler, spekülasyoncular, tefeciler ve borsa adamları için verimli ve hareketli yıllar olmuştu. Kilisenin ve göçmenlerin mallarını satın almak; Fransız limanlarının İngiliz gemilerince abluka altına alınmaları dolayısıyla hammadde tekelleri kurmak, bütün bunlar I. Napolyon dönemini, Fransız burjuvazisi için büyük bir refah dönemi yapmıştı.

Dış politika, bütün iç politika sorunlarını ikinci plana attı Dışardaki kuruluşların sağladığı başarılı sonuçların, ekonomik gelişmenin, askerî başarıların, denizlerde egemenliğin coğrafi koşulları, ciddiyetle incelenmeye başlandı. Fichthe'nin 'Kapalı Ticarî Devlet'inde bile, bu durumun ortaya çıkmasından önceki bir tarihte yazılmış olmasına rağmen İngiltere ile Fransa arasındaki karşıtlık konusunda, durumu her

şeyden önce İngiltere'nin coğrafî durumu bakımından açıklayan pek ilgi çekici gözlemler vardır. Charles Fourier'nin, Japonya'nın coğrafi durumunu incelerken, bu ülkenin gelecekte, gerek denizcilik bakımından gerekse ekonomik bakımdan birinci derecede önemli bir rol oynayacağı sonucuna varması ve Japonya'yı, Çin'le ilgili olaylarda Rusya'nın gelecekteki rakibi görmek yolundaki gözlemleri ise daha da ilgi çekicidir. Fourier, askeri harekâtın gelişmesi konusunda yalan haberler yaymanın devlet bonolarının değerlerini düşürmek yada yükseltmek bakımından geçerli bir yol olduğu bütün bu dönem boyunca vurgunculuğun vahşî âlemlerini, işadamlarının ve para sahiplerinin çevirdikleri borsa dalaverelerini anlatır.

Fransız burjuvazisi zenginleşti ve bir önceki devrenin devrimci savaşlarını en azından, Napolyon'un yıldızının politika semasında parlamaya devam ettiği süre boyunca, yani yaklaşık olarak 1811 yılına kadar unuttu.

Charles Fourier

Charles Fourier, (1722 - 1837) bu son derece çalkantılı dönemin ürünüdür. Fourier, taşkın bir hayal gücüne, sınırsız bir iyimserliğe, çılgınca bir kendini beğenmişliğe, keskin bir zekâya, dikkat çekici gözlem yeteneklerine sahip bir kimseydi. Lyon'da ticarethane memuru olduğu sırada, bu kentte pekçok küçük kuruluşun yıkılmasına yolaçan ekonomik kriz sonucunda, dikkati erkenden sosyal sorunlara çekildi. L'Ange tarafından bu dönemde yayımlanan ortaklık planları, ona, kargaşadan kurtulma yolunu gösterdi

Fourier düşüncelerini, 1808'de yayımlanan 'Dört Hareketin Teorisi' adındaki kitabında ortaya koyar. Başlıca yapıtı budur. Bundan sonra yazmış olduklarının hepsi, bu birinci kitapta bulunan düşüncelerin yorumlanmasından ve açıklanmasından ibarettir. Öğ-

retisinin genel ana çizgileri şunlardır: 1. İnsan tutkularının ve içgüdülerinin hepsi de iyidir ve onlara, gerekli hareket özgürlüğü verilecek olsaydı insanoğlunu mutluluğa götürürlerdi. O halde yapılması gereken iş, onlara bu gerekli hareket özgürlüğünü verebilecek iyi sosyal kuruluşlar bulmaktır; 2. Ticaret, mânevî ve maddî bakımdan zararlıdır; çünkü insanın doğal eğilimlerini bozar. Yıkılmaya doğru giden ve yerine işbirliği ile ortaklaşalığın konacağı şey, bugünkü rejimin kirli ruhudur; 3. Evlilik bir ikiyüzlülüktür, çünkü her yerde kadının köleliğiyle sonuçlanır; bunun için de yerine özgür birleşme konmalıdır; 4. Uygarlık, insanlık tarihinin bugünkü aşamasında kendinde her türlü kötülüğü toplamıştır. Bununla birlikte, insanlığı, insanın içgüdülerinin gerekli hareket özgürlüğünü bulacağı ve zenginliği, sevinci, barışı yaratacak olan işbirliği ve âhenk aşamasına yükseltmek için gerekli güçleri ortaya çıkarır.

Fourier, kendisini çağdaşlarına, doğa'nın ve tanrısal yaradılışın sırrına erişebilmiş biri olarak tanıttı. Kristof Kolomb, Kopernik ve Newton'un maddî dünyanın tanınması için yapmış olduklarını, o organik ve sosyal dünyanın gelişme yasaları için yapmıştı. İşte bundan dolayı da «buluşunu», «insan soyunun ortaya çıkışından beri» bütün bilimsel çalışmalarından daha önemli sayıyordu.

«Politikacılara ve ahlâkçılara, son saatin çaldığını; sonsuz kitap dehlizlerinin hiçliğe düşeceğini; Platon'ların Seneca'ların, Rousseau'ların, Voltaire'lerin ve gerek eski, gerek yeni belirsizliğin sivrilmiş bütün yıldızlarının hep birlikte unutulmuşluk ırmağına gideceğini bildirmek için, uzun, yas giysileri mi giymek gerekir?» O halde filozofların bütün çabası neye yaradı? «Düşüncelerin mekanizmasını bilmeyen, ne Locke'u, ne de Condillac'ı hiç okumamış olan ben, sizin 2.500 yıllık bilimsel çabalardan sonra ancak dördüncü dalını keşfetmiş olduğunuz evrensel hareketin tüm

sistemini icat etmek için yeterince düşünce çabası göstermedim mi? Bugünün ve geleceğin kuşakları, sonsuz mutluluklarının inisyatifini bir tek bana borçlu olacaklardır. Kader tanrısının kitabını elinde tutan kimse olarak, politik ve ahlâki karanlıkları dağıtmaya geliyorum ve belirsiz bilimlerin yataklarının üstüne Evrensel Uyumun teorisi'ni dikiyorum.»

Bilindiği gibi Fourier, bu yeni gerçeklere 1793'te L'Ange tarafından işlenmiş olan tarımsal ortaklık tasarısı üstünde düşünerek varmıştı. İnsan geleceğinin matematik sırrını keşfetmiş olduğunu sandı. İnsanlığın kurtuluşu, ortaklıktan geçmeye bağlıydı. Ve bu geçiş de yakında gerçekleşecekti. «Her kürede ancak bir kere görülebilecek olan bir oluşumun tanıkları olacağız: geçiş, tutarsızlıktan sosyal uyuşmaya doğru gitmektedir. Bu durum, hareketin Evrende gerçekleşebilecek olan en parlak sonucudur. Bu bekleyiş, günümüzdeki kuşağın bütün mutsuzluklarını avutmalıdır. Bu başkalaşma boyunca geçecek her yıl, yüzyıl değerini taşıyacaktır.»

Fourier'nin doğa anlayışı, XVII. XVIII. yüzyılların anlayışıdır. Ona göre olaylar, mekanik yasalara uyan hareketlerdir. Bu hareketlerin sayısının dört olduğunu söyler: Sosyal, hayvansal, organik ve maddi. Maddî hareketin yasası Newton tarafından keşfedilmiştir. 'Evrensel Çekim Yasası' adını taşır. Şimdi sorun, sosyal hareketin yasasını keşfetmektir. Sosyal hayatta, içgüdüler ve tutkular hareketin yasasını gözden kaçırır. İçgüdüler bazı amaçlara yönelirler. Bu amaçlar, 'sosyal yazgı'dır. İçgüdülerimiz gerekli hareket gücünü kazanacak olurlarsa onlara uymamız gerekir; çünkü, Fourier'nin dediği gibi, gerçek amacımızı, en soylu isteklerimizin tümüyle karşılanışını, onların tutkulu çekiciliğinde bulacağız. İşte bunun için, ahlâkçıların ve filozofların, içgüdülerimizi ve tutkularımızı önlemek gerektiği yolundaki sözleri son derecede zararlıdır. Üstelik bu sözler hiç-

bir şeye yaramadı; hepsi etkisiz kaldı ve sonuçta, ortaya yığınlarla, olsa olsa ateşe atılmaktan başka şeye yaramayan bir sürü kitap çıktı. Buna karşılık, ahlâkçıların yerine iktisatçılar geldi ve ticareti canlandırdılar, böylelikle de hırsızlığı, sahtekârlığı, spekülasyonu kışkırttılar, toplumun tam olarak ahlâksızlaşmasına yolaçtılar ve sayısız yıkımlara neden oldular.

İnsani tutkuların yöneldiği üç odak noktası yada çekici merkez vardır: 1) Benlikle ilgili tutkuların merkezi (beş duyu); 2) Entelektüel tutkuların merkezi (dostluk, saygı, aşk, aile duygusu;) 3) Arınmış, ince duygular (ilerleme, başkalarını aşma duygusu, değişiklik sevgisi, güçlerin bir noktada toplanması).

Demek ki, birinci bölümde beş, ikincisinde dört ve üçüncü bölümde de üç içgüdü vardır ki, hepsinin toplamı on iki eder. Bunlar, ruhu o başlıca odaklara yada çekici merkezlere doğru iten üç iğne gibidirler. En önemlisi üçüncü bölümdür; çünkü bu sonuncu bölüm, genel ve sosyal birliğe doğru uzanır. Yalnız bu bölümdeki içgüdülerin tek tek kimselerde değil de, toplulukların içinde çıkmaları ve orada tam bir hareket özgürlüğünden yararlanmaları gereklidir.

Bu on iki içgüdünün biraraya gelişleri, sayıları 800 dolayında olan birbirinden değişik hareketlerin doğuşuna yolaçar. Öyle ki 800 kişilik bir toplulukta, her türlü eksikliğin filizlerini bulmak mümkündür. Ve bu kimselere, çocukluktan beri, akli bir eğitim verilecek olursa, birçoğundan, büyük yetenekler yetiştirilebilir: Homeros, Sezar, Newton gibi kimseler. Sözgelimi Fransa'nın 36 milyon kişi kadar olan nüfusu 800'e bölünecek olursa Fransa'da, bir Homeros, bir Demosthénes, bir Molière'in düzeyine yükselebilecek 45.000 kişi olduğu sonucuna varılacaktır. Tabii bu içgüdülerin ve yeteneklerin birlik ve ortaklaşalık temeli üstüne kurulu bir yaşama biçimi içinde özgür olarak gelişmeleri gerekir.

Ve bu yeni kuruluş düzeni ilerlemektedir. Sonuna doğru gittikçe, açıkça görülen bu uygarlık aşamasının ardından ortaklaşalık gelmektedir. İnsanlık şimdiye dek şu aşamalardan geçmiştir: 1) Uygarlık öncesi insan durumu; özgürlük ve eşitliğin egemen olduğu, balık, av ve meyvelerin yeterinden bol bulunduğu Yeryüzü Cenneti 'Eden Bahçeleri'ndeki cennet aşaması. İnsanlar bu dönemde küçük topluluklar olarak yaşıyorlardı ve her şey kolektifti. Bireycilik ve tek kadınla evlilik bilinmiyordu; 2) Vahşilik aşaması: İnsan soyunun çoğalması ve bilinçli akli birleşmelerin yokluğu, her çeşit değişme ve çatışmaya yolaçan bir besin ürünleri kıtlığı doğurdu. 3) Ataerkil aşama ki bu aşamada en güçlüler ve en kabalar aile reisi katına yükseldiler; kadını köleleştirdiler ve özel mülkiyeti getirdiler; 4) Barbarlık aşaması, yani Ortaçağ, ki bu dönemde feodalizm gelişti; feodalizmin bir tek özelliği vardı, o da bazı kadınları onurlandırmış olmasıdır. Ayrıca varolan ticaret ve endüstri de feodalizm altında gelişti; 5) Uygarlık aşaması. Bu düzende insanların her biri karşısındakini düşman saydı ve birbirlerine öyle davrandılar. Tam bir örgütsüzlük dönemidir bu. Ticari anlayış yüksek her duyguyu yok eder. İnsanlık, yurt, adalet, dayanışma anlayışı ortadan kalkar Tahıl ürünleri spekülasyonu, borsa oyunları, düzencilik, ikiyüzlülük, zenginlerin zenginleştirilmeleri, yoksulların daha da yoksullaştırılmaları, varlıksızların küçümsenmesi, rekabet, ekonomik anarşi, aile anlayışının yokolması, babanın oğula, işçinin işverene karşı savaşı; emeğin sermaye tarafından sömürülmesi, hükümette zenginlerin egemenliği, yoksulların başkaldırmaları ve ihtilalleri; uygarlığın belirleyici nitelikleri işte bunlardır. Bu durumdan acı çeken de daha çok kadındır. Evlilik, bu amaca çocukluktan beri hazırlanan bir genç kızın satın alınmasından başka bir şey değildir. Ama cinsel işgüdü, kendini önlenmeye bırakmaz. Dürüst ka-

dınların âşıkları, erkeklerinse metresleri vardır. Sefahat ve fuhuş, tek eşli evlilik ikiyüzlülüğün kaçınılmaz sonuçlarıdır.

Yine de, uygarlığın yalnız kötü sonuçları olduğunu söylemek doğru değildir. Uygarlık, bilim ve tekniği geliştirmiş; emeğin verimliliğini yükselten araçlar yaratmış ve zengin girişimcilere, tarım ve endüstri alanına daha akli işletme çeşitleri sokmak olanağı yaratmıştır. Yeni bir ticari ve sınai feodalizm hazırlanıyor. Az sayıda bir zengin topluluğu, ülkenin ekonomik güçlerini yönetimleri altına alacaktır. Devlet, içinde belli bir örgüt bulunacak olan ve işçilerin hayatlarını sürdürmelerinin sağlanacağı geniş tarımsal iş kurumları yaratacaktır. Dolayısıyla, uygarlığın ardından altıncı bir aşama gelecektir. Fourier buna 'garantisme' (garanticilik) adını vermektedir. Bu aşama, bireycilikle, Fourier'nin 'sociantisme' dediği ve insanları tam uyum ve mutluluğa götürecek olan ve bireycilikle sosyalizmin arasında, insanlığın geçireceği yedinci ve son aşamadır. İnsanlar 'phalanstére'lerde, yani kooperatif ortaklığı biçiminde yönetilen büyük yapılarda oturacak ve iş ortaklığı temeli üstüne kurulu, üyelerinin sayısı 1600 ile 1800 kişi arasında değişen topluluklar olarak çalışacaklardır (yani iki kere 800 ve en iyi karakter karışımını elde etmek için de biraz daha çok). İncelmiş, arınmış üç tutku, yani ilerleme, başkalarını aşma duygusu, değişiklik sevgisi ve güçlerin bir noktada toplanması, buralarda her türlü hareket özgürlüğüne sahip olacaktır.

Üretim araçlarının sosyalizasyonu konusunda ise Fourier tek sözcük söylemez ve sözünün edilmesini bile istemez. 'Phalanstére'ler özgür birer kapitalist, işçi ve yönetmen ortaklıkları olacak, emeğin ürünü de şu biçimde üleştirilecektir: İşçiler için 5/12; kapitalistler için 4/12; ve yönetmenler için 3/12

Özgür birleşme; masrafı topluluk tarafından öde-

nerek çocukların eğitimi; günde beş öğün yemek; istenildiği zaman opera ve tiyatro, bütün bunları 'phalanstère mümkün kılacak; bu durumun sonucu olarak da insanlar daha iyi ve daha bilgili; daha akıllı olacaklar; ortalama yaşları 144 yılı bulacak; boyları ise 7 ayak* yüksekliğine varacaktır.

Fourier'nin belirli bir politik tutumu yoktu. Devrimden ve Yahudilerden nefret ediyordu. Napolyon'a hayrandı. Tasarılarını uygulaması için kendisine gerekli kaynakları sağlamayı kabul edecek zengin bir yardımsever bulmak amacıyla sürekli bir arayış içindeydi. Kitapları, birkaç bölümünün dışında bugün artık okunur gibi değildir. Fourier'çiliğin en iyi açıklaması, Victor Considérant tarafından, bu yazarın 'Sosyal Alınyazısı' adındaki kitabında yapılmıştır. Kitap, Fourier'nin öldüğü yıl olan 1837'de yayımlanmış, «Fransa'nın efendisi ve en büyük sahibi» Kral Louis-Philippe'e ithaf edilmiştir.

Saint-Simon

Saint-Simon ile Saint-Simon'cular arasında, Kant ile Yeni-Kant'cılar arasındaki ayırımın eşini yapmak gerekir. Saint-Simon da Kant kadar az sosyalistti. Her ikisi de liberal görüşteydiler. Kant, liberal bir filozof; Saint-Simon ise liberal bir iktisatçıydı. Her ikisi de dini, pratik ahlâkın öğretisi sayıyordu.

Fourier'nin teorilerinden, İngiltere'deki işçi kavgalarından, İngiliz toplumcu eleştirisinden ve Buonarroti'nin sosyalist görüşlerinden yararlanarak 1829'dan sonra; demek ki ustalarının ölümünden dört yıl sonra onun düşüncelerine sosyal reformcu bir eğilim vermiş olanlar, Saint-Simon'un çıraklarıdır. Tıpkı, modern bilimsel sosyalizmle tanıştıktan sonra ustalarının öğrenimini Marksizm'e kaynaştırmak için çaba

* 33 cm. uzunluğunda eski bir fransız ölçü birimi.

göstermiş olan Yeni-Kant'çılar gibi.

Kont Henri de Saint-Simon, Fransız aristokrasisinin yüksek tabakasından olan bir aileden geliyordu. XIV. Louis'nin yönetimi altındaki dönemde yaşamış olan 'Ünlü Anılar' (Mèmoires Célébres) adlı yapıtın yazarı Saint-Simon dükünün akrabasıydı. Sınıfının toplum içindeki yerine uygun bir eğitim gördü. Genç bir subay olarak Lafayette'nin saflarında Amerikan Bağımsızlık Savaşında dövüştü ve Birleşik Devletler'in burjuva kuruluş yapısını yakından incelemek fırsatını buldu. Daha o dönemde, Panama Kanalının açılış tasarısını kafasında oluşturmuştu. Sınaî ve ticarî olaylar konusunda genellikle pek bilgiliydi. Fransa'ya dönüşünde, Devrim'le hiç ilgilenmedi; buna karşılık Devrim'in yarattığı durumu, eğitimdeki eksiklikleri gidermek amacıyla, ulusal mallar konusunda spekülasyon yaparak yeteriyle para kazanmak ve çok masraflı bir hayat yaşamak için kullandı. Böylece bütün parasını aristokratik bir biçimde harcadıktan sonra yoksulluk içinde yaşadı. Bu durum Yahudi banker Rodrigues'e rastladığı güne kadar sürdü. Yahudi banker, ona başka bazı kapitalistlerle birlikte, hayatını rahatlık içinde sürdürme olanağı sağladı. 1802'den 1825 yılına, yani ölümüne kadar aralıksız yazdı. Görüşleri, sanayi burjuvazisinin çıkarlarına uygun düşüyordu. O dönemdeki duruma kısaca bir gözatmak, bunu açıklıkla gösterecektir.

Devrim yıllarında ve ardından gelen imparatorluk dönemi boyunca zenginleşmiş olan Fransız burjuvazisi, Napolyon Elbe adasından döndüğü zaman karşısında, ödün vermek zorunda kaldığı güçlü bir anayasa hareketi buldu. Waterloo bozgunundan ve İmparatorun tahttan çekilmesinden sonra iktidara Bourbon'lar geçti. Bunlar Devrim sırasında geçmiş olanları bilmiyormuş gibi davranmak istediler ve soylular sınıfı ile din adamları sınıfına eski ayrıcalıklarını geri verdiler. Bunun üzerine burjuvazi başkaldır-

dı. Burjuvazi, ekonomik bakımdan, 1789'da olduğundan daha da güçlüydü;; çünkü aradan geçen zaman boyunca teknik ve sanayi çok gelişmişti. Bundan dolayı burjuvazi, devletin içindeki gerçek güç olduğunu her zamankinden daha çok duyuyordu. Bourbonlar onu politik güçsüzlüğe mahkûm ettiği için halk yığınlarının sempatisini kazanmaya çalıştı ve krallık ile mutlakiyetçi gericiliğin karşısına halkın temsilcisi olarak çıktı.

Saint-Simon'un ve özellikle Saint-Simon'cuların çalışmaları işte bu genel durumla açıklanabilir. Saint-Simon'culuk tarih sahnesinde 1830 Temmuz devrimi öncesinde göründü. Burjuvazi bu sırada Bourbon'lara karşı sert bir çatışmaya girişmişti. Oysa Saint-Simon bu çatışmanın ancak başında bulunmuştu ve tersine, krallıkla burjuvazi arasında bir uyuşma düşünüyordu.

Saint-Simon'un öğretisinin çekirdeği, toplumun en başta gelen ödevinin, zenginliklerin üretiminin artırılması gerektiğidir. Bundan dolayı da sanayiciler (Saint-Simon bu sözle imalâtçıları, teknisyenleri, kiracı çiftçileri, zanaatçıları, bankacıları, tacirleri kastediyordu) toplumda soylular ve din adamları sınıflarından daha önemli bir sınıftırlar. Demek oluyor ki, ülkenin yönetimini burjuvazinin ele alması gerekmektedir. «Toplumun refahı üstünde en büyük etkiyi yapan, politik kuruluş değil, mülkiyet hakkıdır. Mülkiyet hakkı, varlıkları, üretimi mümkün olduğu kadar çok artırmaya yöneltecek biçimde kurulmalıdır. Bu hak, zenginliğin ve bireyin özgürlüklerinin artışı temeli üstüne kurulmalıdır. Mülkiyeti temellendiren yasa, öbürleri arasında en önemli olanıdır; çünkü sosyal yapının temeli odur. Kuvvetler ayrılığını ve kuvvetlerin işleyişini belirleyen yasa (yani anayasa) önemi ancak ikinci derecede olan bir yasadır.»

Saint-Simon hukukla mülkiyet hakkını birbirinden ayırır ve ikincisini ilerlemiş sayar. «İnsan aklı

gelişmeler gösterdiğine göre mülkiyet yasası da kalıcı olmamalıdır.» Ayrıca, feodal mülkiyetin temelinin sertlik ve gasp üstüne oturtulmuş olduğunu; oysa «sanayicilerin» mülkiyetinin emek üstüne kurulmuş olduğunu önesürer.

Soylular sınıfının politik hak iddialarıyla savaşmasının nedeni budur. 1819'da yayımlandığı ve Ağır Ceza Mahkemesinde yargılanmasına neden olan 'Parabol'ü tanınmış bir yapıtıdır. Yargılanması sonunda jüri tarafından aklanmıştır.

Saint-Simon bu yapıtında şöyle der: «Fransa'nın birden, en iyi elli fizikçisini, en iyi kimyagerini, en iyi elli fizyolojicisini, en iyi elli bankacısını, en iyi elli demirhane sahibini (ve böylece, başlıca sanayi mesleklerini sayarak devam eder) yitirdiğini düşünelim. Bu kimseler en özlü üretici Fransızlar, en önemli ürünleri verenler olduğuna göre ulus onları yitirdiği anda ruhsuz bir gövde durumuna gelecektir. Bugün rakibi olan öbür ulusların karşısında aşağı bir duruma düşecek ve bu kaybın yerini doldurmadığı sürece, yani kendine yeni bir kafanın filizini sürdürerek yetiştirmedikçe, onların gerisinde kalacaktır.»

«Bir başka varsayıma geçelim. Fransa'nın, bilimlerde, güzel sanatlarda, uygulamalı sanat ve mesleklerdeki deha sahibi adamlarının hiçbirini yitirmemiş olduğunu kabul edelim. Buna karşılık da, aynı gün içinde, Kralın kardeşini, Angouléme Dükü Monsenyörü (Saint-Simon böylece bütün kral ailesinin bireylerini sıralar) ve onlarla birlikte sarayın bütün yüksek subaylarını, bütün bakanlarını, bütün danıştay üyelerini, bütün mareşalleri, bütün kardinalleri, başpiskoposları, piskopos yardımcılarını ve piskoposluk meclisi üyelerini, bütün valileri ve kaymakamları, bakanlıklarda görevli bütün memurları, bütün yargıçları, ayrıca en zengin on bin mülk sahibini yitirilmiş varsayalım. Tabii ki, bu kaza, Fransızları acılar içinde bırakacaktır; çünkü Fransızlar iyi insanlardır. Ne

var ki devletin en önemli kişileri olarak tanınmış bu otuz bin kişinin yitirilişi sadece duygusal bakımdan acı verecektir. Çünkü bu durumdan devlet için hiçbir kötü politik sonuç doğmayacaktır.»

İşte bundan dolayı Saint-Simon, Kral XVII. Louis'ye sanayicilerle bir ittifak yapmayı ve burjuva bir kral olmayı öğütler. Zaten bu, Fransız burjuvazisinin de isteğiydi, ve bu isteğin 1830 Devriminden sonra Louis-Philippe, Bourbon'lar tarafından boş bırakılmış olan tahta çıktığı zaman gerçekleştirilmiş olduğunu biliyoruz.

Saint-Simon aynı zamanda felsefe tarihi alanında da geçmişi kendi görüşlerinin ışığında açıklamayı deneyerek uzmanlığı dışında birkaç çalışma yapmıştır. Bu çalışmaları gelecek bölümde, Saint-Simon'culuğun yanısıra inceleyeceğiz. Onun için burada şimdilik sadece Saint Simon'un, özü bakımından kesinlikle burjuva olduğunu söylemekle yetinelim. 'Bir Cenevrelinin, Çağdaşlarına Mektupları' (1802) adlı ilk kitaplarından birinde toplumu üç sınıfa ayırır: 1) Liberaller (bilginler, sanatçılar ve ilericilerin hepsi); 2) Hiçbir değişiklik istemeyen varlıklılar; 3) İşçiler ve genellikle eşitlik parolasının çevresine toplananların hepsi.

Ekonomik eşitlik isteyen işçilere Saint-Simon şöyle der: «Zenginler, yoksullar üstündeki iktidarlarını, mülkiyetlerinden dolayı değil, düşünsel üstünlükleri yüzünden elde ettiler.» Biraz ilerde de, «Arkadaşlarınız iktidardayken Fransa'da ne olduğuna bir bakın: kıtlık yarattılar.» Saint-Simon bu sözüyle, Konvansiyon dönemini (1774-1792) söylemek istemektedir. Anlaşılan, o dönemde iktidarda olanların hiçbir zaman işçiler olmadığını bilmiyor görünüyor ve kıtlığın da Jakobenlerin düşmanları istifçilerin, tefecilerin, spekülatörlerin eseri olduğunu görmezlikten geliyordu. Zaten Saint-Simon, Konvansiyon dönemini «en kötü anarşi» sayar. «Konvansiyon XVI. Louis'yi,

insanların bu soylu dostunu öldürttü ve mutlakiyeti, Fransa'nın bu temel kuruluşunu yok etti. Halkın en yoksul ve en geri tabakalarına üstünlük veren demokratik bir anayasa yarattı.»

Saint-Simon, bir liberaldi; yani sanayicilerin egemenliğinden yanaydı. Ama işçi hareketinin gelişmelerini de dikkatle izliyordu. Kendisi de yoksul olduğu ve ahlâki-dini duyguların güçlü etkisi altında bulunduğu için, ilkel Hıristiyancılığın sosyal öğretisini savundu. Lessing'in 'İnsanlığın Eğitimi' adlı kitabı onun üstünde büyük etki yapmıştır. 1819 yılından sonra, işçilerin yardımına koşmak gerektiği konusunda gittikçe daha çok dirençle durmaya başladı. 'Sanayicilerin Din Kitabı' (Catéchisme des İndustriels) adlı yapıtında, girişimcilere, işçilerin kaderine ilgi duymayı öğütler. «Girişimciler, doğuştan koruyucu ve işçi sınıfının doğal önderleridir,» der. «Onlar işçilerle bir ittifak yapmadıkça işçiler politik gücü ellerine geçirmek için devrim yapmak üzere her türlü entrikacı ve demogoglar tarafından kışkırtılmaya karşıkoyamayacaklardır» tezine dayanak olarak İngiltere'de işçi hareketi örneğini gösterir. Hayatının son yıllarında, işçiler konusundaki ilgisi artık her şeyden üstün gelmeye başladı. Konuyla ilgili görüşlerini, ölümünden kısa bir süre önce yayımlanan 'Yeni Hıristiyanlık (Le Nouveau Christianisme) adlı kitabında açıklamıştır (1825). Saint-Simon'a göre, sermaye ile emek arasındaki ilişkiyi yeni Hıristiyanlık, «en yoksul sınıfın durumunu en çabuk düzeltecek biçimde» düzenlemelidir. Yeni Hıristiyanlık, din dogmalarından ve âyin usullerinden yüzçevirmeli; temeli insanların birbirlerini kardeş saymaları olan sosyal ahlâkın alanı içinde kalmalıdır. «Yeni Hıristiyanlık, Avrupa ve Amerika'nın sapkınlık öğretileriyle genel olarak aynı amaca dönecek olan birçok kısımdan oluşacaktır. Daha önceden ilkel Hıristiyanlık için olduğu gibi yeni Hıristiyanlık da ahlâkın ve kamuoyunun gü-

cü tarafından savunulacak, korunacak ve geliştirilecektir.» Bundan sonra Saint-Simon, önce zenginlere seslenmesinin, bu düşüncelerin çıkarlarına hiç de aykırı olmadığını göstererek zenginleri de kazanmak ve yoksulların kaderinin iyiye doğru gitmesinin ancak, zenginliğe de hayatın tadını arttıracak garantiler sağlayan yolların yardımıyla mümkün olabileceğini göstermek için olduğunu bildirir. «Sanatçılara, bilginlere ve büyük girişimcilere, işin temelinde çıkarlarının halk yığınlarının çıkarlarıyla bir olduğunu; çünkü onların da işçi sınıfından ve bu sınıfın doğal önderleri arasında olduklarını; üstelik halkın da onlar tarafından yapılmış hizmetlere karşı kadirbilirliğinin, şanlı çalışmalarının tek ödülü olduğunu anlatmak zorunda kaldım.» Bundan başka, Kutsal İttifak* devletlerine ve öbür prenslere, krallara da seslenir. «Hıristiyanlık adına birleşin ve güçlülere düşen ödevi yerine getirin: Hıristiyanlığın güçlülere, bütün güçlerini mümkün olan en kısa zamanda yoksulların sosyal mutluluğunun artırılmasına vermelerini buyurduğunu bilin.»

Saint-Simon, bu Yeni İncil'in ilanından kısa bir süre sonra öldü. Kısaca söylemek gerekirse, denebilir ki, ne bir sosyalist, ne de demokrattı. İleri bir liberaldi ve yüksek entelektüel düzeyi, çıkarını gözetmeyi aklına getirmeyen bir kimse olması, liberal ahlâk teorilerini tutarlı bir biçimde geliştirmesini sağlamıştı. Bu durum özellikle onun mülkiyet teorisi için geçerlidir. Saint-Simon'un mülkiyet teorisi daha sonraları, işçi hareketinin ilerlediği sırada, burjuva mülkiyet anlayışına karşı bir yorum kazanacaktır. Bu değişikliğe varılması ise her şeyden önce Saint-Simoncuların eseri olmuştur.

---

* 1815'te Rusya, Avusturya ve Prusya arasında mutlakiyet yönetimini korumak amacıyla yapılan anlaşma.

Saint-Simon'un ardında bıraktığı ve sayıları pek az olan birkaç çırağının hemen hepsi, halkın, geçimi yerinde ve bilgili tabakalarından gelmiş kimselerdi. 1827 yılından başlayarak milletvekili seçimleri sırasında, Meclise kısmî seçimler sonucu, gitgide daha çok sayıda muhalefet milletvekili girmeye başladı. Ama daha 1821'den beri, Paris'in entelektüel gençleri, Bourbon'ları iktidardan düşürmek ve halkın egemenliğini kurmak amacı güden gizli örgütler kurmaktaydılar. Bu gizli örgütlerin üyeleri, İtalyan 'Carbonari'lerle* ilişkiye geçtiler; onların hükümeti devirme yöntemlerini benimsediler. Fransız Devrimi'ni kendilerine inceleme konusu olarak aldılar, İngiliz sosyal teorileri üstünde çalıştılar ve genellikle bütün yeni görüşlere açık bir duruma geldiler. Bu genç adamlar arasında, düşüncesi açık ve duru Saint Amant Bazard (1791-1832) ve daha sonraları kendini üretim kooperatifleri konusunda propagandaya verecek olan J. Buchez (1796 - 1865) de bulunuyordu. Bazard, Saint-Simon'un görüşlerine 1825'te katıldı. 1828'de, Buonarroti'nin yeni yayımlamış olduğu Babeuf Olayı konusundaki kitabını okudu. Ertesi yıl Saint-Simon derneklerinde, ustasının öğretisi konusunda konferanslar vermeye başladı. Olağanüstü zengin bir hayâl gücüyle büyük bir canlılık ve keskin bir zekâyı kişiliğinde toplayan B P. Enfantin (1794 - 1864) ona değerli bir yardımcı oldu. Onlarla birlikte, daha sonra büyük bankalar kurmuş olan Péreire kardeşler; Süveyş Kanalı'nı açacak ve Panama Kanalı'nın açılması için yapılan ilk çalışmaları yönetecek olan Ferdinand de Lesseps de bulunuyordu. Saint-Simon'un öğretisi böylece, onda gerçek-

* İtalya'da 19. yüzyılın başlarında kurulmuş ve amacı İtalya'yı birleştirmek, liberal görüşlerin yayılmasını sağlamak olan gizli bir siyasal örgüt.

te bulunana uygun bir ticari-endüstriyel liberalizm durumuna gelecekti. Ama bu durum ortaya çıkıncaya kadar, bu öğretinin sosyal yanı ön planda göründü. Saint-Simon'cuların, kısa bir süre sonra neden birer sosyalist sayıldıklarının açıklaması da budur.

Bazard tarafından verilmiş konferansların derlemesi olan 'Saint-Simon'cu Öğretinin Açıklaması'nda şu görüşler vardır:

Saint-Simon, insanlık tarihinde organik dönemlerle eleştirmeli dönemlerin birbirini kovaladığını öğretiyordu. Birincilerde, düşünceyle inanç birliği ve bazı çıkar ortaklıkları hüküm sürer. İsa'dan önce V. yüzyıla kadar çoktanrıcılığın kesinlikle hüküm sürdüğü Yunanistan'da ve kilisenin entelektüel bir birlik oluşturduğu Ortaçağda durum özellikle buydu. Organik dönemlerin ardından, düşünce birliğinin yokedilmiş olduğu ve her türlü sosyal çatışmaların ortaya çıktığı eleştirmeli dönemler gelir. Sözgelimi Yunanistan'da V. yüzyıldan başlayarak değişik politik sistemlerin belirmeye başladığı dönemle Batı Avrupa ülkelerinde Reformdan sonra değişik düşünce sistemlerini yaratan ve birçok politik ve sosyal devrimlerle süren dönem böyledir. Bu eleştirmeli dönemin ardından yeni bir organik dönem gelecektir. Bu dönemi hazırlamak kesinlikle Saint-Simon'un işi olmuştu. Formülünü 'Yeni Hıristiyanlık'ta bulan bu iş, Luther tarafından açılmış olan eleştirmeli döneme son vermek sonucunu doğuracaktır.

Saint-Simon'un bu düşüncelerini geliştirerek, Bazard, bu organik ve eleştirmeli dönemlerin, kendilerini ortaklık ve uyuşmazlıkla belirlediğini bildirir. Ama bu uyuşmazlıklar geçicidir; oysa ortaklık, insanlığın başlıca çabası ve tarihin temel yasasıdır. Ailelerle Siteler arasındaki uyuşmazlıkların, karşıtlıkların amacı, ulusun oluşmasıydı; çeşitli uluslar arasındaki çekişmeler ve aykırılıkların amacı ise tek bir inancın entelektüel bir birliğin egemenliği altında üstün bir

düzenin kurulmasıdır. İnsanlık, içinde sevgi ve barışın, bilim ve zenginliğin hüküm süreceği büyük evrensel ortaklığa doğru gitmektedir.

Karşıtlıklar ve çatışmalar bugüne kadar her zaman, insanın insan tarafından sömürülmesine varan zorbalık yönetimi yüzünden ortaya çıkmıştır. Ama bu zorbalığın etkisi gitgide daha zayıf olmaktadır. Bu zayıflama, İlkçağın kölesini, bugünün işçisi yapmış olan ilerlemeyle ölçülür. Bu gelişmenin çeşitli dönemleri şunlardır: Kölelik, toprak köleliği ve ücretlilik. İnsanın insan tarafından sömürülmesinin nasıl yavaş yavaş hafiflediği burada açıkça görülmektedir. Köle, bütünüyle sahibinin malıydı. Toprak kölesi, az bir özgürlükten yararlanıyordu. Bugünün işçisi ise politik bakımdan özgürdür. Onda şimdi daha hâlâ eksik olan, ekonomik bakımdan özgür olmaktır. Ortaklık geliştikçe oraya da varacaktır. Yalnız bu gelişmeler bugün de hâlâ, mal, mülk sahiplerinin çalışmadan yaşamasına izin veren ve onlara varlıklı olmayanlar üstünde egemenlik kurduran mülkiyet yasasıyla kösteklenmektedir. Her sosyal düzenin temelinin mülkiyet olduğu iddia ediliyor. Biz de (Saint-Simon'cular) genel olarak bu görüşteyiz. Ama mülkiyet, sosyal bir olaydır. Dolayısıyla bütün öbür sosyal olaylar gibi gelişmenin yasasına bağlıdır. Demek oluyor ki mülkiyet, çeşitli dönemlerde, birbirinden değişik biçimlerde anlaşılabilir, tanımlanabilir ve düzenlenebilir. Heine'ye, Saint-Simoncuların istediklerinin mülkiyeti kaldırmak değil, sadece tanımlamak olduğunu söyleten budur.

Bununla birlikte Saint-Simoncular verasetin bütün bütüne kaldırılmasını istiyorlardı. «Ölmüş kimselerin malları, emekçilerin basit bir ortaklığı durumuna gelmiş olan devlete aittir. Mirastan yararlanan, ölünün ailesi değil bütün ulus olmalıdır. Başka alanlarda nice sınırlamalara uğramış olan doğum ayrıcalıkları, bütün bütüne kaldırılmalıdır.» Bir kimse

neden, sadece babasının oğlu ya da herhangi bir kimsenin akrabası olduğu için zenginliğe kavuşsun? Zenginlik için tek hak, o zenginliği üretebilecek yeteneklerdir. Geleceğin Ortaklık Devletinde herkes yeteneklerine uygun olan yeri alacak ve her yetenek, ortaya koyduğu işin ödülünü kazanacaktır. Devlet, basit bir ekonomik yönetim aracına dönüşecek ve başına da en iyi işleyen kafalar getirilecektir. Bugün, iyi generaller yetiştirmek için kurulmuş subay okulları ve askerî akademiler olduğu gibi Ortaklık Devletinde de iyi endüstri âmirleri yetiştirmek amacıyla kurulacak okullar ve akademiler olacaktır. Bu kimselerin görevi ekonomiyi yönetmek, emekçileri yeteneklerine göre sınıflandırmak; onları kendilerine uygun yerlere koymak ve onlara değerliliklerine göre ödül vermek olacaktır. Ekonomik hayatı düzenleyecek olan, bir demokrasi değil, hiyerarşi temeli üstüne örgütlenmiş bir yönetim olacaktır. Aylaklık, işgücü fazlası, yoksulluk, insanın insan tarafından sömürülmesi ancak böylelikle ortadan kaldırılabilecek ve yeni bir örgütlenme dönemi, sosyal bir uyuşum çağı kurulabilecektir.

Politik bakımdan özgür olan günümüz işçisi, aynı zamanda ekonomik bakımdan da özgür olmalıdır. Ama bu kurtuluş zorbalıkla yapılmamalıdır. «Saint Simon'un öğretisi hiçbir zorbaca çöktürme, hiçbir devrim istemez; ağır bir dönüşüm, oluşum diler. Bu da yeni bir eğitimin ve bütün bir ahlâkî yeniden doğuşun sonucu olacaktır.» Bugüne kadar bütün sosyal dönüşümler, sert, yıkımlı bir biçimde gerçekleşmişlerdir. Çünkü insanlar, gelişmenin yasalarını bilmiyorlardı. Evrimleri, devrim biçimine bilgisizlik dönüştürüyordu. Şimdi insanlık ilerlediğini biliyor. Sosyal buhranların yasasını daha şimdiden farketmiştir. Dolayısıyla, dönüşümleri hazırlamak ve beklenmedik sert olaylardan kaçınmak kolaydır. «Bildirdiğimiz sosyal organizasyon dönüşümleri (sözgelimi, bugünkü mülkiyet düzeninin yerini yeni bir düzene bırakması) ne

birdenbire ne de sertçe değil, ağır ve barış yoluyla olacak bir dönüşüm sonunda gerçekleşecektir.» Ortaklık Devletinde ilk yer, dinin olacak (Yeni Hıristiyanlığın vaizleri); ikinci yeri bilginler alacak; üçüncü yer de sanayicilerin olacaktır. Ahlâki ve dini heyecan, açık ve disiplinli bir akıl ve iyi bir endüstri tekniği insanlığı kurtaracaktır.

Bazard'ın, aydınları, sanatçıları ve ilerlemiş liberalleri ayartmak için iyi hazırlanmış olan bu konferansları büyük başarı kazandı. Ama kısa bir süre sonra Saint-Simon'cular arasında bir bölünme oldu ve etkili bir propaganda olanaksız duruma geldi. Bazard ve Rodrigues'le tam bir anlaşmazlığa düşen Enfantin, Fourier'nin kadınların özgürlükleri konusundaki düşüncelerine katıldı ve özgür-aşk ilkesini Saint-Simon'culuğun içine katmaya çalıştı. Saint-Simon'cuların pekçoğu buna karşı çıktılar. Enfantin, yandaşlarıyla Menilmontant'a çekildi ve orada topluluğunun başında bir süre yaşadı. Bundan sonra artık Saint-Simon'culuk, bir hareket olarak yokoldu; ama 1830 - 1848 arası yıllarının devrimci hareketine, zihinlerde büyük etki yapan zengin bir düşünce hazinesi bıraktı.

İNGİLİZ İŞÇİ HAREKETİNİN BAŞLANGICI

Fransız Devrimi'nin Etkisi

Nice ekonomik, politik ve sosyal sistemin doğduğunu görmüş olan ve Fransız Devrimi'nin patlamasıyla baştanbaşa sarsılan o çalkantılı dönemin ortasında, İngiltere'de ilk devrimci işçi hareketi başgösterdi. Bu hareketin ilham vericisi, 1772'de Londra'ya yerleşerek o dönemde pek yayılmış olan demokratik görüşlere katılan İskoçyalı kunduracı Thomas Hardy idi (1752-1832). 1791'e doğru, 'Londra Yazışma Derneği' adını verdiği bir dernek kurdu ve derneği Fransız Jakobenleriyle ilişkiye geçirdi. Sheffield'te, Coventry'de, Leeds'de, Nottingham'da, Norwick'te ve Edinburg'da da benzeri dernekler kuruldu. Bu dernekler birbirleriyle yazışmalar yapıyorlardı. Adları olan 'Yazışma Dernekleri' sözü de buradan gelmektedir. O dönemde, politik derneklerin ulusal federasyonlar olarak gruplaşmaları yasak olduğu için aralarında bir çeşit birlik kurabilmek amacıyla, birbirleriyle yazışma yoluyla ilişki kurmak zorundaydılar. Bu derneklerin amaçları şunlardı: 1) Demokrasiyi ele geçirmek; 2) İşçi koruma yasalarının oylanması.

1792 nisanında Londra Yazışma Derneği'nce yayınlanan bir bildiride şunlar yazılıdır:

«Özgürlük, insanın doğarken kazandığı bir haktır. İşte bu yüzden ülkelerimizin ve bizden sonrakilerin yararı için özgürlüğü kurmak ödevimizdir.

Yönetime katılmak her yurttaşın hakkıdır. Bu hak olmaksızın kimse özgür olduğunu söyleyemez. Büyük Britanya halkının büyük kısmı Parlamentoda temsil edilmemekte, dolayısıyla da ülkenin yönetimine katılmanın dışında tutulmaktadır. Yurttaşların bir kısmına oy hakkının tanındığı bu seçim düzeni ve seçim konusundaki bozuklukların sonuçları şunlardır: Ezici vergiler, adaletsiz yasalar, özgürlüğün kısıtlanması ve devlet gelirlerinin saçılıp savrulması. Bütün bu kötülüklerin tek çaresi bütün yurttaşlara oy hakkı tanınmasıdır. Londra Yazışma Derneği bu amaca varmak için vargücüyle çalışmaya kararlıdır. Ama her sert hareketi ve her türlü düzensizliği mahkûm eder. Kullanmak istediği silahlar sadece, aklın kanıtları, kararlılık ve karşılıklı anlaşmadır.»

1792 eylülünün bitiminde, Fransa'da cumhuriyetin ilânından sonra 'Londra Yazışma Derneği', Konvansiyon'a şu mesajı gönderdi:

«Fransızlar!

«Özgürlüğü elde etmiş bulunuyorsunuz. Biz de, Büyük Britanya'da özgürlüğün zaferini sağlamak amacıyla hazırlanıyoruz. Siz özgürlüğün şampiyonları olmanın imrenilen zaferinin zevkini çıkarırken biz de insanlığı bekleyen mutluluğu düşünüyoruz. Zaferi, bizim de bütün yüreğimizle dilediğimiz gibi kesin olarak kazanırsanız, kralların değil; Amerika, Fransa ve Büyük Britanya halklarının üçlü birliği, Avrupa halklarına özgürlük ve bütün dünyaya barış getirecektir.

«Dostlar, insanın hakları uğrunda savaşıyorsunuz!»

Demokratik görüşlerden yana çok sayıda politikacı, Londra Yazışma Derneği'ne girdiler. Spence bu dernek için çok çalıştı. Godwin'in 'Sosyal Adalet'i çıktığı zaman, eser işçi derneklerinin üyelerince okundu. Derneğe üye olanların sayısı o kadar artmıştı ki, 1793'ten beri Fransa'yla savaş halinde olan İngiliz

Hükümeti, Londra Yazışma Derneği'nin önderlerini tutuklayarak vatana ihanet suçlamasıyla yargıç önüne çıkardı. Birçokları jürinin kararıyla beraat ettiler. Ama bu durum, derneğin, 1799'da çalışmalarını durdurana kadar hükümetin zulmünden kurtulmasını önleyememişti. 1810 ile 1820 yılları arasında önemli roller oynamış olan işçi önderlerinin çoğunluğu, Londra Yazışma Derneği'nin eski üyeleriydi.

'Ludist'ler

Büyük endüstrinin gelişmesinin yarattığı modern proleterya en değişik unsurları kendine kattı: yapımevi işçileri, zanaatçılar, evlerinde çalışan işçiler, topraklarından sürülmüş köylüler, v.b... Endüstri devriminin bu kimseler üstündeki etkileri değişik olmuştu. Bir kısmı loncalar dönemini acı duygularla anarken, öbürleri de geleceğe doğru döndüler ve demokrasiden, sosyal reformlardan ve toprağın kolektif mülkiyetinden yana olduklarını bildirdiler. Aralarından pek çoğu girişimcilere ve genellikle bütün endüstri aygıtına büyük bir kin duyuyordu. Kapitalizmin tekerleği altına ilk olarak Büyük Britanya proleteryasının atılmış olduğunu ve bu durumun açıklamasının XIX. yüzyılın en güçlü kafalarını uğraştırmış olduğunu söylemek gerekir. Endüstri devriminin ilk on yıllık dönemi boyunca tam bir karışıklık hüküm sürmekteydi ve yeni makinalar bu karışıklığın üstünde, garip ve korku veren varlıklar gibi dikiliyorlardı.

Dörtbir yanı bilimin ve tekniğin harikalarıyla çevrilmiş olarak, kendisi için her gün kullanılan nesneler durumuna gelmiş makinaların ortasında yaşayan XX. yüzyıl insanı, makinalaşmanın birden ortaya çıkışının, ilk kurbanlarının üstünde yarattığı ruhsal sarsıntıyı pek kolay tasarlayamaz. XIX. yüzyılın ortasında İngiltere'de hâlâ, makinaları insan aklının korku verici ürünleri gibi gören ve İngiltere'nin ge-

rilemesinin belirtisi sayan kültürlü kimseler bulunuyordu. 'Çartist'lerin merkez yayın organı da şöyle yazıyordu: «Makinalaşma sorununu işlemeye cesaret edecek birini bulmak bugün pek güç olacaktır. Bu konu sanki dehşet veriyor. Herkes bu konunun, toplumun içinde sınıfların ilişkilerini tümüyle dönüştürerek devrimlerin en büyüğünü yapmakta olduğunu anlıyor ama işe karışmaya kimse cesaret edemiyor.»

Zanaatkârların ve yapımevi (manüfaktür) işçilerinin XV. yüzyıldan beri korktukları, onları birden XVIII. yüzyılın ortasına doğru yakaladı: Demirden canavarların, bütün gelenekleri altüst eden en becerikli elleri hareketsiz bırakan ve çevresine zenginlikle yoksulluk saçan istilası gerçekleşti. Sefalet çukuruna gitgide daha çok gömülmüş olan proletarya, bu pek çok kollu, yorulmak ve güçleri tükenmek bilmez gibi görünen varlıkları şaşkınlık ve dehşetle seyrediyordu. Kısa bir süre sonra, parola ağızdan ağıza dolaştı: «Sayıları iyice artmadan onları ortadan kaldıralım! Artmalarına gözyumarsak bizi kendilerine köle yapacaklar.»

İngiltere'de makinaların ve fabrika yapılarının tahribine karşı ilk yasa 1769'da hazırlanmıştır. Bu yasa, bu çeşit hareketleri, ölüm cezasını gerektiren suçlar olarak görüyordu. Bununla birlikte, makina tahripçilerinin çarptırıldıkları şiddetli cezalara rağmen sayıları hissedilir derecede arttı. Nottingham'da Ned Ludham, yada Ned Ludd adında biri, bir çorap dokuma tezgâhını tahrip etti. Kısa bir süre sonra, ilkin Lançashire'da, sonraları da İngiltere'nin bütün öbür bölgelerinde taklitçileri ortaya çıktı ve yavaş yavaş adlarına 'Ludist'ler denmeye başlandı.

1811'den 1812'ye 'Ludizm' aynı zamanda politik ve ekonomik amaçlar güden bir kitle hareketi oldu. Bu hareket, burjuvaziye öyle bir korku verdi ki sonunda hükümet, makinaların tahribi konusunda, bu çeşit hareketleri ölümle cezalandıran bir yasa tasarı-

sı getirdi. Tasarının Lordlar Kamarasında ikinci okunuşunda Lord Byron bu tasarıya karşı ve işçinin savunmasını yapan ateşli bir söylev verdi.

Tasarı 1812 martında yasalaştı. Ama ne bu yasa, ne de 1769 tarihli olanı, şiddetli bir sertlikle uygulanmalarına rağmen, makinaların tahribi hareketini durduramadı. Fabrikalara ve makinalara yapılan saldırılar sırasında birçok kereler insan ölümleri oldu, ama suçluları yakalamak pek güçtü. Bu, ancak hareketin elebaşılarının kellelerine büyük ödüller konarak başarılabildi ve suçlular ihanet sayesinde ele geçirilebildiler. Yalnız York mahkemesi 'Ludist'lere ölüm cezası hükmü verdi. 13 ocak 1813'te, aralarında 'Ludist' lider Georges Mellor'un da bulunduğu üç işçi, idam sehpasına çıktı. Sonuna kadar cesur bir tutum gösterdiler. Mellor, idamı görmek için gelmiş olan halka kısa bir söylev bile verdi. 'Annual Gegister'in muhabiri, Mellor ile arkadaşlarının kötülük yapan bayağı kimselere hiç benzemediklerini ve başka bir durumda bulunsalardı kusursuz yurttaşlar sayılabileceklerini yazdı. Bundan üç gün sonra da sıra, yedisi sabah, geri kalan sekizi de öğleden sonra idam edilen 15 kişiye geldi. Başlangıçta bu idamlar, hareketi biraz zayıflatmak sonucunu verdi; bununla birlikte daha sonraları hareket gelişmeye devam etti. 1816'da gelişme yeniden başladı. Aslında bu, henüz başlangıçta bulunan bir devrim hareketiydi. Şair Byron da bu düşünceydeydi ve bu hareketin şerefine 'Ludist'leri, Amerikan Bağımsızlık Savaşında dövüşenlerle karşılaştıran bir şiir yazdı.

Sosyal Karışıklıklar

Napolyon Savaşları 1815'de son buldu. Onar yıllık iki dönem boyunca İngiltere'nin tanımamış olduğu barış, ülkeye geri döndü. Ama onun dönüşünü selamlayan şenlik ışıkları, yürekler acısı bir başkaldırma ve yok-

sulluk manzarasının üstüne kederli parıltılar saçıyordu. Çünkü ne tür olursa olsun, her türlü iyiye gidiş umudu yok olmuştu. Ücretlerin düşmesi, hayatın pahalılaşması, işsizlik ve vergilerin ezici ağırlığı, politik özgürlüğün tam olarak yokolması genel hoşnutsuzluğu son derece artırmıştı. İngiltere, 1816'dan başlayarak, yararsız olduğu kadar da kanlı ayaklanma denemelerine varan bir başkaldırma dönemine girmiş bulunuyordu. «Ludizm' yeniden canlandı. Nottingham'da, dokumacılar 30 makina tahrip ettiler. İngiltere'nin Doğu bölgelerinde tarım işçileri kuru ot ambarlarını ateşe verdiler, ot yığınlarını dağıttılar ve üzerinde «Ya ekmek, ya da kan!» yazılı bayraklarla gösteri yaptılar. Birmingham'da, Preston'da, Newcastle'da işsizler topluca gösteri yaptılar. Dundee'de, Glasgow'da gösteri yapanlarla asker arasında kanlı çatışmalar çıktı. İngiltere'nin merkezinde, gizlice hazırlanmış ve 23 kişinin hayatına yada özgürlüğüne malolan bir ayaklanma denemesi oldu. 1819'da Manchester'de bütün yurttaşlara oy hakkı tanınması ve işçi haklarından yana dev bir gösteri yapıldı. Gösteri sırasında asker, halkın üstüne ateş açarak yüzlerce kişiyi öldürdü ya da yaraladı. 1820'de Londra'da bir isyan denemesi patlak verdi ve beş kişinin idamıyla sonuçlandı. *Shelly*'in* ünlü «İşçilerin Marseillaise'i» işte bu devrimci hareketlerin başlangıç dönemindan kalmadır:

«İngiltereliler, sizleri ayaklarının altında tutan lordlar için çift sürmek neden? Zorbalarınızın giydiği giysileri emek ve özenle dokumak neden?

«Sizin alınterinizi tüketmek, evet, kanınızı içmek isteyen bu nankör eşekarılarını beşikten mezara kadar beslemek, giydirmek, geçimini sağlamak neden?

«İngiltere'nin balarıları, o iğnesiz eşek arılarının, emeğinizin zoraki ürününü yağma etmesi için bu

* 1792 - 1822 yılları arasında yaşamış büyük İngiliz lirik ozanı.

kadar çok silahın, zincirin ve kamçının demirini dövmek neden?

«Boş zamanınız, konforunuz, sükûnetiniz, barınağınız, yiyeceğiniz var mı? Aşkın tatlı mağarasına sahip misiniz? O halde uğradığınız dehşetler ve üzüntülerinizle bu kadar pahalıya satın aldığınız nedir?

«Ektiğiniz tohumun ürününü bir başkası devşiriyor; bulduğunuz zenginliğe bir başkası elkoyuyor; dokuduğunuz giysileri bir başkası giyiyor; dövdüğünüz silahları bir başkası taşıyor.

«Tohum ekin, ama ürününü hiçbir zorba toplamasın; hazineler bulun, ama onları hiçbir sahtekâr istif etmesin; gömlekler dokuyun, ama hiçbir tembel onları kullanmasın; silahlar dövün; amacınız onları kendi savunmanız için taşımak olsun!»

İngiltere'de modern sosyalizmin ortaya çıkışı da bu döneme rastlar.

Robert Owen

İngiltere'de modern sosyalizm *Robert Owen*'le başlar. Owen, aynı zamanda, modern sosyalizmin en dikkate değer kişilerinden biridir. Bütün burjuva iktisatçılarından ve politika adamlarından önce, endüstri devriminin anlamını kavramış ve bu devrimin getirdiği kazançları sosyal ilerlemenin hizmetine veren kimse o olmuştur. Üretime kendisi de katılarak kapitalist rejimin mekanizmasını Fourier ve Saint-Simon'dan daha iyi anladı. Ötekiler onu ancak tarihi bilgileri ve geniş düşünce anlayışları bakımından geride bırakırlar.

Robert Owen 1771'de, Galler ülkesinde Newton'da doğdu. Küçük burjuva bir ailedendi. Babası önce saraçlık, sonra demir tüccarlığı, daha sonra da posta arabalarının yolları üzerinde hancılık yaptı.

On yaşına kadar ilkokula gitti ve keskin zekâ-

sıyla dikkati çekti. Sonra Stainfort'ta, Londra'da ve Manchester'de ticarethane memuru olarak çalıştı. Başlangıçtan beri, örgütleyici ve insanları yönetici yeteneğiyle dikkat çekti. Göze çarpıcı uyumluluğu, düzen anlayışı, iş konusundaki titizliği, kararlı ve sarsılmaz karakteri, demir gibi bir iradeyle, hiçbir şeyin sarsamayacağı bir kendine güvenle ve olağanüstü bir karar verme çabukluğuyla birleşerek, o, çok önceden, insanları yönetme görevini seçmiş bulunuyordu. Owen, entelektüel çalışması hiçbir karışıklık ve takılmaya uğramaksızın süren, dolayısıyla ivedi ve kesin kararlar almasını bilen ender yaratılışta insanlardan biriydi. İnsanların bu çeşitinden, büyük askerler, üzerinde durulmaya değer devlet adamları ve büyük devrimciler çıkar.

1790'da Owen, Manchester'de, 500 işçi çalıştıran bir tekstil fabrikasının yöneticisi oldu. Genç olmasına ve silik görünüşüne rağmen kısa zamanda, emri altındaki işçilerin üstünde büyük etki yaptı. Kazandığı paranın yılda üç yüz ingiliz lirası olmasına ve kendisine işletmeden bir ortaklık payı verileceği umudunun da belirtilmesine rağmen bu işte, ancak 1795 yılına kadar kaldı. Endüstri devriminin dalgaları, fırsatlardan yararlanmayı bilen iş adamlarını zenginliğe yükseltiyor; yeni koşullara uymayı bilmeyenleri de tersine yoksulluğa sürüklüyordu. Owen, kendi hesabına çalışmaya karar verdi ve o zaman en çok kâr sağlayan pahalı kumaşların yapımı işine atıldı. İşi o kadar büyük bir gelişme gösterdi ki, 1797'den sonra, İskoçya'da New-Lanark'ta birkaç ortakla birlikte, 60.000 İngiliz lirasına bir tekstil fabrikası satınaldı. Reformcu çalışmalarına işte orada başladı ve bu çalışmalar —endüstri alanındaki başarılarına eklenerek— onu hızla zamanının en tanınmış kişilerinden biri durumuna getirdi. 1800'de bütün işin yönetimini eline aldı ve aynı zamanda da New-Lanark halkını bütünüyle değiştirmeye çalıştı.

Robert Owen'in New-Lanark'ta gerçekleştirdiği reformlar şunlar olmuştur:

1) Hayat bilgisi dersleri temeli üstüne öğretim yapılan okullar kurdu. Cezaları ve ödülleri kaldırdı. Erkek çocuklara beden eğitimi, kız çocuklara ev işleri dersleri verdirdi.

2) On yaşından küçük çocuklar artık fabrikaya kabul edilmediler. Normal işgününün süresi onbuçuk saat olarak belirlendi.

3) Fabrika bölümleri güzelleştirildi ve sağlık koruma kurallarına uygun biçimde düzenlendi. Owen, ayrıca bütün kasabanın temiz olmasına ve halkı temizliğe, düzene, işini vaktinde görmeye alıştırmaya da çalıştı. İyi nitelikli malların ucuz fiyatlarla satıldığı kooperatif yöntemli bir mağaza ve gerek lojmanlar gerek çalışma yerlerinin güzelleştirilmeleri sonucu sağlığa elverişli, temiz bir duruma getirilmeleriyle içkili yerler yavaş yavaş işçiler üstündeki çekici güçlerini yitirdi. Alkollü içkilerin tüketimi hatırı sayılır derecede azaldı; ayyaşlık ve kötü sonuçları yok oldu.

4) Hastalık ve ihtiyarlık fonları kuruldu. Kriz ve işsizlik yılı 1806'da Owen, işsiz işçilere kriz geçinceye kadar tam ücretlerini ödedi.

Owen'in bütün reform planları, ancak kötülüklerin nedeni ortadan kaldırıldıktan sonra yok olacakları temel düşüncesine dayanıyordu. İnsanlarda toplu yaşama içgüdülerini geliştirecek hayat koşulları yaratmak gerekir. Çünkü insanın karakteri, bütünüyle, yaşadığı çevreye bağlıdır. O halde yapılacak iş, bu çevreyi insanın iyi olmasını, toplum hayatına uygun bir şekilde duymasını ve davranmasını sağlayacak biçimde dönüştürmektir.

Owen 1812'den sonra, öğretimin ve işçilerle ilgili yasaların düzeltilmesinden yana olduğunu bildirerek düşüncelerini savunmak için toplantılarda söz aldı. 1817'de sosyalist oldu. Yoksullara yardım yerine, iş-

sizler için tarımsal ve sınaî kooperatifler kurulmasını istiyordu. İşçilere, üretim kooperatifleri biçiminde örgütlenmeyi ve onlara sermayenin egemenliği altında uğursuzluk getiren teknik icatları özçıkarlarına kullanmalarını öğütlüyordu. İşçilerin durumlarının kötüleşmesinin ve işsizliğin artmasının başlıca nedeni olarak makinalaşmanın, kapitalistlere artan zenginlikler sağlayan; işçilere ise işsizlik ve çalışma saatlerinin azalmasını getiren ve fabrikalara kendileriyle birlikte karılarını ve çocuklarını iten akıl almaz gelişmesini görüyordu. Owen 1818'den 1821'e kadar gazete makalelerinde, risalelerde, hükümete verdiği dilekçelerde şu düşünceleri savundu:

Devrimin İngiliz ekonomisini baştan aşağı dönüştürmesinden önce, demek ki aşağı yukarı 1790 yılına kadar üretici çalışma yalnız erişkinler tarafından yapılmaktaydı. Kadınların ve çocukların çalışması bir istisnaydı. 1792 yılına doğru Büyük Britanya ve İrlanda'nın nüfusu 15 milyona; üretici nüfus da 3.750.000 kişiye varıyordu. Bilimsel üretici güç (mekanik ve kimya ile ilgili) bu dönemde bedenî işgücünün üç katıydı; yani 11.250.000 idi. Demek oluyor ki toplam işgücü 15 milyon kişi ediyordu. Dolayısıyla İngiltere'nin üretici güçlerinin toplamı, nüfusun miktarına tam olarak uygun düşüyordu.

Bundan sonra, mekanik icatlarda gitgide daha yoğun bir işletme görülmeye başlandı. Sonunda bu icatlar, bütün üretim kollarını birbiri ardınca kendilerine boyuneğdirdi. Ortaya çıkmasına yol açtıkları değişiklik pek büyük olmuştu. Fabrikaları kadınlar ve çocuklarla doldurdular ve işgününün süresinin uzaması sonucunu doğurdular. Bu durumun sonucu olarak üretici güçlerin sayısında pek büyük bir artış ortaya çıktı. 1817'de Britanya Adalarının nüfusu, üçte biri, yani 6 milyonu doğrudan doğruya üretici çalışmaya katılmakta olan 18 milyon kişiye yükseldi. Ama bu arada, mekanik üretici güçlerin

sayısı da daha büyük ölçüde artmış bulunuyordu. Bu miktar bugün (1817'de) en az 200 milyon kadardır. Bu 200 milyon mekanik üretici güç bugün durmaksızın, gitgide artan bir hızla ve pek az masrafla, hesapsız zenginlikler üretmektedir. Bugün her Britanyalı için 10'dan fazla mekanik işgücü, gece ve gündüz, her çeşitten ürün yaratmaktadır. Demek oluyor ki bugün Britanyalı her işçi 30'dan çok mekanik emekçinin rekabetine karşı savaşmak zorundadır ve üstelik bu mekanik emekçilerin, ötekiler gibi hiçbir ihtiyacı yoktur.

Nüfus 15 milyondan 18 milyona yükseldi.

Canlı üretici güçler, 15 milyonun dörtte birinden 18 milyonun üçte birine yükseldi; demek ki, 6.000.000 oldu.

Yeni yaratılan mekanik üretici güçler 200.000.000'a yükseldi.

Eski bilimsel üretici güçler 11.250.000'e çıktı.

Ülkenin üretici güçlerinin toplamı bu durumda, 1817'de 217.250.000'e yükseliyordu.

Demek oluyor ki Britanya halkının her birimi için 1817'de 12'den çok canlı yada mekanik üretici güç bulunuyordu. Buna göre, Büyük Britanya'nın üretim yeteneği 1792'den beri on iki katı kadar artmış demektir. Zenginliklerin arta kalan bu pek büyük bölümünü, ülke, ya savaşlar ve o çeşitten yararsız teşebbüslerde saçıp savurabilir, yada emekçi halkın kaderini iyiye doğru götürmek yolunda kullanabilir. İngiliz hükümetine, bütün bir kuşak boyunca Napolyon'a karşı çok masraflı bir savaşı sürdürmek ve sonunda onu devirmek olanağını vermiş olan, işte bu zenginliklerdir.

Bununla birlikte, bu pek büyük zenginlik artışı ülkenin olanaklarıyla karşılaştırılacak olursa önemsiz kalır. Çünkü bu ülke bugün de, elemeği gücünün sayısını görülmemiş ölçüde artıran üretici güçleri boşandırabilecek yeterlikte kullanılmayan yada kö-

tü kullanılan sermayelere sahip bulunmaktadır.

Bugün bile Büyük Britanya, 18 milyonluk bir nüfus ve sadece kör kişisel çıkarlarla 'yönetilen' üretici güçlere dayanarak iç pazarını tatmin edebilmekte ve bunun yanısıra dünya pazarını da her çeşit işlenmiş malla doldurabilmektedir. İşte bundan dolayı İngiliz hükümeti, başarabildiği her yerde yeni pazarlar açmaya çalışmakta, bunun için yeryüzünün en ücra bölgelerine bile gitmektedir. Eğer yeni bir dünya yaratabilseydi, İngiliz hükümeti bu yeni pazarın isteklerini karşılamak bakımından da güçlük çekmezdi.

Buna karşılık, yoksulluk da günden güne artmaktadır. El emeğinin ücreti günden güne azalıyor. Yoksullar zenginlere karşı kinle dolu bulunuyor ve sert davranışlara girişiyorlar. İnsanlığın dostları, çevrelerinde günden güne artmakta olan yoksulluktan ürkmüşlerdir. Buna bir çözüm de bulamamaktadırlar. Gerçekten, bugüne kadar kullanılmış yollarla bu işin çözümü olanaksızdır. Bu yollar, tersine, durumu daha da kötüleştirmekten başka işe yaramaz. Çünkü durumu kötüye götüren, bilimin gelişmeleri, mekanik üretici güçler ve zenginliklerin artışıdır ve bugünkü rejim içinde kalındığı sürece daha da kötüye götürecektir. O halde, yığınların yoksulluğunun sebebi nedir? Bu sebep, toplumun, yararlı biçimde kullanılması için şimdiye kadar hiçbir şey yapmamış olduğu yeni üretici güçlerin hızlı artışıdır. Toplum, bütün üyelerine bilimin ve tekniğin avantajlarına katılmak olanağını sağlayabilecek olan kuruluşlar yaratmayı ihmal etmiştir.

O halde zamanımızın büyük sorunu, üretimin örgütlenmesinde değil, bölüşümündedir. Kötülüğün gerçek nedeni, toplum tarafından bilimin ve tekniğin ilerlemesi sayesinde yaratılmış olan pek büyük zenginliklerin akıllıca kullanılmasının bilinmemiş olmasıdır. Yoksulluk, bilgisizlik, aylaklık, cinayetler, şid-

detli cezalar ve kanlı savaşlar; toplumun bugün acısını çekmekte olduğu derin hastalığın bütün bu belirtileri bundan çıkmaktadır. Bugüne kadar ne iktisatçılar, ne devlet adamları, ne bilginler, ne de yasa koyucular bu durumu anlamak ve bir çare bulmak yeteneğini gösterebilmişlerdir.

Sonunda Owen sosyalist oldu. Ama işçi yığınlarının o zaman içinde bulundukları geri durum dolayısıyla onların kendi araçlarıyla savaşabileceklerine ve kurtulabileceklerine inanmadığı ve kendisinin de yalnız eğitim ve barışçı gelişmeye inancı olduğu için utopyacılığa düştü; emekçi sınıfların durumuna çare olarak sadece, komünist topluluklar (koloniler) kurulmasını ileri sürdü. 1820'de ortalıktan tam olarak çekildi; Amerika'da ve İngiltere'de, hepsi de başarısızlığa uğrayan komünist topluluklar kurdu ve işçi hareketinden uzaklaştı. Zaten aradan geçen zaman içinde işçi hareketi, işçi koalisyonları yasağının kaldırıldığı tarih olan 1824'ten beri gitgide daha devrimci bir nitelik kazanmıştı. İşçi hareketi, Owen'in görüşlerinden yalnız eleştirmeli bölümünü ve kooperatif düşüncesini aldı ve daha sonraları tüketim kooperatifleri kurarak uygulama alanına koydu.

Owen'cılar

Abraham Combe (1785 - 1827) Owen'in yetiştirmesidir. 1820'de, binlerce benzeri gibi, New-Lanark'ı gezdi ve hemen Owen'in görüşlerine katıldı. Üç yıl sonra, 'Eski ve Yeni Sistemin İstiareli Taslakları' adında küçük bir kitap çıkardı ve 1825 yılında, Glasgow yakınlarında, ölümünden sonra dağılmış olan Orbiston komünist topluluğunu kurdu.

Orbiston komünist topluluğunun ilk ortaklarından biri olan John Gray (1798 - 1850) mübadele ve sürüm araçlarında reform yapılmasından yanaydı. 1825'de 'İnsan Mutluluğu Üstüne Konferans' adlı, he-

men hemen tümüyle Owen'in görüşleri içinde gelişen ve içindeki istatistiklerden, üretici sınıfın, emeğinin ürününün yalnız beşte birini aldığı, buna karşılık asalak sınıfın, kalan beşte dördü kapıp götürdüğü sonucu çıkan bir broşür yayımladı.

1831'de 'Sosyal Sistem' adındaki, sosyal reformun bütününü mübadelenin örgütlenmesi temeli üstüne dayanan ve içinde şu düşüncelerin bulunduğu bir kitap yayımladı:

Madeni parayı büsbütün ortadan kaldırmak gerekir. Para mübadele aracı olarak, mübadelesine yaradığı mallar kadar kolaylıkla imâl ve elde edilmelidir. Değer ölçüsü olarak, bir karış ya da bir *libre** kadar değişmez olmalıdır. Altın, ne kolay elde edilebilir ne de değişmez bir değeri vardır. İşte bu yüzden ne mübadele aracı olarak ne de değerlerin ölçüsü olarak işe yarayabilir. Altın için doğru olan bu durum, banknotlar için de doğrudur; çünkü onlar da birer değer alâmetidirler. Toplam değeri, temsil ettikleri paranın değerinden yüksek olan teminatların temeli üstünde durmaktadırlar. Bundan dolayı da sürekli olarak mübadele aracı yokluğu çekiyoruz; çünkü bu mübadele araçları hiçbir zaman, mübadele edilecek malların toplam değerine yaramıyor.

Oysa paradan amaç, insanlara herhangi bir zamanda herhangi bir nesneyi, başka olmakla birlikte aynı değerde bir başka nesneyle değiştirmek olanağını sağlamaktır. Bu amaca varabilmek için paranın kendi kendinde hiçbir değiştirme değeri olmaması ve sadece, onu elinde bulunduran kimsenin ulusal zenginliğe belli bir miktarda değer eklemiş olduğunu gösteren ve aynı miktarda değeri temsil eden malları alabilmesini sağlayan basit bir senet olması gerekir. Mübadele işi düzensiz bir biçimde yapılmamalı, akılla organize edilmelidir. Gray'in birinci ki-

* 489,5 gram ağırlığında eski bir fransız ölçüsü.

tabında sözünü ettiği kooperatif sistem ilkesi bütünüyle, mübadele alanının sınırları içinde kalmaktadır. Owen ile onun arasındaki başlıca ayrım da işte buna dayanır. Gray'e göre malların üretimi, özel olmak niteliğini korumalıdır. Buna karşılık mübadele, merkezi kooperatif kuruluşlar aracılığıyla yapılmalıdır. Bu amaçla, piyasaya para sürmeye yetkili tek bir ulusal banka kurulacaktır. Bundan başka da ulusal bankayla sürekli bağlantıları olan acentelerin yönetecekleri mağazalar kurulacak ve bu acenteler bankadan kâğıt paraları alacaklar, karşılığında da bankaya, piyasaya sürülmüş olan malların miktarını gösteren raporlar gönderecekler. Çeşitli üreticiler, kendileri tarafından üretilmiş olan malları, ulusal malları, ulusal mağazalara teslim edecekler. Özel görevliler, maliyet fiyatını (ham maddeler, makinaların yıpranması, ücretler) hesaplayacaklar ve bulacakları miktara, ulusal ticaret odası tarafından saptanacak olan bir fazlalık ekleyecekler. Maliyet fiyatı ile fazlalık olarak konan miktarın toplamı malların perakende fiyatını oluşturacaktır. Bundan sonra ise üreticiler, teslim ettikleri malın değerince kâğıt parayı alacaklar ve bu paralarla başka mağazalardan, kendilerine gerekli olan malları edinecekler. Böylelikle, kâğıt paranın miktarı her zaman piyasaya sürülmüş olan mallarla aynı oranı koruyacak. Böyle olunca da üreticiler mallarını, aynı değerde başka mallarla değiştirebilecek durumda olacaklar ve bundan başka da ayrıca, arz ve talep konusunda genel bir fikirleri olabilecek. Ulusal bankanın saymanlığı böylece her zaman piyasaya sürülmüş olan malların miktarını bilecek ve bu da krizleri, fazla üretimi önleyecektir. Burada en önemli şey üretimdir. Ne kadar çok üretim yapılırsa, talepleri karşılama olanağı da o kadar artacaktır. Üretim, talebi belirleyecek ve bugünkü gibi durum tersine olmayacak.

Owen'in sosyalizminden ekonomik bireyciliğe ge-

çen Gray'in tersine, William Thompson (1785 - 1833) başlangıçta faydacılıktan yana oldu, sonra da komünizme katıldı. Birinci kitabı, 'İnsan Mutluluğunu Kurmaya En Elverişli Zenginlik Bölüşümü İlkeleri Üstüne Araştırma' adını taşır. Tereddütlerinin izleri bu kitapta hâlâ, açıklıkla görülmektedir. Kendini inanmış bir Owen'ci olarak, ancak, 1827'de yayımlanan 'Ödüllenmiş Emek' adındaki kitabında ortaya koyar.

Bentham'ın öğrencisi olarak, toplumun amacının mutluluk, zenginliklerin üretiminin ise bunun koşulu olduğunu düşünüyordu. Zenginlikler üretilmeden insanların ihtiyaçlarını karşılamak olanaksızdır. Emeğin ürünlerine sahip olmaksızın da hiçbir üretim mümkün değildir.

Endüstri devrimi, tek başına üretimin, mutluluğu getiremediğini gösterdi. Yalnız üretim değil, malların doğru olarak bölüşümü de gereklidir. Durum bugün böyle değildir. Çünkü zenginliği yaratanın işçi olmasına karşılık, bu zenginliğin en büyük payını alan kapitalisttir. Dolayısıyla ortaya sürekli bir güvensizlik durumu çıkmakta ve mutluluğu olanaksız kılmaktadır. Bugünkü durum kötüdür ve doğru değildir. Elde bulundurmanın ve yararlanmanın olmadığı yerde zenginliklerin üretimi artamaz. Sonuç olarak, zenginliklerin sürekli büyümesini sağlayan biricik araç ve en büyük mutluluk, güvenlikle eşitlikse, adalet temeline dayanmayan hiçbir bölüşüm yoktur. Herkese emeğinin ürününden özgür bir biçimde yararlanma yetkisi verilsin. İşçilerin hak olarak diledikleri de budur. «Enerjilerini ve bedensel güçlerini bu nesneleri üretmek için kendi öz ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kullanmış olan işçiler, emeklerinin bu ürününü kendi mülkiyetleri olarak istemektedirler.» Ama işçi hepsini mi almalıdır? Ona çalışmak olanağı sağlamış olan üretim araçlarını işçinin yararlanmasına bırakan kapitalistin hiçbir hakkı yok mudur? Thompson buna şöyle yanıt veriyor:

İşçi, tabii ki üretim araçlarının kullanılması için, eğer bu araçlar yazık ki onun mülkiyetinde değilse, bir şey ödemelidir. Sorun, bunun ne kadar olduğundadır. İşçiye göre, onun ödemesi gereken, ancak, kapitalistin kullanılmış olan sermayeyi yeniden yerine koyması için gereken miktar ile üretici işçilerin ücretine eşit bir emek karşılığıdır. Kapitaliste göre ise tersine, sermayenin kullanılması sonucunda elde edilen değer fazlası kendisine aittir. Bu değer fazlası, sermayeyi biriktirmek ve işçinin yararlanmasına bırakmak için gösterdiği çabayı karşılamak üzere kendisine aittir. Bu iki görüş arasında pek büyük bir fark vardır. Birinci görüş hemen hemen tam bir eşitlik istemektedir; ikincisi ise tersine, bugünkü eşitsizliğin sürüp gitmesinden yanadır.

Son olarak da kısaca, Hıristiyan Owen'ci John Minter Morgan'ın (1782 - 1854) adını analım. Bu kimsenin yapıtları İngiliz işçilerince pek beğenilmişti.

Owen'cılığın en iyi açıklamasını Emekçilerin Yakınmaları adlı (Plaintes des Travailleurs) (1839) adlı kitabın yazarı J. F. Bray'e borçluyuz.

Bireyci Eleştiriciler: Ravenstone ve Hodgskin

Sosyalist eleştirmecilerin yanısıra bireyci eleştirmecilerin de sözünü etmek gerekir. Bunlar, kapitalizmde ve endüstri devriminde, sosyal hayatın hastalıklı bir halini görürler. Bundan dolayı da amacı bağımsız, sanayi ve tarımsal emekçiler toplumu yaratmak olan ve emeğin ürünlerine kapitalist biçimde sahip çıkılmasını olanaksız kılan bir reform önesürerler. Toprak gelirine (rant) kapitalistçe kazanca, tekellere, gümrük vergisine, yüksek vergilere karşıçıkarlar ve genel olarak devletin ekonomik hayata ne türlü olursa olsun karışmasını reddederler. Bu kimseler, ya serbest mübadeleden yana liberaller

yada düşünceleri sosyalistlerin düşünceleriyle karşı karşıya konduğu zaman onlarla ortak yanları sadece, geçerli kapitalist düzeninin eleştirisi olan anarşistlerdir. Locke'a Smith'e, Ricardo'ya, biraz da Goldwin'e dayanırlar. İnsanın yada doğanın kaçınılmaz biçimde mutluluğa götüren yasalarla yönetildiklerini, ama devletin yapay düzenlerinin, doğa yasalarını engellediğini düşünürler.

Bu eğilimin başlıca temsilcileri Piercy Ravenstone ile Thomas Hodgskin'dir. Aynı düşüncelere, birçok ilerici dergide imzasız yazılar yazmış olan başka yazarlarda da rastlanır. Ravenstone'un 1821'de çıkmış olan en önemli yapıtı, 'İktisat Alanında Geçerli Düşünceler Konusunda Bazı Kuşkular' adını taşır. Bundan üç yıl sonra, devlet borçları konusunda bir broşür yayımladı. 'Artık değer Teorileri' adlı yapıtında, Marx bu broşürü ayrıntılarıyla incelemiştir. Bu kitaplarda şu düşünceleri savunuyordu:

Toplumun başlıca güçleri, insanların üretimi ve malların üretimidir. İnsanların gitgide çoğalmaları doğa'nın bir yasasıdır; doğa onların her birinin, yaşamalarını sürdürmeye gerekli araçları emekle elde etmelerini sağlar. Dolayısıyla, nüfusun artması, üretimin artması sonucunu doğurur, üretimin artışı da sosyal yapıda değişikliklere yol açar. Güçler normal bir biçimde işleyecek olsalardı, nüfusun artışı her zaman, zenginliklerin artışı ve toplumun gerçek amacı olan mutluluğun artışı demek olacaktı. Çünkü yalnız nüfusun artışı geniş bir iş bölümüne izin verir ve bu da insanların zenginlikleri elverişli bir biçimde geliştirmelerini; bilginlere, mucitlere işlerinde gerekli itme gücünü ve varlığından geçilmez boş zamanları sağlar. İcatlar sadece, adını taşıdıkları kimselerin buluşu değil, bütün toplumun kolektif çalışmasının ürünüdür. Ne var ki toplumun temel güçleri, çalışmalarında, kötü sosyal kuruluşlar tarafından kösteklenmiştir. Üretici sınıfların acısını çektik-

leri yoksulluk ve baskının açıklaması da budur. Bu kuruluşlar hangileridir? Bunlar, mülkiyet (sermaye), gelir (faiz) ve yüksek vergilerdir. Bunlar, işçilerin çalışmalarının ürününe tabii olarak sahip oluşlarını ortadan kaldıran ve işçilerin emeğinin ürününden gitgide daha büyük paylar kapıp götüren, üretici olmayan unsurların önemini durmaksızın artırırlar.

Sermaye, biriktirilmiş emekten başka bir şey değildir. Oysa ondan bir fetiş, sosyal hayatın bütün başarıları kendisine maledilen metafizik bir varlık yapılmış; sermayenin gerçek yaratıcısı emek ise sadece, ancak sermayenin lûtfuyla yaşayan bir dilenci sayılmıştır. Biriktirilmiş, onu gerçekleştirmiş olanların elinden koparılıp alınmış olan emek, üretici olmayan sınıfın elinde korkunç bir güç durumuna gelmiştir. Mal sahipleri başlangıçta sadece halkın seçmiş olduğu şeflerdi. Ama bunlar zamanla, bekçiliğini yaptıkları zenginlikleri dalavereyle ele geçirdiler ve politik iktidara sahip çıktılar. Ekonomik iktidar her zaman, politik iktidarla atbaşı gider. Bir ulusun karakterini, geleneklerini ve yönetim biçimini, mülkiyetin bölüşüm biçimi belirler. Politik gücü elinde tutan kapitalistler, emeğin değerini gitgide düşürmeye koyuldular. Sermaye ile emek arasındaki aykırılık aşılmaz bir uçurum oldu. İşçilerden gelecek her türlü direnme faydasızdır. Bu, güçsüzlükle güç; mahmuz takmış biniciyle at arasında bir savaşımdır. Bu çırpınmalı savaşta bütün ulus acı çeker ve parçalanır. İşçi sınıfı, tek başına güçsüzdür. İşte bundan dolayı, ulusun iyiliğini yürekten dileyen herkes ona yardıma koşmalıdır. Ulusu sermayenin boyunduruğundan ancak bir devrim kurtarabilir.

'Lord John Russel'a Açık Mektup' olarak 1820'de çıkmış olan imzasız bir yergi yazısında da bunun eşi düşüncelerin işlenmiş olduğu görülür.

Bu yerginin yazarı, makinalaşma çağının ortaya çıkışından beri emeğin olağanüstü bir biçimde üre-

tici olduğunu söyler. Sermaye, yada biriktirilmiş emek, bol bol üretilebilir. Ancak, üretim araçları ve hammaddeleri kullanabilmek için işçiler kapitalistlere emeklerinin ürününün yedide altısını bırakmalıdırlar. Demek oluyor ki, sermayenin faizi pek yüksektir. O ne kadar yüksekse işçilerin kendi emeklerinin ürünündeki payları da o kadar az; üretici sınıf o kadar yoksul olur. Sermayenin faizinin yüksek olması, pek kolayca üretildiği halde, henüz yetersiz olduğunu gösterir. Bunu nasıl açıklamalı? Her gün kullanılan malların yabancı lüks maddelerle mübadelesi, kâğıt para emisyonları, savaşlar, tahıl ürünlerine konan gümrük vergileri, endüstrinin zorunlu kılındığı yasal sınırlamalar; bütün bunlar sermayenin hızlı artışını önleyerek faiz oranının düşmesini yada yine aynı şey demek olan bir sonuçla işçilerin emeklerinin ürünündeki emek payının artmasını önler. O halde bu duruma bir çare bulmak için bütün bu engelleri ortadan kaldırmak ve ilk olarak da çalışma özgürlüğünü getirmek gereklidir. İlkin bu yapıldıktan sonra, öbür engeller ortadan kolaylıkla kaldırılabilecektir. O zaman sermaye hızla artabilecek, sermayenin yüzde oranı düşecek ve işçilerin, emeklerinin ürünündeki payları da yükselecektir. İşçilerin ekonomik durumlarının düzelmesi ise işgününün kısaltılmasına yolaçacaktır. Ve kısa iş günü, yüksek ücretler, bir ülkenin en güvenli refah belirtileridir.

Sermayeye yararlanmak için hiç kimsenin faiz ödemeyeceği zaman er geç gelecektir. Sermayenin faiz yüzdesi sıfıra düştüğü zaman da insanlığın kurtuluş saati çalmış olacaktır.

Thomas Hodgskin'in başlıca kitapları şunlardır: 1825'te, yazar adı konmaksızın yayımlanmış olan 'Emeğin Savunması'; 'Halk Yığınları Bakımından Ekonomi Politik'; 'Londra İşçi Kültürü Okulu'nda 1826'da verdiği konferansların derlemesi ve yazar adı kon-

maksızın 1823'de yayımlanmış olan 'Doğal ve Yapay Mülkiyet Hakları'. Bu kitaplarda şu düşünceleri işlemiştir:

Toplum, bazı belirli kurallara uyan doğal bir olgudur. Bu kuralları, doğru bir dünya düzeni kurmak amacıyla, en yüksek ahlâki güç ya da Dünya Ruhu diyebileceğimiz güç koymuştur. Ekonomi politiğin ödevi olumsuz bir ödevdir. Bu kuralları koymaya ve bozulmasını önlemeye çalışır sadece. Doğal yasalar iyidir; ama insanın yasaları kötüdür. Başlangıçta tam bir eşitlik vardı. Emek, mülkiyetin ve zenginliğin biricik hak belgesi sayılıyordu. Yer yuvarlağının nüfusu arttıkça, maddî ihtiyaçlar da artarak daha yoğun bir düşünsel çalışma gerektirdiler. Bunun sonucu, insanların yeteneğinin ve bilgisinin artması oldu. Eğer işin doğal gidişine, insanların yarattıkları kuruluşlara ara verilmeseydi, insanlığın adalet yolundaki ilerlemesi sürekli olacaktı. Ama sertlik, olayların bu doğal gidişini kesti; emekle zenginliği birbirinden ayırdı. Bunun sonunda da iktidar, toplumun üretici olmayan unsurlarının eline geçti. Bunun sonuçları da eşitsizlik, baskı, sefalet, lüks, emek fazlası, aylaklık, savaşlar ve cinayetler oldu. Ne var ki insanın yasaları doğal yasaları büsbütün ortadan kaldıramadı. Onlar yine, insanın bütün yasalarına rağmen ağır baskı altındakilerin kurtuluşuna çalışıyorlar. Toprak kölesi kendini köleliğin zincirlerinden kopardı ve emeğinin ürününe hak kazandı. Ardından, toprak sahibini kendisine haraç vermek zorunda bırakan kapitalist geldi. Orta sınıflar zamanımızda gitgide çoğalıyor. Emek ile mülkiyetin birleşmesi bu sınıflarda yeniden ortaya çıkıyor. En yorucu işlerin gitgide daha çoğunu makinaların yapmasına yol açan mekanik icatların yayılması sayesinde orta sınıf, insanlığı kurtaracak ve insanların arasında eşitliği kuracaktır.

Hodgskin, sermayenin üretici olmadığını; sabit

sermayenin (üretim araçları) işçiler tarafından yaratılmış ve yaratıcı bir güçle donatılmış olduğunu; döner sermayenin (geçinme araçları olarak ücretler) ise her gün işçiler tarafından üretilmekte olduğunu göstermeye çalışır.

Malların üretimi için üç şey gereklidir: 1) Bilimsel bilgiler ve yaratıcılık; 2) Teknik yetenekler; 3) Âletleri kullanmakta ustalık. İngiltere, mistik bir işaretten başka bir şey olmayan sermaye ile değil, işte bu üç gün sayesinde zenginleşti. Girişimciler üretime katılırsa, yetişmiş işçiler olarak uygun bir ücret alacaklardır. Ama kapitalist olarak çıkarları işçilerinkiyle taban tabana zıt birer emek sömürücüsünden başka bir şey değildirler. Emekle sermaye arasındaki çekişmeler de işte bundandır. Bereket versin işçiler derneklerini kuruyorlar, gerek sayıca gerek maddi üstünlüklerini eğitimin aracılığıyla tamamlamak yolunda çaba gösteriyorlar. Ve emek ile mülkiyet aynı ellerde birleştirilmediği sürece yeryüzünde ne barış ne mutluluk olacaktır.

İNGİLTERE'DE İLK DEVRİMCİ İŞÇİ HAREKETLERİ

(1825 — 1855)

Emekçi Sınıfı ile Burjuvazinin, Bütün Yurttaşlara Oy Hakkı Tanınması İçin İttifakı

İngiltere'de ilk devrimci işçi hareketinin tarihi 1825'e kadar uzanır. Bu konuda üç aşama görülür: Birincisi, bütün yurttaşlara oy hakkı tanınması için savaşımdır. Endüstri devrimi, 1760 ile 1825 arasındaki yıllar boyunca İngiltere'nin bütün sosyal hayatını baştanbaşa dönüştürmüş, özellikle İngiltere'nin kuzeyinde ve İskoçya'da büyük endüstri merkezlerinin ortaya çıkmasına yolaçmış, burjuvazi ile emekçi sınıfında politik güçsüzlüklerine son vermek amacıyla savaşa girişmek isteği doğmuştu. Birinci İngiliz Devrimi sırasında (1642 - 1649) olduğu gibi Fransız Devrimi ilk yılları boyunca da kendini göstermeye başlamış olan demokratik düşünceler, XIX. yüzyılın ilk otuz yılında güçlerini artırdılar. Burjuvazi ile emekçi sınıfı, bütün yurttaşlara oy hakkı tanınması için birleşti. Ama ikisini bölen aykırılıklar daha o zamandan, uzun süreli bir birleşmeye elvermeyecek kadar büyük, bir açıklıkla görülüyordu. İşçi sınıfının en ileri unsurları Owen'ın, Owen'cıların ve kapitalizme karşı öbür yazarların öğretisini benimsemiş bulunuyorlardı. Ücretli çalışmayı biricik üretici çalışma sayıyorlar, ama savaşı bağımsız bir biçimde yürütmek

için daha kendilerini yeterince güçlü bulmuyorlardı. İşte bundan dolayı, o zaman seçim hakkından henüz büyük çoğunluğuyla yoksun olan burjuvaziyle birleştiler. Çekişme, Paris'te Temmuz Devrimi'nden sonra, «tory» (İngiliz Muhafazakâr Partisi) hükümetinin kendini en sonunda yeni bir seçim yasası tasarısı getirmek zorunda gördüğü âna kadar oldukça sert geçti. Parlamento tarafından 1832'de kabul edilen bu tasarı burjuvaziyi tatmin etmekle birlikte işçilere her türlü politik hakkı reddediyordu.

Parlamento Düşmanlığı ve Sendikacılık

Burjuvaziyle ortaklaşa yürütülen kampanyanın hayal kırıklığına uğratan sonucu işçi yığınları arasında güçlü bir parlamento düşmanlığı ve sendikacılık hareketine yol açtı. Bundan sonra artık parlamentoyla ilgili politik her hareket bir aldatmaca; işçi sınıfını gerçek görevi olan ekonomik savaştan başka yola çeviren bir taktik sayılmaya başlandı. Üretim araçlarının işçi sınıfına ya genel grevle ya da üretim kooperatifleri kurulması yoluyla teslimini kendine amaç edinen, sayıca pek güçlü sendikalar kuruldu. Bütün Britanya emekçi sınıfı, 1833'den başlayarak yavaş yavaş bu harekete sürüklendi. XX. yüzyılın başında geçerliği olan sendikacılığın ve işçi konseylerinin görevi, Parlamento'nun bir Emekçiler Meclisi'ne dönüşmesi konusunda çeşitli görüşlerin hepsi, bu dönem İngiliz işçi basınında görülür. Pek geniş sınıf kavgaları, kitle halinde gösteriler ve grevler ortaya çıktı. Bu yıllarda kendine görev olarak emekçi sınıfı kapitalizmin boyunduruğundan kurtarmak işini veren birçok kongre ve konferans toplandı. Büyük Britanya işçi sınıfının en ilgi çekici hareketi olan bu dikkate değer hareket, kısa bir süre sonra kendini burjuvazinin ve İngiliz hükümet yetkililerinin sert düşmanlığıyla karşı karşıya buldu ve bunlar, sonunda ha-

reketin hakkından geldiler. Bozguna yolaçan bir başka nokta da Owen'cılarla sınıfların işbirliğinden yana olan sosyal reformcuları karşı karşıya getiren uyuşmazlıktı. Bu hareketin sonuncu belgesi, 30 eylül 1834 günü, sendikaların merkez organı 'Pioneer and Official Gazette'de yayımlandı.

İşte bu belgelerden bazı bölümler:

«İşçilerin bütün dünyada, birleşme konusunda gösterdikleri ilerleme üzerine düşünceler.

«Avrupa'nın en ileri ülkelerinin işçileri arasındaki birlik anlayışı, nedenleri geçmişte çok uzaklara kadar giden güçlü bir doğal duygunun ifadesidir. Doğa, bilinmeyen zamanlardan beri hareket halindedir. Sürekli olarak ileri gitmekte; durmaksızın davranarak bizimle birlikte etki göstermektedir; tecrit edilmiş bireyin davranışını, soyunu, bütün organik yapısını, belirsiz yasalarıyla her an etkiler. Gerçekten hiçbir canlı varlığın şöyle yada böyle 'olduğu' söylenemez; çünkü bunların her biri durmaksızın bir biçimden bir başka biçime geçmektedir. İnsan toplumu için de böyledir: Toplum, sürekli bir dönüşüm sürecine girişmiştir. Evrimin yasası burada kendini akılla ve insanların insanlığın mutluluğu için savaşmalarıyla gösteriyor. Yeni çalışma düzeni hazırlanmaktadır. Yeni endüstri düzeni ve sınıflar arasındaki kavgalar, oluşan bir sosyal düzenin olumlu belirtileridir. Büyük girişimcilerin yerine işçi komiteleri yada endüstri bakanlıkları konacaktır. Bu kuruluşlar yavaş yavaş, özel mülkiyetin ortadan kaldırılışına yolaçacaklardır. Bu arada da savaşım sürüp gidecek ve işçiler acı çekecektir. Ama bizim sabırlı olmamız gerekiyor. Sendikalar varolmaya devam edecektir. Grev yapmaya ve yanlış üstüne yanlış yapmaya devam edilecektir. Bize getirecekleri acılar ne olursa olsun gitgide daha iyi örgütler kurulacaktır; çünkü savaşımlarımızdan ve güçlüklerimizden ders alırız biz. Ağır ağır, yeni bir dünya kurulacak; sos-

yal hayatı köstekleyen yanılmalar ve yanlışlıklar, herkesin açıkça görebileceği gibi ortaya çıkacak, eski düşünce ve eylem temelinin, günümüzün teknik ve entelektüel başarıları için çok dar kalmış olmasından dolayı yeni bir bilim ve özgürlük ortaya çıkacaktır.»

«*Chartisme*»

1836 yılının sonuna doğru İngiliz işçi hareketi yeniden tam bir atılım halindeydi. 1834 - 1835 yılları bozgunundan sonra kendini toparlamıştı ve artık çok belirli bir politik sınıf hareketi niteliğine bürünerek, sosyalizmin kuruluşuna doğru bir aşama saydığı, bütün yurttaşlara oy hakkı verilmesi yolundaki çabasını sürdürüyordu. İşçi hareketi, aradan geçen zaman boyunca, bu süre içinde deneyimin sonucunu çıkarmıştı. 1825 ile 1832 arası yıllar, ona burjuvaziyle ittifakın yararsızlığını; 1832 - 1835 arası ise yalnız ekonomik eylem sayesinde çabuk bir zaferin olanaksızlığını göstermişti. Şimdi ise, daha sonra bağımsız işçi partisi olarak hem politik, hem de ekonomik eylemle amaçlarının gerçekleştirilmesi yolunda çaba göstermekteydi.

Programı, 1837-1838 se hazırlanmış olan ve aşağıdaki şu altı noktayı kapsayan *'Chart'*ın (Temel Kural) içinde yazılıydı: 1) Bütün yurttaşlara oy hakkı tanınması; 2) Seçim bölgelerinin eşitliği; 3) Parlamentoya girecek adaylar için gerekli sayılan verginin kaldırılması; 4) Yıllık seçim; 5) Gizli oy; 6) Parlamento üyelerine ödenek. 'Chart'tan ötürü bu hareket 'Chartisme' olarak adlandırılmıştır. Sözcüğün tam anlamıyla sosyal demokrat bir hareketti; aynı zamanda hem ekonomik, hem de sosyalist amaçlar güdüyordu.

'Chartisme' 1837'den başlayarak, iktidarın ele geçirilmesi için bir kitle hareketi haline geldi. Ama so-

nuna kadar, önemli bir eksiklikten, halk yığınlarını sağlam bir biçimde, örgütlemek olanaksızlığından sıkıntı çekti. Gerçekten, derneklerle ilgili yasalar, şubeleri biraraya toplayan ulusal bir örgütün kurulmasını yasaklıyordu. Bundan dolayı da 'Chartiste'ler, ancak, aralarında hiçbir örgüt ilişkisi bulunmayan yerel dernekler kurabiliyorlardı. Bunun sonucu, derneklerin içinde öteden beri varolan yasadışı eğilimlerini arttırmak ve dolayısıyla hükümet casuslarının durumunu daha da sağlamlaştırmaya yarayan ayaklanma eğilimlerini pekiştirmek oldu. Bu durum hükümete, 'Chartiste'lere karşı, çok sayıda kurban verdikleri vatana ihanet davaları açılması olanağını sağladı. Hareketin önderleri ve sözcüleri genellikle, yerel örgütün çeşitli şubeleri arasında aracı olarak iş görüyorlardı. Bu da onlara orada büyük bir rol oynamaları olanağını verdi. Ama onlar arasındaki ayrılıklar yerel örgütün parçalanmasına, birçok gruplaşmalara ve kişilere tapılmasına yolaçarak 'Chartiste'lerin iyi bir kitle hareketini gerçekleştirmelerini olanaksız kıldı.

'Chartisme' hareketinde, birbirine sert bir biçimde karşıkoyan başlıca iki eğilim görülüyordu. Bunların birincisi silahlı bir ayaklanmanın gizlice hazırlanmasını öngörüyordu. İkincisi ise politika ve sendikacılık çalışmaları ile eğitiminden yanaydı. Aradaki bu taktik farkları, 'Chartiste'ler tarafından yürütülen savaşta birçok kez ve özellikle 1839 ile 1842 arasındaki yıllar boyunca, genel bir greve dönüşmekten pek uzak kalmamış olan büyük bir kitle grevinin görülmesine rağmen, ortak her hareketi önledi ve doğrudan doğruya bir başarı kazanılmasına olanak vermedi.

Hareket aynı zamanda, teorici yokluğundan da sıkıntı çekti. Bu konuda başlıca önder, İrlandalı Feargus O'Connor idi (1798-1855). O'Connor, toprak reformundan yana sıradan bir demokrattı. 1838'den

1852'ye 'Chartiste'lerin organı olan Kuzey Yıldızı'nın (Northern Star) hem sahibi hem de yöneticisiydi. Dikkat çekici belâgati, ona işçi yığınlarının büyük sevgisini kazandırdı. Ne yazık ki fikrî nitelikleri etkili konuşma yeteneğinin çok altındaydı.

'Chartiste' hareketi 1848'den sonra, amacına ulaşamadan ortadan kayboldu. Ama ardında zengin bir emekçi görüşler, reformlar ve başarılar hazinesi bıraktı. Çocukların çalışmaktan korunması için ilk yasa (1833), kadınların ve çocukların fabrikalarda çalışmasıyla ilgili ilk yasa (1842), on saatlik işgünü yasası (1847), basın yasası (1836), ceza yasası reformu hakkındaki yasa (1837), tarım vergilerinin kaldırılması hakkındaki yasa (1846); siyasi dernekler yasası (1846) hep bu dönem boyunca kabul edilmiş yasalardır. Bütün bunlar, taşralı soyluların egemenliğine son veren ve sermayenin egemenliğini de sarsan önlemlerdir. Bu dönemden, bütün yurttaşlara oy hakkı tanınması yasası, 1918'de kesinlikle meclise getirildiği güne kadar, İngiliz politik hayatının üzerinde durduğu önemli bir konu olmaya devam etti.

'Chartisme', İngiliz proletaryasına geniş bir kooperatif sistemi, güçlü sendikalar ve zorlu bir enternasyonalci anlayış bıraktı. Bunu edebiyata ve ekonomiye soktu. Öte yandan, 'Chartisme' denemesinin, marksist öğretinin oluşmasında payı büyük oldu. John Stuart Mill, Disraeli, Carlyle, Kingsley, Ruskin gibi kimselerle genel olarak bu dönemin bütün tutucu yada Hıristiyan sosyalistleri üstünde büyük bir etki yaptı.

Owenci hareketin bıraktığı miras pek büyüktü ve bunu hiç kimse, Marks'ın 'Uluslararası Emekçiler Derneğinin Açış Konuşması'ndakinden daha iyi belirtememiştir:

«On üç yıl boyunca, hayran olunacak kadar ısrarla sürdürülen bir kavgadan sonra İngiliz işçileri, on saatlik iş gününü kabul ettirmeyi başardılar. On

saatlik işgünü yasası yalnız uygulama alanında bir başarı olmakla kalmadı, bir başlangıcın zaferi oldu. Tarihte ilk olarak, burjuvazinin ekonomi politiği, proletaryanın ekonomi politiği tarafından yenilmiş oldu. Ama emeğin ekonomi politiğinin, varlıklı sınıfların ekonomi politiğine karşı kazanacağı daha büyük bir zafer de vardı. Ortak hareketten ve özellikle üretim kooperatifleri hareketinden sözetmek istiyoruz.»

Emekçi sınıfı tarafından sürdürülen sınıf savaşları hiçbir zaman boşuna değildir. Amaçlarına doğrudan doğruya varmasalar bile, kesin zaferin yolunu hazırlarlar.

X. BÖLÜM

1830'DAN 1848'E KADAR FRANSA

Burjuva Krallık

Fransa'da feodaller ve din adamları sınıfı hükümetine 1827 yılından beri artmakta olan muhalefet, Kral X. Charles'a, bastırma önlemleri alma kararı verdirdi, 25 temmuz 1830 günü, Kral, bir kalem darbesiyle basın özgürlüğünü kaldıran, seçim hakkını kısıtlayan ve muhalefetin kazançlı çıktığı son seçimleri hükümsüz kılan üç emirname imzaladı. Bu, ayaklanmanın işareti oldu. Muhalefet, işçileri savaşa çağırdı ve Paris sokaklarında üç gün (7, 28, 29 Temmuz) süren çatışmalar sonucu X. Charles devrildi. Gelen, Louis - Philippe'in kişiliğinde, *Orléans'cı** burjuva krallık ve maliye hükûmeti oldu. Marx, 'Fransa'da Sınıf Kavgaları'nda şöyle yazmıştır: «Temmuz Devrimi'nden sonra liberal bankacı Lafitte, dalavere ortağı Orléans düküne *Hotel de Ville*'e** kadar refakat ettiği zaman ağzından şu sözler döküldü: 'Bu, bankacıların dönemi olacak'. Bu sözüyle, Devrim'in sırrını ele vermiş oluyordu. Louis - Philippe döneminde hüküm süren, Fransız burjuvazisinin sadece bir kısmıydı: Bankacılar, borsanın kralları, demiryolları-

---

* Fransa tahtına Orléans ailesinden birinin geçmesini isteyen kimse.

** Paris'in 1533-1623 arasında yapılmış olan belediye binası.

nın büyük sanayicileri, fabrikaların sahipleri ve arazi sahiplerinin onlarla ittifak kurmuş (mali aristokrasi denilen) bir kısmı. Tam anlamıyla sınai burjuvazi ise resmi muhalefetin bir kısmını oluşturdu; yani parlamentoda ancak azınlık olarak temsil edilmekteydi.»

Louis-Philippe'in saltanat döneminde, ülkenin Napolyon dönemi savaşları ve 'Restorasyon'la yavaşlamış olan ekonomik dönüşümü yeniden güçlü bir biçimde canlanarak hem üretim araçları, hem de mübadele araçları, pek çok gelişti. Fransa ekonomisinin gerçekleştirdiği ilerlemeler İngilizlerin gerçekleştirdikleriyle karşılaştırılamasa da sosyal-ekonomik bilim ve işçi hareketi, onlardan pek etkilendi. Bu dönemin en önemli iktisatçısı Constantin Pecqueur, 'Sosyal Ekonomi'sinin (1839) başına, pek dikkati çeker bir biçimde şöyle yazmıştır: «Buhar tek başına anılmaya değer bir devrimdir.» Demiryollarının ve buharlı gemilerin yapılması, taşkömürü ve maden üretiminin artışı, iç ve dış ticaretin gelişmesi, hisse senetli şirketlerin hatırı sayılır derecede çoğalması, sömürgelerin yayılması, endüstri devriminin ilerlemesinin pek açık ve seçik belirtileriydi.

Ama işçiler ve küçük üreticiler için bu ekonomik dönüşüm sadece terslikler getiriyordu. Bütün politik haklardan yoksun, ekonomik bakımdan büsbütün güçsüz; ulusu sömüren ve her başkaldırma denemesini acımadan bastıran mali aristokrasinin elinde bulunan bir devletin içinde halk yığınları savunmasız olarak yoksulluğa bırakılmışlardı. Uzun işgünleri, sefil ücretler, son derecede yüksek vergiler ve bütün bunların yanısıra aydınların ve küçük burjuvazinin muhalif bölümü tarafından beslenen genel bir politik hoşnutsuzluk, büyük kentleri endüstri merkezlerinin emekçi halkını, devrimci düşüncelerin ve sosyalist teorilerin etkisine açık hale getiriyordu.

1830'dan 1839'a Fransa'nın çeşitli bölgelerinde, is-

ter cumhuriyetçi, ister sosyalist birçok ayaklanma denemesi oldu. 1837'den 1848'e kadar Fransa, gitgide daha çok, sosyalist görüşlerin kendilerine edindikleri yurt oldu. Romancılar, dinbilimciler, iktisatçılar, hukukçular kapitalist rejimi mahkûm etmek konusunda nerdeyse yarışa girdiler. Jean Reybaud, tam Karl Marks'ın Paris'e geldiği yıl olan 1843'de çıkan kitabı 'Reformcular Üstüne İnceleme'de acı acı bundan yakınıyordu.

Toplumun Sınıflara Bölünmesi: Burjuvazi ve Halk

Bu ekonomik ilerlemenin sonucu, toplumun genel bir biçimde burjuvazi ve halk olarak adlandırılan birbirine aykırı iki sınıfa bölünmesi olmuştur. Louis Blanc, 1841'de yayımlanan 'On Yılın Tarihi'nde (1830 -1840) şunları yazar: «Burjuvazi sözünden, sermaye yada üretim araçlarına sahip; kendi öz aletleriyle çalışan ve başkasına bağlı olmayan yurttaşların tümünü anlıyorum. Halk, hiçbir sermayeye sahip olmayan ve varlıkları bütünüyle başkasına bağlı olan yurttaşların tümüdür.» Bu sınıflara bölme işlemi o kadar tanınmıştı ki işçi Charles Beranger, 3 şubat 1831 günü Millet Meclisine verdiği bir dilekçede şöyle diyordu: «İçinizde, halktan sözedildiğini işitmemiş olanlar herhalde pek azdır. Halk, çalışanların; hiçbir şeye sahip olmayan ve kendi öz varlığını bile kullanmayanların tümüdür. Kimden sözetmek istediğimi biliyorsunuz, proletaryadan.» Demek ki halk ve proletarya o dönemde eşanlamdaydılar.

Bu saptamanın hangi bakımdan önemli olduğunu hemen göreceğiz. Gerçekten halk ve proletarya eşanlamlı ise, halkın egemenliği yada demokrasi, bugün bu sözden anlaşıldığı gibi, hükümdarlık yönetimine zıt olarak halkın egemenliği değil, fiilen proletaryanın egemenliği demektir. 1831 ile 1848 arasında demokrasi, burjuvazinin egemenliğine karşı halkın egemenliği anlamına geliyordu.

Böylece Marks'ın, 'Komünist Manifesto'nun bir bölümündeki, görünüşte çelişmeli sözlerinin gerçek anlamını kavramamız mümkün olmaktadır:

«İşçi devriminde gerçekleştirilecek ilk adım, proletaryanın egemen sınıf katına yükseltilmesi, demokrasinin fethidir.»

Demek oluyor ki demokrasi burada, işçi sınıfının egemenliği anlamına gelmektedir.

Frédéric Engels de, «Demokrasi bugün komünizmdir,» dediği zaman bunu düşünüyordu.

Gizli Dernekler

'Restorasyon' dönemi boyunca ve özellikle 1821'den sonra, kendilerine Bourbon'ların devrilmesi ve halkın egemenliğinin kurulması amacını veren birtakım gizli dernekler kurulmuş olduğunu görmüştük. Çalışmalarında örnek aldıkları kuruluş, 'Carbonaro' örgütüydü. Bu, gizli bir İtalyan örgütüydü ve amacı yabancı egemenliğinin yıkılmasıydı. Bunların taktiği silahlı ayaklanmaydı. Her 'Carbonaro', bir tüfek ve 50 mermi hazır bulundurmak ve ilk işarette koşarak şeflerin emirlerine uymak zorundaydı. Onları örnek alarak bir miktar Parisli öğrenci, Bazard ye Buchez'in yönetiminde, «Les Amis de la Vérité» (Hakikatin Dostları) adlı, amacı demokratik rejimin kurulması olan gizli bir dernekte biraraya geldiler. Yeni gelenler, derneğe girişlerinde şu sözlerle andiçmek zorundaydılar: «Özgürlük, eşitlik ve zorbalara kin ilkelerinin zaferi için bütün gücümü kullanacağıma andiçerim. Eşitlik sevgisini her yerde yaymak için elimden geleni yapacağım.» Bazard ve Buchez o dönemde tıp öğrencisiydiler. O zamanın genç kuşakları içinde, sosyalizme ilk katılanlar onlardı. Yukarda gördüğümüz gibi, Bazard, Saint-Simon'culuğun en iyi yorumcusu oldu. Fransız 'Carbonaro'lar, onların arasında Babeuf'çü görüşleri ta Brüksel'den yaymakta olan Buonarroti ile de ilişki kurdular. Louis

-Auguste Blanqui, onlara 1825'e doğru katıldı. Ne var ki bu dernekler, genellikle liberal-burjuva yada cumhuriyetçi-demokrat nitelikteydiler. Temmuz 1830 devriminden sonra, liberal unsurlar sahneden büsbütün silindiler ve yerlerini, cumhuriyetçi-demokratlarla işbirliği halinde çalışan proletaryacı unsurlara bıraktılar. Zaten kısa bir süre sonra da Blanqui'nin yönetiminde, devrimci hareketin öncüsü oldular. Fransa'da 1831 ağustosundan 1839 yılı mayısına kadar dört büyük gizli dernek görüyoruz: 'Les Amis du Peuple' (Halkın Dostları);'Société des Droits de l'Homme' (İnsanHakları Topluluğu), 'Société des Saisons' (Mevsimler Topluluğu). 1839'dan sonra 'Nouvelles Saisons' (Yeni Mevsimler) adında bazı küçük gizli örgütler kuruldu ama oynadıkları rol çok önemsizdi; başlarında artık bir Buonarroti yada bir Blanqui bulunmuyordu. Birincisi ölmüştü; öbürü de hapisteydi ve orada 1848'e kadar kalacaktı. Bu gizli örgütlerin başlıca üyeleri olan Flocon, Raspail, Marrast, Blanqui, Barbés, Caussidière, daha sonraları, bir kısmı cumhuriyetçi-burjuva; geri kalan kısmı da sosyalist yada komünistler olarak 1848 Devrimi'nde önemli bir rol oynadılar.

Demokratik-burjuva görüşlerin propagandasından proletaryacı-komünist eyleme geçiş, bir yandan Buonarroti'nin etkisi altında, öte yandan da Lyon'lu dokumacıların 1831 ve 1834 ayaklanmalarının etkisiyle ve gitgide gelişerek oldu. Halkın Dostları topluluğu ile İnsan Hakları topluluğu henüz çoğunluğuyla demokratik-burjuva yada cumhuriyetçi-sosyalist'ti. Buna karşılık Aileler Topluluğu ve Mevsimler Topluluğu, proletaryacı-komünistti. Alman komünistleri Weitling, Schapper, Bauer ile daha sonraları Komünistler Birliği'nin çekirdeğini oluşturacak 'Londra'daki Alman İşçileri Kültürel Birliği', komünist görüşleri işte bu iki dernekte tanıdılar. Buonarroti ve Eşitlerin devlete karşı gizli birleşmeleri konusundaki kitabı

bu iki dernekte çok güçlü bir etki yaptı. Devrimci diktatorya düşüncesi işte orada gelişmiştir. Oradan da Weitling'e ve Komünistler Birliği'ne geçti.

Aileler Topluluğu'na girişte adaylara, şu biçimde yanıtlamak zorunda oldukları bazı sorular soruluyordu:

«Hükûmet hakkında ne düşünüyorsun? — Hükûmet, sayısı pek az olan birtakım ayrıcalıklı kişilerin çıkarına işliyor. Bugün aristokratlar kimlerdir? — Bankacılar, maliyeciler. Hükûmet, hangi hak temeli üstünde durmaktadır? — Zor kullanmak üstüne. Topluma egemenliği kabul ettirmiş olan kötülük nedir? — Bencillik, bütün erdemlerin yerini alan servet avcılığı, zenginlik saygısı ve yoksulları aşağılamak. Halk nedir? — Çalışanların tümüdür. Şartları, kölelerinkidir. Proletaryanın kaderi, toprak kölelerinin yada zencilerinkinden değişik değildir. — Toplumun temeli ne olmalıdır? — Sosyal eşitlik. Yurttaşların hakları şunlardır: Güvenli bir yaşayış, parasız öğrenim, hükûmet yönetimine katılma. Yurttaşlarına karşı kardeşlik. Gelecek devrim politik bir devrim mi, yoksa sosyal bir devrim mi olmalıdır? — Sosyal bir devrim. Halk, Devrim'in zaferinden sonra kendi kendini yönetebilecek midir? — Toplum manevi bakımdan hasta olduğuna göre sağlam ve emin şartları toplum hayatına maledebilmek için kahramanca yollar gerekecektir. Bir zaman için halkın devrimci bir hükûmeti olması gerekecektir.»

Devrimci bir hükûmet; bu, o zamanlar komünist bir diktatorya demeye geliyordu.

Mevsimler Topluluğu, daha da açık bir komünist nitelikteydi. Alman üyelerin de (Weitling, Schapper, v.b.) katıldıkları mayıs 1839 ayaklanma denemesi başarısızlıkla sonuçlandı. Önderleri Blanqui ve Barbes tutuklanarak ölüme mahkum edildiler; ama cezaları müebbed hapis olarak değiştirildi. Bu örgüt konusunda Marks şöyle der:

«Liberal burjuvaların 1830'a kadar 'Restorasyon' hükümetlerine karşı gizli birleşmelerin başında oldukları bilinmektedir. Temmuz devriminden sonra, yerlerini cumhuriyetçi demokratlara bıraktılar. Daha 'Restorasyon' dönemindeki gizli birleşmede oluşmuş olan proletarya, sokak kavgalarının başarısızlıklarından ürkmüş olan cumhuriyetçi burjuvalar gizli örgütlere sırt çevirdikçe gitgide daha etkin bir rol oynadı. 1839 ayaklanmasını, Barbes ve Blanqui'nin kendisinden yararlanarak yaptıkları Mevsimler Topluluğu, sırf proletaryacıydı.» Marks, genel olarak «Modern devrimde proletaryanın bu kısmının artık yetmediği ve devrimi ancak, işçi sınıfının tümünün gerçekleştirebileceği» düşüncesindedir.

Auguste Blanqui

Bu dönemin en dikkat çekici kişisi Auguste Blanqui' dir. Son derece keskin bir zekâ, engin bir bilgi, boş söz etmeyen iğneleyici bir dil, sınırsız bir cesaret uğruna hayatının büyük bir kısmını hapiste ve sürgünde geçirdiği proletarya davasına mutlak bir özveri ile Blanqui, büyük bir kişiliktir. 1805'de Puget -Theniers'de doğdu. Babası kaymakam, kardeşi ise tanınmış iktisatçı Adolphe Blanqui idi. Liseyi bitirdikten sonra Paris Üniversitesine girdi ve aynı süre içinde hem tıp hem de hukuk öğrenimi yaptı. Bazard'ın ve Buchez'in gizli örgütlerine girdi. İlk denemelerini 1827'de sokak kavgalarında yaptı ve birçok kez yaralandı. 1829 yılı sonunda, o zaman solcu liberal ve daha sonra da Saint-Simoncuların organı olacak olan 'Le Globe' gazetesinin yazı kuruluna katıldı. 1829 yılının sonunda, barikatlar üstünde çarpıştığı Temmuz Devrimi'ne katıldı. Sonuçlarından hayal kırıklığına uğrayarak 'Halkın Dostları' topluluğuna girdi ve bu topluluk hakkında açılan davaya da o sıfatla karıştı. Yargıçlara şöyle dedi: «Evet baylar, bu zenginlerle yoksullar arasında bir savaştır.

Zenginler öyle istediler, çünkü saldırgan onlardır. Ayrıcalıklılar, emekçinin alınteriyle beslenirler. Bunu temsil eden makina, adına halk denen maddeyi, birkaç aylağın kasalarına durmaksızın dökülen milyarlarını emmek için ezen ve en temiz kanlarını çıkararak birkaç ayrıcalıklının damarlarına aktarmak için yirmi beş milyon köylü ile beş milyon işçiyi teker teker öğüten acımasız bir makina; emmebasma bir tulumbadır.» Bir yıl hapse mahkum edildi.

Serbest bırakıldıktan sonra, hemen İnsan Hakları Topluluğu'na katıldı ve buranın aşırı kanadında yer aldı. Bundan sonra, Aileler Topluluğu'nu yönetti; yeniden tutuklandı ve iki yıl hapse mahkûm oldu. 1837 genel affıyla serbest bırakıldıktan sonra Mevsimler Topluluğu'nu yönetti ve 12 mayıs 1839'da, başarısızlığa uğrayan bir ayaklanma denemesine kalkıştı. Yargılanarak ölüme mahkûm edildi, ama cezası ömür boyu hapse çevrildi.

1848 Devrimi onu kurtardı. Derhal, geçici hükümete karşı olduğunu söyledi ve bir zaman için, uygun reformlarla (laik okullar, parasız öğrenim, kooperatif örgütleri, toplumcu yasalar v.b.) halkın yavaş yavaş, komünist bir toplum kurulmasına hazırlanmasını istedi. «Komünizm, kararnameyle getirilmez, ancak uzun bir eğitimle gerçekleştirilebilir. Devrim tek başına ne insanları, ne de nesneleri değiştirir. Sadece idari ve ekonomik reformların yapılmasına olanak hazırlar. Devrimin zaferi kazanması halinde, yargıçlar ve yüksek dereceli memurlar derhal işlerinden çıkarılmalı ve yerlerine halk mahkemeleri getirilmelidir. Orta ve alt dereceli memurlara gelince, onları daha bir süre korumak gereklidir. Ülke, demokrasi, cumhuriyet ve kooperatif ekonomisi için olgun hale gelene kadar işlerin yürütülmesi ile bir Paris diktatoryası yükümlü olacaktır. Bir devrimde başta gelen, politik iktidarın ele geçirilmesi ve gerek kültürel, gerek ekonomik reform yararına kullanıl-

masıdır. Devrimciler kendilerini her ütopyadan uzak tutmalıdırlar; çünkü ütopyacılar büyük çoğunluğuyla gericidirler.» Blanqui, Marks'ın Proudhon'la yaptığı kalem tartışmasını, yani 'Felsefenin Sefaleti' adlı yapıtını dikkatle okumuştu. Ve Marks'ın hayranıydı.

Mayıs 1848'de Millî Meclis'e karşı mücadelesinden dolayı on yıl hapse mahkûm oldu. 1869'da III. Napolyon'a karşı genel hoşnutsuzluğu körüklemek yolunda çaba gösterdi ve Cumhuriyet lehinde propaganda yaptı. 1870'de 'La Patrie en Danger' (Vatan Tehlikede) adında bir dergi yayımladı. Şubat 1871'de içinde yeni Cumhuriyetin yöneticilerini gerici ve vatana ihanet eden kimseler olarak suçladığı bir kitapçık daha yayımladıktan sonra Paris'ten ayrıldı. Taşraya, kızkardeşinin yanına gitti. Thiers hükümeti onu tutuklattı. Bundan dolayı, 'Paris Komünü' ve 'Komün'cüler onu bir miktar rehineyle değiştirmeyi önerdikleri halde, katılmadı. Çünkü Versailles'lılar* Marks'ın, Fransa'da iç savaş'ta dediği gibi, bunu yapmakla 'Komün'e bir önder vermiş olacaklarını pek iyi biliyorlardı. Blanqui bir askerî mahkeme tarafından neredeyse ölüme mahkûm edilecekti. Sürgüne mahkûm edildi ve Paris'e ancak, 1879 genel affından sonra döndü. Döner dönmez de 'Ne Tanrı Ne de Efendi' adında bir dergi yayımladı. 1 ocak 1881'de Paris'te öldü.

Sosyalistler ve Sosyal Eleştirmeciler: Proudhon, Cabet, Leroux, Louis Blanc.

Proletaryanın seçkinleri devrimci oldukları ve iktidarı ele geçirecek sosyal ve ekonomik dönüşüm amaçlarını bu yoldan gerçekleştirmek yolunda çaba gösterdikleri halde bu dönemin sosyalist teorilerinin (1830 - 1848) hepsinde barışçı ve evrimci bir nitelik

* Komün sırasında Versailles'a geçici olarak taşınmış olan Thiers hükümeti.

görülür. İşçi sınıfı, hiçbir rol oynamaz. Sadece onun sefaletine acınır. Bu dönemin Fransız sosyalizmi, ya tümüyle dinci, ahlakçı, yada ütopyacıdır.

Proletarya ile sosyalizm arasında ortak hiçbir yan yok gibidir. Bir yanda, komünist-Proletaryacı unsurların başında Blanqui'leri ve Buonarroti'leri, öte yanda da ahlâkçı yada ütopyacı sosyalistleri görürürüz. Zaten bu sonuncuların bir çoğu dikkate değer yazarlardı, ama ya Saint-Simon'cuların ve Fourier'cilerin yada küçük burjuva düşünce ve anlayışların etkisi altındaydılar. Kurtuluşu, kapitalistlerin ve devletin iyi niyetinden yada kooperatiflerin itibarından ve gelişmesinden bekliyorlardı.

Saint-Simon'culuğun, Bazard'dan sonra en önemli temsilcisi Constantin Pecqueur (1801 - 1887) idi. Pecqueur, aynı zamanda da bu dönemin özgün bir sosyalist yazarıdır. Pecqueur'ün, buhar makinesinin ticaret, endüstri, tarım ve genel olarak uygarlık üstündeki etkisini inceleyen 'Economie Sociale' (Sosyal Ekonomi) adlı kitabı, en önemli yapıtıdır. Bilimler Akademisi, buharın, demir yollarının ve buharlı gemilerin kültürel bakımdan etkisini inceleyen bir kitaba verilmek üzere bir ödül koymuştu. Pecqueur, bu ödülü Akademi onun sosyalist düşünceleriyle aynı görüşte olmadığı halde kazandı. Kitapta, çağdaş tekniğin başarıları karşısında hayranlığını belirtir ve bu başarılarda şu olanakları görür: 1) Küçük işletmelerin biraraya gelmeleriyle zenginliği arttırmak; 2) Çağdaş ulaşım araçları ve fabrikaların insanları birbirine yaklaştırmaları; birarada çalışmaya zorlamaları ve gitgide daha dayanışmalı bir duruma getirmeleri sonucunda eşitlik ve kardeşlik anlayışını geliştirmek. «Özetle: ortaklık ve onun bütün sosyal sonuçları.» Lokomotif ve buhar makinası; anarşinin karışıklığın ve dağılmanın yerine, düzeni ve merkezileştirmeyi koymuştu. Watt ve Stephenson ekonomik anarşiye son vererek kolektivizmin temel-

lerini attılar. Çağımızın genel eğilimi ortaklıktır: Küçük, ferdi işletmelerin yok olmaları sonunda merkezileşme ve hisse senetli ortaklıklar kurulması, «Çok sayıda işçinin aynı çatı altında toplanması, sermayelerin biraraya getirilmesinin; birbirine bağlı endüstri kollarının, küçük atölyelerin ve küçük endüstri merkezlerinin gitgide yok olmasının kaçınılmaz sonucudur. Endüstrilerin tecridinin doğurduğu bütün sonuçlar, yerlerini ortaklığın sonuçlarına bırakırlar. Bu yeni üretim biçimi sınai, ahlâki ve politik bir devrimi içinde taşır. Ekonomide iyi olan yan, zenginlik kaynaklarının, iş âletlerinin sosyalizasyonu, yani genel refahın koşullarının hazırlanmasıdır.»

Geçmişte ve bugün her şey insanlığı, emek araçlarının sosyalizasyonuna; yani toprağın ve hammaddelerin topluluğa teslimine ve bunların gitgide, bölünmez ve geri alınmaz bir mülkiyete dönüşmesine yöneltiyor gibi görünmektedir. «Bu amaca doğru ağır ağır, dolaylı bir biçimde, zorunluğun dolambaçlı ve bilinmeyen yollarından yürüyoruz. Oraya doğru, dinle, politikayla, uygulamalı ekonomiyle, sınai makinalaşmanın gerçekleştirdiği dönüşümlerle gidiyoruz. Ve bütün bu yollarla, sosyalizasyonu organize edecek ve bu sosyalizasyonu geleceğin ekonomisinin temel yasası olarak koyacak olan kurumlara ulaşacağız. Ne var ki sosyalizasyon süreci en son olarak kaba kuvvetlere değil, insanların kişisel çıkarları yerine kamu yararına özveriyi koymalarına bağlıdır. Emeğin amacının dönüşümü kaçınılmaz bir biçimde gereklidir. Genel olarak, sosyalizasyon sorunu tümüyle ahlâki ve dini bir sorundur.

Ve Tanrı insanları ağır ağır bu ahlâki düzeye götürmektedir. Çalışkan ve işine bağlı orta sınıf, gitgide daha zengin ve kültürlü olmaktadır. Öyle oldukça da işçilere daha iyi davranmaya ve onlara daha iyi para vermeye hazır görünüyor. İşçilerin kâ-

ra katılmalarına izin verecektir. Tabii ki yeni icatların birtakım sakıncaları da vardır. Çünkü yeni makinaların sahipleri ilkin kendilerini ayrıcalıklı saydılar. Ama bu sakıncalar geçicidir. Kader, sosyalizasyonu en iyi hangi yollardan gerçekleştireceğini, yani makinaları topluluğun çıkarına nasıl kullanacağını pek iyi bilmektedir.»

Pecqueur, aynı zamanda uluslararası hakemlik mahkemelerini ve halklar arası barışı da savunmaktadır. Pecqueur, tam bir iyimser serbest mübadeleci zihniyetteydi. Saint-Simon'culuk ve Fourier'cilikle karşılaşması onu sosyalist yapmıştır. 'Sosyalizasyon' sözünü ilk olarak kullanan o olsa gerek. Bu söz, kitaplarında sık sık geçer. Constantin Pecqueur'ün ideali, ahlâkçı sosyalist bir toplum, bir 'Tanrısal Cumhuriyet'ti.

P. J. Proudhon'un çalışmaları, çok daha gürültülü, ama daha az öğretici oldu. Fourier'nin doğum yeri olan Besançon'da doğmuştu ve onun kadar da kendini beğenmişti. Yoksul bir aileden gelmesine rağmen iyi bir öğrenim gördü. Her zaman düzenli bir biçimde olmamakla birlikte 19 'yaşına kadar lisede okudu. 20 yaşında matbaacılık öğrendi; düzeltmen oldu ve yazmaya başladı. Önce filoloji kitapları, sonra sosyal eleştiri kitapları yazdı. 1840'da, içinde «mülkiyet, hırsızlıktır» cümlesi bulunan tanınmış 'Mülkiyet nedir?' broşürünü yayımladı. 1846'da, 'Ekonomik Çelişmeler yada Sefaletin Felsefesi' adında ve Marks'ın 'Felsefenin Sefaleti' ile yanıtladığı iki ciltlik büyük bir kitap çıkardı. Proudhon ve Marks, 1844 - 1845 kışında Paris'te tanışmışlardı. Sosyal ve felsefi olaylar konusunda birlikte çok tartışmışlardı. 1848'de Proudhon, sosyal sorunun çözümüyle ilgili çözümünü açıkladı. Bu çözüm, küçük üreticilerin ucuza ve hatta faizsiz kredi alabilecekleri bir halk bankasının kurulması ve ürünlerini eşdeğerlerle mübadele edebilmeleri idi. 1848 haziranı ara seçimlerin-

de Millet Meclisi'ne seçildi. Gericiler tarafından saldırılara uğramasına yolaçan bir dergi, birçok kitap ve broşür yayımladı. 1865'te Paris'te öldü.

Proudhon'un temel düşünceleri şöyle özetlenebilir:

Mülkiyet adalete aykırı ve zararlıdır. Bir toprakla uğraşılması, o toprak üzerinde mülkiyet hakkı sağlamaz. Emek de toprak mülkiyetinin temelinde olamaz, çünkü toprağı hiç kimse yaratmamıştır. Ayrıca deney de emeğin mülkiyete varmadığını göstermektedir; çünkü işçiler yoksuldur. Tanınmış hak, sadece, herkesin kendi öz emeğiyle yarattığı nesnelerin (mülkiyeti değil) elde bulundurulmalarıdır. Ama bugünkü mülkiyet rejiminde mallar eşit değerle mübadele edilmiş değildir. İşçi, kendine verilen ücretle, emeğiyle yarattığı malı, hiçbir zaman satın alamaz. Üretim araçlarını ellerinde bulunduranlar, başkasının emek ürününün bir kısmını toprak geliri (rant) kazanç ve faiz olarak kendilerine malederler. Adalete aykırı bu durumu ortadan kaldırmak için komünizm ya da sosyalizm değil, emekçilerin kendileri tarafından yaratılmış olan değerleri aynı miktarda başka değerle mübadele edebilecekleri bir toplum gereklidir. Zanaatçılar, halk bankasından alacakları ucuz kredi yardımıyla bağımsız bir biçimde çalışabilecek, sonra da emeklerinin ürününü aralarında eşdeğerle mübadele edebileceklerdir. Karşılıklı kredi ve eşit değerlerin mübadelesi: Toplumun temeli bu olmalıdır. Böyle bir topluma gerekli olan, devlet değil, tam bir özgürlük ve eşitliktir. Proudhon tarafından öne sürülen sistem, özetle, karışıklık ve anarşidir. Bu, temeli bakımından küçük burjuva nitelikli bir teoridir; çünkü kapitalizmin gelişmesini, Constantin Pecqueur'ün çok iyi görmüş olduğu gibi, ortaklığı ve ekonomik güçlerin merkezileşmesine doğru güçlü bir eğilim gösteren gelişmeyi hiç hesaba katmaz.

Şimdi, daha az önemli sosyalistler ve sosyal eleştiricilere geçelim. 1830 yılında Korsika Başsavcısı olan Etienne Cabet (1788-1856) ilkin bir cumhuriyetçi burjuvaydı ve bundan dolayı Louis-Philippe hükümeti tarafından Millet Meclisine seçildi ve orada cesaretle görüşlerini savundu. 1843'te hapse mahkum olunca Londra'ya kaçtı; orada Owen'ci hareketle tanıştıktan ve Thomas More'un 'Ütopya'sını okuduktan sonra komünist oldu. Fransa'ya döndükten sonra 1842'de, çok büyük bir başarı kazanan ve komünist görüşlerin ilerlemesinde rol oynayan 'Le Voyage en İcarie' (İcarie'ye Yolculuk) adında ütopyacı bir roman yazdı.

Pierre Leroux (1797 - 1881), 1834'te Saint-Simon' culuğa katılan ilk işçi oldu. Mesleği dizgicilikti; daha sonraları Saint-Simon'cuların organı 'Le Globe'u kurdu. Daha sonra, Saint-Simon'culuktan döndü ve sosyal-mistik-dinci bir reformcu oldu. O dönemde sosyal eğilimli romanlar yazmakta olan Georges Sand' ın üzerinde büyük bir etki yaptı.

Louis Blanc (1811 1882), çok başarı kazanan bazı tarihi kitaplar yazdı. 'Organisation du Travail' (Çalışmanın Düzenlenmesi) 1848 devriminin parolası oldu. Rekabeti, çağdaş sefaletin kaynağı olarak mahkûm ediyor ve şu çareleri öne sürüyordu: Demiryolları ve madenlerin millileştirilmesi, devletin yardımıyla işçilere üretim kooperatifleri kurulması.

Louis Blanc, 1848 İhtilalinde önemli bir rol oynadı. Görüşleri Almanya'da da yayıldı. Bu görüşler o kadar tutuluyordu ki Lasalle onları kendine aktardı ve Alman işçileri arasındaki çalışmalarının temeli yaptı.

1848 Devrimi

1848 Devrimi'nin incelenmesi, işçiler ve devrimciler için, daha önceki herhangi bir devrimden çok

daha önemlidir. Proletarya, ancak 1848 şubatından beridir ki kendi istekleri ve birinci planda da politik ve ekonomik iktidarı ele geçirmek isteğiyle tarih sahnesine ilk olarak girer.

Bu devrimin olayları gerek bugün gerekse gelecek için derin dersler taşır.

Küçük burjuva muhalefetin ilerlemeleri, maliyenin aşırı derecede düzensiz işleri, kırallığın yüksek memurlarının bozulması, sosyalist ve devrimci düşüncelerin gelişmesi, 1845 ve 1846 yıllarının devşirilen kötü ürünü ve 1847'nin hayat pahalılığı, bütün bu etkenler burjuva krallığının itibarını düşürdü. Burjuvazinin bir kısmı ve Paris küçük burjuvazisi, işçileri barikatlara çağırdılar. Onlar da 24 şubat 1848'de bu çağrıya uydular ve askerle birkaç çatışmadan sonra devrim başarı kazandı. Kral kaçtı; halk, geçici hükümetin üyelerinin bir listesinin yapıldığı 'Le National' ve 'La Rèforme' gazetelerinin önünde toplanarak bu listeyi kabul etti. Cumhuriyetçiler, yalnız cumhuriyetçilerden kurulu bir hükümet istiyorlardı, ama barikatlarda dövüşenlerin verdiği korku onları hükümete şu iki sosyalisti almaya karar vermek zorunda bıraktı: Louis Blanc ve Albert. (Bu ikincisi bir işçiydi). Hükümetin başında bulunan, büyük şair ve cumhuriyetçi hatip Lamartine'di. O ve arkadaşları, işe, 'ideallerine' ihanetle başladılar. Cumhuriyeti ilân etmekte tereddüt gösteriyorlardı; ama yine de 25 şubat günü, Raspail'in kendini sözcüsü yaptığı Paris işçilerinin baskısıyla buna karar verdiler. İşçi Marche da hükümete, 'çalışma hakkı'nı zorla kabul ettirdi. Elinde dolu tabancasıyla Lamartine'in önünde o, 'çalışma hakkı' formülünü hazırlayana ve imzalayana kadar durdu. Bu formül 1848 Devrimi'nde 1918 Alman Devrimi'nde 'sosyalizasyon' formülünün oynadığı rolün eşi bir rol oynadı. Hükümet, Louis Blanc'dan ve Albert'den kurtulmak için, Luxembourg'da toplanan ve iki sosyalist bakanın yö-

nettiği bir İş Komisyonu tâyin etti. Constantin Pecqueur, komisyonun sekreteriydi. 'Çalışma hakkı'nı fiilen sağlamak için gerçekte işçi isteklerinin değerini düşürmek ve sosyalist görüşlerin ütopyacı niteliğini kanıtlamak amacıyla 'ulusal atölyeler' kuruldu. Bu arada hükümet çok istekte bulunan işçilerin gemini kasmak, sonunda da onları ezmek için silahlı bir kuvvet kurdu.

Blanqui, geçici hükümetin planının ne olduğunu anlamıştı; bu hükümetin yerine, diktatoryayı uygulamak ve ülkeyi temel reformlara hazırlamakla yükümlü sosyalist bir hükümet getirilmesini istedi. Bu öneriye karşı geçici hükümet, herkese oy hakkı tanınmasıyla kurulacak bir meclisin toplanmasını istedi. Bu öneriden hoşnut kalan sosyal demokratlar, öneriyi desteklediler ve Banqui ile taraftarlarından yüz çevirdiler.

Bundan sonra artık hükümet partiyi kazanmış oldu. Sözde komünistlere karşı, ama aslında proletaryaya karşı olan silahlı kuvvetini arttırdı ve Blanqui 16 nisan 1848 de, geçici hükümetin devrilmesi için büyük bir gösteri düzenlediği zaman, hükümet, halkta, yaman bir komünist korkusu uyandırmayı başardı. 16 nisan günü, Paris sokaklarında, ellerinde yazılar ve yazılı bayraklarla, büyük bir silahsız adamlar topluluğu harekete geçti: Yazılarda şunlar vardı: 'İnsanın İnsanı Sömürmesinin Kaldırılması', 'İş Hakkı', 'Çalışmanın Düzenlenmesi'. Ama hükümetin sosyalistlere değil komünistlere karşı savaştığı yolunda yaptığı propaganda ve ileri sürdüğü ustaca bir parola ulusal muhafızların gösteriyi «Kahrolsun Komünistler!» haykırışlarıyla karşılamaları sonucunu verdi. Sosyal demokratlarla küçük burjuvalar o kadar iyi ve sıkı bir ağız birliği ettiler ki sonunda gösteri başarısızlığa uğradı. Sonuç gericiliğin gücünün artması oldu. Nisan sonunda seçimler yapıldı: Hiçbir sosyalist aday kazanamadı. Rouen'da seçim kavgalarında bazı işçiler öldü.

Geçici hükümet, burjuvazi tarafından övgülere boğulmuş, bütün sosyalist ve komünistler tarafından lânetlenmiş olarak işten çekildi.

Millet Meclisi 4 mayıs günü toplandı ve salt burjuva bir hükümet tâyin etti. On bir gün sonra, Blanqui, Polonya ve İtalya lehinde düzenlenmiş bir gösteriyi, bu gösterinin yönetimini ele alarak, Millet Meclisine yöneltti. İçeri girdi, kürsüye çıktı ve oradaki baylara yerlerini sadece işçilerin özveri anlayışına borçlu olduklarını, hükümetin işçilerin öldürülmeleri suçuna bulaşmış olanları cezalandırmak için hiçbir şey yapmadığını ve gerçek görevinin sosyal sorunlarla uğraşmak olduğunu hatırlattı.

Blanqui'nin bu müdahalesi sosyalist unsurları bir an için birleştirdi. Bütün sosyalist eğilimlerin temsil edildiği bir bakanlar listesi yapıldı. Ama çok geç kalınmıştı. Gericilik sağlam bir biçimde yerleşmişti ve iktidarın dizginlerini elinde sıkıca tutuyordu. Yeni hükümet, Luxembourg komisyonunu görevinden aldı; ulusal atölyeleri kapadı ve işsiz kalmış olan işçilere orduya girmelerini yada taşraya dönmelerini öğütledi. Böylece, halk yığınlarını, onların haziranın son haftasında ayaklanmalarına kadar kışkırttı. Paris sokakları bir kez daha barikatlarla doldu. Cumhuriyetçi General Cavaignac, ayaklananlara karşı harekâta komuta etmekle görevlendirildi. Üç günlük bir çatışmadan sonra proletarya ayaklanması kanlı bir biçimde bastırıldı. Cumhuriyetçi burjuvazi böylece gerçek cumhuriyetçileri ezdi ve yolu Fransız Cumhurbaşkanı seçilen Louis Napolyon'a açtı. O da, 2 aralık 1851 hükümet darbesiyle diktatörlük kurdu ve bir yıl sonra kendini imparator ilân ettirdi.

Blanqui yeniden hapisteydi. Louis Blanc ve sosyal demokratların birçoğu ise hapisten kurtulmak için yurt dışına kaçmışlardı. Şubat 1848 Devrimi işte böylece, sosyalistlerle işçilerin bölünmeleri ve deneyimsizlikleri sonunda kanlı bir bozgunla bitti.

BEŞİNCİ KİTAP

19. ve 20. yüzyıllar

1800'DEN 1840'A ALMANYA

Kurtuluş Savaşının Sonuçları

Alman politikasının en büyük yanılgılarından biri, Alman devletlerinin Fransız Devrimi ve (1792-1815) Napolyon Fransa'sına karşı savaşlara katılması olmuştur. Yüzyıl Savaşlarının kötü sonuçlarını düzeltmeye ancak 1750'de başlayan Alman halkı, yerli zorbalık ve gericilik yararına oluk gibi kan döktüğü sömürgeci ve sınai İngiliz politikasını, çarlığın ve feodal sınıfın kazancı uğruna her şeyi yaptığı bir serüvene sürükledi.

Bütün bunlar Almanya'nın ekonomik ilerlemesinin ve Avrupa'nın demokratlaşmasının zararına oldu. Fransız Devrimi'ne karşı Avrupa devletlerinin güçbirliği savaşları olmasa, ne Jakoben terörcülüğü, ne de Napolyon sömürgeciliği olurdu. Bozgundaki yada Fransız Devrimi'nin yozlaşmasındaki en büyük sorumluluk payını İngiltere kadar Alman devletleri de taşır.

Doğrusunu söylemek gerekirse, Fransız halkının Avrupa gericiliğinin üstesinden gelmesine ve Alman burjuvazisinin politik ve ekonomik bakımdan ilerlemesine fırsat vermesine ramak kalmıştı. Eski Cermen İmparatorluğu, Napolyon'un amansız darbeleri altında yıkılmış, Prusya ile Avusturya tam bir çaresizlik içine düşmüş ve İngiliz rekabeti kıtada büyük bir başarısızlığa uğramıştı. Ama bu çok büyük olanağı kullanabilmek için, geniş görüşlü bir kuşak

gerekliydi ve o da o zamanın Almanya'sında ne yazık ki yoktu. Alman burjuvazisinin kurulu düzene olan duygusal bağlılığı, şövenizmi kölece anlayışı onu yeniden gericiliğin kucağına attı ve ekonomik sefalete götürdü. Bununla birlikte, Prusya'da Jena sonrasında Stein ve Hardenberg tarafından gerçekleştirilmiş olan birkaç reform; yerel yönetim reformu ve toprak reformu (1807 - 1816) ancak Fransız Devrimi'nin etkisiyle gerçekleşebilmiştir. Ulusal dayanışma ve birlik isteği bütün felâketlere rağmen devam eden biricik şeydi. Prusya Kralı III. Friedrich-Wilhelm ve Çar I. Aleksandr, Napolyon'un Rusya seferinin (1812 - 1813) sebeb olduğu başarısızlıktan sonra, Alman halkına, Almanya'ya özgürlük ve bağımsızlık vereceklerini vadettikleri zaman bunu hesaba katmak zorunda kaldılar.

Alman halkı, kendini başdöndürücü bir heyecanla, Kurtuluş Savaşı (1813 - 1815) denen savaşa attı; Napolyon'un ordularını yenerek İngiltere'ye, dünya pazarının ve sömürge imparatorluğunun egemenliğini; Alman prenslerine de yeniden taçlarını kazandırdı; bunun cezasını da Kutsal İttifak'ın kurulması, Metternich'in egemenliği, basının sesinin kısılması, Alman yurtseverlerinin hapsedilmeleri ve bölünmüş Almanya'nın olduğu gibi kalmasıyla çekti. Julius Mosen, 'Leipzig'te Halkların Çatışması' adlı şiirinde şöyle yakınır:

«Birçok yiğit arkadaş / Kendilerine bir yurt satın almak istiyordu / Leipzig'te, silahlarla / Özgür bir yurt...

«Leipzig'te / çoktur / Toprağın altında yatanlar / Mezarlarının üstünde fareler / Onlara bir ölüm türküsü söyler.

«Ne istiyorsunuz arkadaşlar? / Orada yatan / Neden o kadar çok kırmızı kan / Aktı?»

Ama şairlerin sızlanmaları, aydınların tepkileri Fransız halkının, 1820 ve daha sonra da 1848 Dev-

rimi'yle, sonunda Almanya'da liberalizmin ve sosyalizmin yolunu açtığı güne kadar yararsız kaldı.

Ekonomik ve Politik İlerlemeler

Karşı devrimci kampanyalardan ve sözde kurtuluş savaşlarından Alman halkı parçalanmış, zayıflamış ve yoksul düşmüş olarak çıktı. Fransız işgali ona bir milyar mark'a yakın savaş ödeneğine malolmuştu. 1816 ile 1817 yılları da kötü bir ürün ve kıtlık getirdi. Halk yığınlarının tüketimi, mağazalar ve depolar mal dolu olduğu halde hemen hemen sıfıra düştü. Çağdaş tekniğin bütün başarılarıyla donanmış olan İngiliz rekabeti, Silezya'nın tekstil endüstrisini ezerek dokumacıları korkunç bir yoksulluğa düşürdü. Gerçekten, ulusun yoksullaşması, endüstrinin makinalaşma temeli üstüne yeniden düzenlenmesine olanak vermiyordu. Çok düşük ücretler de makina kullanılmasını zaten gereksiz kılmaktaydı. Yalnız, Fransız Devrimi'nin daha özgür koşullar sağlamış olduğu ve Fransız politikasının, Ren havzasının olası bir ilhakını tasarlayarak dostça bir tutum takındığı Ren - Vestfalya bölgesi ekonomik bakımdan ilerledi ve endüstri devriminin genel gidişine katıldı.

Bununla birlikte, durum 1830'dan sonra düzelmişti. Temmuz Devrimi, Alman burjuvazisini yeniden yüreklendirmişti. Braunschweig Düklüğünde, Hessen Prensliğinde, Saksonya ve Hanofer'de, yerel hükümetleri bazı ödünler vermek zorunda bırakan ayaklanmalar başladı. Güney Almanya devletlerinde politik hayat kızıştı. Hattâ iş, bir Alman parlamentosunun toplantıya çağırılacağının söylenmesine kadar gitti. Ekonomik çalışmalar güç kazandı ve doğa bilimleri parlak bir ilerleme gösterdi. Albert Lange, 'Maddeciliğin Tarihi' adlı yapıtında bize o dönemdeki ekonomik ve entelektüel durumun ilgi çekici

bir görünümünü çizer. Temmuz Monarşisi'ne ve Fransız Anayasacılığına o dönemin burjuva çevrelerinde halkın sevgisini kazandıran, varlıklı sınıfların maddi çıkarlarına verdikleri pek özel önemdir. Artık kamuoyunun kılavuzu, Hansemann gibi bir işadamı ve bir tacir olabilirdi. 1830 yıllarının başında, meslek dernekleri ve bu türden öbür örgütler, yağmur sonrasında çıkan mantarlar gibi bir anda boy gösterdiler. Öğretim alanında, çeşitli sanat ve bilim kolları olan birçok kurum, meslek ve ticaret okulları kuruldu. Yerel hükümetler, ulaşıma büyük önem verdiler. 1834'de, Almanya içinde mübadele özgürlüğünü gerçekleştiren Gümrük Birliği kuruldu. Almanya'da ilk demiryolları da yine bu dönemde ortaya çıkmıştır. 1835 yılı, bu bakımdan çok önemli olmuştur. Bu yılda ilk demiryolu kuruldu. Strauss'un o dönem için çok atak din eleştirisi 'İsa'nın hayatı' ve Gutzkow'un, kalebentliğe mahkum edilmesine yol açan 'Şüpheci Wally' adlı romanı yayımlandı. Bu romanda, dinsel inanç bakımından özgürlükçü bir anlayış savunuluyordu.

Doğa bilimleri alanında kimya, Liebig'le; fizyoloji, Johannes Muller'le; coğrafya, Aleksander de Humbold'la; matematik ve fizik ise C.F. Gauss'la büyük bir ilerleme gösterdi.

Yazarlar ve şairler gitgide, idealizm ve romantizmden yüz çevirdiler. Maddeye göre ruhun üstünlüğünü öne süren idealist felsefenin yerine, gerçekçi, maddeci ve varlığa düşünceden önce yer veren, nesneyi düşünceden önceye koyan bir felsefe yayıldı.

Din incelemeleri alanında, bu değişiklik önemli sonuçlar getirdi. O zamana kadar hep, insanın Tanrı tarafından yaratıldığı söylenmişti. Şimdi ise tersine, insanın kendi öz aklını tanrılaştırarak Tanrıyı yarattığı söyleniyordu. Tanrının varlığını bütünüyle yok sayan bu yeni anlayış, Ludwig Feuerbach'ın 1841'de yayımlanan ve çağdaşlarının anlayışı üstünde

büyük bir etki bırakan 'Hıristiyanlığın Özü' adlı yapıtıyla yaygınlık kazandı.

Bu anlayış, felsefî bakımdan da çok önemli sonuçlar doğurdu. O zamana kadar, dünyayı mutlak ruhun yada Tanrının yarattığı ve yönettiği yada Hegel gibi, mutlak bir ruhun, maddi dünyayı gelişmesi sırasında yavaş yavaş, bize göründüğü gibi yaratarak tarih boyunca etkilediği söylenmişti. Şimdi ise, maddenin her zaman için varolmuş olduğu, inorganik maddeden (madenler), organik maddeye (bitkiler ve hayvanlar) kendi kendine ve kendi iç yasalarına göre geliştiği söyleniyordu. Ruh, madde olmadan varolamaz. Ruh, organik maddenin mide ve barsakların gıdayı kana dönüştürmesi gibi, beynin bazı izlenimleri duyu verilerine dönüştürmesini sağlayan basit bir görevdir; yada maddede her zaman için vardır, ama kendini ancak organizmanın içinde olduğu zaman ve insanda bilinçli akıl olarak belirince belli eder. Birinci varsayıma göre ruh, maddi hareketin bir ürünü olması dolayısıyla, özel bir güç oluşturmaz. İkincisine göre gerçekten özel bir güç oluşturur ama bu güç maddeye sıkıca bağlıdır ve ona paralel olarak davranır. Dolayısıyla ruh ile madde tek bir varlık, dünyanın gerçek özünü oluştururlar.

,Teolojik yada idealist dünya görüşüne karşı, Tanrıya ve meleklere karşı bu saldırı, monarşik krallık ve bürokrat devlete karşı sürdürülen saldırıya paralel olarak sürüp gitti. Devleti yaratan ve sürdüren, ne bürokrasi ne de polis değil, yurttaşlar, üreticilerdir. Bundan dolayı da hükümeti onlar kurmalı yada hiç değilse hükümete katılmalıdırlar.

Monarşik seçime ve ulusun birçok egemen devlete bölünmesine muhalefet, Alman burjuvazisinin içinde bulunduğu, ulusal ekonomik güçleri biraraya toplamak gerektiği ve eski Cermen İmparatorluğu temeli üstüne birlik kurmak isteğinden doğmuştu.

Kilise doğmaları yerine vicdan özgürlüğü, skolastik yerine düşünce özgürlüğü, zabıta düzenlemeleri yerine çalışma özgürlüğü, çok sayıda egemen devletler dağınıklığı yerine ulusal birlik: Alman burjuvazisinin programı 1830'dan beri buydu. Başlıca temsilcileri, felsefe alanında genç Hegelciler (David Strauss, Ludwig Feuerbach, Bruno Bauer); edebiyatta da Genç Almanya Topluluğuydu: (Boerne, Heine, Gutzkow Laube). Bu, bütün sorunlarla ilgilenen pek hareketli, aydın bir kuşaktı. Ama aralarından pek azı yeteneklerini sonuna kadar geliştirmeyi ve bir dereceye kadar önemli bir eylem yürütmeyi başarabildi. Bundan dolayı da, ya Fransa'ya, ya Belçika'ya, yada İsviçre yada İngiltere'ye kaçarak hapisten kurtulmak yada sansür rejiminin altında ezilmemek amacını güttüler. Özü bakımından liberal olan bu akım, en aşırı ifadesini Max Stirner'in Tanrı, insanlık, kolektivite, ahlâkçılık gibi bütün genel kavramları katkısız olarak aklın yarattığı yapılar sayan ve gerçeği yalnız bireyde gören 'Birey ve Mülkiyet' (1845) adlı kitabında buldu. Stirner, bireyci anarşizmin gerçek temsilcisidir. Kitabı, gücünün büyük bir kısmını, tam o dönemde kendini göstermeye başlayan komünist harekete karşı durmasından almıştır.

Başlıca Sosyalist Akımlar

Aşağı yukarı 1842'den beri Ren-Vestfalya'da, yani modern endüstri tekniğinin girdiği başlıca bölgelerde kendini göstermeye başlayan sosyalist akımlar, dışardan gelmiştir. Bu dönemin Alman sosyalizmi, Fransız sosyalizminin bir yansısından başka bir şey değildi. Ama sol Hegel'ci çevrelerde, sosyalizmi Alman felsefesinin içinden çıkartmak yolunda çaba gösterildi. Bu konuya ilerde yeniden döneceğiz. Burada sadece, 1842'den başlayarak Almanya'da sosyalist görüşlerin yayılmış olduğunu ve ulusal birlik

hareketinin yanında sırf sosyalist bir hareketin kurulduğunu söylemekle yetinelim. 1844'de Bohemya ve Silezya dokumacıları arasında patlak vermiş olan işçi ayaklanmaları herkesin dikkatini sosyal sorunlara çekerek büyük bir etki yaptı.

Denebilir ki, Alman sosyalizmi 1844'te doğmuştur. Gerçekten, Marks, Paris'te öğretisini işlemeye 1844'te başlamıştır. O zaman Berlin'de öğrenci olan Lasalle de, babasına, Silezya ve Bohemya'daki işçi karışıklıklarının gerçekte komünizmin ilk kıpırdanışları olduğunu 1844'te yazdı. Heine, başlangıç bölümü açıkça komünist olan 'Dokumacılar ve Almanya' adlı yapıtını 1844'te yazmıştır. Alfred Meissner de devrimci ve sosyalist şiirlerini 1844'te yayımladı. Sosyalist Alman gazeteciliğinin doğuşu da 1844'tedir. Kısaca şu adları sayalım: Fransız-Alman yıllığı (Paris, 1844), Vorwaerts (Paris, 1844), Weserdampfboot (Bielefeld, 1844), Geşellshaftsspiegel (1845-1846), Rheinische Jahrbücher (1845-1846), Deutsches Bürgerbuch (1845-1846). v.b...

İlk Alman Sosyalistleri: Gall ve Büchner

Almanya'da, sosyal durumu anlamak amacıyla ilk olarak çaba gösteren kişi, 1824 yılına doğru Ludwig Gall (1791-1863) olmuştur. Bir yanda, «bütün toplumu uçuruma sürüklemekle tehdit eden» ve günden güne yayılan genel yoksulluk, öte yanda, mağazalar ve depolara yığılmış sınırsız zenginlikler arasındaki karşıtlık onu şaşırtmıştı. Almanya o zaman, Fransa ve İngiltere gibi tam bir üretim fazlası krizi içinde bulunuyordu. Gall, «Her zaman zenginler ve yoksullar olduğunu ve insanların yaptığı kurumların eksiksiz olamayacağını söylememeli,» der. Çünkü böyle bir söz, pek bayağı bir kaçamaktan başka bir şey değildir. Gerçekte «toprak, dünyanın bugünkü nüfusunun iki katını geçindirmeye gerekli olandan da-

ha çok beslenme aracı sağlamaktadır ve toplumun üst sınıflarıyla alt sınıflarının durumu arasında her zaman için, bugün gördüğümüz gibi bir uçurum olduğu da doğru değildir. Bu uçurum yıldan yıla, bilimler ve sanatlar ilerledikçe derinleşmiştir; çünkü bu ilerlemeler yalnız üst sınıflara yarar sağlamaktadır.»

Bu yoksulluğun nedenini Gall, insanın emek gücündeki değer yokluğunda görür. Bundan açıkça anladığı da işçi nüfusunun kapitalist sınıfa oranla güçsüzlüğüdür. Bununla birlikte, modern toplumun sınıflara bölünmesi konusundaki düşüncesi açık seçik değildir.

Gelirini, faizden, kârdan, yıllık kiradan, aylık kiradan, görev aylıkları ve hizmet ödeneklerinden sağlayanların hepsinin girdiği varlıklılar sınıfının karşısında köylüler, zanaatçılar ve ücretli işçiler bir sınıf oluşturur. Karşı çıkarlarla açık bir biçimde bölünmüş olan bu iki sınıf, birbirleriyle sürekli düşmanlık içindedirler. Varlıklı sınıfın durumu, emekçi sınıfın durumunun kötüleşmesiyle aynı oranda düzelir. Bu tehlikeli süreç, bütün zenginliği varlıklı sınıfın elinde toplamaya; nüfusun kalan kısmını ise bu sınıfın hizmetine vererek onları bir köle topluluğu durumuna sokmaya; bütün kültürü yok etmeye; kısaca, en yüksek bilgeliğin bile kendini önünde güçsüz saydığını itiraf edeceği bir durum yaratmaya yöneldiğine göre, kaçınılmaz bir biçimde, felâkete götürür. Gall bu duruma, köylülerin yardımına koşmak için tahıl bonoları çıkararak çare bulmayı öne sürer. Köylü nüfusun durumunun düzelmesi, ticaret ve sanayi üstünde hayırlı bir etki yapacaktır.

Fransız ve İngiliz sosyalizm edebiyatını iyi bildiği (Fourier, Owen) anlaşılan Gall, daha sonraları, sosyal bozukluğa çare olarak üretim kooperatifleri kurulmasını öne sürdüyse de sosyalist propagandadan bütün bütüne yüz çevirerek kendini yalnız beslen-

me sorununun incelemesine verdi.

Şair Georg Büchner (1813 - 1837) ise, sosyal dönüşümün teorik sorunlarından çok, salt devrimci eylemle ilgileniyordu. Darmstad Kolejinden çıktıktan sonra, Strasbourg'ta tıp ve doğa bilimleri okudu. 'Halkın Dostları' ve 'İnsan Hakları' çevreleriyle orada tanışmış olması mümkündür. 1834'te Giessen'e dönüşünden sonra, Doktor Weidig'in yönettiği gizli derneğe girdi ve Kutsal Kitaptan alınmış birçok sözle süslediği 'Şatolara Savaş, Kulübelere Barış' başlığını taşıyan risaleyi yazdı. Büchner aynı yıl, gizli bir 'İnsan Hakları Derneği' kurdu. Tutuklanmak üzere iken Strasbourg'a; oradan da bir profesör yardımcılığı bulduğu Zürich'e kaçtı, kısa bir süre sonra öldü. Kavga arkadaşı Weidig 1835'te tutuklandı ve kendisine çektirilen işkenceden kurtulmak için, Büchner'in ölümünden dört gün sonra 23 şubat 1837'de hapishanede intihar etti.

Büchner'in, 'Danton'un Ölümü', 'Wozzeck' adlı dramlarının belirli olarak sosyalist bir yanı yoktur. Olsa olsa, ezilen sınıflara büyük bir sempati duyduğu bu yapıtlarda görülür. Fransız gizli derneklerinin düşüncesi üzerindeki etkisi ancak Gutzkow'a mektuplarında açıkça belli olur. Bunun gibi, 5 nisan 1833'de, Frankfurt polis merkezi baskını dolayısıyla ailesine şöyle yazmıştı: «Düşünceme göre, bu dönemde yararlı bir şey varsa o da sertliktir.» Ona göre, Alman prenslerini reformlara rıza göstermek zorunda bırakacak başka yol yoktu.

1835 temmuzunda, Gutzkow'a Strasbourg'tan şöyle yazar: «Dünyada biricik devrimci unsur, zenginlerle yoksullar arasındaki ilişkidir. Ancak açlık, özgürlük tanrıçası olabilir.» Büchner, artık propagandanın etkililiğine inanmıyordu. 1 ocak 1836'da ailesine Strasbourg'tan şöyle yazmıştır: «Ben zaten hiçbir zaman, Genç Almanya Grubundan, Gutzkow ile Heine'nin grubundan olmadım. Dinsel ve sosyal dü-

şüncelerimizin tam bir dönüşümüne günlük edebiyat yoluyla varılabileceğini tasarlamak, sosyal ilişkilerimiz üstünde tam bir bilgisizlik göstermek demektir.» Bunun gibi, Gutzkow'a da şöyle yazar: «Doğrusunu isterseniz, ne siz, ne de dostlarınız bence doğru yolda görünmüyorsunuz. Fikir propagandasıyla toplumu yeniden kurmak mı? İmkânsız! Çağımız tam anlamıyla maddecidir. Kültürlü sınıfla kültürsüz sınıf arasındaki uçurumu doldurmayı hiçbir zaman başaramazsınız. Ben varlıklı azınlığın hiçbir zaman kendi isteğiyle ayrıcalıklarından vazgeçemeyeceği kanısına vardım.

Büchner, çağımızda devrimci sınıfı yalnız proletaryanın oluşturduğundan bile kuşkulanan bir isyancıdır. Ama onu eyleme, yalnız açlığın ve peygamberce bir kehanetin sokabileceğine inanır. Sosyal sorunlarda, mutlak bir hak ilkesinden hareket etmek gerektiğini bildirir. Düşünceleri, o zaman Fransa'da geçerli ve Lammenais, Leroux v.b. tarafından temsil edilmekte olan reformcu akımların güçlü bir biçimde etkisi altındadır.

O zaman Paris'te yaşayan Alman mültecileri için durum büsbütün başkaydı. Bunlar, şimdi incelemesine geçeceğimiz gizli devrimci derneklerin çalışmalarına büyük ölçüde katıldılar.

YABANCI ÜLKELERDE DEVRİMCİ ALMAN DERNEKLERİ

'Sürgünler Birliği'

Almanya'nın birliği ve özgürlüğü için çalışanların 1815'ten sonra uğradıkları zulüm ve ülkeyi kırıp geçiren ekonomik kriz, birçok Almanı başka ülkelere sığınmak zorunda bıraktı. 1830 Devriminden ve özellikle 1832'deki, 30.000 kişinin katıldığı Hambach demokratik gösterisinden ve Frankfurt polis merkezi baskınından (1833) sonra gitgide daha çok sayıda devrimci Paris'e giderek Fransız cumhuriyetçileri ve sosyalistlerinden destek gördüler. İlkin, Almanya'nın özgürlüğü ve birliğinden başka amacı olmayan 'Alman Yurtsever Derneği'ni kurdular. Bu dernek 1834 yılı başında, Jacob Venedey ve Dr. Theldor Schuster'in yönettiği 'Sürgünler Birliği'ni (Ligue des Proscrits'yi) yarattı. Venedey, Heidelberg Üniversitesinin, polisin kovuşturmasından kaçmak için Fransa'ya sığınmak zorunda kalmış olan eski bir öğretim üyesiydi. Paris'te, iyi bir Alman demokratı olmakla birlikte Fourier'cilere karşı sempatisini de gösterdiği 'Sürgün' (Le Proscrit) gazetesini yayımladı.

1840'da yurduna döndü ve Frankfurt Ulusal Meclisi'ne üye seçildi. Arkadaşı Theodor Schuster, Göttingen Üniversitesinin eski bir öğretim üyesiydi ve orada, Temmuz 1838 Devriminden sonra Dr. Ruschenplat ve Dr. Ahrens ile birlikte silahlı bir ayaklanma yönetmişti. Fransa'ya sığındıktan sonra gizli derneklere girdi. Sürgünler Birliği'nde Venedey'in

demokratik görüşlerine, daha açık bir sosyal görüşle karşı çıktı. Daha o zamandan, toplumu bir varlıklılar azınlığı ve yoksullar çoğunluğuna bölünmüş olarak görüyordu. Kısa bir süre sonra Buchez'in etkisiyle, üretim kooperatifleri kurulmasını öne sürdü. Ama Buchez'in görüşünü hiçbir zaman aşmış değildir. Proletaryacı devrimci akım daha güçlü duruma geldiği zaman, bu çatışmadan büsbütün uzaklaştı.

Sürgünler Birliği, Fransız İnsan Hakları Derneğiyle ilişki halindeydi. Birliğin tüzüğünde şu ilkeler yer almıştı: «Almanya'nın kurtuluşu ve 'İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi'ndeki ilkelerin gerçekleştirilmesi.» Bu tüzük, alt dereceli üyeler içindi. Buna karşılık 'Montagne Tüzüğü' üst dereceli üyeler içindi ve programında şunlar vardı: «Almanya'nın özgürlüğü ve demokratik bir rejim kurulması. Bu amaca ancak, önce Alman dilini konuşan ülkelerde, sonra bütün dünyada sosyal ve politik eşitliği, özgürlüğü, yurttaşlık haklarını ve halk birliğini kurarak varılabilir.»

Sürgünler Birliği'nde tıpkı Fransız İnsan Hakları Derneği'nde olduğu gibi, bir sağ (Ulusal-Demokrat) kanat ve bir (Enternasyonalci-devrimci) kanat vardı. Bu sonuncusunda, kısa bir süre sonra bir bölünme oldu ve Schuster'in yönetimi altında, 1847'de 'Komünist Birliği'ne dönüşecek olan 'Doğrular Birliği' kuruldu. Marks ve Engels, 'Komünist Manifestosu'nu bu birlik için yazmışlardır.

'Doğrular Birliği'

'Sürgünler Birliği'nin 500 üyesinden yaklaşık 400'ü 'Doğrular Birliği'ne (Ligue des justes) geçti. Büchner'in «Sosyal sorunlarda, bir mutlak hukuk ilkesinden hareket etmek gerekir,» cümlesi; o zamanın ileri çevrelerinde yaygın anlayışı pek iyi dile getiriyordu. 'Doğrular Birliği', sosyal adalet için, bu an-

layış içinde savaşmak istemekteydi. Birliğin üyeleri, Lammenais'nin 1834'de çıkmış olan ve Ludwig Boerne'nin hemen Almancaya çevirdiği 'Tanrıya İnanan Birinin Sözleri' adlı kitabından derin bir biçimde etkilenmişlerdi. Bu kitap, Alman zanaatçı çevrelerinde çok tutuldu. Lammenais (1782-1854), kutsal kitap üslubuyla demokrasi ve sosyal adaletten yana yazan, Kiliseye başkaldırmış bir papazdı. Heine'in dediği gibi, Lammenais, Frikya Takkesini haça giydirmişti.* Onun bu kitabı öyle bir yankı yapmıştı ki, Boerne'nin çevirisinden başka, biri Rauschenplat'ın, öbürü de Weitling'in olmak üzere iki çevirisi daha yapıldı.

Yukarda da söylediğimiz gibi, Schuster, Birlik'teki çalışmalarını kısa bir süre sonra kesti. Yerine, kuruculardan biri olan ve o dönemin komünist edebiyatını çok iyi bilen Weitling geçti; çok geçmeden de Birlik'in gerçek başkanı oldu. Başlıca yardımcısı Karl Schapper'di. Bu kimse, 1833'te Frankfurt polis merkezi baskınına katılmış olmaktan dolayı kovuşturmaya uğradığı için Paris'e kaçmış ve orada Aileler Derneği'ne; sonra da Mevsimler Derneği'ne girmişti. Teorisyen değildi. Bir eylem adamı olarak baskına katılmaya her zaman hazır, hükümet devirmeyi sanki doğuştan tasarlayan bir insandı.

Schapper'den başka, birliğin başlıca yöneticileri şunlardı: 1) Kunduracı Heinrich Bauer; Paris gizli örgütlerinin çoğunda çalışan, olağanüstü enerjik bir adam; 2) Birkaç yıl sonra, Baden Devrimi sırasında ölen Saatçi Joseph Moll; 3) Uzun zaman Paris'te yazar olarak yaşamış ve ütopyacı komünizm çizgisini aşamamış olan Doktor August Hermann (Cabet'nin 'İcarie'sinin Almancaya çevirisini yapmıştır); 4) Doktor German Manuer, Berlinli bir eski öğretmen; bazı Alman gazetelerine yazmıştır. O da ütopyacı komünizm çizgisini aşamadı.

---

* 'Özgürlüğü tattırmıştı' anlamında bir deyim.

Ama Birlik'in 1837-1844 yılları boyunca gerçek başı, Wilhelm Weitling olmuştur. Yapıcı bir zekâsı ve çıkar gözetmeyen bir kişiliği vardı. Marks'tan önceki biricik gerçek komünisttir. Magdeburg'ta, Fransız bir baba ve Alman bir anadan 5 ekim 1808'de doğmuştu. Terzilik öğrendi. 1828'de, doğduğu kenti terketti; 1853'e kadar Saksonya ve Viyana'da çalıştı. Ondan sonra da Paris'e gitti ve orada Doğrular Birliği'ne, ola ki Aileler Derneği'ne de girdi. Bir zaman için Viyana'ya döndü; 1837'de Paris'te komünist propagandasına başladı. 'Olduğu Gibi ve Olması Gerektiği Gibi İnsanlık' (1838) adlı ilk kitabını 'Doğrular Birliği'nin isteği üzerine yazdı. Kitap Lammenais örnek alınarak Kutsal Kitap üslubunda yazılmıştır ve metin dışı şu cümleyi taşır: «Ve ne zaman ki İsa halkı gördü, ona acıdı ve öğretisini benimseyenlere şöyle söyledi: 'Hasat bol, ama az hasatçı var'» Weitling, «Hasat, yeryüzünde eksiksizliğe doğru olgunlaşan insanlık; ürünü de malların kolektifliğidir,» der. İnsanların kolektif yaşayışının temelinde doğa'nın yasası ve Hıristiyanca sevgi bulunmalıdır. Ama Weitling basit bir komünist söylevle yetinmedi. Geleceğin komünist toplumunun planını da hazırladı: İnsanlığın, çalışma ve kolektif yaşama amacıyla, aileler ve aile grupları olarak örgütlenmesi. Tarım ve endüstri, seçimle iş başına gelmiş kurullar tarafından yönetilmeli ve bütün ülkeyi de aile gruplarının şeflerinden oluşmuş bir kurul yönetmelidir.

Weitling'in bu ilk kitabındaki görüşler, bütün propagandasının temelini oluşturur. Daha sonraki yazıları, 'Ahengin ve Özgürlüğün Garantileri' (1842) ve 'Zavallı Günahkârın İncili' (1843), sadece ilk kitabındaki görüşleri geliştirir. Weitling, Fourier'den, Blanqui'den ve Owen'den pek çok ilham almıştır. Ama kendisi de çok düşünmüş ve bağımsız bir eylem göstermiştir. Alman işçilerine, geleceğin açık bir görüntüsü ile komünist bir organizasyon planı verdi

ve özel mülkiyetten, çok doğru olarak komünizm adını verdiği 'kolektif mülkiyete' geçiş sırasında, devrimci diktatorya görüşünü yaydı.

Bununla birlikte, politik savaşın önemini anlamamış olması, kendisinden önce Saint-Simon'un ve Fourier'nin de yaptıkları gibi, insanlığın kurtuluşu görevini gerçekleştirmek için krallara ve yeryüzünün güçlülerine başvurması, eyleminin değerini azaltmıştır. Gerçekten, 'Âhengin ve Özgürlüğün Garantileri'nin vardığı sonuç, Saint-Simon'un 'Yeni Hıristiyanlık'ta vardığı sonucu yada Considérant'nın 'Sosyal Alınyazısı'nın başında Kral Louis Philippe'e yaptığı ithafı andırır. Bu, 1842'deydi. Daha sonraları Weitling tam bir devrimci oldu. 12 mayıs 1839'da Blanqui ve Barbes tarafından yönetilen baskına katılmış, ama kaçabilmişti. Oysa Schapper, Bauer ve Moll bu baskına katılmış olmalarını uzun bir tutuklanmayla ödemişlerdi. Serbest bırakıldıktan sonra Londra'ya gittiler ve orada Birlik'in merkez komitesini kurdular. Weitling ise, kışkırtma hareketlerini 'Le Cri d'Appel de la Jeunesse Allemande' adında bir aylık gazetede sürdürmek üzere İsviçre'ye gitti. Bu gazetenin program yazısında, başka konuların yanısıra şu sözler de vardı: «Biz Alman işçileri de kendi yararımız ve insanlığın yararı için, çıkarlarımızı çok iyi bildiğimizin anlaşılmasını ve Yunanca'ya da Latinceden aktarılmış sözlerle, kibirsizce sesimizi yükselterek, semerin nereden vurduğunu sezdiğimizi herkesin bilmesini istiyoruz.»

İsviçre'de Weitling'den başka, devrimci August Becker ve Sébastien Seiler de vardı. Becker, Giessen'de okumuş ve orada Georg Büchner'in yakın arkadaşı olmuştu. Polisin kovuşturmasından kurtulmak için İsviçre'ye sığınmak zorunda kalmıştı. 1842'de, Köln'de yayımlanan 'Neue Rheinische Zeitung' adlı gazeteye İsviçre'den yazı yazdı. Seiler'e gelince, o Silezyalıydı. Paris'e sığınmış ve 'Mevsimler Derneği'

ne girmişti. Fransa'dan sınırdışı edildikten sonra ise İsviçre'ye gitmişti. Oradan Brüksel'e, sonra yeniden Paris'e gitti ve orada Şubat Devriminde bulundu. 1850'de Londra'ya sığınarak orada Marks, Engels, Willich, v.b. ile birlikte çalıştı.

Komünist çalkantısı en sonunda tutucuların İsviçre'de yetkilileri müdahaleye zorlamasıyla sonuçlandı. 1843 haziranında Weitling, İsviçre'de tutuklandı; yazıları ve mektuplarına elkondu ve bunlar, hükümete teslim edildikten sonra, başında tanınmış Kamu Hukuku Profesörü Bluntschli'nin bulunduğu bir komisyona inceletildi. Başkan tarafından yazılan ve 1843'te yayımlanan rapor bundan sonra artık, görüşlerini halka devlet sayesinde tanıtabilmek için komünistlerin en iyi kışkırtma aracı oldu. Ancak, Weitling bu rapora dayanılarak, kutsal konulara, iyiye, güzele aykırı davranış ve özel mülkiyete saldırmakla suçlandı ve dört ay hapse mahkum edildi. Yüksek mahkemeye başvurularak yapılan bir itiraz ise hapis cezasını altı aya çıkarılması ve Weitling'in sınırdışı edilmesi kararının alınmasından başka sonuç vermedi. Cezasını çektikten sonra Magdeburg'a gönderildi. Oradan Londra'ya daha sonra da Brüksel'e ve Birlik'in bir şubesinin bulunduğu New-York'a gitti; bu şubeyi yeni bir örgütün 'Kurtuluş Birliği'nin (Ligue de Libération) çekirdeği durumuna getirmeye çalıştı.

Weitling ve Devrimci Diktatorya

Bu yeni birliğin amacı, demokratik komünist Aileler Birliği'nin gerçekleştirilmesi olacaktı. Demokratikti, çünkü Weitling'e göre, gerçek demokrasi bütün yurttaşlara oy hakkı tanınmasına ve parlamento manevralarına değil, çalışmanın ve eğlencenin, hakların ve ödevlerin komünizmin ulaşacağı son amaç noktasına göre örgütlenmesine dayanıyordu. Demokrasi

ancak devrimle kurulabileceğine göre «devrime katılacak olanlar, devrimci oy hakkını kazanacaklar ve yeni sosyal düzeni kurmakla yükümlü, devrimci bir hükümet seçecekler. Oy hakkından, yalnızca yararlı bir sosyal görev yapanlar ve çabalarını, yeteneklerini, topluluğa bağlılıklarını gösterenler yararlanacaktır. Kapitalistler, tacirler, kilise adamları, uşaklar ve asalaklar oy hakkının dışında bırakılacaklardır.»

'Aileler Birliği'ne bir hükümet, ne de bir devlettir; sadece işlenmiş ürünlerin mübadelesini sağlayan merkezi bir örgüttür. Üreticiler tarafından seçilmiş kurullar, ekonominin çeşitli konularını yönetir; ücretleri, çalışma saatlerini, v.b. belirler.

Devrimin zaferinden sonra, ülkenin işlerinin yürütülmesi için yalnız 'Kurtuluş Birliği'nin ilkeleri geçerli olacaktır. Proletarya silahlandırılacak, zenginler ve karşı devrimciler silahsızlandırılacak; mahkeme, polis kaldırılacaktı. Emekçiler, açık kalan görevlere, güvendikleri adamlarını geçirecekler, çalışmanın zorunlu olduğu ilân edilecek, israf ve aylaklık cinayet gibi cezalandırılacaktı. Para, kamu hizmetleri mağazalarında, ihtiyaç duyulacak her şeyin satın alınabileceği bonolar çıkarılarak ortadan kaldırılacaktır. Böylelikle zenginler, ne olursa olsun bir şey satın almakta yararlanamayacakları için paralarını topluluğa (kolektiviteye) teslim edeceklerdi. Bütün emekçi halk, mesleki organizasyonlarda kümelenecek ve bu organizasyonlar, meslek komiteleri, sanayi odaları ve bir de çeşitli meslek temsilcilerinden kurulu bir parlamento seçecekti. Bu organlar her bölgede, ürünlerin değerini belirleyeceklerdi. Sosyal savaşın devamı süresince geçici hükümet iş başında kalacaktı. Bu savaş ise, yeryüzünün herhangi bir köşesinde taçlar ve büyük servetler hüküm sürdükçe ve bunların yardımcıları, halkı daha iyi sömürmek

ve köleleştirmek amacıyla aptallaştırdıkça devam edecekti.

1848 Devrimi haberi üzerine Weitling Almanya'ya döndü ve Berlin'de harekete geçmek istedi ama herhangi bir sonuç elde edemedi. Bunun üzerine, birçok yandaşının bulunduğu Hamburg'a gitti. Ancak, bu kentten atıldı ve yine New-York'a döndü. Orada daha yirmi yıl kadar türlü türlü tasarılar ve icatlarla uğraşarak yoksulluk içinde yaşadı ve 25 ocak 1871 günü öldü. Hakkı yeterince teslim edilmiş değildir. Eyleminin, kendine aşırı güveni yüzünden zayıflamış olduğu doğrudur, ne var ki bu kusur, onda olduğu kadar Saint-Simon, Fourier ve Proudhon'da da vardır.

'Doğrular Birliği'nden 'Komünistler Birliği'ne

'Mevsimler Derneği' tarafından düzenlenen baskına katıldıkları için tutuklanan ve aralarında Schapper ile Bauer'in de bulunduğu bazı 'Doğrular Birliği' üyeleri 1839 yılı sonunda serbest bırakıldılar ve Londra'daki Alman işçileri arasında komünist kaynaşmanın merkezi durumuna gelen 'Alman İşçileri Kültürel Derneği'ni kurdular. Dernek, İngiliz hareketiyle ilişkiye geçti. Birkaç yıl önce, 1845'de Londra'da, Londra'ya sığınmış sosyalist demokratlar tarafından 'Kardeş Demokratlar' adında uluslararası bir dernek kurulmuştu. Bu dernekte İngilizler, Fransızlar, Almanlar, İtalyanlar, Polonyalılar, v.b... vardı, dernek devrimci-sosyalist görüşler yayıyordu. Alman İşçileri Kültürel Derneği, aynı zamanda, Londra'ya sığınmış başka uyruklu işçilerin ve zanaatçıların da katıldıkları toplanma merkezi oldu. Doğrular Birliği Merkez Komitesi buradan, Paris, Brüksel, İsviçre ve Almanya üyeleriyle etkin bir yazışma sürdürdü ve komünist görüşlerin, Marks ve Engels tarafından savunulan anlayışların gelişmesini dikkatle izledi. Daha

önce, 1842'de İngiltere'de bir kitap yazmış olan Engels, Londra Merkez Komitesi ve Cabet'nin, Proudhon'un ve Weitling'in düşüncelerinin ağır bastığı Paris şubeleriyle sıkı bir bağlantı sürdürüyordu. Paris'te aynı zamanda Everbeck ve ütopyacı komünizmle bilimsel komünizm arasındaki halka sayılabilecek olan Gründe çalışıyordu. Bu dönemin hareketinde onun tarafından oynanan role ilerde yeniden döneceğiz.

İsviçre'de, Doğrular Birliği'ne katılanlar yavaş yavaş dinsel sosyalizmin etkisi altına düştüler. Demek ki, bu durumda, komünist hareketin entelektüel merkezi Londra oluyordu. Marks tarafından Brüksel'den Birlik üyelerine gönderilen mektuplar onların bilimsel sosyalizm yoluna yönelmelerine yardım etti. Bunun sonucu olarak Birlik'in Merkez Komitesi 1846 kasımında, bütün üyelere komünizmin taktik ve amacını anlatan bir genelge gönderdi. Bunu, 1847 şubatında aynı konuda ikinci bir genelge izledi. Bu arada Merkez Komitesi, Joseph Moll'u, Birlik'in çalışmasına yardımlarıyla katılmaları için Brüksel'e Marks ve Engels'e delege olarak göndermişti.

'Komünist Manifesto'nun hazırlanmasının ve 1848 Alman Devrimi'nin öyküsüne geçmeden önce kısaca, 1840 - 1848 dönemi boyunca Almanya'nın sosyal ve politik durumunu inceleyeceğiz.

III. BÖLÜM

1840'TAN 1848'E ALMANYA

Devrimci Şairler

Prusya'da 43 yıl saltanat sürmüş olan III. Friedrich-Wilhelm 1840'ta öldü. Yerine geçen IV. Friedrich-Wilhelm üstün yetenekli bir kimseydi ama kararsız yaratılıştaydı ve bütün akımları uzlaştırmaya çalışırken bunların her birini kendine karşı çeviriyordu. Çünkü kanısını sürdürecek tutarlılıktan ve ülkesinin içinde bulunduğu durumu kavrayacak anlayıştan yoksundu. Yada doğduğu ve içinde yetiştiği çevrenin inançlarından kendini kurtaracak cesareti yoktu. İyi niyetliydi ama kararlı değildi. Bu tür insanlarda geleneksel önyargılar her zaman, yeni görüşlerin üstesinden gelirler. Genç-Hegelcileri ve Genç-Almanya grubunu taze bir güçle doldurmuş olan yeni bir çağ gerçekleşmesi umudunun ardından, acı bir hayâl kırıklığı geldi. Bu duygu, Herwegh, Prutz, Sallet, Heine ve Freiligrath'ın şiirlerinde dile geldi. 40 yılları boyunca politik Alman şiiri doruk noktasına erişmişti ve gücünü XVIII. yüzyıl sonu klasik döneminden de çok bir yandan Almanya'nın maddi alandaki ilerlemesinden, öte yandan da politik ve entelektüel baskıdan alıyordu.

Karl Grün de, 1845'te «sosyal meselenin gitgide daha çok, günün konusu» olduğunu yazıyordu. «Bundan hiç söz etmemiş olan gazeteler birden, anlamı ağır şu sözlerle ortaya çıktılar: Ücretli işçiliğin kaldırılması, emeğin düzenlenmesi, sosyalizasyon, v.b...»

Endüstri alanındaki gelişme, şiirde, şaşılacak bir çabuklukla kendini göstererek, yeni ekonomik rejimin elverişli oluşu kadar sakıncaları da dile getirildi.

Elverişlilik bakımından, Almanya'da sözü edilecek çok şey yoktu. Bundan dolayı, toplumcu eleştirinin etkisini şöyle böyle duyan şairler, gitgide, çağdaş yoksulluktan yana yöneldiler. Akım, bir kere daha, Fransa'dan geldi. Heine tarafından Fransa'dan 'Augsburger Allgemeine Zeitung'a Fransa'nın politik ve sosyal koşulları konusunda gönderilen yazılar Fransız sosyalizminin derin bir incelemesine girişilmesine yolaçtı. Heinrich Heine'nin her şeyden önce bir sanatçı ve soylu biri olmasına rağmen, vicdan yönünden gelişmesi onu Fransız komünizmine büyük bir dikkat göstermeye yöneltmişti.

Paris'te yaşayan birçok Alman mültecisi de, sosyalist edebiyatı ve sosyalist hareketi incelemeye koyuldular. 1842'de Lorenz von Stein'in 'Çağdaş Fransa'da Sosyalizm ve Komünizm' adlı kitabı çıktı. Bu kitapta, Fransa'da 1831'den beri bilinen burjuvazi ile halk arasındaki karşıtlık çok açık bir biçimde anlatılmıştır. Lorenz von Stein'in kitabının çeşitli bölümlerinin değeri birbirinden çok başkadır. Kitabın bazı bölümleri pek ustaca ve büyük bir kesinlikle yazılmıştır. Bazı bölümler ise bir polisin kalemine yaraşacak niteliktedir. Yine de Almanya'da sosyalizmi — gelecek bölümde göreceğimiz gibi— Genç Hegel'ci akımla birbirine bağlamaya çalışan Moses Hess'in propagandası çok daha etkiliydi. Silezyalı dokumacıların 1844'teki ayaklanması Almanya'da sosyal şiire güncellik getirdi. Georg Weerth ve Ferdinand Freiligrath, İngiliz sosyal şiirinden yaptıkları çevirilerle Alman halkına, «günümüzün tanrıçası» olan sanayiin karanlık yanlarını tanıttılar.

Avusturya'da sosyal düşünceyi uyandıranlar, şair Alfred Meissner ve Karl Beck oldular.

Meissner, *Ziska** adlı yapıtında Tabor'luların sosyal düşüncesini güçlü çizgilerle anlatır. Bundan yararlanarak da insanlığın kesin olarak kurtuluşuna sarsılmaz inancını belirtir:

«Ve bütün kötü güçlerin Tanrının önünde yıkılacakları o adanmış gün gelecektir. Kutsal Ruh daha şimdiden yoksulların ve ezilenlerin üstüne yayılıyor. Günahın ve sefaletin mirasının yok olacağı ve emeğin toprağın bütün çocukları arasında eşit olarak bölüşüleceği gün yaklaşıyor. O zaman, ışıklar saçarak, başında güllerden bir taç, Hıristiyan inancından daha parlak, dikileceksin.»

'Neden Yoksuluz' adlı şiirinde Karl Beck yoksulların ağzından şunları söyler:

«Siz florinler biriktirdikçe biz borç yapıyoruz.

«Kiliseleri doldurarak yakarıyor ve sabırla katlanıyoruz. Bu sabır bizim sonsuz kusurumuzdur.

«İşte bundan dolayı yoksuluz.»

Sanatçı duyarlığıyla Helen, manevî duyarlığıyla Musevi olan ölümsüz dâhi Heine ise bu alanda ötekileri fersah fersah geride bırakır.

Heinrich Heine, 15 Haziran 1843'te 'Augsburger Allgemeine Zeitung'ta şöyle yazıyordu: «Neron döneminde Roma'da yaşasaydım ve diyelim ki, 'Boiotia Postası' gazetesine yazı yollasaydım, meslekdaşlarımın eline benimle alay etmek için çok fırsat geçerdi. Çünkü onlara saray entrikalarından ve imparatoriçenin çapkınlık serüvenlerinden sözetmek yerine, durmaksızın şu *Celile*'lilerden** sözederdim. Onlar da, benim, saray eğlencelerinden sözetmek yerine anlatacak daha önemli hiçbir şeyim olmamasıyla pek eğlenirdi. Bu Celile'lileri zifte bularlar ve imparatorluk

---

* Bohemya'nın ulusal kahramanı.

** Filistin'in kuzeyinde ve İsa'nın Hıristiyanlığı ilk yaydığı bölgede o zaman yaşayanlar, ki 'Hristiyanlar' anlamına da gelir.

sarayının bahçelerini aydınlatmak için meşale gibi yakarlardı. Ama anlatacaklarıma karşı bu meşaleler çevrelerine öyle kıvılcımlar sıçrattı ki Roma dünyası bu kıvılcımlardan, ateş alıp bütün kokuşmuşluğuyla baştanbaşa yandı.» Heine bu sözleriyle, Fransız komünist hareketi konusunda verdiği haberlerin önemini ima ediyordu.

Sosyal Eleştiri

Ücretli Alman zanaatçıları, Fourierci'lerin ve Saint-Simon'cuların öğretilerini Almanya'ya getirirken Alman yazarları da sosyalizmi, Hegel'in ve Feuerbach'ın Alman felsefesinden çıkartmaya ve bağımsız bir Alman sosyalizmi yaratmaya çalışıyorlardı. Bunlar arasında, Marks'ın ortaya çıkışına kadar en önemlisi Moses Hess olmuştur.

Hess, 21 aralık 1812'de Bonn'da doğdu. Derin bir Musevi kültürü ve dindarlığı içinde yetişti. Babası onu iş hayatına yöneltiyor, ama genç Moses öğrenim yapmak istiyordu. İnancını yitirmekte olan genç Yahudilerin çoğunlukla okudukları Spinoza'nın kitaplarıyla erkenden tanıştı. 1830'da bir zaman için Bonn Üniversitesinde okudu ve bu arada din konularıyla ilgilendi. İncil'i ve Kilise tarihini, kendini vererek inceledi; bunun sonucu olarak da ailesiyle bozuştu. Bunun üzerine yurtdışına gitti ve kısa bir süre sonra parasızlık yüzünden geri döndü. Sosyalist teorileri yurtdışına bu ilk çıkışı sırasında mı tanımıştı bilinmiyor. Ne var ki, 1837 yılından başlayarak onu felsefî, dinî ve sosyal konularla ilgili görüyoruz. Bu çalışmanın ürünü, 'İnsanlığın Kutsal Tarihi'dir (1837). Bu yapıtında tarihin çeşitli dönemlerinin her birini, insanlığın maddi ve entelektüel ilerleyişinin birer aşaması olarak mistik bir anlayışla inceler. Dört yıl sonra, insanlığın kurtuluşunun, Alman felsefesi, Fransız devrimci anlayışı ve İngiliz sosyal uygulamasının

kaynaşmasına bağlı olduğunu göstermeye çalıştığı 'Avrupa Üçlü Yönetimi' adlı kitabını yayımladı. Feuerbach'ın, Hess'in üstünde derin bir etki yapan ve ona Alman felsefesiyle sosyalizm arasında bir köprü atmak olanağını veren 'Hıristiyanlığın Özü' adlı kitabı işte o yıl çıkmıştır. Yalnız bu köprü pek dayanıksızdı ve uzun zaman değil, ancak Marks, Hegel diyalektiğinden yararlanarak kendi öz öğretisini oluşturana kadar dayanacaktı. Hess daha sonra, Feuerbach'ın görüşlerinden yola çıkarak sosyalizme nasıl varıldığını kendisi de göstermiştir. 1845'te şöyle yazıyordu: «Feuerbach'a göre Tanrının özü, insanın bilgi ve aksiyon ötesi, aşkınlık kazanmış özüdür; tanrısal özün bilgisi, insani özün bilgisidir. Başka bir deyişle, teoloji antropolojiye dönüşür. Bu kesindir, ama ancak kısmi olarak. Buna bir de insanın özünün, sosyal varlık, çeşitli bireylerin aynı amaç için ortaklaşa eylemi ve insanın gerçek hümanizminin, insanın toplumsal bilimi, yani antropoloji ve sosyalizm olduğunun eklenmesi gerekir.» Başka bir deyişle: Feuerbach, dinin sadece, insan kafasının tanrılaşması ve asıl Tanrı bilgisinin, gerçeğe uygun insan olduğunu söylüyordu. Hess buna şunu da ekler: İnsanın birey olarak değil, sosyal insan olarak bilgisi. Gerçek teoloji, insanlık sevgisi ve insanların toplumcu eylemidir. Yada daha kısa olarak, her din sosyal ahlâktır.

1842 yılının sonuna doğru, Köln'de rastladığı genç Friedrich Engels'i sosyalizme yönelten de özellikle o olmuştur. İkisi de, o zamanlar Karl Marks'ın yönettiği 'Rheinische Zeitung'ta yazdılar. 1842 - 1843 kışında Hess, Paris'e gitti ve 'Doğrular Birliği'nin üyeleriyle ilişki kurdu. Bundan sonra çeşitli Alman dergilerinde yazdı. 1846 - 1847'de Marks'ın görüşlerine katıldı ve 1847'de 'Gazette Allemande de Bruxelles'de (Brüksel Alman Gazetesi), 'Proletarya Devriminin Sonuçları' başlığını taşıyan kusursuz bir yazı dizisi

yazdı. Bu yazılar ola ki Marks'ın 1847 güzünde Brüksel işçi kulübünde verdiği konferanslardan ve bu konferansların yol açtığı tartışmalardan esinlenilerek yazılmıştı.

Yaşamının son on yıllık döneminde Hess, hemen hemen bütün çalışmasını Musevîlik sorunlarının, sosyalizm ve doğal bilimlerin incelemesine verdi. Hoşgörülü, barışçı, duygusal bir sosyalist; gerçek bir Nasıra'lıydı. Bir fahişeyle evlenmişti, her zaman büyük bir saygı ve sevgi göstererek onunla tam bir mutluluk içinde yaşadı. 6 nisan 1875 günü Paris'te öldü.

Karl Grün (1813 - 1884). Hess'in yetiştirmesidir. Filoloji öğrenimi yaptıktan sonra gazeteci oldu ve sosyalizme katıldı. Göçmen olarak bulunduğu Paris'te Proudhon'a Alman felsefesini tanıttı ve Considérant'ı, Cabet'yi sık sık gördü. Renanya'ya döndükten sonra bölgenin entellektüel hareketi üzerinde büyük etki yapmıştır. Sosyalizmi, insanlık sevgisine ve adalete bağlıyordu. O da davranışının kaynağını Feuerbach'tan alıyordu. Hıristiyanlığın Özü'nün verdiği ders, sevginin yerini inancın alması gerektiğidir. Hıristiyanlığın özü, aşktır,» diyordu.

Otto Lüning ise, Alman filozoflarından çok Fransız sosyalistlerinden etkilenmişti. 'Bu Kitap Halka Aittir' adlı kitapçığında (1845), Louis Blanc'ın görüşlerini savundu. «Malı üreten ve çok yetersiz bir pay alan işçinin; bu malın değerini gerçekleştiren yapımcıdan ayrı tutulmasını» istiyor ve rekabeti temel kötülük sayıyordu. O da tıpkı Louis Blanc gibi çareyi ancak devletin yardımıyla üretim kooperatifleri kurulmasında ve sosyal reformlarda görüyordu.

Bundan başka bir de 1844'te 'Sosyalist ve Komünist Hareket' adında bir kitap yayımlamış olan ve bu kitabında emeğin, devlet sosyalizmi temeli üstünde organize olmasını öne süren Hermann Th. Oelckers'in (1816 - 1869) adını analim. Oelckers, 1848 - 1849 Devrimine katıldı ve bu ona, on yıl kürek cezasına maloldu.

KARL MARKS

Entelektüel Gelişmede Marks'çılığın Rolü

Almanya'da Fransız sosyalizminin ilkelerini yaymak ve Alman sosyalizmine felsefî bir temel vermek için bu çalkantılar olurken, Karl Marks Paris'te kısa sürede bütün öbürlerini eleyecek ve bütün sosyalistlerin ortak mirası durumuna gelecek olan öğretisini işlemeye çalışıyordu. İşte o andan sonra sosyalizm, işçi sınıfının sorunu ve işçi sınıfı da politika biliminin başlıca konularından biri durumuna geldi.

Marks'tan önce proletarya, politikanın külkedisi sosyalistler için basit bir acıma konusuydu. Marks onu, eski düzeni yıkmak ve yeni düzeni kurmak için iş başına çağrılan gelecekteki egemen sınıfın veliahtı katına çıkardı.

Sosyalizm, Marks'tan önce bütün gücünü tarih öncesinin altınçağından, doğal hukuktan, insanlık düşüncesinden ve sosyal ahlâktan alıyordu. Marks'tan beri ise, devrimci proletaryanın, üretici güçlerin sosyalizasyonuna çalışan ve sosyal yapının maddî ve zihnî bütün eğilimlerini geliştirmeyi amaç edinen politika öğretisidir. Marks'tan önce, sosyalizm, sadece belirsiz bir umut, gerçekleşeceği umulan bir düş idi. Marks'tan beri, sosyal özgürlüğü yolunda savaşmakta olan işçi sınıfının aksiyon yöntemi ve son amacıdır.

Marks'ın döneminde sosyalizm, basit bir inanç konusu, sonsuz değeri olan donmuş, doğmatik bir

öğretiydi. Marks, onu, toplumun kolektif mülkiyete doğru ilerlemesine de bir itici kuvvet yaptı.

Proletarya ve sosyalizm Marks'tan önce ayrı, farklı iki şeydi. Marks onları sıkıca, beden ile gövde gibi birleştirdi. Gerçekten, soluğuyla proletaryaya bir ruh verdi. İşte bu bakımdan, çağdaş proletaryanın, düşünsel açıdan Marks'ın yapıtı olduğu söylenebilir.

O, bu yapıtı ancak nesnelerin ve tarihteki olayların derin sırrına nüfuz edebilmek konusunda sahip olduğu güçle gerçekleştirebilmiştir. Marks'ın dehasını ve kendine özgü büyüklüğünü oluşturan şey, işte bu içe sızan ve önünde bütün maskelerin, bütün cümlelerin bütün ikiyüzlülüklerin, ikinci derecede kalan bütün dış ayrıntıların silindiği işleyici bakış ve derin kavrayıştır.

Karl Marks ve Hegel'ci Diyalektik

Marks, 5 mayıs 1818'de Trier'de doğmuştur. Museviydi. Babası avukattı. 1824'te ailesi Protestan oldu. Genç Karl, öğrenimini doğduğu kentin orta öğretim okulunda, sonra Bonn ve Berlin üniversitelerinde yaparak 1841'de, Jena üniversitesinde felsefe doktorasını verdi. Kendini Bonn üniversitesine öğretim üyesi olarak tayin ettirmeyi düşünüyordu. Ama kısa bir süre sonra anladı ki, üniversite mesleği kendisine yasaktır ve ona açık olan biricik meslek yazarlıktır. 1842'de Köln'de yeni kurulmuş olan 'Rheinische Zeitung' adlı gazetenin yazı kadrosuna girdi. Bir zaman sonra, gazetenin yöneticiliğine getirildi. Ama kısa bir süre sonra, yayımladığı yazılar, gazeteye sansürün şimşeklerini çektiği için görevinden ayrıldı. 1843 güzünde, sosyalizmi incelemek ve Arnold Ruge ile birlikte (Fransız - Alman Yıllıkları'nı) yayımlamak için Paris'e gitti. İlk Marks'çı incelemeler ve özellikle 'Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi' adını taşı-

yan inceleme işte ancak iki sayı çıkabilen bu dergide yayımlanmıştır.

Marks'ın kendisinden öncekilerden, sosyalizmi savaşan proletaryaya ve sosyal hareketin bütününe bağlaması ve bu üç etkeni tek bir sistemin içinde eritmesi dolayısıyla ayrılarak sivrilmiş olduğunu görmüştük. Buna nasıl varmıştı?

Marks, 1843'te Paris'e gittiği zaman, derin bir felsefe bilgisine, ateşli bir savaş isteğine ve sosyalizmi sonuna kadar inceleme iradesine sahipti. Kültürlü bir kafanın ayırdedici özelliği, yönelmekteki kolaylığı, olayların değişikliği ve çeşitliliği altında nesnelerin derin ilişkilerini kavramaktaki üstünlüğüdür. Marks, bu yetkinliğe en yüksek ölçüde sahipti. Paris'te neler buldu? Pek çok sayıda sosyalist teori; Fransız Devrimi döneminden, Babeuf gizli birleşmesinden ve Blanqui'nin gizli derneklerinden kalmış, birçok devrimci gelenek 'chartisme'i de tabii ki inceledi. Bütün bu olaylar, onu tarihi denemenin temel yasasını bildiren (o dönemde buna daha çok inanıyordu) Hegel'ci diyalektikle bağlantı haline soktu.

Hegel'in diyalektiği neye dayanır?

Diyalektik sözüyle eski Yunanlılar, söz söyleme ve itiraz sanatını; karşı tarafın söylediğini çürüterek ortadan kaldırmak sanatını anlıyorlardı. Bu tartışma biçimine biraz yakından bakılacak olursa, inkârlara ve redlere rağmen yararlı olduğu görülür. Çünkü düşüncelerin çarpışması yoluyla gerçeği ortaya çıkarmakta ve düşünceyi uyarmaktadır.

Alman filozofu Hegel (1770 - 1831), mantığa, *evrim* düşüncesini getirerek *diyalektik* terimini benimsemiş ve bu kavramı kendi düşünce yöntemine uygulamıştır. Bu yönteme göre, kavramlarımızdan her birinin bir de karşıtı vardır. Yada günlük terimlerle konuşarak, her *tez* (tasdik) *antitez*'ini de (inkâr) birlikte getirir. Bu yüzeyde kalan bir bakışla görülmez. Yüzeysel bir bakış tabii ki, dünyanın, var-

lık ve yokluk, soğuk ve sıcak, aydınlık ve karanlık, sevinç ve keder, zenginlik ve yoksulluk, sermaye ve emek, hayat ve ölüm, iyilik ve kötülük, idealizm ve materyalizm, v.b. gibi karşıt şeylerle dolu olduğunun farkına varır. Ama önümüzde bir uyuşmazlıklar ve karşıtlıklar dünyası olduğu hesaba katılmaz. Yalnız eleştirici akıl, eşyanın basit çeşitliliği altında uyuşmazlıklar, çelişmeler farkeder. Ancak bu çarpışma olduktan sonradır ki, ortaya daha yüksek bir şey çıkar. Hegel'in çelişmeden anladığı, kendi kendisiyle çelişen karışık bir düşünce, karışıklığın bir sonucu değil; zaman boyunca adaletin adaletsizliğe, aklın akılsızlığa, yararlılığın zararlılığa dönüştüğü; o zamana kadar yararlı olan yasalar ve kuruluşların zaman aşımına uğrayarak yaşayan çıkarlar ve toplumun yeni kavramlarıyla çatıştığı, dolayısıyla, bu yasaları ve kuruluşları yeni çıkarlar ve yeni kavramlarla uyumlu duruma getirmek, toplumu daha ileri bir aşamaya ulaştırmak görevini yerine getiren dış çelişmedir. Hegel, bu üst aşamaya, inkârın inkârı (olumsuzlamanın olumsuzlanması) yada sentez, der.

Hegel'e göre, hayat süresince (yada düşüncelerin ve eşyanın gelişmesinde) en önemli etken, olumsuz, çelişmeli güçlerin ortaya çıkışıdır. Hegel, «çelişme, her hareket ve her hayatın köküdür,» der. «Bir şey ancak, kendinde bir çelişme taşıdığı ölçüde hareket eder, yada hayatı, etkinliği vardır.» Gelişme sürecini, yalnızca olumlu ile olumsuz arasındaki çarpışma sağlar ve gelişmeyi daha yüksek bir aşamaya yükseltir. Çelişmenin artmasında ve ilerlemesinde güç az gelirse, varlık yeni bir şeyin doğmasına yol açmadan, bu çelişmeden ölür.

Bu diyalektik dünya görüşünü anladıksa, Marksizm'in çekirdeğini de aynı anda kavradık demektir.

Tabii ki Hegel, yöntemini, bizim burada yaptığımız kadar basit bir biçimde açıklamamıştı. Çünkü Hegel idealistti. Ona göre düşünce, manevi, mut-

lak, tanrısal, kendiliğinden hareket eden ve kendi dış zarfından başka bir şey olmayan evreni harekete geçiren, insanda tanrısallık oluncaya kadar daha üst bir düzeye yükselen bir ilk güç oluşturur. Gerçekten, Hegel'e göre tarihin çeşitli dönemleri mutlak ruhun, düşünce aşamasından tanrısallık aşamasına o biçimde ardarda gelişme süreci aşamalarıdır ki, tarihte tanrısal oluşumdan söz edilebilir. Başka bir deyişle, Tanrı, en yüce biçimine insanda erişen bir oluştur. Alman mistik inancının en üst noktası budur. Ama bu başka bir sorundur ve bizi burada ilgilendirmez. Burada bizi ilgilendiren sadece, Hegel'in diyalektik yöntemidir. Çünkü bu yöntem marksçı öğretinin temelidir.

1830'dan beri idealizmden yüzçevirmiş olan ve yavaş yavaş materyalizme giden Alman hareketiyle birlikte Marks da, 1840-1841'de materyalizme geçti. İlk unsur ve evrimin hareket ettirici gücü, onun gözünde artık ruh değil, madde olmuştu. Ve bu gelişme, çelişmelerin arasında sürüp gitmekteydi.

Marks, Paris'e geldiği zaman kendini sosyalizmin ve Fransız işçi hareketinin incelenmesine verdi. *Diyalektik* sayesinde, proletaryada, kurulu düzenin red ve inkârını; proletaryanın sosyalizm için savaşımında da *'sentez'*i gördü. Pozitif unsur, burada, özel mülkiyet ve rekabet üstüne temellendirilmiş ekonomik düzendir ve çelişme ile proletaryanın savaşı işte bu düzene karşı yönelmiştir. Diyaletik, ona aynı zamanda, sosyal hayatın üstün bir aşamasını ortaya çıkaracak olan bu savaşı desteklemek gerektiğini de gösterdi.

Burada daha şimdiden elimizde, Marks'ın sosyoloji bakımından temel görüşleri bulunmaktadır: Eski düzen yandaşlarıyla yeni düzen yandaşları arasında uyuşmazlık. Bu yandaşlar kimlerdir? Bunlar, az yada çok dikkati çekici kimseler yada az çok ideal nedenlerle şu yada bu görüşe eğilim gösteren

insan kümeleri değil, belirli ve birbiriyle mutlak bir biçimde çatışan çıkarları olan, dolayısıyla birbirlerine sert bir biçimde çarpmak zorunda bulunan sınıflardır. Fransa'da daha o dönemde burjuvazi ile halk, sermaye ile emek arasındaki uzlaşmazlık, sermayelerin biraraya toplanması olayı ve küçük üreticiler sınıfının gitgide yok olduğu biliniyordu. Marks, diyalektik sayesinde bütün bu olaylar arasında sağlam bir felsefi ilinti sağladı ve öğretisinin temellerini attı. Bu iş bir kere sona erdikten sonra artık ona tümüyle açık bir program vermiş oluyordu: Ekonomi politiğin incelenmesi, kapitalist rejimin mekanizmasının çözümlenmesi, proletaryanın rolünün ve eski toplumun kendi öz bağrında gelişerek bir gün daha yüksek bir toplum yaratmak için onu ortadan kaldıracak olan güçlerin incelenmesi.

Marks'ın, 'Fransız-Alman Yıllıkları'nda (1844) yayımlanmış olan incelemelerinde daha o zaman, öğretisinin filizleri bulunmaktadır. Bunları, bir yıl sonra *Kutsal Aile*'de (1845) daha sonra da Proudhon'a karşı yazdığı kitabı *Felsefenin Sefaleti* (1847), adlı yapıtında ve son olarak da 1847 yılının sonunda Engels'le birlikte yazmış olduğu *Komünist Manifesto*'da genişletmiştir.

Materyalist Tarih Görüşü

Marks, kendini gitgide sermayenin oluşum ve artışının ve ekonomi politiğin incelemesine verdi. Ekonomi politiğin, burjuva toplumunun temelini oluşturduğu, ve entelektüel ilerlemenin, sonunda ancak ekonomik ilerlemeyi yansıttığı kanısına varmıştı. Bu tarih görüşünü daha yakından görelim.

Tarihe şöyle bir göz atmak bize insanların değişik dönemlerde hukuk, ahlâk, din, devlet, felsefe, tarım; ticaret; sanayi, v.b. üstünde birbirinden farklı anlayışlara sahip olduklarını; kuruluşlarının ve top-

lum biçimlerinin başka başka olageldiğini; savaşlar ve her çeşitten çatışmalar dizisinden geçmiş olduklarını göstermeye yeter. İnsanların düşünce ve davranışlarının bu şaşırtıcı çeşitlerini nasıl açıklamalı? Marks, bu soruyu kendi kendine sorarken tasarı, düşüncenin, hukukun, din ve toplumun kaynağını bulmaya çalışmaktan çok, sosyal ve entelektüel hayatın dönüşümlerine yol açan nedenleri, hareket ettirici güçleri keşfetmekti. Kısacası, Marks'ı ilgilendiren, nesnelerin kaynağı değil, diyalektik gelişmesi, başka bir deyişle, tarihin devrimci unsurudur.

Bu soruya Marks şöyle yanıt verir: İnsan toplumunun itici güçleri; düşüncelerin ve duyguların dönüşümüne yol açan; kısaca, insan bilincinin ve kurumlarının değişmeleri idealist filozofların dediği gibi ilkin ruh yada mutlak akıldan değil, maddi yaşam koşullarından gelir. Demek oluyor ki insanlık tarihinin temeli maddidir. Yaşamanın maddi koşulları, insanların sosyal varlıklar olarak, kendilerini çevreleyen doğa'nın yardımı kendilerinin gerek maddi, gerek entelektüel yetenekleriyle öz maddi yaşamlarını oluşturmaları; yaşamalarına gerekli araçları edinmeleri; ihtiyaçlarının giderilmesini sağlayan malları üretmeleri, aralarında bölüşmeleri ve mübadele etmeleridir. Bunlar insanların maddi yaşama koşullarıdır.

Maddi yaşamın bütün kategorileri içinde en önemlisi olan üretim, yaşamaya gerekli araçların yapımıdır. Bu da üretici güçlere bağlıdır. Bunlar iki çeşittir: Bir kısmı nesnel, öbürleri kişiseldir. Nesnel üretici güçler şunlardır: Toprak, su, iklim, hammaddeler, iş aletleri, makinalar. Kişisel üretici güçler ise şunlardır: İşçiler, bilginler, teknisyenler ve son olarak da ırk, yani bazı insan topluluklarının kazanmış olduğu nitelikler.

İşçiler, bütün üretici güçler arasında en ön sırayı alırlar. Bunlar, insan toplumunda değer yara-

tan biricik güçtür. Sonra da, en yüksek ölçüde bir devrimci güç olan çağdaş teknik gelir.

Üretici güçler, işçilerin daha büyük bir ustalığı; yeni hammaddeler, maden zenginlikleri ve yeni pazarların keşfi; yeni iş yöntemleri, yeni makinalar bulunması, bilimin endüstriye uygulanması sonucu olarak artarsa; dolayısıyla maddi temel yada toplumun ekonomik alt yapısı dönüşüme uğrarsa, eski üretim ilişkilerinin, üretimin çıkarına işleyişi durur. Çünkü üretim ilişkileri, yani eski sosyal organizasyon, eski yasalar, kuruluşlar, öğretiler, v.b. yok olma yolunda yada artık yok olmuş bir üretici güçler durumuna uydurulmuş bulunur. Sosyal ve entelektüel üst-yapı, ekonomik alt-yapıya artık uymaz. Üretici güçlerle, üretim ilişkileri çelişmeye girer.

Yeni içeriklerle eski biçimler arasındaki bu çelişme; yeni sebeplerle, zaman aşımına uğramış sebeplerin yok olmuş sonuçları arasındaki bu çatışma, etkisini bilinç üstünde duyurmaya başlar. İnsanlar önlerinde yeni bir dünya bulunduğunun ve yeni bir çağın açılmış olduğunun farkına varırlar. Sosyal örgütlenme yavaş yavaş değişir. Daha önceleri hor görülen, aşağılanan sosyal sınıflar ve tabakalar, ekonomik ve sosyal güç bakımından kazanç sağlarlar. Vaktiyle üstün durumdaki sınıflar aşağı düşer. Ekonomik alt-yapıda bu dönüşüm kendini gösterirken eski dini, adli, felsefi ve siyasi sistemler geleneksel durumlarına sarılarak, zaman aşımına uğramış olmalarına ve artık entelektüel ihtiyaçları karşılayamamalarına rağmen tutunmak isteğinde direnirler. Çünkü insan bilinci tutucudur. Işınları bizim göz sinirlerimize varıncaya kadar belli bir zaman geçmesi gerektiği için güneşi gözümüzün gerçekte artık bulunmadığı bir yerde görmesi gibi, bilincimiz de dış olayları ancak yavaş yavaş izler. Hegel'in güzel betimlemesini hatırlayalım: «Minerva'nın baykuşu uçuşuna akşam alacakaranlıkta başlar.» Kuşkusuz

geç başlar, ama buna yine de girişir. Yavaş yavaş, yeni durumu anlatan; bu yeni duruma uygun yeni sosyal sistemler ve öğretiler getiren büyük düşünürler çıkar. Bu durum, kuşkular ve sıkıntı veren korkulu sorunlar, çekişmeler, tartışmalar, bölünmeler, sınıf savaşları ve sonunda da devrimler getirir.

Sınıf Savaşı

Marks'ın, tarihi anlamak bakımından getirdiği en önemli şey, sınıflar ve sınıf savaşları teorisidir. Üretimde belirli bir rol oynayan belli bir sosyal tabaka, bir sınıf oluşturur. Başlıca gelir kaynağı, ücret olan kimselerden oluşan sınıf, işçi sınıfıdır. Başlıca gelir kaynağı, kazanç, faiz ve toprak geliri (rant) olan kimseler kapitalist sınıfı oluşturur. Bu iki sınıf, gerek geçimlerini sağlama, gerek toplumun organizasyon biçimi bakımından, uzlaşmayan (antagonist) çelişmelerle bölünmüşlerdir. Çünkü, ücretler ve çalışma süresi temeline dayanan esas çelişmeler, zamanla ve proletaryanın sınıf bilinci geliştikçe, iki sınıfı, toplumun temellerinin çevresinde zorlu bir savaşa sürükler. Kapitalist sınıf, kurulu düzeni olduğu gibi tutmaya çalışır: proletarya ise, ekonomik ve sosyal yaşamın sosyalist yönde dönüşümünü sağlamak ister. Sınıf savaşı, belli bir şiddet ve genişlik derecesinde, kaçınılmaz bir biçimde, politik bir niteliğe bürünür. Çatışmanın ilk amacı, kapitalist sınıfın, durumunu sürdürmek için iktidarı ele geçirmek istemesidir. Proletarya ise aynı şeyi, sosyalizmi gerçekleştirmek için ister.

Marks'a göre bu çatışma, er geç, özel mülkiyetten kolektif mülkiyete geçiş döneminde bir diktatorya hükümeti kuracak ve toplumu gitgide dönüştürecek olan işçi sınıfının zaferiyle sonuçlanacaktır.

Marks, 'proletarya diktatoryası' deyimini, *Fransa'da Sınıf Savaşı*' adındaki 1850'de yazılmış kitapta,

ilk kullanan kimse olmuştur. Bundan iki yıl sonra, Weydemeyer'e bir mektubunda; «Sınıf savaşının proletarya diktatoryasına vardığını» ilk olarak söyleyen kimsenin kendisi olduğunu bildiriyordu. Ve *'Gotha Programının Eleştirisi'*nde Marks, proletarya diktatoryasının, devrimci dönemin kendine özgü biçimini oluşturduğunu bildirir.

Marks'ın Ekonomik Teorileri

Marks'ın kendine sorduğu başlıca ekonomik soru şuydu: Kapitalist ekonominin amacı ve itici gücü nedir ve sınırsız zenginlik artışı nereden gelir? En önemli yapıtı *Kapital*'de yer alan sorun budur.

Marks, bu soruya şöyle yanıt verir: Zenginlik, bir toplumun ürettiği kullanım değerlerinin bütünüdür. Normal zamanda, kapitalist ekonomi her yıl, bir önceki yıldakinden daha çok mal üretir. Bu fazla malı biriktirir; ardından yeni bir fazla kısım üretir ve bu böylece gider. Zenginlik işte bu yoldan artar.

Ama bu fazlayı üreten kimdir? Zenginliği arttıran hangi insan kümesi, hangi sınıftır?

Bu soruya yanıt verebilmek için Marks ilkin değerin ne olduğunu araştırır. Çünkü zenginlik değerle ölçülür. O halde değer nedir? Marks, bulutlarda dolaşmaz ve fabrika sahibinin yazıhanesinde, değerlerin orda nasıl hesaplandığını araştırır. Ve görür ki fabrika sahibi, değerin temeline üretim giderini koymaktadır. *Üretim gideri* nedir? Hammaddelerin satın alınmasının; üretimde yararlanılan binaların, makinaların ve âletlerin kullanılmasının; ücretlerin ve görevli aylıklarının gerektirdiği giderlerdir; bundan başka da malın bırakması gereken cari kazançtır. Marks'a göre ise tersine, yalnız hammaddelerin ve malların üretimi ile taşınmasında kullanılan emek, değer yaratıcıdır. Hammaddelerin üretimi ve üretim

yerine taşınmasında kullanılan toplumca gerekli fikrî ve bedenî çalışma: *değer*'in kaynağı ve ölçüsü işte buradadır. Bu değer yaratıcı emeğin aldığı ücret, yaratılan değerden daima daha azdır. Öyle ki, üretici emek, fabrikacı için, bu emeğe ücret olarak ayırdığı değerden her zaman daha çok değer getirir. Aradaki bu fark, fabrikacının kazancını sağladığı, bankacının faizlerini aldığı, toprak sahibinin toprak gelirini (rant) çıkardığı, tacirin kârını elde ettiği değerin kaynağıdır. Bununla birlikte, tek başına düşünülen bir fabrikacı, fabrikasında üretilen *artık-değeri* tam olarak almaz. Çünkü, pazarı, rekabeti gözönünde tutmak gerekir. Onun fabrikasında üretilen artık-değer, diyelim ki % 50 ise ve öbür fabrikacılarınki de % 40 ve 30 ise, piyasa % 45 dolaylarında bir kazanç sağlayacak demektir.

Bu durumda, üretici emek değerin ölçüsü ise, mal, ne kadar az bedenî ve fikrî emek içerirse, değerinin o kadar az olacağıdır. Bedenî çalışmanın yerini mekanik çalışma aldığı zaman durum özellikle böyledir. Normal zamanda, makinalaşma yayıldığı ölçüde mallar ucuz olur. Bir malda ne kadar az emek olursa, artık-değerin önemi o kadar az olur. Sonuç olarak da her üretim birimi için kazanç o kadar az olur ve kazanç yüzdesi düşer. Kazanç yüzdesinin bu düşüşünü üretimin tümü üzerindeki kazanç toplamıyla karşılayarak önleyebilmek için, pek çok sayıda hammadde, pek çok sayıda ve çok geliştirilmiş makinalar ve çok daha geniş binalar gerektiren seri imalâta başvurulur. Küçük üreticileri gitgide daha çok ezen bu büyük çapta üretim için gerekli sermayeleri biraraya getirebilecek durumda olanlar, sadece büyük kapasiteler yada pek güçlü şirketlerdir. Ekonomik yaşam böylece, gitgide artan bir birikim ve merkezileşme sürecine girmiş olur. Bunun sonucu da, sınıflar arasındaki uçurumun derinleşmesi ve genişlemesi, toplumun birbirine karşı

iki parçaya bölünmesidir: Bir yanda, bütün zenginliği elinde toplayan bir avuç, çok güçlü büyük sanayici; öte yanda da yaşamak için emek güçlerinden başka bir şeyleri olmayan büyük varlıksızlar yığını. Bu zenginliklerin toplanması olayının bir başka sonucu daha vardır: Sayısız proletarya yığınlarını büyük endüstri merkezlerine biraraya toplayarak örgütlenmelerini sağlaması ve sınıf bilinçlerinin artmasına yol açması, sınıf savaşımı. Bu savaşın kurulu düzeni tam olarak dönüştüreceği noktaya kadar ilerleten de budur. Bu dev dramın son perdesi, üretim araçlarının yönetimi ve denetimini topluluğun eline veren ve ekonomik demokrasiyi gerçekleştiren halk yığınlarının kapitalistlerin mülkiyet haklarını ellerinden almalarıdır. Bu amaca varılmasını beklerken, proletarya diktatoryasının ekonomik ve politik dönüşümü bilinçli bir biçimde yöneteceği ve buna karşı duranları ortadan kaldıracağı geçici bir düzenin kurulması gerekir.

Evrim ve Devrim

Marks'ta, evrim ile devrim arasında hiçbir çelişme yoktur, Hegel'de de öyledir. '*Komünist Manifesto*, *Kapital*'den daha az evrimci değildir. '*Kapital* de *Komünist Manifesto*'dan daha az devrimci değildir? Bu ne demeye gelir?

Hegel'in diyalektiği, çekişmenin ve çelişmelerin varlığını akıl yoluyla ortaya koyması bakımından bir evrimdir. Bu otomatik bir oluş, barışçı yolda bir uyarlama değil, olumsuz, negatif unsurun, olumlu unsurun içinde ve onu yıkmakla biten ilerleyici bir gelişmesidir. Bütün olumsuzlama (inkâr) işi, olumsuzlamanın olumsuzlanması yada sentezin sırası gelerek ortaya çıkmasına kadar devrimci bir iştir. Bu, Hegel diyalektiğinin çekirdeğidir. Yani, evrensel ve

sosyal oluş içinde çelişmelerin keşfi ve bu çelişmelerin çatışması, olumlu (pozitif) unsuru ortadan kaldırır. Demek oluyor ki, Hegel diyalektiği, devrimci yollarla bir evrimdir.

Marksçı diyalektik için de durum bunun eşidir. Marks'ın bir kitabını okuyan herkes, sözkonusu edilenin şu olduğunu bilmelidir: Maddî sürecin (ekonomik gelişme, kapitalist üretim ve dağılım) yada proletaryanın çalışmasının incelenmesi.

Ekonomik süreç, denebilir ki evrim malzemesidir. Proleteryanın ve liderlerinin çalışması ise bu malzemenin devrimci unsurudur.

*'Komünist Manifesto'*da yada *Komünistler Birliği*'ne hitaplarda incelemenin konusu proletaryadır. Devrimci etkene burada neden ayrı bir önem verilmiş olduğu böylece anlaşılmış olur. Marks burada karşımıza devrim teoricisi olarak çıkmaktadır.

Buna karşılık *'Kapital'*de incelemenin konusu kapitalist ekonomidir. Evrimci etkenin buradaki yerinin ve Marks'ın daha çok, ekonomik gelişmenin teoricisi olarak ortaya çıkmasının açıklanması da budur.

Hegel'in *Mantık*'ında akla yüklediği rol olan çelişmelerin bilinçli keskinleşmesini, Marks, ödevi proletaryanın sınıf savaşımını (yapay değil, bizzat ekonomik koşullardan doğan bu savaşı) gerekli ve zorunlu sonucuna vardırmak olan devrimci öncülüğe yükler.

Çünkü çelişmelerin çatışması, uzlaşmazlıkların bilinçli keskinleşmesi, Hegel gibi Marks'ta da evrenin güçlerinin açılması ve boşanması yolunda en etkili yoldur.

Devrimci yollarda evrim; ekonomik gerçeğin anlaşılması ve devrimci eylem: İşte Karl Marks'ın bıraktığı öğreti, genel çizgileriyle budur.

Karl Marks, *Friedrich Engels*'in kişiliğinde değerli bir çalışma arkadaşı buldu. Engels, kuşkusuz çok yetenekli bir kimseydi; ama sosyalizm tarihinde kapladığı birinci sıradaki yeri, sadece, dehasını derhal anladığı ve çalışmalarını olağanüstü bir özveri ve bağlılıkla desteklediği; kendisine ölümüne kadar, hiçbir zaman değişmeyen bir dostluk gösterdiği Marks'a erkenden katılmış olmasına borçludur.

Engels, 1820'de Barmen-Eperfielde'de doğdu. Babası, dar dinî düşüncelere sahip bir fabrikatördü. Doğduğu kentin kolejinde üstün bir öğrenim gördü; ama buradaki öğrenimini, ticaretle uğraşmak için yarım bıraktı. Önemli bir dinî kriz geçirdikten sonra Genç-Hegelciler hareketine katıldı; dinsiz (Tanrı tanımaz) oldu ve sonunda, Moses Hess'in etkisiyle sosyalizme katıldı. Yirmi yaşlarındayken Ren bölgesindeki gazetelerde Genç-Almanyacıların anlayışında makaleler yazdı. 1842 yılı sonunda, babasının bir fabrika sahibi olduğu Manchester'e gitti. Oradan 'Rheinische Zeitung' adlı gazeteye İngiltere'nin sosyal durumu konusunda makaleler yazdı. Kısa bir süre içinde, 'Chartiste'ler ve Owen'cilerle ilişki kurdu ve onların yayın organlarında yazdı. Aynı zamanda da, Fransız-Alman Yıllıkları'nda 1843'te yayımlanan ve Marks'ın «dahiyane deneme» olarak nitelendirdiği *Ekonomi Politiğin Eleştirisi*'ni yazdı. İki genç adamı yaşam boyu birbirlerine bağlayacak olan dostluğun kökünde işte bu çalışma vardı. Bir yandan Paris, Brüksel ve Renanya'da komünist ajitasyon yaparken 1845'te *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu* adlı bir kitap yayımladı. Liberalizm döneminde kalmış olan Genç-Hegel'cilerle kalem tartışması *Kutsal Aile* kitabının yazılmasına katıldı. 1847'de, Londra'daki Komünistler Birliği için, Marks'ın, *Komünist Manifesto*'sunun, her ikisinin de imzasıyla çıkan son met-

nini hazırlamak üzere yararlandığı bir program tasarısı yazdı.

Entelektüel çalışma bundan sonra artık hep Marks'ınkine bağlı kalmıştır. *'Neue Rheinische Zeitung'*ta yazdı. (1848-1849) Baden ayaklanmasına katıldı. Londra'ya dönüşünün üstünden bir süre geçtikten sonra, yeniden bir devrim gelmesi umutlarının artık boş olduğu açıkça anlaşılınca yeniden babasının fabrikasında çalışmaya başladı. 1850 ile 1870 yılları arasında fabrikadaki işinin dışında yalnız askerî konular ve doğal bilimlerle ilgilendi. Marks'a oldukça para ve Amerikan basınında yayınlanmak üzere hazırlanmış birçok makale göndererek onu etkili bir biçimde destekledi. *Almanya'da Devrim ve Karşı Devrim* adıyla ve Karl Marks imzasıyla çıkmış olan derleme de bunlardan biridir ve baştan başa, Engels'in kaleminden çıkmıştır.

1870'te iş hayatından bütün bütün çekildi ve Londra'da Marks'a çok yakın bir yere yerleşti. Berlinli profesör Dühring'in teorilerine karşı bir kitap olan *Anti-Dühring*'i (1877) orada yazmıştır. 'Uluslararası Emekçiler Birliği yada 1. Enternasyonal'in genel kurulunda büyük bir rol oynadı ve Bakounine'e karşı yürütülen hareketi yönetti.

Marks'ın ölümünden sonra, *Kapital*'in II. ve III. ciltlerini yayımladı ve aralarında *Ailenin, Devletin ve Özel Mülkiyetin Kökeni* ile diyalektik materyalizmin en popüler açıklaması *Ludwig Feuerbach*'ın da bulunduğu bazı sosyolojik, felsefî ve politik kitaplar yazdı. Yaşamının son yıllarında, kendilerine danışman rolü oynadığı bütün dünya sosyalistleriyle sıkı bir yazışma sürdürdü. Bütün sosyalistlerce işçi hareketinin babası sayılmakla ödüllendirilerek 1895'te öldü.

'Komünistler Birliği'nin Kuruluş Yasası ve Tüzüğü

Marks ve Engels, 1845'ten sonra, yeni anlayışlarını

'Doğrular Birliği'nin üyeleri arasında yaydılar. Bu anlayışlarda yeni olan yan şuydu: Komünizm, zengin insanseverlerin yardımı ve koloniler kurulması yollarıyla gerçekleştirilecek bir sosyal düzenleme değil, amacı, iktidarı devrim yoluyla, ekonomik düzeni komünist yönde dönüştürmek için ele geçirmek olan işçi sınıfının bağımsız bir siyasi parti olarak örgütlenmesiydi.

Bu görüşler, ilk olarak, o zaman 'chartiste'lerin de sosyal reforma politik savaşla ulaşmaya çalıştıkları İngiltere'ye sızdı.

1847 yılı ocak ayının sonunda, Birlik'in Merkez Komitesi, durumu tartışmak ve Birlik'e katılmaya çağırmak için Joseph Moll'ü Brüksel'e Marks ile Engels'le gönderdi. Birlik, 1 haziran 1847 günü için, Engels ile (Marks'ı temsil eden) Wilhelm Wolff'un katıldıkları bir kongre düzenledi. Birlik'in merkez komitesi (Eylülde, Karl Scharpper'in yazı kurulu başkanlığında, 'Komünist Dergi'nin başlık yazısının altında şu sözleri taşıyan ilk sayısını yayımladı: *'Bütün ülkelerin işçileri, birleşiniz!'*

'Doğrular Birliği' Marks ile Engels'in öğütlemesi üzerine, 'Komünistler Birliği' haline geldi. Bu kez Marks kongreye katılmıştır. O ve Engels, Birlik'in programını oluşturacak bir bildiri metni hazırlamakla görevlendirildiler. Kongre şu kararları aldı:

1) Birlik'in amacı, burjuvazinin devrilmesi; proletaryanın egemen sınıf katına yükseltilmesi; sınıf egemenliğine dayanan eski toplumun ortadan kaldırılması ve yeni bir sınıfsız, özel mülkiyetsiz toplum kurulmasıdır.

2) Birlik'ten olabilmek için zorunlu sayılan koşullar şunlardır: a) Birlik'in amacına uygun bir yaşama biçimi ve çalışma, b) Propagandada, gerekli enerji ve çaba, c) Komünizmin ilkelerine katılmak, d) Politik yada ulusal hiçbir anti-komünist derneğe katılmamak, e) Birlik'in kararlarına uymak, f) Bir-

liği ilgilendiren bütün işlerde sıkı ağızlı olmak, g) Birlik'in kollarına oybirliğiyle kabul edilmek.

3) Birlik'in bütün üyeleri birbirini kardeş saymalı ve gerektiğinde birbirlerine yardım ve kolaylık göstermelidirler.

Kongreden sonra Marks ile Engels, Brüksel'e geri döndüler ve derhal Londra'ya gönderdikleri bildiriyi kaleme aldılar. Bildiri henüz baskıdan çıkmıştı ki Paris'te, 1848 devrimi patladı. Bu devrim Almanya'da hemen yankılandı.

Almanya'da Komünist Hareketinin Başlangıcı

Brüksel'de, Paris'te ve Londra'da çalışmış olan bazı Alman işçileri, yeni öğretiyi yurtlarına getirdiler. Berlin, Köln ve Breslau, komünist görüşlerin sızdığı ilk Alman kentleri oldu. Yabancı ülkelerden dönen lonca arkadaşları, zanaatçı derneklerine ve gezici zanaatçı loncalarına girerek buralarda yeni düşüncelerin yayılması yolunda çaba gösterdiler. 1846-1847 arasında görülen Mentel davası ve 1848-1849'da Leipzig ve Berlin'de Marks'ın yönünde çalışmış olan Stefan Born'un çabaları bize bu hareket hakkında değerli bilgiler sağlamaktadır. Stefan Born, Lissa'da bir Yahudi ailesinden geliyordu ve 1824'de burada doğmuştu. Öğrenimine, doğduğu kentin kolejinde başladı. Kısa bir süre sonra, işe girmek için burayı bırakmak zorunda kaldı. 1840'ta, Berlin'de bir basımevine çırak olarak girdi. Öğrenimini sürdürmek için boş zamanlarından yararlandı ve bu da geniş bir kültür kazanmasını sağladı. Sonra Paris'e, ardından da Brüksel'e gitti. Orada Marks'la tanıştı ve bir yandan üretim kooperatifleri konusuyla ilgilenirken, onun görüşlerine katıldı. Yumuşak, ılımlı bir kimseydi: iyi bir konuşmacı ve örgütçüydü. Daha sonraları, iyi bir barikat dövüşçüsü olduğu da görülecekti. 1848'de Berlin, Leipzig ve Dresden'de pek bü-

yük bir rol oynadı. Alman Devriminin başarısızlığa uğramasından sonra hareketten çekildi ve İsviçre'de ilkin basımevinde çalıştı, daha sonra yazı işlerinde, gazeteci ve en son da Bâle'de Fransız edebiyatı öğretmeni oldu. Yaşamının sonuna doğru. 'Bir' 48 Savaşçısının Anıları' adlı bir kitap yayımladı.

Born, komünist görüşleri, ücretli Terzi Christian Friedrich Mentel'in sayesinde tanıdı. Mentel 1840'tan 1845'e kadar Batı Avrupa'nın çeşitli kentlerinde çalışmış ve Berlin'e 1846'da dönmüştü. Bu kentin zanaatçılar örgütüne girdi ve kendilerine yeni görüşlerini tanıtacağı arkadaşlar aradı. 'Bir '48 Savaşçısının Anıları'nda Born şunları yazar: «Bu gönderilenlerden Mentel adında biri, gizli örgüt için üye toplamaya çalışıyordu. Ben onun sırlarını, düşüncelerini benimsemiş olan ayakkabıcı Hertzel'den öğrendim. Weitling eğiliminde bir insan değildi. O daha çok, her şeyden önce kazanılması gerekecek olan politik özgürlükler yoluyla proletaryanın kurtuluşu amacına kendini verecek olan gizli bir işçi örgütü kurulmasını tasarlıyordu. Mentel'in bana biraz karışık bir biçimde anlattığına göre, sözkonusu olan, baştanbaşa, Weitling gibi herhangi bir dikim işçisinin kafasından çıkmış yeni bir devlet değil, tarihsel zorunluğun ve bugünkü koşulların gerektirdiği bir partinin kurulmasıydı. Bu parti liberalizmi, geçilmesi gereken ve kendisinin de teori bakımından zaten aşmış olduğu bir aşama olarak görmekteydi.»

Mentel tarafından kurulan örgüt kısa bir süre sonra yetkililere ihbar edildi ve 1846 yılı sonuna doğru polis tarafından dağıtıldı. Yöneticileri hapse atıldı ve Berlin mahkemesinde adalet önüne çıkarıldılar. Bir kısmı, kısa süreli hapis cezalarına çarptırıldı, öbürleri ise beraat ettiler.

ALMAN TUTUCU SOSYALİSTLERİ

Bu Hareketin Romantik Niteliği

Demokratik sosyalizm ile Marks'çı komünizme paralel olarak, yalnız ve sadece bireyin çıkarı temeli üstüne kurulu olan ve liberalizm ile kapitalist üretim biçimini eleştirdiği halde; ideali komünizm değil de, modernleştirilmiş bir Ortaçağ toplumu yada bir sosyal monarşi olan tutucu-sosyalist bir hareket görülür. Otorite ve gelenek üstüne temellenmiş kuruluşlar tasarlayarak bunları öne süren teoloji bilginleri, soylular, lonca başkanları, romantik düşünürler ve yazarlar, kilise, devlet ve kolektivite çıkarlarının hiçbirini umursamaksızın bireye tüm bir düşünce ve eylem özgürlüğü vererek, hak isteklerini, üretim biçimlerini kabul edemezlerdi. İşte bunun için Ortaçağ onlara, Kiliseye dayanan sağlam örgütü, ekonomik ve sosyal yaşamı, *gild*'leri* ve loncalarıyla, hayran olunacak kadar iyi bir yapı; her Hıristiyanın, loncasının üyesi olarak yerinin iyice belirtildiği ve besinini toplumun kendi öz toprağından alan, dalları sağlam bir organizma gibi görünüyordu. Yada olayların hızlı kaçışı içindeki değişmez kutbu; sağlam ve sarsılmaz bir eksen-devleti; yani monarşiyi özlüyorlardı. Proletaryanın sızlanmalarına, sosyalistlerin ve komünistlerin sert eleştirilerine,

* Ortaçağda işçi, tacir ve zanaatçıların birlikte kurdukları dernekler.

devrimci hareketin homurdanmalarına büyük bir dikkatle kulak veriyorlardı. Bunlarda kokuşmanın belirtilerini, liberallerin ekonomik ve politik alandaki bozucu çalışmalarının kaçınılmaz sonuçlarını görüyorlar ve bunu bütün Hıristiyanlar, ahlakçı iktisatçılar, mutlakiyetçi yazarlar için liberal kapitalist dünyaya karşı çıkmak; proletaryaya sefaletten çıkış yolunu göstermek ve toplumu yeniden Hıristiyanca, ahlâkî, otoriter bir temel üstüne oturtmak için bir çağrı sayıyorlardı.

Bu sosyal-tutucu eğilim, çok sayıda yazar, hukukçu ve tanınmış şairi biraraya getiriyordu, ama aralarında etkili iktisatçılar azdı. Birleşik hiçbir öğreti de sunmuyordu. İçlerinden bazıları Adam Smith'in ekonomik özgürlük görüşlerine, bazıları da her bağımsız birleşmeyi yasaklayan merkeziyetçi devlete karşı çıkıyorlardı. Geri kalan bazıları ise Ortaçağı, Cermen hukukunu, katolik kilisesini idealize ediyorlar ve liberaller ile Yahudilere karşı nefret duyuyorlardı. Sosyal-tutucu bir ekonomik öğreti kurmayı yalnız iki kişi denemiştir: Karl Winkelblech (Marlo) ve Karl Rodbertus.

Marlo-Winkelblech

Marks, insanlık tarihinin bütün geçmiş aşamalarını, o dönemler için haklı bir şey olarak görür ve kapitalizm ile serbest rekabeti mutlak anarşi değil, geçmişe oranla güçlü bir ilerleme, tarihsel bir gelişme ve dönüşüm etkeni gibi ele alarak gelecek sosyalist topluma doğru, ileriye bakarken, Marlo, Ortaçağ Cermen Hukukunu yada mesleklere göre örgütlenme temeli üstüne kurulu toplumu, bütün kötülüklerini ortadan kaldırarak çağdaş koşullara uydurmaya çalışıyordu. Meslek özgürlüğü yerine 'gild', ekonomik bireyciliğin yerine, lonca kurulması gerektiğini öne sürüyordu. Ne bütün ulusal zenginliği eli-

ne geçirmek isteyen liberalizm, komünizm ve burjuvazi; ne de her şeyi eşit kılmak isterken toplumu yıkıma götüren proletarya. Ne her şeyi merkezileştirmek isteyen devlet, ne de her şeyi aynı düzeye getirmek isteyen ve her inisyatifi öldüren bürokrasi. Ama, özgür bir biçimde çalışan ekonomik topluluklar. Marlo'nun ideali, düzeltilmiş bir Ortaçağ' dı. Burada bütün ekonomik yaşamın düzenlenmesi 'gild'ler ve loncalarla yapılacak; bu örgütlerin yöneticileriyle üyeleri birbirleriyle eşitlik temeli üstünde bulunacaklardı. Fiyatlar ve ücretler, yöneticilerle üyelerden kurulu komiteler tarafından birlikte saptanacak; meslek odaları, hammaddelerin ve siparişlerin satışını, paylaştırılmasını düzene koyacak ve 'gild' lerle loncaların başkanlarından kurulu bir meslek parlamentosu, ekonomik konularla ilgili bütün yasaları hazırlayarak onay için politik parlamentoya sunacaktı. Bir çalışma bakanı bütün işsiz kalmışlara iş bulmakla yükümlü olmalıydı; çünkü bütün emekçilerin iş hakkının güvence altına alınması gerekirdi. Üretim araçlarının özel mülkiyeti sürdürülürse, bu hak artık, Roma Hukuku anlamındaki gibi mutlak sayılmamalı ve Cermen-Hıristiyan hukukunda olduğu gibi bazı sosyal zorunluklara bağlı olmalıydı. Ortaçağ'da olanın tersine, demokratik özgürlükler sağlanmalı ve bütün ayrıcalıklar kaldırılmalıydı. Bir ülkenin üretimi halkın ihtiyaçlarına uydurulmalıydı. Marlo, sistemine 'federatif sistem' adını veriyordu. Çeşitli federatif organizmalar kendi kendilerini yönetmeli, aralarında federatif ilişkiler sürdürmeli ve devlet tarafından yukardan yönetilmemeliydi.

Marlo (Karl Winkelblech) 1810'da, Baden Dükalığında, Ensheim'de doğdu. Marburg ve Giessen'de kimya okudu; 1836'dan 1839'a Marburg'ta kimya öğretmenliği görevlerinde bulundu ve 1839'da Cassel Yüksek Teknik Okuluna öğretmen olarak atandı. 1843'te Avrupa'nın kuzeyinde inceleme gezileri yap-

tı. Norveç'te, ünlü Modum boya fabrikasını gezdi ve bir Alman işçisi kendisine bu fabrikada çalıştırılan işçilerin sefaletini yazıncaya kadar işletmenin kuruluşuna hayran kaldı. Marlo, «Nice bilginler gibi, o zamana kadar insanlar için değil, yalnız makinalar için; üreticiler için değil, insan çalışmasının ürünleri için ilgi duymuştum. Dolayısıyla, tellenip pullanmış uygarlığımızın sefaletinden habersizdim,» diyor. «O işçinin sözleri bana bütün bilimsel çabalarımın boşluğunu bir anda anlatmış oldu ve insancıl acıların nedenlerini incelemek, bunları dindirmek kararını aldım.» Bu kararına sadık kaldı ve ondan sonra artık bütün çabasını Alman zanaatçılarını savunmaya verdi.

Marlo'nun iktisatçı olarak önemi, yaptığı İlkçağ'dan 1850'ye kadar çeşitli ekonomik sistemlerin incelenmesinde kendini gösterir. Marks'ın komünizmini bilmiyordu; ama bilmiş olsaydı bile reddederdi; çünkü öğretisinin temel ilkesi sınıf savaşı değil, ekonomik işbirliğiydi. Ona göre bütün işçiler yalnız sosyal sorunlarla uğraşmalıdırlar. Tasarladığı sosyal örgütlenme «bütün Hıristiyanlık dışı ilkeleri reddeder ve yalnız Hıristiyan ilkelerine dayanır. Bu tasarının içinde Ortaçağ'ın bütün ahlâki kuruluşları, ama daha yüksek bir düzeyde, vardır. Tasarı, bu kuruluşların eksikleri ve kötü yanları olmaksızın yalnız iyi yanlarını içerir; barbar yanı bırakarak iyi yanları alır. Esnaf loncaları, toplulukları, aileleriyle, büyük ve herkesin çıkarlarının topluluğun çıkarlarıyla uyuştuğu daha küçük kooperatifler giderek dallanıp budaklanan bir kooperatifler serisi oluşturur.»

Marlo'dan, 1848 - 49 Devrimi sırasında Alman zanaatçıların hareketinde oynadığı entelektüel klavuzluk rolü dolayısıyla yeniden sözetmek fırsatını bulacağız.

Rodbertus, derin görüş ayrılıklarıyla onlardan uzak kalmakla birlikte yine de hem Marlo hem de Marks'a yakındır.

Rodbertus da, Marlo gibi, Roma hukukuna, kapitalizme ve ekonomik bireyciliğe karşıdır. O da, Marlo gibi, topluluğu, insan toplumunun yaşayan gücü olarak görür. Yine onun gibi sosyal sorunları politikadan kesinlikle ayırır. Öte yandan ise Marks gibi, temeli emek olan değer teorisinden yanadır. Bununla birlikte Marlo'dan loncaların yeniden canlandırılmasına karşı olmasıyla; devlete, merkeziyetçiliğe ve devletin daha bu günden, ürünlerin bölüştürülmesini işçilerin çıkarlarına uygun bir biçimde başarabileceğini söyleyen düşünceye saygısıyla ayrılır.

Rodbertus, 1805'de, babasının Roma Hukuku profesörü olduğu Greifswald'ta doğdu. Doğduğu kentin kolejinden sonra, hukuk okumak için Göttingen ve Berlin'e gitti; memuriyete girdi; yabancı ülkelere yolculuklar yaptı ve Pomeranya'da, Jagetzow'daki mâlikânesinde kendini ekonomi tarihi öğrenmeye verdi. 1842'de 'Ekonomik Şartlarımızın Anlaşılması için' adını taşıyan ve hiç başarı kazanmamış büyük bir kitabın ilk cildini yayımladı. 1848'de Dinsel İnançlar ve Millî Eğitim Bakanı olarak atandı; ama birkaç hafta sonra istifa etti. Bundan sonra, Bismarck'a katıldı ve aralarında 'Kirschmann'a Dört Sosyal Mektup' adını taşıyan inceleme de bulunan çok sayıda ekonomik inceleme yayımladı. 1862'den 1864'e kadar Ferdinand Lasalle'le bundan on yıl sonra da Lassalle'cıların lideri Hasenclever'le mektuplaştı. 1872'den başlayarak, iç politikasını mahkûm ettiği ve sosyal politikasının tam bir başarısızlığa uğrayacağını önceden bildirdiği Bismarck'tan yüzçevirdi. Yaşamının sonuna doğru, sosyalistlerin adayı olarak seçimlere katılmayı bile düşündü, ancak bu tasarı-

sının arkasını getiremeden 1875 aralığında öldü.

Rodbertus'e göre toplumun başlıca itici gücü, ne bireylerin kafasında ne de iradelerinde değil, yaşamın kendisindedir. Bununla söylemek istediği şudur: Toplum, bilinçli güçlerle değil; akli olmayan maddî güçlerle hareket eder. Bu sosyal yaşamın ruhu topluluktur. Konuşma ve bilim, aklın kolektifliği; hak ve ahlâk, iradenin kolektifliği; emek ve ekonomik çalışma, maddî güçlerin kolektifliği temeli üstüne kurulmuşlardır.

Toplumun ruhunu oluşturan ne birey ne de bireysel özgürlük değil; maddi, entelektüel mal ve mülkler üstündeki kolektif mülkiyettir. Bireysel özgürlük yada liberalizmin ancak olumsuz bir anlamı vardır. Özgürlük, ilkel komünist biçimleri, yeni ve daha tam komünist biçimlere yer açmak için öldürür. İnsan toplumu, sonunda tekdüzenli örgütlenmeye, geleceğin toplumuna varmak için kolektif ekonomiye doğru ilerlemektedir. Bireylerin özgür etkenliği çağımızda bir yandan bir aylaklar azınlığının artan zenginleşmesi, öte yandan da emekçi sınıfların artan yoksullaşmasıyla her çeşit çelişmeye yolaçmaktadır. Çünkü ekonomik yaşamda sözünü geçiren, emek değil mülkiyettir. Bencillik bir erdem olmuştur. Rekabet, en değerlileri değil, spekülatörleri mutluluğa götürüyor. Sermaye, sonunda devlet içinde gerçek bir devlet olan birtakım şirketlerin doğmasına yol açıyor; kamu gücünü eline geçirerek zanaatçıları ve işçileri sefalete mahkûm ediyor. Yoksullaşma kötülüğüne, bir de yoksullar için gerçek bir felâket olan peryodik ekonomik krizlerin kötülüğünü ekliyor. Üstelik, ücretlerin sarsılmaz yasası gereğince, işçi sınıfı, ücret olarak, geçinmesine ancak yetecek bir asgari miktar alırken, sermaye, artan prodüktivitenin bütün kazancını kapıp götürür. Günümüzün 'sosyal sorun'unu oluşturan temel kusur, şudur: artmayan bir iç tüketimin yanısıra, gitgide artan miktarda mal

üretimi. Dolayısıyla, dışarda yeni pazarlar açmak zorunluluğu ortaya çıkan fazla malların ihracı zorunlu olur. Bu yeni pazarların açılması 'sosyal sorun'un çözümünü bir zaman için ertelemeye imkân verir. Çünkü üretimin durması da aynı süre boyunca geciktirilmiş olur. Böylece Avrupa bir zaman için soluk almış olmaktadır. Ama bu ertelemenin de bir sınırı vardır, ve işte bunun için, kaçınılmaz bir biçimde, şu iki durumdan birini seçmek zorunda kalınacaktır; 'sosyal sorunun çözümü, yada toplumun yıkılması.»

Bu çözüm neye dayanır?

Yukarıdaki sözlerden anlaşıldığına göre, Rodbertus'ün, komünizmin gerekliliğine karar vermiş olması gerekir. Bununla birlikte, o bu amacın, uzun bir zaman geçmeden gerçekleştirilemeyeceğini düşünmektedir. Ona göre, eğer sosyal sorun, bir yandan ekonominin sürekli prodüktivite artışı, öte yandan da emekçi sınıflarının üretim yeteneklerinin durması yada nispî azalmasının yol açtığı uyumsuzluğa dayanıyorsa, sonuç olarak çözümün, işçileri sürekli artış gösteren bu prodüktiviteye katılmak gerekliliğine bağlı olması gerekir. Devletin rolü işte buradadır ve genel çizgileri şunlar olan bir plana göre davranması gerekir:

Çeşitli mallar, taşıdıkları normal iş saatleri göz önünde tutularak ölçülmelidir. Bu normal iş saatleri, yapılmış ürünlerin değerini belirler. Çünkü emek, değerin kaynağı ve ölçüsüdür. Ürünlerin üleştirilmesi şu biçimde yapılmalıdır: % 30'u işçilere (ücret); % 30'u kapitalistlere (kazanç); % 30'u toprak sahiplerine (toprak kirası) ve % 10'u devlete (vergiler). Dolayısıyla, işgücü, artan prodüktivitenin kârına katılabilecek ve bütün toplum ilerleyecektir. Böylelikle, uyuşmazlıklar önlenecek, sosyal çatışmalar tümüyle ortadan kaldırılacaktır. Sözgelimi, yapılmış ürünlerin toplam değerinin 100 milyona yük-

selmiş olduğunu düşünelim. İşçiler, paylarına 30 milyon alacaklardır. Otuz yıl sonra produktivite % 100 artacak olursa aynı işçiler iki katlı pay alacaklardır ki, bu da 60 milyon eder. Madenî para, yerini, temsil ettikleri iş saatlerinin sayısına göre aralarında değiştirilebilecek olan iş bonolarına bırakacaktır. Ve devlet, toprak geliri, sermaye, emek arasındaki bu bölüşüm oranının kesinlikle aynı kalmasını sağlayacak biçimde davranmalıdır.

Rodbertus'ün ne yazık ki görmediği, üretim araçları özel mülkiyette kaldığı sürece, kendine maletme işinin de özel olarak kalması gerektiğiydi. Ayrıca, toplumu devletin değil, ekonomik gücü elinde tutan sınıfın, yani kapitalist sınıfın yönettiğini de görmüyordu. Dolayısıyla Rodbertus'ün kendini, sermayeye ve toprak mülkiyetine dokunmamalarını; sendikalardan, kooperatiflerden ve genel olarak, politik her çalışmadan uzak durumlarını öğütlediği işçilere ve onlara olduğu kadar devlete de anlatmayı başaramamış olmasının şaşılacak bir yanı yoktur. Kısaca, Rodbertus proletaryanın bağımsız her hareketine karşıydı. Bu noktada ancak yaşamının sonunda görüş değiştirerek sosyalist politikayı doğruladığı anlaşılıyor.

Marks, Marlo ve Rodbertus'ün, Almanya'da 1860 ile 1920 arasında ortaya çıkmış olan şu kimselerin hepsini etkilemiş oldukları söylenebilir: Lasalle, Kautsky, Bebel (sosyal-demokrat): Piskopos Ketteler, Monfang, Wogelsang, Schings, Hitze (sosyal-katolik); Hermann, Wagener, Rudolf Meyer (sosyal tutucu); Profesör Wagner, Profesör Schoenberg, Profesör Schmoller (Kürsü Sosyalistlerinden); Protestan Papazı Todt, Hofprediger. Stoeker (sosyal protestan). Sosyal demokrasi dışındaki bütün bu hareketler az çok Yahudi düşmanıydılar. Nasyonal sosyalizm bunların soyundan gelmedir. Bununla birlikte, ne Marlo'nun, ne de Rodbertus'ün Yahudi düşmanı olmadıklarını söylemek gerekir.

1848 - 1849 ALMAN DEVRİMİ

Başlıca Politik Olaylar

Daha önce gördüğümüz gibi, 1516 ile 1536 arasındaki Birinci Alman Devrimi, kentlerdeki zanaatçı komünistlerin hak iddialarının az çok rol oynadığı bir köylü devrimiydi. Buna karşılık, 1848 - 49 hareketi bir burjuva devrimiydi. Proletarya, bu devrimde bağımsız bir faaliyet gösterdi. Cermen Federasyonunun başlıca iki devletinden biri olan Avusturya'da olduğu kadar, Prusya'da da burjuvazi 1830'dan beri mutlakiyetçiliğe ve ulusal bölünmeye son vererek liberal bir rejim kurmaya ve Alman birliğini sağlamaya çalışıyordu. Bu hareket, küçük devletlerde ve özellikle Güney Almanya'dakilerde daha da güçlüydü. Hükümetlerin mali krizi, burjuvazinin, hak iddialarına daha açık bir anlam vermesini sağladı. Muhalif hareket, daha 1847 sonunda bile çok güçlüydü. Şubat Devrimi'nin haberi Almanya'ya geldiği zaman ise fırtına 13 martta Viyana'da ve 18 martta da Berlin'de patladı. Hareket, küçük devletlerde daha şubat sonundan beri yola koyulmuş bulunuyordu. Prensler ve soylular fırtına yüzünden başlarını eğmeye başladılar. Ya kaçtılar, yada hayatlarını kurtarmak için katlanıyor göründüler. Ama kısa bir süre sonra burjuva devriminin dalgaları, gerek Alman burjuvazisinin doğuştan gelen tutuculuğu, gerek az sonra göreceğimiz gibi, kendi öz hak iddialarıyla sahneye giren proletaryadan korkuları nedeniyle yatışmaya başladı. Burjuva bakanlar Berlin'de, anayasa konusunda uzlaşmaya varmak ve feodal-burjuva bir koalisyon hükümeti kurmak için hükümdarlıkla görüşmelere giriştiler. Viyana da

burjuvazi imparatorluk kadrosunu geri getirmek ve işlerin iyi gitmesi için gerekli düzeni kurmak yolunda bütün çabasını gösterdi. Bütün yurttaşlara tanınan oy hakkı sonucu seçilerek 18 mayısta Frankfurt'ta toplanan Alman Ulusal Meclisi, bütün zamanını, bitmez tükenmez tartışmalarla boşuna geçirdi ve Alman halkının evemenliğini kurtarmak için hiç. ve Alman halkının egemenliğini kurtarmak için hiçbir şey yapmadı. Aynı zamanda da proletaryanın sosyal konudaki hak iddialarına karşı olduğunu belirtti.

Bu arada prensler yeniden kendilerine güvenmeye başlamışlardı ve 1848 haziranı sonunda, Paris proletaryasının bozguna uğramış olduğu haberi gelince gericilik, kafasını kaldırarak eski rejimin yeniden kurulması için hazırlanmaya başladı. Ekimde, Windischgraetz, Viyana'ya yürüdü ve üç gün süren savaştan sonra kenti ele geçirdi. Bundan iki gün sonra General Vrangel, Prusya Meclisi'ni dağıttı. 1 mart 1849'da Viyana'da eski rejim kuruldu.

1849 martının sonunda Frankfurt Ulusal Meclisi, Prusya kralına tahtı, Alman halkına da oradan geçen süre boyunca hazırlanmış olan Anayasayı sundu. Prusya kralı reddetti. Alman halkına gelince, o kendisine sunulan Anayasayı kabul etti ama hükümetler, Halk Meclislerini dağıttılar, Frankfurt'ta, sağ kanat, Ulusal Meclisi terketti. Gölge parlamento durumuna düşen sol kanat Frankfurt'a taşındı. Anayasanın yürürlükten kalkması Mayısta, Dresden'de bir ayaklanmaya; Bade dükalığı ile Bavyera Pfalz'ında, Anayasa kampanyası denilen ve 23 temmuz 1849'da Alman Meclisi'nin teslim olmasıyla sonuçlanan kampanyaya yol açtı. Yerel ayaklanmaları bastıranlar her yerde Prusya birlikleriydi.

İkinci Alman Devrimi, biraz yaşadı. O da birinci gibi prenslerin ve soyluların zaferiyle bitti. Bununla birlikte yenenler, yeniklerle uzlaşmak zorunda kaldılar. Çünkü yenilenler ekonomik gücü ellerinde tutuyorlardı. Bu uzlaşmalar prenslerle soyluları, dev-

rimi vasilik yoluyla gerçekleştiren kimseler durumuna sokuyordu. Ve tabii ki bu kimseler de yapılan işi 1848 anlayışı içinde sonuçlandırmak yeteneğinden tümüyle yoksundular. İşte bundan dolayı beş yıl boyunca pek az şey yapılabildi. Eksikleri, daha sonra 1918 Devrimi tamamlayacaktı.

Sosyal Akımlar

Devrim yılları, az yada çok sosyalist eğilimli pek çok gazete ve derginin ortaya çıkışına tanık oldu. Bunlardan bazılarının adlarını analım: Köln'de, Marks tarafından yönetilen ve Engels, Wilhelm Wolff, Freiligraih'in yazılar yazdıkları 'Yeni Ren Gazetesi', 'Berlin Gazetesi', 'Halkın Dostu', 'Halk' ve yine Ber- Marks tarafından yönetilen ve Engels, Wilhelm Wolff, lin'de, 'Kardeşçe Bağdaşma', Leipzig'te 'Seçmen' v.b... Bundan başka da 'İşçi Kardeşliği Bağdaşması' kuruluşu ile bağlantılı olarak, 'Prometheus' ve 'Concorde' gibi sendika organları çıkmıştır.

Emekçi halk tabakalarının özlemleri ve hak iddialarının genel karışıklığı içinde, açık bir biçimde iki akım görülebiliyordu. Bunlardan, Marlo tarafından temsil edilen bir tanesi ekonominin loncalar temeli üstüne yeniden düzenlenmesini öne sürüyor; Stefan Born tarafından temsil edilen bir başka akım da sermaye ile emek arasında temel bir sınıf uzlaşmazlığının varlığını belirterek işçi sınıfının örgütlenmesini ve devletin yardımıyla üretim kooperatifleri kurulmasını doğru buluyordu. Marlo'yla birlikte bulunanlar, zanaatçı kalfaları, Born ile birlikte olanlar da fabrika işçileriydi.

Bu iki tarafın sayı bakımından güçleri şu rakamlarla anlatılabilir. 1846'da Prusya'da, 385.000 kalfa ve çırak kullanan 450.000 kadar zanaatçı usta vardı. Öte yandan da toplam olarak 551.000 işçi kullanan 79.000 fabrika ve sınaî işletme bulunuyordu. Avusturya da dahil olmak üzere, Almanya'nın geri kalan bölümlerinde bu oranın zanaatçı iş yerleri ba-

kımından daha da yüksek olduğu söylenebilir.

Dolayısıyla, zanaatçılık anlayışı her yerde önde geliyordu. Lonca sistemine bağlılık, bu sistemin yeniden gözden geçirilmesi gerekliliği duygusuyla karışmış olarak meslek özgürlüğüne muhalefet şeklinde güçlü bir akım olarak görülüyordu. Çünkü ekonomik hayatın yeni koşulları, Ortaçağ'a dönüşü olanaksız kılmaktaydı. Bu akım, Cassel Halk Meclisi'nin delegesi olarak Hamburg Zanaatçıları Kongresi (Haziran 1848) ile Frankfurt Zanaatçıları Kongresi'ne (Temmuz-Ağustos 1848) katılan ve burada üstün bir rol oynayan Marlo tarafından desteklendi. 116 delegenin katıldığı Frankfurt Kongresi, mesleki bir yönetmelik ve sosyal sorunun çözümü için bir plan hazırlanmasını kendine amaç edindi. Kalfalar, buraya delege gönderdilerse de bu delegelerin kabulü reddedildi. Delegelerin sert direnişleri üzerine içlerinden on tanesinin kabulüne karar verildi; ama yalnız görüşmelerde bulunabilecekler ve oy hakları olmayacaktı. Kalfalar bu teklifi reddettiler ve onlar da Frankfurt'ta zanaatçı-ustalarınkiyle aynı zamanda bir kongre topladılar. Ustalar, Marlo'nun teklifi üzerine, modernleştirilmiş bir lonca rejimi, bir lonca federasyonu, meslek odaları kurulması ve bir sosyal parlamento meydana getirilmesi isteklerinde bulundular.

Zanaatçı-ustalar kongresinin sonucu, Milli Meclis'in ekonomik komisyonuna bir yazıyla bildirildi. Ama, Milli Meclis gibi, liberallerin çoğunlukta oldukları bu komisyon, kendilerine hitaben yazılmış olan yazıdaki önerileri reddetti.

Yine Marlo'nun etkisi altında bulunan kalfalar kongresi de, loncalar rejiminin modernleştirilmesi, Meslek Odaları ve bir Çalışma Bakanlığı kurulmasından yana karar aldı. İstekleri arasında ayrıca, bütün yurttaşlara oy hakkı tanınması, genel öğrenim zorunluluğu, meslek okulları kurulması, işgücünün, yemek molaları da dahil olmak üzere on iki saat

olarak belirlenmesi, asgari ücretler, sakatlık sandıkları, sermayeden katlanmış bir vergi, işlenmiş ürünlerin dışalımından koruyucu bir vergi alınması; sarayın malikânelerinin bölünerek tarım işçileri yada küçük köylülere dağıtılması veya kiraya verilmesi ve fazla nüfus için koloniler kurulması da vardı.

Bu arada, o zamanlar bir nüfus fazlası korkusunun çok yaygın olduğunu da söylemeden geçmeyelim. Bu kaygı Marlo'da da vardı; nüfusun hızlı artışıyla savaşmak için düşündüğü önlemlerin yanısıra varlık durumları elvermeyen kimselerin evlenmelerinin azaltılmasını da öne sürüyordu.

Büyük endüstri merkezlerindeki ruhsal durum büsbütün başkaydı. Daha devrimin başlangıcında emek ile sermaye arasında bir sınıf uzlaşmazlığından sözedilmeye başlandı. 'Berlin Gazetesi' daha 23 Mart 1848'de şunları yazıyordu: «Gerçek odur ki Fransa ve İngiltere'de olduğu gibi bizde de burjuva sınıfı ile işçi sınıfı arasındaki kopma gerçekleşmiştir.» Stefan Born tarafından yönetilen 'Halk'ın ilk sayısı şunu bildiriyordu: «Halk sözü edildiğinde herkes halktan olduğunu ileri sürer. Oysa bu gazete kendine, özellikle pek belirli bir sınıfın, yani ücretiyle geçinen ve baskı altında bulunan işçi sınıfının savunmasını amaç edinmektedir.» İşçi mitingleri gitgide daha hareketli oldu. Kısa bir süre sonra, işçi örgütleri ve Stefan Born'un yönetimi altında, Alman işçi sınıfını politika ve işbirliği alanında örgütlemek amacını güden bir 'Genel İşçi Birliği' kuruldu. Birliğin organı 1848 - 49'da Leipzig'te çıkan ve başlangıçta Stefan Born tarafından yönetilen 'Kardeşçe Bağdaşma'ydı. Born burada, sözkonusu olanın, ütopyalar yapmak ve filozofların kafasından baştanbaşa donatılarak çıkmış ideal toplumlar yaratmak değil, üretim araçlarının kolektiviteye teslimi amacını güden sınıf savaşını sürdürmek olduğu düşüncesini geliştirdi.

'İşçi Birliği' tarafından düzenlenen en önemli gösteri, 1848 ağustosunun son haftasında toplanan Berlin İşçi Kongresi oldu. Kongre, başlıca Alman kentlerini (Berlin, Breslau, Chemnitz, Dresden, Hamburg, Koenigsberg, Leipzig, Münich) temsil eden 40 delegeden oluşmuştu. Frankfurt Kalfalar Kongresi de bir delege gönderdi. Başkanlık, yaşlı profesör Nees von Esenbeck'e, İkinci başkanlık da Stefan Born'a verildi. Kâtip, o dönemde çok popüler olan L. Bisky adında bir kuyumcu işçisiydi. Kongre, işçilerin, politika, kooperatif ve sendika örgütleri oluşturmasını, üretim kooperatiflerini desteklemek için de kredi bankaları kurulmasını önerdi. Bundan başka da çalışma hakkı, bütün yurttaşlara oy hakkı, askerlik hizmeti süresinin bir yıla indirilmesi, dolaylı vergilerin kaldırılması, 14 yaşından küçük çocukların çalışmalarının yasaklanması, okul öğrenimi zorunluğu, çıraklar için zorunlu meslek okulları kurulması, fabrikalarda, atölyelerde işçi başlarının atanmasına işçilerin de katılması, v.b... istendi.

'İşçi Birliği', Stefan Born, mimar Schwenninger ve kuyumcu işçisi L. Bisky'nin yönettiği 'Kardeşçe İşçi Dayanışması' örgütünün doğmasına yol açtı. Bunlar, konferanslar ve kongreler düzenlediler; Marks, Wolff, Schapper, v.b... ile ilişki kurdular ve devrimin sona erişiyle birlikte örgütleri de sona erene kadar hatırı sayılır bir çalışma gösterdiler.

'Komünistler Birliği'nin Sonu

Almanya'da devrimin patlamasıyla birlikte, 'Komünistler Birliği üyelerinin pekçoğu, çekişmeyi komünist yönde sürdürmek için memleketlerine döndüler. Basında olduğu kadar halk meclisinde, sokak kavgalarında ve her yerde kendilerini gösterdiler. Bununla birlikte hiçbir yerde, proletarya devriminden yana olduklarını söylemiyorlardı. Çünkü Marks ve yandaşları, Almanya'da durumun böyle bir devrim için henüz olgunlaşmamış olduğunu düşünmekteydiler.

Marks, Engels, Freiligrath, Wolff, Weerth devrimci hareketin o zaman en belli başlı organı olan Rheinische Zeitung'da yazıyorlardı. Born, hareketi Berlin ve Leipzig'ten yönetiyordu. Daha sonra, mayıs 1859'da Dresden ayaklanmasının başında bulundu; sokak kavgalarını ve Friburg çekilme hareketini başarıyla yönetti. Engels, Willich ve Moll, Baden'de Anayasa kampanyasına katıldılar. Schapper, Wiesbaden'da çalışıyordu. Öbürleri de hareketi taşra merkezlerinde yönetiyorlardı. Devrim bozgunundan sonra birçoğu Londra'ya sığındı ve bir zaman için enternasyonalcı hareketin merkezi durumuna gelen Birliğin yeniden örgütlenmesine girişildi. Londra'ya sığınmış olan birtakım İngiliz 'chartiste'leri, Blanqui'ciler, Polonya ve Macar devrimcileri buraya katıldılar. İçlerinden pek çoğu 1850 yılının ortasına kadar, devrimin yakında yeniden canlanacağını umuyor ve çok kısa bir süre içinde bekledikleri olaylara hazırlanıyorlardı. Buna karşılık Marks ve Engels, 1850 yazına doğru, bu umudun yersiz olduğunu ve proletaryanın, ne türlü olursa olsun, devrimci rolünün daha uzun bir süre, bir propaganda ve örgütlenme döneminden geçmesi gerektiğini anlamakta gecikmediler. Bu görüş, Birlik'in Willich ve Schapper yönetimindeki sol kanat komünistleri grubunun direnciyle karşılandı. Bunun üzerine bir bölünme oldu ve Marks, Birlik'in merkezini Köln'e nakledererek 1 ocak 1850'de tüzüğü gözden geçirtti. Bundan sonra da artık Birlik'in amacı, «eski toplumun her türlü propaganda ve politik eylem yollarıyla yıkılması; proletaryanın entelektüel, politik ve ekonomik kurtuluşu» oldu. Propaganda, bütün Almanya'da, Birlik'in delegesi Nothjung'un 10 mayıs 1851 günü Leipzig'te tutuklanmasına kadar Köln'den yönetildi. Üzerinde bulunan adresler ve belgeler Prusya hükümetine, onlara karşı kasım 1850'de ünlü 'Köln Komünistleri Davası'nı açmak olanağını verdi. Bu dava Birlik'in ortadan kaldırılmasıyla sonuçlandı.

1850'DEN 1880'E KADAR POLİTİK VE EKONOMİK İLERLEME

Liberalizm Dönemi

1848 - 1849 Devrimi bozgunundan sonra bir gericilik dönemi başladı. Fransa'da III. Napolyon İmparatorluk tahtına oturmuştu. Dış politikasıyla (Kırım Savaşı, İtalya Savaşı, Meksika Savaşı) ve işçi hareketini bastırma yolunu seçmiş olmasıyla burjuvaziyi kazanıyordu. Büyük Britanya'da, işçi sınıfı devrimi, düşüncelere yüz çevirdi ve liberal partinin basit bir eki oldu. Prusya'da, bütün yurttaşlara oy hakkı üç dereceli olarak tanındı; basın susturuldu ve politika bilimi F. J. Sthal adında bir Musevi dönmesi tarafından otorite, Kilise ve mutlakiyet yolunda yürütülmeye başlandı. Avusturya, Çar I. Nikola'nın yardımıyla Macar devrimini ezdi ve Cermen Federasyonunu kurdu.

Ama bu gericilik dönemi yalnız on yıl, 1849'dan 1859'a kadar sürdü. 1850'den başlayarak özellikle hızlı ilerlemeler gösteren kapitalist gelişme, gerici güçler tarafından kurulmuş olan engelleri yıkarak yok etti. Kaliforniya, Avustralya altın madenlerinin, Meksika gümüş madenlerinin bulunması; demir yollarının, telgrafın ve buharlı gemiciliğin gelişmesi; maden endüstrisinin, bankaların, borsaların atılımları ve doğal bilimlerin, kimya, fizik, biyolojinin ilerlemesi ve İtalya'da, Almanya'da, Polonya'da, Balkan ülkelerinde ulusal hareketin uyanışı Batı Avrupa ile

Orta Avrupa politik ve sosyal yaşamını hızlandırdı. Rusya'da bile, liberal ve reformcu eğilimler belirdi. Bütün bunlara bir de, Avrupa gericiliğinin başlıca dayanakları Rusya ile Avusturya'nın uğradığı iki yenilgi; Kırım Savaşındaki Rus bozgunu (1854-1855) ve Avusturya'nın, İtalya Savaşında (1859) uğradığı bozgun eklendi.

1860'tan 1870'e kadar geçen dönem, liberalizm dönemidir. Bu dönem boyunca Büyük Britanya'da J. S. Mill ve William E. Gladstone gerçek politik zaferler elde ettiler. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1861'den 1865'e kadar, ulusal birlik ve kölelerin kurtuluşu yandaşları ile hasımları, sonunda liberal Lincoln'un galip çıktığı amansız bir iç savaşta karşı karşıya geldiler. Fransa'da, cumhuriyetçi-burjuva muhalefet kafasını kaldırarak III. Napolyon'u, kendisine ödünler vermek zorunda bıraktı. Prusya'da, liberal burjuvazi Bismarck'ın politikasına muhalefetini gitgide daha çok belli etti ve sonunda Bismarck, gerek iç politika, gerekse dış politika (Avusturya' ya karşı savaş, 1866) zorunlukları dolayısıyla kendini, liberal önlemlere başvurmak (1867'de, bütün yurttaşlara oy hakkı tanınması) zorunda gördü. Rusya'da, 1861'de köylülerin özgürlüklerine kavuşması uzun bir devrimci dönemin başlangıcı oldu. Japonya, içine kapanmış olduğu ortaçağ yalnızlığından çıkarak modern ekonomi ve modern yaşama açıldı.

Bize, Darwin'in başlıca kitaplarını, Süveyş Kanalının açılışı; Kuzey Amerika zencilerinin kurtuluşu; Rusya'da ekonomik dönüşümün başlangıcı; Cermen Federasyonunun 1866 Prusya-Avusturya Savaşı sonunda dağılışı ve bütün yurttaşlara oy hakkı tanınması; İngiltere'de seçim hakkının kent işçilerini de kapsamına alması; Almanya ve İtalya'da ulusal birlik hareketinin başlangıcı gibi pek çok şeyler getirmiş olan bu dikkate değer on yıl, ayrıca, Avrupa kıtası proletaryasının sınıf olarak örgütlenmesi ve

yeni bir toplum için savaşa girme yılları olması bakımından da dikkati çekmektedir.

Emperyalizme ve Sosyalizme Geçiş

1869'dan 1879'a kadar geçen yıllar, liberal dönemin sona eriş yıllarıdır.

Almanya'nın Fransa'ya karşı 1870 - 1871'de kazandığı zafer, endüstri, ticaret ve nakliyatın görülmemiş ilerlemesi; tarımda, gerek endüstrileşme gelişmelerinin, gerek Amerikan rekabetinin sonucu olan çöküş; mamul mallarının nisbî üretim fazlalığı, kısa bir süre sonra ancak bazı refah yıllarıyla kesintiye uğrayan uzun bir politik ve ekonomik kriz dönemi getirdi. Bu dönem, 90 yıllarına kadar sürdü ve emperyalist dönemin; sömürge pazarlarına doğru itilişin; kapitalist olmayan Afrika ve Asya ülkelerinin paylaşılmalarının; aynı zamanda da Batı ve Orta Avrupa'da sosyalist hareketin uyanışının en belli-başlı nedenlerinden biri oldu. Liberalizm, 70 yıllarının sonunda, çökmüş bulunuyordu. Ön planda devletçi müdahalecilik, himayecilik ve sömürgeci politikanın; kısaca, egemen sınıfların politikası olarak *emperyalizm*'in; işçi sınıfının savaş politikası ve ülküsü olarak da *sosyalizm*'in görüldüğü yeni ihtiyaçlar ve yeni düşünceler ortaya çıktı. Avrupa kendini bir anda, liberalizmin egemen olabilmekte kendini güçsüz bulduğu hızlı bir dönüşüm dalgası içine giriverdi.

Londra (1851), Paris (1855), Londra (1862), Paris (1867) ve Filadelfiya (1873) sergileri, bütün bu dönem boyunca endüstri alanında gerçekleştirilen pek büyük ilerlemeleri ortaya koydu.

Nüfus artışı, özellikle dikkati çekicidir. Tarihin hiçbir döneminde, XIX. yüzyıldaki kadar hızlı olmamıştır. Bu durum, hijyen alanında ilerlemelerin

ve doğal bilimlerle taşımacılık tekniğinde gelişmelerin yol açtığı yaşama koşullarındaki genel düzelmenin; doğa bilimlerinin tarım ve endüstriye uygulanmasının sonucuydu. Nüfus artışından özellikle kentler yararlandı.

Endüstri merkezlerinde pek büyük insan yığınlarının toplanması, görüş alışverişini kolaylaştırdı. Endüstri alanındaki gelişmenin dalgalarıyla sürüklenen insanların, birtakım kimseleri zenginliğe ulaştıran, geri kalanları da yoksulluğa iten yeni sosyal koşullar üzerinde başlıca tartışma konuları artık, ilerleme, hareket ve gelişme oldu. Hegel'in, Marks'ın ve Darwin'in teorileri büyük sosyal ve entellektüel hareketlerin temeli durumuna geldi. Ortaçağ'da dinden kaynaklanan, Yeni Zamanların başında doğaçtan gelen insan düşüncesi, giderek daha çok, biyolojik ve toplum sorunlarının incelenmesine yöneldi. Din, mekanizm ve organizma; ya da başka bir deyişle Tanrı, doğa, insanlık ve toplumsal yaşam; Hıristiyanlık çağının dördüncü yüzyılından başlayarak Avrupa toplumunun tarihinde bölüm başları işte bunlardır.

BİRİNCİ ENTERNASYONAL DÖNEMİ

Lasalle ve 'Alman İşçileri Genel Birliği' (Union Générale des Ouvriers Allemands)

Bağımsız işçi hareketinin ilk atılımları, 1848 - 1849 yılları sosyal görüşlerin etkilerini sürdürmekte olduğu Leipzig'ten çıktı. Liberal politikayla uyuşmazlık içinde bulunan ve bağımsız bir politika gütmek isteyen işçi unsurlar bir işçi kongresi toplamak amacıyla 1862'de bir merkez komitesi kurdular. Başvurdukları başka kimselerin yanısıra, kısa bir süre önce «Bugünkü tarihi dönemle işçi sınıfı düşüncesi arasındaki ilişkiler» konusunda verdiği konferans dolayısıyla tanıdıkları *Lassalle* ile de konuştular. Lassalle, onlara, ünlü 'Açık Mektup'uyla karşılık verdi. Bu açıklamasında, liberaller tarafından öne sürülen yollar, işçi sınıfının durumunu düzeltmek bakımından hiçbir işe yaramadığına göre işçilerin ödevinin; bütün yurttaşlara oy hakkı tanınması ve devletin yardımıyla üretim kooperatifleri kurulması için mücadeleyi yönetecek bir siyasi parti kurulmasına dayandığını bildiriyordu. Ücretli işçilik sürüp gittikçe işçiler yoksulluktan kurtulamayacaklardı. Çünkü ücretlerin amansız yasası bütün düzeltme çabalarını boşa çıkarırdı.

Ferdinand Lassalle, Breslau'lu bir Musevi tâcir ailesindendi. Doğduğu kentin kolejinde öğrenimine başladıktan sonra Leipzig ticaret okuluna girdi ama burada yalnız birkaç ay kaldı. Bundan sonra, Ber-

lin Üniversitesine gitti. Felsefe ve klasik filoloji okudu. Lassalle, üstün entellektüel yetenekleri, büyük bir enerji ve olağanüstü atılgan yaratılışıyla dikkati çekiyordu. Bazı Alman milliyetçilik eğilimleri ve diktatorya hevesleri olmasına rağmen inançlı bir sosyalistti. Fransa ya da İngiltere gibi bir ülkede, bir D'İsraeli ya da Gambetta'nın oynadıkları çeşitten en ön planda bir rol oynayabilirdi. Ama o dönemin Almanyası'nda oynayabileceği rol ancak, bir sosyalist militanın ya da sergüzeştçi aydınınkinden başka bir şey olamazdı. Söylevleri ve yazıları bugün bile coşturucu bir etki yapmaktadır. Çağdaşlarının hayranlığını çekmesi kolay oluyor, ama onlara güven veremiyordu. Karakteri, kafa yapısıyla aynı düzeyde olmaktan uzaktı: Anlık başarıların adamıydı; kendini düşüncelerine kurban edecek kimse değildi. Birçok noktada, entellektüel üstünlüğünü kendisinin de kabul ettiği Marks'a boyun eğmiş olmasına rağmen, bağlı olduğu dünya görüşü, temeli bakımından tam idealistti. Hegel gibi, Fichte gibi bir devlet hayranıydı. Gerçekte, eski Hegel'ci olarak kaldı. Maddi olayları ve tarih olaylarını Hegel gibi tanrısal oluşun dış belirtileri sayıyordu. Aynı zamanda, ruhun ölümsüzlüğüne de inanıyordu. Bütün yaşamı boyunca, kendisine büyük hayranlık duyduğu Marks'ın dostluğunu kazanmaya çalıştı. Yine de onunla dostluk ilişkileri kurmayı başaramadı. Rodbertus Alexander Humboldt ve öbür Prusyalı bilginlerle ilişkisinde bu bakımdan daha talihli çıktı. Bismarck da ona büyük bir değer veriyordu. Kısaca söylemek gerekirse, Lassalle, terimin en doğru anlamıyla bir Prusya Musevisiydi. 'Franz von Sickingen' adındaki dramı, Alman birliğinden yana ateşli bir savunmadır.

Leipzig merkez komitesiyle ilişkileri 1863'de, başkanlığına getirildiği 'Alman İşçileri Genel Birliği'nin doğmasına yol açtı. Bir yıl sonra öldüğünde Birlik'in 4.000 üyesi bulunuyordu. Lassalle'ın yerine hu-

kukçu ve usta politikacı J. B. von Schweitzer geçti. Kısa bir süre sonra, Schweitzer ile Marks'ın fikirlerini savunan Wilhelm Liebknecht (1829 - 1900) ve Auguste Bebel (1840 - 1913) arasında anlaşmazlık çıktı. J. B. Schweitzer, İşçi Birliği'ni halefi gibi, Prusya-Almanya çerçevesi içinde tutmak istiyordu. Oysa Marks'ın yandaşları, her şeyden önce enternasyonalcı ve Prusya düşmanıydılar. Uzun çekişme yıllarından sonra Liebknecht ve Bebel 1869'da Eisenach kentinde, 'Eisenach'lılar Partisi' adıyla, 1864'te Londra'da kurulmuş 'Uluslararası Emekçi Birliği'ne dayanan ayrı bir parti kurdular.

1870 Fransız-Alman savaşı patladığında, iki parti birbirinden değişik tutum takındı. Kuzey Almanya Meclisinde (Reichstag) Lassalle'cı Schweitzer, Fritsche ve Mende savaş ödeneklerine oy verdiler. Eisenach'lı Liebknecht ve Bebel ise çekimser kaldı. İki partinin temsilcileri ancak Sedan zaferinden sonra, Almanya'nın bir fetih politikasına girişmekte olduğunu anladıkları zaman savaş ödeneklerine karşı oy vermeyi kararlaştırdılar. Bebel ve Liebknecht, savaşa karşı tutumları için olduğu gibi 'Uluslararası Emekçi Birliği'ne katılmış olmaları dolayısıyla da mahkemeye verilerek mahkum edildiler. Üçüncü sanık Adolf Hepner aklandı.

'Birinci Enternasyonal'ın Kuruluşu ve Gelişmesi

1861 ile 1864 yılları arasında, Almanya'da olduğu gibi Fransa ve İngiltere'de de bir işçi hareketi uyanışı dikkati çeker. Bir Fransız işçi delegasyonunun, İngiliz işçi önderleriyle biraraya gelerek ilişki kurmasına yol açan 1862 Londra Sergisi ziyareti; Fransız proletaryası ve İngiliz proletaryasının 1863 Polonya ayaklanmasına gösterdikleri yakınlık; İngiliz işçileri tarafından girişilen, bütün yurttaşlara oy hakkı tanınmasından yana mücadele; bütün bu olaylar,

25 eylül 1864 günü 'Uluslararası Emekçiler Birliği'nin kurulmasına yol açtı. Bu olayı hem kutlayacak, hem de destekleyecek olan halka açık toplantı, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Alman işçi örgütlerinin katılmasıyla 28 eylülde yapıldı. Karl Marks, Alman delegeleri arasında bulunuyordu. Birlik'in entellektüel yönetimi ona bırakıldı. 'Açış Konuşması'nı ve tüzüğü o hazırladı. 'Açış Konuşması'nda ortaya konan temel düşünceler şunlardır: Proletaryanın, sınıf partisi olarak örgütlenmesi, sosyal diplomasi ile savaşım, bütün ülkeler proletaryasının birleşmesi; sınıf egemenliğinin devrilmesi; işçi sınıfının ekonomik kurtuluşu. Birlik'in merkezi Londra'daydı ve başlıca üyeleri İngiliz ve Alman işçi önderleri olan bir Genel Konsey tarafından yönetiliyordu. Fiilen hiçbir zaman gerçek bir kitle örgütü olmamış ve ancak en etkin önderleri, işçi gruplarını toplamayı başarabilmiştir. Burası daha çok, proletaryanın hazırlanması ve amaçları konusunda tek bir anlayış bulunmasına çalışılan bir akademiydi. Zaten bu da başarılamadı; çünkü Marks, Proudhon'cular ve Bakunin'cilerle müçadele etmek zorunda kalmıştı. Birlik, beş kongre yaptı ve şu konular tartışıldı: İş yasaları, kooperatifler, sendika sorunu, savaş ve işçi hareketi, toprak reformu. Kongreler, Cenevre'de (1866), Lozan'da (1867), Brüksel'de (1868), Basel'de (1869) yapıldı. 1867'ye kadar Proudhon'cuların etkisi; 1867'den 1869'a kadar da Marks'çı etki ağır bastı. Toprağın ve taşıma işlerine gerekli araçların sosyalizasyonu konusunda kararlar alındı. 1868'de, Birlik'e Rus devrimcisi Bakunin girdi ve kısa bir süre sonra, Marks'la mücadeleye başladı. Uluslararası Emekçiler Birliği'nin (U.E.B.) içinde 'Uluslararası İttifak' adında ve U.E.B. yöneticilerinin tanımadıkları gizli bir örgüt kurdu. Bu durumun sonucu olarak ortaya çıkan anlaşmazlık Lahey Kongresinde bölünmeye yol açtı. U.E.B. nin merkezi New-York'a götürüldü ve sonunda 1876'

da Birlik'in kendisinin de dağıtılmış olduğu açıklandı.

U.E.B.'nin, sendika hareketinin genişlemesindeki payı çok büyük olmuş ve aynı zamanda da Marks'çılığın zaferini sağlamıştır.

Bir yanda Marks'çı unsurlar, öte yanda da Bakunin'ci ve Proudhon'cular arasındaki mücadele birçok anlaşmazlıklara yolaçtı. Bu mücadelenin 'Uluslararası Emekçiler Birliği'nde ortaya çıkardığı tartışmalar pekçok ve çeşitli suçlamalarla bulandırıldı. Tarafların birbirlerine yönelttikleri bu suçlamalar yüzünden anlaşmazlık konusu noktalar üstüne gerçek bir ışık tutulamadı. Aslında her iki eğilim de komünistti. Nitekim Proudhon'culuk bu alanda sahneden çabucak çekildi. Ne var ki Marks'çılar politik eylem ile sendikacı eylemi ve iktidarı ele geçirmeyi komünizme ulaşmanın yolları sayıyorlardı. Buna karşılık Bakunin'ciler, bu amaca varmak için en iyi taktiği, antimilitarist ve Parlamentocu sendikacılıkta görüyorlardı. Bu kimseler, bireyi egemen bir güç sayan ve devlette genellikle, otoriter, merkeziyetçi bir eğilim gören; onu savaşılması gerekli bir güç sayan liberal teoriden hareket ediyorlardı. Bu anlayıştan yalnız bir bakımdan, özel mülkiyetin yerine kolektif mülkiyeti; tek başına bireyin yerine emekçilerin serbest topluluğunu koymakla ayrılıyorlardı.

Marks'çılar için ise, tesrine, birey, içinde yaşamakta olduğu toplumsal koşullarla öylesine sınırlıydı ki, ancak varolan politik ve ekonomik biçimler içinde davranabilirlerdi. Bakunin'ciler, topluluk çerçevesi içinde bireysel özgürlüğün gerekliliğini özellikle belirtiyorlardı. Marks'ı her şeyden önce ilgilendiren, işçi sınıfının, sınıf mücadelesi amacıyla hem parti içinde, hem de sendikalarda örgütlenmesi; iktidarın ele geçirilmesi; komünizme geçiş için proletarya diktatoryasının kurulmasıydı. Bu gerçek-

leştirildikten sonra da devlet, yerini, işlerin kollektif çalışma kuruluşlarıyla yürütüleceği demokratik bir topluma bırakarak yok olacaktı. Bakunin ve Proudhon gibi Marks da bir devlet hayranı değildi. O da onlar gibi devleti egemen sınıfın, varlıklı olmayanların mülkiyete yapacakları saldırıya karşı çıkan bir organı olarak görüyordu. Ama devletin, ancak özel mülkiyetin kendisinin de ortadan kalktığı zaman yok olacağını söylüyordu. Oysa Proudhon ve Bakunin tersine devlette her türlü sosyal dönüşüm denemesini olanaksız kılan ve dolayısıyla devletin en kısa zamanda ortadan kaldırılmasını gerektiren apaçık bir kötülük görüyorlardı. Bakunin, bu amaca varmak için en iyi yolun gizli birleşme ve silahlı ayaklanma olduğuna inanıyordu.

Birinci Enternasyonal'in tarihinde en önemli olay, 'Paris Komünü'dür (1871).

'Paris Komünü' (Commune de Paris)

Paris Komünü'nün çıkışı, başlıca üç nedene bağlıdır: 1) Alman birliğinin kurulmasını önlemek amacını güden Fransız politikasının yolaçtığı Fransız-Alman savaşı, 2) Paris belediyesinin çok önemli bir rol oynadığı Fransız Devrimi'nin gelenekleri; 3) Enternasyonal'in Paris'te ve taşra kentlerinde gerçekleştirdiği ilerlemeler ve aynı zamanda da sosyalist görüşlerin genel olarak gelişmesi.

Prusya tarafından 1864 ve 1866'da kazanılan zaferler, Kuzey Cermen Federasyonu'nun kuruluşu (1867) ve Güney Almanya'ya doğru yaklaşma, Fransız diplomasisinin önüne büyük güçlükler çıkardı. İspanya tahtı, Hohenzollern-Sigbaringen hanedanından bir prense sunulduğu ve o da bunu kabul ettiği zaman (1870), Fransa tehdit altında bulunduğunu hissetti ve Bismarck'ın kurduğu tuzağa düştü. Gerçekten Prusya gerek askeri gerekse diplomatik

bakımdan savaşa hazır durumdaydı ve Fransa'yla çatışmaya girişmek için fırsat kolluyordu. Savaş, 19 temmuz 1870'de patladı. Ağustos ayı boyunca Fransız ordusu bir dizi başarısızlığa uğradı, Sedan felâketi haberiyle birlikte 4 eylül 1870 günü Paris ayaklandı; İmparatorluğu devirdi. Cumhuriyeti ilân etti ve geçici bir Milli Savunma Hükümeti'ni işbaşına getirdi. Bu geçici hükûmetin içinde, görevinin düzeyinde bulunan, denebilir ki, sadece Gambetta idi. Başbakanlık ve Paris askeri valiliği görevini yüklenmiş bulunan ve dış düşmandan olduğu kadar iç düşmandan da nefret eden General Trochu daha başlangıçtan beri iki yanlı bir rol oynadı. 31 ekimde Blanqui, cumhuriyetçi hükümeti devirerek yerine sosyalist bir hükümet geçirmek için bir deneme yaptı ama başarısızlığa uğradı. Olaylar, içerde yapılacak bir yeniden örgütlenme için elverişli değildi. Gambetta tarafından kurulan ordular birbirinin ardısıra yenildi. Kısa bir süre sonra durum öylesine kötüye gitti ki, 1871 Ocak ayı sonunda ateşkes görüşmelerine başlamak zorunda kalındı. 8 Şubat'ta, Ulusal Meclisin kurulması için genel seçimlere başvuruldu.

Seçimler, Thiers'in başkanlığındaki gerici bir bakanlar kurulunu işbaşına getiren bir gerici çoğunluk sağladı. Ulusal Meclis, önce Bordeaux'da, sonra da Versailles'da toplandı ve Paris proletaryası'na karşı mücadeleye buradan girişildi.

26 şubatta barış hazırlıkları başladı. Alsace-Lorraine'i Prusya'ya bırakan barış antlaşması bütün ülkede, görülmemiş bir aşağılanma duygusu ve halkta da pek büyük bir hoşnutsuzluk yarattı. Durum, Paris'te özellikle böyleydi. Başkentte asayişi sağlamak için kurulmuş ve çok sayıda proletarya unsurları ile radikal unsurlar içeren 'Paris Ulusal Koruma Örgütü' şubat sonunda bir merkez komitesi kurdu. Thiers hükümeti tarafından yapılan, Montmartre

tepelerinde mevzilenmiş 'Ulusal Koruma Örgütü'nün topçu kuvvetlerini ele geçirmek yolundaki bir girişimi püskürttükten sonra Merkez Komitesi, hükümete karşı bir tutum takındı ve 18 mart 1871 günü *Paris Komünü*'nü ilân etti. Bir geçici hükümet, yani diktatorya kuruldu; ancak aradan sekiz gün geçtikten sonra bütün Paris halkı sandık başına çağrıldı, ya da başka bir deyişle yetkiler Paris halkının eline teslim edildi. 26 mart 1871 seçimlerinden çıkmış olan Paris Komünü, mayıs sonundaki son bozgununa kadar işbaşında kaldı. Komün, düzgün seçimler sonucunda işbaşına gelmiş olduğuna ve Enternasyonal üyeleri Blanqui'ciler, Proudhon'cular, cumhuriyetçi burjuvalar ve umutsuzluğun son kertesindeki yurtseverlerle bir koalisyon hükümeti kurduğuna göre bir diktatorya değildi. 'Ulusal Koruma Örgütü'nün Merkez Komitesi, iktidarı elinde tutmaya devam etmiş ve bütün yurttaşların oylarına başvurmamış olsaydı, Komün işte o zaman bir diktatorya olarak kalırdı. Gerçekte ise Komün, başlıca unsurların hemen hiçbir konuda, ne benimsenecek taktik konusunda, ne de varılacak amaç üstünde uyuşmadıkları bir koalisyon hükümetiydi. 'Ulusal Koruma Örgütü'nün Merkez Komitesine Marks tarafından, demokratik biçimlere gösterdikleri aşırı saygı ve oya başvurmuş olmalarından dolayı yapılan eleştiri, ılımlı olmuşsa bile hiç de haksız ve doğrulanmamış bir eleştiri değildir.

«O zaman bütün bütüne aylak durumda olan Versailles'lılara karşı yürümek yerine, 26 mart günü Komün'ün seçimine girişildi ve düzeni koruyan tarafın, güçlerini bir daha sınamasına izin verilmiş oldu. İşte o gün, düzeni koruyan tarafın adamları seçim yerlerinde, bir yandan içlerinden, sırası geldiğinde pek büyük bir öç alacakları konusunda cakalı bir and içerken, pek yüce gönüllü galipleriyle iyi dilekli uzlaşma sözleri konuştular.»

Marks, öte yandan, dostu Kugelmann'a Merkez Komitesinin, kaçınılmaz bir biçimde başarısızlığa yol açacak olan iki büyük yanlış yapmış olduğunu yazıyordu. Bunlardan birincisi Versailles'lı birliklerin Montmartre'a yaptıkları başarısız saldırı denemesinden sonra 'Ulusal Koruma Birliği'ni, hükümeti ele geçirmek için Versailles'a yürütmemiş olmaktı. İkincisi de, iktidarı, Paris Komününe yer vermek için çok erken bırakmış olmasıydı. Bu da aşırı derecede bir titizlikti.

Fransız proletaryasının daha 1848'de yapmış olduğu ve Alman proletaryasının da 1918-1919'da yapacağı yanlışlar işte bunlar olmuştur. Her ikisinde de, zaferi kazanmış olan devrim, diktatoryayı, yurttaşların oylarına başvurmak için çok erken bıraktı. Ve her ikisinde de *sosyalizm*, sonunda yenildi. Dolayısıyla bütün bunlardan da Engels'in, Paris Komününü bir proletarya diktatoryası sayarken ne derece yanılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Kurulu düzenin sürüp gitmesinden yana olanların 16 mart 1871 günü, galiplerin kendilerine verdiği oy hakkını kullanırken için için yaptıkları o tumturaklı öcalma tasarıları, Mayıs ayının sonunda korkunç biçimde gerçekleşti. Komün'ün bozguna uğramasının ardından, Komüncülerin acımasızca ve topluca öldürülmeleri, ve bütün kuşku duyulan kimselerin sürgün edilmeleri geldi. Fransız burjuvazisi böylece *sosyalizm* umacısını, on yıl kadar bir süre için başından savabildi. Sosyalizm, Fransa'da yeniden, ancak '80 yıllarının başında uyandı. *İkinci Enternasyonal*, 1889'da Paris'te kurulmuştur.

EMPERYALİST DÖNEM (1880 - 1914)

Emperyalizmin Ekonomik Kökleri

1854'ten 1879'a kadar süren ve Almanya İtalya ile Amerika Birleşik Devletleri'nin ulusal birliklerini gerçekleştirdikleri; Balkan halklarının da milli kurtuluşları için mücadeleye başladıkları savaşlar döneminin ardından, gitgide bütün yeryüzü halklarını peşinden sürükleyen emperyalist bir gelişme dönemi geldi. Afrika baştanbaşa keşfedildi; birçok büyük güç arasında paylaşıldı ve raylarla, telgraf telleriyle örtüldü. Asya, lokomotiflerin ve buhar makinalarının tiz sesleriyle bin yıllık düşünden uyandırıldı. Demiryolları, Kuzey Amerika çayırlarını her yönden, baştanbaşa geçerek Batı bölgelerine büyük insan güçlerini götürdü; buraların toprağının maden zenginliklerinin işlenmesini kolaylaştırdı. Bundan sonra artık insanlık, zenginlik yaratmak ve maddi zenginlikleri biriktirmekten başka amacı yokmuş gibi görünmeye başladı. Çağdaş endüstrinin iki temel hammaddesi kömür ve demir üretimine şöyle bir göz atmak bunu yeteriyle gösterecektir:

Kömür Üretimi (Ton olarak)

ÜLKE	*1880*	*1913*
İngiltere	147.000.000	292.000.000
Fransa	19.400.000	41.000.000
Almanya	59.000.000	277.000.000
Birleşik Dev.	70.500.000	517.000.000

Ham Demir Üretimi (Ton olarak)

ÜLKE	*1880*	*1913*
İngiltere	7.780.000	10.400.000
Fransa	3.070.000	5.300.000
Almanya	5.120.000	19.400.000
Birleşik Dev.	3.840.000	31.500.000

Nüfus

ÜLKE	*1880*	*1913*
Avrupa	315.000.000	419.000.000
Birleşik Dev.	51.000.000	105.000.000

Buharın ve mekaniğin bir yüzyıl önce oynamış olduğu devrimci rol giderek kimyaya geçti. İngiltere'nin o zamana kadar ağır basmakta olan üstünlüğü de Almanya'ya ve Birleşik Devletlere geçmiş bulunuyordu.

Bunun gibi, kapitalizmin ekonomik hayatının kökünde bulunan yasalar da endüstrileşmiş ülkelerde kendini enerjik bir biçimde duyurmaya başladı.

1) Üretim anarşisi ve kitlelerin proleterleşmesine bağlı olarak emeğin artan prodüktivitesi arz ile talep arasında gitgide artan bir oransızlık getirdi. Bu oransızlık, belirli aralarla, önemli ekonomik krizlere yol açtı. İşlerin durması, işsizlik, fiyatların düşmesi; bütün bu olaylar her isteyene, kapitalizmin parlak zaferlerinin birer ters yanı da olduğunu gösterdi. Pazarların genişletilmesi ihtiyacının doğuşuna, yukarda da gördüğümüz gibi, işte bunlar yol açmıştır.

2) Mekanik güçlerin endüstride giderek daha çok kullanılması canlı işgücü miktarını gitgide azaltı. Bu da meta'ların değerini ve dolayısıyla işlen-

miş meta'ların fiyatlarını da düşürdü. Her meta'daki değer ne kadar azsa, girişimciye sağladığı artık-değer o kadar az olur. Dolayısıyla ortaya, girişimciler için gerçek bir bilmece olan ve kendini bütün ülkelerde gösteren bir kâr yüzdesi düşüşü çıkar. Bu bilmecenin çözümü iş kurumlarının yayılmasında ve kârın, yığın halinde üretimle arttırılmasındadır. Ama işyerlerinin genişletilmesine yalnız, büyük sermayeleri olan girişimciler girişebilir. Bunu yapamayacak durumda olanlar, hisse senetli şirketlerde birleşir yada ortadan yok olurlar. Yığınla üretim pekçok miktarda ve ancak denizaşırı ülkelerde bulunan hammaddeler gerektirir. Dolayısıyla, sömürgeler elde etmek gerekliliği, sömürgeci politika, deniz savaşı araçları yapımı, silahlanma yarışı, ulusal gücün dışa yayılması, diplomatik anlaşmazlıklar ve sonunda da savaşlar...

3) Kâr yüzdesinin düşmesiyle ortaya çıkan üretim düzeyi artışının yayılması kaçınılmaz bir biçimde büyük girişimin zaferine ve pek büyük kâr yığınlarının az sayıda toplanmasına yol açar. Kendi ülkelerinde, kullanım yeri yada hiçbir kârlı yatırım alanı bulamayan sermayeler, kapitalist olmayan yada daha az kapitalist ve kâr yüzdesinin henüz yüksek, işçi hareketinin de cılız olduğu ülkelerdeki alanlara yatırılırlar. Buralara yatırılmış olan sermaye bu ülkelerin üstüne ya doğrudan doğruya fetih yoluyla onları etki alanlarının içine alarak yada buralara «barışçı yollarla» sızarak yayarlar. Yine bu yayılma da yatırılmış sermayeyi korumak ve rakip ülkelerin rekabetine karşı koymak için deniz savaşı araçları yapımı ve silahlanma gerektirir. Çağdaş emperyalist politikanın ve dünya savaşlarının başlıca nedenleri işte bunlardır.

Sosyalizmin İlerlemesi. Karl Kautsky

Sosyalist hareketin olağanüstü ilerlemesini açıkla-

yan, politika ve iktisat alanındaki bu derin dönüşümlerdir. Sosyalist hareket, 1880'den 1914'e kadar, görülmemiş bir yayılma gösterdi. Temsilcileri ve örgütü bulunmayan hemen hiçbir ülke kalmamış gibiydi. Yandaşları milyonları buluyor ve hareket bundan sonra artık Marks'çı ilkelere dayanıyordu.

Almanya'nın teknikte, endüstride, bilimsel ilkelerin ve yöntemlerin ekonomiye uygulanmasında üstün bir rol oynamış olması gibi Alman sosyalist proletaryası da sosyalist teori ve eylem alanında üstün bir rol oynadı. Fransız işçi hareketini, içinde bulunduğu uyuşukluktan çıkaran ilk kıvılcımlar Almanya'da çakmıştır. O zaman sayıları çok olmayan İngiliz sosyalistlerini Londra'da bir sosyalist örgüt kurmak kararına vardıran, Alman proletaryası tarafından kazanılan başarılardır. Bunun gibi, Slav ülkelerinde de Alman sosyal demokrasisi bir örnek sayılmaya başlandı. Uluslararası işçi ve sosyalist kongrelerinde Alman delegasyonu en ön planda rol oynadı. Kısaca söylemek gerekirse, 1875 ile 1914 arasındaki dönem boyunca Alman sosyal demokrasisi, dünya işçi hareketinin başındaydı. Önderleri Auguste Bebel ve Wilhelm Liebknecht, evrensel bir üne sahip bulunuyorlardı.

Bütün bu dönem boyunca Alman sosyal demokrasisinin başlıca teoricisi *Karl Kautsky* idi. Onun etkinliğinin kendini göstermeye başlamasına, yani 1882'ye kadar, hatta daha sonraları da Almanya'da Marks'çılık konusunda hemen hemen hiçbir şey bilinmiyordu. Ama Joseph Dietzgen adındaki kendi kendini yetiştirmiş ve geniş ekonomik, politik bilgiler edinerek Marks'çı görüşleri yaymış olan, ne yazık ki halkın anlayacağı dilde yazabilmek yeteneğinden yoksun bir işçiyi bu konuda ayrı tutmak gerekir. Bu dönemin sosyalist hareketi bilgisini genellikle, Lassalle'ın yazdıklarından, 1848 anılarından ve Fransız sosyalist edebiyatından çıkarıyordu: Bazı sos-

yalistler de Rodbertus ve Eugen Duhring'in öğretimini izliyorlardı. Bazıları da sadece Uluslararası Emekçi Birliği'nin yayınlarını biliyor, yada hak iddialarını insanlık anlayışı ve ahlâkı üstüne temellendiriyorlardı. Kautsky yavaş yavaş, Marks'cılık öğretimini yaymayı başardı. Kendini Engels okulunda yetiştirmişti. Geniş bilimsel, tarihi ve ekonomik bilgilere sahipti; duru bir anlatımı, büyük bir çalışma gücü vardı.

1854'de Prag'da doğmuştu. Babası, Çek-Polonya asıllı bir ailedendi ve ressamlık yapıyordu. Cermen-İtalyan aslından olan annesi ise roman yazıyordu. Öğrenimini Viyana kolejinde yaptı. Paris Komünü olayları dikkatini sosyal konulara çekti; İngiliz iktisatçı ve sosyologları: John Stuart Mill, Malthus ve Spencer ile Fransız sosyalistlerinin kitaplarını okudu. 1875'te sosyalist harekete katılarak sol kanatta yer aldı. Marks'ın kitaplarını o zaman tanıdı. 1880'de 'Nüfus Artışının Etkisi' adlı ilk kitabını yayımladı. Bu kitapta, Marks'çı ekonomi konusunda o dönem için çok geniş bilgisi olduğu görülmektedir. Ama bu bilgisi, nüfus sorununa ve tarım konusuna en başta önem vermesine engel olmuyordu. Aradan birkaç yıl geçince ve Zurich'teki 'Sozialdemokrat'a yazılar yazdıktan sonra Marks'çılığa tam olarak katıldı ve Marks'çılık propagandası için ilk organ olan 'Yeni Zamanlar' dergisini kurdu. 1884'den 1887'ye kadar, Friedrich Engels'in çalışma arkadaşı olarak Londra'da yaşadı. 1887 ile 1907 arası hayatının en verimli yılları olmuştur. Bu iki on yıllık dönem boyunca şu kitapları yayınlamıştır: 'Thomas More', 'Marks'ın Ekonomik Öğretileri'. 'Erfurt Programı'. Gerek Alman gerek dünya sosyalist hareketi üstünde derin bir etki yapan yazılarını da bu sırada yayımladı.

İKİNCİ ENTERNASYONAL (1889 - 1914)

Başlıca Kongreler

Birinci Enternasyonal'ın dağılışından *İkinci Enternasyonal*'ın kurulmasına kadar geçen dönem boyunca, ortak hiçbir temeli bulunmayan birçok işçi, sosyalist ve sendika kongresi toplandı. Ancak 1889'da, Uluslararası Paris Sergisi dolayısıyla bu kentte, biri 'Possibiliste'ler, öbürü de Marks'çılar tarafından ve 'İkinci Enternasyonal'ın kurulmasıyla sonuçlanan iki sosyalist kongre toplandı. Uluslararası 1 Mayıs Günü ilkesi bu kongrede kabul edilmiştir.

İkinci Enternasyonal, sekiz kongre yaptı: Brüksel'de (1891), Zürich'te (1893), Londra'da (1896) Paris'te (1900). Amsterdam'da (1904), Stuttgart'ta (1907), Kopenhag'ta (1910) ve Basel'de (1912). 1900 yılında, merkezi Brüksel'e, yani başkanı Emile Vandervelde, sekreteri de Camille Huysmans olan 'Enternasyonal Sosyalist Bürosu'nun bulunduğu kente götürüldü. Katılan her ülkenin, zaman zaman önemli konuları görüşmek ve kongreleri hazırlamak için toplanan ikişer delegesi vardır.

İkinci Enternasyonal'ın tarihi üçe ayrılır: 1) 1889 dan 1896'ya; 2) 1896'dan 1904'e; 3) 1904'ten 1914'e, Birinci dönem sırasında, sosyalizm ile anarşizm arasında kesin bir sınır çekilmesine çalışıldı. İkinci dönem sırasında, sınıf mücadelesi ilkelerinin ve sosyalist partilerinin burjuva hükümetlere karşı tutumlarının belirlenmesine çalışıldı. Üçüncü dönem sıra-

sında da emperyalist savaşın artan tehlikelerine karşı ulusların dikkatinin çekilmesine ve bu tehlike karşısında Enternasyonalın durumunun belirlenmesine çalıştı.

Gerçekte, İkinci Enternasyonal'ın çalışmasıyla elde edilen tek sonuç, Londra Kongresi sırasında, anarşistlerin çıkarılması olmuştur (1896) Paris Kongresi, Enternasyonal'e yalnız, sosyalizmin ilkelerini ve politik mücadelenin gerekliliğini tanıyan örgütlerin kabul edilmesine karar verdi.

1900'den 1904'e kadar uzanan süre içinde İkinci Enternasyonal, sosyalistlere, «istisnai durumların» dışında, burjuva hükümetlere girmeyi yasakladı. Böylece, ilk olarak Fransa'da, 1898'de Dreyfus olayından sonra Millerand, Waldeck-Rousseau kabinesine girdiği zaman ortaya çıkmış olan 'ministerialisme' (bakancılık) sorununun ortadan kaldırılmış olduğuna inanıyordu. Bu kararlara dayanılarak, Millerand partiden atıldı. Aynı karar, 1906'da, Viviani ve Briand için de alındı. Ama Amsterdam Kongresi tarafından öngörülmüş olan «istisnai durumlar» kuralı, bakancılık yada bakanlık hevesliliğinin savaş yılları ve savaş sonu yılları sırasında ortaya yeniden çıkmasını sağlayan bir olanak sağladı ve bu süre boyunca burjuva partilerle koalisyon hükümetleri kuran çok sayıda sosyalist parti görüldü.

Buna karşılık Enternasyonal tarafından savaş tehlikelerine karşı girişilen eylem tam bir başarısızlıkla sonuçlandı.

İkinci Enternasyonal ve Savaş Tehlikeleriyle Mücadele

Savaşla mücadele, Stuttgart Kongresinden başlayarak her kongrenin gündemine girmiştir. Ne yazık ki bu konuda açık bir tutum benimsenemedi. Aşağı yukarı 1900'den başlayarak, ulusal çatışmalar ve hanedan çekişmeleri, yerlerini, savaş nedeni olarak,

emperyalist ve sömürgeci çekişmelere bıraktı. Sosyal demokrat akımla sendikacı akım, iki kere; ilkinde sendikacı akımın Domela Nieuwenhuis tarafından temsil edildiği Brüksel Kongresi'nde, 1891'de; ikincisinde de 1907'de ve Herve tarafından temsil edildiği Stuttgart'ta, Enternasyonal'in içinde çatıştılar. Her ikisinde de kazanan, sosyal demokrat anlayış oldu.

Stuttgart Kongresinde Fransız sosyalistleri gündeme, Fas olayları dolayısıyla, savaş sorununu koymuşlardı. Fas'taki olaylar, hazırlanmakta olan savaşı, çakan bir şimşeğin pırıltısında olduğu gibi herkese göstermişti. Fransız delegasyonunda birbirinden değişik üç eğilim vardı Gustave Herve tarafından yönetilen birinci eğilim, genel grev ve savaş çıkacak olsa bile ayaklanma düşünüyordu. Herve'nin önerisini savaşa karşı en son çare olarak destekleyen ikinci eğilimi ise, böyle düşünen Edouard Vaillant ve Jean Jaures temsil ediyordu. Jules Gulesde tarafından temsil edilen bir üçüncü eğilim de, savaş, kapitalist rejiminin kaçınılmaz sonucu olduğuna göre, savaşa karşı her türlü kışkırtmayı yararsız ve ütopyacı sayıyordu.

Vandervelde, Belçika delegasyonu adına, Vaillant ve Jaures'in tutumuyla uyuştuğunu bildirdi. Çünkü, diyordu, barışın korunmasında en küçük ülkelerin bile çıkarı vardır. «Tarafsızlığımız pek ağır basmıyor ve bir çatışma çıkarsa ülkemiz düşman ordularına bir geçit yeri olur.» Bebel ve Vollmar, Alman delegasyonu adına Gustave Herve'nin önergesine karşı çıkarak bunun uygulanma gücünden kesinlikle yoksun olduğunu söylediler ve ulus düşüncesinin kültürel önemini belirttiler. Bebel aynı zamanda, savaş sırasında geniş halk tabakalarının aşırı coşkunluğunun ulusal savunmaya karşı durmayı çok güçleştirecek bir olay olduğunu öne sürdü.

Tartışma, soruna bir çözüm getirmeden uzun za-

man sürdü. Kongrenin büyük çoğunluğu, hem ulusal savunmadan, hem de sınıf savaşından yana olduğunu açıkladı. «Ne vatana ne de sosyalizme ihanet», Jaures, Stuttgart Kongresinin kararını, Paris'te yapılan bir mitingte işte böyle özetledi. Hiç kuşkusuz kongre üyelerinin çoğunluğunu yönetmiş olan düşünce buydu. Ama bu görüş, özel mülkiyet, kapitalizm ve rekabet varoldukça çeşitli ülkelerin çıkarlarıyla enternasyonal sosyalizmin çıkarları arasındaki çelişmeyi bir yana itemezdi.

Bu çelişmenin çözümünü Kongre, ancak işçi sınıfının başlıca ülkelerde kazanacağı başarıdan bekliyordu; sonunda, Rosa Luxemburg, Lenin ve Martov tarafından sunulan son iki paragrafın dışında, Auguste Bebel'in hazırladığı bir kararı benimsedi. Bu karar şöyleydi:

«Kongre, bundan önceki uluslararası kongrelerin militarizm ve emperyalizme karşı kararlarını doğrular; militarizme karşı mücadelenin genel olarak sınıf mücadelesinden ayrılmayacağını yeniden belirler. Kapitalist ülkeler arasındaki savaşlar, bunların dünya piyasasındaki rekabetlerinin sonucundan başka bir şey değildir. Çünkü her devlet, yalnız kendi iş alanlarını güvence altında tutmayı değil, yabancı halkları ve ülkeleri egemenliği altına alarak bunlara yenilerini de katmayı istemektedir. Bu savaşlar, ayrıca, burjuva sınıfının başlıca egemenlik aracı ve işçi sınıfını ekonomik ve politik köleleştirme yolu da olan militarizmin ardı kesilmez silahlanmasının sonucudur. Savaşlar, egemen sınıfların, proletarya yığınlarını kendi öz sınıf ödevlerinden olduğu gibi enternasyonal dayanışma ödevlerinden de saptırmak için sistemli bir biçimde sürdürdükleri ulusal peşin hükümlerle kolaylaştırmaktadır. Demek ki savaşlar, kapitalizmin kendi özündedir. Ancak kapitalizmin kendisi de yok edildiği zaman yada mi-

litarizmin gelişmesinin gerektirdiği paraca ve insanca özverilerin sınırsızlığı ve silahlanma yarışının yol açtığı hoşnutsuzluk, halkları kapitalizmi ortadan kaldırmaya ittiği zaman savaşlar ortadan kalkacaktır. Silah altına en büyük asker çoğunluğunu çağıran ve militarizmin maddi ağırlıklarının en büyük kısmını yükümlenen işçi sınıfı, savaşların ortadan kaldırılmasına özellikle ilgi duyar. Çünkü savaşlar, onun, sosyalizm temeli üstüne kurulu ve halkların dayanışmasını gerçekleştirecek bir ekonomik düzen kurulması olan temel amacıyla çelişmektedir. İşte bunun için Kongre, emekçi sınıfların ve özellikle bunların parlamentodaki temsilcilerinin ödevini, burjuva toplumunun sınıf özelliğini gözler önüne sererek, karada ve denizde silahlanmayla savaşmak, bu konulara ayrılmış kredileri reddetmek, proletarya gençliğini halkların dayanışması ve sosyalizm anlayışı içinde eğitmek ve açık bir sınıf bilinciyle davranmasını sağlamak olarak görür. Kongre, ordunun demokratik örgütlenmesinde sürekli orduların yerine halk milisini, saldırgan savaşların gelecekte imkânsız olacaklarının ve ulusal çatışmaların kolaylıkla sonuca bağlanacaklarının en öz garantisi olarak görür. Enternasyonal, işçi sınıfının militarizme karşı yürütmesi ve tabii ki her ülkeye göre birbirinden değişik olması gereken eylemi sert ve kesin bir biçimde belirleyemez. Ama ödevi, sınıf mücadelesini, olabileceği kadar pekiştirmek; işçi sınıfının militarizme karşı mücadelesini düzenlemektir. Kafalar sürekli bir etkiye hazırlandıkça, çeşitli ülkelerin işçi partileri işçi tarafından uyarıldıkça ve kümelendirildikçe, işçi sınıfının eylemi de o kadar etkili olacaktır. Kongre şuna inanmaktadır ki, proletaryanın baskısı altında hakem mahkemelerinin ciddi biçimde çalışması, bugünkü hükümetlerin yürekler acısı kurumlarının yerini tutabilir ve halklara, halen silahlanmada ve savaşta yok edilen sı-

nırsız para ve enerjiyi silahsızlanma işinde kullanarak, halkların kültürel yararı uğrunda harcamak olanağı sağlayabilir.

«Savaş tehlikesi karşısında, emekçi sınıflar ve parlamentodaki temsilcileri Sosyalist Enternasyonal Bürosu'na dayanarak, savaşın patlamaması için ellerinden geleni yapmalı, bu yolda en iyi buldukları araçları kullanmalıdır. Tabii ki bu araçlar, gerek genel politik duruma, gerek sınıf mücadelesinin şiddet derecesine uygun olmalıdır.

«Savaş yine de patlayacak olursa görevleri savaşı elden geldiği kadar çabuk önleyerek sona erdirmek için aracılık yapmak, savaşın yol açtığı ekonomik ve politik krizden halkı korumaya çalışmak, ve kapitalist rejimin yıkılmasını çabuklaştırmak için yararlanmaktır.»

Kopenhag (1910) ve Basel (1912) uluslararası kongrelerinin kararları da yukardaki kararla aynı anlayış içinde hazırlandı ve son iki paragraf da aynen alındı.

Ne yazık ki önderleri ve halk yığınlarını 1914 yılı ağustosunun başında yakalamış olan savaş psikozu, sonunda bütün Kongre kararlarından güçlü çıktı. İşçi hareketinin yalnız bazı küçük parçaları, azar azar, sınıf mücadelesinin ilkelerini uygulamaya başladılar. Tam ve enerjik bir uygulama, yalnız Rus Bolşeviklerinde görüldü. Dünya savaşı (1914-1918). İkinci Enternasyonali paramparça etti. Daha doğrusu, İkinci Enternasyonal kendisinde taşıdığı şovenizm ve enternasyonalizm çelişmesinden öldü.

Şimdi kısaca, İkinci Enternasyonal üyesi başlıca sosyalist partilerin tarihine şöyle bir gözatalım.

Almanya'da Sosyalist Hareket

Sosyalist hareket hiçbir yerde, Almanya'daki kadar çabuk ilerlememiştir. 'Eisenach'lılar ve 'Lassalle'cı-

lar, ilk Reichtag seçimlerinde (1871) yaklaşık 102.000 oy topladılar. 1874'te topladıkları oy sayısı ise 352.000 idi. İki taraf arasındaki anlaşmazlık bu tarihe kadar sürüp gelmekteydi; ama halk iki kampa ayrılmış olanların birleşmesini istiyordu. Bu istek 1875'te ortak bir kongrede gerçekleşti. Kongrede hazırlanan program, barış yandaşı sosyal demokrat bir karışımdan başka bir şey değildi. Birleşik Sosyalist Partisi 1877 seçimlerinde 13 adayla yarım milyona yakın oy kazandı. Bu seçim zaferleri hükümet tarafından gelen bir dizi baskı dalgasına yol açtı ve ve sonunda da I. Wilhelm'e karşı girişilen ve başarısızlıkla sonuçlanan iki suikastten sonra partide, başlangıçta kademelerinde büyük kargaşalığa yol açan ama partiyi büsbütün yokedemeyen bir olağanüstü durum yürürlüğe kondu. Parti, gizli örgüt temeli üstünde yeniden organize oldu ve üyeler kabul etmeye başladı. 1887 seçimlerinde 763.200; 1890 seçimlerinde 35 adaylığa karşılık 1.427.128 oy topladı. Olağanüstü durum kaldırıldı ve kısa süre sonra, yasayı oya sunmuş olan Bismark da Şansölye görevinden alındı.

Ertesi yıl parti, Erfurt Kongresinde, Kautsky tarafından hazırlanmış olan ve başlangıcında da, yine Kautsky'nin hazırlamış olduğu dikkat çekici bir 'giriş' bulunan *Erfurt Programı* adıyla tanınmış bir program kabul etti. Bununla birlikte, teorik bölümü Marks'çı olan bu program, pratik kısmında reformcuydu. Sosyalistlerin devrim dönemi sırasında almaları gereken önlemlerin hiçbiri bu programda yoktur. Marks'ın, Gotha programında açıkça belirttiği devrim görüşüne burada yer verilmemiştir. Gerçekte parti, gizlilik döneminden basit bir sosyal reform partisi olarak çıkmıştır. Bu durumun karşısına çıkan, Max Schippel, Paul Kampffmeyer ve Hans Muller yönetimindeki 'Gençler' muhalefeti, hiç değilse çevresine topladığı işçiler bakımından gerçekten dev-

rimci bir muhalefetti. Ama Engels, Bebel ve Liebknecht'in otoriteleri sayesinde çabucak ezildi. 90 yıllarının başlangıcındaki uzun ekonomik krizle gecikmiş olmasına rağmen, revizyonist dönem de artık başlıyordu. Bu dönem, resmen, olağanüstü yasaların kaldırılmasından kısa bir zaman sonra Georg von Vollmar tarafından açıldı ve geçen yüzyılın sonunda Eduard Bernstein tarafından tamamlandı. Revizyonist devir Alman ekonomisinin ilerlemesi ve Alman sendika hareketinin buna paralel bir gelişmesiyle ortaya çıktı. Sendikaların üye sayısı 1890'dan 1914'e 238.000'den iki milyonu aşkın kişiye yükseldi. Liderleri Karl Legien, Robert Schmidt, Paul Umbreit kesinlikle revizyonist idiler. Karl Kautsky, Franz Mehring, Rosa Luxemburg, revizyonizme karşı mücadeleye giriştiler, ama hiçbir başarı sağlanamadı. Teoriyle pratik arasında zaten partiye katılmış olanların da açık bir biçimde bilincine varmamış oldukları büyük bir çelişme ortaya çıktı. Kongrelerde, özellikle 1903'te Dresden Kongresinde devrimci akım kazanıyordu. Ama günlük işler arasında partinin bütün ideali bir parlamento rejimi kurulmasına ve sosyal haklar yasalarının kazanılmasına dayanmaktaydı. Sonunda, revizyonizm ve onunla birlikte de şovenizm bütün mücadele cephesinde proletaryayı 'gerçekçi' bir politika ve günlük hak iddiaları lehine, her türlü devrimci politikanın aleyhine olarak saptırdı ve başarı kazandı. Paul Singer'in özverisinin ve düzenleyici yeteneğinin ürünü olan dikkati çekici parti örgütü, entellektüel zayıflığını gözden saklıyordu. Alman endüstrisinin ve dış ticaretin görülmemiş derecede ilerlemesi ve onunla birlikte de parti üyelerinin hemen hiç durmaksızın artması, seçimlerdeki başarılar, revizyonizmi güçlendirdi. 1912 seçimlerinde parti, toplam seçmen sayısının % 34.8'i demek olan 4.250.000 oy topladı ve parlamentoya 110 milletvekili yolladı. Bu, görünüşte bir parlamentoy-

du ve değişik Alman devletlerine bir çeşit birlik vermek, bir de vergileri onaylamaktan başka amacı yoktu. 1914 savaşı patladığı zaman, Sosyal Demokrat Partinin ezici çoğunluğu kendini, çıkarları ve özlemleri kapitalist rejime taban tabana karşıt bir sınıfın temsilcisi değil, ulusun bütünleyici bir parçası saydı.

Avusturya-Macaristan'da Sosyalist Hareket

Avusturya sosyalist hareketinin ilerlemesi Alman sosyalist hareketini hemen hemen paralel olarak izledi. Başlangıçta, otoritelerin zulmüne Alman hareketinden daha çok katlanmak zorunda kaldı. 1871'e kadar, Alman sosyalist hareketinin bir parçasını oluşturdu. Hareketin önderleri, Andreas Schhen, Johann Most ve Pabst 1869-70'de büyük bir işçi gösterisi sonunda Viyana'da tutuklanarak beşer yıl hapse mahkum edildiler. Avusturya'nın Almanya'dan ayrıldığı 1871'den sonra Avusturya sosyalist hareketi daha zayıf kaldı. Buna bir de işçi sınıfının durumunun kötüleşmesine yol açan 1873 mali ve ekonomik krizi eklendi. Hareket, radikal ve ılımlı hareket olarak bölündü ve bu durum, Almanya'da Gotha Kongresinde (1875) birleşen Lassalle'ciler ve Eisenach'lıların verdikleri örneğin Avusturya partisinin birleşmesini de kolaylaştırması ve Avusturya hükümetinin Alman hükümetinden örnek alarak sosyalist hareketi 1877-78'de bir olağanüstü rejim altına sokabilmesi olasılığına rağmen 1888'e kadar sürdü. Bu bölünme durumu, terörcü bir taktik benimseyen ve durumdan hoşnut olmayan işçiler arasında birçok üye toplayan anarşistlerin sahneye girmeleriyle daha da kötüleşti. İşçiler ancak 1886'dan sonra, Victor Adler'in çabalarıyla yeniden biraraya gelebildi ve birlik iki yıl sonra Hainfeld Kongresinde (1888) yeniden kurulabildi. Bu andan sonra parti, zaman zaman değişik

uluslardan üyeler arasında çıkan sürtüşmelere rağmen büyük gelişmeler gösterdi. Parti, halk yığınlarının eğitilmesi konusunda yöntemli bir biçimde çalışıyordu. Öyle ki, bütününü oluşturan unsurların karmakarışık ve uyumsuz niteliğine rağmen (Almanlar, Çekler, Polonyalılar, Slovenler, Hırvatlar, Sırplar) kısa zamanda Enternasyonal'ın en iyi bölümlerinden biri durumuna geldi. Avusturya işçi sınıfı, uluslararası Paris Kongresinin kararına uygun olarak (1889) *1 Mayıs* gününü, o gün bütün işçilerin tatil etmesiyle kutlayan tek örnek olmuştur. Parti, sürekli çalışarak, Avusturya hükümetini bütün yurttaşlara oy hakkı vermek zorunda bıraktı (1907). Bundan sonraki ilk seçimlerde 1.042.000 oy aldı ve parlamentoya 87 milletvekili yolladı. Aydınlar bakımından oldukça zengindi. Başlıcaları: Otto Bauer, Rudolf Hilferding, Gustav Eckstein, Karl Renner ve Max Adler'di. Taktikleri bakımından Alman partisinden pek ayrı değildi. Yalnız şu küçük ayrımla ki burada revizyonizm, Avusturya'da politik koşulların henüz, proletaryanın barışçı yollardan bir zafer kazanmasına elverişli olmaması ve bu proletaryanın Alman proletaryasından daha kötü bir durumda bulunması dolayısıyla Almanya'dakinden daha az güçlüydü. Avusturya parlamentosunun bütün bütüne güçsüz olması yüzünden Avusturya sosyal demokrasisi, Sırbistan konusunda akıllıca bir politika güdülmesinden yana ve barışın korunması için hiçbir baskı yapamamıştır.

Macaristan'da, hareket Avusturya'dakinden farklı değildi. Aradaki tek değişik yan, bu hareketin içinde hiçbir anarşist unsur bulunmamasıdır. Politik özgürlüklerin yokluğu yüzünden bu hareket, pek güçlü bir biçimde engellendi. Macar proletaryası çok çaba gösterilmesine rağmen bütün yurttaşlara oy hakkı ya da sendika yasaları sağlamayı başaramadı.

'Chartiste' hareketin yıkılmasından sonra İngiliz işçi sınıfı kendini enerjik bir biçimde, sendikaların ve kooperatiflerin gelişmesine verdi. Birinci Enternasyonal'e katılmak, sadece küçük bir olay olarak kaldı. Sosyalist bir hareket ancak 1882'de Henry Myers Hyndman'ın yönetiminde ortaya çıktı. Bu kimse, çok kültürlü ama ulusal önyargılarla dolu biriydi. 1880'de, *Kapital*'i okuduktan sonra, Marks'ı görmeye gitti. 1882'de, önce kendine bir sosyal reform programı yapan, ama kısa bir süre sonra 'Sosyal Demokrat Federasyon' adını alarak sosyalist bir program benimseyen Demokratik Federasyon'u kurdu. Bu örgüt çeşitli faaliyetlerde bulundu. İşsiz kalmış işçilerin gösterilerini yönetti. Marks'ın öğrettiklerini yaydı; ama işçi çevrelerine sızamadı. Hyndman'ın başlıca çalışma arkadaşları Belfort Bax, William Morris ve Marks'ın kızlarından biri olan Elanor Marks idi. Bunlar birkaç yıl boyunca, 'Sosyalist Birlik'i kurmak üzere ayrıldılar. Kısa bir süre sonra, kurdukları Birlik anarşistlerin eline düşünce yeniden örgüte döndüler.

Sosyal Demokrat Federasyon'un yanısıra, 1884'te, reformcu bir propaganda yürüten *Fabian Derneği* kuruldu. Başlıca yöneticileri Sidney Webb, Beatrice Webb ve Bernard Shaw'du. Fabiancı'lar, reformcuydular. Onlara göre sosyalizm uzak bir amaç değil, parlamenter yollarla elde edilecek olan bir sosyal reformlar dizisidir. Demokratik ülkelerde, kamuoyu ve özellikle kültürlü kimseler, yazılı ve sözlü propagandayla, bu reformlar için kazanılabilir. Bir işçi partisinin gerekliliği konusunda Fabian'cılar, kesin hiçbir şey söylemezler. Ancak bu gereklilik onların teorilerinden çıkmaz. Yine de, reformlara karşı duran kimseler için baskı aracı olarak bağımsız bir işçi partisi düşünürler. Fabian'cılar, sosyalist düşün-

cenin yayılmasında çok yardımcı olmuş ve işçilerin çıkarları için çalışmışlardır.

Sosyal Demokrat Federasyon, sosyalist bir işçi hareketi yaratmayı ve sendikaları sınıf anlayışıyla davranan örgütler durumuna getirmeyi başaramayınca bazı İskoçya ve Kuzey İngiltere işçi önderleri, sosyalist anlayışı sendikalara götürmek ve işçileri burjuva partilerden ayırmak için, maden işçisi James Keir Hardie'nin yönetimi altında yeni bir örgüt kurmaya karar verdiler. Pek çok sayıda sendika önderiyle sıkı bir ilişkiye girmiş olan Bağımsız İşçi Partisi 1893'te işte böyle kuruldu. Bu partinin çalışmaları, bazı sendikalara karşı açılan ve varlıklarını tehdit eden davalarla kolaylaştırılmış oldu. Bu tehlike karşısında işçiler, kendilerini, bağımsız bir politik eyleme girmek için gitgide daha hazır bir durumda buldular. 1900'de, büyük İngiliz sendikalarının yavaş yavaş katılmaları dolayısıyla çabucak bir kitle partisi olan 'İşçi Partisi' (Labour Party) kuruldu. Bu bir sosyalist parti değil, bir sosyal reform partisidir. İşçi Partisi'nin içinde, İngiliz sendikalarının pek çoğundan başka, Sosyal Demokrat Federasyon ve Fabian Derneği de vardır. Parti, Keir Hardie'nin ölümünden sonra, yazar, usta konuşmacı ve ilımlı sosyalist J. Ramsay Mac Donald tarafından yönetildi. 1900'den 1914'e kadar İşçi Partisi üyelerinin sayısı 376.000'den 1.612.000 üyeye yükseldi. 1914'te Parlamentoda 70 milletvekili ile temsil ediliyordu. Savaşın başlangıcında, Sosyal Demokrat Federasyon'un büyük bir kısmı, Fabian Derneği'nin hemen hemen bütün üyeleri ve aşağı yukarı bütün İşçi Partisi, İngiliz hükümetinin emrine girdi. Savaş çılgınlığından bir çeşit geri duran sadece Bağımsız İşçi Partisi'ydi.

Fransa'da Sosyalist Hareket

Fransız işçi hareketinin uyanışının ilk belirtileri 1876'

dan başlayarak, 1870-71 savaşından beri ilk sendika kongresinin toplandığı Paris'te kendini gösterdi. Jules Guesde'in (1846-1920) 'İnsan Hakları'nda sosyalist makaleler yazması ve 'Eşitlik'i kurması da yine aynı yılda olmuştur. Guesde, Alman sosyal demokrasisiyle, sonra da Marks ve Engels'le ilişki kurdu. Başlıca yardımcısı Marks'ın damadı Paul Lafargue (1840-1913) idi. Komüncülerin sürgünden dönmesi ve yaşlı Blanqui'nin salıverilmesi, sosyalist hareketin uyanmasına yardım etti, ama güçlerin dağılmasına da yol açtı. 1880-81'de, programı Marks'ın yardımıyla Guesde ve Lafargue tarafından hazırlanan Fransız İşçi Partisi kuruldu. 1882'de Paul Brousse ve Benoit Malon tarafından yönetilen reformcu unsurlar bağımsız bir örgüt kurmak için İşçi Partisinden çekildiler. Bu yeni partinin üyelerine 'Possibiliste'ler (Mümkün görücüler) dendi. Çünkü işçilerin kurtuluşunun reformlar yardımıyla, yani devrimsiz gerçekleştirilmesinin 'mümkün' olduğunu düşünüyorlardı. 'Possibiliste Partisi' 1889'a kadar sürdü. Aynı zamanda, Jean Allemane tarafından yönetilen Sosyalist Devrimci Parti, Edouard Vaillant'ın yönettiği Blanqui'ci parti; Millerand, Viviani, Briand, Augagneur ve Jaurès'le de bir bağımsız sosyalistler örgütü kuruldu. Seçimler sırasında bütün bu çeşitli partilerin adayları, sosyalist seçmenler arasına bölünme ve karışıklık sokarak birbirlerine karşı duruyorlardı. Bu birlik yokluğu ve işçi çevrelerinde çok güçlü eski Proudhon'cu ve anarşist gelenekler, devrimci işçiler arasında parlamento karşıtı bir akımın gelişmesini kolaylaştırdı.

Fransız sosyalist hareketi, XX. yüzyılın başlangıcında ortaya çıkan Dreyfus olayıyla genel karışıklığın daha da artırdığı ve bu karışıklığın ortasında yalnız Jaurès'in bir birlik gücü olarak göründüğü acınası bir görünümdeydi. Bütün bu gruplar, ancak kararları bir yıl önce Alman sosyal Demokrat Parti-

sinin Dresden Kongresi'nde alınmış olanlardan esinlenerek hazırlanan Amsterdam Kongresi'nden (1904) sonra birleşik bir parti olarak biraraya geldiler ve bu parti, ülkenin politik hayatında, Jean Jaurès'in büyük konuşmacı yeteneğiyle kısa zamanda büyük önem kazandı.

Bu birleşmenin ilk sonucu, 'ministèrialisme'i (bakancılık) bırakmayı reddeden, yani Amsterdam Kongresinin sosyalistlerin burjuva hükümetlere katılmaları yasağına uymayan Millerand, Viviani ve Briand'ın çıkarılmaları oldu. Birleşik Sosyalist Partisi, bundan sonra, pek büyük ilerlemeler gösterdi. 1906 genel seçimlerinde 877.000 oy ve 54 milletvekilliği; 1910 seçimlerinde de 1.400.00 oy ve 110 milletvekilliği elde etti. Sonra savaş geldi. 31 temmuz 1914'te Jaurès bir milliyetçi tarafından alçakça öldürüldü. Sosyalist önder Guesde ve Sembat hükümete girdiler. Vailand ise İtalya'nın, İtilâfçılarla birlikte savaşa girmesi için kışkırtmalarda bulunuyordu. Parti güçlü bir biçimde milliyetçi davrandı.

Ama 1892 ile 1908 arasındaki dönem boyunca teorik bakımdan en önemli hareket 'sendikacılık'tı. Fransa'da 1884'e kadar sendikalar yasadışı örgütlerdi. Ancak 1884'ten sonra yasal bir biçimde varolarak ilerleyebildiler. 1886'da, aynı zamanda hem politik hem de ekonomik amaçlar güden ve büyük bir devrimci çalışma gösteren 'Sendikalar Ulusal Komitesi' kuruldu. Aristide Briand burada çok önemli bir rol oynadı. Proletaryanın kurtuluş yolu olarak genel grevi düşünüyordu. Parlamento karşıtı işçilerin yada anarşistlerin kanısına göre Merkez Komitesi politikayla fazla uğraştığı için, anarşist-komünist aydın Ferdinand Pelloutier tarafından 1892 yılında 'Emek Borsaları Federasyonu' örgütü kuruldu. Pelloutier, sendikacılığın gerçek kurucusu olmuştur. Bu iki örgüt birbirlerine yaklaştılar ve bu sırada (1895) 'Genel İş Konfederasyonu' kuruldu. Sonunda sözü ge-

çen ilk iki örgüt 1902'de bu konfederasyonun bağrında kaynaştı. Pelloutier, Hubert Lagerdelle ve Georges Sorel'in etkisiyle yavaş yavaş, sınıf mücadelesi ile Marks'ın tarih anlayışını Bergson'un felsefesiyle ve Proudhon'un, Bakunin'in anarşist anlayışlarıyla birleştiren ve 'sendikacı görüş' olarak tanınan öğreti kuruldu. Bu öğretinin temelleri şunlardı: Ücretli emekçiliğin kaldırılması; sınıf mücadelesi; 'dolaysız eylem' ve genel grevle kapitalist sınıfın mallarının kamulaştırılması; devletin kaldırılması için üretimin sendikalara teslimi.

Sendikacı öğretisi ve eylemi C. G. T. de (Genel İş Konfederasyonu) direnişle karşılaştı. Zaten C.G. T.nin üyeleri savaştan önce, hiçbir zaman yarım milyon kişiyi geçmemiştir. Ama büyük bir savaşım inancıyla doluydular ve etkin bir antimilitarist kampanya yaptılar. C. G. T. ayrıca hükümetlerin ve özellikle genel grev konusunda bir zamanlar bu örgüte akıl hocalığı etmiş olan Briand'ın yönettiği hükümetlerin pek büyük zulümlerine de katlanmak zorunda kaldı. Bununla birlikte 1900'den sonra sendikacılık çalışmaları gitgide zayıfladı ve savaş patladığı zaman da C. G. T. nin büyük çoğunluğu Kutsal İttifak'tan yana olduğunu açıkladı. O zamana kadar sınıf mücadelesinin ilkelerini savunmuş olan yayın organı 'La Bataille' (savaş), Alman emperyalizmine karşı Fransız emperyalizminin çıkarlarını savunmaya koyuldu. Birinci Enternasyonal'de Marks ile Bakunin'ciler arasındaki çekişme ve anarşistlerin İkinci Enternasyonal'den çıkarılmaları ulusalcı duyguları körüklemek ve Almanya'ya karşı savaşı desteklemek için bir bahane olarak 'La Bataille'ın işine yaradı. Böylece de en son Bakunin'ci Profesör Guillaume, 'La Bataille'da 'Pancermanist Karl Marx' başlıklı bir yazı dizisi, ve Londra Kongresi'nin kararları gereğince 1896'da İkinci Enternasyonal'den çıkarılmış olan Hollandalı anarşist Domela Nieuwen-

huid de, yine orada, ancak bir 'Action Française' yazarının kalemine yaraşacak Alman düşmanı ve iftiracı makaleler yazdı.

Italya'da Sosyalist Hareket

İtalyan işçi hareketi Uluslararası Emekçi Birliği'nin etkisi altında 1867'den sonra ortaya çıktı. Milano'da, Floransa'da, Cenova'da, Napoli'de, Catania'da şubeler kuruldu. U. E.B. Marksın yandaşlarıyla Bakunin' ciler arasında bölününce İtalya şubeleri, Andrea Costa ve Carlo Caffiero'nun yönetimi altında topluca Bakunin'ci eğilime katıldı. Daha başlangıçtan beri, yetkili makamların çektirdiği büyük cefalara katlanmak zorunda kaldılar. Bununla birlikte işçi hareketi yavaş yavaş anarşizmden yüz çevirdi ve Marks'cılığa katıldı. İtalyan işçi örgütleri 1892'de, Cenova Kongresinde bir araya geldiler ve bir yıl sonra Reggio Kongresinde İtalyan Sosyalist Partisi adını alacak olan tek bir birleşik parti oldular. Başlıca önderler: Philippo Turati ve Enrico Ferri idi. Partinin, basınının ve yayınlarının gelişmesi bundan sonra artık hızlı bir tempoyla sürdü. Parti, 1892 seçimlerinde 26.000 oy; 1897 seçimlerinde, 135.000 oy ve 16 sandalye; 1907'de 175.000 oy ve 32 sandalye ve 1913'te de 883.000 oy ile 52 sandalye elde etti. Ama aynı zamanda hem Alman hem de Fransız etkisine açık olduğundan kısa bir süre sonra partinin sağında bir revizyonist kanat, solunda da anarko-sendikalist* bir akım kuruldu. Bunların ilki Bissolati, Bonomi ve Canepa; ikincisi de Arfario Labriola (Marks'cı Antonio Labriola'nın oğlu), Leone ve Orano'nun yönetimindeydi. Orta kanada gelince, o da Turati,

* Hak istekleri konusunda en büyük görevin sendikalarda olduğuna inanan anarşistlerin tutumu.

Treves, Mussolini ve Enrico Ferri tarafından yönetiliyordu.

Dünya Savaşının çıkmasına yol açan hazırlıkların bir parçası sayılabilecek olan Trablus Savaşı, İtalyan partisinin tarihinde bir dönem başlattı. Partinin üstüne, bir yurtseverlik dalgası boşandı. Yine de 1911'de Moden Kongresi'nde parti kendini toparladı ve bir yıl sonra da Bissolati, Bonomi gibi savaş yandaşları Parti'den çıkarıldılar. Bu olaylar, 1914 Savaşı patladığında Parti için çok yararlı olacaktı. Çünkü Parti o zaman büyük çoğunluğuyla, tarafsızlıktan yana olduğunu bildirdi. Mücadeleciler partiden atıldı. Bunların arasında *Mussolini* de vardı ve milliyetçi akımla büsbütün sürüklenerek azılı bir ifratçı oldu. Daha sonra da, kendini büyük sanayiciler ve toprak sahiplerinin hizmetine veren *faşist* hareketini kuracaktı.

Rusya'da Sosyalist Hareket

Rus sosyalist hareketi '80 yıllarına kadar çıkar. Ama Çarlık İmparatorluğundaki ilk devrimci hareket değildir. Çarlık mutlakiyetine karşı mücadele, Napolyon savaşlarından hemen sonra başlamıştı. Bu mücadelenin en yüksek noktası, Pestel ve Rileyev tarafından yönetilen 'Dekabrist'ler ayaklanması oldu (1826). Hareketin iki önderi de idam edildi. Bundan kısa bir süre sonra Rus edebiyatına, Saint-Simon'cu ve Fourier'ci görüşler girdi.

Bu dönemin en dikkat çekici yazarı, eylemini yürütmeye önce Moskova'da başlayan; ama kısa bir süre sonra, Çarlığa karşı mücadelenin sosyalizm için mücadeleyle birlikte olması gerektiğini anlayan *Aleksandr Herzen*'dir. Düşündüğü sosyalizm ise oldukça belirsiz bir tarımsal sosyalizmdi. Çalışmasının büyük bir kısmını, 1857'de Londra'da kurduğu ve Rusya'ya kaçak yollardan sızarak kafalarda derin etki

bırakan 'Kolokol', yani 'Çan' adındaki bir dergiye verdi. Rusya'da da bazı aydın çevrelerin yanısıra, genç *Dostoyevski*'nin dahil olduğu *Petraçevski*'nin çevresi de sosyal sorunlarla ilgileniyordu. Polise ihbar edilen ve 1849 da tutuklanan Dostoyevski ile arkadaşları ölüme mahkum edildiler ve sonra bağışlanarak uzun yıllar kalmak üzere Sibirya'ya gönderildiler.

'50 yıllarının sonunda, toplumcu yazar *Çerniçevski* (1829-1889) ile edebiyat eleştiricisi *Dobroliobov*, 'Çağdaş' dergisinde, demokratik anlayışla dolu makaleler yayımladılar. Çerniçevski, 1862'de tutuklandı ve tanınmış romanı 'Ne yapmalı'yı yazmakla geçirdiği iki yıllık bir yargı öncesi tutukluluktan sonra yedi yıl küreğe mahkûm edildi. İşte köylülerin kurtuluşu (1861) sorunlarıyla dolu bu karışık ve heyecanlı hava içinde amacı, köylülere toprak ve özgürlük sağlamak olan dernekler kuruldu. Bu dönemin ardından da halkı geniş ölçüde eğitmek çabasıyla göze çarpan *Nihilizm* dönemi geldi. 'Kolokol'un yazı işlerinde *Herzen*'in yerini almış olan *Bakunin*'in aracılığıyla, Birinci Enternasyonal'ın görüşleri kısa zamanda Rus öğrenci çevrelerine sızdı. 1873'te Marks'ın *'Kapital'*i, Rusçaya çevrildi. Çağdaş sosyalizm orada, içlerinde en dikkate değeri *Lavrov* olan bazı sosyalistler tarafından temsil ediliyordu. Bu arada endüstri ilerliyordu. 1870'de Petersburg'ta grevler patladı. O zamana kadar en başta köylüleri kazanmak yolunda çaba göstermiş olan sosyalist aydınlar giderek proletaryaya yöneldiler. Tabii ki bu durum da köy topluluklarının (mir) ve zanaatçı kooperatiflerinin (artel) sosyalist değeri üstünde tartışmalara yol açtı. Bazı sosyalistler Rusya'nın sosyalizme endüstrileşme ve işçi mücadeleleriyle gitmesine gerek olmadığını; buna karşılık köylü kooperatiflerine dayanması gerektiğini öne sürerken, bazıları da 'mir'in ortadan kalkmaya mahkûm olduğunu ve Rus-

ya'nın sosyalizme varabilmek için tıpkı Batı Avrupa ülkeleri gibi endüstrileşme aşamasından geçmek zorunda olduğunu söylüyorlardı. Birinciler, Rus köylülerinin sosyalist ruhuna inançları olan tarımsal sosyalistlerdi. Öbürleri ise tersine, sınıf bilincini ve örgütlenmesini pekiştirmek için gitgide proletaryaya dönüyorlardı. Köylüler arasında yapılan propaganda hemen hiçbir sonuç vermemesine karşılık, işçiler arasında, gizli örgütlerin kurulmasına yol açtı ve bu örgütler *Plehanov*, *Akselrod* ve *Vera Zassouliç*'in yönetiminde kısa bir süre içinde sosyalist-marksist bir nitelik kazandılar.

Sosyalist, tarımcı ve proletaryacı bu akımların dışında, 70 yılları boyunca, öğrenciler ve aydınlar tarafından yönetilen ve Çarlık iktidarını suikastlarla yıldırmak ya da mümkün olursa örgütünü bozmak amacını benimsemiş olan örgütler ortaya çıktı. Çünkü bütün liberal kuruluşların karşılaştığı korkunç zulüm, pek çok devrimciyi, mutlakiyet ve baskı organları tam olarak yok edilmeksizin Rusya'nın hiçbir zaman özgür olamayacağı kanısına vardırmıştı. 1876'da devrimci örgüt 'Toprak ve Özgürlük' onun ardından da Şelyabçek Mihaylov ve Sofya Perovskaya tarafından yönetilen 'Noradnaya Volya' (Halkın İradesi) ortaya çıktı. Bu örgütün üyeleri Çarlığın yüksek kişilerinden bir kısmını ve sonunda, 13 mart 1881'de Hrinévietski tarafından öldürülmek suretiyle II. Aleksandr'ı da ortadan kaldırmışlardır. 'Narodnaya Volya'nın etkinliği gerçekten Çarlık devlet örgütünün üstünde yıldırıcı bir etki yaptı. II. Aleksandr'ın öldürülmesinden sonra hükümet çevrelerinde öyle bir panik hüküm sürüyordu ki, hazırlığı olsaydı 'Narodnaya Volya'nın yönetim kurulu iktidarı ele alabilirdi. Çünkü Rusya'nın liberal unsurları hareketi sempatiyle karşılıyorlardı. Ne yazık ki örgüt, bu gibi bir olasılığa hazırlıklı değildi. Yöneticileri yargıç önüne çıkarıldı ve idam edildiler. Tah-

ta II. Aleksandr'ın yerine, kendini bütün davranışlarında Pobyedonostzev adındaki pervasız gericinin rehberliğine bırakmış olan III. Aleksandr geçti.

III. Aleksandr hükümeti dönemi (1881-1894) Rusya'da sosyalizmin tarihinde de bir dönemeçtir. Bu dönemde aydınlar, devrimci hareketin yol göstericileri olarak gitgide ikinci sıraya geçtiler ve proletarya, Rusya'yı dönüştürmek görevini üstlendi. 1889 yılında, Paris'te İkinci Enternasyonal'ın kuruluş kongresinde Rus işçi hareketini temsil eden *Plehanov* ve *Lavrov* raporlarını şöyle özetlediler:

«Devrimci Rus aydınlarının Çarlığı devirmekte yetersiz oldukları ortaya çıktı. Çünkü halktan ayrıydılar. Rus devrimci hareketi ancak işçi hareketi olarak başarı kazanacaktır.»

Bundan sonraki yıllar boyunca Rusya'nın endüstrileşmesi, yabancı sermaye yatırımları ve Çarlık Hükümetinin silahlanma politikasıyla, hızlı bir tempoda sürüp gitti. Yüzyılın sonunda, Petersburg'ta büyük grevler patladı. Çeşitli işçi örgütleri 1898'de, kısa bir süre sonra *Bolşevik* akım ve *Menşevik* akım olarak başlıca iki akıma bölünen 'Rus Sosyal Demokrat Partisi'ni kurdular. 1903'te Londra Kongresinde, *Lenin* tarafından yönetilen bölüm, çoğunluğu kazandı (Rusça: bolşistvo). Martov ve Akselrod yönetiminde bulunanı ise azınlıkta kaldı (Rusça: menşinstvo). O zamandan beri Menşevik Partisi ve Bolşevik Partisi olarak tanınan partilere adlarını vermiş olan işte bu iki hiziptir. Rusya'nın Japonya'ya karşı yaptığı savaşta uğradığı yenilgiden sonra patlayan Birinci Rus Devrimi sırasında iki akım yeniden birleşti, ama bu uzun sürmedi. Menşevikler, genel olarak evrimciydiler. Devrimi, uzun bir kapitalist gelişme sürecinin en uç noktası olarak görüyorlardı. Bolşevikler ise, tersine, devrimi, evrimi çabuk-

laştırma aracı saymaktaydılar. *Duma*'nın* işçi bölümünde menşevikler çoğunluktaydı. İşçi örgütlerinde ise çoğunlukta olan bolşeviklerdi. Bolşevikler, ayrıca yurt dışında, en yetenekli devrimcileri gönderdikleri okullar da açmışlardı.

Rus sosyal demokrasisinin en sağlam bölümlerinden biri, 1890 yıllarının ortasında kurulmuş olan ve üyeleri Litvanya ile Polonya'nın Yahudi işçileri arasından gelen 'Bund' örgütüydü. Bund, 1904'e kadar Rus sosyalist hareketinin öncüsü oldu.

Rus Sosyal Demokrat Partisi'nden başka 1901' den beri, tarımsal sosyalizm ve bireysel terörcülüğü öne süren sosyal-devrimci bir parti de vardı. Bu parti, hiçbir zaman bir kitle hareketi yaratamadı. Üyeleri, anlayışlarının kaynağını Cermen düşmanlığı ve Rus milliyetçiliğinden alıyorlardı.

Savaş başlangıcından sosyal devrimci parti ve anarşist *Kropotkin* ile menşevik *Plehanov*, ulusal savunmadan yana çıktılar. Bolşeviklerin ve Menşeviklerin çoğu ise enternasyonalcılığa sadık kalmışlardı.

Polonya'da sosyalist hareketin tarihi 1880 yıllarına kadar Rus sosyalist hareketininkine sıkıca bağlı kaldı. Yine Polonya'da da bir ütopyacı sosyalizm, bir tarımsal sosyalizm ve terörcü bir hareket vardı. 'Toprak ve Özgürlük' ve 'Narodnaya Volya' örgütlerinin Petersburg'taki grupları arasında, enerjileri olağanüstü bazı Polonyalı öğrenciler bulunuyordu. Polonyalılar, Hrinevietski'yi kendilerinden biri sayıyorlardı. 1878'de, Polonya örgütü 'Proletarya' kuruldu. Bu örgütte, birincisi komitacılık yeteneği ile, öbürleri de geniş sosyalist bilgileriyle kendilerini gösteren, 'Norodnaya Volya'nın eski Yönetim Kurulu üyesi Konnitzki, Ludwig Warynski, S. Mendelshon ve S. Dickstein vardı. Bu hareketin öncülerinin pekçoğu

---

* Rusya'da II. Nikola tarafından 1905'te kurulmuş olan Ulusal Temsilciler Meclisi.

darağacında, hapiste yada sürgünde öldüler.

Bununla birlikte, enternasyonalcı görüş yavaş yavaş bir yana bırakıldı ve hareket tümden ulusal hale geldi. 1892'de Polonya'nın kurtuluşunu sosyal reform görüşüne gitgide daha çok bağlayan Polonya Sosyalist Partisi kuruldu. P.S.P. kısa zamanda, halk yığınları arasında ulusal düşüncenin şampiyonu durumuna geldi ve Rus, Alman sosyalist hareketleriyle çatışmaya girdi. Polonya'nın kurtuluşunu, savaşta, ülkenin ilkin Rusya'nın, sonra da Almanya'nın ve Avusturya'nın boyunduruğundan kurtarılmasında görüyordu. Polonya Lejyonu'nu kuran ve sonuna kadar savaşı tasarlayan Daszinski'ler ve Pilsudski'ler işte bu partinin safları arasından çıkmışlardır. Rosa Luxemburg, Polonya Sosyalist Partisiyle erkenden mücadeleye girişti. Partinin yöneticilerine verdiği adla, 'sosyal-şovenlerle' mücadele için 1893'te Polonya Sosyal Demokrat Partisi'ni kurdu. Partinin ancak, bağımsız bir parti durumuna gelen sol kanadını bölebilirdi. Savaş sırasında bu parti Sosyal Demokrat Partisiyle birleşti ve sonunda her ikisi de komünizme geçtiler.

Birleşik Devletler'de Sosyalist Hareket

Amerikan sosyalist hareketinin başlangıcı XIX. yüzyılın yarısına kadar çıkar. Bu hareket 1848-49 Alman Devrimi bozgunundan sonra yurtlarından kaçan Alman komünistleri tarafından kurulmuştur. Bilimsel sosyalizm ile ütopyacı sosyalizm arasında bir yeri olan Weitling'in dışında, Amerika'da sosyalist hareketin öncüleri, çoğunlukla Marks'ın arkadaşları ve yandaşlarıdır: Joseph Meydemeyer, Hermann Meyer, F. A. Sorge, Joseph Dietzgen.

Birinci Enternasyonalin bir Amerika şubesinin kurulması, sosyalist görüşlerin Birleşik Devletler'de yayılmasına çok yardımcı oldu. 1877'de 'New-York

Halk Gazetesi' ve yine 'Sosyalist İşçi Partisi' kuruldu. Bu hareket, Almanya'da sosyalistlere karşı olağanüstü durum yasasının sonucunda Amerika'ya çok sayıda anarşist ve Lassalle'cı unsurun da göç etmesi dolayısıyla iyice kuvvetlendi. 60 yılları sonundan beri, Avusturya'da, Almanya'da ve İngiltere'de sosyalist yönde çalışmış olan, yorulmak bilmez Johann Most, Amerika'ya giderek orada anarşist-terörcü görüşlerini yaydı: Chicago'da 1886'da bir grev dolayısıyla, komünist August Spies, A.R. Parsons, Louis Lingg, George Engel, Samuel Fielden, Adolf Fischer, Oskar Neebe ve Michael Schwab'un tutuklanmalarıyla sonuçlanan büyük bir işçi gösterisi ve terörcü suikastlar oldu. Spies, Parsons, Fischer ve Engel 11 kasım 1887'de idam edildiler. Lingg'e gelince, o bir gün önce kendini öldürmüştü.

Zaten 1886 ve 1887 yılları Henry George'un toprak reformundan yana kışkırtma çalışmaları ve Bellamy'nin '2000 Yılı' adlı kitabının yayımlanmasıyla da dikkati çeker. Henry George'un daha 1879'dan beri, 'İlerleme ve Yoksulluk' adlı kitabının yayımlanmasıyla başlamış olan kışkırtma çalışmaları Büyük Britanya'da yankılar yapmıştı. Bellamy'nin bütün dillere çevrilmiş olan kitabı, sosyalist düşünce üstünde her yerde büyük bir etki yaptı. Kitap, sosyalist ekonominin hizmetine verilen çağdaş tekniğin harikalarını gösterir.

1880 yılları boyunca, aralarında öbürlerinin yanısıra New York Üniversitesinde Profesör Daniel de Léon ve yazar Lucien Samal gibi ikisi de her çeşit uzlaşmaya karşı, katı Marks'çılar da bulunan bazı Amerikalılar 'Socialist Labour Party'ye katıldılar. Ama De Léon, sosyalistleri genel sendika hareketi içinde çalışmaya bırakmak yerine sosyalist bir bağımsız sendika hareketi kurmayı istemek yanlışına düştü. 'Amerikan İş Federasyonu'na karşı sendika hareketini sosyalist amaca yöneltmek ve meslek sen-

dikalarının yerine endüstri sendikaları geçirmek amacını güden 'Socialist Trade and Labour Alliance'ı kurdu. Amerikan sendika önderleri, De Léon'un bu davranışından, işçileri sosyalistlerin sendikalara karşı olduklarına inandırmak için yararlandılar. Zaten 'Socialist Labour Party'nin (Sosyalist İşçi Partisi) üyelerinden pek çoğu da Léon da, kendi görüşünü 'Halk' adındaki dergide savunuyordu. Sonunda bölünme oldu. Muhalefet, 'Socialist Labour Party'yi terkederek 1901'de 'Socialist Party of Amerika'yı (Amerika Sosyalist Partisi) kurdu. Bu parti 1920'ye kadar, hayran olunacak bir ilerleme gösterdi. Oysa 'Socialist Labour Party' hiçbir ilerleme göstermiyordu. Başkanlık seçimlerinde her iki partinin almış olduğu oylar şöyledir:

Yıl	*Socialist Labour Party*	*Socialist Party of America*
1904	31.249	402.283
1908	13.824	420.713
1912	29.259	897.011
1920	31.175	195.412

1903-1905 yılları boyunca Amerika'da güçlü bir sendika hareketi ortaya çıktı. Hareket, Alman Birahane İşçileri Sendikasında doğmuştu. 1905'de, De Léon ile arkadaşları, sınıf mücadelesinin sendika organı ve parlamento eylemini bırakmamakla birlikte ekonomik eylemi birinci plana alan 'Industrial Workers of the World'u (I. W. W.) (Dünya Sanayi İşçileri) kurdular. Bu örgüt kısa bir süre sonra bölündü. Çünkü, I. W. W. üyelerinin bir kısmı, parlamentoyla ilgili her eylemi gerici sayıyordu. De Léon'un programına sadık kalmış olanlar, 'Workers In-

ternational Industrial Union' (Uluslararası Emekçiler Sınai Birliği) adını taşır.

Savaş boyunca I. W. W.'nin üyeleri, Amerikan yetkili makamlarının pek acı zulümlerine katlanmak zorunda kaldılar. 1917 eylülünde önderlerinin 95'i tutuklandı ve uzun hapis cezalarına çarptırıldılar.

DÜNYA SAVAŞI VE DEVRİM

Savaş ve İkinci Enternasyonal

Kapitalist rejimin bağrında taşıdığı gitgide şiddetlenen çelişmeler, sonunda, en çılgın hayâl gücü için bile göz önüne getirilmesi imkânsız genişlik, sertlik ve dehşette bir yangının çıkmasına yol açtı.

Temmuz 1842'de *Heinrich Heine,* kendisinden sonra gelecek olan kuşağa şu kehanette bulunuyordu: «Karanlık dönemler yaklaşıyor ve yeni bir *Apocalypse** yazmak isteyecek olan peygamber, büsbütün yeni ve öylesine korkunç canavarlar yaratmak zorunda kalacak ki Aziz Yoanna'nın sembolik hayvanları bunların yanında birer tatlı güvercin ve pek sevimli şeyler gibi kalacaklar.»

İtilâf devletleriyle (İngiltere, Fransa, Rusya), İttifak devletleri (Almanya-Avusturya) arasında 1914 ağustosunda başlamış olan çekişme kısa zamanda dünyanın bütün devletlerini birbirinin ardısıra kendine çekti. Ve bu genel çılgınlık, bütün bir uygarlığın bu çöküşü sırasında halk yığınları ansızın, kendilerini yönetmek ve seslerini duyurabilmekten yoksun olduklarını gördüler. Çünkü güvendikleri İkinci Enternasyonal daha ilk sarsıntıda, acınacak bir biçimde yıkılmıştı.

Halk, kapitalistler ve proleterler; sömürücüler ve

---

* Hristiyanlığın geleceği konusunda, İsa'nın çömezlerinden Aziz Yoanna *(Saint-Jean)* tarafından yazılmış kitapçık.

sömürülenler olarak değil de bir yanda İtilâf yandaşları, öte yanda da İttifak taraftarları; bir yanda müttefikler, öte yanda da merkezî imparatorluklar olarak bölünmüştü. Sınıf mücadelesine, işçi hakları ve sosyalizm için mücadeleye paydos denmişti. İçerde, bir gün önceki rakipler arasında kutsal bir anlaşma kuruldu. O zamana kadar hep aynı ideal uğrunda birleşmiş olan halklar ise birbirlerine saldırdılar ve savaş alanlarında birbirlerini kırdılar. O zamana kadar, sınıf mücadelesi temeli üstüne kurulmuş olan sınır çizgisi, savaşan emperyalistlerin çıkarlarına uygun olarak yer değiştirdi. İkinci Enternasyonal bu darbenin altında yıkıldı. Doğrusunu söylemek gerekirse, mücadele etmeyi denemedi bile. Kapmış olduğu revizyonizm ve şovenizm eğilimleri onu kurulu düzene sıkıca bağlayarak kapitalizmin savaş arabasına koştu ve savaş kargaşalığına sürükledi.

Belçika'nın bir kısmı, daha 1914 Ağustosundan beri Alman ordularınca işgal edilmiş olduğu için Sosyalist Enternasyonal Yönetim Kurulu, Brüksel'de kalamazdı. Örgütün sekreteri Huysmans, La Haye'e gitti ve Yönetim Kurulunu, Hollanda Sosyalist Partisinin önderleriyle yeniden kurdu. Bu sırada Vandervelde de Belçika hükümetine giriyordu. Huysmans, uluslararası bir konferans toplamak için boş yere uğraştı. 1817'de Kopenhag'ta toplanan bu konferansa sadece tarafsız ülkelerin delegeleri geldi. Savaşan taraflara hitaben bir barış çağrısında bulundular. 'Müttefik' devletlerin sosyalistleri, 17 şubat 1918'de Londra'da bir konferans toplayarak savaşın devamını istediler. Bolşevikler ve Menşevikler buna katılmayı reddetti. Aynı ayın 12 ve 13'ünde de Alman ve Avusturya-Macaristan sosyalistleri Viyana'da toplandı. Bütün bunlara rağmen birçok sosyalist, yanlış bir yola girmiş olduklarını; inançlarına sadık kalmadıklarını anlamakta gecikmedi ve enter-

nasyonalcı bir görüşe dönmeyi denediler.

Uluslararası sosyalist cephede bölünmenin ilk belirtisi, Zimmerwald ve Kienthal Konferansları oldu. 1915 eylülünde, Rus (Lenin, Troçki, Zinovyev, Radek), Alman (Ledebour, Hoffmann), Fransız (Blanc Brizon, Loriot), İtalyan (Modigliani), Bulgar (Rakovski) ve bazı tarafsız ülkeler sosyalist hareketinin temsilcileri İsviçre'de Zimmerwald'da toplandılar. Dünya savaşının emperyalist niteliğini, savaştan yana sosyalistlerin ihanetini güçlü bir biçimde suçlayarak açıkladılar ve uluslararası kongre kararlarının uygulanmasını istediler. 1916 nisanında, bunun eşi bir başka konferans da Kienthal'de (İsviçre) toplandı. Savaşan ülkelerin emekçilerine, savaşa son verilmesi yolunda bir çağrıda bulundu. İngiliz delegeleri bu iki konferansın ne ilkine, ne de ikincisine katılamadılar. Çünkü hükümet, her ikisinde de onlara pasaport vermeyi reddetti. 1917 martında Rus Devrimi patladığı zaman Huysmans İkinci Enternasyonal'i Stockholm'da toplanacak olan bir konferansa çağırdı. Ama Fransız ve İngiliz hükümetleri bu ülkelerin delegelerine pasaport vermeyi reddettikleri için konferans toplanamadı.

Bu arada, savaşan ülkelerde çeşitli akımlar gitgide güç kazanmaktaydı. Almanya'da, Kutsal İttifak'a (aralık, 1914) karşı olduklarını ilk açıklayan ve Sosyal Demokrat Partinin savaşçı politikasının karşısına dikilenler Karl Liebknecht ile Otto Rühle oldu. Mart 1915'te 'Enternasyonal' dergisini, ondan kısa bir süre sonra da 'Ligue Spartacus'ü (Spartaküs Birliği) kurmuş olan Rosa Luxsemburg'u, Leo Joguichès ile Franz Mahring destekliyordu. Bir yıl sonra Alman Sosyal Demokrat Partisinde bir bölünme oldu. Haase yönetiminde, parlamento hizbinden on sekiz milletvekili, 1917 nisanında, 'Bağımsız Sosyalist Parti'nin kurulmasına yolaçacak 'Sosyalist İş Topluluğu'nu kurdular. Kurulan parti, 'Spartaküs

Birliği' ile işbirliği yaparak kitleleri, köhne partinin savaşçı politikasına karşı çıkarmak için çalıştı.

Fransa'da da Jean Longuet'nin yönetiminde bir muhalefet kuruldu. Bu muhalefetle çoğunluk arasındaki çekişme uzun zaman, azınlık olan muhalefetin Paris Kongresinde (18 Ekim 1918) çoğunluk durumuna gelmesine kadar sürdü. Bununla birlikte, Longuet'nin solunda, Loriot ve Louise Saumonneau yönetiminde, günden güne gelişen bir muhalefet daha vardı.

İngiltere'de, Sosyal Demokrat Federasyon'un bir kısmı, enternasyonalcı görüşü savunan ve sonunda komünizme katılan bağımsız bir grup oluşturdu.

Birleşik Devletler'de Sosyalist Parti'nin çoğunluğu Amerika'nın savaşa girmesine karşıydı. Rus Devrimi patladığı zaman bu çoğunluğun bir kısmı komünizmden yana olduğunu bildirdi ve bağımsız bir parti durumuna geldi.

Rus Devrimi

Rus cephesindeki harekât, yavaş yavaş, Rusya'nın askeri kuvvetlerine tam bir bitkinlik getirdi. Kuzey Buz Denizinde Alman Donanması, Çanakkale Boğazı'nda da Türk Donanması tarafından abluka altına alınmış olan Rusya, müttefiklerinden hiçbir etkili yardım alamadı. Askeri ve ekonomik bakımdan yıkıldı. Bu durum, birbiri ardından birçok grevler, karışıklıklar ve ayaklanmalara yolaçtı; sonunda da 1917 martında Çar tahttan feragat etti ve geçici bir hükümet iş başına geçti. Ordunun büyük bir kısmı ve köylüler derhal barış yapılmasını istiyorlardı. Fransız ve Belçikalı sosyalistlerin aşırı propagandasıyla desteklenen Müttefikler ise geçici hükümete, kendi saflarında savaşa devam etmesi için baskı yapıyorlardı. Yeni hükümeti yönetmekte olan *Kerenski*, Galiçya'da bir saldırı hazırladı. Bu taarruz, başlan-

gıçtaki başarıların ardından, genel bir çözülme ve Rus Ordusunun tam bir bozgunuyla sonuçlandı. Bu arada Bolşevikler, «Savaşa derhal son verilmesi. Toprakların paylaşılması. Bütün iktidar Sovyetlere!» parolalarına dayanarak işçi örgütlerini fethediyor ve bu örgütleri geçici hükümetin politikasının karşısına dikiyorlardı. İşçi kitleleri arasında durumlarını öylesine sağlamlaştırdılar ki, sonunda, 7 kasım 1917'de Kerenski hükümetini devirerek iktidarı ele geçirmeyi başarabildiler.

Birkaç hafta içinde, uzun zaman dayanabileceğini Avrupa'da ancak pek az kimsenin düşündüğü politik ve tarımsal bir devrimi başarıyla sonuçlandırdılar. Yaptıkları ilk davranış, Alman Hükümetine, ilhaksız ve tazminatsız olarak derhal barış yapılmasını önermek oldu. Almanlar zaman kazanmak için bunu kabul ediyormuş gibi göründüler ama her çeşit diplomatik kurnazlıkla ve sonunda da işgal yoluyla, Rusya'ya koşulları çok daha onur kırıcı bir barış kabul ettirmeye çalıştılar. Rus Hükümeti, zor karşısında boyun eğmek ve Brest-Litowsk (1 mart 1918) antlaşmasını imzalamak zorunda kaldı. Ama Alman işçilerinin, Rusya'ya karşı gösterilen sertliği protesto için ocak ayı sonunda patlayan kitle halindeki grevleri, Almanya'nın kaderi üstünde kesin etki yaptı. *Lenin* ve *Troçki* bu görüşmelerden, görünüşte yenik olarak çıktılar. Ama görüşmeler sırasında Alman Hükümeti ve Genel Kurmayının hazırlamış olduğu, gerçekte kendi bozgunuydu. Bu bozgun onları birkaç ay sonra Müttefiklerin kesin ve tam zaferini ve Merkezi İmparatorlukların yıkılmasını onaylamış olan 'Versailles Antlaşması'nı imzalamak zorunda bırakacaktı.

Rusya'nın 1918 başında gözler önüne serdiği korkunç kargaşadan, Lenin, Troçki ve arkadaşları, Kuhlman'ların Hoffmann'ların ve Czernin'lerin, cehennemin dibine batmak üzere neredeyse yok olduğunu

sandıkları *Sovyetler Cumhuriyeti*'ni yarattılar. Bu Cumhuriyet İtilâf Devletleri tarafından hazırlanan ve teşvik edilen bütün ayaklanmaları; Çekoslovaklarınkini; Kornilov, Yudeniç, Kolçak, Denikin, Polonya, Vrangel v.b. ayaklanma ve silahlı mücadeleleri birbiri ardından ezdi. Sovyetler Rusya'sı proletarya için sağlam bir kale ve bir kızıl ordu yarattı; öncü olarak, Orta ve Batı Avrupa'da ve Asya'da, bütün devrimci özgürlük hareketlerini destekledi. Rusya'nın içinde de feodal rejimin ve burjuvazinin gücünün bütün kalıntılarını ortadan kaldırdı. Bütün politik ve ekonomik gücü proletaryaya veren bir Anayasa hazırlandı. Toprağı köylüler arasında pay etti ve büyük endüstrinin kamulaştırılmasına girişti. Kısaca, sosyalizmi gerçekleştirmek yoluna koyuldu. Ne yazık ki uluslararası proletaryanın edilgen durumu karşısında, devlet sosyalizmi yöntemlerine ve yabancı sermayenin yardımına başvurmak zorunda kaldı.

Bolşevikler, dünya proletaryasını, İkinci Enternasyonal'ın başarmakta güçsüz olduğunu gösterdiği devrime hazırlamak için 1919 martında *Üçüncü Enternasyonal*'i kurdular. Üçüncü Enternasyonal, proletaryaya, amansız mücadele yolunda hem günlük çıkarlarının savunması hem de burjuvazinin boyunduruğundan kurtuluşu için kılavuzluk etmeyi amaç olarak benimsedi.

1918-19 Alman Devrimi

Ağustos 1918'de düşman bir dünyaya karşı dört yıl savaştan sonra Almanya'nın artık gücünün kalmamış olduğu açıkça görüldü. Almanya, kendisine yönelmiş olan uluslararası sermayenin ve Rus Devrimi'nin ezici üstünlüğü karşısında bu güçlere dayanamayarak yıkıldı. Alman Hükümeti, kendisine tarafların her birinde düşmanlar edinmek gibi bir şaha-

ser yaratmıştı. 1918 eylülünde Almanya'nın kuvvetleri tükenme noktasına gelmişti. Genel Komutanlık, ateşkes imzalanması için kısmen görüşmelere geçilmesini istedi. Eski rejim Almanya'sının son şansölyesi Kont Hertling çekildi. Sosyal Demokrat Scheidemann ve Bauer tarafından desteklenen Prens Max Von Bade, kargaşalık içindeki Almanya'da iktidarı aldı. Sonunda, 30 ekim 1918'de önce Kiel'de, ardından da Stuttgart, Munich ve son olarak da kasımda Berlin'de devrim olayı patladı. Donanma ve ordu ayaklandı. Prens Max Von Baden, iktidarı, Sosyal Demokrat Partinin güvendiği adam Friedrich Ebert'e teslim etti. İmparator tahttan feragat ederek Hollanda'ya sığındı. Scheidemann, Alman Cumhuriyetini ilân etti. Bütün hanedanlar birbirlerinin ardından yıkıldılar. Devrim, Almanya'da, zaferi, birkaç gün önce Avusturya'da olduğu gibi barışçı bir biçimde kazandı.

Devrim'in bu zaferi, askeri çöküşün sonucuydu. Şimdi sözkonusu olan, bunun bütün sonuçlarını çıkarmaktı. Savaş öncesi sosyalist eğitiminin bütün boşlukları işte burada ortaya çıktı. Devrim'in başlangıcından beri her tarafta, Rus örneği üstünde işçi ve asker konseyleri kurulduğu görüldü. Ama ne ülkede bir birlik, ne de ulaşacak bir amaç bilinci vardı.

Zaten devrimi istememiş olan ve bir parlamento hükümetiyle yetinmeyi kabul edecek durumda bulunan Sosyal Demokrat Parti önderleri, demokratik cumhuriyeti en yüksek amaç sayıyor ve bir ulusal meclis kurulmasını istiyorlardı. Üretim araçlarının sosyalizasyonu, sosyalizmin gerçekleştirilmesi, onların düşünce alanlarının içinde bile değildi. Spartacus gurubunun üyeleri başlarında *Rosa Luxemburg* olduğu halde, çoğunluktaki sosyalistlerin sertçe karşısına dikildiler. Bağımsız Parti'nin önderleri ise demokrasi ile diktatorya arasında kararsızdılar. Sonunda seçimlerin ertelenmesinden yana olduklarını

açıkladılar. Zaten başlangıçta (9 kasımdan 29 aralık 1918'e kadar) çoğunluk sosyalistleriyle çalışmışlardı. İki sosyalist partinin her biri, 'Halk Temsilcileri Konseyi' ünvanını taşıyan geçici hükümette üçer temsilciyi (Çoğunluktakiler için Ebert, Landsberg ve Scheidemann; azınlıktakiler için de Barth, Dittmann ve Haase) görevlendirmişlerdi. Sosyalist cephedeki birlik yokluğu, sonunda, demokratik sloganlarıyla, bir işçi ve küçük burjuva yığınını kendi yanına çeken eski partiye kazanç sağladı. Aynı zamanda pek çok sayıda burjuva da hiç de haksız olmayarak, sosyalist devrime karşı bir engel olarak gördükleri sosyal demokrasinin çevresinde toplandılar. Bağımsız Parti idarecilerinin ayrılmasından sonra, hükümet, Noske ve Wissel adlarındaki iki sağ sosyalistiyle tamamlanmış ve monarşi yandaşı subay topluluğunun yardımıyla devrimcilerle mücadeleye girişmiş olduğu için burjuvalar bu davranışlarında daha da haklıydılar.

Devrimin en dikkat çekici üç önderi *Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht* ve *Kurt Eisner* feci biçimde öldürüldüler. Onlarla birlikte en iyilerinden binlerce sosyalist mücadele adamı da alçakça öldürüldü. Almanya'da 1918-19 kış ve ilkbahar ayları boyunca, ılımlı reformcuların, en enerjik kimselere karşı mücadeleyi yönettikleri ve böylece gericiliğin yolunu hazırladıkları görüldü. Bu 1793 ve 1848 Fransız faciasının bir yinelenmesi gibiydi. Geçici hükümet, seçimlerin tarihini 19 ocak 1919 olarak saptadı. Seçimler çoğunluk sosyalistlerine 11.5 milyon; azınlıktaki sosyalistlere de 2.3 milyon oy sağladı. Spartacus Birliği üyeleri ise seçime katılmamışlardı. Sosyalist partiler tarafından kazanılan sandalye sayısı 421 üstünden 185 sandalye ile oyların % 43'ünü oluşturuyordu. Parlamento kuralları gereğince, Sosyalistler azınlıkta oldukları için hükümeti kuramazlardı. Ayrıca ilkeleri de burjuva partilerle koalisyon hükü-

metlerine katılmalarını yasaklıyordu. Demek oluyordu ki, normal olan, hükümeti kurmaktan vazgeçmeleriydi. Ama durum gözönünde tutulacak olursa, burjuva partilerin, iktidar sorumluluğunu almaları düşünülemezdi; çünkü devrimci dalgalar henüz pek güçlüydü. Ülkeyi sömürenler ve sömürülenler olarak değil de demokrasi düşmanları ve yandaşları olarak bölen Sosyal Demokrat Parti; Hükümeti, Katolikler ve Demokratlarla birlikte kurdu. Halk yığınlarının istedikleri ve onlara pek gösterişli bir biçimde vadetmiş olduğu sosyalizasyonu gerçekleştirmemekle birlikte omuzlarına ağır sorumluluklar yükledi. Sosyal Demokratlar, hükümetin içindeydiler. Ama hüküm sürenler gerçekte, bürokratlar, askerler ve kapitalistlerdi. Zaferin tek sonucu, 11 ağustos 1919 günü, Weimar Anayasası' diye anılan Demokratik Anayasanın oylanarak kabulü oldu. Sosyal Demokratların politikası ve İtilâf'ın Almanya üstünde, 'Versailles Antlaşması' hükümlerine dayanarak yaptığı baskı, Almanya'nın sosyalist temel üstüne yeniden kurulmasını olanaksız kıldı.

Hayâl kırıklığına uğramış çok sayıda emekçi, Bağımsız Partinin bölünmesiyle kısa zamanda pek güçlenen 'Komünist Partisi'ne (eski 'Spartacus Birliği') doğru döndüler. İçlerinden bir kısmı komünizme katıldı; öbürleri ise 1922'de Sosyal Demokrat Partiye geri döndüler.

Savaş Sonunda Fransa ve Büyük Britanya'da Sosyalist Hareket

1917 ile 1920 arasındaki yıllar galip devletler için de şiddetli iç karışıklıklar dönemi oldu. Aralık 1917'de Clermont-Ferrand'daki Fransız C. G. T. (Genel İş Konfederasyonu) konferansında devrimciler başarı kazandı. Mart ayında Saint-Etienne'de bir konferans toplandı. 1918 başında Fransa'da, gitgide daha dev-

rimci nitelikte büyük grevler patladı. Başka isteklerinin yanısıra grevler, derhal bir ateşkes anlaşması yapılmasını ve Fransa'nın Rusya'ya her türlü askeri müdahaleden vazgeçmesini istiyorlardı. C. G. T. nin içinde muhalefet, 'Amiens Yasası' ilkelerine dönülmesinden ve çoğunluğun istediği, sınıfların işbirliği politikasının durdurulmasından yanaydı. Savaş sonunda işçi yığınlarının bazı ödünler verilmesi gerekliliğini duyan Fransız Parlamentosu, Fransız işçi hareketinin eski bir hak iddiasını gerçekleştirerek sekiz saatlik işgünü yasasını kabul etmişti. 1920'de C. G. T. yönetiminde, öbür isteklerin yanısıra 'Demiryolları Endüstrisinin' kamulaştırılmasını öne süren bir genel grev patladı. Başarıya ulaşamayan bu grev, sendika örgütlerindeki çoğunluklarla azınlıklar arasında, bölünmeyle sonuçlanan görüş ayrılıklarına yol açtı. Devrim yandaşları, C. G. T.den ayrılarak 'Birlikçi Emek Konfederasyonu'nu kurdular. Bu konfederasyon, kendine, sendika mücadelesini, sınıf mücadelesi temeli üstünde yürütmek amacını veriyordu.

Öte yandan, Sosyalist Parti içinde de görüş ayrılıkları önem kazanıyordu. Paris Kongresinde. (18 ekim 1918) Jean Longuet tarafından yönetilen muhalefetin, çoğunluğu kazanmayı başardığını görmüştük. Ama, 'Uluslararası İlişkileri Yeniden Başlatma Komitesi' içinde örgütlenmiş olan 'Zimmerwald'cılar, 1919'da, Üçüncü Enternasyonal Komitesi'nin yönetimi altında, Moskova'da yeni kurulmuş olan Komünist Enternasyonal'inden yana propaganda yapan açıkça komünist bir akım yaratmışlardı. Bu akım, Rus Devrimi olaylarının baskısıyla ve partinin yeni çoğunluğunun kararsız politikası karşısında 1920 Aralık'ındaki Tours Kongresinde 1450 oya karşı 3252 oyla, Üçüncü Enternasyonal'e katılma kararını aldırmak konusunda başarı gösterdi. Bu oylamanın sonunda sağ kanat partiyi terketti. Parti ise Marsilya Kongresinde (1922), Komünist Partisi (Komünist En-

ternasyonal'in Fransız Bölümü) adını alıyordu.

Büyük Britanya'da 1917'den başlayarak, kısmen devrimci nitelikte bir sıra grevler patladı. Muhalefet bütün sendika kongrelerinde, üretim üstünde işçi kontrolu sloganını öne sürüyordu. Ama başlıca istek, madenlerin sosyalizasyonuydu. Bu istek 1920'de, başta madencilerin genel grevine yol açtı. Eğer önderler, son dakikada, hareketin ilk isteklerin sınırını aşarak bir sosyal devrime dönüşeceği korkusuyla çekişmeyi önlemeyi kararlaştırmış olmasaydılar, bu grev, bütün işçi sınıfının katılacağı bir genel grevle sonuçlanacaktı. Öte yandan, ekonomik eylemin 1920'den sonra zayıflaması, 'İşçi Partisi'ne seçimlerde pek büyük başarılar sağlayan bir parlamento etkenliğinin gelişmesine yolaçtı. Parti 1924'te 192 sandalye kazandı ve 23 ocakta, Başkan Ramsay Mac Donald'ın Başbakan olmasıyla hükümete girdi.

SOSYALİST HAREKETİN DÜNYADAKİ GELİŞMELERİ

Avrupa'da Sosyalist Hareket

Danimarka henüz genellikle bir tarım ülkesi olmakla birlikte Danimarka Sosyalist Partisi, İkinci Enternasyonal'ın nispeten en güçlü partilerinden biridir. İlk politik örgütlenme denemeleri 1871'de polis tarafından önlendi. Bunun üzerine işçiler kooperatif dernekler kurdular ve buralarda sosyalizm meselelerini tartışmaya başladılar. Hareket 1878'de «Sosyal Demokrat Federasyon» adıyla bir parti kurulmasını sağlayacak kadar güçlenmişti. 1884 seçimlerinde büyük başarılar kazandı; ama bunları liberallerin yardımıyla kazanmış olduğu için Partinin içinde, kendine hareketin mutlak proletaryacı niteliğini savunmayı görev bilen bir muhalefet çıktı. Bununla birlikte, 1919-20 yılları bir yana bırakılacak olursa Danimarka'da sosyalist solun hiçbir zaman büyük bir önemi olmamıştır. Gerçekten Parti, Alman Sosyal Demokrasisi ya da Labour Party gibi basit bir reform partisidir. Danimarka sosyal demokrasisinin basını, kooperatifleri ve okulları hayran kalınacak kadar iyi düzenlenmiştir. Ekim 1916'da, Hindistan'ın batı kıyılarındaki Danimarka Adalarının Birleşik Devletlere satılması dolayısıyla Parti Kongresi liberal hükümeti desteklemeye karar verdi. Partinin lideri Stauning hükümete girdi. 1920 eylülü seçimlerinde parti, Millet Meclisinde 48, Senatoda 22 sandalye elde etti.

Norveç'te işçi hareketi, başlangıçta Danimarka işçi hareketinin etkisi altında kaldı. Ama Norveç Işçi Partisi ancak 1887'de kuruldu. Ülkenin 1905'ten sonraki hızlı endüstrileşmesinin sonucunda kısa bir süre sonra Tranmael'in kişiliğinde kendine bir önder bulan devrimci hareketi güçlendi. Partinin sol kanadı 1912'de bağımsız bir grup oldu. Bu grup, 1918'de partinin içinde ve sendikalarda çoğunluğu kazanmayı başardı. Bunun üzerine sağ kanat partiyi terketti ve 1920'de Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ni kurdu.

Hemen hemen sırf sendikacı bir niteliği olan Danimarka işçi hareketinin tersine, Norveç işçi hareketinin saflarında, Avrupa'nın bütün sosyalist teorileriyle sıkıca ilişkisi bulunan çok sayıda aydın görülür.

İsveç'te sosyalist hareketin başlangıcı, 1881'e kadar uzanır. Başlıca öncüsü, Almanya'da çalışmış ve sosyalizmi orada tanımış olan Terzi *August Palm* olmuştur. Palın, gerçek bir havâriydi. Yeni öğretiyi her yerde yayarak ülkede bir uçtan öbür uca yaya gidiyordu. Ondan sonra 1886'da 'Sosyal Demokrat'ı kurmuş olan *Hjalmar Brantıng* geldi. 1889'da 'İsveç Sosyal Demokrat Partisi' kuruldu. On yıl sonra, bu parti seçim reformu için mücadeleye girişti ve sonunda bunu, genel grev yardımı ile kabul ettirmeyi başardı. Seçimlerde büyük başarılar sağladı, ama revizyonizme düştü ve bu durum da devrimci bir muhalefetin ortaya çıkmasına yolaçtı. Savaş sırasında Branting, İtilâftan yana olduğunu açıkladı. 1917'de bir koalisyon hükümetine girdi ve bu hükümetin, yerini kendisi tarafından yönetilen tamamen sosyalist bir hükümete bıraktığı tarih olan 1920'ye kadar koalisyonda kaldı. Partinin içinde revizyonist eğilimlerin güç kazanması, muhalefeti, eylemini pekiştirmeye ve sonunda, 1921 yılında komünizme katılacak olan sol eğilimli bir 'Sosyal Demokrat Parti'

(1917) kurmaya götürdü.

Finlandiya, savaştan önce dünyanın en iyi örgütlenmiş işçi hareketine sahip bulunuyordu. Bu hareket ilk olarak 1899'da ortaya çıkmıştı. 1903'te, Sosyal Demokrat Parti kuruldu ve 1907'de, seçimlerde 200 sandalyeden 80'ini kazandı. 1916'da oyların çoğunu kazandı ve sosyalist Tokoi tarafından yönetilen sosyalist-liberal bir koalisyon hükümeti kuruldu. Rus Devrimi ve onun ardından Almanya ile Rusya arasındaki savaş, burjuvaziye, işçi hareketini bütünüyle yok etmek fırsatını verdi. General Mannerheim'ın Alman Ordusu tarafından desteklenen burjuvazi, Finlandiya proletaryasına karşı savaşa girişti. Bastırma hareketi feci oldu. Onbinlerce devrimci işçi ve sosyalist kırıldı.

Hollanda'da, sosyalist hareket '90 yıllarının başına kadar deneyimsizlikten zarar gördü. Bu hareket, parlamento çalışmalarının sonuçlarından hayal kırıklığına uğrayarak anarşist-komünist olan eski Luther'ci papaz Domela tarafından yönetiliyordu ve o zamanki işçi örgütlerinin büyük bir kısmını etkisi altına almayı başardı. Hollanda Sosyal Demokrat Partisi, ancak 1893'te ve Troelstra ve Van der Goes yönetiminde kuruldu. Aynı dönemde, sendika hareketi çok yayıldı. Sendikalar 1903'te demiryolcuların grevi üzerine, başarısızlıkla sonuçlanan bir genel grev ilân ettiler.

Hareket, bu başarısızlıktan sonra ağır ağır doğrulabildi. Troelstra ve Vliegen'in etkisi altında gitgide daha revizyonist oldu. Bu durum da Henriette Roland-Holst ve Gorter yönetimindeki devrimcilerin ayrılmasına yolaçtı. Ayrılanlar Rus devriminden sonra komünizme katılmış olan bağımsız bir parti halinde toplandılar (1909).

Belçika uzun zaman, kapitalistlerin cenneti oldu: Parlamento hükümeti, ekonomik güçlerin başıboş işleyişi, politik ve ekonomik bütün haklardan

yoksun ve dinci kesimin etkisi altında kalmış edilgin bir proletarya. İşçi hareketi ancak 1875'te ortaya çıktı. 1877'da, 'Flaman Sosyalist Partisi' ve 'Brabant Sosyalist Partisi' kuruldu. Bunlar 1879'da 'Belçika Sosyalist Partisi' olarak birleştiler. Ayrıca çeşitli işçi dernekleri ve kooperatif örgütleri de vardı. Bütün bu örgütler 1885'te Belçika İşçi Partisi'nin bağrında birleşti. Bir yıl sonra, kan içinde boğulan işçi ayaklanmaları başgösterdi. Bunun üzerine 'Belçika İşçi Partisi', bütün yurttaşlara oy hakkı tanınması için mücadeleye girişti. İlkin amacına sertlikle ve genel grevler çıkartarak varmaya çalıştı ama sonuç alamadı. Sonunda Belçikalı işçiler ancak sınırlı bir oy hakkı elde edebildiler. Ancak bütün Avrupa'da 1918-19'da Rus Devrimi'nin yolaçtığı devrimci dalgadan sonradır ki, Belçika burjuvazisi ürktü ve boyun eğerek bütün yurttaşlara oy hakkı tanıdı.

Savaş patladığı zaman, 'Belçika İşçi Partisi' kendini ulusal savunma hizmetine verdi. Partinin önderi olan İkinci Enternasyonal'ın Başkanı Emile Vandervelde, hükümete girdi. Savaştan sonra Anseele, Destree ve Vauters, Parti'nin onayı ile koalisyon hükümetine girdiler. Muhalefet 1920'de 'Belçika Komünist Partisi'ni kurdu.

İsviçre'de, 1838'de kurulmuş olan 'Grütli Derneği' işçi hareketinin çekirdeği oldu. Grütli'ciler 1878'de sosyalist ilkeleri benimsediler, ama milliyetçi ve reformcu bir tutumu elden bırakmadılar. Bununla birlikte yavaş yavaş, bir sosyalist İsviçre Partisi kurularak Marksçı ilkeleri benimsedi. 1920'de, Üçüncü Enternasyonal'e katılan bir Komünist Partisi kuruldu.

İspanya'daki işçi hareketinin başlangıcı, İtalyan işçi hareketininki gibi oldu. Birinci Enternasyonal döneminde ortaya çıkmış olan hareket, Bakunin'in etkisi altında kaldı. Yalnız, Pablo Iglesias tarafından yönetilen küçük bir grup, sosyaldemokrat ola-

rak kaldı. 1910'da Iglesias, Millet Meclisi'ne seçildi. Savaş sırasında İspanyol Sosyalist Partisi 'İtilâf'ı savundu. Sendika hareketi ise bütünüyle, anarşist-sendikacı görüşü benimsemişti.

Portekiz'deki durum, İspanya'dakinin hemen hemen aynıdır. Sosyalist hareket belirsizdir. Sendikalar ise anarşist-sendikacılar tarafından yönetilmektedir.

Bulgaristan'da Sosyal Demokrat Partisi 1894'te kurulmuştu. 1903'te 'Dar'lar ve 'Geniş'ler olarak iki gruba bölündü. Birinci grup devrimci, ikinci grup ise reformcuydu. 1913'te parti, Meclise 37 milletvekili sokmayı başardı. Bulgaristan'ın savaşa girmesi sırasında 'Geniş'ler ulusal savunmadan yana oldular. Buna karşılık 'Dar'lar savaş ödeneklerine karşı oy verdiler ve yetkili makamların acı zulmünü çekmek zorunda kaldılar. Savaştan sonra etkileri çok arttı. 1919'da 'Komünist Partisi' halinde toplandılar.

'Sırp Sosyal Demokrat Partisi' 1903'te kurulmuştu. 1912'de Mecliste iki temsilcisi vardı. Savaş patladığı zaman, ödeneklere oy vermeyi reddetti. Barışın imzalanmasından sonra Sırbistan, Hırvatistan, Bosna ve o zamana kadar Avusturya toprağı iken yeni Yugoslav Devletine henüz katılmış olan illerin devrimci dernekleri toplanarak 'Yugoslav Sosyalist İşçi Partisi'ni kurdular. Bu parti 1920'de Üçüncü Enternasyonal'a katılmıştır. Parti, kuruluşundan beri devletin baskı hareketleriyle karşılaştı. Bu partiden başka bir de ılımlı 'Sosyalist Parti' vardır.

Romanya'da, 1880 yıllarından beri sosyalist gruplar vardı. Ama ülkenin koşulları, uzun süre, birleşik bir sosyalist partinin kurulmasına karşıydı. Sendika hareketinin, petrol endüstrisinin gelişmesiyle ortaya çıkan ilerlemesi sonunda durum değişti. 1905 Birinci Rus Devrimi ve 1907 köylü ayaklanmasından sonra çeşitli sosyalist gruplar Kristian Rakovski'nin yönetimi altında birleşerek 1911'de sendikalarla birlikte Romanya Sosyal Demokrat Partisini kurdu-

lar. Bu parti Romanya'nın savaşa girmesine karşı olduğunu açıkladı. 1918'de, sosyalistlere ve sendika önderlerine karşı sert bir bastırma hareketine yol açan bir genel grev patladı. 13 aralık 1918'de hükümet, Bükreş'te bir işçi gösterisine karşı bir makinalı tüfek bölüğünü seferber etti. 100'den fazla işçi öldürüldü.

Romanya'nın, Bukovina, Transilvanya ve Banat'ı ilhakı ılımlı sosyal demokratların durumunu sağlamlaştırdı ve bunlar Romanya Sosyalist Partisi'ni kurdular. O sırada, devrimci unsurlar ise Üçüncü Enternasyonal'a giren Komünist Partisi'ni kuruyorlardı.

Avrupa Dışında Sosyalist Hareket

Avusturalya'da İşçi Partisi 1892'de, 1889-1891 grevlerinin başarısızlığa uğramasından sonra kuruldu. İşçiler politik eyleme yöneldiler; bununla birlikte yine de reformculuk çevresinin içinde kaldılar. İşçi Partisi çok güçlendi ve seçimlerde büyük başarılar kazandı. 1910'da Parlamentoda çoğunluğu sağlamayı başardı (33 burjuva milletvekiline karşı 42 işçi milletvekili) ve bir İşçi Partisi Hükümeti kurdu. Öbür eyaletlerde de hemen her yerde çoğunluk sağlamıştı. Ama savaş, zihinlerde yarattığı karışıklıkla partinin içinde bölünmeler çıkardı. Bunun sonucu olarak da parti iyice güçten düştü.

Bununla birlikte Parti, savaştan birkaç yıl sonra zaaflarını yenmeyi ve yeniden var gücüyle ilerlemeyi başardı.

Yeni Zelanda'nın işçi hareketi Avustralya'nınkine benzer. Ama orada İşçi Partisi daha açık biçimde sosyalisttir. Başlangıçta, 1894'ten 1905'e kadar, ekonomik uyuşmazlıklar konusunda zorunlu hakemlik kurumu, grevi önlemeyi başarmıştı. Ama o dönemden beri durum çok değişti. Ekonomik gelişme,

hiçbir hakemliğin ortadan kaldıramayacağı sert sınıf mücadelelerine yolaçtı.

Güney Afrika İşçi Partisi 1909'da kurulmuştu. 1910 genel seçimlerinde 4 sandalya kazanmayı başardı. 1913'te çoğunluğu kazandığı Transvaal'da özellikle ilerledi. Orada da savaş etkisini yaptı. Partinin çoğunluğu ulusal savunma alanında yer aldı. Devrimci azınlık ise 'Enternasyonal Sosyalist Birlik'i kuruyor ve öbür isteklerinin yanısıra beyaz ve renkli işçilerin işbirliğinden yana olduğunu açıklıyordu. Güney Afrika işçi hareketi, hükümetin bütünüyle tuttuğu elmas madenleri sahipleriyle çok sert mücadeleler yapmak zorundaydı.

Japon sosyalist hareketi ilgi çekecek ölçüde önemlidir. Son yıllar boyunca Japonya modern bir ülke oldu. İşçi hareketi orada 1880 yılları boyunca ortaya çıkmıştır. 1900'de Japon Parlamentosu grevlere karşı bir yasa kabul etti. 1901'de Kotoku ve Sen Katayama tarafından Japon Sosyal Demokrat Partisi kuruldu. Japon makamlarının kovuşturmasına uğrayan parti, Rus-Japon savaşı (1904) sırasında savaş karşıtı mücadele yapmış olan marksist, devrimci, gizli 'Pleb Birliği'nin doğmasına yolaçtı.

Bu örgüt de bir öncekinin talihsizliğine uğradı. 1910'da, aralarında Kotoku da bulunan bazı sosyalist önderler, Japon İmparatoru Mikado'nun hayatına kasdetmek suçuyla idama mahkûm edilerek öldürüldüler. Japon endüstrisinin dünya savaşı sırasındaki büyük ilerlemesi ve Rus Devrimi, sendikacı ve sosyalist hareketi geliştirmek sonucunu doğurdu. Japonya'da burjuva aydın çevrelerinde bile sosyal sorunlara büyük bir dikkat ve ilgi gösterilmektedir.

SON

Max Beer

SOSYALİZMİN VE SOSYAL MÜCADELELERİN GENEL TARİHİ

Ünlü Alman düşünürü *Max Beer*'in bu kitabı, yazılışının üzerinden yüzyılı aşkın bir süre geçtiği halde, hâlâ dünya dillerinde okunan temel düşünce kitaplarından biridir. İlk çevirisi *Maarif Vekâleti* tarafından 1941 yılında yaptırılıp yayımlanan bu kitaba, *Atatürk* döneminin Adalet Bakanlarından *Mahmut Esat Bozkurt* da unutulmaz bir sunuş yazısı yazmıştı. Bunca yıl sonra *Galip Üstün*'ün yeniden çevirdiği bu kitabın başına, *Mahmut Esat Bozkurt*'un 1941 yılında yazdığı o ünlü sunuş yazısını da eklemeyi uygun gördük.

«Düşüncenin en tehlikelisi, gizli kalanıdır. Herhangi bir düşünceyi açıkça ortaya koymak ve eleştirmek, eğer zararlı ise onu önleyecek çarelerin başında, en başında gelir. Bu düşünceyi yenmek için alınacak önlem, işkence değildir. Düşünceler, işkenceyle yok edilemezler. Yok etmek için tek çare, herhangi bir düşüncenin karşısına daha güçlü düşüncelerle çıkmaktır. Tarih böyle diyor. Maarif Vekâleti'nin **Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Genel Tarihi**'ni dilimize çevirtmesi, bu gerçekleri görüp bildiğinin en açık belgesidir.»

Mahmut Esat Bozkurt
(Adalet Bakanı, 1941)

Kapak resmi : GOYA

KDV içindedir

89.34.Y.0162.0045
ISBN 975.510.036-9